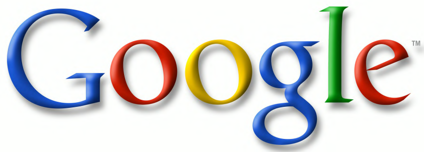

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.

De „Stuerghewalt".

OF

Zoogenaamde „Booze Griet"

van 's-Hertogenbosch.

DOOR

W. R. H. WAKKER.

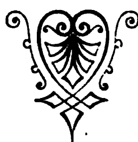
Kapitein bij het Regiment Grenadiers en Jagers.

(Met ééne Plaat.)

Stoomdrukkerij
BERGER & MOSMANS,
's-Hertogenbosch.
1897.

INHOUD.

Bronnen.

• o-✳-o •

1. Gelijktijdig afschrift van het proces door de stad 's-Hertogenbosch gevoerd tegen Jan van Segen, voorkomende onder No. 446 van de „Inventaris van het Groot Archief der Gemeente 's-Hertogenbosch" op last van Burgemeester en Wethouders opgemaakt door R. A. van Zuijlen Jr., Archivaris.
J. J. Arkesteyn en Zoon, 's Bosch. 1860.

2. Historie der Stad en Meijerije van 's-Hertogenbosch door Mr. Johan Hendrik van Heurn, Oud Schepen en Raad der Stad 's-Hertogenbosch en Griffier der Leen en Tolkamer aldaar.
4 Deelen; uitgegeven 1e en 2e deel in 1776; 3e deel in 1777; 4e deel. 1778.
Te Utrecht bij J. van Schoonhoven en Cie.

3. „Verslag wegens het gesmeed ijzeren stuk geschut, liggende op de binnenplaats achter het Stadhuis te 's-Hertogenbosch, van den 2e Luitenant der Artillerie Sesseler"; voorkomende in „De Militaire Spectator". Dertiende Jaargang. 1845.

4. Bijdragen tot de Geschiedenis, Oudheden, Letteren, Statistiek en Beeldende Kunsten der Provincie Noord-Brabant, door Dr. C. R. Hermans, Stads-Archivaris en Rector der Latijnsche Scholen en Bibliothecaris van het Noord-Brabantsch Genootschap

van Kunsten en Wetenschappen. 's Bosch, Gebrs. Muller. 2 deelen. 1845.

5. Geschied- en aardrijkskundige beschrijving der Stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch. Beginnende met de vroegste tijden en eindigende met den jare 1802 door Steph. Hanewinkel H. C. Fil. Leeraar der Hervormden te Vierlingsbeek.
Te Nijmegen bij J. C. Vieweg. 1803.

6. De Kronijk van 's-Hertogenbosch, door Albertus Cuperinus, voorkomende in de:
Verzameling van Kronijken, Charters en Oorkonden betrekkelijk de Stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch, door Dr. C. R. Hermans. Eerste deel. 1848.

7. L'art de vérifier les dates, par M. de Saint Allais. Tome premier. A Paris. 1818.

8. Artillerie, c'est à dire Vraye Instruction de l'artillerie et de toutes ses appartenances par Diego Ufano, Capitaine de l'artillerie au Château d'Anvers. Mais maintenant traduit en langue Françoise et orné de belles et nécessaires figures par Jean Theodore de Bry. Bourgeois d'Oppenheim. Franckfort. 1614.

9. Noord-Brabant. Wetenschappelijk tijdschrift. Eerste Jaargang. 1853.
's-Hertogenbosch, H. Palier en Zoon. 1854.

10. Inventaris van het Groot-Archief der gemeente 's-Hertogenbosch op last van Burgemeester en Wethouders opgemaakt door R. A. van Zuylen Jr., Archivaris. J. J. Arkesteyn en Zoon. 's-Hertogenbosch. 1860.

11. Inventaris van de Archieven van de stad 's-Hertogenbosch,

door R. A. van Zuylen Jr., Stads-Archivaris. Stads-Rekeningen van het jaar 1399--1800. 1e deel 1399—1568; 2e deel 1568– 1700; volgende stukken 1700 –1800.

12. Inventaris van al het geschut en amunitie van oorlog van 17 Juny 1580.

13. Memorieboek der fortificatien deser stad 's-Hertogenbosche, 1590--1591.

14. Resolutien van Stads Regeering in de „Inventaris van het Groot Archief der Gemeente 's-Hertogenbosch," voorkomende onder A.' 6.

15. Resolutien van Stads Regeering in voormelde „Inventaris," voorkomende onder A. 70.

16. Kuypers. Geschiedenis der Nederlandsche Artillerie van de vroegste tijden tot op heden, door F. H. W. Kuypers. 4 Deelen met atlas, 1869—1874.
Nijmegen, Adolf Blomhert. 1869.

17. C. von Decker. Geschichte des Geschützwesens und der Artillerie in Europa von ihrem Ursprunge bis auf gegenwärtige Zeiten. Zweite, völlig umgearbeitete Auflage.
Berlin und Posen, bei Ernst Siegfried Mittler. 1822.

18. Paul Henrard. Histoire de l'Artillerie en Belgique, depuis son origine jusqu'au règne d'Albert et d'Isabelle. Bruxelles, Librairie Européenne de C. Muquardt. 1865.

Figr I.
(op 80)

Figr. II.

Figr. III.

Figr. V.

Fig. IV.

INLEIDING.

Het zonderlinge Smeedijzeren Kanon (Fig. I), dat op de binnenplaats van het Stadhuis te 's-Hertogenbosch ligt, kondigt in zijn opschrift:

X thuerghewalt heis ich X
tschertoghen busch behud ich

zijn waren naam „Stoer Geweld" aan. Het vermeldt op het bovenvlak tevens het jaartal 1511, het tijdstip waarop het voltooid werd en in twee schilden den naam in afgekorten vorm van den man, die het vervaardigde: „JAN FIJCK VAN ZEGHEN, burgher tzo Culen." (1) *

In 1565 wordt het in de Stadsrekeningen van 's-Hertogenbosch voor het eerst onder zijn eigenlijken naam vermeld; toen als „Sturgewalt" en later ook als Stursgewalt, Stuerghewalt, Stuergewout (1*a*) enz.

Vóór dien tijd vindt men het daar en elders steeds aangeduid onder de benamingen „de ijseren nootslange, de groote ijseren slange, de ijseren hoefftslange" enz. (2)

In publiek geschrift diende het herhaaldelijk tot onderwerp voor „Bijdragen"; evenwel was daarbij eene belangrijke bron, welke zich thans in het Archief van 's-Hertogenbosch bevindt, nog onbekend,

---

* Voor de cijfers in den tekst geplaatst, zie AANTEEKENINGEN.

namelijk een „Gelijktijdig Afschrift" van het proces door de stad tegen Jan van Zeghen gevoerd, waarbij eene onvolledige correspondentie ter zake is gevoegd. Met behulp van deze processtukken en brieven, voorts van de Rekeningen en Resolutiën der stad, alsook van reeds uitgegeven bescheiden, is thans getracht om de geschiedenis van Stuerghewalt op beknopte wijze in haar geheel te construeeren.

Onvermeld is daarbij gelaten de omstandigheid, dat het kanon in oude werken op artilleristisch gebied „Diablesse" genoemd en nog heden ten dage algemeen met den naam van „Booze Griet" bestempeld wordt en aangezien evenzoo gezwegen is van het legendarische rijmpje:

„Als ik geladen ben met een vollen hoorn"
„Schiet ik te Bommel over den toren"
„En ben ik geladen vol en zat"
„Dan schiet ik te Bommel over de stad,

zoo moge over een en ander te dezer plaatse nog een enkel woord volgen.

Dat Stuerghewalt ooit werkelijk „Booze Griet" of „Diablesse" geheeten heeft, of had moeten heeten, bleek ons uit geen enkele omstandigheid af te leiden. In het laatst der 14e en ook gedurende de 15e eeuw evenwel, was de benaming „Griet", al of niet van eene nadere omschrijving voorzien, voor vuurmonden van bijzonder groote afmetingen eene zeer gebruikelijke (3) en hebben nu zoowel de grootte en de zonderlinge gedaante van het kanon, alsook de eenigszins vreemde naam „Stuerghewalt", bij welken althans gedurende de eerste halve eeuw van zijn bestaan, de vuurmond nimmer genoemd is, het volk aanleiding gegeven om dezen weinig gangbaren term te vervangen door den meer populairen naam „Booze Griet", welke als synoniem met „duivelin" beschouwd, in „Diablesse" zal vertaald zijn.

Onder deze laatste benaming is Stuerghewalt aangeduid in de Fransche overzetting van een werk, dat ook nog heden een der belangrijkste bronnen uitmaakt voor de kennis van het wezen der

artillerie in vroegere eeuwen (4) en waardoor sedert 1614 het kanon alsook zijn ondersteld vermogen om tot Bommel te kunnen schieten, van internationale bekendheid zijn geworden. De termen waarin dit is geschied, luiden:

„De la diablesse, colubrine de Bolducq, dit-on, que comme assi elle en porte le renom en son blason, qu'elle iette sa balle, jusques en la ville de Bômal"

en toonen tevens aan, dat reeds in Uffano's tijd het verhaal de rondte deed, dat het kanon de vermelding in zijn schild droeg, zijn kogel tot Bommel te kunnen brengen.

Later is deze gewaande eigenschap vastgelegd in een rijmpje, dat voor zoover kon worden nagegaan, voor het eerst bij Hanewinkel (5) wordt aangetroffen, die er echter uitdrukkelijk bij vermeldt dat het niet op het kanon staat „schoon het algemeen verteld wordt."

Aangezien „van Heurn", wien Stuerghewalt blijkbaar een bijzonder belang ingeboezemd heeft, over het bedoelde rijm, in het geheel niet spreekt, zal het tusschen 1778 (6) en 1803 geboren zijn, voor welke onderstelling ook de zinbouw en schrijfwijze zouden pleiten. (7)

Hoe ver Uffano echter van de waarheid was, toen hij omtrent de „colubrine de Bolducq" meende dat „le renom en pourroit bien être véritable" zal uit de volgende bladzijden kunnen blijken. *

---

* Het zij mij veroorloofd te dezer plaatse bijzonderen dank te betuigen aan den Heer J. C. A. Hezenmans, Archivaris der stad 's-Hertogenbosch, voor de welwillende hulp mij verleend bij het ontcijferen der handschriften uit lang vervlogen eeuwen.

De geboorte van Stuerghewalt en zijn eerste levensjaren.

Het beleg van het slot te Poederoyen en de voortzetting van den oorlog met Gelderland hadden in de eerste jaren der 16e eeuw de schatkist van de goede stad van den Bossche in zoo berooiden toestand gebracht, dat in geldelijke hulp van vreemden uitkomst moest worden gezocht (8).

Te eerder was dit noodig geweest, omdat men in de herstelling van het bestaand- en de aanschaffing van nieuw geschut dringend had moeten voorzien.

De „Groete busse" (9) toch, reeds vroeger herhaaldelijk opgelapt, had het in 1508 voor Poederoyen volkomen afgelegd en was zoodanig ontredderd dat zij voor geen 500 Rijnsgulden in bruikbaren staat gebracht kon worden.

Geen wonder dan ook dat de stad vóór tot zulk een belangrijke uitgave over te gaan, haren secretaris, Meester Simon van der Condenborch in 1509 naar Grave zendt om „Zijne Keyzerlijke Majesteit eene grote metalene busse" te verzoeken. (10)

Deze poging om haren geschutvoorraad te vermeerderen mislukte evenwel geheel en nu werd Meester Merten, een bussmid van Antwerpen opgedragen, om de „groete busse" onder handen te nemen, terwijl Meester Caspar Lijndenaist, een geschutgieter uit Neurenberg, de levering van twee geheel nieuwe bronzen kartouwen werd toevertrouwd. (11)

Zoo zag dan het jaar 1510 Stad en Meyery met drie zware vuur-

monden toegerust, waarbij „ter volcomenen van der artilriën" weldra een vierde zoude worden gevoegd.

De voorbereiding daartoe werd reeds op 18 Mei van dat jaar gemaakt. Op dien datum kwamen de zes goede mannen, die van 1 October 1508 tot dat zelfde tijdstip in het jaar 1511 „geset, gecoeren ende gecommitteerd waren totten regimente, beweynde ende politie der stadt van 's-Hertogenbossche" (12) op den Royenburg (13) waar Derck van Hedel, de oudste der gecommitteerden woonde, bijeen om met Meester Johan Fyck van Zeghen, een bussmid van Keulen over den aanmaak van het nieuwe stuk te spreken.

In goede trouwe werd toen met dezen overeengekomen, dat hij voor de stad 's-Hertogenbosch zou „smeden en maken van der statt yser end stoff eyne yseren nootslanghe, nae der slanghe genoech geformpt nae der nootslanghe van Colen, XXII voete lanck end dairinne te schieten einen yseren cloot, tegenwoordich gewoegen en wegende achttien pond end eyn quartier (*) en met XXXVI ponden buscruyts of noch so vele cruyts als den cloot weget dair toe dienende te schieten end schoetvry te leveren, als sij volsmeet sal weesen soe dat die statt des to vreden sal weesen ende alsdan hem van sijnen arbeyt te loenen, te weten, van alle dagen hie mit sijnen knecht an der vorschr. bus gesmeed sal hebben, eijne Philippus gulden end voor hen beyden redelicke mont costen.

Van allen buytenwerck en sal die statt nyet gehouden weesen eenigh loen te geven, mer die statt sal hem doen colen, mede te smeden end stoff totter smisse te maeken end vorder nyet."

Ook zoude de stad „noch loenen andere knechten, die hij boven synen knecht in 't smeden der vorschr. busse behoeven sal en nyet voerder."

Voorts zoude bij het vervaardigen van den vuurmond zoowel oud- als nieuw ijzer gebruikt worden.

Of de Keulsche bussmid, die in den wandel kortweg, Meester

* Een gegoten ijzeren kogel van dat gewicht was in natura aanwezig.

Jan, blijkt genoemd te zijn, aan deze afspraak zoude kunnen voldoen, daarvan was nog weinig te zeggen.

Men wist van zijne technische bekwaamheden niet anders, dan dat hij uitmuntende aanbeelden kon smeden; hij had er den stadssmid, Lodewich van der Leynden, een tweetal geleverd die zoo goed voldeden, dat deze daarin aanleiding vond om hem bij de Heeren van de stad aan te bevelen en aangezien de stadssmid, die de vijftig reeds lang achter den rug had, een zeer bekend en geëerd man was, zal een voorspraak van deze zijde wel de naaste reden geweest zijn, dat men in goed vertrouwen met den onbekenden kunstenaar van wal stak.

Zijne beloften waren dan ook uitlokkend genoeg; hij zeide namelijk toe „de nootslanghe soe goet en loffbarlich te smeden, dat desgelykx in dese landen nyet bevonden en soude worden, immers soe goet en beter dan die nootslange der stat van Colen en dat sy schieten soude eene myle verre en egeen wallen oft muren daertegen souden moigen houden off den schoet moigen wederstaen." Ook beloofde Mr. Jan nog, dat men „die nootslange al soe wall soulde schieten op raeder, als op eene slede."

Bovendien zouden de kosten niet groot zijn, want de stad bezat, naar hij gehoord had, zooveel oud ijzer, dat men er wel twee bussen uit zoude kunnen maken; daarbij kon het kanon reeds met St. Jacob of uiterlijk op Bamisse gereed zijn.

Papier kwam toen bij deze onderhandelingen nog niet te pas; wel werd de wenschelijkheid betoogd, om hetgeen overeengekomen was op schrift te stellen, maar toen Meester Jan daartegen inbracht „'t en is geen noot, vorward van desen te schrieven, wij hoope, dat wij alle tusschen dit en St. Jacob nyet alle sterven en sulle", legden de goede mannen zich daarbij neer en lieten den bussmid aan het werk tijgen, onbewust als zij zich nog moesten zijn, dat zij aan een geheel verkeerd adres terecht waren. Wel leefden allen met St. Jacob nog en ook toen het Bamisse werd, maar het kanon was en bleef in den „Boegart" waar Meester Jan's smidsen waren opgeslagen. (14)

Zelfs toen in het volgende jaar 1 October opnieuw aanbrak en Derk van Hedel met zijne „venitten" het driejaarlijksche bewind aan een ander zestal overdroegen, was de bus nog steeds onder handen.

Intusschen waren er reeds 1583 Rijnsgulden aan uitgegeven; de voor Meester Jan en zijn knecht betaalde montcost vormde een belangrijk deel van die uitgave. Aanvankelijk werd gedurende 13 dagen door Johan Claesz, alias Copall, op den Vughterdijk, voor beider onderhoud gezorgd; daarna deed Goessen van Beeck, in „'t Wilt Wijff" het nog dertig dagen, doch van 2 Augustus 1510 af, blijkt Meester Jan er zelf voor gezorgd en het bedrag, à 5 stuiver 3 oort per dag berekend, in handen te hebben gekregen.

Vier „doesen, dar die bussesmijt sijn hamerslach in set, één scappeelken voer den meester en een decxsell voer de schijn van der sonne voer eyn alt heer" brachten de duurte niet aan, maar „smedecolen" en ijzer kostten veel geld.

Hoewel de stad eene groote hoeveelheid oud ijzer bezat, werd niettemin ten behoeve van Meester Jan ruim 3700 pond voor het meerendeel Spaansch ijzer, van buiten aangevoerd.

Aan oud ijzer schijnt alleen „Duyfken" een oude vuurmond, die in het „Raethuys" lag, waardig te zijn gekeurd om in het nieuwe kanon op te gaan. (15)

Ook de nieuwe bewindslieden, die in het „Gulden Lavoir" vergaderden, waar Hendrik Gelavyman, de oudste hunner, woonde, (16) bleven in de eerste maanden van hun bestuur voortdurend aan het betalen, zonder dat zij evenwel nog van het opleveren van het werk hoorden.

Eerst toen Februari 1511 haar einde naderde * en het kanon alzoo reeds 22 maanden in bewerking was, ontbood Mr. Jan de gecommitteerden in den Boegart, toonde hen het stuk en vraagde hen of zij er nog meer aan geboord wilden hebben.

---

* Het jaar werd te 's Bosch gerekend met Paschen te beginnen. Dit feest viel voor 1512 in, op 11 April.

De goede mannen gaven hem daarop te kennen dat zij van zulk werk geen kennis hadden en stelden hem de wedervraag, of hij er nog aan boren zoude, wanneer het kanon zijn eigendom ware.

Meester Jan antwoordde nu ontkennend en zeide dat hij de slang in den staat waarin zij thans was, aan de schietproef onderwerpen wilde. Ook de slede was gereed. Willemen van Oss had daartoe voor de belangrijke som van 5 Rijnsgulden „eyn groet houdt" geleverd. Arnt Stevensz en Peter Johansz waren met de „Stoenge" * en de „loeyenn loe" ** klaar; Jacoppen van den Colk had voor zes stuiver een flinke „laystock" gemaakt en toen Jannen van Cleef voor 2 stuivers „roesel" gebracht had om de bus bij het proeven te smeeren, werd zij buiten de Vughterpoort gebracht om daar hare donderende stem, door 36 pond buskruit opgewekt, voor het eerst te doen hooren.

Aan de hooggespannen verwachtingen, welke men begrijpelijkerwijze omtrent het kostbare werkstuk van den vreemden meester koesterde, werd al heel spoedig den bodem ingeslagen, want toen bij het schieten de bus „haren last aan buscruit hadde" vloog de eene kogel voor en de andere na in stukken uit den vuurmond.

Thans stak de storm eerst recht op.

De gecommitteerden waren ten hoogste verbolgen, wilden de bus zoo niet aanvaarden en spraken Meester Jan voor duizend „gouden Rijnsguldens" in rechten aan.

Vooral nu achtten Derk van Hedel en zijne voormalige collegaas zich gelukkig, nog te rechter tijd op het denkbeeld gekomen te zijn om de voorwaarden op 18 Mei van het vorige jaar op „Royenburg" besproken, notarieel te doen beschrijven.

En Meester Jan!

Hij zat in zak en assche toen hij, nu Hendrik Gelavyman en zijne venitten „gecroen ende heisz" op hem gemaakt hebben, voor Schout en Schepenen op het stadhuis werd ontboden.

---

* Een groot steunhout.

** Vermoedelijk eene lade of bak waarin de kogels gelegd werden.

Geheel uit het veld geslagen, vraagde hij aan „Heer Jan van Baex, Ridder en leegschout": „Wat zal ik nu doen" en toen het antwoord daarop luidde: „Cautie sufficient stellen" of wanneer hij dat niet kon, „op de poort in helden gaan" zooals zulks „seedelyck ende costumelick en men dagelikx in dese stad useerende" was, gaf de bussmid op zulk een medelijden wekkenden toon zijn gemis aan borgen te kennen, dat van Baex, die hem „favoriseerend was" een goed woord voor hem deed bij de zes gecommitteerden opdat zij met „cautionem juratoriam" tevreden mochten zijn. Ook Zweer van Gerwen was met dit doel tot de zes goede mannen gegaan hen „induceerende en seer vriendelijcke supplieerende", dat zij in plaats van de borgstelling, met Meester Jan's eed genoegen zouden nemen.

Tegen dezen aandrang bleken Hendrik Gelavyman en zijne medebestuurderen niet bestand en zoo bleef de bussmid dan op vrije voeten, nadat hij in een gebannen vierschare voor Schout en Schepenen met „uffgerechten vingeren lijfflick ten heyligen gesworen en geloefft had, dat hij den zess gecommitteerden deser stad, wegens der actie vorschr. sal terecht staan, 't recht sal verwachten en den gewijsden sal voldoen."

Ondanks dit oogenblik van diepen en heiligen ernst bleek Meester Jan, toen ongeveer een jaar later de dag van rechten aanbrak „nochtans ewech getzoghen sonder addeu."

Onder al deze bedrijven wachtte de gewraakte vuurmond op nadere beschikking; ook nu echter moet er nog voor hem betaald worden, want men waakt bij hem en het is in de eerste dagen van Maart 's nachts koud en nog laat donker, zoodat 3 Rijnsgulden aan turf en hout, lonten en kaarsen spoedig verbruikt zijn.

Weldra zou hij evenwel de werkplaats in den Boegart weer gaan opzoeken.

Toen Meester Jan namelijk eenigszins van den schrik bekomen was, richtte hij tot de schepenen het verzoek om hem de „stellasie soe voer geweest is weder te doen maken, hem stof en gereetschappen te geven, opdat hij dat boir weder maken mach", alsook paarden en knechten, die hem helpen kunnen.

Voorts vraagde hij, „of men hem zijn mondkost wilde afdoen en als de bus dan geboord en behoorlijk beschoten was, wilde hij aan de stadsregeering overlaten hem te geven, hetgeen hij dan verdiend zou hebben."

Sprongen de kogels in stukken, dan verzocht hij naar Zeghen om een vier of vijftal te mogen zenden, want „men dair beter erde heeft umb cloten toe maken dan anders waar."

Ging het deze op dezelfde wijze, dan zou hij ze betalen, en in een ander geval had de stad deze kosten te vergoeden. Nog verzocht hij om hetgeen men hem van zijn loon nog schuldig was, te doen gebruiken voor zijn gereedschap en hem dat dan terug te geven, als de bus „oprecht soe behoirt gelevert en beschoeten was."

„Vorder begeert hij mit fruntscappen metten goeden heeren te handelen en nyet mitten goeden mannen, want hy sijch des rechtens nyet en verstait."

De goede mannen van het „Gulden Lavoir" scherpen hierop de pen en raden der stadsregeering in eene weinig malsche missive * ten sterkste aan, om niet te letten op „die clateringhe en de onredelijcke en confuus begeeren van Meester Jan", aangezien men niet weet, waar het einde zal zijn, hoeveel kosten met het werk nog gepaard zullen gaan en wanneer het gereed zal komen.

Ten slotte schrijven zij, dat wanneer Meester Jan zooals hij zegt, verder wel „mit fruntscappen" met de goede heeren, doch niet met hen zaken wil doen, zij evenmin wenschen met hem voort te gaan en „van hem mer beleget te worden."

Op dit overigens weinig gunstig advies werd, nadat onderscheidene schepenen en raadsheeren ten voordeele van den bussmid gesproken hadden, niet ingegaan en nu besloten, dat Meester Jan „de busse weder aenheffen sall te boren", wanneer hij meent haar in orde te kunnen leveren.

De zes gecommitteerden zullen haar tot het boren weder overeinde doen „setten en stellen" en den Meester 24 Rijnsgulden in voor-

* Zie *Onuitgegeven Bescheiden* onder c.

schot verstrekken, met welke hij alle nieuwe gereedschappen en andere kosten betalen en waarvan hij de teruggave waarborgen zal, met het oog op het geval dat hij het stuk nu niet zoodanig boort en levert dat de stad er genoegen mede kan nemen.

Zoo kwam de vuurmond dan op een der laatste dagen van Maart 1511 weder in de werkplaats aan en bleef daar op nieuw geruimen tijd onder handen.

Eerst in het midden van December 1512 toch wordt Goyart Bott een bekend busmeester, die „op de schepen van oirloge voer Woricum een maent gelegen heeft" (17) bij de stadsregeering ontboden om het kanon thans op nieuw te doen beproeven en het namens de stad te aanvaarden, bijaldien aan de voorwaarden wordt voldaan.

Bott, een man die „const en consteners lief heeft en groote passientie ende medelijden" met Meester Jan aan den dag legde, gaf dezen ruimschoots gelegenheid om in tegenwoordigheid van een tal van ambtshalve omstanders en andere belangstellenden, aan te toonen, dat het stuk thans aan de gestelde eischen beantwoordde.

Evenwel gingen ook nu nagenoeg alle gegoten kogels „ontwee", ook die welke te Zeghen gehaald waren.

Ten einde raad bezigde Meester Jan nu „gesmeede clooten die taije waren." Dezen ging het echter niet veel beter. Rasz Persoens toch getuigde onder eede „dat hie gesien heeft nae den schieten, dat sy boven geschelt waren ende alsoo gekwetst in de bussen eer sy dair uitquamen, dair mede den cloot syn cracht werde genomen gelijck een korst die boven een brood gesneden wordt" en Lodewich van der Leynden verklaarde eveneens op zijn eed, dat bij het schieten „een cloot, die Meester Jan selffs gesmeed had met sijndere hand van ijser, wit was in het uitgaan en rondomme in den rinck off hij geslagen hadde geweest."

Tenslotte wordt aan de twee busmeesters van den Hertog van Brunswijk door de stadsregeering verzocht om het kanon te beproeven en naar hun beweren met hen overeen gekomen, er een tweetal schoten mede te doen. Werkelijk schieten Hans Hess en Hans Ernst dan ook eerst met een gegoten ijzeren kogel en 36 pond

buskruit en daarna met een gesmeden „cloot" en eene lading van 30 pond en constateeren vervolgens in geschrifte dat „busse en cloeten alsdoor in 't schieten gants en guet" blijven „sonder ennige wrack off letsel" endat nog wel terwijl buskruit gebruikt werd, dat men „ter noit inn haeckbussen solde hebben mogen schieten"; voorts dat zij het kanon „erlick wall ende loffelick geprobeert, geschoten en vollevert hielden, en zij ook „alletijt vor alle Herrn Rechtern, Fürsten en gude meesteren, die dar verstant off hebben, gestaen en war maken willen, dat men die selve busse sall mogen schieten vor alle steden en sloten dar men sie van node sal hebben."

Zonderling staat deze bevinding tegenover de onder eede afgelegde verklaringen van tal van ooggetuigen onder welke, regeeringspersonen van de stad, geestelijken, busmeesters en knechts, die bij het schieten nagenoeg alle gegoten kogels in stukken zagen springen.

Wel hadden ook zij zulks niet waargenomen toen met een gesmeden kogel geschoten werd, maar het gebruik van een dergelijk projectiel was in het geheel geen gewoonte, zooals ook de Bossche busmeesters Willem Bawarts en Boudewijn, Johan Boudewijns bevestigen, die „overlange jaren in diverse heerendiensten en beleggen zijn geweest als Boemell, Hedel, Poederoyen, Herwarden en Doornik."

Bovendien was de kogel waarop Meester Jan de bus destijds aannam en die van de „artilryen unses gnedigen hernn behooren gehaeld was" gegoten en niet gesmeed. (18)

Kan dit deel van het oordeel der Brunswijksche busmeesters nog op rekening gesteld worden van de omstandigheid, dat zij slechts eenmaal met een gegoten kogel schoten, die dan bij uitzondering in zijn geheel gebleven is, slechter staat het met hunne bewering dat men de bus „vor alle steden en sloten dar men se van node sal hebben", zal mogen schieten.

Onder eede toch verklaart Lambert van den Broeck, een raadsheer der stad, dat hij bevonden en gezien heeft, dat de noodslang van binnen „gaeten en hoevelen" had.

Meester Jan had hem verzocht om de bus te komen zien, toen

hij haar geboord had en haar toen van binnen, „vol vet of smeer gedaan of gegoten, opdat zij even schijnen soude". Henrick Gelavyman echter vindt het kanon in het geheel niet in orde en neemt eenige poorters mede om hen op den slechten staat van den vuurmond te wijzen.

Onder andere gebreken toont hij hen nu „mits vele kerssen ende ander licht inder nootslange doende, eenem schore offte broeke voer en beneden dat draeckhoefft, te dwars lanck omtrent een spanne offte langer ende dat omtrent een voet van den vorsten eynde, dat hij in den selven broeke zijn ethemesse stack, die diepte van anderhalf lid," zoodat te vermoeden is, dat dit voorste stuk er af zal springen wanneer men met schieten voortgaat.

Bovendien is de bus tweemaal zoo wijd als overeengekomen werd en weegt de kogel thans zes en dertig, in plaats van achttien pond.

Daarbij is zij, „nicht well te verporren en mits heur swaerheyt" niet op raderen te schieten zooals beloofd werd.

Inmiddels heeft de spraakmakende menigte haar vonnis doen hooren; in „eyn gemeyn faem" wordt het kanon „verloren cost" genoemd. Over het aanvaarden van de levering wordt thans zelfs niet gedacht; „die busse is buyten schoen, maer binnen onreyn" en daarmede blijft de arme ijzeren invalide buiten de Vughterpoort onbeheerd in het slijk liggen, totdat Meester Jan op 12 Januari 1512 „consenteerde ende consent dar toe ghaff, dat men se vuren soude in den Heyligen Geyst, ter plaitse dar men die almoesen spynt." Dit had dan ook werkelijk plaats en Johan Steenbreker verdient nog twaalf stuivers aan de planken, waarmede de „slange overdekt wordt." Later slaat Meester Jan munt uit deze handelingen door te beweren, dat de stad daarmede het kanon aanvaard had.

Thans stapelen zich de beschuldigingen tegen den bussmid op; zijn eigen knechts verklaren dat hij den tijd „met geksmeeken" doorbracht en er steeds op uit geweest is om langen tijd over het kanon te smeden en er veel daghuren aan te verdienen; dat hij er „groet fraude" mede gezocht heeft en bovendien de stad wel eens 2 „goulden" gulden heeft laten betalen voor extrâordinaris werk,

dat een ander smid voor zeven stuiver of minder zoude gemaakt hebben.

Of het Meester Jan bij dit alles te eng werd in de goede stad van den Bossche, zeker is het dat hij nergens was te vinden toen de dag van rechten aanbrak, die op aandrang van de zes gecommitteerden op 4 Februari 1512 was gesteld.

„Niet ansyende seinen eyd en gelofte” blijkt Meester Jan „heymentlick verstreken” zoodat op den „vorschreven Dach van Comparitiën die contumacie op hem geaccuseerd en hy vervallen in der saecken” verklaard wordt.

De Laagschout, Jan van Baex, die thans oordeelde, dat de man, dien hij vroeger voorgesproken had „de stadt van den Bossche met synen scoenen clappen bedroegen heeft gelijck boeven en scalcken gemeynlicken doen”, vermoedde toen zoomin als een der gezworenen, dat er twintig jaren noodig zouden zijn om de zaak, welke thans tusschen de Stad en Meester Jan aanhangig was gemaakt, tot een bevredigend einde te brengen.

Het Proces.

iddelerwijl had de bussmid het anker te Keulen, waar hij poorter was, laten vallen, zich met zijn beklag tot graaf en schepenen van die stad gewend, alsook gebruik gemaakt van zijn poorterrecht om op grond van zijne vordering, beslag te leggen op alle goederen, die aan inwoners van 's-Hertogenbosch en de Meierei toebehoorden en te Keulen werden aangetroffen.

Daartegenover droeg de Bossche stadsregeering aan Meester Goeszen Adriaens, priester van Heusden, den strijd voor hare belangen op als procureur of syndicus en gaf dezen op 5 April 1513 tevens volmacht om op te treden tegen Albert Key, een Keulsch koopman, die Meester Jan's voorbeeld in het arresteeren van goederen volgde.

Uit de onderscheidene correspondentiën welke van dien datum af, tusschen Keulen en 's Bosch gevoerd werden blijkt, dat graaf en schepenen van eerstgemelde stad er met veel zorg over waakten, dat Meester Jan in zijne rechten als poorter van Keulen niet verkort werde.

Daarbij schijnen te Keulen veel lieden in de meening verkeerd te hebben, dat den bussmid, die voortdurend klaagde, geen recht geschiedde. Schout en schepenen van 's-Hertogenbosch daarentegen oordeelden Meester Jan een eedbreker, wiens zaak in hunne stad in rechten moest behandeld blijven omdat zij aldaar begonnen was, en die in elk geval door beslag te leggen op goederen van Brabanters, het Gulden Privilegie geschonden had.

Meester Goeszen deed alle moeite om de zaak in der minne te schikken doch Keulen wierp telkens exceptiën op. Inmiddels legde de bussmid den eenen dag voor en den anderen na beslag op hetgeen onder zijn bereik kwam, tot groote schade van de Bossche kooplieden en die uit de Meierei.

De stadsregeering van 's Bosch zond daarover een schrijven aan die van Keulen, dat aan Meester Jan werd ter hand gesteld en dezen aanleiding gaf tot een antwoord waarin hij de kwestie van den eed in het midden liet en verder een hoog woord over zijn recht voerde. *

Tegenover Albert Key, die „voel durch Brabant handelt" was represaille genomen. Dat deze zich daarmede slecht vereenigen kon, bleek uit hetgeen Meester Goeszen op 23 Juni 1513 aan de stadsregeering van 's-Hertogenbosch schreef: „Albert Key war zornich und sprach bijster und sacht dat hi bewisen wil, dat die ruters van Uliefder stad den herynck op vrijer straten genomen hebben."

Inmiddels kwam de bussmid met eene nieuwe vordering voor den dag; hij beweerde namelijk dat de zes gecommitteerden hem destijds een boor „onthielden en lieten wegvoeren", welke hij van zijn eigen „yser und stoff" gemaakt had en eischte dat werktuig terug ofwel 100 Philipsgulden schadevergoeding. **

De procureur bracht daartegen in, dat hij op grond van de belofte en den eed van Meester Jan, daarop niet behoefde te antwoorden, maar toen deze laatste aanvoerde, dat hij den eed, zooals die in de getuigenissen stond niet afgelegd had, en de schepenen voor partijdig hield, aangezien zij burgers waren van de stad tegen welke hij optrad, oordeelden de Heeren te Keulen, dat op Meester Jan's eisch moest geantwoord worden, wanneer deze onder eede wilde verklaren, dat hij niet beloofd en gezworen had, zooals beweerd werd.

Op 3 October 1513 legt de bussmid werkelijk dezen eed af, ter-

* Zie *Onuitgegeven Bescheiden* onder *h*,

** Zie *Onuitgegeven Bescheiden* onder *u*.

wijl men te 's Bosch even verontwaardigd was over deze handelwijze van Meester Jan, als verwonderd over die van de magistratuur van Keulen, om tegenover „segel en getuijch" van schout en schepenen, „een man's jurament" te stellen en dan nog wel dat van een „bourger, die een man is, als hij is, syn edt en ere vergetende." *

Evenwel werd de goede verstandhouding tusschen beide steden niet verbroken en stelde 's Bosch voor om de raadslieden van weerszijden te Weert „ter halven bayne" te doen compareeren om de zaak tot een goed einde te brengen.

Ook deze gelegenheid tot het bijleggen van het geschil ging ongebruikt voorbij en in October van het jaar 1514 werd het einde nog zoo weinig voorzien dat de „mombers und vorsprecher" die te Keulen met Meester Goeszen de Bossche belangen dienden, het dezen lastig begonnen te maken en eenige betaling van de stad verlangden.

Zij, die „voer waer dat beste doen en grote ondanck verdienen van sommigen, die den bussmyt toestaen, willen eyn yegelyck een tabbart laken, off sy willen nyet meer dair to doen, want sy spreecken, sullen steden nyet wail looneu wair van soulde sy dan wat crygen. Hore moet men gebruicken en te vriend halden, off men sold wail schaid daer by criegen", schreef Mr. Goeszen ** en daarin ligt vermoedelijk de reden, dat in de stadsrekeningen van het jaar 1514, 6 gouden guldens geboekt zijn voor de advokaten en procureurs „tot Colne, die in de zaak gedient, gescreven en die dagen van recht bewaert hebben." (19)

Inmiddels richtte de stadsregeering van 's-Hertogenbosch zich met eene „oetmoedige supplicatie" tot Keizer Maximiliaan en aangezien het, op grond van „notoire privilegiën en rechten" van Brabant, aan „niemand wie hy zy, geoorloofd was, om goederen uit Brabant buiten 's lands te betrekken, te commeren of te arresteren" zoo werd haar daarop door den Keizer machtiging verleend, „om alle die borgeren, coopluyden ende ingesetenen van Keulen, mitsgaders

* Zie *Onuitgegeven Bescheiden* onder *m.*

** Zie *Onuitgegeven Bescheiden* onder *n.*

hunne goederen ende coopmansscepen te commeren en te arresteren, waar zy ook in Brabant ende Overmaze mochten worden aangetroffen."

Als gevolg daarvan werd nu in dit deel van 's Keizers gebied door de stad 's-Hertogenbosch overal waar het slechts mogelijk was, beslag gelegd op roerende eigendommen van Keulenaars.

Eene nieuwe poging tot opheffing der geschillen, tot welke Meester Jan van Dinxlaken, scryn scriver der stad Keulen gedeputeerd werd, leed even als alle andere schipbreuk, hoewel deze afgevaardigde „in den Hert * daer hy lag met Zpeerden" op ruimen voet werd ontvangen, „omme zyne heeren van Colne goet rapport te doen van der tijt, dat hy hier was en in der saken tracteerde."

Intusschen zijn schout en schepenen van Heusden, van wege het Hooggerecht van Keulen tot Commissarissen aangewezen, om de zes gecommitteerden onder eede te verhooren op de vordering van Meester Jan in zake de boor en voorts eene „informatio ordinary" te houden op de artikelen, welke Meester Goeszen als eischer tegen den bussmid heeft overgegeven.

Zoo trokken dan op Allerheiligen avond 1514, Hendrik Gelavyman en zijne venitten met Meester Goeszen naar Vlijmen „om van den boer van der bussen heur onschuld te doen" en worden een week later in de Royporte te 's-Hertogenbosch op de door den procureur gestelde artikelen, 37 getuigen onder eede gehoord, onder welke drie geestelijke dienaren van der „collegiale end parochiekerke van Sinte Johan Evangelist," welken door Laurens, den Bastenier der Heeren van den capittele, de dagvaarding overhandigd was.

Geen wonder dat Meester Goeszen 14 dagen te 's Bosch verblijft, om het proces „dat groot ende lanck was te helpen furneren." Evenwel schijnt hij daarbij te overhaast gezegeld te hebben, want uit de stadsrekeningen blijkt, dat hem later, ten einde de stukken opnieuw te zegelen „soe mits den overvueren den jersten segel gebroken was" 5 Rijnsgulden voor zijn reis heen en terug betaald zijn.

---

* Het voormalig Postkantoor op de Markt.

Terwijl de ingekomen processtukken te Keulen werden overwogen bracht Meester Jan drie overtuigingsstukken voor het gerecht, in den vorm van drie kogels, welke hij voorgaf uit zijne nootslang geschoten te hebben.

Op deze bewering blijken evenals op zijne vordering betreffende het hem nog toekomende loon, te Keulen getuigen te zijn verhoord, welke daartoe door Meester Jan waren opgegeven. Zelfs wordt daaronder zijne „echte huysvrouwe" Machtell Kempe, aangetroffen. „Sy have gesien dat die Busse durch die Scholer vur den herrn hernhuyse genannt, zum heyligen geist, up eyne dach geslept und den anderen dach in dat selve huys bracht worden ist; sy have da by gewysen dat eine lade zo der Bussen gemacht ist, aver dureh wen wysse sy niet end sie have gehoirt van den hoppenluyden van den Bosch aus der Meyerien, dat sie sachten „Is die busse noch nyet betzalt, wij hebben langhe betzalt."

Ook Bruyn van Keyzersweerde, een „vasbender", die tijdens de proeven met het kanon „zo des Hertzogenbusch wijn getzapt" heeft, zag dat „die studenten, die Busse vom wegen den Hernn van der stadt, getzogen und in dat hospitaal in eine gewaersamkeit gefuhrt haven."

De wettige wederhelft van den bussmid bewijst zoo min als een der andere getuigen de identiteit der drie overgelegde kogels en is in hare verklaringen evenals alle andere opgeroepenen vrij algemeen. Daarbij is geen dezer getuigenissen onder eede afgelegd en heeft het dus slechts eene betrekkelijke waarde, wanneer de „mesmeker" Peter van Attendoen verklaart, dat hij „den slangen angestechen und zu dem ersten schusz eyne wijden baum glat off end noch eyn andere baum half off geschossen heeft" of wel als „Bayens" beweert, dat Meyster Popenruyter * aan Baldewijn, een Bossche busmeester, verzocht heeft om aan de stad te vragen „off sy ym die Busse verbuyten wolden, hey wolde ym eyn ander daer voergeve."

* Vermoedelijk wordt hier Hans Poppenreuter, een metaalgieter van Mechelen bedoeld, die op 12 Januari 1520 door Karel V tot 's lands meester geschutgieter en Bombardier werd aangesteld.

Ook wanneer de „metzmaker Johan van Essen sait end tzuycht, it sy tzo Kerstmisse zwey jair geleden, dat hie by Johan van segen zu des Herzogenbusch geweest sy in syne huyse, so have Johan yn die Buesse gewysen end sien laessen end wart die Busse gebort en diese gezuych have syn hand inn die busse gestechen und syns bedunckens und so vyl hie des verstaet beducht hie, dat idt eyn reyn warck war," dan volgt daaruit in het gunstigste geval dat de zielwand * van het kanon vóór dit aan de eerste schietproef werd onderworpen, werkelijk geen oneffenheden toonde, of wel dat deze getuige het vet niet opgemerkt heeft, waarmede Meester Jan dien wand glad deed schijnen.

Dat op het gebied van de uitwerking van het kanon, de onderscheidene getuigenverklaringen sterk uiteenloopen moet wellicht op rekening geschreven worden van de omstandigheid, dat er reeds meer dan twee jaren verloopen waren, toen de laatste schietproeven, de feiten omtrent welke getuigd werd, voorvielen.

In elk geval ontzenuwen zij de beweringen van de Bosschenaren niet, dat de kogels „kraft noch gewalt deden."

Wat de drie overgelegde projectielen aangaat, is van groot belang de te Keulen onder eede afgelegde verklaring van Tielman van Bylck „dat die loder, die meyster Johan van Segen hinder gericht gelacht hait, wal die helffte tzo gross syn, dan inn unsere here van den Rade der stadt Collen slange zu schiessen."

Hoewel men ook te 's Bosch wel wist, dat de kogels welke meester Jan schoot, 36, in plaats van 18 pond wogen, zooals afgesproken was, blijkt uit hetgeen van Bylck verzekerde, dat de vuurmond een veel grooter kaliber had, dan het model naar hetwelk hij gemaakt zoude worden.

Deze afwijking liet Meester Jan evenwel onaangeroerd; wel beweerde hij nog om met zijne getuigen tevens te zullen bewijzen,

* Door de *ziel* van een vuurwapen wordt het inwendige van de buis verstaan tot aan de plaats van afsluiting; de overeenkomstige binnenwand heet, *zielwand*, en de middellijn der ziel, *kaliber*.

„dat hy die buss gemaeckt heeft, den Hernn und der stadt und dat hy geschoote heeft, dat die cloote gans bleven syn und dat hy se gelevert heeft und dat die herrn und gemeynt dair mede tevreden syn geweest und iu heuren behalt und husen doen vuren hebben."

Inmiddels werd de bussmid sedert September 1514 herhaaldelijk tevergeefs op den „maandag" gedaagd, totdat hij op 11 Mei 1515 eindelijk als partij in het gerecht verschijnt. Meester Goeszen wilde nu nieuwe bewijzen tegen hem inleveren, omdat de tijd daartoe nog niet verstreken was, doch de bussmid eischte dat hem zulks ontzegd zoude worden.

Eindelijk stelde de graaf de definitieve behandeling der zaak op 2 October 1515 vast, op welken datum de uitspraak geschiedde. Hoe deze luidde, is ons onbekend. Wel blijkt, ondanks haar, dat er nog in 1521 (20) naar een goed middel gezocht werd om een einde aan de zaak te maken.

Nog elf jaren zouden er evenwel moeten verloopen eer zulks geschiedde.

Op 11 Juni 1532 toch, werd het geschil „metter minne getermineert" en aan Meester Johan van Segen, „om eens van hem ontslagen te wezen" 250 Carolusgulden betaald, waarvoor hij voor hem, zijn erven en nakomelingen te eeuwigen dage van alle vorderingen op de stad 's-Hertogenbosch afzag. (21)

Een oorspronkelijk perkament met een beschadigd afhangend zegel in groenwas, nog heden in het archief der stad aanwezig, levert het wettig bewijs dat de zaak op 6 December 1532 volkomen beëindigd is en doet tevens zien dat Machtell Kempe dit slot niet meer beleefd, doch eene tweede „elige huisfrauwe Richmoit" met Meester Jan de vreugde gedeeld heeft, die deze over den voor hem zoo gunstigen afloop zal gesmaakt hebben.

Of deze blijdschap onvermengd zal geweest zijn! Ons erachtens was daartoe te veel gebeurd in de twintig jaren, welke er sedert de eerste conferentie op den Royenburg waren verloopen en moge Meester Jan er al geen grijze haren van gekregen hebben, dat zijn met grootspraak aangekondigd kanon als „verloren kost" werd aange-

zien, moeielijk kan het hem koud gelaten hebben, dat bezadigde en achtenswaardige Bossche burgers hem aan eedschending schuldig hielden.

Wat dit laatste aangaat, kunnen de benarde omstandigheden waarin hij geraakte, omdat hij een werk aangenomen had dat boven zijne krachten ging, hem amper tot verontschuldiging dienen.

Wel verstond Meester Jan de kunst om aanbeelden te smeden en is ook nu nog uit de aanschouwing van zijn werk af te leiden dat hij indertijd de gildeproef als smid schitterend zal hebben doorstaan, maar het vervaardigen van een zwaren vuurmond was, ook destijds, iets anders dan gewoon smidswerk. Evenwel moet het verwondering wekken dat Meester Jan het kanon eerst geheel massief gesmeed en daarna uitgeboord heeft. (22) Op welk kaliber dit geschiedde, is ons onbekend; wel bleek, dat het bij deze eerste boring niet voldeed en op nieuw vertikaal in den grond geplaatst werd om eene tweede boring te ondergaan, waarmede het op het tegenwoordige kaliber van 17 c.M. werd gebracht, eene afmeting die met een kogelgewicht van 36 pond ijzer overeenkwam.

Op welke primitieve wijze echter deze bewerking heeft plaats gehad, kan ook thans nog blijken, aangezien de zielwand over zijne geheele lengte en loodrecht op zijn as, ringvormige groeven toont, van welke enkele een centimeter diep zijn. (Figuur II.)

Geen wonder dus, dat destijds verklaard werd, dat de vuurmond van binnen niet deugde en de kogels braken of vervormd werden, wanneer zij voortgedreven moesten worden met eene lading van 36 pond en dan nog wel buskruit van zoo fijne korrel, dat men het „ter noit in haeckbussen soude gebruycken," zooals de Brunswijksche busmeesters verklaarden. Al was nu het buskruit van dien tijd van veel minder hoedanigheid dan het tegenwoordige, zoo moet het ons ten slotte nog verbazen, dat het kanon zelf, daarbij in zijn geheel gebleven is.

Ongeschonden kwam het er echter niet af, want behalve dat de ontzetting die nog heden aan het bodemstuk waar te nemen is, vermoedelijk van dien tijd dateert, was reeds tijdens de proeven opgemerkt dat „de busse voor en beneden dat draeckhoefft te dwers was geschoert."

Behalve de kunst van boren, die trouwens nog nog in hare prilste jeugd was en alleen op bronzen geschut werd toegepast, verstond meester Jan evenmin die om de lengte van een vuurmond in gepaste verhouding tot het kaliber te regelen en de grootte van de buskruitlading oordeelkundig te bepalen.

Hoewel het kanon, wat de lengte betreft, aan de voorwaarden voldeed * had het met het oog op het kaliber hetwelk het thans bezat, ongeveer de helft korter moeten zijn. (23) In geen geval echter kon een vuurmond van dergelijke groote afmetingen met eene kogelzware lading — hier 36 pond — beschoten worden; bij soortgelijke kalibers uit dien tijd blijkt dan ook als maximum $^2/_3$, meestal echter de helft van het gewicht des kogels, als lading te zijn gebezigd.

Hoe het ook zij, in den staat waarin het kanon nu verkeerde en zooals het nu beschoten was geworden, werd het geheel onbruikbaar geacht; het lag dan ook sedert 1512 totaal vergeten in den „Heyligen Geyst" waar het in 1521, „op die octave van assumptionis Marie", bezoek ontving van „die coninc van Denemerken Christernus, die nu ten Bosch comen was" en „met een biscop in die Roijporte in de Hintemerstraat logeerde." (24)

Van Meester Johan Fijck van Segen, bussmid van Keulen hoorde of zag in de goede stad van den Bossche niemand meer, hoewel hij daar zelfs tot op den huidigen dag nog niet vergeten is.

---

* De lengte bedraagt 6.34 M. d. i. ruim 22 Amsterdamsche voeten.

Leven en werken van Stuerghewalt gevert 1542.

erst in 1542, toen de stad zich tegen de Gelderschen onder Maarten van Rossum wapende, werd de „groote ijseren slange" in haar rust gestoord, uit de „Heilige Geest" naar de St. Janspoort gebracht en aldaar, tusschen schanskorven opgesteld, „geschoeten". Harit van der Lynden leverde daartoe „een yseren cloet wegende 42 pond metten loot rontsomme gegoeten," welke met 21 stuiver betaald werd. (25)

Nog in hetzelfde jaar borg men haar echter weer op en wordt „den rectoir M. Dminico van der Scoelen" 6 stuiver betaald „van den groete ysere nootslange van den mortel doer dese stat in Sint Janspoirte in den thuyn aldair metten clercken te sleypen. (26)

Ook in 1544, toen er buiten de St. Janspoort mede geschoten was, komen de „scoelkynderen" aan haar vervoer te pas. Evenwel werd daartoe soms ook eene bespanning van acht paarden gebezigd.

Uit de vermelding in de Stadsrekeningen van het jaar 1545, dat aan „de Raiden, dien men tot Dordrecht hadde doen beslaan, dienende in de groote yseren nootslange, noch wat te maken was," volgt dat men haar intusschen van raderen had voorzien; wanneer zulks geschiedde blijkt evenwel niet. (27)

Over het algemeen werd de vuurmond, die in 1565 voor het eerst met den naam „Sturgewalt" wordt aangeduid, met zorg onderhouden, (28) de gereedschappen tot zijne bediening benoodigd werden tijdig vernieuwd, van binnen werd hij met reuzel gesmeerd, terwijl

men voor het gangbaar houden van de raderen met de zeep niet karig was. Ook werd er niet op gezien om de werklieden een pot bier te schenken, wanneer zij de „groete yseren slange” in batterij brachten.(29) Rustige tijden maakten evenwel dat de begrooting van de stad daardoor niet bijzonder werd bezwaard.

Een eigenaardige rol in zijn eigen vaderstad wachtte het kanon in het jaar 1577, toen de bezetting Duitsche krijgsknechten weigerde 's-Hertogenbosch te verlaten vóór de betaling harer soldij geregeld was en bekend werd dat de graaf van Hohenlo met veel hem toegedane poorters middelen beraamde om de stad te overvallen en „Statenvolk” binnen te brengen.

De Duitschers verschansten zich toen namelijk op de Groote Markt en plaatsten „de Stuerghewalt” „wel geladen wesende met ketenen en ander yserwerck” aan den ingang van de Hinthammerstraat, zoodat hij deze geheel kon bestrijken. (30)

Of deze zonderlinge lading, der groote „slanghe” nu te machtig geweest is, dan wel of er later te veel van haar geëischt werd, zeker is het dat men eenige jaren daarna, in 1581, in de Resolutiën der stadsregeering over twee verschillende busmeesters gesproken vindt, die „presenteeren den mont van Stuerghewalt af te nemen en zoo goed te maken als te voren geweest is.” (31) Vermoedelijk lag de vuurmond toen nog aan het „Bushuys,” waar hij zich blijkens den inventaris van al het geschut van 17 Juny 1580 bevond. Of op dit aanbod werd ingegaan, blijkt niet; dat de kop echter te een of anderen tijd geheel wrak moest worden en er ten slotte af zou springen, kan geen verwondering baren bij de herinnering, dat reeds meer dan een halve eeuw te voren geconstateerd was, dat „die busse voer eyn lange reetz had.”

Wanneer dan ook in 1604 aan Eymert Janssen van Griensven, 22 stuivers worden betaald „ter cause van een groot stuk van een guetelinge bij hem opgegraven, in de wage gewogen” om gebruikt te worden in plaats van het gewicht aan het „uregewerck deser stad, (32) dan is het niet onwaarschijnlijk dat dit uit den grond gedolven stuk, de geheele drakensnuit van Stuerghewalt geweest is.

Dat zijn hoofd gedurende langen tijd het gewenschte tegenwicht aan een der klokken van den St. Janstoren verleend heeft zonder dat iemand zulks wist, is minder vreemd dan wel schijnt.

Vooreerst was zooals nog kan blijken, het vooreinde zoo glad van den vuurmond gescheiden, dat men dezen in het geheel niet als incompleet zoude herkennen (33); voorts is de bovenverdieping van den St. Janstoren geen plaats voor druk bezoek en daarbij zal het bedoelde voorwerp al even weinig in het oog gevallen zijn als de vier oude ijzeren vuurmonden, welke thans in dien toren als tegenwichten dienst doen en er door hunne afmeting op wijzen, dat het in 1604 opgegraven stuk ijzer althans van een zeer groot kanon afkomstig moet geweest zijn,

Bedenkt men nu dat van 1590 af, toen de Stuerghewalt aan de Vuchterpoort stond (34), tot 1673 toe, met geen enkel woord over hem gerept wordt, terwijl toch in dit tijdvak o. a. ook het merkwaardige beleg van Frederik Hendrik voorviel, dan wordt het aannemelijk dat het kanon reeds in het eerstgenoemde jaar geen hoofd meer had en daarom voor onbruikbaar werd gehouden. In 1673 werd daarover naar het schijnt evenwel anders geoordeeld, tenminste de Commies van het Garnizoen 's-Hertogenbosch verzoekt in dat jaar der stadsregeering „dat hem mochte toegelaten worden, alsoo seker seer swaer ende langh yseren canon leggende bij 's lantsmagazijn ende stadt toecomende, soude connen dienst doen" om het op 's lands kosten „op twee roopaerden te doen leggen, om te probeeren." (35) Het beleg van de Franschen, dat men toen stellig verwachtte, bleef echter uit; bovendien was er in de stad niemand „ten volle bequam om geschut op ropaerden te regeren". (36) zoodat er destijds met den vuurmond vermoedelijk niet geschoten is. Blijkbaar werd hij evenwel in 1673 voor een eventueel beleg gemobiliseerd; men zag hem toen dus voor bruikbaar aan en aangezien hij nu vier jaren later bepaald onbruikbaar wordt genoemd, wellicht omdat reeds toen op eenigen afstand van de monding een ijzeren kogel in de ziel bleek vastgeklemd te zijn, zoo zal hij deze nieuwe corruptie tusschen 1673 en 1677 opgedaan hebben.

Dat de stadsregeering met het oog op de bemoeiingen van den commies van het Garnizoen bevreesd geworden is, de „Stuerghewalt" gaandeweg als landseigendom te zien beschouwen, kan blijken uit de omstandigheid dat de Heeren Raden Christian van Beresteyn en Jacob Focanus met de Heeren Scepenen van den Berg en Tulleken, worden aangewezen om toezicht op het werk te houden. Misschien is het dan ook aan deze vrees voor annexatie toe te schrijven, dat aan de constapels van het Garnizoen op 18 Jauuari 1674 den last verstrekt wordt om het kanon van den wal naar de binnenplaats van het Stadhuis te vervoeren. (37)

Ondanks deze wijze voorzorg zoude de stad evenwel hare merkwaardige bezitting nog bijna in andere handen hebben zien overgaan. Op 26 Juli 1677 toch des morgens om half acht, berichtte één van de stadsarbeiders dat de Commies van Velzen met het meerendeel van de compagnie ruiters van den „Heer Prince Maurits" bezig waren om het „lange stuck canon nu liggende tegens de mure van de secretarye agter het Stadhuys, van daer naer de Craen te verbrengen ende also voorts scheep te doen." (38) Terstond werd nu bevolen om deze werkzaamheden voorloopig te doen staken en besloten eene „corte memorie" tot HaarEdelmogende, den Heeren Raden van State te dresseeren, ten eynde ons eenigste antiquiteyt ende rariteyt aen de Stad mogte verblijven."

Nader bleek dat de Edelmogenden geheel ten onrechte over het wettig eigendom van de Stad beschikt en het aan Prins Maurits van Nassau-Siegen, den Oud-Gouverneur van Brazilië, geschonken hadden.

Na de gerezen moeilijkheden richtte deze zich terstond zelven tot de stadsregeering met een schrijven, waarvan het jammer zoude zijn om het hier niet in zijn geheel te laten volgen:

Weledele Groot Achtbaere Heeren.

Alsoo hair Ed mō de Heeren Raden van State de goetheyt gehadt hebben, van mij op mijn versoek ingevolge van der selver Resolutio in dato 13 deses, het oude onbruyckbaare

ysere stuck voor het Lantmagasyn in den Busch liggende, te vereeren ende dair op de heere Kirckpatrick Gouverneur aldair by missive van mijn versocht synde, de moeyte te willen nemen, ende het dair heen te dirigeeren ten eynde het voorsz. stuck mogt ingescheept ende mij herwarts gesonden worden, worde bericht, dat, als men in 't werck begrepen was, om het selvige stuck in te scheepen, een seker heer uyt de magistraat aldair by mynen Cornet, die de directie onder 't inscheepen van het voorschr. stuck hadde, gecomen is, met last, om met het verplaatsen van 't gemelde stuck, tot naarder ordre in te houden, vermits het selvige de stadt was toecomende. Dewijl mij ook sulx onbekent was, ander sints soude, haar WelEd. Grootachtb. ick hierover directelijck begroet ende het selvige stuck van hair versogt hebben, derhalven niet twijfelende off de selve sullen mij volgens haare groote discretie deshalven excuseeren.

Ende door dien nu mijnen ouderdom mij geen andere occupatie meer toe en laat, als mijn alhier in mijne eensamheyt te diverteeren, ende dieswegen omtrent dese stadt een plaats vercoren hebbende, dewelcke extraordinari plaisant is, soo ben tegenwoordig doende, om dese voors plaats met alderhande antiquiteiten en andere saacken te versieren, wair toe het voorsz. stuck bequamelyck soude kunnen approprieeren, versoecke deshalven Uwe WelEd. Grootachtb. hiermede seer gedienstelyck deselve wilde gelieven het selve oude en onbruyckbare ysere stuck tot het voors desseyn my over te laten, sullende daardoor aan UWelEdGrootachtb. ten hoogsten geobligeert blijven, te meer dewijle alreede goede desseins dair op gemaackt hebben, de welcke door manquement van 't voorsz. stuck, tot mijn groot leedwesen souden moeten achter weegden blijven, en sal der selver liberaliteyt dair door oock aen de naekomelingen bekent gemaakt worden gelyck dan geschiedt met het ijsere stuck het welcke de Heeren Borgemeesters ende Regeerders der stadt Nimegen my te dien eynde

vereert hebben, sullende trachten dit favour bij alle occasie om UEdGrootachtb. soo in 't gemeen als in 't particulier wederom te meriteren, de selve Heeren mede in Godes H. protextio bevelende verblijve

WelEdele, Grootachtbare Heeren
UWelEde Grootachtb.
Dienstwillige
MAURICE P. DE
NASSAU.

Cleve den 31st July
1677.

Zelfs deze vereerende missive vermocht de heeren Schepenen niet te vermurwen; zij bevelen den Prins in hun antwoord, wederkeerig „in Godes heilige Protectio", doch wenschen eene andere occasie om „Zijne Vorstelijke Doorluchtigheid'' te dienen. (39)

Inmiddels was Stuerghewalt weer op de binnenplaats van het Stadhuis aangeland, waar men hem thans gedurende 167 jaren volmaakte rust liet genieten. In 1844 echter werd hij daarin opnieuw gestoord.

Op ongeveer een halven meter van de voorvlakte namelijk, bevond zich in de ziel een ijzeren kogel zoodanig vastgeroest, dat hij er een geheel mede scheen uit te maken. Te oordeelen naar den toestand van het deel van de ziel vóór de plaats waar het projectiel zich bevond, was reeds veel moeite gedaan om het los te maken. Dit gelukte evenwel eerst, nadat aan den Majoor van de Artillerie van Deventer, destijds behoorende tot de bezetting van 's-Hertogenbosch, op diens verzoek vergund was geworden om den kogel op welke wijze dan ook, uit de ziel te doen verwijderen en de 2e Luitenant Sesseler dit werk op zich had genomen.

Na vergeefsche pogingen om het projectiel in beweging te krijgen, deed deze artillerieofficier er drie gaten in boren en het daarna in stukken slaan en opruimen. Daarbij kwamen nu tevens, aarde, stukken steen, hout, roest, ijzer en wat wel het merkwaardigste was, ook drie steenen kogels voor den dag, welke met de ziel belangrijk in middellijn verschilden.

Ook het zundgat * bleek door kleine knikkers en aarde geheel verstopt, zoodat het niet onwaarschijnlijk is, dat de Bossche jeugd, tusschen de jaren 1673 en 1677 van het onbeheerd nederliggen van de Stuerghewalt gebruik heeft gemaakt om er alles wat zij vond in te werpen en toen zulks met de steenen kogels zoo goed van de hand ging, ook beproefd heeft er een ijzeren kogel in te rollen, die nauwelijks in de ziel paste. De vrij diepe groeven in den zielwand aanwezig, echter, zullen oorzaak geweest zijn, dat het projectiel daarbij al zeer spoedig bleef steken en reeds terstond in geen enkele richting meer te bewegen was, hetgeen er later door het vastroesten stellig niet op verbeterd zal zijn.

Hoe het zij, het kanon werd spoedig van zijn zonderlingen inhoud verlost. Het drakenhoofd werd thans uit den St. Janstoren gehaald en nu bleek dat het volkomen aan de voorhanden schacht ** paste, werden beide deelen weer tot een geheel vereenigd, hetwelk op zoo zorgvuldige wijze geschiedde, dat alleen voor een ingewijde de plaats van bevestiging te herkennen valt. ***

Tevens werden nu zoowel de monding als het zundgat met een ijzeren plaat gedekt (40), waarmede het kanon geheel in den toestand geraakte waarin wij het thans kennen.

Evenwel al is dan nu sedert meer dan 50 jaren, de mond van mijn ouden ijzeren client zorgvuldig gesloten, toch zal hij, zoolang ijzer, ijzer blijft niet ophouden den staf te breken over Johan Fijck van Zeghen, bussmid van Keulen, die in de annalen van de goede stad van den Bossche nog altijd aan eedschending schuldig staat; toch zal hij, evenals in lang vervlogen eeuwen, kunnen blijven herinneren aan de sterkende waarheid, dat geen zelfoverschatting en grootspraak, doch eerlijkheid en goede trouw de onvergankelijke elementen zijn, om ten slotte alles en allen als voor een *stoer geweld* te doen buigen.

---

* Het kanaal langs hetwelk de ontsteking moet plaats vinden.

** Het eigenlijke lichaam van den vuurmond.

*** De lijn in Figuur II op ruim een halven centimeter van het voorvlak der monding zichtbaar, duidt de hierbedoelde plaats aan.

Aanteekeningen.

(1) Bladz. 1. De figuur op het bovenvlak aan de achterzijde van den vuurmond alsook in de schilden voorkomende, geeft vermoedelijk het meesterteeken van den bussmid aan. (Fig. IV)

Wat de aanduiding, No. 33, tegen het achtervlak van den stootbodem betreft, misschien heeft de vervaardiger daarmede willen te kennen geven, dat „Stuerghewalt" zijn drie en dertigste werkstuk uitmaakte.

Omtrent de kruizen X welke het opschrift te weerszijden flankeeren (Fig. V), wagen wij de onderstelling, dat zij de beteekenis van de letter x (✕) hebben en dienen om in beide volzinnen de aanvangswoorden „aan te blazen."

(1*a*) Bladz. 1. Ook komt laatstvermelde benaming in een eigenaardig en stellig onjuist verband voor, in eene aanteekening, welke op eene der laatste bladzijden van Bron 13, in deze termen te vinden is:

Men zegt dat tot Rijnberk zoude zijn, eene lange achtkantige gegoten metalen Slanghe, gegoten tot

Utrecht, wezende de wedergaai van degene staande bij Stuergewoud op den wal bij der Vughterpoort en is gegoten bij Meester Jan Tolhuys, anno 1542; daarop staat een devies, luidende aldus:

Doe men schreef 1542 net,
Werd ik der Stadt van den Bossche te bijstand geset.

(2) Bladz. 1. Dit is te meer opmerkelijk, omdat de naam „Stuerghewalt" destijds te 's-Hertogenbosch niet bijzonder vreemd kan geklonken hebben. De stadsrekeningen van de jaren 1525—1532 toch, vermelden herhaaldelijk een oorlogsvaartuig dat den naam „'t Geweld" droeg.

(3) Bladz. 2. Zoo had Mechelen een „Griet"; Gent een „Dolle" en Diest een „Holle Griet". Bij het beleg van het Slot Hagestein in het Land van Arkel door Graaf Willem VI, werd een „Groote Griet" gebruikt en in de bewapening van Lingen kwam in 1551 eene „Schurftige Griet" voor.

In 1391 werd vóór Mylow aan de Havel, eene „Faule Grete" aangetroffen, een naam haar vermoedelijk gegeven, omdat er wegens hare onbeholpenheid slechts eenige malen per dag mede konde worden gevuurd.

(4) Bladz. 3. Zie voor den titel, Bron 8.

(5) Bladz. 3. item Bron 5.

(6) Bladz. 3. Van Heurn's 4e en laatste deel verscheen in 1778.

(7) Bladz. 3. De merkwaardige toren van Bommel ligt hemelsbreed op ruim 13 K.M. afstands van de Orthensche Poort te 's-Hertogenbosch en is bij zeer helder weer van daaruit goed zichtbaar. Of deze omstandigheid, dan wel de herinnering aan den oorlog met Gelderland oorzaak moge geweest zijn, dat Bommel in het onderwerpelijke verband wordt genoemd, vermeten wij ons niet te beslissen.

(8) Bladz. 5. Zie Bron 11 op het jaar 1508.

(9) Bladz. 5. Een smeedijzeren kanon, zoogenaamd, gekuipt vuurgeschut, bestaande uit een voorstuk en eene losse kamer, beiden vervaardigd uit zware ijzeren duigen, welke onderling aaneengeweld en door banden versterkt waren.

Het schijnt een dergelijke vuurmond geweest te zijn als de „Dulle Griete", welke nog heden te Gent te zien is.

Lodewich van der Leijnden, de stadssmid, had „de groete busse" herhaaldelijk van nieuwe banden voorzien, maar thans was voor Poederoyen de kamer gesprongen en werd de vuurmond aan Merten Mertense, een bussmid van Antwerpen in handen gegeven (zie Bron 11 op het jaar 1510). Het herstellen van dit stuk geschut is vermoedelijk oorzaak geweest van de vrij algemeen verbreide, doch onjuiste meening, dat de mortier in 1508 te 's Bosch werd uitgevonden.

Waarschijnlijk bestond „de groete busse" in de laatste helft der vorige eeuw nog en was zij de vuurmond, welken in van Heurn's 4e deel bl. 232 vermeld wordt.

(10) Bladz. 5. Zie Bron 11 op het jaar 1509,

(11) Bladz. 5. item 1510.

(12) Bladz. 6. item 1508.

(13) Bladz. 6. Het huis op den oostelijken hoek van de Markt en de Tolbrugstraat.

Zie voorts Bron 11 op het jaar 1508.

(14) Bladz. 7. Zie Bron 11 op de jaren 1509—1510.

(15) Bladz. 8. Op welke wijze Meester Jan van dezen ouden vuurmond gebruik gemaakt heeft blijkt niet.

Volgens de stadsrekening No. 9, over 1509 en 1510 wordt: „een oude busse, Duyfken genoemt,

vutte Raethuys in den boegart te versmeden gevuerdt....

In het Extract end verclairinge uutten rekeninge der sess gecommitteerden staat: „Item Henrick Stevens van eenen bussen geheyten Duyfken vutten ouden Raethuys tot in den boegart omme in de voorsz. slange vor die camer te smeden.... 11 st.

Voorts blijkt uit dit „Extract" ook, dat vermoedelijk korten tijd daarna, in elk geval lang vóór het beproeven van de nootslang, 4 Rijnsgulden betaald zijn aan Reparatiën van Glasen in 't proeven van den cameren der voorschr. Slangen ontwee gesprongen."

Wordt een en ander in onderling verband beschouwd, dan is het mogelijk dat Meester Jan eerst heeft willen beproeven of Duyfken ook nog als losse kamer voor den door hem te maken vuurmond te gebruiken was en heeft hij met het oog daarop dat oude stuk op eene lading van 36 pond buskruit beproefd, tengevolge waarvan tal van glasruiten in de buurt gesprongen zijn en wellicht ook Duyfken geheel is ten onder gegaan.

Mocht deze onderstelling juist zijn, dan zoude er uit blijken, dat Meester Jan er aanvankelijk over gedacht heeft om zijn kanon, wat de ladingswijze betreft, in te richten als de groete busse" n.l. de lading in ééne afzonderlijke kamer achter tegen den eigenlijken vuurmond op te sluiten, eene primitieve manier van achterlading, die in 1510 reeds vrij wel tot de overwonnen standpunten behoorde.

Evenwel leidt de uitdrukking „omme in de vorshr. slange *vor* die camer te smeden" nog tot andere gevolgtrekkingen.

Vooreerst kan „camer" hier in het algemeen het

achterstuk van een vuurmond beteekenen en heeft Meester Jan wel terstond het plan gehad om een voorlaadkanon te maken, maar nu willen nagaan of Duyfken tot achterstuk daarvan kon dienen. Wordt het woordje „*vor*" in plaatsbepalenden zin beschouwd, dan zoude „Duyfken" bij vorenbedoelde opvatting het voorste deel van het kanon kunnen geworden zijn.

In beide gevallen zoude die oude vuurmond, hetzij tot het achterste, hetzij tot het voorste deel van de Stuergewalt versmeed zijn en daarin de oorzaak kunnen liggen van de omstandigheid, dat de elf vlakken welke den vuurmond begrenzen, op ongeveer 3.35 M. van den stootbodem, geheel van stand veranderen. (Zie Fig. I)

Deze opvatting heeft echter de waarschijnlijkheid niet voor zich; de onderscheidene getuigen toch welke omtrent de wording van het kanon meermalen in den breede verklaren, spreken over eenig gebruik van „Duyfken" met geen enkel woord.

(16) Bladz. 8. Thans het huis met de klinkletters op den westelijken hoek van de Markt en de Kolpertstraat.

(17) Bladz. 12. Zie Bron 11 op de jaren 1511—1512.

(18) Bladz. 13. De gegoten ijzeren kogels werden tusschen de jaren 1460 en 1480 vrij algemeen ingevoerd. Hoewel vóór dien tijd niet onbekend, bleven zij echter zeer kostbaar, dus schaars en werden zij slechts bij uitzondering gebezigd. (Bron 16)

(19) Bladz. 18. Zie Bron 11 op de jaren 1513—1517.

(20) Bladz. 22. item 1521—1522.

(21) Bladz. 22. item 1531—1522.

(22) Bladz. 23. Het ijzeren geschut toch uit dezen tijd was, wat de groote kalibers betreft, gekuipt geschut, met afzonderlijke kamer, en wat de kleinere aangaat,

over een kern gesmeed en eveneens van eene losse kamer voorzien.

Hoewel het gieten van ijzeren geschut reeds in het begin der 15e eeuw beproefd was, werd die kunst eerst ruim honderd jaren later, algemeen bekend en toegepast.

Het gieten, zelfs van zwaar bronzen geschut was reeds in het midden der 15e eeuw een belangrijk onderdeel van de industrie der klokgieters.

(23) Bladz. 24. Karel V deed van 1521—1530 te Brussel uitgebreide proeven nemen om de afmetingen en daardoor tevens het gewicht van het nog onhandelbaar gebleven geschut in te krimpen. (Bron 16)

(24) Bladz. 24. Zie voor den titel Bron 6.

(25) Bladz. 25. Zie Bron 11 op de jaren 1542—1543.

Vermoedelijk werden door eene omkleeding met lood, te kleine ijzeren kogels op het gewilde kaliber c.q. in den gewenschten bolvorm gebracht, of wel diende zij om bij het vuren den zielwand te sparen.

In de 15e eeuw bestonden de projectielen voor de zware haakbussen veeltijds uit ijzeren teerlingen, waaraan men door eene loodomkleeding den bolvorm gaf.

(26) Bladz. 25. Zie Bron 11 op de jaren 1542—1543.

(27) Bladz. 25. item 1544—1545.

(28) Bladz. 25. item 1565—1566; 1566—1567; 1575; 1578; 1579.

(29) Bladz. 26. item op het jaar 1581.

(30) Bladz. 26. Zie Bron 6, Bladz. 321.

(31) Bladz. 26. Zie Bron 15 op de data's 8 Juli 1581, 19 October 1581, 10 Maart 1582.

(32) Bladz. 26. Zie Bron 11 op het jaar 1604.

(33) Bladz. 27. Uit eene teekening in potlood, in het Archief van het Genootschap aanwezig en voorzien van het

onderschrift N. de M. 1832, waarin wij, na vergelijking met andere onderteekende geschriften van dezelfde hand „Nolthenius de Man" lezen.

(34) Bladz. 27. Zie Bron 13.

(35) Bladz. 27. Zie Bron 15, op Veneris 2 Juny 1673.

(36) Bladz. 27. item Veneris 18 Augustus 1673.

(37. Bladz. 28. Zie Bron 11 op het jaar 1674.

(38) Bladz. 28. Mijnheer!

Desen morgen omtrent half acht ure kregen wij door een van stadsarbeyders advertentie, dat de Commis van Velsen met het meerendeel van de compagnie ruyters van den Heer Prince Maurits bezig waren om het lange stuck canon nu liggende tegens de mure van secretarye achter het stadhuys van daer naer de Craen te verbrengen ende alsoo voorts scheep te doen ende van hier te vervoeren waar op aanstonds den heere Gouverneur besonden synde om 't selvige te beletten, syn Ed. eerstelyck tot antwoort gaff, dat 't selve geschiedde uit crachte van Resolutie van Haar Ed mo. de Heeren Raden van State dato den 13den deser maent July 1677, doch eyntlyck door persuatien ordre stelde, dat sulcx zyn voortganck nidt en hadde ende uytgestelt wurde totdat onse grieven dienshalven an haar Ed. mog. de heeren Raden van State souden hebben doen remonstreeren 't geen wij goedt gevonden hebben UEd. mits dese op het spoedigste te notificeeren ende te versoeken de moeite gelieft te nemen, de vorschr. Resolutie van den 13 dezer, waarvan den heere Gouverneur, declineert ons copye te laten volgen naar te sien, ende daer na eene corte memorie an hair Ed. mogende te dresseeren, ten eynde ons eenigste antiquiteyt ende rariteyt aen de stad moge verblijven UE. Ed. sal kennelyck zyn dat eenige

jaren geleden diens halve nochmaals versoek is geweest, maar als doen van stadswegen beleefdelyck geëxcuseert doch syn de retroacta van de registers van 12, 13, 14, ende meer Jaaren naer gesien synde, vermits de kortheyt destijts dair van tot noch toe niet te vinden geweest, ende dair op vorders sullen worden nair gesien, UEEd. ondertusschen de bevorderinge van dien recommandeerende.

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

Wair mede UEEd. in protectie des alderhoochste bevelende, sullen schrijven te syn
mijnheer

UEd. Dienstbereyde vrienden
ende medeconfraters
De Schepenen der stadt
's-Hertogenbossche.

's Bosch den 26 Juli 1677.

Lager stond. Ter ordonnantie van deselven ende was onderteekent
CHRISTIAN VAN BERESTEYN.

(39) Bladz. 30. Dijnsdach den 24 Aug^s 1677.

Presentes de heeren.

Is nochmail voorgebracht ende gelesen de missive van Prins Mauricis de Nassau.......

Wair op gedelibereert synde en de geconsidereert dat hair Edel mog. de heeren Raden van State hadden gelieven goed te vinden ende te gelasten aen der selver Heeren Gedeputeerden eerstdaags alhier op de verpachtinge comende omme met de Regeringe te handelen aengaende het lange ysere stuck, als syne Vorstelycke Doorl sulcx by missive

sal worden bekent ende dat om de selvige redenen syn Vorstel. Doorl. dair omme tot nochtoe van dese stadtsleden niet en is gebragt.

Luijdende de missive als volght:

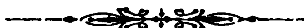
Doorluchtige hooch Gebooren Vorst
ende Heer.

Wij hebben Uwe Vorstel. Doorl. missive dato 30sten der voorleden maent July op den 13 deser ontfangen ende souden deselve de vergaderinge deser stadtsleden hebben bekent gemaackt, mair alsoo hair Edel mogende de Heeren Raden van State der Vereenigde Nederlanden in den haaren hebben gelieven goed te vinden ende te lasten aen derselver hair Edel mogende Gedeputeerden eerstdaags alhier op de verpachtinghe comende omme met ons aengaende het ysere stuck Uwe Vorst. Doorl. versoght te spreecken, hebben wij het selvige om redenen voors. ende totdat diens halve met hair Ed. mog. sullen hebben gesproocken, uitgestellt, wenschende andere occasie te hebben Uwe Vorstel. Doorl. te connen dienen, wair mede Uwe Vorst. Doorl. in Godes H. protectiō bevelende sullen blyven te syn

Doorluchtige Hooch Gebooren
Vorst en Heer
Uwe Vorstelyke Doorl. Dienaren
De Schepenen der
Stad van 's-Hertogenbosch.

Bossche den 24 Aug[s] 1677.

(40) Bladz. 31. Zie Bron 4. 2[e] deel, bladz. 107 in de noot.

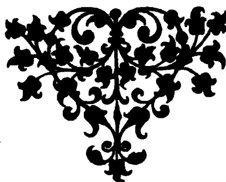
NASCHRIFT.

Na het afdrukken blijkt mij, dat het 1e Deel van de „Koddige en ernstige opschriften op Luyffens, Wagens, Glazen Uithangborden en andere Tafereelen", hetwelk in 1682 te Amsterdam bij Zeroen Jeroense gedrukt werd, het opschrift „op een lang veltstuk in 's-Hertogenbosch" als volgt vermeldt:

„Als ik geladen ben op mijn zat,"
„Schiet ik te Bommel in dé stadt";

zoodat de onderstelling, op bladz. 3 omtrent het tijdstip der geboorte van het bekende rijm gewaagd, aan bedenking onderhevig is.

W.

Onuitgegeven bescheiden.

a. Articulen en positionen dewelcke syndicus off procureur der Stadt van 's-Hertogenbosch maeckt, geeft ende exhibeert tegen eynen genampt meyster Jan van Segen bussmyt van Collen ende begeert der voorschreven procureur getuge darup te verhoeren ende die te beweisen.

Item set ende seet die procureur voorschr. dat in den jaer ons Heeren vyftien hondert un tien den XVIII dach Mai die vorgenoemte meister Jan van Segen van selfs comen is by Derck van Hedel en syn venitten in dien tyden die sess gedeputeerden totten regiment der selver stadt wesende ende heeft angenommen en gelooft te maken in behoeff der vorschr. stadt een yseren nootslange genoch geformpt na der nootslange van Collen en daar in te schieten eene gegossen yseren cloot wegende achttien pont en eyn quartier end mit noch so veel cruitz als die cloot weegt.

En dat hy die nootslange als die vol gesmeedt ware schoetvry leveren sou, dat die stadt dairmede te vreden sollt syn.

En dat hy geen penningen off loon boeren en zoll, hy en had eerst die buss als voorschreven steet vol gesmeedt en die loffbarlich gelevert als voren.

II

En dat hy gheen loon hebben en soude dan als hy an der busse gesmeet soll hebben en voorts dat die stadt van gheen andere buytenwerck en soll gehouden syn eenig loon te gheven als van die smisse te maken off van ander buyten werck.

Voorts zegt der selve procureur dat niet wederstaende die gelofte der voorschr. meyster Jan van Segen gesmeedt heeft eyn buss die weil noch so groot is en voel meer dan noch also zwaer als die nootslang van Colln daarna hij gelooft had die nootslang te maken, aangemerckt die cloot die in der bussen passet weegt 36 pont off dar omtrent end also noch so swaer als die cloot woge dair nae hij gelooft had die te maken en is geen slang worden maer grooter en swaerder dan een Cartau en is worden eyn buss, die man nergens heen brengen mach noch vueren der groote swaerte en ongeschiktheid halven.

Noch segt der procureur, wye dat meyster Jan bussmyt die busse durch hem gesmeedt dick en menichwerff mit yseren gegoten clooten geschoten heeft en ook dat vorschr. yseren gegoten cloten mit synen will und weten und beveel geheys ende begeerte tot Segen van goeden teyen oprechten yser gegoten syn worden en all te stucken gesprongen offt hagelgeschut geweyst were, als die cloten geschoten syn worden, also dat die cloten geen kraft, noch gewalt en deden.

Item dat hij die voorschr. busse om gebrechs halve, dat die cloten tot stucken springen en meer andere gebrecken nyet en kan noch en mach leveren als hy gelooft heeft, loffbarlich schoot vry also dat die stadt des te vrede mocht wesen, mer dat die busse is van bynnen vol gebrechs en is al verloren wat an der bussen gelecht is, waerom die busse al die landen door werdet gemeynliken genampt, verloren cost.

En dat die stadt nyet en is tevreden geweest tot enniger tyt enniger leveringen der bussen voorschr. mer sich altyt beclaegt en becroent ende is up heden dags nyet te vreden.

Noch mer segt die procureur, weret mogelyck dat die busse slecht oprecht ongesmeedt yser were, dat die stadt lyever solde hebben

also veel swaer ysers dan der busse, om der gebrechen will die sy heeft.

En dat die busse wail gecost heeft over die vier dusent gulden an yser, kolen, loon der knechten die gesmeedt hebben en voorts andere kosten daar op gelopen synde.

En dat die stadt die selve busse wail gheven myn dan dusent gulden, angemerckt der openbaerliche en meer andere hymelike gebrechen.

En dat noch buyten die vorschr. vorwarden meyster Jan dick ende mennigwarff gesacht ende gelooft heeft dat die busse schieten soll ein mijl weegs ende dat men se schieten sollte up rader en een vierdel weegs raem. Dat all onmogelicke is te doen ende te schien, angemerckt die grote gebrecken en dat groote gewicht der busse voorschr.

En dat meyster Jan der stadt in grote schade der busse halve met seinen schonen clappen en geloften gebracht heeft, also dat die stadt wail meer schadens dar by heeft dan drie dusent gulden.

En dat hy geen loon boeren sollte hy en had eerst als recht gelevert. Nochtans so heeft hy met groten summen van penningen ontvangen boven die vorwarden, wail also voel als hy verdient mocht hebben, had hy syn geloften voldaan en wail gelevert dat al nyet en is en daer om schuldigh is al sulcke penningen onverdient ende onrecht opgebeurt synde, weder uyt te richten ende te geven; voort oock die buss off die schaede en kosten daer om geschiet synde, der vorschr. stadt van den Bosch gans ende geheel te betalen.

En dat een onverbrekelike gewoonte is, dat men in vorsten-prinsen- en alle heerenlanden dar man bussen gebruyckt off proeven leveren ende schieten sal, dat men schiet yser gegoten cloten en nyet die gesmeedt syn.

En oock wanneer dat die yseren cloten tot stucken springen als sy geschoten worden is sunder twifel dat die busse gebreckelike moet wesen en niet oprecht, maer heeft heuvels en gaten van bynnen, waerom die cloten brechen moeten.

En dat meyster Jan die busse van bynnen met vet gesmeert had ende doen van den vet wat clayr scheen, maer doen die busse geschoten ware ende dat vet dar uyt, so mocht men die gebrecken van de heuvels en gaten wail clairleken syen.

En dat meyster Jan heeft gesmede cloten geschoten, die noch also swaer syn off daromtrent als die gegoten cloot was, dan darop hy die busse angenommen had te smeden en oprecht te leveren en nochtans so hebben die gesmede cloten grote last geleden eer sy uit der busse gyngen en syn geschilt geweest, also dat blyct dat die busse vol heuvels is en vol gaten van bynnen.

En dat die busse voer eyn lange reetz heeft, also dat te beduchten steet, wair dat men se schieten sou met noch so veel cruitz als die cloot weegt, die busse sou te stucken springen.

Noch meer segt die procureur, omdat hy nagaende syne gelofte die busse nyet leveren en mocht noch hueden dags nyet en kan, is ter instantiën der sechs gedeputeerden gearresteerd worden vor dusent gulden off hoc actie. (1)

En dat hy arresteert synde ten heyligen gesworen heeft, dat hij in der stadt van den Bossche den zessen vorschr. te recht staen sollte en dat recht verwachten ende den gewysden genoech doen sollt.

En dat hem van den schouten eenen dach van recht is geset ende den ontfangen.

Voorts dat hij niet ansyende seynen eydt en gelofte ewech getogen is sonder adieu en also synen eydt vergeten.

En dat alle dese articulen syn kondig en openbaer en daarvan is eyn gemeyn geruchte en spraecke door al die landen.

---

b. Copy van den begeerten Meester Jans van Segen overgegeven 15 Maart 11.

In den eersten soe begeere ick, dat men my wederumb maken wil al sulcke stellasie soe voer geweest is.

(1) Dit geding.

V

Item ten andere soe begeer ick, dat men my stoff, en gereetscappen geven will, myt dat ick dat boir weder maken mach.

Ende dergelijk paerden ende knechten, die my helpen mogen.

Item ten derden soe begeert hy dat men hem syn montcost afdoen will ende als dan der busse geboirt en beschoeten is, so dat behoirt, soe will hy sulkx aen die heeren ende goede mans stellen, was hy dan verdynt heeft, dat men hem dat dan geve.

Nochtans wilde hy liever blyven by den ersten tractaat soe in der cedullen geschreven staet, die dair van gemaict.

Item ten vierden soe der cloten der totten bussen geschoeten worden on twee springen, begeert hy dat men tot Segen dair men die busse cloten maect, synden will en laten aldair vier off vijf maken ende springen dese dan on twee, soe wil hy die betalen,

Ende blyven zy gantz, dat die Stad sy dan betalen solde, want men tot Segen beter erde heeft umb cloten toe maken dan anders wair.

Item ten vijften soe men hem noch schuldich is van syn verdienden loen, begeert hy dat men hem dat bruycken will tot aller gereytscap ende hem dat dan weder geven als der busse oprecht soe behoirt gelevert en beschoten is.

Vorder begeert hy mit fruntscappen metten goeden heeren te handelen en nyet mitten goeden mannen, want hy sych des rechtens nyet en verstait.

---

c. Antwoord van de zes gecommitteerden, Hendrik Glaviman c.s. op der ongefundeerde begeerte Meester Jan's van Segen, bussmyt.

Omme by den zesse gecommitteerden Hendrik Glavieman c.s. in den name van deser Statt, te antworden op der ongefundeerde begeerte M[r] Jan's van Zegen, bussmyt.

Primo is in deze te premitteeren, dat wanneer eenige meester van werck aanneempt eenich werck te maken, dat die selve meester

eerst vor all behoirt 't selve werck aengenomen, vor allen loon, loffbairlick op te maken, te leveren, egeen fraude daarinne te gecommitteeren ende die wairheyt dair van te seggen opt naaster en nauwste, wes men dar toe behoeven sall.

Ende besunder van alsulcken excellenten meester als meyster Jan hem uutgegeven heeft totten werck van deze bussen te smeden die groot overloen van zyn meesterie begeert heeft en hem bij den voirgaende gecommitteerden belooft is, te weten daigs hy met zyn knechten an den bussen smeeden soude eyn philippusgulden en redelycke montcoste, dat overgroot loen is ende soe behoert darnae excellent werk te leveren.

Desen gepremitteert zynde, soe is te weten, dat den vurschr. m^r^ Jan by de vorschr. voirgaende gecommitteerden Dirck van Hedel c.s. opten XVIIIsten dach van meye anno X aengenomen heeft gehadt een yseren nootslange te smeden van der stat stoff yser en colen, der geformeert zoude zijn nae der nootslange van Colen, als hy liet luden XXII voete lanck en te schieten eyn yseren cloot tegenwordich gewogen en wegende XVIII pont, een quarter en met XXXVI pont buscruyts off noch soe vele cruyts als den cloot, die men darinne schieten soude, die busse gesmeedt en volmaect synde, weeght.

Die busse loffbarlich schietende te leveren schoetvry, soe dat dese stat des te vreden soude zyn ende alsdan te hebbene loon ende montcoste voir hem en zyn knechten als boven.

Ende niet eer loon te ontfangen.

Ende noch dat die stat van alle anderen buyten werck der voorschr. busse niet gehouden en soude wesen noch eenich loon te geven dan alleen in 't smeden der vorschr. bussen als boven, mer dar by den stat hem te leveren totter smeden, colen en stoff totter smisse te maken.

Ende an den knechten die hy boven zyn knecht in deze smeden en voir der mer behoeven soude by der stat besunder al noch te loon.

Ende in deze al te versmeden zoowel oudt yser als ny yser.

Item en noch heeft m^r^ Jan vorschr. in 't aennemen van der vorschr. busch te smeden den gecommitteerden toegesegd, deser stat

deze nootslange soe goet en loffbarlich te smeden, dat desgelykx in dese landen nyet bevonden en soude worden, immers soe goet en beter dan die nootslange der stat van Colen.

Dat oock dese slangen schieten soude een myle verre en egeen wallen oft muren en souden daertegen moigen wederstaen.

Dat die stat oock by heur hadde wal soe vele oudts yser, men soude twee bussen darvan smeden.

En voirts nadat die woorden aldus luyden, soe die voirgaende gecommitteerden naerstelick vraegden na der stoffe wes men totter bussen wal behoeven oft costen soude.

En dat die selve busse wel gesmeedt soude syn omtrent St. Jacob daernae, ofte ten langste te bamisse daerna.

Alsoe dat in 't aennemen egeen vorward beschreven offt contercedulle darvan gemaect en worden, soe dair geseeght waert nae worde meester Jan's vorschr.:

„'T en is egeen noot vorward van desen te scrieven, wy hoope dat wy alle tusschen dit en St. Jacob nyet alle sterven en sulle" en met dien schied Mr Jan van den vorschreven gecommitteerden.

Ende segge noch ten leste, hadde die vorschr. voirgaende gecommitteerden geweten, ofte hadde meyster Jan hen die wahrheyt verclairt, dat smeden der vorschr. buss soe langhe geduurt soude hebben, oock soe vele van yser, colen en ander stoff als 't gedan heeft, ja den vierden ofte den vijfden penninge, zy en souden 't werk nyet bestaen hebben in egeen manieren.

Als merckelyk is hij heeft daran gesmeedt, gearbeyt en geboert van den XVIII meye anno X, wes omtrent vasten avont XI bij den tweeden jaire, ende costen dat eerst yser voir XXV, XXVI, XXVII stuivers ende colen voir 20 stuivers, die zij na hebben moeten copen, het yser voor ..... stuivers ende colen voir ..... stuivers.

Item navolgende den welcken alles des vorschr. is, heeft mr Jan vorschr. eerst die busse gesmeedt, daarinne hy wel die stat in costen gebracht heeft, gedragende omtrent ..... guldens.

Daernae geboert, oock tot groote costen der vorschr. stat, zedert bamisse XI omtrent Lichtemisse daernae.

Ten slotte dat hy die heren van der stat en gecommitteerden ontboet in den bogaert by den boren te comen, nae dien nochtans hy aengenomen hadde, die busse in XX dage te boren ende vroegden, off men die busse nu geboert woude hebben of nyet.

Darop m^r Jan bij den herrn geantwordt wart, zy en verstonden sich des wercx nyet en off die busse syn were, of hy oock nu daraen boren soude off nyet.

Darop m^r Jan antwordde den herrn, neen, al wer die busse zyn, hy en solde niet meer boren, zy wer genoech geboert, hy wolde se aldus wol schieten en leveren.

En heeft alsoe m^r Jan het boir uitgenomen ende darnae die busse tot meerderen stonde geschoeten, meynende die loffbarlich te leveren en dat die busse goet en loffbair wer.

In welchen schieten men bevonden heeft, dat alle clooten darinne geschoeten, zyn on twee gegaen, soe wal op de mueren geschoten, als in den velde.

Dat zy schiet als war't haigelgeschut ende nauw in der mueren schoot met stucken men sollet met een dobbelhaeckbusse gedan hebben.

Dat verre is van een myle te schieten off aller mueren en wallen darmede te breken.

Alsoe dat die stat zijne leveringe egeenssins content noch te vrede en is, die bussche is buyten schoen, maer bynnen onreyn offte oneven, offte nyet recht, dat alle cloote moeten breken.

Wairomme begeren die vorschr. gecommitteerden soe m^r Jan die busse loffbairlick en goet leveren moet en egeen loon hebben en soude, offt penningen darvan te ontfangen die busse en waer vollevert, dat die stad darmede tevreden wer, des hy nochtans gedaen heeft van den voirgaende gecommitteerden en dartoe noch vor zyn montcoste heeft hy ontfangen boven vorschr. deniers alle daigen vyf stuivers drie oord als hy nyet gesmeedt en heeft, gemerct hy egeen philippusgulden oft cost hebbèn en soude dan als hy smede.

Ende die stat drie of vierhonderd gulden costen totten boren gedaen heeft en seechde m^r Jan vorschr., dat die bussche al genoech

geboert wer, al were ze zyn hy en soude nyet boren en souden se wel leveren.

En egeen loon hebben en soude van buyten werck.

Dat de vorschr. m^r Jan mits redenen vorschr. soe der busse nyet leverber en is en die stat egeenssins dier leveringe tevreden en is en dat die busse in dezer stads mits versumenisze van zijne smeden bynnen nyet en is, sculdich sal zyn die busse loffbarlich te leveren, dat die stat des te vreden sall zyn.

Ende dat die stat egeen cost mer dar toe doen en sal noch sculdig zyn van doen in egeen manieren.

Ende dairomme nyet te letten en staet op die clateringhe en de onredelycke en confuus begeeren des vorschr.^n m^r Jans, soe men nyet weten en soude navolgende den selven zyn begeeren waar het einde nemen soude, hoe vele dat costen soude ende wanneer 't gedaen soude zyn, gelyck als et voir werck is geschied, ende die vorschr. gecommitteerden dairinne beleget syn.

Ende dat m^r Jan der stat bourge oft Cautie sal stellen die busse loffbarlich te leveren, dat die stat des tevreden sall syn.

Ofte weder te leveren die penningen van Philippusgulden geboert van den voirgaende gecommitteerden, so oock die montcoste vor hem en zynen knecht en oock als hy egeen knecht in zijn cost gehad en heeft, buyten dage hy nyet en smede boven voerwerden als vor verclaert is.

Hopen die vorschreven gecommitteerden des vorschr. is te gewairheden en so m^r Jan in zyne cedulle ende begeerten seecht en begeert mit fruntscappen metten goeden hernn te handelen en nyet metten goeden mannen te weten hen gecommitteerden, soe en begeren insgelykx die vorschr. gecommitteerden met m^r Jan nyet te handelen en van hem mer beleget te worden.

Ende schrieven dit alsoe den goeden hernn vor memorie, wes sy van den handel des vorschr. m^r Jans verstaen hebben, opdat die hernn hen te beter hieruit mogen informeeren, ende de stat tot leveringe oft restitutie van den penningen te helpen.

d. Beslissing van de Schepenen van 's-Hertogenbosch in zake de begeerten van Meester Jan van Segen.

Alsoe Henrick Glavieman en zyne venitten als zesse gecommitteerden totten Regimente en politien der stat van 's-Hertogenbossche, gecroen ende heisz gemaect hebben (1) op meister Jan van Zegen bussesmyt van Colen, overmits dat hy die nootslange by hem aengenommen bij den vorgaende gecommitteerden Dirck van Hedel en zyne venitte te smeden, nyet vollevert ofte oprecht gesmeedt en heeft, dat dese stat dairmede tevreden is mits vele defecten van hoevelen en gaten bynnen die bussen wesende, alsoe dat alle clooten in 't proeven van deselve bussen geschooten on twee springen en weenich crachten doen; oock dat hy lange en breet dair over onledich geweest heeft, soe dat hy die stat in 't smeden en boren tot groetten onproffytelycken costen gebracht heeft en die busse in deser stede als nyet is, oock dat hy egeen penningen ontfangen en solde, die busse en war oprecht soe behoert gelevert en beschoeten, dat die statt dair mede te vreden soude syn.

Ende nochtans groete somme van penningen van den voirgaende zess gecommitteerden dair van ontfangen heeft al contrarie den vorwarden dair van besproken en gemaict, mit meer die vorschr. gecommitteerden van denselven heyschende zyn.

Ende meester Jan dair voir in recht hadden doen arresteeren en becommeren.

Ende dan bysunder gemerckt 't gebreck als vele luden verdunkt is, dat hy die busse niet geboirt en heeft soe behoert en schuldich war to geschieden, solde hy die busse oprecht leveren. Ende andere personen hen des oock wal vermeten te doen en die busse oprecht te boren ende leveren vor alle loon met cautie dair van te stellen etc.

Mair angesehen meester Jan vorschr. die meester is van de vorschr. busse en wal behoerde die oprecht te leveren.

Oock dat wer odieuse yemand fremders in 't werck te stellen

(1) Rechterlijke klacht ingediend hebben.

indien meester Jan hem vermeet die busse oprecht te boren en leveren.

Ten slotte als hy tegenwordelick doet, begeerende die weder te boren en oprecht als boven te leveren.

Soe is becalt bij tusschenspreken van goeden mannen, dat meyster Jan die vorschr. busse weder aenheffen sall te boren, soe hy meynt die te leveren oprecht dat die stat dair mede tevreden zal zijn, mair is vorwaarden en besproken, dat die zess gecommitteerden in den name van dese stat die busse wederomme overeynde solde doen setten en stellen omme te boren ende sullen meyster Jan dair toe noch doen XXIV Rynsgulden van XX stuivers stuck, dairmee alle gereetscappen totten boren te gecriegen ofte vor costen dair toe te doen ende dies sall meyster Jan hen wederstellen bourge die XXIV Rynsgulden weder te geven en te betalen, indien hy die busse vorschr. niet terecht boirt ofte levert dat die stat dies te vreden zy en vorder egeen costen by der stat in 't boren mer te doen, mair die busse oprecht soe behoirt gelevert en beschoeten van alle gecroen deser stat van voren ende nu nae van den salaris ende arbeyt mitsgaders die costen die meyster Jan dair toe noch doen moet en gedaen sal hebben, sal men stellen in vier goeden mannen te weten, twee van elke zijden en soe wes die vier goede mannen nae beraed en advys zy dair van en allen andere saken nemen, verclairen ende uitsprekenen sullen, sal men nagaen en dien van beide syden voldoen alles sonder argelyst.

Act. XXIX maart anno 15 hondert elve in tegenwoordigheyt van scepenen,

LAMBRECHTS VAN DEN HEESAKKER
en
MATHYS LAMBERTS STOOTERS.

e. Volmacht door Schepenen en Raad der stad 's-Hertogenbosch gegeven aan Meesteren Goessen Adriaensz van Huesden, procureur in den Hove van Colen om tegen Aelbert Key op te treden.

Allen dengenen die dese letteren sullen sien oft horen lesen en elken van hen besundere saluyt met kennisse der wairheyet.

Wy Scepenen end Raidt der stadt van 's-Hertogenbossche doen coendt alsoe een genoempt Aelbert Key sekere penningen, guederen onsz mede poorteren toebehorende heeft doen arresteren, als wy verstaen en die penningen heeft ontfangen zonder recht en reden bynnen der stat van Colen.

Wairomme om 't selve arrest en ontfanck van penningen by wegen en manieren van Rechte te nyet te doen en om restitutie dair van te hebben.

En kunnen wy selven in onsen persoen mits anderen nootelycke occupatien nyet compareren en hebben dairomme in der alder besten formen en manieren in den name van ons, onse medeburgeren, poorteren ende ingezetenen ende voor elck van ons soe het een iegelyck antreffen mag ende als wy best konden en muchten geset, gestelt en geordonneert en mits deze stellen, setten en ordonneren, Meesteren Goessen, Adriaensz van Huesden procureur in den hove van Colen absent gelyc present geven en verlenende den selven volcomen macht en autoriteyt omme in den name van onsz medepoorteren en de ingezetenen het vorschr. arrest en ontfanck van penningen by den voorgenoemden Aelbert Key taliter qualiter gedaen, te verantworden en restitutie dair van te eyschen hetzy in aenleggers ofte verweerders stede, voir alle heeren en rechteren zy zyn geestelic ofte wereltlyc en dair om te halden alle solemniteyten ende termynen van Rechte dair toe dienende ende behoirende en alle andere saeken van geschille die ten ocsuyn van dien opstaen souden mogen off die wy anderszins te doen muchten hebben, te sustineeren, te dupliceeren, tripliceeren ende kennisse en getuighenisse te leyden of te hoeren leyden, vonnisse te heysschen ofte

hoeren geven, dair af te appelleeren zoe verre het noot zy, quitantien van den penningen ontfangen, te geven, een off meer procureurs in zyn stat te stellen en te substitueeren gelyck off andere gelimiteerde macht hebben en die selve te wederroepen en voortaan alleszins anders dair inne en mede te doen dat wy constitueerders zoo voorschreven is selver souden moigen doen, off dat wy all omme present en vor oigen waren.

All wairt ooc soe, dat die saeken speciaelder bevelen behoefden dan geschreven steet.

Gelovende in goeden trouwen allet tgeen dat by den selven onsz constituyt of zyn substituyt in desen gedaen oft vorgefuhrt sal worden vast, stedich ende van waerden ten ewigen daigen, te halden en die selven van allen commer en schaiden, die hen ter cause van desz aenstaen muchten ten ewigen daigen scadelos te releveeren.

Alle dienst sonder argelyst.

Ende des oirconden hebben wy den zegel ad legata deser stat aen dese letteren doen hangen.

Gegeven in 't jair onsz herrn duysent vyfhondert en derthien den Vten dach der maent van Aprille nae costume van schrijven deser stadt.

---

f. Schrijven van den Procureur Goeszen te Keulen aan de stad 's-Hertogenbosch. d.d. Octaaf van Hemelvaartsdag 1513.

Eersame, voorsichtige ende wail wise besundere lieve herrn Ul. eerbaarheid sy kundich dat also bald ick tot Colen quam ipso die Philippi et Jacobi, die missive den burgmeyster end Rait hayn presenteert ind daer na menichwerff antwort gesonnen die welk my nu Saterdach nestleden des avonts eerst worden is, soe hevet sych begeven dat my juffrou van Ressem hier ter tyt mit gueden vrienden is comen und des halve en kond ich nyet volcomelick op alle articulen schrieven gebrechshalve der tyt und ander occupatien, mer heb uliefden die antwort der Herrn van Colen met der vurschr. jouffrouwen gesonnen, hald oock die to recht presenteert is worden,

soe sullen u liefden weten dat ik met Heeren Jan rynck burgemeester end voert mit den herrn van desz raitzwegen tot der saken geschikt wesende, heb gesproken und den selven voer gehalden, hoe eerlike betamelike und vriendelike u liefden sych verboden hebben om onparthielike verstendigen commissarien op den kost van ongeliken te schicken ende te laten versueken wie recht off onrecht hedde etc., welcke dingen als my dunckt die heren sych nyet annemen, allegerende dat dat hoiggericht den bisschop angait und nyet yn, nochtans mochten die heren hoer burgers daer wail to halden und informeren, dat man alsulcke ongebuerlicke commeren op steeden und landen nyet en deden off lieten geschien, want daer durch voel en menicherly handelonge der coepluden en neronge behyndert wort en die bussmyt alsulcke man oock nyet en is, die den schaide daer uut comende, oprechten mach.

Oock kummert die bussensmyt van daig tot daig wat hy ervaren kan en wat clachten dat daer om geschien, so is nyemant van den herrn die dat adverteert und soe heb ick sommigen pensionners gesacht dat hoer renthen om der saken wil al beslagen syn, mer hem dunkt dattet dreygementh synt, mer ten sluten ten sal nyet affgestellt worden, dan mit contrarrest und so hebben my oock sommigen nyet van de mynsten te kennen gegeven, ho eer ho beter und op die trefflichsten die hoer guet durch die landen und meyerien vueren, want hy oock op die meyerie commert die sullen dan by avontueren dair wail opdringen, dat men wail te gehoer comen sal end besien off hy recht gedaen heeft off nyet, angemerckt u liefden sych so hoichelich verbieden, myn herrn overleggend wail wie dattet best und nutzelichste geschien mach sonder ennich ander vorder ongeluck off tweedracht daer uit te komen, hier syn voel luyd, die met hem halden und laten sych beduncken dat hem te kort geschye angemerckt syn groote clachten et altera parte non audita etc.

It. van der Commissien des boirs halve, verwondert onze procurator datter uliefden nyet aff en scrieven of die scholtet van Heusden sych desz annemen wil und isset also dat hy die annemt, dat man dan citeer Jan van Segen ad comparendum in certo termino ad

videndum recipi juramenta sed in forma commissionis, hoe dattet balder geschege ho beter.

Item ich heb ontfangen dat instrument van den voerwarden und tot syne gebuerlike tijden sullen wy dat exhiberen und vortan commissie erlangen tot Huesden off anders getuyge te leyden ente verhueren, om te proberen dat mijne Herrn der saken dienen mach.

Item van der saken Aelbrechtz Key sullen u liefden weten dat ick Albrecht vurschr. angesproken heb en my dunckt uut synen worden, hy wil by synen commer bliven end gaff oock te verstaen, dat hy een paspoort had.

Item dat die van bergeyck in oer saken nyet tugen noch certificeeren mogen, angesyen sy onder den bosch sitten end in hoer vryheyt geschiet is end dat sy desz met genoten solden hebben end presumeert hierom die certificati te weder leggen, hierom is supercedeert denselve mit recht voer te nemen, want comen wy in 't recht, so moeten wy dair bliven totter sententien to und en sullen oock in eyn jaer geen expeditien konnen crijgen, kunnen myne Herrn ennigen anderen beteren wech vynden, het were mit contrarrest off mit mandamente omder saken te helpen het were dat geryngste, end wat u liefden hier in belieft te doen, schrieve my hoe dat wy ons daer in halden sullen, in desen hogen gericht te plaideren lope die kosten so groot en hoich, men kan oock qualyck tot eyne eynd comen.

Iem van Jannes van Meroid so heb ick als u liefden my bevolen hadden coram notario et testibus protesteert, doet hy hier boven ennich arrest als hy sacht hy doen wold, dan als dan mach man oock rait dair tegen sueken, behoven u liefden dan dat instrumente protestationem sal u liefden van stonden an overseynden.

Nyet meer dan in desen vurschr. saeke end voert in alle mogelicke sake wil ich altyt geern doen dat my mogelike te doen steet, kenne got die u liefden wil gesparen in lange vredelicke guetlicke leven met der gansser stat und gemeÿndt.

Geschr. in octavis ascensionis, anno XVXIII by Uliefder Diener

GOESZ. ARIAENSZ. VAN HUESDEN,

priester.

Item ick heb verstanden dat herr Florens van Ysselsteyn doen syn eerwaardichheit met onser guedichste Vrouwe Koninginne etc. tot Colen was, in de sake des bussemeysters getuycht sold hebben, mer wat hy getuycht heeft end wair op, en kan ick in 't seker nyet vernemen.

Item so is wairheyt, dat Uliefden noch der stat al weret sake dattet tegen u were, welcke ick nyet presumeer nyet schedlich mach wesen, angesien wy dair nyet to cyteert en syn, noch so en heeft hy oock nyet deponeert als ick versta, per juramenten, so en twijfel ick nyet dat ons dat schadlich mach wesen, oock so syn syn dilatien ad probandum ter tyt om geweest, myn herrn mogen dair vorder na vernemen wat hy getuycht mocht hebben.

-

g. Schrijven van den Procureur Goeszen te Keulen aan de stad 's-Hertogenbosch d.d. 23 Juni 1513.

Eersame, besundere voirsichtige lieve herrn ich heb onser guedichster Vrouwe, Vrouwe Margarethen ertzhertzoginne etc. und oock UE. brieven ontfangen des anderen daigs na Sacramenten vorleden des morgens vroeg und heb van stonden an metten boid gegangen und den brief onser guedichtster Vrouwe den burgmeyster presenteert und is den selven morgen in den rait gelesen worden und so hebben die Herrn den brieff vurschr, den ghenen gedaen, die dair in bestempt waren als mit namen Albert Key und der bussemeister um antwoerdt daer op te geven, so hebben die boid und ick van Daige zo Daige onse neerstichheyt gedaen om antwordt te hebben, alsoe dat der burgmeyster sachte und hyet den boid thoeven, men sold hem antwordt geven, die welcke ons huden eerst worden is, mer als my bedunckt an der Heren reden so en sullen die arrestementen noch nyet aff gestellt worden, ich en verneem oock noch nyet, dat die herrn dess halven an greeff und scepen, yet gedaen off bestelt hebben, seggende und allegerende, dat in hoer macht nyet en is und dat sy nyemant van synen recht dringen willen off

mogen, ich gaf hem te kennen, weret sake dat die burger van Colen off huer gueder t'onrecht alsoe molesteert aldaer worden, uliefden solden des nyet laten geschien mer dair beter by doen, mer wat ist ich verneem dair geen beternisse uut end daer om moigen uliefden dair wail op bedacht wesen und dat u liefden sych besorgen om represalien te hebben, wair dat uliefden vorder arresteren willen, die burgmeister lyet sych duncken wairt saecke dat uliefden vorder kommerden, men sold desgelijkx hier wederom doen, dat hoerde dese boid oock wail, ich gaff hem oock te verstaen van onpartylicke commissarissen te seynden etc. wat dair aff worden sall en weet ick nyet und wair dat geschege und uliefden mynre met begeerden om van desen process informatiën te hebben, wil ick geern comen off schrieven, wat uliefden dair aff dan believen mocht, laten my weten.

Item Albert Key was zornich und spraeck byster und sacht dat hy bewisen will, dat die ruters van uliefder stad den herynck op vrijer straten genomen hebben, oock dat hy noch meer oorsake heeft op der stadt van den Bosch und desgelykx meer woorden, my lieve Herrn ten sold nyet dienen denselven hier mit recht voer te nemen, want coempt men in 't recht, soe moet men dair blijven usque sententiam, dat als my dunckt uuss uliefder brieven egeensyns uliefden doen willen, want het tegen die privilegiën van Brabant sold wesen und sunderlick tegen dat gulden privilegie.

Und hierom sullen wy supercederen ter tyt to dat uliefden anders ontbieden.

Item willen uliefden, die certificaten van bergeyck hebben, om die eergens te gebruicken sal ick u van stonden an seynden.

Item van den eydt te doen, dat sal moeten geschien als die commissie helt off men moit een nieuwe commissie crygen an 't hoff van brabant.

Item van Jannes van Meroed verneem ich nyet, dat hy yet attempteert, mer hy wold wail dat hy geld had etc.

Nyet meer op dese tyt, dan ick wil geern altyt na myn vermogen gehoirsam zyn und dat best doen, seege oock geern dattet

mit vrientscappen gescheiden mocht worden, op datter nyemant durch behyndert worden, kenne got almechtich, die u liefden wil gesparen in salicheid.

Geschreven tot Colen, in profesto nativitati Johannes baptiste anno XV honderd XII, bij Uliefder getrouwen vriend

GOESSEWIN ADRIAN
DE HUESDEN p. br. m.

---

h. Copye van een oorspronkelijken brief door Jan van Segen aan de stad Keulen gericht.

Genedige lieve Heeren. So U.g. myr haint doen vurhalden eyne schryftt durch die stad van 's-Hertogenbosch over mich an U.g. geschreven under anderen inne haldende wie sich yre burgere dagelichs beclaigen, dat sy mit sambt yren guederen bynnen u.g. stat Coelne nye komen doeren, umb dat ich up sy kummeren und dat uyss der ore sachen, dat ick eyne busse mit contracten und underschayde an mich genomen have zo machen, die welche also niet gemacht syn sulle, deshalven ich aldae mit yn dat recht getreeden und auch zo den heyligen gesworen solde haven aldae by den recht zo blyven. Item wie dan sulchen schrift so vil mich die berurende ist wyder innehalt, darup geven ich u.g. vur myn antwoerdt guetlich zo kennen, wie mich niet wenich befrembt die heren sulks zo schryven niet ontsien, angesien sy mich deshalven durch yren volmechtigen procuratoir alhye bynnen u.g. stad Coelne am hoigen gericht mit rechte vurgenommen und dat selve zo bewysen an sich genomen, und die dingen alzo bewyst haven, dat ich sulcher yere vermeynte anspraichen durch urdel und recht ledich und quyt gewyst byn, des ich mich tzien an greve und Scheffen der hoyen gerichten. Dan ich hangen myns verdient loyns derselver bussen halven mit yn in ungevysserdem recht, hoffen auch dat urdel und recht balde tusschen uns erkent werden sulle.

Bidde darumb u.g. die zelven willen mich burgerfreyheyt nae by mynen recht lassen auch hanthaven und behalden sulchs wil ich altyt understain mit williger gehoirsamhayt umb u.g. zo verschulden und bidden disz. u.g. genedige antwoert.

U.g. guetwillige getrouwe Burger
JOHAN VAN SEGEN BUSSEN SMYDT.

---

i. Schrijven van den Procureur Goeszen te Keulen aan de stad 's-Hertogenbosch d.d. 7 September 1513.

Eersame besundere und wyse lieve Herrn, ich heb Ul. eerbare in zekere corte daigen gesonden met etliche luden wyn an Jan Kock brengende van wegen Geritz van Segen und als my gesacht heeft die knecht end vort bestelders des goitz, so solden die brieven te rechter hant gecomen zyn, dar by oock was so ich des fraigd godert Ul. stat bode, mer want ich noch nyet vernomen en heb antwort up den brieff und ich dair om desz nyet te vreden en sy sorgende off ennich hynder dar in gevallen were, hier om lieve heeren sullen uliefden wail verstayn, wair om dat ich anderwerff schrieve om bescheyt te hebben up dese anspraecke neest volgende, meyster Jan van Segen heeft in den gericht vorgegeven van der bussenhalven und der actien welcke wail rait is om remitteert te worden van macht der certificaten, so geeft hy vor dat myne heren solden hem onthalden eyn boor und gereetschap hem to behorende, welcke sy solden buten recht hebben laten voiren in hoir bewair und behaldt.

Ind want ich van alsulchen boor nyet en wiste noch und certificate dar van nyet geruhrt en was, so name wy ons berait XIV daige lang dair op te antworden, und so die om waren en kond ich noch nyet geantword, quia non instructusz begeerden noch XIV daige welck my als ghisteren gegonnen synt, angesien ich myne diligenci met schrieven gedaen had, hier om lieve herrn ist

van noide dat u liefden hier up schrieven wat men op alsulcke anspraecke best antworden mochte, weret sache dat alsulcke boor mit recht in urber Ul. actien alda becommert weren, dat ich dair eyn certificaat aff had, off weret van der stat kost gemaect, off woldet hem laiten volgen als hy dat halden off anders hoe dattet best wesen mochte, dat men dair op bescheit hebben mochte, so sal der sachen wail rait worden, dat hy syn recht sal moeten verwachten als geloift und gesworen is.

Item Jonker Jan Edelkynt die greve heeft my gesacht van Albert Key, dat ich Ul. schrieven solde wie dat hy gecommert heeft.

Ind soe heeft die bussmyt consent gegeven, dat men die arresteerde penningen geven end leveren solde den vurschr. Albrecht, und wold wail — dair om begeerde te weten off dat myne Herrn lief is, want hy als my dunckt der stad van den bosch goet gunner is, nochtans so moet dat recht syne loop hebben van der saachen, und auch van Johan van Meroid secretary saeken heb ich mijne Herrn geschreven lanck en breet, ick hoop die brieff syn wail comen end presenteert.

Ich wil end sall na alle mijne vermogen altyt in der stat und uliefder urber myne vlysch und arbeyt doen kenne. Got die uliefde eerbare lange gesond gesparen in synen ewige vrede en wail faren.

Geschreven tot Colen in profesto, Nativitaty Marie Anno XIII by Uliefder willigen en getrouwen

GOSEWIN ADRIAN DE HUESDEN.

---

j. Schrijven van den Procureur Goeszen te Keulen aan de stad 's-Hertogenbosch d.d. Vrijdag na 8 September 1513.

Mijne dienst met behoirlyke recommandatien zo vor, eerzame besundere lieve wyse Herrn ick heb Ul. eerbare geschreven met etliche luden wyn an Jan Kock van Geritz van Segens wegen brengende end heb dar na in presentie Godertz Vulber stadt bodens gefraigt off alsulcke brieven bestelt waren, hebben my geantwort

goede eerbare luden die die wyne bestalt hadden, dat sy wail wisten dat die brieven te recht comen waren, mer angesien ick egeen antwort noch ontfangen en heb, so byn ich beducht geweest off dar enich hynder in gevallen were, so dat die brieven verspaet werden, hier om so heb ich als eerghisteren geschreven mit herr Ewolt capellaen myns herrn van Esselsteyn welck my geloift heeft den brief te bestellen, want hy dair eenen seynden wold.

Mer nyet te min off die so bald dair nyet en queme, so bedacht ich noch eens te schrieven als om antwort te hebben, up eener ansprache die der bussmeister vorgeeft, dat is te weten dat myne Herrn hem solden onthalden en in hore gewalt genomen eyn boor end gereetscap hem to behorende.

In 't want dan in de certificaten nyet dair van was specificeert noch oock gheen Informatien dair van en hadde, so heeft dat gericht consenteert XIV Daige ad deliberandum et tunc rededum quibus effluxis nec informatione habita, hebben sy ons noch XIV Daige gegeven ad respondendum; hier om myne lieve Herrn sullen myn Herrn wail moeten doin om dair bescheit aff te schrieven; weret sache dat dat boor in urber uwer actien arresteert weer, dat men my dair van een certificaat seynden, off weret van den stadt kosten gemaict, off dat men hem dat nyet onthalden had na luyden syner ansprachen, off hoe dat men alre best hier op antworden mochte; van der actiën halve der bussen sal hy moeten uut macht der certificaten syn recht versoeken, verwachten als geloift end gesworen is van den bussmyt.

Ich had auch begeert noch ene brieff an burgmeister end Rait der stat Colen, dat men alsulcke man dar to halden sold und wold dat hy syne eyd genoech doen sold, want alsulcke gewalt den Rait antrefft.

Item die greve Jonckheer Johan Edelkynt heeft my gesacht, dat ick mijne Herrn Ul. schrieven sold wie dat Aelbert Key gecommert heeft etliche penningen en auch die bussmyt, so heeft die bussmyt consent gegeven dat men alsulcke arresteerden penningen overleveren solde den vurschr. Albert, in 't so wer des vurschr. grevens und Jonckers begeerte, wat myne herrn dair aff beliefden.

5

Ick heb Uliefden van der Actien end vort van Jan van Meroid langer und breeder gescreven in den brieff eerstwerff gesonden met Jan Kocks wynluyden, ick hoip dat sy ter rechter hant comen syn: lieve Heren ich behoef kortz antword want der termine uitgaen sal Dynstach naestcomende over VIII Daige.

Ick wil altyt na myne armen vermogen dat best doen kenne, got dien u eerbare gesparen wil in langen gesonden vredonge leven ter eere goitz, geschreven tot Colen, Vrydachs na Nativitaty Marie Anno XIII.

GOESSEN ARIAENSZ VAN HUESDEN,
Uliefden getrouwe end willige Diender.

---

k. Schrijven van den Procureur Goeszen te Keulen aan de stad 's-Hertogenbosch, d.d. 6 October 1513.

Eersame besundere und vorsichtige lieve Herrn. Ik heb in vorleden tiden ontfangen brieven van certificaten und auch andere om te beschermen der stad recht van den Bosch tegen meester Jan van Segen, soe belieft myne Herrn te weeten, wie dat als wy die certificaten exhibeert hadden end vort na informatien der lester brieven geantwoert up dat boer etc. end al mit discretie und onderscheit dat wy hem nyet schuldich were te antworden angesien syn gelofte und jurament, mer want meister Jan vurschr. sagt, dat hy alsulchen eydt nyet gedaen en had, wie in der certificaten stonde und hyelt auch die scepen parthilich want sy burgheren weren der stadt wair tegen hy te doen had, soe hebben die herrn interloqueert, wolde meyster Jan met seyne eydt affnemen dat hy na ende der certificaten nyet geloift und gesworen hadde, solden wy hem tot aller recht antworden, welcke eydt die vorschr. meyster Jan gedaen heeft — actom tertia octobry — und soe sullen wi hem antworden

negative als dat noet wesen sal, na instructie van uwen brieven hy moet syn dynck cleerlick proberen.

Ich wold wail weten, off hy oock eenige cedele heeft van vorwarden van der stad van den Bosch.

Item off myne Herrn die bussmeysters van den Hertzog van Brunswyck totter leveronge geropen hebben end gebeden als getzuge, want hy die leveronge met den bewisen wil.

Item off myne Herrn oock hebben quitancij van de penningen van hem ontfangen.

Item hoe menige philipsgulden hy geboert sold hebben, ind hoe menighe Dach hy gewrocht heeft na luyd der vorwarden; ich meyn dat hy syn anspraecke nyet bewisen en sal kunnen, als recht is.

My is geraden und gesacht, weret sache dat myne Herrn van van den Bosche eyne geërfden borgher tot Colon willigden borg te worden vor die ansprachen wair hy mit recht wonne, soe solden alle die commer by hem geschiet aff gestelt worden wes uusdracht der sachen en soe en were die coepluiden deshalven nyet befrucht (1) in hore goederen off personen gecommert te worden, hier in mogen myne Herrn sich bedenken.

Item van Jannes van Meroid welke myne Herrn oock schrijft, heb ik hem te kennen gegeven van der reductie, soe dunckt hem dat hem die reductie te voel schade sold, want hy gheen XXI stuiver vor den gulden bore en sold, auch claigt hy noch van eyne afterstellinghe jair hem to staende, dair myne Herrn my niet aff schrieve. Ich haldet dair voir, men sold wail mit hem geworden als men hem wold gheven XXII stuiver vor den gulden, myne Herrn sullen wail beschut synden uut syne brieff end schrieven hem und my, ick sal dat best hier in en in alle andere saecken na myne vermogen doen, schrieven auch over die penningen, ick wil toe syen oprecht end finail quitancij te ontfangen, hiermede syn uwe lieve Herrn bevolen den almagtighe gode und syne lieve moeder, die u

(1) Bevreesd.

liefden und die gansche gemeynde wil langh behoeden in gode rustighe frede.

Geschreven tot Colen, sixta October, anno XIII bij Uliefder willighe end getruwe

GOESWIN, ADRIAN DE HUESDEN.

---

l. Schrijven van den Procureur Goeszen te Keulen aan de stad 's-Hertogenbosch, d.d. 30 October 1513.

Eersame vorsichtige wise besundere lieve Herrn, ick heb ontfangen durch Godert Uwl. boid Ul. brieven mit eynre certificaten. Item wair op sulle myne Herrn weten, dat ick tegen aelbert Key nyet gedoen en kan ind recht of hem wederstand, angesien dat procuratorium is restringeert totter actien meister Jans van Segen, ind al ist sache datter generale clausulen in volgen, soe syn die nochtans restringeert mitten actien vorschr. Oock so my dunct en sold niet wal dienen metten procuratorio tegen albert vurschr. te procedeeren, angemerckt die Meyerie wert in de constitutien genoempt und Bergeyck und die inwoners in der meyerien sitten, en wonen en solden tugen na luyden der certificaten so salt van node wesen, dat die stat alleen, off soe dat mijne Herrn best goet dunckt constitueere, opdat die certificatien stadt haue.

Item Albert vurschr. handelt voel durch brabant en der meyerien mit wyn en anders wil hy onbillich wandelen, men mocht auch rait dair to suchen, hy hevet becommerde gelt van de greve gehailt, als my die greve selver gesacht heeft.

Item Jannes van meroid heb ich IV of V mail by geweest en hem gesacht, wie dat hi quitantie machte, ich wolde hem syn gelt bestellen, hy antworde dat hem dat nyet te doen stonde, want syn verschrijvinge hyelt Overlensche golden rynsgulden en wold nyet min hebben dan hy myne Herrn lest schreeff, XXIV stuivers dan wold hy patientie hebben.

Soe heb ick hem noch eens te kennen gegeven, dat syn gelt stond op den wissel, na luyde synre verschrijvinghe.

Item 't jair dat hem resten sold, weer dat jair van vijffe gertrudis en lamberti, off van sessen.

Item van meyster Jan van Segen belieft mijne Herrn te weten, dat hy noch syn anspraick nyet en heeft opgedaen, mer sal als morgen die montlich opdoen, want in den gerichte is soe veel te doen geweest, oock isser verdrietlich te plaiten, want men geen off wenich expeditien doet, auch mit langen vertrecht (1)

Ick heb den greve te verstaen gegeven, dattet Ul. en der ganser stadt verwondert, dat men tegen schout en schepenen segelen en getuych, eyns mans jurament to lait ind off sy wail wolden, dattet hem in anderen gerichte gescheeg, mer nyet te myn ick hope datter geen verlang an liggen en sal en dat hy syn anspraicke nyet en sal kunnen funden en proben, alst van recht to behoirt.

Ind wanneer dair toe coempt sal ich anspraick in schrift begeeren en terminum ad redendum, en wairt my gegonne wort, sal ich die van stond an myne Herrn overseynde.

Ooch sullen myne Herrn weten, dat men van de hoigen gericht mach appelleeren an den bisschop van Colen en van den bisschop an Oer Keyz. Maj. en synre maiestait Camergericht; weret sache, welck gott aff kere, dat de vurschr. Jan iet definitieve toegewesen werdet, sullen wi appelleren als 't vermach.

In 't wat bewysz hy voir brengt, sal ich schrieven over wyes hant off schrift is, wair ich's gewair kan geworden, als ich hope want der schryver mij goet vryent is.

Ind sal metten vriend in dese sachen en in allen andere sachen best doen na myn vermogen, kenne got die u eerbaire wil in goed vreden gesparen.

Geschreven tot Colen, penultima Octobris anno XIII by Uliefder getrouwen

GOESEWIN ADRIAN DE HUESDEN.

---

(1) Uitstel.

m. Schrijven van de stadsregeering te 's-Hertogenbosch aan die van Keulen, d.d. 17 September 1514.

Eerbare wyse ende vorsichtige herrn, lieve en zeer geminde vrienden.

Wy gebieden ons hartelijken zeer tot Uwen eerbaarheit der selven te kennen gevende, hoe dat wy uwer liefden brief rurende van de zaeken uwes medebourgers Johans van Zegen bussesmyt, hoe hy die zaecke tegen deser stat bourgers met arresten gevordert heeft aen den hoigen gericht bynnen Colen guetlich wil laten verhornn, behaltelick hem zyns rechts, zooverre men der saeken nyet tevreden en worde, en dair om den dach geschorst is op Maandag secundam octobris naestcomend en dat uwer liefden de zaeke gerne nedergelacht zegen, begerende dair om twee off drie onse Raidts luyden op uwer liefden geleyde, by uwer lyvfden te schicken bynnen den vorschr. maendach, omme de zaacke mit vrientscappen te handelen en neder te leggen, en dair op uwer liefden een gutetelick beschreven antwort te schrijven, gelyc denselven uwer liefden brieff mit mer anderen redenen dat wyder innehout ende begrypt, hebben wy guetlicks ontfangen en wel verstaen wair op uwer liefden gewerdigen zullen te wetene, dat wy persisterende in 't gene dat wy uwer liefden hier vormaels hebben doen schryven onsz nyet en cunnen verwonderen, alsulcke arreste als deselve uwe bourger, die een man is als hy is, zyn eedt en ere vergetende en t'recht alhier angehauen en ontfangen hebbende, Uwe liefden toegelaten hebben, 't welc billichs nae allen Rechten de selve saecke wederom soude zijn gerenvoyeert alhier, dar se geintenteert en lites contestatio geschiet is, gelyc onse procureur dat selve bedingt en geprotesteert heeft en hebben deshalven dairom brieven van conterarrest op allen uwen bourgers vorschr. — die voele penningen boven allen vorwarden die hy egeenssins volbracht noch de werk gelevert en heeft, goet en loffbarlich na luyden der vorwarden te wederstaen, — dair van wy op hem groot becroen en actie hebben en was dair voir

by onse gecommitteerden aengetaelt (1) en dair en boven heymlicke van hier gestreken is, zyns eeds en eere vergetende.

Mer edoch als alsulcke persoen plegen te denken, onsz bourgern te tribuleren met manieren contrarie wesende alle rechten ende reden, heeft ons den noot dair toe gedwongen 't selve arrest by contrarrest te resisteeren, des nochtans nyet te min navolgende uwer liefden guetlichen scryven, opdat men deselve uwen bourger met gueden reden mocht onderrichten gelyc uwer liefden Raitzvrienden van den onzen, die wy deshalven gerne schicken willen, wel vorder verhoren en verstaen zullen den welke tesztyt, overmitz ocsuine (2) van der veeden lestleden, nyet gelegen en is te Colen te compareren. Mar gerne schicken willen by Uwer liefden Raitzfreund bynnen der stat van Weert, tot alsulcken daige als uwe liefden ons terstont zullen wittigen en over schryven en hoe eer hoe liever, omme wat goets in deze zaacken te mogen doen.

Aangesien dat die scepenen en wethouders der stad nu zijnde, ende van deser zaeken kennisse hebbende, Remigy prima Octobry naestcomende afgaan ende van heuren beweynder verlaten sullen worden.

Begeren daarom zeer vruuntelicken en dienstelycken, dat Uwer liefden om verder moyenisse en costen die hier uit spruyten mochten te schouwen en om alle vrientscappen en hanteringen comancappen te beyden seyden te onderhouden, hier inne alsulcke diligentien willen doen, dat deze saacke ter goeder uytdracht zal mogen comen.

Want men in der wahrheyt bevynden zal, dat wy by den zelven uwen bourger grotelic vercort ende bedrogen zyn, als wy hopen en nyet en twifelen uwe liefden by der hulpe van got wel breder verstaen zullen, dewelck de selve Uwe liefden gesparen moet in vrolichheit tot langen salige tijden.

Geschr., den XVII dach in September, anno XVXIV.

---

(1) Aangesproken.
(2) Gelegenheid.

XXVIII

n. Schrijven van den Procureur Goeszen te Keulen aan de stad 's-Hertogenbosch, d.d. Vrijdag na 1 October 1514.

Eersame vorsichtige end wail wyse lieve heren, ick heb durch den boid Godert op mayndach na remigi voirleden unser guedichter vrouwe etc. brieven an die heeren van Colen gesonden, auch uw werdicheit brieven ontfangen und byn van stonden an des morgens, want raitz Dach wasz, mitten boid gegangen und hebben onser guedichster vrouwen etc. brieven den burgmeesteren en heeren presenteert und guetlich und schriftliche antwordt begeert, die welke den boide vurschr. huden eerst worden is, mer wat die herñ voer antwoirt schrieven, is my onkundich.

Ich en verneme nyet van aff stellen van de arresten off commeren, mer der bussmyt dryngent sere in 't gerichte om expeditien te hebben, leet oock luden dat man hem nyet verbyeden en seld mogen, hy en mach commeren, heeft sych oock beclaigt by sommige ampten, dat men hem syn recht stoppen wil, die heeren van Colen hadde geern gesyen als sy geschreven hadde, dat u werdichheit twee of drie hier gesonden hadden, om in vrientscappen te handelen, welck der bussmyt te vreden was und u liefden begeerden deszgelyckx te Weerdt ter halver bayne te comen, dwelck als my duncket diese herrn nyet en doen und off Uw. liefde dair schriftelyck antwort opgeschreven is, is my vreemt und onsèker, die heeren vermeynden, hadden Uw liefde eenige hier gecomen, men sold wail nedergelacht hanen.

Vort so believe Uw liefde te weten, dat der smydt sehre dryngt op den eyde te doen van den boor, off dat boor tot syne handen te stellen off 100 Philippusgulden dair van te hebben.

Die Herrn Scheffen en Dynsdach voirleden Uwliefde prefigeert terminis tusschen dit en alre heiligen Dach, den eydt na luyde der commissien te doen, voir den schoutet van Huesden und wair desz nyet geschehen, is te vermoiden die herrn vurschr. sullen hem dat boor toe wysen, off zyn achtonge 100 Philippusgulden dair voir.

Vort, so hebben die selve herrn UHE. liefden to gelaten, noch

6 weken om productie van getuge te doen etc., werdige lieve herrn so salt van noide wesen, wair die getuygnisse van weerde syn sall und dess hulpelyck ind rechten wesen, so moeten uliefden van stonden an overschrieven, den dach wanneer men die getugen leyden sal und die statt off plaetz und voer wat rechter, die onpartylick syn moet, hetzij tot Huesden off tot Antwerpen, off wart myne herrn best evenqueme, opdat wy als wy van Ul. hier sekeringe aff hebben, den bussmyt alhier daer to doen citeren aldair te compareren off procuratoir te stellen, die getuych aldair te syen tegen hen leyden en die te sien end horen sweere, dan als die citatie den vurschr. bussmeester als vurschr. alhier geschiet is, so moige und sulle Uliefden die getugen aldair doen citeeren, off wair sy vreemt were doen cummeren end laiten sy jurere om die wairheyt to seggen, op die articulen die Ul. dan overgeven sullen tegen den bussmyt end tegen syn anspraicken und dan so worden die getuichniss van de rechten dair voir sy geschiet sulle wesen toe besegelt und alhier voer dese gerichte exhibeert, dan sal men wail syen wie recht heeft, wanneer die getuychniss aperieert worden;

onze mombers zeggen, dat wy die saecken sunderlinck mitten bussen nyet wail konnen verliesen, wair wy hen bewysen als vortyts geschieven is end angemerckt dat contract.

Item myn herrn kunnen wail crygen luyd genoech dat geen burgers en syn noch uut der Meijerie, die daer gedient hanen end gewoent sus hoer ampacht gedaen, off clercke off priesters die van der saken wail weten, mer die priester off clercken moste horen eydt voer eyne geistliche prelaat doen etc.

Voert, ander luyd die dair wail gewaist syn end kundich sy yet inder selver saken end handelongen der bussen halven.

Oick bayen, den hy hier geleyt heeft, mach dair wail in tugen wat hem kundich sy etc., mer die getuge moeten citeert worden practisere dat sy comen ter plaitze dair myn herrn die leyden willen en laten sy dan becommeren und oick moeten sy jurere:

XXX

Articulen.

It. dat die buss schiet cloot van XXXVI pont ijsers.

It. dat die ysere cloote on twee en te stucken gayn offt hagelgeschut were.

It. dat die busse nyet oprecht end is, mer voel gebreecken heeft.

It. dat sy durch al die landen wordet genoemt verloren kost.

It. dat myne herrn liever hadden so voel guetz slechtz ysers dan die buss.

It. dat hy geloifft heeft te maken een oprechte buss, die vry loss schieten sall.

It. dat men dair inne vrij loss schieten solld eyne cloot van XVIII pond.

It. dat hy die busse schoetvry leveren sold, welck hy nyet gedaen en heeft.

It. dat gewoenheyt is gegoszen ysere clote te schieten und nyet gesmede.

Und voirt andere articulen, die myne herrn goit und nutz duncken mogen te bewysen.

Voorts eersame wyse lieve herrn, die mombers und vor sprecher, die in der saeken dyenen, end voert trouwelicke al sy gelove dienen willen, sprechen, dat sy ter noch to dat best gedaen hebben end noch doen sullen, willen eyn yegelick vau yn hebben eyn tabbart laken, off sy willen nyet meer dair to doen, want sy spreecken, sullen steden nyet wail loonen wair van soulde sy dan wat crygen, sy hebben my lang molesteert dat te schryven, mer ich ontsach myr des und hebt lang vertogen, mer nu en kond ich's nyet langer vertrecken, want wy moeten sy in de saken gebruicken und voer waer sy doen dat beste end verdienen grote ondanck van sommigen, die den bussmyt to staen, wat uliefden doen willen moge dat overleggen, geeft men hen dat laken, so en derff men hen nyet voel meer geve, sy hebben eyn yegelick wat ewech (1), mer die sake heeft lang gehangen en is noch geyn eynd.

---

(1) Zij hebben ieder al iets ontvangen.

Hore moet men gebruycken end te vriend halden, off men sold wail schaid daer by kriegen; nyet meer werdiche lieve herrn dan myne willigen dienste end wat ich vermach.

Geschreven tot Colen, des Vrydachs post Remigy anno XIV.

It. ick heb Uliefden geschreven met Reijnier van den Heuvel und in den brief van Albricken, die ten Bosch geweest is und ich hald hy sy noch in Hollant, met hem mocht Willem Keteler sprechen end overcomen dat hy syn gelt weder creech etc.

GOESWIN ARIAENSZ VAN HUESDEN,
altyt Uliefde getrouwe Diener.

It. Johann van Meroed als my dunckt, sald wail tevreden wesen metten penningen, als myne Herrn hem lest geven wolden und begeert dat Uliefden dat geld overschrieven, wolden hy wel quyten end wair hy kan met liefde weder uns dienen. *

---

o. Schrijven van den Kanselier van Brabant aan de stadsregeering van 's-Hertogenbosch, d.d. 16 November 1514.

By den Keizer ende mynen herrn den Aartshertoge etc.

Lieve ende welgeminde, alsoe ons die stadt van Colen by heuren brieven heeft doen thoonen ende te kennen geven de arresten, die gy vervordert hebt te doen op zekere twee borgeren goederen, onder 't deksele van den arreste ende procedure gedaen by Janne Siegen bussensmit op eenige borgern ende goeden der stadt van den bossche.

Ende dat hoewel zy gherne die vorschreven arresten ende proceduren beyden vorschr. Janne bussensmit over lange hadden doen afdoen ende cesseren, indien die voir heuren gericht geschiet waren geweest, nochtans mits dat die geschiet zyn met ende voir 't ge-

* Naar chronologische orde behoort thans in het verband der zaak te volgen, het „Bevelschrift van Keizer Maximiliaan uitgevaardigd te Brussel d.d. 19 October 1514," voorkomende in Bron 4.

richte van heuren Ersbiscop, daarover zy noch bevel noch verbodt en hebben achtervolgens hueren concordaten mitten selven gemacht, ende dat dairenboven uwe borgeren dair van die goederen off persoen in den vorscreven stadt Colen zyn gearresteert, voir den vorschr. gerichte gecompareert zyn geweest, ende appointement tusschen partien alreede gegeven gelyc zy zeggen, soe dunct hen zeer onredelic dat men ter causen van dien procedeert tegen andere huere borgeren oft goederen met contrarresten, nyet te myn, opdat die materien mit goeden communicatien ten beyden zyden verstaen ende gehandelt souden moigen worden ende die Druten (1) tusschen uwe ende hueren borgeren in allen zijden beschlicht ende nedergelegt mit minne vrientscap ende gueden onderwysen sonder rigueren ter eenre oft ten andere zyden te gebruicken oft te aanvaarden, soe zijn zy te vreden ende begeren te seynden alhier binnen onser stadt van Brusselt by ons oft onse lieven ende getruwen Quanselier den herr van Eskanbeke, van Bierbeke etc. heuren gedeputeerde binnen zesse dagen naestcomende, volcomelyck gelast om van den vorschr. Druten te tracteren ende te handelen, ons versuchent dat wy desgelycx tot dien eynde u souden willen doen alhier comen ende compareeren.

Soe ontbieden wy U ende bevelen zeer ernstelic, dat ghy binnen den vorschr. zesse oft ten langsten binnen acht daigen naestcomende seyndt in onsen vorscreven stadt van Brussele by ons vorschr. quanselier uwe gedeputeerde, volcomelyck gelast endt op al wel geinformeert, om op die dingen voir verhaalt te mogen antworden, ende te tracteren ende handelen in den vorschr. materien met goeder communicatien ende onderwyse, ten eynde dat tusschen u ende die vorschr. van Colen vorder rigue mach worden verhuedt ende gecesseert ende goede vrientscap mit ons onze ondersaten ende hen onderhouden.

Doende nyetmin getrouwelic ende zekerlic bewaren die gearres-

(1) Volgens Kilian zou dit woord „dreigementen" beteekenen. Meer aannemelijk is hier de beteekenis „rechterlijk geschil."

teerde goederen, den borgeren van Colen toebehoirende ende by u gearresteert oft doen arresteeren, totdat uwe vorschr. gedeputeerde alhier zullen geweest zyn sonder eenige van den selven goederen te vercoopen, te distraheeren oft te laten bederven off verloren gaan, oft oock eenichsins dair tegen te procedeeren, mair dair mede totten vorschr. tyt toe verhoeden, want die van Colen ons met hueren vorschr. briefven geschreven ende geloeft hebben van gelyken te doen, ende alle saken desen aengaende in sutseance arrest te doen houden tot dat heur vorschr. gedeputeerde alhier zullen geweest zyn ende communicatie gehouden hebben.

Dairomb des nyet en lait want onse beliefte sulcks is.

Lieve ende wel geminde onse herrn got sy mit u.

Geschreven by onsen vorschr. stadt van Brussele, XVI Daige in novembry in 't jair XVXIII.

v. Hancke.

---

p. Schrijven van de stadsregeering van 's-Hertogenbosch aan die van Keulen, d.d. 6 Januari 1514.

Edele wyse vorsichtigen heren en vrienden, ons gansselyck tuwerds gebiedende believen te weten, dat wy tegenwoordelick ontfangen hebben uwe brieven, rurende die contrarreste alhier in brabant gedaen ter saeke Aelbert Key en Johans van Zegen bussesmyt uwen bourgeren, die voir arrasteert hadden en de onder meer te beyden zyden die saken en alle proceduren te hove in brabant bij u en elders gedaen te schorssen ende prorogeeren op maendach nae nativitatis domini, sonder eenige cummer meer t'allen zyden te laten gebueren en vry onderlingen te verkeeren en dat wy eenige coepluden, die in de vaste toecomende nae franckefort reizen souden volcomen beveel te geven, in hueren opreyse by uwe edele te comen en te vuegen, die selve uwe edele souden dair inne arbeyden en sulcke naerstichheit doen, dat men de sake met vrientscappen nederleggen soude, omme goede naburscappen en eindracht te beyden zyden te moigen worden onderhouden, met meer uwe brieven in

haldende zyn en wy houden u indachtich, soe sullen uwe edele hier op believen te weten, dat wy altyt gerne gesien hadden, die vrientscappen en niet anders onse brieven uwe e dair van tot meer stonden zyn geadverteert geweest met oock brieven van certificaten, voirwaerden ende den handel die van deze geschiet waren, mair diesz nyet tegenstaende en vernemen wy egheen vorderinge van vrientscappe, mair meer rigueur van commeren en arrasten des vorschr. Aelbert en Johans van Segen.

Alsoe dat mitsdien groete ongelyck, den noot ons daer toe gedrongen heeft, onsz genedige Herrn aen te roepen en die contrarreste te geschien, dair van die dach van rechte te Brussele dienende is, op maendach toecomende.

Ende soe wy vernomen en ontfangen hadden sekere brief van onze president, die verstaen hadden van meester Jan van Dienstlaken en anderen uwe heeren, dat men de vorschr. procedure tot brussel suspendeeren wolde, beheltelicke een iegelicke syns rechts, uwe u.e. souden alhier schicken enige gedeputeerden in de heilige corstdaige nu geleden oft corts dair nae, omme in den vorschr. saken te tracteeren, ende een goet middel der concordantiën te vynden en dat 't gericht by u vor greef en scepen en daarom tot St. Anthonis dach toe gesloten were, den welcken achtervolgende, hebben wy gelast onse gedeputeerden nu in dry of vier dagen na onsz gnedige Herrn tot brussel op die dagvaart aldaer bescreven gereyst, meynende nae scryven onzer vorschr. presidents, dat uwe gedeputeerde in sulcker mate als hy gescreven hadde, zouden zyn gecomen, die vorschr. procedure sub spe pacis te laten van gelycke prorogeeren tot na anthony toecomende.

Ende soe denselven niet is achtervolgt en uwe u.e. schryven als voor, soe sullen wy noch tevreden zyn navolgende uwe schryven die vorschr. saken te continueeren op maendach post nativitatis domini, beheltelick dat uw e tegen die paaschmarkt van berg toecomende, alhier willen schicken gedeputeerden met ons die vorschr. saeken te handelen en tracteren, gemerckt dat werck dair questie omme is leegt alhier ende is genoech immobel en die luyden, die van den

handel, weten van de grote schade, schande en last hy dese stat gebracht heeft en zyn leveringe egeensins te vreden en is, zyn alhier omme dat te horen spreken met contracten en vorwarden dair van gepasseert zijnde, als uw e oock wel bewynden sullen vutte processe voir den commissarissen belydt en by u greeff en scepenen overgesonden is, hoepende dat gy dair vuyt bevinden sullen, dat onrecht dat ons in deze gebuert en gebuert is geweest, wy sellen oock al het beste doen met vrientscappen die sake te laten nederleggen, nae dispositie derselve omme goede nieburscappe te onderhouden, dair toe wy onse naersticheyt sullen doen.

En soe wes uwe e hiervan believen sall uwe gutelick bescreven antwordt, omme die vorschr. procedure als voirsyt is prorogeert te worden 't selve ten hove over te scryven, dair toe wy ons selven verlaten, aengesien die coepluden naer franckefort van hier reisden dit te committeeren als uwe e scryven is niet, daer en reist nu egheen meesters, maer senden heuren knechten ende die en weten van sulcke materie nyet te handelen off te tracteeren etc.

By de hulpe goids alles machtich, die u e wyse voorsichtige heren en vrinden bewaren moeten in salichheit.

Geschr., VI January Anno XVcXIIII style schryvens dezer stat.

---

q. Schryven van de stadsregeering van 's-Hertogenbosch aan die van Keulen, d.d. 22 Januari 1514.

Voorsichtige frome wel wyse herrn en goede vrienden, onsz gunstelichst t'uwes gebiedende believe te weten, dat wy ontfangen hebben uwe brieven van dato XII Januari anno XV, rurende vor antwordt ons gescrieven aangaende die prorogatien en schorssinge der procedure van arrasten en contrarresten der saken Aelbert van Gennep en Johans van Zegen bussensmyts, wes des maendachs nae nativitate domini uwe voirsienigheit, dese bergen paaschmarkt toecomende sellen eenige coepluden alhier schicken en beveel geven, die gebreken t'allen zyden met vrientscappen neer

helpen te leggen en onderling vast en veylich te verleenen, desz van uwer zyden vast gehalden sal worden; verhoipen van deze zyden deszgelyck te geschieden met meer uwe brieven inhaldende zyn en sellen wy den inhoud van uwen brieven volgen en naegaan, die saken te brussel van deze zyden te doen sub spe pacis prorogeeren en continueeren en veylichheyt te halden des maendaigs na nativitate domini en voirts onse diligencie doen mit alle redlichkeyt, omme gode naburschappen en vrientscappen te onderhalden.

By den hulpe goids alles machtigh, die u vorsichtige frome wel wyse heren in goede vrienden bewaren moet in salichheit.

Geschreven, XXII Jannari Anno XVcXIIII style scryvens deser stat.

---

r. Schrijven van den Procureur Goeszen te Keulen aan de stad 's-Hertogenbosch, d.d. Maart 1514.

Eersame voersichtighe wyse lieve herrn, Uliefden sy kundt gedaen, dat ich na myne vermogen alle diligency heb gedaen, om die anspraecken tegen der stadt van den bosch en myne herrn Uliefden van meyster Jan van Segen angelacht, in den gerichtzboek zo laissen schrieven, welck ook in voerleden tyden die herrn schepen alsoe te geschien erkant hadden end nochtans nyet geschien mochte, noch geschien en is etc. want die procureur der wederparthyen daer teghen waren, allegerende en seggende dat tegen des gerichtz gewoenheit were und dat man geenszins nuwe, ongewoenliche vond in sold laten breeken en der reden voel etc. Und daer om heb ick mich des menichwerff voer den greve en herrn schepen beclaigt, alsoe voel und menichwerff, dat ick desz halven ondanck verdiende; und soe siede nu der greve und waert oock mede van den Herrn scepen uutgesproicken, dat man die anspraecke weder muntliken voer greve en opdoen sold, in daer op antwoorden.

Alsoe heeft meister Jan vorschr. an der stat en myne herrn vurschr., twee anspraecken gelacht, als in deser cedele in deze tegenwoordige brief beslossen begrepen steyt, die meinonge daervan wy

hebben negative respondeert, soe is hy met syne bewijsz die eerste anspraeke te proberen bescheiden, und heeft dair op geleyt getughe, oock mit name in deser cedele nomineert, hy en heeft noch geen schryftliche bewys exhibeert, mer heeft III cloote in den gericht die hy seet dat hy se geschoten sold hebben und die andere anspraecken stelt hy aan Uliefder mont met name in de anspraecken continueert worden, soe dat u liefden nae gewoenheyt disz rechtesz dat myt hore eyd aff nemen sullen and soe en hebben die herrn scepen noch nyet uitgesprochen, wie, waer, wanneer und voer wem, dat men den eydt billigs ind van rechtzwege doen sal, als dat geschiet is wil ck van stonde an overschrieven ind na myn vermogen diligency doen.

Item myne herrn schrieven wie dat ick gesacht sold hebben, wat ick schreeff ich en creech geen antword, daer up sullen u liefden guetlichen verstaen, dat dergelijker word vuyt geynre quader meynonge noch soe slechtliche mer mit goder onderricht tonghe gesacht syn worden und daer om in de besten syn te verstaen, soe is waar, dat Willem Ketelers Dochters manne syn by my comen vragende, wie dattet stont metten saecke van Albert Key, antworde ich als wairheyt was, ich en konde noch en had geen macht daer in te handelen, want ick geen mandaten en had, ind had dat oock uliefden geschreven, dat men dat procuratorium most hebben, waer op noch geen antwoerd noch procuratorien en had ontfangen und dat als ich verstaen durch absensie meister Heynrichs die Bye, secretary, und heb ick denselve Willem Ketelers Swager allet fundament van Albert Key uutgeschreven om daer op te beraden, ind hierom weert sake dat men den vurschr. Albert mit recht aller wederstant doen sold, soe most men voer all eerst hebben procuratorien und dan gebruicken de certificaten van bergeyck.

It. Johann van Meroid heeft Uliefden selver all syn meynong geschreven, welcke brieff ick met dese Uliefden synde, hy en wold die pfenninge nyet boeren und quitancy maken als ick begeerde en als u liefden my geschreven hadden, waer om die penningen noch an Jan van Kempen staen, wat myn heren in der sake doen willen, mogen u liefden an den selven Johann off an my scrieven.

6

It. Jonkheer Jan Edelkynt had ick de brief van u liefden gesant, presenteert, und hy wold weder om scrieven, als hy oock und menichwerff gesacht heeft, und oock Joseph und Winmer gehoert hebben, dat hy schrieven wold, und ick solld des brieffs gesynden om te bestellen, welck ick wail thien mael gedaen heb, hy sacht my en Dynstach voerleden, dat hy schrieven wold, und heb al solliciteert, soo dat hy nu seet hy en heeft up deze tyt nyet te schrieven, mer danckten my zodat ick desgesonnen had, und nyet meer dar van etc.

Item noch heb ick van Jan van Kempen gehaelt VI gold gulden in behoeff der saken des bussmeisters, myne lieve heren het cost weerlick wail gelt in dem gericht und oock soe kostet den busmeister wail so voel, ten is nyet goet sonder geld te pleyten.

Ick wilt in desen vurschr. saken en in alle anderen na myne vermogen altyt geern dat best doen kenne, die herr almachtich die u liefden und die stadt van den bosch wil beware in syne gotliche vrede met eendrachticheit; geschreven te Colen, des Vrydachs na Remeniscere anno XV end XIIII by my

Heer GOESZEN ADRIAENSZ,
Uwer liefden truwe und willige Diener.

---

s. Copije van het contract, zooals het door Jan van Segen in rechten is overgegeven.

Item des vordrachs und andere zedelen, so Johann van Segen gegen Meyster Gosewin als momber vurschr. Inngelacht hait volgens herna end luydend aldus:

Also Meyster Jan fijt van Zegen, Burger tot Collen, Buszmeyster by de sess gedeputeerden der policie der statt hieronder geschreven aengenommen heeft von diese stat van 's-Hertogenbosch te smeden ende te maken van der stat yser, colen end ander reetscap eyn yseren hoeftslange XXII voeten lanck en over all dick en zwaar van yser, als dat na der selve Bussen lengde van node wysen sall

XXXIX

Ende dat men yn der selve Bussen schieten sall, eyne ysere cloot wegende achttien pond off wat min oder mer, nochtans die meyster ongefahrlich end onbegrepen dair inne te sien en oock yn der selve bussche te schieten XXXVI pont rechtveerdich buscruyts dair to dienende end also die vurschr. bussche dry schuyten schuyt vrij te leveren, sonder argelyst ende als dan sal die stat darmede to freden syn end her laten genoegen end sall die stad oock als dann meyster Jannen vurschr. van synen arbeyt lonen sonder eynich widder seggen, te weten, van elken dage als die vorschr. meyster Jan mit eyne knecht aen de vorschr. Bussche smeedt end werckt eenen philipsgulden vrij gelts end voirts heylige dage en warckdach den vrijen montcost en vrije herberge vor her beyden, van der tyt an dat die vurschr. meyster Jan die vurschr. busse begint te smeden en te werken tottertyt toe, dat die vurschr. Buesse gesmedt, geboort, volmaect ende vollevert sal wesen end sal die vurgenannte Meester Jan an de vorschr. Busse versmeden even so wall olde yser als nye yser dartoe dienende.

Mer die stat sal denselven meyster Jannen in 't smeden en wercken. der vurschr. Bussen uytrijcken ende doen, yser, colen balgen ende alle andere Reeschap omme die vorschr. Busse te smeden end dic smisse te maken, dat hem dar toe dienen van nooden wesen sall.

Ende die stadt sal noch lonen noch alle die ander knechten, die der vorgenannte meester Jan boven synen knecht vorschr, in't smeden ende werken der vurschr. Busson behoeven sall, sonder cost ende mindernisse des loens Meester Jan vorschr.

Item voorts bevorwarts, dat off die stadt ennige ander buiten buswerck behoefden te maecken bynnen mitlen tyden dat meyster Jan over die vurschr. Busch onledich war, off dat hie noch ten Bossche is, ende dat van noede wer te maken, so en sal meyster Jan vorschr. die statt aen den loen te geven, minn off mer verhoegen dan eyne philipsgulden, alle Daege den vrijen montcost en vrij herberge als van der vorschr. Busse vorschr. stat, sonder droge ende argelyst.

Dit is geschiet in presentie der erwerdige wysen ende vursichtigen vrome en lieve herrn, der seesz mannen hier naegeschreven

DIRCK VAN HEDEL.
JAN DE WOLFF. (wordt elders genoemd Jans die Wolf Claess.)
CLAES COENEN.
DIRK SCURCOP („ „ „ Dircx, Jan, Arnt Egenss alias Scurcop.)
MATHYS INDENRINCK. (wordt elders genoemd Mathys Lambrechts.)
ende
DERCK VAN CRAYEN. („ „ „ Derk van Crevelt. ook wel Creyelt.)
gedeputeerden der politie deser stadt.
Goyart Bot der statt Bussemeester en
Loy van der Leynden der stat smit, opten achttiensten dag der Maent van Mey in't Jair unses herrn dusent vyf hondert ende thien.

---

t. Copije van het schriftelijck beweren, zooals het door Jan van Segen in rechten is overgelegd.

Anspraecken, die meyster Jan van Segen, bussmyt, leet den Hern van den Bosch op und syn van deze meynongen.

Wie dat die Herrn van der stadt van 's-Hertogenbosch, off die sess, off wie der genoempt worden van beveel und geheysz der gansser gemeynte mit meyster Jannen te vreden und overkomen syn worden, dat hy ym maecken sold eyn nootslang, daer van sy ym met eyne knecht alle Dage gheven solde eynen Philippusgulden en den kost, welcke nootslanghe hy den herrn vurschr. gemaeckt end die als sich des gebuerd, beschossen und schoot vry gelevert hatte soe dat die hernn und gemeynte der leverantie tevreden waren end sich bedanckten und hebbe die selve nootslanghe in horen behalt und gewalt ontfangen end in horen attelryhuys laten vueren, gesan dair om und begeerde van den herrn vurschr. und gemeynt 637 Phi-

lipsgulden. die hem van der bussen und nootslanghen zo maecken noch resteerden, wolden die herrn und gemeynt dair tegen seggen, wolde hy eerlycken und wael bewyszen.

Noch sprack hy voer syn meer vorderonghe, wie dat hy van syne eigenen yser und stoff had gemaeckt eyn boor, daer mede die busse geboort wardt, welcke boor die herrn met name Henrick Gelavyman, Dirck van Vechel, Marcelis in den baers, Jan Schefer, Jacop Coelbertz, Willem Hynrichs, Cornelis der stat Diener, van geheysz der Herrn en gemeynte hadde ewech laten vueren in heuren husen und behalt end hem onthald, begeerden daerom dat boer tot synen handen te stellen, off syn achtonghe daer voer, hundert Philipsgulden, wolden die voergenannte herrn daer weder segge, stelde hy an horen eygenen mont.

PETER VAN ATTENDAN.
JAN VAN ESSEN.
DIRCK WAGENMAECHER.
BRUYN VASBINDER.

Nomina testium. JAN KREMER.

TIELMAN DER BODE.
JAN VAN GRUYTH.
DIRCK CLEEFBERCH.
WENEMER VAN DEN BOSCH.
HENRICK VAN TRICHT.
WOLTER VAN ANTWERPEN.
BALTHAZAR PATERNOSTERMAECHER.
MARTYN VAN FRIJBERG.

Item mit desen getugen wil hy bewysen, dat hy die buss gemaeckt heeft, den Herrn und der stadt und dat hy geschoote heeft, dat die clote gans bleven syn und dat hy se gelevert heeft und dat die herrn und gemeynt dair mede tevreden syn geweest und dat sy der buss ontfangen und in heuren behalt und husen doen vuren hebben.

u. **Copije van de Oirconde, behelzende de definitieve beëindiging van het proces d.d. 6 December 1532.**

Wyr greve und scheffen zu Coelne gemeinliche doen kunt, allen und jetlichen denghenen den diesser offen voirseigelten brieff voirkoemen wirt, auch werden sehen off hoiren lesen, offenbairlichen tzeugende und bekennende, dat uff daig eund dato hernaegeschreven voir unsz in gerichte persoenlichen koemen und erschenen synt, die erbaren Johan Vyck van Seigen Buissensmyt, burger ader inwonner zu Coelne und Richmoit syn elige huysfrauwe und haven unbedrungen und unnbetzwungen mit yren fryen wyllen und guden rieffen beraide unnd wailbedaichten gemoide, auch mit goiden voirstande als offentlichen zu sehen waire, voir sich yr erffgenaemen unnd naecoemelinghe, in der allerbester formen, wysen rechten unnd manieren als sie sampt unnd besunder uff dat alsoe verpflichst und bestentligste im Rechten doin solden konden unnd moichten uff alle die cummeren, arresten, gerichtshandelingen, gehalten processen unnd erghangen vonnisz offte cedelen, so in der irster Instantien voir uns Greve und scheffen an den hoigen Gericht vurscreven und auch in der tweeder Instantie voir den bevelhaveren unnd commissarien unsers gnedigsten heren Ertbischowen zu Coelne, Churfursten etc. twzisschen den vurschrewenen Johan Vick eyns unnd die Eirsamen wisen heren Burgermeister, Scheffenen und Rait der stat zu des 's-Hertoigenbosch anderdeils, aengaende eyn iseren busse oder noitslang, die der selvige Johan Vick verledener tzyt denselven van den 's-Hertoigenbosch gemaicht haitte und der halven also mit dem selvigen dat Recht angefangen, gebruyckt und gedreven, voirt uff sulchen pretendierde forderung gerechtscheiden, actionibus litibus causis et instantiis mit allen unnd yetlichen yren umbstenden und dependentien, auch uff alle costen und schaiden, so sie voir unnd nae dairumb richtlichen oder sunder gerichte gedain geleden und gedreven havenen, mit allen interesse, gedingen twisten und differentien, wir man sulcks uff dat allerformlichste ausdencken kan oder maich, wie die van anfangs bysz hertzo ergangen und gescheyt synt, nichtz dair van auszgeschei-

den, renunciert und voirtzieghenen, renuncieren und voirtziegen, auermitz diesen offen brieve vort sulchen voirgevorten handell, processen und actien cassiert, annuliert unnd voirnichtiget, cassieren, annulieren und vernichtigen, allet in craifft dieses brieffs zu henden, behoiff mitz und urber der vorschriewener Burgermeyster, Scheffen unnd Rait der stat van des 's-Hertogenbosch unnd der gantzer meyerye und der selviger burgers und inwoners nu wesende und hernaemails coemende und esz haewen voir ttan Johann und Richmoit eleude vurschreven, voir sich ir erwen und naecoemelingen by verliesz aller yrer gueder, berechlich unnd unberechlich, wair die auch gelegen synt, so sie nu haint off hernamails vercrygen gelaisst und ingesaicht, voirt voir unsz Greve und Scheffen vur schrievenen willichlichen uff yr gesynnen voir angesichert unnd dairnae myt uff gesteeckten fingeren zu gaide unnd den hilligen geswoiren, allet vur sich yr erven und naecoemelingen, dat sie diese jure renunciation voir ziegenisse, cassierung und anniehilation zu den ewigen daigen vast, steitlichen unnd umwederroifflichen sollen und willen halden.

Dair nit weder zuthun oder schaffen, gedain zu werden dorch sich selvest oder jemantz anderes van Irentwegen, heymelich noch offenbair, noich auch die Burgerer und Ingesessen der stat van 's-Hertogenbosch und Meyerye, wesende und noich coemende, yre guedere in 't arresteren, molesteren offte becommeren oder mit geistlichen off werentlichen rechten belestigen oder beschweren sollen oder willen, off auch doin laten belasten, molesteren off becummeren, mit eynicher behendicheit offte wegen van rechten, off dair en buissen in eniger manieren, wie die erdacht off wesen moichte, mit all in dair van auszgescheiden,

Want die vurschrevene eleude, by den voirgevoirten gedainden eidt, voir sich und yr erwen woillen, dat die voirgerurte kommering, processen und gespraichen, urdele off vonnisz, auch alle und yetliche actionen mit allen yren anhengen und dependentien wie vorgerurt, alt zomaill hirmit anniehiliert, cassirt und gedoit syn sallen und blyven tzo den ewigen dagen und hawen voirtan die vurschr. elude zo hanthauong disses voirtzignisz genoichsam gewarnet uff

die exception vismetis fraudis und behane vort auff alle die exceptien geistlicher unnd werentlichen rechten, dair mit dit vortzichnisse im deill oder zumaill richtlichen oder sust angevochten moichten werden, voirtziegen unnd vertziggen in craifft disses brieff und weret saiche die vurschrevenen Burgemeister, Scheffen und Rait, voirt burgere und Ingesessen, die nu synt und koemen werden, der stat van des 's-Hertogenbosche vor der vortzichnisse uff die vurschr. vorderonge offte heysch, vort juribus litibus causis et actionibus et instantys wie voirgerort van noiden syn worde, haint die vurschrevenen Johan und Richmoit elude vur sich yre erwen und nakoemelingen, uff yre koisten gelaisst, die mit aller gewarsamkeit zu thun unnd zu voillenbringen unnd ingeliehen, so hawen die vurschrewenen Johann unnd Richmoit synn huysfrauwe, gesworen dat sie diese vurschr. saiche nyemantz uffgedragt, supportirt off overgegeven en hawen, noich doin souwen off willen, umb die vurschreven stait van 's-Hertogenbosch, ire burgerer offte guederen in eynicher manieren tzo arrestieren off tzo mollestieren, sonder alle fremde indraicht oder argelyst und want van alle om jetliche vurschr. saichen und puncte voir unsz greve und scheffen in voirschrevenen waisse gescheit synt.

Dairumb hawen wie umb bede willen der vurschrevenen elude unse Scheffefendoms ingeseigelt an diesen Brieff gehangen.

Der gegeven ist in den jair unsers heren Jesu Christi, duysent vunff hundert thwey ind drissich, uff den seeszten daich des Maintz Decembris.

ONUITGEGEVEN BRONNEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS

VAN

GEERTRUIDENBERG,

VERZAMELD DOOR

C. J. MOLLENBERG,

Hoofd der openbare school te Geertruidenberg.

VOORAFGEGAAN DOOR

EENE GESCHIEDKUNDIGE INLEIDING,

naar de gegevens van den heer MOLLENBERG

BEWERKT DOOR

BRABANTUS.

WERKEN VAN HET PROVINCIAAL GENOOTSCHAP
VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN IN NOORD-BRABANT.

NIEUWE REEKS No. 7.

C. N. TEULINGS, 's HERTOGENBOSCH.
1899.

VOORWOORD.

Wij hebben vermeend de uitgave van onuitgegeven bronnen, betreffende de geschiedenis van Geertruidenberg, welke uitgave geheel bezorgd is door den heer C. J. Mollenberg, hoofd der openbare school te Geertruidenberg, te moeten doen voorafgaan door eene *Inleiding*, waarvoor hij de gegevens verstrekte.

In deze *Inleiding* is slechts met een enkel woord gerept van de Groote Kerk te Geertruidenberg en het daaraan verbonden geweest zijnde Kapittel, omdat dit onderwerp nog niet lang geleden uitvoerig behandeld werd door wijlen den heer J. Habets in zijne belangrijke studie: *De Archieven van het Kapittel der Rijks-Abdij Thorn.*

Over het Gast- en H. Geesthuis, Passanten- en Mannenhuis te Geertruidenberg wordt in de *Inleiding* niet of bijna niet gesproken, wijl de Regenten van het Gast- en H. Geesthuis bezwaar meenden te moeten maken om inzage te verleenen van het archief dier stichtingen en dientengevolge daarover niet meer kon worden medegedeeld dan hetgeen dienaangaande in de werken van Coppens en Schutjes over het Bisdom van 's Hertogenbosch voorkomt.

Voor de aankondiging der uitgave van de „onuitgegeven bronnen voor de geschiedenis van Geertruidenberg" geven wij hier den heer Mollenberg zelven het woord:

No. 1, „KEUREN", *(bldz. 121) bevat al wat in het Keurenboek der stad te vinden is en wel in dezelfde volgorde als in het origineel.*

In No. 2, „PRIVILEGIËN, OCTROOIEN, GILDEBRIEVEN, ENZ.' *(bldz. 179) zijn verschillende schrijvers en velerlei documenten uit het archief geraadpleegd.*

Ik mag niet verzuimen hierbij aan te stippen, dat in Mr. L. Ph. C. v. d. Bergh's Oorkondenboek van Holland en Zeeland *een 8-tal privilegiën* niet *voorkomen, die in het* Groot Charterboek der graven van Holland en Zeeland *door Frans van Mieris wel te vinden zijn en ook in de copieboeken van het gemeente-archief — geschreven omstreeks 1500 — worden vermeld. 't Omgekeerde geval doet zich ook voor n.l., dat Van den Bergh charters geeft over Geertruidenberg, die ik te vergeefs bij Van Mieris zocht.*

In beknopten vorm en in chronologische orde wordt van genoemde en andere schrijvers hier opgenomen al, wat in hunne werken over Geertruidenberg opgeteekend staat, alsmede in No. 3 copie van die keuren, privilegiën, octrooien, brieven, enz., (bldz. 209) welke noch bij den een, noch bij den ander te vinden zijn.

In No. 4 en 5, „BRONNEN VAN INKOMSTEN EN DAARONDER DE VISSCHERIJ IN HET BIZONDER", *(bldz. 371) heb ik de cijfers van afgeslagen visch over de jaren tot 1800 verzameld uit de stadsrekeningen en die van 1800—1810 uit het* „Visschersboek van zalm en steur", *gehouden door den rentmeester P. van Aalburg. 't Bedoelde boek, in handen van den heer C. van Seters alhier berustend, werd mij gaarne ter raadpleging afgestaan.*

No. 6, „STADSREKENINGEN VAN 1436, 1461 EN 1462" *(bladz. 411) is, wat de* eerste *rekening betreft, geheel gecopieerd,* beide *laatste niet. De eerste dient dus hier als model, daar het origineel van de twee andere toch in inrichting als anderszins van die eerste eene trouwe weerspiegeling is.*

Bij het opmaken dier rekeningen bleek mij, dat er nergens sprake was van zalm-, elft- of steurgeld. Hieruit worde echter geenszins afgeleid, dat de stad toen nog geen vischafslag gehad en daaruit dus ook geen voordeelen zou getrokken hebben. In bedoelde rekeningen toch komt voor een post van „inghelt", *die niet verder omschreven wordt, doch klaarblijkelijk op den vischafslag betrekking heeft.*

Ter vergelijking verwijs ik den lezer naar N°. 4, in welk hoofdstuk die naam „inghelt", *een paar malen wordt aangetroffen.*

Het „HISTORIAEL GHESANG" *onder N°. 7 (bldz. 465) is eene copie uit een pamflet, mij door den heer Directeur der Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage welwillend in bruikleen afgestaan.*

N°. 8, „BELEG EN OVERGAVE VAN GEERTRUIDENBERG IN 1793", *(bldz. 485) en N°. 9,* „VERSLAG VAN HET VERHANDELDE IN 1794" *(bldz. 512) zijn naar een ongeteekend manuscript, waarschijnlijk uit de pen van den substituut-secretaris Cop, die in het bewuste jaar de betrekking van secretaris vervulde. De lijst van* „BESTUURSLEDEN" *onder N°. 10 is bijeenverzameld uit de stadsrekeningen, ordonnantieboeken en andere stukken.*

De lezer zal deze bladzijden wel willen beschouwen als eene proeve, om iets bij te dragen tot de kennis van het verleden eener kleine stad, die volgens het getuigenis van Theobaldus van Bar, bisschop van Luik, in 1310 bekend stond als eene aanzienlijke plaats. (Zie J. Habets in diens bovengenoemd werk blz. 108: „in loco ipso qui insignis et populosus esse dinoscitur").

HET PROVINCIAAL GENOOTSCHAP.

INHOUD.

A. Historische Inleiding.

B. Bronnen.

GESCHIEDKUNDIGE

INLEIDING.

GESCHIEDENIS

VAN DE STAD

GEERTRUIDENBERG.

HOOFDSTUK I.

Tegenwoordige ligging. Vroegere toestand.

Geertruidenberg, dat thans een deel uitmaakt van de provincie Noord-Brabant en gelegen is aan den uiterst Zuid-oostelijken hoek van den Biesbosch of het Bergsche Veld, ruim een half uur gaans van de plaats, waar de rivier de Donge en het Oude Maasje zich vereenigen en den Amer vormen, heeft niet altijd tot dat gewest behoord.

Dit dagteekent eerst van het jaar 1815.

Ten tijde der Fransche overheersching werd Geertruidenberg nu eens hier, dan daar bijgevoegd. Zoo b.v. maakte het in 1798 een deel uit van het Departement van de Dommel; in 1801 van het Departement Holland; in 1803 van het Departement Brabant, Kwartier Breda. In 1810 werd het door Napoleon met heel Noord-Brabant en Zeeland aan Nederland, waarover toen Lodewijk, Napoleon's broeder, koning was, ontnomen en rechtstreeks bij het Fransche keizerrijk ingelijfd en in 1812 lag het in het Departement der beide Nethen, Arrondissement Breda.

Vóór den hier genoemden tijd erkende het eeuwenlang de verschillende graven van Holland als zijne meesters en bleef dan ook tot in het laatst der 18e eeuw met dat gewest, dat op het bezit van *„Den Sleutel van Holland"*, zooals Geertruidenberg vroeger genoemd werd, steeds grooten prijs stelde, vereenigd.

Geertruidenberg maakte nog vroeger deel uit van het Land van Strijen, dat een gedeelte was van het oude Taxandria, waarover de Frankische koningen het bewind voerden.

Dit Land van Strijen had zijnen naam te danken aan zijne hoofdplaats Strijen, gelegen aan de rivier van dien naam — ook wel Striene geheeten — en strekte zich uit over een deel van het tegenwoordige Zuid-Holland en een aanzienlijk deel van Noord-Brabant.

Het bevatte tal van welvarende plaatsen en sloten, waarvan vele in 1421 door den St. Elizabetsvloed verzwolgen zijn en rekende mede tot zijn gebied het Land van Breda, Zevenbergen, en voorts al hetgeen gelegen was tusschen 't latere Markgraafschap Antwerpen, de Maas, welke later genoemd is de Oude Maas en de Striene. (1)

De Maas liep toen in de richting van Heusden naar Geertruidenberg dwars door de landen, die in 1421 in den Biesbosch zouden ondergaan, naar Westmaas, waar zij, de uit het Zuiden komende Striene, een rechtertak van de Schelde, opnam. De Striene, die thans op de kaart van ons land niet meer wordt aangetroffen, was vroeger van zeer veel beteekenis en maakte de grens uit tusschen de Zeeuwsche en Brabantsche gouwen.

Doordien de stad *Geertruidenberg* met haar toebehooren op de grenzen van Holland en het Hertogdom Brabant lag, was zij eeuwen lang een twistappel tusschen de heeren van die beide gewesten en bleef de vraag aan wie de jurisdictie daarover toekwam lang onbeantwoord. Hoe kon dit verschil in gevoelen ontstaan? Waarop grondde Brabant, waarop Holland zijne aanspraak?

Dit geschilpunt sproot hieruit voort, dat in 't jaar 1212 Godevaert II, heer van Breda, de stad en het land van dien naam vrijwillig leenroerig aan den Hertog van Brabant (2) maakte en zoowel Breda als *Geertruidenberg* oorspronkelijk eenheerig waren, omdat zij beiden tot het Graafschap

(1) Van Goor. Beschrijving van Breda, bldz. 3 en 4.
(2) id. t. a. p. bldz. 15.

Strijen behoorden; (1) de Hertog van Brabant meende daarom, toen hij Breda ontving, dat hij ook heer was geworden van *Geertruidenberg.*

Holland daarentegen meende en bleef meenen, dat *Geertruidenberg juist* omdat het was een onderdeel van het Land van Strijen aan Holland was vervallen, naar dien Strijen reeds in 1203 onder dat gewest gesteld en daartoe gerekend werd.

Wegens dit verschil van gevoelen moesten de Graven van Holland en de Hertogen van Brabant bij hunne inhuldiging steeds zweren, de eersten: dat zij *Sinte Geertruyden-Berghe* voor Holland zouden bewaren, de tweeden: dat zij het hunne zouden doen om deze stad onder Brabant te brengen.

De gevolgen van dezen zonderlingen rechtstoestand waren voor *Geertruidenberg*, dat vermits beide gewesten de ingezetenen van die plaats beschouwden onder hun gebied te behooren, deze tot allerlei ambten en bedieningen, zoowel in Holland als in Brabant, werden toegelaten. (2)

Eerst in 1648, bij den vrede van Munster, is aan dezen zonderlingen toestand voor goed een einde gekomen en werd toen erkend, dat *Geertruidenberg* tot Holland behoorde. (3.)

HOOFDSTUK II.

Ontstaan der Plaats. Kapel der H. Gertrudis.

't Valt bij lange niet met zekerheid te zeggen, wanneer Geertruidenberg ontstaan is, doch zeker is het, dat deze plaats mede onder de oudste van Nederland moet gerekend worden. Mogelijk is het, dat het *Baurg*, waarvan bij de oude Saliërs (5^{e} eeuw) sprake was, de oudste benaming van Geertruidenberg was. De volgorde, waarin Wendelinus

(1) Van Goor t. a. p. bldz. 12 en Van Oudenhoven Beschrijvinge van Zuijt-Hollandt, bldz. 143 en 144.

(2) Van Oudenhoven. Beschrijvinge van Zuijt-Hollandt, bldz. 144.

(3) id. id. bldz. 143.

in zijne geschriften (de Leg. Sal.) de plaatsen: Streona, Baurg, Turnhal, Etten, Cham, (1) opnoemt, geeft toch meer grond om te veronderstellen, dat hij met Baurg Geertruidenberg dan dat hij, zooals sommigen meenen, er Bergen op Zoom mede bedoelde.

Zeker is het dat Geertruidenberg, in de wandeling de Berg genaamd, vóórdat het den naam van Geertruidenberg kreeg, heette *Mons littoris*, (2) d. i. strand- of oeverberg, zooals o. a. blijkt uit den brief, waarbij Hilsondis, gravin van Strijen, in 992 de abdij van Thorn stichtte.

De gevoelens zijn verdeeld, hoe het tegenwoordige Geertruidenberg aan zijnen naam *Mons Littoris* = *strand* of *oeverberg* kwam. De een (3) beweert. dat *berg* hier de beteekenis heeft van ons hedendaagsch woord *bergen* of *verbergen* en dat de benaming strand- of oeverberg alzoo ontstaan zoude zijn doordien te Geertruidenberg aan den oever of het strand der rivier oudtijds eene vrij gunstige gelegenheid zoude geweest zijn voor schippers en visschers om zich bij slecht weer met hunne schuiten te bergen. *Berg* zou dan zooveel beteekenen als *haven.*

Deze verklaring kan echter niet juist zijn als men in aanmerking neemt, dat de Latijnsche benaming der stad was *Mons* littoris.

Een ander meent in *berg* te zien *burg*, doch hier stuiten wij weder op hetzelfde bezwaar, dat de Latijnsche benaming is *Mons* Littoris. (4)

Sommigen (5) willen dan ook *berg* in den letterlijken zin

---

(1) Van Goor. Beschrijving van Breda, bldz. 4.

(2) Jos. Habets. De Archieven van het Kapittel der Rijksabdij Thorn. blz. 6 deelt mede den stichtingsbrief van Hilsondis van 992, waarin voorkomt: *Montem littoris* ubi beatissima Gertrudis corporaliter conversata est et cellam habet a B. Amando consecratam."

(3) Zie o. a. Van Oudenhoven's Beschrijvinge van Zuijt-Hollandt, bldz. 129.

(4) Zie over de woorden *burg* en *mons*: C. R. Hermans, Geschiedkundig mengelwerk over de provincie Noord-Brabant 2e deel bldz. 99. Idem: 1e deel bldz. 256.

(5) Zie R. Schuiling, Aardrijkskunde v. Nederland, 1e druk bldz. 275.

opgevat zien. Ik ook ben deze meening toegedaan. Wat toch wordt er in eene streek, waar hout of water schaarsch is, al niet bosch, woud, meer, rivier geheeten? Is het anders met berg? Kan er, toen oudtijds deze stad aan het open water lag, zich daar aan het strand of den oever niet eene plaatselijke bodemverheffing hebben voorgedaan en wordt daar, waar overigens alles vlak en eenvormig is, zulk eene bodemverheffing niet gauw een *berg* genaamd? Ik wijs, om maar niet ver uit de buurt te gaan, daarvoor op de bodemverheffing onder Raamsdonk, bekend onder den naam van de Raamsdonksche *bergen*.

Naderhand, in de XIII[e] eeuw, kreeg de plaats den naam van St. Geerdenberghe of Geertruidenberg. Dit geschiedde om te vereeuwigen de gedachtenis aan het verblijf, dat de H. Gertrudis gedurende korten tijd te Strand- of Oeverberg had.

De H. Gertrudis was eene dochter van Pepijn van Landen, hofmeier aan het Frankische Hof en Itta of Iteberga. Zij werd geboren omtrent het jaar 625 en stierf te Nivelles den 17 Maart 658 (volgens anderen 659); zij was de eerste vrouw van het Land van Strijen en bezat te Geertruidenberg goederen, zooals kan worden afgeleid uit de akte, waarbij keizer Otto I in den jare 967 de abdij van Nivelles, die door de moeder van de H. Gertrudis gesticht werd en waaraan deze laatste goederen schonk, in het bezit van goederen te Geertruidenberg bevestigt. (1)

Dat de H. Gertrudis te Geertruidenberg gedurende korten tijd verblijf heeft gehouden, blijkt uit voormelden stichtingsbrief van Hilsondis, daar deze daarin zegt, dat te *Mons Littoris beatissima Gertrudis corporaliter conversata est.* Zij zegt daarin ook, dat de H. Gertrudis aldaar had eene *cella a B. Amando consecrata.* (2)

Wat Van Goor t. a. p. blz. 9 over deze *cella* mededeelt is niet juist, daar hij die daar verwart met de kapel van St. Geertrui, welke te Borgvliet nabij Bergen op Zoom stond.

(1) Jos. Habets. De Archieven van het kapittel Thorn blz. XXI.
(2) id. t. a. p. bldz. 6.

Izaak van Nuijssenburg in zijne Korte beschrijving van Geertruidenberg (1774) blz. 87 zegt over gemelde cella: *„De tegenwoordige kerk is na 1420 gebouwd. Voormaals „was er wel een kerk juist ter plaatse van deze en aan de „Kapel van Geertruid, die, sints het jaar 660, nu nog aan „'t Noorderpand van 't choor gevonden wordt, gebouwd; „waarschijnlijk,* zegt hij t. a. p. op eene andere blz. (72) *is „zij nog ovrig en draagt thans den naam van het Fransche „Gat;* (zoo genoemd, omdat het in 't begin der 18e eeuw „tot Krijgsgevangenis aan Franschen heeft verstrekt.") De aangehaalde schrijver wijst dus zeer beslist de plaats aan, waar de cella, als zij eene kapel was, vroeger stond; toch blijft er ruimte genoeg voor gewettigden twijfel over, want Van Nuijssenburg verwijst naar geen enkele bron, waaruit hij zijne bewering zou geput hebben.

Van der Aa in zijn Aardrijkskundig woordenboek zegt over deze beweerde kapel ongeveer hetzelfde als de vorige schrijver. Onder het woord Geertruidenberg vermeldt hij toch onder meer: *„Van de kapel der H. Gertrudis zijn de „grondslagen met eenen kelder nog over."* Waar is het, dat de bedoelde kelder vóór 1820 nog bestond. Uit eene rekening van dat jaar is mij n.l. gebleken, dat bij eene aanbesteding van veranderingen in het inwendige van het kerkgebouw der Hervormden te Geertruidenberg ook voorkwam: *het inslaan van het gewelf van den kelder van het zoogenaamde Fransche gat.* Opmerkelijk is het, dat naast dezen kelder bij de ontgravingen, welke in 1895 onder het priesterkoor der voorzegde kerk plaats hadden. de commissie, die zich daarmede belast had, eene krypt vond, waarvan het gewelf was weggebroken. Het bestaan dezer krocht, welke tot dusverre onbekend was, toont in elk geval aan, dat hier ter plaatse eene kerk uit het begin van het Christendom heeft gestaan.

HOOFDSTUK III.

De stad onder Floris V.

Van de geschiedenis dezer stad tot aan den tijd der regeering van graaf Floris V is slechts weinig bekend. Slechts valt te vermelden eene rij van graven van Strijen als: Witger I, Witger II, Witger III, Walbert, Witbert, Elbert, Witger IV, Witger V, gravin Hilsondis, enz., die in regelmatige volgorde als opvolgers van de H. Gertrudis ook over onze stad, als zijnde een onderdeel van 't genoemde graafschap, geregeerd hebben. (1)

Hilsondis schonk in 992 aan het door haar te Thorn gestichte vrouwenconvent het patronaatsrecht van de kerk te Geertruidenberg. (2)

Onder Floris V moet Geertruidenberg reeds eene plaats van eenig gewicht geweest zijn, omdat deze graaf aan Geertruidenberg bij open brief, gedateerd: *Feria tertia ante conversionem beati Pauli* en gegeven te Albertsbergh, het recht gaf om vier jaarmarkten te houden.

In „Der Stede Coeren van Sinte Geertruij-den-Berghe" (van ± het jaar 1300) staat ten aanzien van deze jaarmarkten het volgende opgeteekend:

„Dit sijn die vier Jaermercten tsjaars elck XIIII dage duerende tsinte geerdenberge binne der vrijheijt.

Dat ierste merctrecht gaet in op *onsz. vrouwen avont visitacionis* den iersten dach van Julio ende gaet weder uet den iersten dach na *Sinte margriete dach.*

Dat ander merctrecht gaet in op *Sinte margriete dach* ende gaet weder uet den iersten dach na *Sinte jacques dach ende christoffelsdach.*

N.B. In deze twee merctrechten voirs. sijn twee daegen dubbel merctrecht.

Dat derde merctrecht gaet in opten XI dach voor *onsz.*

---

(1) Van Goor t. a. p. bldz. 8.

(2) Jos. Habets t. a. p. bldz. 6.

Liever vrouwe dach nativitate opten acht en twintigsten dach in Augusto ende gaet weder uet twe daeghen na *onsz. liever vrouwen dach nativitate.*

Dat vierde merctrecht gaet in opten sevenste dach in Octobri *II daghen voor sinte denijs* ende gaet weder uet twe daeghen nae *sinte lucas dach evangelist.*

N.B. Altoes die na middernacht ingaende ende die voir middernacht utgaende."

Dezelfde graaf verleende aan Geertruidenberg nog meer andere voorrechten, zooals hieronder zal worden vermeld en dit bewijst ook dat deze stad toen reeds van eenig gewicht was, want dergelijke voorrechten zullen oudtijds waarschijnlijk wel niet geschonken zijn geworden aan plaatsen van weinig beteekenis. De toenmalige beteekenis dezer plaats kan mede blijken uit het feit dat reeds voor den aanvang der regeering van Floris V aldaar sprake is van: *de kerk,* den *heijligen gheesthuijs,* den *gasthuijs* en der *broederscap van onsz. lieven vrouwen.* (1) In 1310 — dus niet lang na den dood van graaf Floris V — werd Geertruidenberg door Theobaldus van Bar, bisschop van Luik, in een brief, gedateerd 9 Augustus, waarbij hij de stichting van het kapittel van Geertruidenberg goedkeurt, al geheeten eene plaats, die als aanzienlijk en volkrijk bekend staat „*in loco ipso qui insignis et populosus esse dinoscitur,*" schreet hij. (2) Hij noemt Geertruidenberg daar reeds Mons Sanctae Gertrudis.

De Bergenaars schijnen het met Floris V wel te hebben kunnen vinden, waaruit over en weer dienstbewijzen voortvloeiden.

Zoo zonden de Bergenaars in 1282 voor hunnen heer een vrij aanzienlijk getal koggen — visschersvaartuigen — geheel ten strijde uitgerust, naar Dordt, om zich bij de daar liggende Haarlemsche, Leidsche, Dordtsche en Zeeuwsche

(1) Coeren-boek van St. Geertruijdenbergh.

(2) Jos. Habets t, a. p. bldz. 108.

schepen te voegen met welke vloot graaf Floris de West-friezen wilde bestrijden. (1)

Van zijnen kant gaf „der Keerlen God," zooals Floris spottenderwijze door de Edelen genoemd werd, eenige handvesten ten behoeve van Geertruidenberg. Zoo vergunde hij in 1271 bij open Brieve den Burgeren van Geertruidenberg: *„dat niemand eenigen burger der stad in het geheele gebied van Zuid-Holland zou mogen bekommeren wegens eenige schulden, hoe ook genaamd, tenzij dezelve binnen Zuid-Holland gemaakt waren,"* terwijl hij in het jaar 1277 bepaalde dat, *„de Bailliu van Zuid-Holland in der tijd de persoonen en goederen der inwooneren van Zuid-Holland in bedwang zal neemen, wanneer zij in gebreken blijven, om eenige door hen gemaakte schulden of gedane beloften aan die van Geertruidenberg te vervullen.* (2)

Ik meen nog eene reden te hebben om aan te nemen dat onze stad reeds vóór den aanvang der 14e eeuw van eenige beteekenis moet geweest zijn.

Toen na den in 1296 op Graaf Floris V gepleegden moord, Dirk van Kleef — neef van den Graaf — voogd over diens minderjarigen zoon Jan wilde worden, doch de inwoners van Zuid-Holland er meer voor gevoelden om Jan van Avennes over den jongen graaf voogd te doen zijn, werd toch tusschen Dirk van Kleef en Guy van Henegouwen, kanunnik van Luik, die op last van zijnen broeder Jan van Avennes, graaf van Henegouwen — ook een neef van den vermoorden graaf — naar Holland was gesneld om voor graaf Jan het bewind over Holland te voeren, overeengekomen, dat zij het bewind daarover samen zouden deelen, met dien verstande, dat Guy het bestuur over Zuid-Holland zoude hebben en zich met *zijn hof te Geertruidenberg* (3) zoude vestigen, wat hij daarna gedurende eenigen tijd deed.

Lang zal dit niet geduurd hebben, want toen de zoon

(1) Tijdschrift „Europa" 1846 bldz. 182.
(2) Zie Privilegiën achter in dit werk No. 7.
(3) Wagenaar, Vaderlandsche Historie IIIe deel bldz. 92 en 130.

van Graaf Floris V uit Engeland, waar hij zijne opvoeding had genoten, terugkeerde, nam hij zelf de teugels van het bewind in handen, terwijl Dirk van Kleef te voren reeds van zijne aanspraken op de voogdij had afstand gedaan.

Hoever het rechts- en grondgebied der stad zich onder Graaf Floris V uitstrekte, blijkt uit diens handvest, (1) gedateerd Januari 1274, volgens hetwelk het rechtsgebied der stad omvatte het bosch liggende tusschen Oosterhout en Schenloo — later Steenloo, nu Steelhoven genaamd, — alsmede de venen, welke gelegen waren tusschen laatstgenoemd gehucht en Stanthasen, eene plaats, die in 1421 verdwenen is in de wateren van den Biesbosch, terwijl het volgens dat charter ook omvatte de landen binnen die grenzen gelegen.

Ter nadere bepaling van deze grenzen zij nog medegedeeld, dat Stanthasen begrensd werd in het Oosten door 't Ambacht van Raamsdonk, in 't Zuiden door Geertruidenberg, in het Westen door Houckenesse -- mede verdwenen — en in het Noorden door de Oude Maas.

Onder Geertruidenberg behoorde mede *het dorp Made*, waar de grens was van de vrijheid dezer stad en van die van Oosterhout, dus ook van het Graafschap Holland en het Hertogdom Brabant. Niemand mocht in Made huis of erf bezitten, tenzij hij het vertijnsde en het alzoo met toestemming van de regeering der stad Geertruidenberg gebruikte, zooals blijkt uit eene dispositie van 1547. (2)

De vrijheid der stad is later door andere Graven, zooals te zijner plaatse blijken zal, herhaalde malen uitgebreid. (3)

HOOFDSTUK IV.

Geertruidenberg onder het Henegouwsche Huis.

Jan van Avennes werd, toen zijn neef Jan I 10 November 1299 kinderloos was overleden, graaf van Holland onder

(1) Zie Privilegiën No. 8.
(2) Van Oudenhoven t. a. p. bldz, 138.
(3) Eod.

den naam van Jan II. Toen Jan I hem had benoemd tot zijn voogd, verrichtte hij in die hoedanigheid reeds eene daad waaruit blijkt, dat Geertruidenberg in zijnen tijd al eene plaats van belang was. Immers op Zaterdag den 17[en] October 1299 werd door Jan van Avennes, graaf van Henegouwen, als voogd over Graaf Jan I van Holland, met Dordrecht, Middelburg, Zierikzee, Leiden, Delft, Haarlem, Alkmaar en *Geertruidenberg*, welke steden volgens Wagenaar t. a. p. toen reeds waren *de voornaamste steden van Holland* en die genoemden Graaf van Henegouwen steeds gunstig gestemd geweest waren, een verdrag gesloten, waarbij dezen zich verbonden, om met de moordenaars van Graaf Floris V en hunne nakomelingen tot in den zevenden graad nimmer zoen noch vrede te zullen maken, noch helpen maken, maar integendeel hen uit het land te zullen houden en op allerlei wijs aan lijf en goed te beschadigen. (1)

Kort daarna moest Geertruidenberg de rampen van den oorlog ondervinden, toen Jan II, die in 1300 een verbond van vriendschap gesloten had met Jan II, hertog van Brabant, die eveneens betrokken was geweest in den aanslag op Floris V, met dezen hertog in oorlog kwam.

Toen toch de Vlamingen in 1304 Graaf Jan II van alle zijden besprongen en hunne talrijke benden Holland en Zeeland bijna geheel in hunne macht hadden, meende Hertog Jan van Brabant de schoone gelegenheid, die zich op dat oogenblik aanbood, niet te mogen laten voorbijgaan, om zijn vroeger verloren gezag te herwinnen.

Aan 't hoofd van een aanzienlijk leger trok hij daarom in 1304 door de Langstraat naar *Geertruidenberg* om die stad te veroveren. Tegen zijne verwachting vond hij daar echter heftigen tegenstand en eerst na veel strijds slaagde hij er in het te vermeesteren.

Verbolgen over het ondervonden verzet liet hij daarop drie der voornaamste burgers van deze stad onmiddellijk na hare inneming onthalzen.

(1) Wagenaar. t. a. p. III[e] deel, bldz. 130.

Gelukkig echter was de krijgskans den Hertog slechts korten tijd gunstig en nog in hetzelfde jaar moesten zijne troepen de stad Geertruidenberg ontruimen voor Nicolaas van Putten, die haar voor Graaf Jan van Henegouwen heroverde. (1)

Uit het zooeven vermelde blijkt ook al weder dat *Geertruidenberg* omstreeks 1300 reeds eene pleats van beteekenis was.

De juiste datum van de *verheffing dicr plaats tot stad* is echter niet bekend; zeker is het dat Geertruidenberg onder graaf Floris V reeds als stad werd erkend. Immers in zijn handvest van 1274 noemde hij de Bergenaars *oppidani.* Willem van Duijvenvoorde, ridder, heer van Geertruidenberg, die in 1353 stierf, *deed deze plaats voor het eerst mct muren omringen.* (2)

Toen Willem III, graaf van Holland, ook graaf van Henegouwen was geworden, deed hij in 1305 op zijn doortocht daarheen zich ook te *Geertruidenberg plechtig als graaf huldigen.* (3)

Daar de inhuldiging der Graven van Holland steeds plaats had in de voornaamste steden van dat gewest, zoo blijkt ook nog hieruit dat onder het Henegouwsche Huis Geertruidenberg eene belangrijke plaats was.

Aan Graaf Willem III, hierboven genoemd, heeft Geertruidenberg verschillende privilegiën te danken.

Zoo o. a. beloofde hij bij een handvest van den 20^en^ Juni 1318, dat hij op zijn huis te Geertruidenberg geen kastelein zou aanstellen dan alleen van wettige geboorte, alsmede dat deze voor hem en in tegenwoordigheid van zijn gerecht te Dordrecht den eed zal zweren, van niets te zullen ondernemen tegen eenig recht dier stad — Dordt — of de rechten van Zuid-Holland. (4)

Op den 31^en^ Mei 1335 gaf dezelfde Graaf aan Geertrui-

(1) Wagenaar t. a. p. IIIe deel bldz. 162.
(2) v. Oudenhoven t. a. p. bldz. 131.
(3) Wagenaar t. a. p. IIIe deel bldz. 182.
(4) Van Ondenhoven t. a. p. bldz. 131.

denberg het recht, dat alleen de schepenen dezer plaats en niemand anders dan zij zullen vonnissen over de poorters van Geertruidenberg en op Dinsdag vóór Pinksteren van hetzelfde jaar stemde hij er in toe, dat Schepenen of Raad van de Stadsgoederen, tot behoud der stad, zouden verkoopen tot zes honderd pond Hollands, ten einde daarmede hare schulden te betalen. Daags na St. Pieter (Oogsttijd) 1335 gelastte Graaf Willem III aan Willem van Duivenvoorde, schout te Geertruidenberg of wie er na hem schout zal zijn, ieder poorter, die een schepen dreigt wegens een gewezen vonnis, te houden aan lijf en goed.

Ook vernieuwde en bekrachtigde hij den open brief van Floris V omtrent de vier jaarmarkten en wel op Zaterdag na St. Petrus en Paulus van 't zelfde jaar. (1)

Onder Graaf Willem III werd in het jaar 1321 door genoemden Willem van Duivenvoorde, tot meerdere veiligheid van de toenmaals nog niet ommuurde stad, aldaar begonnen met den bouw van een sterk kasteel, dat echter nog geen volle eeuw is blijven bestaan. (2)

Over dit kasteel, dat buiten de voormalige Koepoort nabij de tegenwoordige militaire zwemplaats stond en zeer sterk was, werd een kastelein geplaatst. De stad werd hiermede verheven tot een kasteleinschap en met dit kasteleinschap alsmede met het schoutambacht van Geertruidenberg, de wedden en de heerlijkheid der stad, de gerechten van Almonde, Dobbelmonde en Twintighoeven, benevens al de tienden en renten, daartoe behoorende, werd in 1319 door graaf Willem III beleend Willem van Duivenvoorde, natuurlijke zoon van heer Arent van Duivenvoorde, (3) die echter in 1329 gewettigd werd.

Dezelfde Willem van Duivenvoorde stichtte te Raamsdonksveer even buiten de stad Geertruidenberg het Karthui-

(1) Zie Privilegiën No. 51. 52, 53, 54.
(2) Privilegiën, No. 34 en 35.
(3) Van Goor t. a. p. bldz. 23; Van Oudenhoven t. a. p. bldz. 139 en 131.

zerklooster der H. Maria. Tusschen 1331 en 1333 werden de grondslagen van dit gebouw gelegd. (1)

Dit klooster, waarvan de naam te Raamsdonksveer thans nog voortleeft, behoorde onder het rechtsgebied van Geertruidenberg en droeg in officieele stukken veelal den naam van 't Huijs des Bergs van St. Geertrui.

In 1578 schijnen de voormalige bezittingen van dat klooster nog onder den Berg behoord te hebben, daar Prins Willem I op den 2[en] Mei van dat jaar bij een brief, gecontrasigneerd door Cornelis de Bever, en gericht aan Burgemeesteren en Raad van Geertruidenberg, zijn dank betuigt voor de ontvangen pacht van de Karthuizergoederen te zijnen profijte. (2)

Mede blijkt hieruit, dat de Karthuizers toen reeds uit hunne bezitting verdreven waren; de juiste datum dier verdrijving is onbekend. Wellicht had zij plaats in 1573, toen Geertruidenberg voor Prins Willem I op de Spanjaarden veroverd werd. In 1570 bestond het klooster nog. In de stadsrekening van dat jaar toch vind ik vermeld, dat de knechts van de Karthuizers een deel der Coepoortbrugge opgevischt hebben, die ten gevolge van een zeer hoogen vloed vernield en weggedreven was. Ook nog: „*Betaelt Anna Peeters in den Hollantsen Tuijn van dat de stad beschonken heeft den Prior van de Carthusers doen hij oirloff nam aen de Weth alhier omme te reijsen naer Savoijen den 12[en] Maert 1570*" — *3 Karoli gld.*

Volgens Schutjes Bisdom 's Bosch V blz. 509 werd het Klooster, zooals later nog zal worden vermeld, op last van Prins Willem I gesloopt en de afbraak er van gebezigd om te Geertruidenberg het Groote Prinsenhof op te trekken.

Onder de geleerde monniken, die in dit klooster gehuisvest zijn geweest, zijn vooral te vermelden: (3)

1. *Hendrik van Coesvelt*, tweede Prior van het klooster, die in 1410 te Brugge overleden is.

---

(1) Van Goor t. a. p. bldz. 22. Schutjes Bisd. 's-Bosch V. blz. 507.
(2) Catalogus van boeken-verkoop door Gouda Quint, 17 Oct. 1892, bldz. 212.
(3) W. van Gouthoeven d' Oude Chronijcke deel I bldz. 217 en 218.

2. *Gherardus van Schiedam*, eveneens Prior van het klooster. Hij stierf te Luik in 1443.

3. *Adriaen Hollandinus*, Dr. in de Godgeleerdheid. Deze heeft in het einde der veertiende eeuw een zeer lijvig boek geschreven, betreffende geestelijke zaken, dat in 1471 te Keulen gedrukt werd.

4. *Nicolaes van Heusden*, die in 1473 aan het hoofd van het klooster stond.

5. *Willem Bibant* uit Vlaanderen afkomstig. Deze was ook Prior van het klooster en muntte uit als een man van groote wijsheid en heiligheid. In 1521 werd hij verkozen tot generaal der orde van de Karthuizers. Hij overleed in 1535.

6. *Steven van Bergen*. In 1566 Prior.

Erasmus de Vroom was de laatste Prior van dit klooster. Hij heeft na zijne verdrijving uit het klooster nog eenigen tijd de pastorie van Etten bij Breda bediend.

Behalve als stichter van het Karthuizerklooster en van den burcht of het kasteel van Geertruidenberg staat Willem van Duivenvoorde verder nog bekend als fundator op 1 October 1336 van het St. Antonis Gasthuis in de Kapel ten Houte onder Oosterhout.

Willem van Duivenvoorde was gehuwd met Heilwig van Vianen, vrouw van Hagestein, en stierf op hoogen leeftijd in 1353 zonder wettige kinderen na te laten. Hij werd volgens sommigen in het door hem gebouwde Karthuizerklooster, volgens anderen echter in het Clarissenklooster te Brussel begraven. (1)

Zijn natuurlijke zoon, ook Willem van Duivenvoorde geheeten, erfde van zijnen vader de heerlijkheden van Breda, Geertruidenberg, Oosterhout, Steenbergen en Rozendaal en trad in den echt met Heilwig van Wassenaer, die hem echter niet als haren man bekende.

Gaarne had hij daarom Arent van Duivenvoorde, den

---

(1) Van Oudenhoven t. a. p. bldz. 139. Van Goor t. a. p. bldz. 22 en 32.

kleinzoon van Arent van Duivenvoorde, welke laatste eerstgenoemden Willem van Duivenvoorde tot bastaardzoon had, tot zijn eenigen erfgenaam zijner groote bezittingen willen maken, mits dat deze hem vergunde het volle wapen van Duivenvoorde zonder het teeken der bastaardij te voeren.

Arent echter sloeg dit aanbod van de hand en Willem, hierover erg verstoord, droeg daarom het meerendeel zijner goederen over aan zijnen neef Jan III van Polanen, terwijl hij de rest aan eenige Godshuizen vermaakte.

Willem van Duivenvoorde Jr. die in 1400 overleed, werd in het Karthuizerklooster van Geertruidenberg begraven. (1)

Jenne van Polanen, de dochter van zijnen erfgenaam Jan III van Polanen, trad in het huwelijk met Engelbrecht, Graaf van Nassau, en hierdoor kwam Geertruidenberg in dit geslacht en zoo aan de Prinsen van Oranje-Nassau.

HOOFDSTUK V.

Geertruidenberg onder het Beiersche Huis. Verschillende Handvesten.

Graaf Willem IV, de zoon van graaf Willem III voornoemd, kwam in 1345 op een tocht, dien hij tegen de Friezen ondernam, op het Roode Klif in de nabijheid van Stavoren jammerlijk om het leven. Jan van Beaumont, een broeder van graaf Willem III, begaf zich daarop terstond naar Geertruidenberg, alwaar de weduwe van graaf Willem IV zich bevond en aanvaardde toen dadelijk de grafelijke regeering over Henegouwen. Ook zal hij toen wel aanvaard hebben het bewind over Holland en Zeeland. Spoedig werd hij echter van die regeering ontzet. (2)

Lodewijk van Beieren toch, keizer van Duitschland, aan

(1) Van Oudenhoven. t. a. p. bldz. 140.

(2) Wagenaar t. a. p. III bldz. 266.

welk rijk Holland en Zeeland, als zijnde een zwaardleen, d. i. een zoodanig, waarbij alleen mannen leenopvolgers konden zijn, tengevolge van het kinderloos overlijden van Willem IV waren vervallen, droeg, ondanks tegenwerking van velen, het bestuur over die gewesten op aan zijne echtgenoote Margaretha, de oudste zuster van graaf Willem IV, aan wie Henegouwen, als een spilleleen zijnde, reeds dadelijk was vervallen.

De Hollandsche steden waren over het algemeen met de regeering eener vrouw weinig ingenomen en geen wonder dat velen alzoo liever aan haren tweeden zoon Willem het bewind opgedragen zagen.

Margaretha besloot daarom in 1348, onder zekere voorwaarden, ten behoeve van haren zoon hertog Willem afstand te doen van Holland en Zeeland en dientengevolge verschenen op den 3en van Louwmaand van 't genoemde jaar een stoet van Hollandsche en Zeeuwsche Ridders en knapen, alsmede tal van hooge afgevaardigden uit de steden Dordrecht, Middelburg, Zierikzee, Leiden, Delft, Haarlem, Alkmaar, Amsterdam en Oudewater binnen de poorten van *Geertruidenberg*, (1) om met en benevens de regeerders van die stad de stukken en brieven op vermelden afstand betrekking hebbende met hunne zegels te bekrachtigen. Vanwege Geertruidenberg waren daarbij tegenwoordig Willem van Duivenvoorde en Jan van Polanen, heer van der Lecke.

In 1350 wist Margaretha, die gravin was gebleven over Henegouwen, haren zoon, hertog Willem, te bewegen weder afstand te doen van de regeering over Holland en Zeeland en bij open brief van den 27en September van dat jaar ontsloeg hij dan ook te Geertruidenberg de edelen, knapen en steden van den eed, dien zij hem hadden gezworen. (2)

Maar spoedig had Willem berouw over dien stap en

(1) Wagenaar t. a. p. III deel bldz. 275.
(2) id. id. 276.

kwam hij op zijnen afstand terug. Vele edelen schaarden zich toen aan zijne zijde. (1)

In 1351 teekende *Geertruidenberg* naast vele edelen en steden een verbond met Willem, waarbij plechtig beloofd werd, dat elk, zooveel in zijn vermogen was, doen zou om de aanhangers van zijne moeder, Gravin Margaretha, uit het land te houden en niet dan met onderling goedvinden vrede te sluiten. Tot de aanhangers van haar behoorden o. a. Willem van Duivenvoorde, Jan van Polanen en Arent van Duivenvoorde. (2)

De aanhangers van Hertog Willem noemden zich sedert dien de Kabeljauwschen, die zijner moeder de Hoekschen. Margaretha, die in 1354 haren zoon Willem Holland en Zeeland wederom had afgestaan, overleed in 1356 en in 1357 werd haar zoon Willem, die toen Willem V heette, krankzinnig. Zijn jongste broeder Albrecht werd daarop in 1358 door toedoen der Hoekschen regent over Holland en Zeeland.

Deze, die alzoo aan de Hoekschen veel te danken had, bracht hen daarom in verschillende steden in de regeering. Toen hij daardoor de macht der Kabeljauwschen genoeg meende gefnuikt te hebben, verdroot het hem nog langer als regent of ruwaard te regeeren en trachtte hij zich om die reden als graaf van Holland en Zeeland te doen inhuldigen. Daartoe moest hij eerst uit den weg doen ruimen de aanspraken, welke Eduard III, koning van Engeland, als man van Filippa, de zuster van graaf Willem IV, op die landen maakte.

In 1364 beschreef hij daarom de Edelen en Steden van Holland en Zeeland tegen den 25en April van dat jaar te *Geertruidenberg* ter dagvaart.

Hier werd toen op zijn verzoek door hen verklaard, „dat de Koningin van Engeland — Filippa, gemalin van Eduard III

(1) Wagenaar t. a. p. III deel bldz. 277 en 280.
(2) id. id. 281.

van Engeland geen recht op deze landen had, die van ouds, onverdeelbaar geweest zijnde, Hertog Willem, Albrecht's broeder en *hem* als ruwaard, geheellijk en gerechtelijk waren aanbestorven." (1) Koning Eduard III heeft toen afstand van de rechten zijner vrouw gedaan.

De Duitsche keizer Karel IV als leenheer heeft vervolgens in 1371 Albrecht aangesteld als graaf van Holland en Zeeland, Vele steden namen echter hiermede geen genoegen, zoodat Albrecht nog tot 1389 (het jaar van den dood van zijnen krankzinnigen broeder Willem V) in brieven en stukken *ruwaard* bleef heeten.

In 1374 zag *Geertruidenberg* andermaal eene hooge vergadering binnen zijne muren. De aanleiding daartoe was, dat van de Heerlijkheid Heusden, welke met onderhoorigheden in 1357 aan Graaf Willem V was afgestaan, de grenzen niet nauwkeurig waren afgebakend. (2)

Er was toch daardoor over deze grensscheiding een hevige strijd tusschen de Hollanders en de Brabanters ontstaan, die ten gevolge had, dat er door hen van weerszijden veel geplunderd, gebrand en gemoord werd; om daaraan nu een einde te maken, verschenen in Augustus 1374 Hertog Wenceslaus van Brabant en zijne vrouw Joanna, ter eenre en de ruwaard Albrecht ter andere zijde te Geertruidenberg om met elkaer over dit geschilpunt een accoord te treffen. Zij kwamen toen overeen, dat zij dit geschil aan de uitspraak van vijf goede mannen zouden onderwerpen. Hiertoe werden benoemd: Filips van Polanen, heer Koenraad, deken van St. Maria te 's Hage, Jan van der Aa, heer van Grimbergen en Gruijthuijsen, Gerard van der Heijden, heer van Bautershem en Jan van Polanen, heer van der Lecke en Breda. In de plaats van Filips van Polanen en Jan van der Aa werden later benoemd Godefroi van den Toren en Rengier Willemanszn. Deze scheidslieden deden den 18en

(1) Wagenaar, IIIe deel bldz. 303.
(2) Wagenaar, IIIe deel bldz. 310.

October 1374 te Breda eene uitspraak, waarbij de Hertog en Hertogin van Brabant en de ruwaard Albrecht zich nederlegden, zoodat de rust op de grenzen van Holland en Brabant werd hersteld en vriendschap tusschen Wenceslaus en Albrecht er het gevolg van was. Krachtens deze uitspraak werden de dorpen Engelen en Vlijmen aan Holland toegewezen.

Hertog Albrecht heeft aan *de stad Geertruidenberg* vele voorrechten geschonken. Zoo verleende hij als ruwaard haar in 1374 het recht om eenen Heemraad aan te stellen, die binnen de stad woonachtig moest wezen en vergrootte hij, toen hij inmiddels graaf van Holland was geworden, bij open brief van den 5en Februari 1392 de Vrijheid van *Geertruidenberg* tot aan den Wiel geheeten „*Vernijenwiel*" en verder langs den dijk op tot aan den weg naar Raamsdonk en van daar recht toe recht aan achter de huizen om, welke buiten de stad over de *brug* stonden, tot aan *Zantdoelen* toe. (1)

Tengevolge van deze uitbreiding kreeg de stad *Geertruidenberg* — bij brief uitgegeven te *Geertruidenberg* op Zaterdag na Lieve Vrouw Hemelvaart 1395, (2) — ten eeuwigen dage het recht, om in het aan haar toegevoegde deel van het *Ambacht van Raamsdonk* keuren te mogen leggen en de zaken te berechten en over alle breuken, vonnissen, penningen, schulden en andere zaken, die daar binnen gelegen zijn of verschijnen zullen, recht te doen, naar der stede recht, alsof zij binnen de stad voornoemd geschied of gelegen waren.

Daniël van den Poel, leenvolger van heer Willem van Oosterhout, heer van het genoemde Ambacht van Raamsdonk, stemde daarin toe en beloofde daartegen nimmer iets te ondernemen.

In 1397 verleende graaf Albrecht, aan de stad het recht om hare misdadigers anderhalve mijl buiten de stad te mogen

---

(1) Privilegiën, No. 87. Van Oudenhoven t. a. p. blz. 138 en 139.
(2) id. No. 91.

aantasten en vangen. (1) (Dit recht, dat in 1450 door Filips van Bourgondië werd uitgebreid tot 2 mijlen, werd in 1520 door Karel V geheel ingetrokken.) (2)

Nog bepaalde graaf Albrecht in hetzelfde jaar 1394:

a. dat het recht om landpoorters te mogen houden werd verlengd met 10 jaar en

b. dat niemand in de stad Schepen of Burgemeester zal mogen zijn, of hij zal wezen van wettige geboorte en van goeder faam en vier achtereenvolgende jaren poorter van en in *Geertruidenberg* woonachtig zijn geweest.

Ook staat nog van denzelfden graaf aangeteekend, dat hij bij besluit van den 22en Nov. 1402, gegeven te 's Hage, op verlangen zijner echtgenoote, Margaretha van Kleef, Johannes Moelner en meer anderen, die voor zekeren termijn uit *de stad Geertruidenberg* gebannen waren, weer daarin heeft toegelaten, nadat de stad haar hierin ter wille was geweest.

Onder de regeering van Albrecht had nog de navolgende vrij belangrijke gebeurtenis plaats, die ik ook niet onvermeld mag laten, daar *Geertruidenberg*, hoewel slechts voor korten tijd, daaruit vrij belangrijke voordeelen trok.

Tengevolge van oneenigheid, die toen tusschen dezen Graaf en de stad Dordrecht bestond, werd in 1393 door graaf Albrecht zijne Munt van laatstgenoemde stad naar *Geertruidenberg* overgebracht. (3)

De „*Bergsche Schilden*" die dientengevolge aldaar geslagen zijn, staan bij verzamelaars van oude munten en penningen in vrij hooge waarde. De waarde dezer schilden werd in 1394 gerekend op 38 grooten en een Bergsche groot op 6 deniers. Dat er in *Geertruidenberg* werkelijk een muntslag is geweest blijkt uit een brief van Graaf Willem VI, inhoudende onder meer andere woorden: „*als onse lieve here en vader op dien tijt, dat welcke was in 't*

(1) Privilegiën, No. 92.

(2) id. No. 133 en 148.

(3) Dr. Hermans, Geschiedk. Mengelwerk over Noord-Braband, 1e stuk blz. 109.

jaer ons Heren, als men schreef 1393, in zijnre munten 't sunte Gerdenberge dede slaen." (1) Kort vóór of in het jaar 1395 schijnt de Munt weder naar Dordrecht te zijn overgebracht.

De opvolger van Albrecht, zijnde zijn zoon graaf Willem VI, stond in 1404 aan *Geertruidenberg* toe „dat de Landpoorters dezelfde vrijheden zouden genieten, als de Stadspoorters," en in 1407 dat deze stad elken Maandag eene vrije weekmarkt mocht houden."

Na den dood van graaf Willem VI volgde zijne dochter Jacoba van Beieren hem in de regeering over Holland op. Hierover ontstond strijd, tusschen haar en haren oom Jan van Beieren, bisschop van Luik, een strijd, die daarop door geheel Holland met verwoedheid is gevoerd geworden. *Geertruidenberg* koos daarin de partij der Edele Vrouwe. De stad Dordrecht daarentegen die van Jan. Deze sloeg in Dordrecht zijn zetel op, en handelde van daaruit als ware hij graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland en heer van Friesland. Jan IV, Hertog van Brabant, de tweede gemaal van Jacoba, een onbeduidend man, verbood hem zulks, doch hij wilde het niet laten en daarom is deze hertog *met alle sijne macht ende volck van wapenen ghecomen tot S. Geertruydenbergh, op S. Jansdagh te midsommer (1418), ende daer wesende, ontseÿde hÿ Hertoge Jan van Beyeren sÿn wÿfs oom, wesende binnen Dordrecht.*" (2)

Kort daarna rukte hij met zijn leger van Brabanters op naar Dordrecht doch de krijgskans was hem niet gunstig want na een beleg van zes weken moest hij het zelve opbreken en zoo „*is Hertoghe Jan van Brabant op Sint Laurents avond (1418) seer laet binnen Gheertruydenbergh ghecomen met sÿn leger, ende een yeder is t'huÿswaert ghereÿst.*" (3)

---

(1) Dr. Hermans, Geschiedk. Mengelwerk over Noord-Braband, I bldz. 109.
(2) Van Gouthoeven t. a. p. 1e deel bldz. 438.
(3) id. id. bldz. 440.

Na dezen terugtocht vertoefde hertog Jan IV nog twee dagen in Geertruidenberg en ontbond daarna zijn Brabantsch heir. (1)

De verhouding tusschen de Dordtenaars en *Bergenaars* was er intusschen niet op verbeterd.

Dirk van der Merwede, (2) heer van Baardwijk, Eethen en Meeuwen en Baljuw van Zuid-Holland, die toen ter tijde kastelein of slotvoogd van Geertruidenberg was, waarschuwde daarom de poorters van die stad nog intijds, dat zij voor de Dordtenaars op hunne hoede zouden zijn doch zij sloegen deze waarschuwing in den wind en ondervonden dan ook weldra de nadeelige gevolgen daarvan.

Ziehier hoe W. van Gouthoeven dit in „d'Oude Chronijcke ende Historiën van Holland" (3) mededeelt:

„In denselven jare van XX als Hertoge Jan van Beijeren de stede van Leijden aen hem hadde gecregen, so lach heer Dirck van der Merwen, Bailliu van Zuijthollant, als Casteleijn opt huijs van St. Geertenberge, ende hij wist wel dat die van Dordrecht seer neerstich waren om die stede onder haer subjectie ende heerschappije te hebben, ende daarom had hij de poorteren van der stede te voren gheseijt: tot wat tijden dat ghij die van Dordrecht in u stede laet komen, so segghe ic u voorwaer, dat ic 't vijer in u stede schieten sal. Dese heer Dirc was een moedich strijdbaer man, ende was als versien ten oorloge dienende, van victalie, van wapenen ende van als dat men op een huijs behoeftich is, want hij hadde op het Slot wel anderhalf hondert vrome knechten, metten welcken hij begeerde ende in meeninghe was dat Slot metter Stede te defenderen, beschermen ende bewaren tot behoef van vrouwe Jacoba. Die van Dordrecht senden uijt haer Soudeniers ende knechten tot S. Geertenberge, ende eijschten die stede op te doen, tot behoef Hertoge

(1) Fr. Löher, Jacoba van Beijeren I bldz. 351.

(2) Van Gouthoeven noemt Dirk van der Merwede eenen „secreten vriend" van Vrouwe Jacoba. Zie aldaar: deel I bldz. 449 en 453.

(3) Zie aldaar 1e deel bldz. 443.

Jans van Beijeren. De Poorters versmaden ende verachten die woorden van den Casteleijn, ende lieten de knechten van Dordrecht binnen komen: D'welcke siende de Casteleijn heere Dirc, stelde hem ter weer op het Slot, ende als de knechten met die van Dordrecht binnen gecomen waren, beleijden sij dat Slot rontom seer starckecliken, ende schoten sonder ophouden opt Slot, ende deden menighe assault ende spronckreijse om dat Slot te winnen. Heer Dirck die Casteleijn, die een cloeck, vroom, wijs oorlochsman was, die was seer ghestoort van dezen inlaten der knechten, waerom dat hij overvloedelicken tot allen plecken ende steden dat vijer inde stede schoot, also dat die gheele stede met de kercke al tsamen verbrande op S. Lambrechts avont (17 Sept.) Die stede dus jammerlicken verbrandt wesende, bleven nochtans die knechten in de stede legghen in den verbranden huijsen metten Poorters, die seer desperaet waren, ende belagen dat Huijs scharpelicker dan sij te voren hadden ghedaen. De steden van Hollant dit vernemende, quamen binnen XIIII daghen daer mede legghen om te wreken dat daer gheschiet was van den brande, waerom dat sij met groote bussen, cortouwen, slanghen ende andere stucken met allen seer op dat slot schoten, ende hadden meest alle de toornen ter neder geworpen met de groote steenen die sij schoten; maer heer Dirc de Casteleijn metten sijnen weerden hen vromelijcken teghen die van buijten, wel XXVI weken langh, ten lesten worde daer een tractaet van paijse ghemaect, als dat heer Dirc van der Merwen die Casteleijn, soude overgheven dat slot Hertoghe Jan van Beijeren, ende hij soude van den slote gaen met sijne ghesellen, behouden haer lijff ende goet."

Het Kasteel van Geertruidenberg was door dit beleg geheel verwoest. Dirk van der Merwede, van wien hiervoor sprake was, stierf in 1459 en werd te Meeuwen begraven onder eene verheven graftombe, met zijne vier kwartieren. (1)

De oudste stadsrekening van Dordt, 1284—1424, uit-

(1) S. van Leeuwen Batav. Illustr. IIe stuk bldz. 1006.

gegeven door Mr. Ch. M. Dozy ('s-Hage, Mart. Nijhoff), vermeldt omtrent voormeld beleg nog het volgende:

„Gegeven den hoeftmans int belegge voer Sint Geerdenberge a. 1420 in den herfst doer Ott van Slingelant, Floris van der Dussen, Jan Gramay ende Huge Eelantsz. 1470 croonen.

Gegeven de tresoriers Melis van Echt ende Cleijs Hugensz. ende haer gesellen om fictaelle te copen te senden voer den Berge int heer 125 croonen.

Betaelt het reces van der hoeftmans reeckeninge, dae die van Dordt Geertruideberg belegerden als Huge Eelantsz., Cleijs Symonsz., Jan Gramay, Floris van der Dussen ende Martijn Jansz. . . . 22 ℔.

Gesonden den hooftmans int besette voer den Berch Gillis van Mitvelt ende Jan Gramay, item Otto van Slingelant, die aldaer 9 weken 4 daegen de bussen bewaerde ende andere wercken regeerde . . . 2452 ℔ hollants.

De besette van den Berg heeft de stede van Dordt gecost luttel min oft meer dan 13000 ℔."

Schutjes Bisdom van 's Bosch III blz. 646 meent, dat de tegenwoordige Protestantsche Kerk van Geertruidenberg, welke, als voorzegd, tengevolge van voorschreven beleg afbrandde, niet meer zoo prachtig opgebouwd werd als zij vóór de belegering was.

Was het jaar 1420 een waar ongeluksjaar voor onze plaats, grooter onheil nog bracht de St. Elizabethsnacht (18 Nov.) van het jaar 1421, doch toen niet alleen over Geertruidenberg maar ook over de geheele daar rondom liggende streek.

Tengevolge van een sterken Noordwester storm brak in dien nacht bij hoog water de Groote Zuidhollandsche Waard in; daardoor (1) kwam eene groote watervlakte in de plaats van de bloeiende omgeving dezer stad en spoelde de dijk, welke van Geertruidenberg langs Drimmelen, Zwaluwe en

(1) Van Oudenhoven, t. a. p. bldz. 147—188.

Strijen naar Dordrecht liep, tusschen Zwaluwe en Strijen weg, (1) zoodat het nu niet meer mogelijk was om droogvoets van Geertruidenberg naar Strijen te gaan, zooals zulks voorheen kon geschieden.

Onder de plaatsen, die door deze inbraak verzwolgen werden en wier vroegere ligging nog bekend is, komen voor: Cloosteroort, Stanthasen, Houckenisse, Almonde, Dobbelmonde, Twintig-Hoeven, Wieldrecht en Achthoeven, Weede en Weederbroek en Zuijdewijn. De plaatsen, die ook door dezen vloed verzwolgen werden, doch waarvan thans geheel onbekend is waar zij lagen, zijn: Geeraert-Monneken-Strijen, Heer-Geermans-Polre en Muijlwijck, terwijl twijfelachtig is, waar Nieuwkerk, Thiedradeskerke en St. Andrieskerke lagen, die ook door dezen vloed verzwolgen werden.

De inbraak van den Grooten Zuid-Hollandschen Waard had aan de zeezijde plaats, naar men veronderstelt door eene onbegrijpelijke verwaarloozing van een zijl onder Wieldrecht. Een oud chronicum: „WIeLdreCht MaCh Water beCLagen" (2) zou daaraan nog herinneren. Doch ook aan de landzijde zoude toen een inbraak in dien polder gevallen zijn. Over de plaats waar dan deze inbraak zoude gevallen zijn, zegt van Someren: „waarschijnlijk had die plaats, bij Werkendam, waar thans de groote Kil ligt, de *Oude Wiel* geheeten; (3) denkelijk echter," zegt hij verder, „brak de polder nog op andere plaatsen in." Van Gouthoeven in zijne Chronijcke blz. 445 en 446 deelt over deze overstrooming het volgende mede:

„Int Jaer ons Heeren MCCCC ende XXI op Sinte Lysbetten nacht, doe was 't een also grooten vrecselijcken storm van winde, dat men diesghelijcx noyt ghesien noch ghehoort en hadde; want het water ende de vloet ging so hooge, ende de storm was so groot datter geen dijcken tegen

(1) Zie over dezen dijk J. H. Hingman De Maas en de dijken van den Zuid-Hollandschen Waard in 1421 blz. 34 en vlgd.

(2) V. Oudenhoven t. a. p. blz. 186.

(3) R. H. v. Someren De St. Elisabeths Nacht blz. 70 en 74.

staen en mochten; sij en braken in; ghelijck in Hollant, Zeelant, Vrieslant, Vlaenderen, ende bijsonder den dijck tusschen Gheertruijdenbergh ende Dordrecht, daer een schoon vruchtbaer Weijlant binnen lagh, daer wel twee-en-tseventigh Prochij-Kercken in stonden, ende sommige Ridders Hofsteden; daer woonden oock eenighe Edelen, die al ontgoet ende verarmt werden, ende moesten van armoede uijten landen ruijmen ende gaen dienen; veel gincker broot bidden, dat rijcke treffelijcke Mannen plegen te wesen, want dat lant bleef voort rijende ongedijckt, ende Kercken, Sloten, huijsen, ende menighe Ridders Hofstede verginghen metten water, daer toe veel duijsent menschen die daer verdroncken." (1)

Ongeveer 72 dorpen of buurtschappen zouden door den St. Elisabethsvloed overstroomd zijn. Dezen lagen echter niet allen in den eigenlijk gezegden Grooten Zuid-Hollandschen Waard, maar blijkens van Oudenhoven t. a. p. blz. 188, ook in de omliggende polders of waarden, zooals in den Tijsselens Waard, in 't Vrijland, het land van Strijen, het land van Altena en het land van Heusden; al deze polders of waarden hadden echter een gemeenschappelijken ringdijk. Van de plaatsen, welke overstroomd werden, zijn er ongeveer 27 weder boven water gekomen of herbouwd.

Dat deze inbraak — daargelaten nog de schade aan de eigendommen van hare poorters toegebracht — aan de stad Geertruidenberg groot nadeel berokkende, ligt voor de hand, als men bedenkt, dat vele der vermelde plaatsen in Geertruidenberg ter markt kwamen, en zijne gemeenschap met Dordrecht over land thans verbroken was. Ook was door de inbraak weggespoeld de heerbaan, waarmede de Langstraat met Geertruidenberg gemeenschap had, wat voor die stad ook een groot nadeel was, daar, zoo schreef Van Oudenhoven t. a. p. blz. 130, „nu moest men hier met schuijtjens varen, daer men te voren met wagens ende paerden konde

(1) Zie nog Mr. P. v. d. Wall. Handvesten en Priv. van Dordrecht II bldz. 468—472.

rijden; een groot ongemack voor de Mercktluijden." Deze weg is kort na 23 Januari 1534 weder hersteld.

Na de inbraak zijn er wel eenige pogingen in 't werk gesteld, om den Grooten Zuidhollandschen Waard wederom te bedijken, doch de gierigheid der rentmeesters schijnt oorzaak te zijn geweest, dat het werk onvoltooid is blijven liggen, want zij besnoeiden het werkvolk zoo in zijn loon, dat het de dijken, die het moest ophoogen, in den steek liet.

Daartoe bracht ook nog bij, dat de bewoners van het land van Heusden en Altena, van Sprang, Besoijen en 's Gravenmoer onwillig waren mede te werken tot de herbedijking van den Grooten Zuidhollandschen Waard, omdat zij beweerden er niets mede uit te staan te hebben. (1)

Geertruidenberg zelve schijnt het echter niet bij pogingen gelaten, maar inderdaad de hand aan den ploeg geslagen te hebben. Onder datum 10 April 1431 — dus betrekkelijk kort na het rampjaar — vond ik copie van een schrijven, waarbij de stad Dordrecht consent verleent tot het bedijken van eenen polder nabij onze stad. (2)

HOOFDSTUK VI.

Geertruidenberg onder het Bourgondische en Oostenrijksche Huis.

Uit de stadsrekeningen van 1436, 1461 en 1462 — de oudste, welke nog in het archief der gemeente Geertruidenberg aanwezig zijn — valt op te maken dat deze stad ook gedurende voormelde jaren eene vesting was (Ontfanghen van soet gherijt tielmans soens weduwe van dat si der stede sjaers sculdich is 5 ℔ van de erve dat gheleghen is naest ghereijt neijsen huijs aen *der stede vest)* en ook met muren omringd. (Betaelt Willem bosser en aert die wit van dat

(1) K. H. van Someren t. a. p., blz. 107; Van Oudenhoven t. a. p. blz. 189.
(2) Privilegiën, No. 126.

si after mathijs peters soens buijten aen *die muer* dijcten, 1 ℔ 1). In deze muren bevonden zich toen ter tijd niet minder dan vijf grootere of kleinere poorten en wel: de Raemsdonksche poort langs de rivier de Donge (Bet. gherijt neijsen soen en jan wouts sone van dat si die muer leechden bij *die Raemdonckschc poort* beziden neijstens huijs . . . 1 Bourg scilt); de Veenpoort (Bet. gherijt berijs sone van dat hi dijcte binne *die Veenpoirt)* gestaan hebbende over de vestinggracht in het verlengde van de tegenwoordige straat (de Kat) achter de R. Katholieke kerk en waarschijnlijk westelijk van den tegenwoordigen molen; de Havendijksche poort (Bet. van 50 groot barcoen hout dat berijs claes sone en boudew. tielmans sone tot Dordt coften daermen *die havendijcksche poort* mede beslaghen heeft), gestaan hebbende wellicht in het verlengde van den huidigen Havendijk of iets oostelijk daarvan; de Bisschoppenpoort, (Bet. hugho gherijts soon van dat hi gedijct heeft eene dach bij *die Bisscoppe poort.* Bet. meeus van dat hi 3 daghen ghediept heeft aent bisscoppe poorthuijs), over welker ligging ik geheel in het onzekere ben gebleven, en eindelijk de Koepoort (Bet. jan ghijbrechts soen van dat hi gegraven heeft in die veste bij die borch 17 dage en 2 dage an *die coepoort* aen die sluijs die men daer leijde), waarmede men de stad aan de zuidwestzijde kon verlaten.

Door middel van eene pont (Bet. aert buijsen van dat hi tijmerde aen *der stede pontken*) werd gedurende meergemelde jaren de gemeenschap met Raamsdonk, enz. onderhouden over de rivier de Donge (Bet. ariaen goeijken dat hi die horde aen die noortside van *der Donghen* in sloech) en langs deze rivier bevonden zich verschillende hoofden en steigers voor den aanleg van vaartuigen: o. a. het Havendijksche hoofd (Bet. van den *hoofde* te maken voer die *havendijcksche* poort) en het Raamsdonksche hoofd (Bet. van soeijen ghehaelt opt Lindonck ende geset aent *raemdonckse hoot.)* Langs de Donge in de richting van het tegenwoordige Statendam opwandelende kwam men toen aan de Burcht

of beter gezegd aan de ruïnen van dat versterkt kasteel, hetwelk door Dirk van der Merwede zoo dapper was verdedigd geworden. (Bet. pouwels soen van dat hi gegraven heeft in die Donge, bij *die borch* hordde geset en reijs gebragt. Bet. van dat die willigen opter jonghe schutte lant geset sijn benevens *den borchwerff).* Dit kasteel moet gestaan hebben ter plaatse, waar thans het zoogenaamde Galgenveld ligt en waar vroeger ook inderdaad de galg stond. (Bet. claes dirix soen van dat hi gegraven heeft bij *die gallich* eene sloot van 60 roeije.) Een of meerdere bruggen voerden over de stadsvest en grachten binnen dit slot.

Tusschen 1535 en 1550 zijn de overblijfselen daarvan geheel opgeruimd en de daarvan afkomstige steenen verbruikt tot het versterken der vesting.

Twee straten der stad: de Borchstraat (Ontfanghen van claes willem mijlden huijs opten hoeck van *der borchstraete* aen erfchijns) en de Oude Borchstraat (Ontf. van willem rijckens erve in *die oude borchstraet)* herinnerden aan die sterkte.

Eene dezer straten en wel de eerstgenoemde wordt in latere rekeningen nog herhaaldelijk genoemd en daardoor is 't mij gelukt om te bepalen, welke die straat was. Ons tegenwoordige Stationsstraatje — ook wel Papenstraatje — voerende van den Zuidkant der Markt naar het spoorwegstation, was de Borchstraat en de richting daarvan strookt ook geheel met de vermelde ligging van den Burcht of het Kasteel.

De Oude Borchstraat zou dan — gelet op de verandering, die de vestingwerken der stad herhaalde malen hebben ondergaan — geweest kunnen zijn het verlengde der huidige Koestraat, ombuigende naar het Zuiden of wel het straatje, waarmee men thans uit de Koestraat rechtstreeks den Parallelweg opgaat. Dit laatste is echter minder waarschijnlijk, daar dit straatje in het begin der 16e eeuw voorkomt onder den naam van *Stoofstraat.*

Over de houten brug buiten de Veenpoort kwam men

in het tijdvak, waarover voormelde rekeningen loopen, aan het zoogenaamde Solvelt, (Ontf. van godevaert aernts sone van der huere van den *Solvelde.* Bet. van rijs snijden opt *solvelt),* zijnde een stuk gronds gedeeltelijk met riet bewassen; oostelijk daarvan lag een boomgaard. (Bet. peter staessen dochter woenende in 't sgravenhage van eenen vierendeel inde *bogaert* oestwaert van den solvelt.) Waarschijnlijk lag onmiddellijk daarachter de open waterplas (Bet. Willem godevaerts backers sone van dat hi die *baken* buijten die Veenpoort halp steken).

De gemeenschap met Made (Mede) en Drimmelen (Drijmmelen) werd in dat tijdvak denkelijk onderhouden langs een dijk, welke voerde uit de Veenpoort langs den Peuzelaar (Poselaer), waar een kruis stond, (Bet. hughen gherijtsz. van dat hi gedijct heeft bij dat cruijs aen *den poselaer)* en van daar als wagenweg over de Hoeve (?) naar de Rijakkers. (Bet aelbrechts soene van dat hi den wagen wech gemaect heeft tusschen *den rijackers* en *die hoeve).* Over Steelhoven kan deze weg niet gelegen hebben, daar de weg over die plaats van veel later dagteekening is. Voor mijne opvatting pleit nog, dat in Made op verschillende punten nog overblijfsels van een *ouden dijk* worden gevonden o. a. ook in de richting der Rijakkers.

Dat de Veenpoort en Veenstraat (niet Venisstraat, zooals hier thans veelal gezegd wordt) haren naam met recht droegen, blijkt hieruit, dat een zeer groot gedeelte van het land tusschen Made, Stanthasen en Geertruidenberg niets dan moer was. (Bet. aen accijns van 100 mergen *moer* in Stanthasen 115 ℔ 14 st. 3 pn.) Ik mag hier ook niet onvermeld laten dat de Veenpoort ook dienst deed als gevangenis. (Bet. twee sloet die gemaect sijn op *die veenpoort* aen *die gevanckenisse* en beneden in die gevanckenisse een venster met ijser beslaghe.)

De vorm der stad schijnt destijds en ook later nagenoeg dezelfde te zijn geweest als die van thans; alleen droegen toen sommige straten of straatjes (zie ook hiervoor) andere

namen. Zoo heette het straatje achter de Groote kerk de *Scoelstraete* of Schoolstraat, naar de school, die er in gelegen was en welke in 1436 werd bestuurd door meester Ariaen (Bet. meester ariaen die scole meester van eene halve last torfs eene arnoldus gulde) en in 1461 door Jan Wouter Weselszoon (Bet. meester jan wouter wesels soen van dat hij die scoel geregeert heeft een jair 17 ℔ 4 st.). De tegenwoordige Brandestraat kwam in 1500 voor onder den naam van *Sint Ewoutstrate,* het Bierstraatje onder dien van Lucenstraete (Ontf. van peter die wijnt van den huijse dat geleghen is in *Lucenstraete),* het straatje tegenover het weeshuis onder dien van *Sterstrate*, waarschijnlijk naar eene herberg van dien naam en eindelijk het kleine straatje de Kat, dat naar de wallen voert, onder dien van *Meij* of *Meestraete*. Welken naam oudtijds de Dordsche straat — 't kan ook zijn, dat er deze nog niet was — droeg, ben ik niet te weten gekomen, ook niet *waar* de vischmarkt was, wel, dat die er ten tijde van meerbedoelde rekeningen was. (Bet. Henrick den metser van dat hij die straet gemaect heeft voir *die vismerct.)* Eenige, misschien wel alle straten waren toen geplaveid (Bet. jacob moeijaert van dat hij eene dach in de *scoelstraet* die straet opgebroken ende straetsteen dair ut ghebroken heeft) en hier en daar waren toen wel- of waterputten geplaatst ten gerieve der burgerij. (Bet. voor werck aen *die putten* bij *'t gasthuijs* aen *die veenpoorte,* in *die coestrate* en bij *die vismerct.)*

Onder de godsdienstige instellingen van dien tijd wordt in gemelde rekeningen gewag gemaakt van het Capittel; (1) (Bet. den *capittel* van onser stede van den solvelt chijns ende van eene erve buten die veenpoort. Bet. den *capittel* van den berghe van dat sij die ijerste misse hebben ghedaen dessonnendaghes na Jans dach ende aflieten des sonnendaghes

---

(1) Zie over dit Kapittel: Van de Velde Oudheden van 's Bosch blz. 332 en vlgd.; Schutjes Bisdom van 's Bosch III blz. 653 en vlgd.; Habets t. a. p. blz. XLVIII.

na sint jans-dach ende dese niet langher doen en wouden voir enen braspenninck ter weke daer die som afloopt XXV braspenninck ofte XII ℔ X st. Bet. den *capittel* van den berghe van dat sij verenicht worden teghens die goede luden van den gherecht als van der yerste missen dat brueder aernt van der predicaer oerden van rotterdam paesde ende weder aennamen des Woensdaghes na onszer vrouwendach assumptiones die yerste misse te doen die eerste IIII daghen van de weke II stuivers ende voirtaen alle weken IIII stuyver facit . . . XXVII ℔ VIII st. Bet. brueder aernt ende brueder herman van de predicaer oerden van rotterdam van dat sij hier predicten des Sonnendaechs ende des Maenendaechs opte onser Vrouwendach Assumptio ende omdat sij onse here van den gherecht ende den heren van den *capittel* verenighde als van die yerste misse dat hen die bourghemeesteren tot hoefhede gaven . . . XII ℔); van de Carthuizers (Ghereijst onse Casteleijn ende Jan die mijle als burghemeester in tsgravenhage met eene videmus ut eener handveste, die men haelde *uten cloester van den carthusers* aen den werff . . . LXXIII ℔). Verder wordt in gemelde rekeningen gewag gemaakt van het Begijnenklooster; (1) (Bet. Jonckfr. lijsbeth neijsen *die beghijn* binnen onsz. stede van ene termijn dat verscheen op sinte valentijnsdach . . . XI £. IIII st. Bet. den *beghijnen* vanchijns die sij op die scoel heffen . . . I ℔. Bet. de nonnen van Bruzeel van tsijnse diese heffen opten griende legghende binnen der stad veste after dat *beghijnhof* . . . II ℔ IIII st. Als liefdadige instelling vindt men in bedoelde stadsrekeningen vermeld het Gasthuis (2). (Bet. jacop sluijsman van dat hi die vierscaer voer *tgasthuijs* maecte doeme jan neijsente claghen slants leijde . . . III cromst.)

Aan herbergen was in dit tijdvak ook geen gebrek; als

(1) Denkelijk het Klooster St. Catharina-Daal, Zie Schutjes Bisdom van 's Bosch III blz. 656.

(2) Zie hierover Iz. van Nuijssenburg t. a. p. blz. 89.

waarden of herbergiers worden toch in gezegde rekeningen vermeld: Peter, Godevaert Janssone, Gherijt Korkaert, Ariaen Peterrsoen, Jan Noeije, Agnesen Wouter Hermans weduwe.

Omtrent de verdere lotgevallen van Geertruidenberg is te vermelden, dat op den 21en Juni 1468 deze stad, naast de meeste Hollandsche steden, enkele afgevaardigden naar 's Gravenhage zond om hulde te brengen aan Karel den Stoute, toen deze aldaar met groote pracht en staatsie als graaf werd ingehaald, als ook, dat onder diens bestuur en dat zijner dochter Maria zware lasten of beden moesten opgebracht worden, en dat Geertruidenberg daarin voor een gedeelte kwam. Naar aanleiding dezer beden ontstond in 1478 een niet onbelangrijk geschil tusschen Dordrecht en onze plaats, doordien Dordrecht aan Maximiliaan, aartshertog van Oostenrijk, den gemaal van Maria, eene zekere som als bede had toegestaan en eischte, dat onze stad daarin zou contribueeren, terwijl deze beweerde daartoe niet gehouden te zijn, omdat zij in die bede niet gekend was. Dit geschil werd den 18en Februari van laatstgenoemd jaar beëindigd door eene overeenkomst tusschen de regeeringen dier beide steden, waarbij bepaald werd, dat Geertruidenberg voor deze keer nog zoude betalen, doch in de toekomst niet meer, als het niet te voren gekend werd en dat het ook dan nog zoude kunnen weigeren te betalen, zonder dat Dordrecht daarom meerdere lasten zoude kunnen opleggen aan de visschers, schippers, kooplieden, enz., die van Geertruidenberg kwamen. Dit laatste punt was vooral van groot belang voor Geertruidenberg, vermits de rechtstreeksche handel tusschen deze beide plaatsen, alsmede de doorvoerhandel over Geertruidenberg van Holland naar Brabant en omgekeerd, vrij uitgebreid was. En dit laatste nog wel ondanks den slechten toestand der wegen tusschen Geertruidenberg en Steelhoven! Talrijk waren de klachten in deze dagen over den erbarmelijken staat, waarin die wegen toen verkeerden. Om hieraan te gemoet te komen ordonneerden de Aartshertogen Maximiliaan en Filips bij open brief van

den 2^en^ Maart 1485, dat de Kadedijk en de voetweg, door de poorters van Geertruidenberg gelegd tusschen die stad en Steenlone (Steelhoven), verbreed en verbeterd zouden worden en dat die zouden worden geschouwd en berecht door den Kastelein of bij zijne afwezigheid door den Schout als Dijkgraaf, en door Burgemeesters en Schepenen van Geertruidenberg als Heemraden.

Vier jaren later had Geertruidenberg weder de rampen van den oorlog te verduren.

In Lentemaand 1489 zakten toch Jan van Naaldwijk, Jan van Kroonenburg en Frederik van Zevender met een grooten drom krijgsvolk, op last van Jonker Frans van Brederode, den aanvoerder der Hoekschen, van Rotterdam naar Geertruidenberg af, om die stad te belegeren. Den 6^n^ dier maand namen zij haar bij verrassing in en verschansten er zich sterk. Zoodra hadden de Dordtenaars en Schiedammers, welke tot de Kabeljauwsche partij behoorden, dit niet gehoord of zij togen met al hunne macht naar den Berg om hunne tegenpartij van daar te verdrijven, doch zij konden daarin niet slagen. Het Hoeksche Garnizoen maakte daarop gedurende de Goede Week van uit Geertruidenberg rooftochten in het Land van Breda. Jan van de Wijngaerde, drossaard der stad Breda, trok daarom onverwijld eene menigte zijner landzaten bijeen en viel toen de roovers zoo krachtdadig aan, dat hij hen na eene hevige schermutseling op de vlucht dreef. Eenige hunner kon hij nog gevangen nemen; hij nam dezen mede naar Breda en liet hen daar onthalzen.

De Bredanaars hadden daarmede van Naaldwijk en de zijnen nog niet uit Geertruidenberg; dat wisten zij op 28 April 1489 gedaan te krijgen, door hun 2000 schilden te betalen. De Bredanaars en de bewoners der omliggende gemeenten hadden dat geld daartoe bijeengebracht, omdat de Hertog van Saksen-Meiszen krijgsvolk bijeenbracht, om daarmede Geertruidenberg voor aartshertog Maximiliaan te belegeren, en zij vreesden, dat zij tengevolge van dat beleg

groote schade zouden lijden. *Aldus*, zoo schreef van Gouthoeven, (1) *vonden sy dese manier, dat sy de knechten uytter steden creghen.*

Door dit optreden der Bredanaars liep deze gebeurtenis voor de stad, die daarvan hoogst nadeelige gevolgen had had kunnen hebben, nog betrekkelijk goed af. Toch had zij er nog veel mede geleden. Dit blijkt hieruit, dat heeren Regenten van Geertruidenberg in Mei 1489 een schrijven richtten aan aartshertog Maximiliaan, waarin zij zich beklagen „over de geleden verliezen, de zware lasten ter oorzake van den oorlog en over de kosten, die komen zullen, wegens reparatie en fortificatie der stad en die ze niet dragen kunnen zonder erfelijke rente of lijfrente te verkoopen." Bij brief gedateerd 11 Juni 1489 werd hun daarom toegestaan die renten te verkoopen.

Aangenamer gebeurtenissen voor Geertruidenberg waren de volgende, waarin menig poorter van die stad een aardig voordeeltje zal gevonden hebben. De eerste daarvan bestond hierin, dat toen in September 1494 Filips de Schoone van zijnen vader aartshertog Maximiliaan, die tot dien tijd de voogdij over hem had uitgeoefend, de teugels van het bewind over deze landen in handen had genomen, hij zich in Wintermaand van datzelfde jaar naar Geertruidenberg begaf om zich daar als graaf van Holland te doen huldigen; op den 11en dier maand kwam hij toen daar met een uitgelezen gevolg aan; (2) de Staten van Holland en vele aanzienlijken waren er reeds een dag te voren aangekomen. Daags na zijne aankomst begaf Filips zich in een statigen optocht naar de herberg *„Den Wildeman,"* waarvan een benedenvertrek in een feestzaal was herschapen, die echter te klein bleek te zijn om de breede schaar van afgevaardigden en belangstellenden, die voor de inhuldiging waren overgekomen, te bevatten; velen hunner moesten daarom buiten blijven staan op het Marktplein, dat, even als de omliggende straten

(1) Van Gouthoeven t. a. p. I blz. 544.
(2) Groot Placcaatboek van Holland.

van Geertruidenberg op- en volgepropt was van nieuwsgierigen, die van heinde en ver binnen *Geertrui's veste* waren samengestroomd om den intocht van den nieuwen graaf te aanschouwen.

In gemelde zaal is Filips toen plechtig als graaf van Holland ingehuldigd. Vooraf had hij in diezelfde zaal door den President van zijnen bijzonderen Raad, Thomas de Plaine, Heer van Maigni, aan de Staten van Holland doen aanzeggen, dat hij naar Geertruidenberg gekomen was om gehuldigd en ontvangen te worden als erfelijk en natuurlijk Prins en Heer, Graaf van Holland en Heer van Friesland; dat hij gezind was de privilegiën door Filips (den Goede) en Karel van Bourgondië en derzelver voorzaten, den Lande verleend, te bezweren, doch dat hij de privilegiën, die na den dood van Hertog Karel mochten verkregen zijn, van onwaarde hield en te niet deed.

Uit de „Stadsrekeningen" blijkt, dat de „Wildeman" te Geertruidenberg stond naast een ander pand, het „Wiltwijff" geheeten. Beide huizen stonden nabij de Groote kerk, dus waarschijnlijk òf in de tegenwoordige *„elf huizen"*, òf aan den Zuidhoek der Markt of in de huidige Brandestraat.

In 1713 is er nog van het „Wiltwijff" sprake. In de rekening van dat jaar staat toch vermeld, dat het toen voor twintig gulden publiek werd verkocht. In 1710 had het gediend tot woning voor den schoolmeester Hendrick de Bruijn, die eene school hield in de „Schenkkan", gelegen in de *elf huizen.*

De andere gebeurtenissen, waarop hiervoor gedoeld is, waren die van 1525 en 1526.

De eerste daarvan was, dat op den 17^{en} Juni 1525 te Geertruidenberg de Staten van Holland bijeen kwamen om te beslissen over de bede, welke de Landvoogdes Margaretha had gedaan om van hen 80.000 gulden te bekomen. De Staten waren toen wegens 's lands armoede slecht te bewegen deze bede toe te staan; later bewilligden eenige afgevaardigden echter in deze aanvraag.

De tweede was, dat toen de Landvoogdes aan de Staten van Holland in 't begin van Mei 1526 andermaal vroeg om haar eene bede van 80.000 te verstrekken, en dezen toen daartoe weder niet genegen waren, de Landvoogdes hen in September 1526 nogmaals te Geertruidenberg bijeenriep. Daar beloofde zij hun toen in *eigen persoon*, dat de bede slechts gebruikt zou worden tot lossing van renten, tot betaling van aan het krijgsvolk verschuldigde soldij en tot onderhoud van nieuwe troepen. De Staten neigden daarop tot inwilliging van dit verzoek. De stadhouder der Landvoogdes vroeg hun toen nog eene vrije gift van 24.000 guldens, waarna het noch met de bede van fl 80.000, noch met het doen der gift wilde vlotten, maar toen de Staten in October 1526 andermaal te Geertruidenberg ter dagvaart kwamen, werd èn tot de bede van 80.000 glds èn tot eene vrije gift van 20.000 glds besloten. (1)

't Kan wel niet anders of de stad Geertruidenberg moet van vergaderingen als de hiervoor gemelde belangrijke voordeelen getrokken hebben.

Na deze voor Geertruidenberg aangename gebeurtenissen dient nog te worden vermeld de treurige, dat deze stad tusschen 1506 en 1529 herhaalde malen door hevige epidemiën is bezocht geweest. „Die ordonnantiën openbaerlijck metter clock gecondicht, geordineert bij den Casteleijn Floris van Colster ende dat gemeenrecht, 4 Mey 1506," behelzen dienaangaande het volgende:

„Verdraghen bij den Casteleijn ende goede luijden van de gerechte dat niemant enige personen die van der heeter siecten sieck sijn uijt sijnen huijse doen en sal dan alleen binnen die huijse doen en sal dan alleen binnen die huijse buijten die coepoort die de stadt dair toe geordineert heeft op een boete van XV St. en correcxi van Scepenen."

Verder:

„Noch overdraghen dat men op Woensdage naestcomende

(1) Wagenaar IV. bldz. 454, 461 en 462.

begaen sal een processie generael buÿten om de stadt ende dat elck devotelÿck mede sal gaen in de processie sonder clappen opte boet van X St. ende dat elck een licht in sÿn hant sal draghen van was ofte van vet, soo elck devotie heeft en die 't van staden sÿn, ten cÿnde dat ons God wil preserveeren van die haestige siecte, die nuter tÿt regierende is."

23 Sept. 1529.

En ten slotte.

„Noch overdraghen dat elck burger, die van staden sÿn ende devotie hebben, omdat waerde heÿlighe Sacrament te eeren een toortse sulle doen maken; maer hier en sÿn geen boeten toegestelt."

23 Sept. 1529.

Blijkens de navolgende aanhalingen uit de stadsrekeningen is tijdens de regeering van keizer Karel V de weg naar de Langstraat hersteld (1) en is toen daarin een brug gelegd, die onder de regeering van Philips II voltooid schijnt te zijn.

1533. De stad koopt Jennekens Hovel van Jan Claes Vrancken, om den nieuwen weg daar te leggen tot Raamsdonk.

Betaald aan geschonken wijn toen de Auditeur van de Rekenkamer in den Haag, Pieter Bol, hier was, om te vernemen, of er ook iets hinderlijk in de dorpen, hieromtrent gelegen, kon zijn, om eene brug te leggen over de Donge tot Raamsdonk.

1535. De nieuwe weg tot Raamsdonk wordt beplant met poten, bitter rijs en ander rijs, (2)

1536. Adriaensz. gereisd tot Dordt, om te spreken met de koopluijden van Wezel of zij aannemen wilden de brug te maken over het veer tot Raamsdonk.

---

(1) Van Oudenhoven t. a. p. blz. 130.

(2) De nieuwe weg, die ter herinnering, dat Geertruidenberg dien aanlegde, te Raamsdonk nog altijd de *stadsweg* heet, was toen dus reeds gelegd. Er blijkt hieruit alzoo dat heeren regenten van Geertruidenberg aanstonds met het maken van den weg begonnen zijn, nadat zij daartoe verlof hadden gekregen; het octrooi van Keizer Karel V om den weg weder te mogen maken dagteekent toch van 23 Jan. 1534.

1539. Gewerkt op 't nieuwe hoofd ('t octrooi maakt ook melding van een hoofd) en de Raamsdonksche brug.

1544. Betaald Jacob die Timmerman, enz., dat zij aan die Raamsdonksche brug getimmerd hebben.

1547. Planken verbezigd op te brugge en aan 't hooft.

1550. Betaald van werken op 't nieuwe hoofd en de Raamsdonksche brugge.

1554. Veel verwerkt aan de Raamsdonksche brugge aan cement, blauwen steen en ijzer.

1561. Betaald Floor den Zager, dat hij met zijn zoon de zwalpen gezaagd heeft, die men op de brugge geslagen heeft.

Betaald Airt Jansz. en Jacob Cornelisz. van dat zij aan die brugge gewrocht hebben,

Betaald van werken aan de nieuwe gordingen op 't Raamsdonksche hooft.

1569. Betaald Joris Gerritsz. van Gorcom, dat hij die twee leeuwen gesneden heeft, staande opte Raamsdonksche nieuwbrugge.

Gecasseijd in Sinte Ewoutsstrate bij de nieuwbrugge.

Betaald Henrick Symonsz., dat aldaar verteerd is als de burgemeesters de nieuw Raamsdonksche brugge besteedden te schilderen.

Betaald Dirck Ariaensz. van twee leeuwen te vergulden ende de stijlen te verven opte nieuwe Raamsdonksche brugge.

Betaald Mathijs Claesz. over den eersten en tweeden termijn van de nieuwe brug aan de Raamsdonksche poort . . . 150 Kar. glds.

Betaald aan eenen leeuw op die Raamsdonksche brugge, die met een SCHIPMAST in twee was gevallen ende van die man niet te vinden was.

Aan koning Filips II, die in 1555 het bestuur over ons land aanvaardde, heeft Geertruidenberg enkele voorrechten te danken. Twee daarvan vermeld ik hier met enkele woorden.

Vooreerst stond hij bij brief van den laatsten October 1565,

gegeven te Brussel, toe, dat de stad mag heffen, voor 't onderhoud van den weg van hare poort naar Steelhoven, van ieder paard voor een geladen wagen, één oortje.

Ledige wagens, brouwerskarren en voertuigen van landbouwers zouden vrij blijven van betaling. Grond benoodigd tot herstelling, verbreeding of verzwaring van den weg mocht de stad doen halen buitendijks en wel daar, waar die 't best gelegen was en de aardhaling de minste schade zoude veroorzaken. (Zie onder Privilegiën No. 160.)

Ten tweede verleende hij op den 24en April 1581 aan de stad het recht, ten einde zij zoude kunnen bekomen van al de schade, welke zij leed door oorlog, beleg, lasten, enz., om drie jaarmarkten te houden, elk 4 opeenvolgende dagen durende. (Zie id. No. 165.) (1)

HOOFDSTUK VII.

Geertruidenberg tijdens den Tachtigjarigen Oorlog.

Evenals in vele andere gewesten en steden van ons land waren bij het uitbreken van dezen oorlog de gemoederen der ingezetenen van deze plaats ook al lang aan het gisten. Uit het „Protocollum" (2) van de priesters en kanunniken, tevens openbaar notarissen, Overscorius en Heijs, blijkt zeer duidelijk, dat er toen ter tijde tusschen de geestelijken en eenige leden van het bestuur der stad weinig eensgezindheid bestond. Geheime of openlijke toenadering van deze laatsten tot den „nieuwen godsdienst" zal daaraan wel niet vreemd geweest zijn.

Willem de Zwijger verleende daarom in 1573 gaarne het plan tot eenen aanslag op onze stad, toen hem dat door eenige ingezetenen dezer stad was voorgeslagen, te meer

(1) Een derde octrooi van Koning Philips II (omtrent het stellen van onderpand in geval van hooger beroep van vonnissen van de schepenbank gewezen beneden de 20 Carol. guldens) deelt van Oudenhoven mede t. a. p. blz. 133.

(2) Deze stukken — 3 in getal — berusten in het archief der gemeente.

omdat de kans van daarin te slagen niet ongunstig stond, vermits don Frederik de Toledo toen met zijne troepenmacht onder Alkmaar's muren lag en het Koningsgezind garnizoen, dat zich binnen Geertruidenberg bevond, niet zeer groot was.

De Prins zond daarom zijnen hopman Poyet met eenige manschappen naar Geertruidenberg met last om die stad voor hem in te nemen en gaf hem daarbij mede een schrijven voor de Regeerders (1) dezer stad van den volgenden inhoud:

„Den Eersamen, Wijsen, onsen Lieven besunderen Schout, Burghemren, Schepenen, Oudt ende nijeuwe Raidt onser Stede van Sinte Gheertruyden-Berghe.

„Die Prince van Oraengiën, Grave van Nassau en Heere ende Baron van Breda, van Diest, enz.

Eersame lieve besund. Alsoo wij noeijt getwijfelt en hebben aen die goede affectie ende getrouwigheijt die ghij, als vrome ondersaeten toestaet, ons van allen tijden gedraeghen hebt, Ende daer bij ons oock versekert houden dat ghij sonder eenichssins daar van te willen wijcken, altijt daerinne continueren sult, soo seijnde wij jegenwoordel. bij u lieden den Heere van Poijet, brengher deser Ten eijnde ghij lieden denselven van onsen weghen ontfanght ende hem op all 't ghene hij Ul. van onsen weghen aandienen ende verclaeren sal, gelooft als ons selven, Ul. versekert houdende ingevalle ghij u goetwillichl. hierinne laet vinden Ende onser gehoorsaemheijt u begeeft, dat wij in dijen gevallen Ul. nijet alleenlijcken van alle Tijrannije, overlast ende slavernije des Hertoghen van Alba bevrijen en verlossen en sullen, maar oock, als onse goede ende getrouwe ondersaeten tracteeren, Ende midts dien houden in allen uwen ouden hercomen, Vrijheden ende Privilegiën, — Willende Ul. oock wel ghewaerschouwt hebben, dat Ingevalle van weijgeringe

(1) Het Schoutambt werd toen aldaar bekleed door *Mr. Simon Aertse Buijs*, terwijl Burgemeesters waren: *Claes Willemsz. Heij* en *Hendrik Hubreghtse de Hooghe*. Deze namen zijn getrokken uit de stadsrekeningen.

ofte Rebellie, ende dat ghij tot 't ghene de bovenge. Heere van Poyet Ul. van onsen weghen aendienen sal nijet en soudet willen verstaen, Wij geexcuseert, ende ongehouden willen sijn, van alle 't gene Ul. Daerover aencomen mach, hoewel wij sulcx liever verhuedt saegen ons des nijettemin ganschel. vertrouwende Dat ghij (als vrome ondersaeten toebehoort) liever onder onse gehoorsaemh. staen sult als den Vrempden natiën (die alleenl. uwe ende onse bederffenisse soecken) onderworpen te sijn, Te meer als ghij sult bemercken 't selve aldermeest tot uwe, Uwer Huijsvrouwen ende Kinderen welvaert te strecken, 't welck wij naer onsen uuijtersten vermoeghen altijt willich ende bereit sijn te voordelen. Begheren Daeromme andermael ghijl. ons ende den Heere van Poijet voors. hierinne ghehoorich ende ghehoorsaem sijt.

Eersame lieve besundere, Onze Heere Godt zij met U.

Geschr. tot Dordrecht opten XXVIII[ste] Augusti duijsent vijf hondert ende drie en seventich.

Ulieder goede vriendt
GUILL[o] DE NASSAU.
(was get.) N. PRAREIJRECK.

De hopman Poyet is daarop van Dordrecht, alwaar de Prins van Oranje zich toen ter tijde bevond, met zijne manschappen in schepen naar Geertruidenberg vertrokken, alwaar hij volgens de meeste geschiedschrijvers aankwam in den nacht van den 27[en] op den 28[en] Augustus 1573; Iz. van Nuijssenburg t. a. p. blz. 38 meent echter, op grond van hetgeen hij in de rekeningen der stad Geertruidenberg vond, dat dit eerst geschiedde in den nacht van den 30[en] op den 31[en] Augustus van dat jaar, welke opvatting de juiste is, zooals zal blijken uit na te melden brief van den Prins van Oranje.

Poyet deed dadelijk na aankomst door een deel zijner manschappen een schijnaanval doen tegen de Havenpoort van Geertruidenberg ten einde het garnizoen van die stad

daarheen te lokken en zoo de kans te hebben op eene gemakkelijke wijze aan de Bredasche of Koepoort de stad te kunnen binnen klimmen en haar aldus te kunnen veroveren. Deze toeleg gelukte hem volkomen. Terwijl het garnizoen der stad, door den schijnaanval misleid, zich naar de Havenpoort begeven had, zette hij, nog vóór dat de morgenstond was aangebroken, nabij de Bredasche of Koepoort ladders tegen de stadsmuren en klom toen daarover, zonder dat het garnizoen er iets van gewaar werd, met het gros zijner troepen de stad binnen, waarin hij waarschijnlijk door eenige harer ingezetenen geholpen werd. Het garnizoen der stad, dat hij op die manier overvallen had, werd daarop door hem voor het grootste gedeelte over de kling gejaagd; het overige werd, met uitzondering van den bevelhebber, gevangen genomen en daarna op zijnen last opgehangen. Dit garnizoen bestond uit Walen, behoorende tot het leger van Mondragon, dat toen te Breda in garnizoen lag, en schijnt den 5^{en} April 1573 in Geertruidenberg te zijn gekomen, daar toch de rekening dezer stad over dat jaar het volgende inhoudt: *Betaelt Peter Wouters van dat aldaer in der nacht Walen van Mondragon gecomen zijn volgens 't billet den 5^{n} April LXXIIj.* De bevelhebber van dit garnizoen, een hopman, die alleen onder zijnen bijnaam *de Draak* bekend is, kon nog door de vlucht zich redden, doch moest de krijgskas in handen zijner tegenstanders laten.

P. C. Hooft geeft in zijne Ned. Hist. VIII blz. 331 van de verrassing van Geertruidenberg in 1573 de volgende beschrijving:

„*In Geertruidenberg lag in bezetting, met anderhalf honderd Walen, een Hopman van kaalen adel, en bijgenaamt Draak, voedende met ooghluiking het steelen zijner soldaaten, om meede van den buit te deelen: zoo onbeschoftelijk, dat hij zich ten laatste vervordert had, eenen Burghermeester, die zeekeren armen verongelijkten burgher voorsprak, een oorbandt te geeven. Waardoor, de weederwaardighingh, te vooren aan 't wellen, voorts oover gezooden was. Dies nam Poyet,*

nu 's Prinsen steedehouder geworden, den toght aan; scheepte van Dordrecht oover; en beklom, voor den daagheraadt des 28en van Oestmaand, de vesten neevens de Breedaasche poort, met een' drom volx: 't welk stillekens binnengeraakt, met de toegedaane burghers, en groot gekrijs, de Waalen van achtre besprong, aan den Haavenkant; dien hij, om hen derwaarts te lokken, met oopenbaar geweldt deed aantasten. Daar werd de Waaterpoort opgeslaaghen; de rest der Nassauschen ingelaaten; (1) *'t meeste deel der Waalen gevelt.*

Jonker Draak ontquam 't, door een venster zijner herberghe, dat op de steegraft uitzaghen liet het geldt, dat hij tot beleening zijner knechten 's daaghs te vooren ontfangen had, op de taafel leggen; uit haast, oft om zijn vervolghers daaroover te doen strompelen. Voorts werd daar tot Ooverste gestelt Jeronimus Tseeraarts, wiens krijgsvolk, daagelijx den Brabantschen boodem stroopende, den Landtvooghdt benoodighde, de grensplaatsen sterker en met eenighe ruiters te bezetten." (2)

Het was niet alleen het garnizoen, dat bij de inneming der stad het ontgelden moest, ook de R. Katholieke geestelijken, die zich toen binnen hare muren bevonden, moesten het ontgelden. Zoodra waren de Prinsgezinden niet binnen de wallen van Geertruidenberg of zij maakten daar jacht op de priesters en monniken als waren dezen slechts wilde dieren. De eerste priester, die onder hunne slagen viel, was de Kanunnik Gulielmus Galenus (Willem van Galen); zijn deerlijk verminkt lichaam lieten zij twee dagen lang geheel naakt op de straat liggen, waarna het door hen naar de stadsgracht werd gesleept en in het water geworpen. De overige priesters werden naar den kerker gesleurd, behalve de twee na te noemen kanunniken, die aan de vervolging der manschappen van Poyet wisten te ontkomen: Arnoldus Swaens, deken van het Kapittel van Geertruidenberg (3) en

(1) Bij Bor Ned. Oorl. VI blz. 338 komt eene afbeelding van dezen aanslag voor.

(2) Wagenaar VI blz. 447.

(3) Zie over hem Coppens Bisdom 's Bosch III. 2 blz. 104.

Jaspar Jacobs; de eerste ontkwam hun door van de vestingmuren in de gracht te springen en daarin gedurende veertien uren tot aan den hals in het water te blijven staan; hij dook dan onder water zoo dikwijls als de Staatsche soldaten op hem schoten; (1) de tweede ontkwam hun, doordien zijne vrienden hem van den vestingmuur af lieten zakken, en hij zich daarna in een wilgenbosch verborg; beiden zijn den daarop volgenden nacht naar België gevlucht. Onder de gevangen genomen priesters bevond zich een pater van de Orde der Minderbroeders, Willem Foppens genaamd, dien men ook wel Willem van der Goude noemde, omdat hij van Gouda afkomstig was, zijnde een man van groote geleerdheid en zeer godvruchtig. Vooral op hem hadden de troepen van Poyet het gemunt, omdat hij kort te voren te Dordrecht tegen de *Nieuwe Leer* was opgetreden. Alvorens hem ter dood te brengen sloegen zij hem in de boeien en zonden eenen monnik, die Calvinist was geworden, Adrianus Kockius geheeten, op hem af om hem tot afval te brengen. Foppens werd echter niet aan het wankelen gebracht. Nadat hij enkele dagen gevangen had gezeten, sleurden de soldaten van den Prins van Oranje hem op 4 Sept. 1573 naar de galg. Aldaar aangekomen zijnde, stapte hij moedig de trappen van het schavot op en deed zich zelf den strop om den hals, waarna hij het volk aanmaande het Katholieke geloof getrouw te blijven en voor zijne vijanden bad; nadat dit door hem was gedaan, hingen de Prinsgezinde soldaten hem op. (2)

Volgens Estius bevond zich onder de gevangen genomen priesters ook nog Johannes van Vogelzang, biechtvader van het Klooster St. Catharinadaal te Geertruidenberg, die in denzelfden kerker werd opgesloten als Foppens; hoe het met hem en de andere priesters, die gevangen genomen

---

(1) Volgens Estius gaf hij later eene beschrijving uit van den marteldood van den na te noemen pater Foppens.

(2) Zie de beschrijving van zijne marteling en marteldood bij G. Estius Historia Martyrum Gorcomiensium blz. 387 en vlgd.

werden, is afgeloopen, is onbekend. De namen van laatstbedoelde geestelijken kunnen geweest zijn: Matthias Brogel, Reijnerus Adriani, Joannes Baerlensis, Antonius Pelt; dezen toch worden vermeld in het verslag der Kerkvisitatie, welke in 1571 te Geertruidenberg plaats had. Volgens Schutjes Bisdom 's Bosch III blz. 648, die zich daarbij beroept op een oud handschrift, aangehaald in de Cathol. Ned. Stemmen van 16 Maart 1839, werden bij deze verovering van Geertruidenberg in het geheel negen priesters door de Prinsgezinde troepen vermoord. Ook de Katholiek gebleven ingezetenen hadden veel van haar te verduren, waarom menig Katholiek uit de stad vluchtte; te verwonderen is het dan ook niet, dat toen Parma de stad in 1589 voor den Koning in bezit nam, hij daar met moeite Katholieken kon vinden, die geschiktheid hadden om in de stedelijke regeering te zitten.

Na de inneming van Geertruidenberg door de Prinsgezinden werden de nonnen van het Klooster St. Catharinadaal uit de stad verdreven. Hoe het toen gegaan is met het Karthuizerklooster, dat nabij deze plaats stond, is reeds medegedeeld.

De Groote Kerk werd aanstonds door de Calvinisten in bezit genomen en bleef sedert dien in hun bezit, behalve gedurende de enkele jaren, dat de stad weder in de macht der Koningsgezinden kwam, Hoewel de meerderheid der bevolking Katholiek bleef, mocht er, laatstbedoelde jaren uitgezonderd, tot 1686 geene Katholieke Kerk te Geertruidenberg meer zijn; eerst toen werd hun oogluikend toegestaan aldaar een bedehuis te hebben, dat in 1767 mocht vervangen worden door eene schuurkerk, waarin de Katholieke eeredienst is uitgeoefend geworden tot het jaar 1862, als wanneer de tegenwoordige Katholieke Kerk te Geertruidenberg in gebruik is genomen.

Toen de Calvinisten zich van de Groote Kerk hadden meester gemaakt, hebben zij daarin alles vernield wat aan den R. Katholieken eeredienst herinnerde, ondanks dat Jeronimus Tseeraarts, aan wien door den Prins van Oranje

het bevel over de stad was opgedragen, dit trachtte te beletten; niet alleen weigerden zijne soldaten hem daarin te gehoorzamen doch zij vermoordden hem zelfs wegens zijn optreden tegen hunne beeldstormerij.

Christoffel IJsselstein is daarop bevelhebber of gouverneur der stad voor den Prins van Oranje geworden.

Reeds den 8n September 1573 had in de Groote Kerk de eerste Protestantsche godsdienstoefening plaats; zij werd geleid door Huibertus Cornelii Walsburgh, die de eerste Hervormde predikant van Geertruidenberg was en vóór dat hij daar kwam, te Cillaartshoek stond. Hij overleed te Geertruidenberg in 1574 aan de pest, zooals blijkt uit het navolgend extract uit de gemeenterekening over dat jaar: *Noch bet. den Predicant van Schielieffhoeck van dat hij ons hier het woordt Godts geleert heeft, alsoo onsen Predicant Huijbertus genaempt van de pest gestorven was.* Zijne opvolgers in het predikambt te Geertruidenberg vermeldt Iz. van Nuijssenburg, die zelf een hunner was, t. a. p. blz. 187 en vlgd.

Na de overrompeling der stad werd ook hare regeering omgezet. In de plaats van den toenmaals regeerenden schout, Mr. Simon Aertse Buijs, werd door den Prins van Oranje benoemd Peeter van Clootwijck en, in de plaats van de burgemeesters Claas Willemsz. Heij en Hendrik Hubreghtse de Hooghe, Jacob Scholten en Sebastiaen Janse van Hovel.

De verovering van Geertruidenberg voor den Prins van Oranje had daar alzoo eene geheele omwenteling ten gevolge; niet ten onrechte dus wordt zij in de stadsrekening over 1573 eene *revolte* genoemd.

Volgens diezelfde rekening was de Prins van Oranje reeds op den 1en September van dat jaar te Geertruidenberg aangekomen; daarin wordt toch gezegd: *Betaalt Peter Joesten van visch aldaer gehaelt, doen mijn Heer de Prince binnen de steede quam.* De geschiedenis vermeldt niet, wat hij daar toen gedaan heeft; waarschijnlijk zal hij daar toen gezorgd hebben voor de omzetting van de regeering en de

versterking der stad, welke kort na hare overrompeling heeft plaats gehad. (1) Volgens de door Groen van Prinsterer uitgegeven *Archives de la Maison d'Orange* IV blz. 195 schreef hij aan zijne broeders Jan en Lodewijk, dat men bij de overrompeling der stad aan zijne onderhoorigen geen letsel had gedaan. (2) Als men let op het hiervoor medegedeelde, dan vatte hij het woord onderhoorigen al zeer beperkt op, tenware men hem van de euveldaden zijner manschappen onkundig had gelaten.

Toen in 1574 tusschen den Spaanschen Landvoogd de Requesens, den Prins van Oranje en de Staten van Holland en Zeeland onderhandeld werd om den vrede hier te lande te herstellen, werd overeengekomen, dat, met wederzijdsche vrijgeleiden, zouden komen de zaakgelastigden van den Koning van Spanje te Breda en die van den Prins van Oranje en de Staten voornoemd te Geertruidenberg. Zoo kwamen dan in het voorjaar van 1575 in laatstgenoemde plaats de Prins van Oranje, die destijds te Dordrecht verblijf hield, en de gemachtigden van meergenoemde Staten te Geertruidenberg bijeen, en werden toen van daaruit de onderhandelingen over den vrede gevoerd. Nadat zij aldaar waren gekomen, is in Mei van dat jaar de secretaris, de la Torre, vanwege de gevolmachtigden van den Koning onder vrijgeleide te Geertruidenberg gekomen om aan den

(1) Zie nog over deze versterking Tegenwoord. Staat. Holland VII blz. 232.

(2) Zijn brief, gedagteekend Dordrecht 13 Sept. 1573, luidt, voor wat de overrompeling van Geertruidenberg betreft, als volgt:

Au reste, comme pour mellieure seureté de ce pays j'avoys trouvé bon de faire entreprendre sur ma ville de Ste Gheertruydenberch, il a pleu à Dieu y donner si bon succès que mes gens y sont entrez le dernier jour du mois passé sans perte d'ung homme, mais seullement quelques cincq ou six bléchés; et ayantz couppé la gorge à la garnison qui estoit d'environ cent et soixante hommes, n'ont aultrement touché ny corps ny biens de mes subjects, comme aussi mon commandement estoit de ne les grever en sorte quelconque. L'ennemy s'en est trouvé fort estonné et cherche grandes practiques pour reprendre la ditte ville, mais j'espère que par la prouesse de ceulx que j'ay mis là dedans, il ne les pourra prévaloir. Je fais toute diligence à bien fortifier la place, et icelle pourveoir de vivres aultant qu'il sera possible.

Prins en de gemachtigden der Staten een antwoord te vragen op de voorstellen, welke hun op 1 April te voren vanwege den Koning waren gedaan. Hij kreeg van hen daarop een antwoord mede, dat den 23en Juni 1575 door de gevolmachtigden des Konings beantwoord werd. De Prins van Oranje en de gemachtigden der Staten namen daarmede geen genoegen, voornamelijk op grond van hetgeen de Koning van Spanje ten opzichte van den godsdienst verlangde en zoo gebeurde het, dat op 14 Juli 1575 de onderhandelingen over den vrede voor goed werden afgebroken en de gevolmachtigden van den Prins en de Staten Geertruidenberg verlieten. (1)

Eenige weken vóór de inneming van Zierikzee door Mondragon (30 Juni 1576) beraamden de Koningsgezinden een aanslag op Geertruidenberg, waarin de soldaten van den hopman Enzenburg, die toen aldaar in garnizoen lagen, hen moesten helpen. Deze toeleg werd echter intijds ontdekt en de aanslag daardoor afgewend. (2)

In 1577, toen de landvoogd don Jan van Oostenrijk ook poogde den vrede hier te lande te herstellen, werd besloten, dat de onderhandelingen hierover te Geertruidenberg zouden worden gevoerd. Den 13en Mei van dat jaar zijn toen aldaar voor die onderhandelingen bijeen gekomen, vanwege don Jan: de hertog van Aerschot, de heer van Hierges, de heer van Willerval, Adolf van Meetkerke, pensionaris van de vrijheid van Brugge en Andreas Gaill, afgezant van den Keizer van Duitschland, en vanwege de Staten-Generaal Leoninus en Caspar Schetz, heer van Grobbendonck, de vader van Anthony Schetz, den beroemden bevelhebber van 's Hertogenbosch. De Prins van Oranje en de gemachtigden van de Staten van Holland en Zeeland, Marnix van St. Aldegonde, van Zuijlen van Nijevelt, van der Mijlen, Coninck en Vosbergen, verschenen daar tot hetzelfde doel op den 20en Mei

(1) Wagenaar VII blz. 43.
(2) Wagenaar VII blz. 100.

daaraanvolgende. Elk der wederzijdsche partijen had op de vergaderingen, welke te Geertruidenberg over het sluiten van den vrede gehouden werden, bijzondere volmachten, die men vermeld vindt bij Wagenaar VII blz. 147 en vlgd. Een uitvoerig verslag over het op die bijeenkomsten verhandelde deelt Dr. Nuijens mede in zijne Gesch. der Nederl. Beroerten III 1e Dl. blz. 88 en vlgd. Evenals in 1575 waren ook deze onderhandelingen zonder eenig resultaat en werden zij spoedig afgebroken.

Omstreeks 27 Augustus 1577 was prins Willem de Zwijger weder te Geertruidenberg en ontving toen daar Rouland de Courteville, welke hem namens de Staten-Generaal, die te Brussel vergaderd waren, verschillende voorstellen kwam doen. De Prins droeg hem toen onderscheidene onderwerpen op, die hij met de Staten-Generaal moest bespreken, o. a. dat zij aan Elisabeth, koningin van Engeland, geld ter leen moesten vragen, waarna de Courteville op 27 Augustus van laatstgemeld jaar uit Geertruidenberg vertrok. De Staten-Generaal gaven daarop aan den markgraaf van Havrech en aan van Meetkerke de opdracht om bij genoemde Koningin eene leening te sluiten. Van Havrech bracht alstoen, alvorens het Kanaal over te steken, aan den Prins van Oranje te Geertruidenberg een bezoek, waaruit volgt, dat deze daar toen nog vertoefde. Ook op 6 September 1577 was deze aldaar nog, want toen kwamen aldaar de afgevaardigden van de Staten-Generaal, Johan van der Linden, abt van St. Geertruide, Champagny en Leoninus, met den advocaat Liesfeldt, een agent van den Prins, om aan dezen laatste te vragen, dat hij zich onverwijld naar Brussel zoude begeven, opdat de Staten met hem, als zijnde hij van den Staatsraad, zouden kunnen beraadslagen over alle 's lands aangelegenheden. (1)

De Prins van Oranje is daarop van Geertruidenberg naar Brussel vertrokken, doch was enkele weken later, zooals

(1) Wagenaar VII blz. 168.

wij zien zullen, weder in Geertruidenberg terug, toen de Staten-Generaal door Champagny en Hohelohe Breda deden belegeren, dat door den overste Frondsberg met zijne Duitsche soldaten voor don Jan van Oostenrijk verdedigd werd. Frondsberg wist tijdens dat beleg een zijner hoplieden tot don Jan te zenden om te vernemen of deze kans zag om hem te ontzetten en hoe hij zich verder had te gedragen. De hopman keerde daarop met een schriftelijk antwoord van don Jan terug. Onderweg werd hij echter gevangen genomen en te Geertruidenberg voor den Prins van Oranje gebracht. Deze wist hem toen door dreigementen en beloften over te halen te bekennen, dat hij drager was van een briefje van Don Jan en waar hij het had zitten. Men tornde het daarop uit den band van zijne broek, nam zeer voorzichtig het lak er van af en opende het. Het bleek te bestaan uit zes regels cijferschrift, welke inhielden, dat zoo Frondsberg het beleg twee maanden kon uithouden, hij zoude worden ontzet. De Prins deed daarop door Willem Silvius, een vermaard boekdrukker uit Antwerpen, die kort te voren tot boekdrukker der Leidsche Hoogeschool benoemd was en zich toevallig te Geertruidenberg bevond, een briefje schrijven van den volgenden inhoud, waarbij deze de hand van don Jan zooveel mogelijk moest nabootsen: (1)

„De gestalte uwer zaken en dier steede is ons vertoond. Wij willen recht met u handelen. Ons waar leed, zoo loffelijk een regiment en uw persoon, dien wij hoog achten, aan schand en bederf te vertuijen. Ziende ons zelven luttel min dan belegerd en 't heele land opstandig, kunnen wij u de verzochte hulp niet toezeggen. Ziet, met verdingen, zoo zeer als mogelijk valt uw eere, u zelven en uwe soldaten te sparen, ten dienste des Konings. Wen wij onze krachten bijeen hebben, op geen Breda zal 't aankomen. Vaartwel.

JOHAN."

Nadat dit briefje precies zoo als 't oorspronkelijke dicht-

(1) Wagenaar VII blz. 163.

gevouwen was, werd het van het echte briefje afgenomen zegel, dat onbeschadigd was gebleven, er opgehecht en daarop toegeplakt. De inhoud werd aan den hopman bekend gemaakt. Deze liet zich daarna door de beloften van den Prins van hem een gouden keten ter waarde van vier duizend gulden te zullen geven, alsmede van hem met zijn vendel in zijnen dienst te zullen nemen, overhalen om het valsche briefje aan Frondsberg te overhandigen en tevens door Breda het gerucht te verspreiden. dat het ontzet ver te zoeken was. Hij ging daarop naar Breda en kreeg terstond de soldaten om zich heen, die hem vragen: wat troost? Hij berichtte hun toen, zooals afgesproken was en verwees verder naar de letteren des Landvoogds. De gansche bezetting raakte daarop in beweging en wilde weten, wat het schrift inhield. Nadat het gelezen was, vermeerderde de ontsteltenis in niet geringe mate. Prins Willem de Zwijger van een en ander nauwkeurig op de hoogte gehouden, deed daarop aan 't garnizoen van Breda aanbieden vrijen uittocht met zijnen overste, doch zonder betaling, of wel twee maanden soldij, mits zij het overige den Staten kwijtscholden en zij hunnen overste Frondsberg aan hem uitleverden.

De Duitsche soldaten, waaruit het Koningsgezind garnizoen van Breda toen bestond, namen het laatste voorstel aan en gaven op 4 October 1577 de stad Breda met den overste Frondsberg aan den Prins van Oranje over.

Zoo kwam de Prins van Oranje weder in 't bezit zijner stad Breda.

In 1584 zond Geertruidenberg gemachtigden ter vergadering van de Staten van Holland en West-Friesland, die toen, na den moord op Prins Willem de Zwijger gepleegd, te Delft gehouden werd. Dit was de laatste maal, dat men vermeld vindt, dat Geertruidenberg gemachtigden naar de vergadering van genoemde Staten zond; waarom deze stad later op die vergadering niet weder beschreven is, valt niet met zekerheid te bepalen; de een meent, dat het niet meer geschiedde, omdat de stad niet meer kon betalen de kosten

aan het zenden van afgevaardigden verbonden, de ander, omdat zij als eene veroverde stad is aangemerkt geworden toen Prins Maurits haar heroverd had, nadat zij in 1589 in handen der Koningsgezinden was gevallen.

Het Engelsche garnizoen, dat Robert Dudley, graaf van Leycester, te Geertruidenberg had gelegd, kreeg, toen deze uit Nederland was getrokken, geene soldij meer en sloeg dientengevolge aldaar in Maart 1588 aan het muiten; het verscheurde zijne vaandels, plunderde de omstreken van de stad en beroofde de schepen, die langs Geertruidenberg voeren, zoodat de vaart tusschen Holland en Zeeland geheel onveilig werd.

De Staten van Holland verzochten daarom in den aanvang van April 1588 aan de regeering van Dordt, dat zij eenigen naar Geertruidenberg zouden zenden, om aan de bezetting dezer stad te vertoonen, dat Leycester afstand van de regeering gedaan had en tevens om aan haar de belofte te doen, dat haar de achterstallige soldij stipt zoude betaald worden. (1) Deze regeering deed dit daarop, doch het garnizoen luisterde echter niet naar de vertoogen der gecommitteerden, voorgevende met niemand anders te willen onderhandelen, dan met lord Willoughby, aan wien Leycester het opperbevel over het Engelsche krijgsvolk, dat hier te lande was, had overgegeven en dat het daarenboven wel wist, waar geld te krijgen was.

Willoughby ging daarna, vergezeld van eenige regenten der stad Dordt, naar Geertruidenberg, alwaar hij op den 13en Mei 1588 aankwam, juist nadat men daar den nacht te voren het plan van eenigen van het garnizoen ontdekt had om de veste door verraad in handen van de Spanjaarden te spelen. Een hopman en een gemeen soldaat van het garnizoen, die van het verraad verdacht werden, deed hij toen onthalzen, waarna hij de bezetting wist te bewegen, om nog eene maand geduld te hebben met de betaling der soldij. Na een verblijf van twee dagen vertrok hij weder uit Geertruidenberg.

(1) Wagenaar, deel VIII blz. 279.

De Staten van Holland en Prins Maurits trachtten daarop met de bezetting van Geertruidenberg in onderhandeling te treden, doch zonder gevolg, daar zij zich beriepen op Willoughby. De Staten en Prins Maurits zagen zich daarom verplicht aan Willoughby het bevel over de stad, die eene heerlijkheid van Prins Maurits was, op te dragen. Willoughby nam 't aanbod aan onder belofte, dat hij de stad voor den Prins bewaren zou, doch geldgebrek was oorzaak, dat hij niet in staat was om het krijgsvolk tot bedaren te brengen. Het eischte niet minder dan 31 maanden soldij of meer dan 3 tonnen gouds. In Juli 1588 werd door de Staten van Holland aan het garnizoen van Geertruidenberg 216000 gulden voor soldij en vergiffenis voor al het gebeurde aangeboden, mits het den eed van trouw zwoer aan de Algemeene Staten en Prins Maurits. Het nam dit verdrag aan, maar schond het spoedig weer. Het ontwapende de burgerij en belemmerde weder de scheepvaart; noch Willoughby noch de Engelsche Koningin, voor wier belangen de bezetting voorgaf te waken, waren daarna in staat haar tot andere gedachte te brengen.

Willoughby werd toen door velen in den lande verdacht van in deze een dubbelzinnige rol te spelen, vooral toen hij tegen het einde van het jaar 1588 het garnizoen der stad met een zeer groot getal Engelsche soldaten versterkte.

Daar het muiten binnen Geertruidenberg bleef aanhouden, besloten de Staten van Holland en Prins Maurits in Maart 1589 de stad te doen belegeren, te meer omdat men hun bericht had, dat het garnizoen toen reeds met Parma onderhandelde, wat later echter bleek een valsch bericht te zijn geweest.

Willoughby was toen reeds sedert eenige maanden niet meer te Geertruidenberg geweest; hij had het bevel daarover opgedragen aan zijnen zwager John Wingfield. Deze weigerde de stad aan Prins Maurits over te geven, voorgevende dat hij haar voor zijne meesteres, de Koningin van Engeland, moest bewaren. De Prins deed daarop in het laatst van

Maart 1589 de stad zoowel te water als te land belegeren en plaatste daartegen zeventien stukken geschut in batterij. In Engeland vond men dit beleg zeer vreemd; Willoughby, die zich inmiddels daarheen begeven had, wist toen daar aan het Koninklijk Hof gedaan te krijgen, dat het besloot aan het Engelsche garnizoen van Geertruidenberg last te geven om deze plaats aan Parma over te geven, indien de bezetting geene betere voorwaarden kon bedingen dan de Staten haar tot nu toe hadden willen toestaan.

Intusschen bleef het garnizoen der stad onwillig haar aan Prins Maurits over te geven. Deze heeft daarop den laatsten Maart 1589 de wallen der stad zoo hevig doen beschieten, dat er eene groote bres in kwam. Toen de Prins daarna dreigde door de bres op de stad storm te zullen loopen, kwamen een Predikant en nog een ander gedeputeerde uit de stad tot hem en bespraken met hem hare overgave. Hij stelde hun daarop zijne voorwaarden, waarna zij in de stad terugkeerden, na hem te hebben voorgespiegeld, dat nu wel alles ten beste zoude uitvallen. De nacht viel daarop in en hiervan maakte het garnizoen der stad gebruik om de bres weder te dichten. Daarop begon het water rondom de stad zoo sterk te wassen, dat Prins Maurits zijn geschut zeer moeielijk meer kon laten werken tegen de stad. Het garnizoen dit ziende was weder ongenegen de stad aan hem over te geven en hij was niet meer bij machte haar te doen bestormen dan ten koste van veel menschenlevens. De Regenten van Dordrecht hebben toen getracht het garnizoen met geld te bewegen de stad aan den Prins over te geven, doch inmiddels was Parma met zijn leger genaderd en dwong toen Prins Maurits het beleg op te breken. Parma bood daarop ook geld aan het Engelsche garnizoen om de stad over te geven. Hij was daarin gelukkiger dan zijne tegenstanders en zoo werd op 10 April 1589 Geertruidenberg door het Engelsche garnizoen zonder slag of stoot aan Parma overgeleverd onder voorwaarde, dat het garnizoen 15 maanden soldij zoude ontvangen en

de ingezetenen hunne voorrechten zouden behouden, mits zij niet strijdig waren met de oppermacht des Konings en de welvaart van het land. (1)

De Staten-Generaal vaardigden daarop een plakkaat uit, waarbij de officieren en manschappen der muitende bezetting van Geertruidenberg, de *Bergverkoopers* gelijk men ze noemde, met namen aangewezen en voor des doods schuldige schelmen verklaard werden. Zij zetten daarbij op het hoofd van elk officier of manschap dezer bezetting eene som gelds. Eenige maanden later verklaarden zij nog allen, die voortaan eenigen omgang zouden houden met de verraders van Geertruidenberg, te zullen aanmerken als hunne medeplichtigen. (2)

De Staten des Lands meenden zoo streng te moeten handelen, om een afschrikwekkend voorbeeld te stellen voor het overige krijgsvolk, dat in hunnen dienst was, ten einde het te weerhouden van verraad en muiterij.

Eenigen van deze *Bergverkoopers*, die in 1592 binnen de vesting Steenwijk lagen, zijn, toen Prins Maurits in dat jaar haar had ingenomen, zonder vorm van proces onmiddellijk opgeknoopt.

De geschiedenis vermeldt nog, dat tijdens het beleg onzer stad van 1589 door de muiters doorschoten werd Jonker Wolfard van Brederode, eerst domheer te Utrecht, later kapitein te Geertruidenberg.

Weinige maanden na den dood van Parma (3 Dec. 1592) besloot Prins Maurits Geertruidenberg te herwinnen, (3) nadat hij in den winter van 1591 te vergeefs daartegen een aanslag had beproefd.

Daarom werd de veldtocht van het jaar 1593 van de zijde der Staatschen begonnen met het beleg van Geertruidenberg,

---

(1) Van Gouthoeven t. a. p. deel II blz. 239.

(2) Wagenaar, deel VIII 281, 366.

(3) Zie over dit beleg Wagenaar VIII, 375; Kok, Vaderlandsch Woordenboek; Wilhelm en Maurits van Nassau, Haer Leven en Bedrijf. Anno 1651; Van Gouthoeven t. a. p. blz. 264.

waarvoor zij reeds gedurende den laatsten winter voorbereidselen hadden gemaakt door er voor te zorgen, dat er noch mond- noch krijgsbehoeften binnen gebracht werden.

Geertruidenberg was toen goed versterkt en had meer dan 1000 man Walen en Duitschers in garnizoen onder bevel van Dithmar van Bergen, (1) heer van Waterdijk, die echter tijdens het na te melden beleg niet binnen de vesting was.

Terwijl Prins Maurits de Koningsgezinde legerhoofden in den waan bracht dat hij een aanslag op 's Hertogenbosch, of Grave wilde beproeven, deed hij op den 27en Maart 1593 Geertruidenberg door zijne ruiterij, welke te Breda en Heusden in garnizoen lag, berennen, waarna hij den volgenden dag met zijne troepen, 67 vendels sterk, te Made verscheen. Hij deed daarop schuilplaatsen en loopgraven maken in den aldaar liggenden dijk, omdat die toen de eenige daartoe geschikte grond was, waarna hij pogingen in het werk stelde om zich meester te maken van de schans te Steelhoven, waarin ook Koningsgezinde bezetting lag. Daartoe deed hij geschut planten op een eilandje in de Donge, het Lindonk geheeten, dat op 300 passen van Geertruidenberg was gelegen, terwijl hij tot hetzelfde doel door zijnen veldoverste Hohenlohe den weg deed bemachtigen, die tusschen Geertruidenberg en Steelhoven lag. Toen du Ton, de bevelhebber der schans, dit zag, werd hij ontmoedigd en gaf haar daarom op den 5en April 1593 aan Prins Maurits over. Prins Maurits kreeg hierdoor vrijheid van beweging en sloeg toen zijn leger in twee kampen op, het eene aan de rechter-, het andere aan de linkerzijde der Donge. In het laatste voerde hij zelf, in het eerste de graaf van Hohenlohe het bevel. Om de kampen werden door hem opgeworpen zware wallen, die hij deed voorzien met bolwerken en wel 100 stukken geschut; daaromheen deed hij grachten graven,

(1) Hij was een zoon van Jan van Bergen, president van den Grooten Raad te Mechelen.

waarin door molens het noodige water werd opgepompt, terwijl er ook nog sluizen werden gemaakt om het overtollige water er uit te kunnen laten loopen. Deze kampen besloegen volgens de schrijvers wel een omtrek van drie uren gaans. Over de Donge werden twee bruggen geslagen om het eene kamp met het andere te verbinden. De moerassige plaatsen tusschen de kampen deed hij met rijswerk ophoogen en in alle richtingen, vanwaar hij een aanval op de kampen kon duchten, deed hij daaromheen voetangels, wolfskuilen en palissaden plaatsen. Aan de waterzijde van Geertruidenberg legde Prins Maurits tal van oorlogschepen naast elkaar, in den vorm van een halve maan, die door sterke kabels aan elkander verbonden werden; deze schepen deed hij steunen door kleine gewapende vaartuigen, die buiten de halve maan lagen en op en neder voeren; binnen dezen ring van schepen bevonden zich nog enkele kleine jachten, die tot dicht bij de wallen der stad voeren en wier bemanning daar zooveel mogelijk alles moest bespieden.

Zoo werd Geertruidenberg zoowel van de land- als van de waterzijde door Prins Maurits als met een gordel van vestingwerken en schepen ingesloten. Aan zijn leger ontbrak niets, daar het van de waterzijde toevoer kreeg van alles, wat het behoefde. Ook van de landzijde kreeg het den noodigen toevoer van allerlei levensmiddelen, omdat orde en tucht in zijne kampen zoo streng gehandhaafd werden, dat de landbouwers er vrijelijk levensmiddelen ter markt konden brengen, ja zelfs voor zich zelven en hun vee daarin eene schuilplaats vonden, met het gevolg, dat zij niet aarzelden om het omliggende land te bezaaien. Prins Maurits had alzoo van de handhaving der tucht in zijne kampen veel voordeel, want het was voor hem lang niet onverschillig, dat hij voor zijn leger ook van de landzijde levensmiddelen kon bekomen, en wel voor weinig geld; doordien de landbouw tot in de nabijheid van zijne kampen kon blijven worden gedreven, bleven toch aldaar de levensmiddelen laag van prijs. Het Koningsgezind garnizoen der stad van

daarentegen aan alles gebrek en kon alleen door rooven en stroopen zich het noodige verschaffen.

Prins Maurits was zoo overtuigd van de kracht zijner versterkingen, dat, toen eens de bemanning van een der voorbedoelde jachten een man van het garnizoen der stad had gevangen genomen, die daaruit gezwommen was met brieven voor den Koningsgezinden bevelhebber van Mansfelt, ten einde dezen te vragen spoedig tot het ontzet der stad op te komen dagen, hij dien persoon zijne versterkingen liet kijken en daarna buiten de legerplaats deed brengen, opdat deze aan van Mansfelt zoude mededeelen hoe sterk Prins Maurits zich voor Geertruidenberg verschanst had. Ook het publiek was van de groote kracht dezer verschansingen overtuigd, zoodat verschillende hooggeplaatste personen haar kwamen bezichtigen, onder welke de Prinses van Oranje en Prinses Louise, de halve zuster van Prins Maurits, die toen de bruid was van den Keurvorst van de Paltz.

Toen Prins Maurits zijn leger behoorlijk verschanst had, deed hij loopgraven naar de stad maken, waarin het hooge water hem echter erg hinderlijk was; ook deden de belegerden nu en dan een gelukkigen uitval; intusschen deed hij de stad zoo hevig beschieten, dat er nauwelijks een huis ongedeerd bleef; zelfs zijn huis, het Groote Prinsenhof, werd geheel doorschoten; de bolwerken van de stad werden door dit bombardement geheel ondermijnd.

Door middel van duiven werd van de zijde der Koningsgezinden aan de belegerden bericht, dat zij hen zouden komen ontzetten. Een dier duiven hield het bericht in van hunnen bevelhebber Dithmar van Bergen, dat zij hunne versterkingen in de richting van Raamsdonk hooger moesten maken enz.; deze duif werd door de soldaten van Prins Maurits gevangen; Prins Maurits deed daarop aan de duif een bericht van tegenovergestelden inhoud vasthechten. Toen werd de duif weder losgelaten, terwijl Hohenlohe zijn geschut deed stellen in de richting van den toren der Groote Kerk op de plaats, vanwaar volgens het valsche bericht hulp voor de belegerden

zoude komen opdagen. De duif bleek in de stad neergekomen te zijn, want kort daarna, toen Hohenlohe een loos alarm had laten maken als kwam er van den kant, die in het valsche bericht stond aangegeven, hulp voor de belegerde vesting, klommen Mazières, die daarover in de plaats van van Bergen het bevel voerde, met den kapitein Mougin, den biechtvader van het garnizoen en twee soldaten het platform van den toren der Groote Kerk, om te zien naar de hulp, die kwam opdagen. Nauwelijks waren zij daar op of Hohenlohe deed het op den toren gerichtte geschut losbranden en doodde hen allen, wat natuurlijk in de vesting eene groote ontsteltenis teweeg bracht. Den opvolger van Mazières trof hetzelfde lot.

De opperbevelhebber van het Koningsgezinde leger, graaf Pieter van Mansfelt, de graaf van Fuentes en andere veldoversten des Konings waren terecht van oordeel, dat zij eene zoo belangrijke vesting als Geertruidenberg behoorden te ontzetten, het kostte wat het wilde. Pieter van Mansfelt bracht daarom in Brabant zooveel troepen bijeen als hij maar kon en trok daarmede naar Turnhout, alwaar de Staatsche ruiterij van Breda het zijnen manschappen dikwijls lastig maakte. Den 6en Mei 1593 marcheerde Pieter van Mansfelt met zijn leger, dat wel 13000 man sterk was, naar den Hout; hij zag daar echter spoedig, dat hij er niet veel zoude kunnen uitvoeren, omdat van den kant van dit dorp de verschansingen van Prins Maurits zeer sterk waren en hij bovendien gevaar liep, dat de Staatsche ruiterij van Breda hem den toevoer van levensmiddelen zoude afsnijden; daarom is hij reeds spoedig met zijn leger opgebroken naar Oosterhout; ook daar bleek het hem, dat hij van die zijde niet door de versterkingen van Prins Maurits kon breken; hij trok om die reden vervolgens naar Waspik en legerde zich daar tegenover het kamp van Hohenlohe; deze legerplaats had voor hem dit voor, dat hij nu in den rug gedekt werd door de vesting 's Hertogenbosch, die toen nog in de macht der Koningsgezinden was. Bij Waspik vielen daarna eenige

schermutselingen voor tusschen de legers van van Mansfelt en van Hohenlohe, waarbij deze laatste gekwetst werd. Het bleef echter bij deze schermutselingen, want het gros van het leger van Prins Maurits kwam niet buiten zijne verschansingen. Dit verdroot aan van Mansfelt zoozeer, dat toen eens Prins Maurits tot hem een trompetter zond, hij dezen vroeg: *waerom sijn Heer so beschanst lach; hij soude hen als een curigicus Overste uijt zijn schanssen hen tot een veltslach begeven,* waarop de trompetter antwoordde: *Sijn Excellentie van Nassau waer een jonc Heere ende soude geerne een out krijchsman worden als u Excellentie.* Volgens van Gouthoeven t. a. p. II blz. 265, waaraan deze samenspraak is ontleend, zweeg van Mansfelt hierop, „als hebbende een wel getroffen antwoorde."

Prins Maurits, die middelerwijl vier regimenten uit Friesland te hulp had gekregen, zette het beleg der stad met kracht voort, terwijl de muiterij van de troepen des Konings van Spanje in Artois oorzaak was, dat van Mansfelt te zwak was om iets van beteekenis tot ontzet der stad te kunnen ondernemen. Half Juni 1593 was Prins Maurits met zijne loopgraven reeds tot aan den voet harer bolwerken genaderd. In den vroegen morgen van den 24en dier maand, toen kapitein Haen van Doornik, kapitein Bievry en kapitein Calf op de wacht kwamen om elkander af te lossen in de loopgraaf, die nabij het Noorder ravelijn bij de Koe- of Bredasche poort lag, besloten dezen dat ravelijn eens te beklimmen; zij legden daarom eene brug op bossen van biezen over de vestinggracht, waarna Haen en Bievry met zes hunner soldaten geheel in stilte op het ravelijn klommen. Toen zij daar binnen waren, sloeg de schildwacht, die daar op post stond, alarm, waarop een gevecht tusschen hen en de wacht van het ravelijn ontstond; laatstgenoemde kapiteins riepen toen om hulp, die hun spoedig gewerd, waarna zij het ravelijn veroverden; de Gysant (Cysan?), de derde, die bevelhebber der stad was, nadat Prins Maurits er het beleg voor geslagen had, en die naar de wallen was gesneld om

het ravelijn te helpen verdedigen, sneuvelde bij die gelegenheid. (1) Aan de bezetting der stad sloeg daarop de schrik om het hart en zij vroeg daarom te mogen parlementeeren; dit kon moeielijk geschieden, omdat er op dat oogenblik in het geheel geen orde of tucht in de vesting meer was. Intusschen klommen er steeds meer en meer Staatschen binnen het ravelijn. Eindelijk zond de bezetting der stad tot den graaf van Solms, een der bevelhebbers van Prins Maurits, die ook binnen het ravelijn was gekomen, twee harer kapiteins en haren auditeur om over de overgave te onderhandelen. Prins Maurits, van Hohenlohe en hun krijgsraad, die tijdens dit alles gebeurde, met van Mansfelt aan het schermutselen waren en daardoor niet wisten wat op het ravelijn was voorgevallen, konden eerst niet gelooven, dat de stad wilde capituleeren; weldra bleek hun echter, dat het waar was; de gevolmachtigden van het garnizoen vroegen twee uren respijt om vergunning voor de overgave te vragen; dit werd hun geweigerd, doch wel werd aan het garnizoen, met uitzondering van drie zoogenaamde *Bergverkoopers*, die zich nog in de stad bevonden, vrije uittocht toegestaan. Het garnizoen nam deze conditie aan en gaf daarop op 24 Juni 1593 de stad aan Prins Maurits over.

De verklaring (2) van Prins Maurits, waarbij aan het garnizoen, benevens aan de R. Kathol. geestelijkheid, vrije uittocht werd toegestaan, luidt als volgt:

„Nous Maurice Prince d'Orange, Comte de Nassau, Catsenellenbogen, Vianden, etc. etc. avons accordé et accordons par cestes aux Capitaines, Officiers et Soldats de la garnison de Gertruijdenberge de pouvoir sortir librement et sans aulcun empeschement hors de ladite Ville avec leurs espeés, chevaulx, hardes et bagages celle part que leur plaira et pour ce faire tant plus commodement leur ferons prester cinquante chariots et si outre cela ils auront affaire des

(1) Een moeielijk te ontcijferen grafzerk, welke zich te Geertruidenberg in de Groote Kerk bevindt, vermeldt deze gebeurtenis.

(2) Eene copie van deze verklaring berust in het archief der gemeente.

batteaux pour les Officiers du Roy d'Espagne avec leurs familles et aultres blessés les leur ferons bailler et conduire librement d'icy jusques en Anvers bien entendu toutesfois qu'ils rendront pleiges et suffisante caution de faire retourner les dicts chariots et batteaux et que les Recenseurs Mathieu Dalschaidt, Jan Franssz. et Jan Matthijssz. demeureront dedans ladicte ville jusques à ce qu'ils auront mis les registres, documens et aultres papiers courantes leurs administration entre les mains de celui qui en sera constitué de notre part pour les recevoir. Et quant est des gens d'esglise et aultres bourgeois excepté ceulx qui pourront avoir esté participans de la trahison de ladicte ville, leur accordons ladicte sortie librement avec leurs hardes et bagages comme dict est, leurs promettans en foij de Prince que tout ce que dessus leur sera maintenu sans aulcune faute ou obstacle.

Faict au Camp devant Geertruijdenberghe ce XXV de Juing 1593.

Signé: Maurice de Nassau."

Vijftien Spaansche banieren en eene aanzienlijke voorraad mond- en krijgsbehoeften vielen Prins Maurits bij de overgave in handen. Den 25^en^ Juni daaraanvolgende trok het Koningsgezind garnizoen met zijdgeweer en bagage de stad uit. Het kreeg van Prins Maurits ingevolge de voorwaarden der overgave de benoodigde schuiten en wagens om de vele gekwetsten, die het had, naar Antwerpen te vervoeren. De inwoners der stad mochten gaan werwaarts zij wilden. De *Bergverkoopers* werden, zoodra Prins Maurits de stad in handen had, zonder mededoogen, onmiddellijk opgeknoopt.

In de stadsrekening van 1593 staat dienaangaande het volgende aangeteekend: 30 Juni. Mr. Jan den Dieff, scherprechter, 3 bergverkoopers van de galg gesneden. Tot de *Bergverkoopers*, welke Geertruidenberg aan Parma overgaven, behoorde ook de Bossche luitenant Gerard Abrahams van Houwelingen, bijgenaamd Lekkerbeetje, die op den 5^en^ Februari 1600 in het bekende ruiterduel door Pieter de

Brèauté, een Fransch edelman en ritmeester in dienst der Staten, welke toen te Geertruidenberg in garnizoen lag, op de Vuchtsche heide doorschoten werd; hij was, gelukkig voor hem, in 1593 niet te Geertruidenberg in garnizoen.

Uit het leger van Prins Maurits waren tijdens het beleg 4000 schoten gelost op de stad en 300 op het leger van van Mansfelt. De belegeraars hadden 300 dooden en 400 gewonden.

Na de overgave werd Prins Frederik Hendrik aangesteld tot gouverneur der stad, waarvan de heerlijkheid hem bij testament van zijnen vader was vermaakt.

Zoodra van Mansfelt de overgave der stad vernam, is hij met zijn leger opgebroken en naar den Bommelerwaard getrokken.

De verovering van Geertruidenberg door Prins Maurits was van veel gewicht voor de Republiek der Vereenigde Nederlanden, vooral voor Holland, omdat daardoor zijn binnenlandsch verkeer te water geheel vrij was geworden.

Groot was dan ook de vreugde in Holland over deze zegepraal der Staatsche wapenen. De Staten-Generaal lieten daarom eenen gedenkpenning slaan, waarvan de voorzijde de stad vertoont, zooals die te land en te water was ingesloten, terwijl op de keerzijde deze woorden staan: *Gertrudisberga*(m) *Ab Hisp*(anis) *Vindicant Ord*(ines) *Confoed*(erati), *Duce Prin*(cipe) *Nass*(aviae) *In Consp*(ectu) *Exerc*(itus) *Host*(ium) CIƆIƆXCIII. Eveneens deden zij eenen legpenning slaan met hetzelfde opschrift, terwijl de voorzijde de stad en het legerkamp van Prins Maurits vertoont, waar tusschen een boer rustig zijnen akker beploegt. Ook werd nog een legpenning op de inneming van Geertruidenberg geslagen, welke aan de eene zijde de stad op een ontoegankelijken berg voorstelt met de woorden: *Mons Aornos* en het randschrift *Virtus repulsae nescia*, terwijl op de andere zijde dezelfde voorstelling als op den eerstebedoelden legpenning staat met de woorden: *Mons Gertrudis* en *negata tentat iter via* CIƆIƆXCIII. Ook dichtte men op de inneming der stad het volgende vers:

Naturà munita loci, virtute Philippe est
Desperata Tibi Geertruideberga capi:
Emta Tibi est nummis, Nobis virtute recepta.
Nonne vides nummos disperiisse Tibi?

Welk vers Ds. van Breugel aldus vertaalde:

't Was hopeloos Philip! Geertruidenberg te winnen,
Van buiten door Natuur, door Moed versterkt van binnen.
Des kogt Gij 't met uw geld, 't geen wij door dapp're vlijt
Herwinnen: geld en stad is Philip nu beide kwijt.

Volgens van Gouthoeven t. a. p. II blz. 264 maakte Jacus de Geyn van dit beleg eene kopergravure.

Met den overgang der stad in handen van de Staatschen trad daar natuurlijk weder een geheel andere toestand in.

De Groote kerk, die sedert 1589 aan de Roomsch-Katholieke gemeente was teruggegeven, aan welke zij als vroeger gezegd in 1573 was ontnomen, kwam nu voor de tweede maal aan de Protestanten en bleef sedert dien tijd, zooals wij ook reeds zagen, in hun bezit.

Reeds vijf dagen na de tweede verovering der stad door de Staatschen begonnen de Protestanten weder het hoogaltaar in het koor der Groote kerk af te breken (Reken. 1593) en nog in diezelfde week leidde de predikant Johannes Biscop (Episcopius) in deze kerk de godsdienstoefeningen; hare kanunniken, alsmede de zusters van het Klooster van Sint-Catharina-dal (Monasterium vallis Sanctae Catharinae), moesten de stad weder ontvlieden en hunne bezittingen werden verbeurd verklaard.

Noch de kanunniken, noch de genoemde zusters zijn ooit weer binnen Geertruidenberg teruggekeerd.

Op den 28^en^ Juni — dus pas 3 dagen na dezen 2^en^ overgang der stad — werd ook weder hare Magistraat omgezet. Anthonis Joosten, die schout was; Frans Diercxz. en Arent Jansz., welke burgemeesters waren gedurende het laatste beleg, en anderen der stedelijke regeering moesten hun ambt neerleggen en werd toen het bestuur der stad samengesteld als volgt:

Schout:	Pieter van Clootwijck
Burgemeesters:	Dierck Ghijsels
	Jan Willemsz. Schuijfhill
Schepenen:	Jacques Schollen
	Floris Jansz. van Meir
	Adriaen Maes de Loekere
	Huybrecht Heijs
	Godschalck Mathijsz.
	Pieter Woutersz. Bouquet
	Michiel van der Stael
Secretaris:	Israel van Mansdale
Tresorier:	Dierck van Clootwijck

Kommandant der stad, werd de overste Arend van Duivenvoorde.

Hoe de nieuwe Magistraat in zake den godsdienst optrad, kan blijken uit de volgende twee ordonnantiën, voorkomende in het „Eerste Ordonnantie-boek der stad Geertruidenberg van den jare 1593—1625", waarvan de eerste luidt:

„Schouteth, Borgemeesteren, Schepenen ende Raedt deser stede gebieden ende bevelen wel expresselijcken eenen iegelijcken van wat qualiteijt hij zij, dat alle de ghene die onder hen oft versteken hebben eenige beelden, cappen, casuijfels, alben, outaerclederen, cruijsen, vanen, wieroockvat, peijse, candelaren, bellen, gordijnen, dweelen oft eenige andre meubelen, hoedanich die wesen mogen der kercke deser stede competerende oft indeselvige eertijts gebruijct geweest zijnde, Oft oock eenige rentbrieven oft andere goederen en gelden derselver kercken toebehoort hebbende, Van gelijcke oijck die onder hen hebben eenige penningen, meuble, goederen, obligatien oft andere actiën eenige crijslieden, die metten vijant uijt deser stadt vertrocken zijn toebehoirende, Dat sij alle deselve sullen ten voirschijne brenghen aen handen van den Schouteth oft eenen van de Borgemeesteren deser stede binnen acht dagen na de publicatie van desen op de pene dat soo wie nade expiratie van de voirn. acht dagen bevonden sal worden eenige der voirsz. goederen onder hem behouden te hebben,

van vijff en twintich karolus guldens ende daerenboven noch arbitralijck gecorrigeert te worden nae gelegenheijt van der saecken, Welcke penen oft breucken geapplicecrt sullen worden, het een derdendeel tot proffijte deser stadt, het tweede van den Officier ende het derde tot proffijt van dengenen, die tselve zal hebben te kennen gegeven.

Aldus gedaen ende geresolveert in pleno collegio, present schepenen omnes excepto Gotschalck Matthijsz. 15 Januari 1594. Publicatum 16 January 94. hora 2.

terwijl de tweede luidt:

„Alsoo het Godt almachtich deur zijne groote genade belieft heeft gehadt het voirleden jaer op den 25[en] *dach Junij dese stadt uijt het gewelt ende servituijt der Spaignaerden ende andere vijanden des algemeijnen vaderlants daerinne die deur het verradelijck vercoopen ende overgeven in den jare 89 gevallen was, te verlossen, de goede borgerije wederomme te samen te brengen ende sijn heijlich goddelijck woirt alhier wederomme te laten vercondigen, voir welcke overgroote weldaet men Godt den heere nemmermeer ten vollen en can gedancken, Soo ist dat Schouteth, Borgemeesteren, Schepenen ende Raedt deser stede goet gevonden hebben den voirsz. 25 Junij ter eeuwiger memoiren Jaerlijcx binnen deser stede tot eenen dach van danckbaerheijt ter eere Godts te doen solemniseren, Ordonnerende en bevelende derhalven eenen iegelijcken sich van ganscher herten daernae te schicken en reguleren, met verbot van op denselven dach eenige winckels te openen oft eenige andere neringhe oft hantwerck te doen op de boete van 12 Karoli guldens te appliceeren het een derdendeel tot proffijt van den Officier, het tweede van de stadt ende het derde tot behoeff van den armen.*

Aldus gedaen ende gearresteert in volle vergaderinge op den 17 Junij 1594. Gepubliceert den 19 Juni 1594.

Van den Tachtigjarigen oorlog had Geertruidenberg sedert 1593 weinig meer te lijden. Wel trok Aartshertog Albert van Oostenrijk in het najaar van 1597, nadat hij op den 12[en] November van dat jaar te vergeefs een aanslag had

beproefd op Bergen op Zoom, met 800 man voetvolk en 4 kornetten ruiterij naar Geertruidenberg om het bij verrassing te nemen, doch ook die aanslag mislukte, doordien bij een boer een wagen, beladen met ladders, welke voor de beklimming dezer vesting bestemd waren, ontdekt en het garnizoen der stad hierdoor gewaarschuwd werd. (1)

In 't laatst van het jaar 1600 trachtte François de Provence, een edelman uit de baronie van Gaesbeeck bij Brussel, in overleg met Antony Schetz, baron van Grobbendonck, Koningsgezind bevelhebber van den Bosch, de stad Geertruidenberg in handen der Koningsgezinden te brengen. Hij nam daartoe te Geertruidenberg als cavalerist dienst onder den ritmeester Van der Wel. Zijn toeleg werd echter intijds ontdekt en hij is toen door een krijgsraad op den 5en Januari 1601 veroordeeld om onthoofd en gevierendeeld te worden.

Dien zelfden dag werd het vonnis op de Markt te Geertruidenberg voltrokken en wel dáár, ten einde aan het garnizoen en de bewoners dier stad een afschrikwekkend voorbeeld te stellen, want aan Prins Maurits was uit een krijgskundig oogpunt aan het behoud dezer vesting zeer veel gelegen. (2) De vier deelen van zijn lichaam werden daarop op hare wallen tentoongesteld, en zijn hoofd is op een staak gezet achter het zoogenaamde *„hart"*, alwaar hij door middel van ladders de manschappen van Grobbendonck binnen de wallen van Geertruidenberg had willen laten klimmen.

Had de stad na 1593 niet veel meer van den Tachtigjarigen oorlog te lijden, er kwam toen een vijand voor hare poorten, die niet minder gevreesd werd dan de vijandelijke legers: de pest.

Tusschen 1596—1605 woedde zij hier op het hevigst en maakte tal van slachtoffers. In de jaren 1606 en 1607 werd de stad nog beproefd door een zeer hoogen vloed,

---

(1) v. Gouthoeven t. a. p., deel II blz. 279.
(2) „ „ 295.

welke de brug tusschen de Steelhovensche schans en de redoute, die aldaar lag, wegsloeg, den weg tusschen die schans en de stad geheel onbruikbaar maakte en veel schade toebracht aan de Veenpoortbrug en de huizen en landerijen der ingezetenen. (1)

In het laatst der maand Januari 1608 kwamen op hunne reis naar den Haag door Geertruidenberg de afgezanten, welke de Aartshertogen Albert en Isabella daarheen gezonden hadden om met de Republiek der Vereenigde Nederlanden te onderhandelen over het sluiten van het Twaalfjarig Bestand. Zij waren: Pater Jan Neijen, generaal overste der Minderbroeders van de Zuidelijke Nederlanden, Lodewijk Verreijken, eerste secretaris van Staat, Markgraaf Ambrosio Spinola, veldoverste, Johan Richardot, staatsraad en president van den Geheimen raad, en don Juan de Mancicidor, geheimschrijver van den Koning van Spanje.

Zij waren, toen zij te Geertruidenberg aankwamen, vergezeld van Justus van Nassau, gouverneur van Breda, en Marcel Bax, aan wie door de Staten-Generaal der Vereenigde landen was opgedragen hun tot Lier te gemoet te reizen en hen namens de Republiek te complimenteeren. Van Lier waren zij te zamen over Breda hierheen gereisd, alwaar zij op den 30^{en} Januari 1608, begeleid door eene afdeeling ruiterij, 180 man sterk, aankwamen.

Daar vonden zij niet minder dan 190 bootjes van Geertruidenberg en de omgeving en van het Schippers- en Visschersgilde uit Dordrecht, welke allen sierlijk waren opgetuigd. Doordien tengevolge van den fellen vorst van dat jaar de rivieren in ons land waren dichtgevroren, waren de scheepjes op stevige onderstellen gezet, ten einde als ijssleden dienst te kunnen doen. De afgezanten van de Aartshertogen Albert en Isabella en hun talrijk gevolg zijn toen daarmede van Geertruidenberg naar Dordrecht over het ijs vervoerd.

---

1) Stadsrekeningen.

Tijdens dat Breda door Spinola belegerd werd, bepaalde Prins Frederik Hendrik, als heer van Breda, bij ordonnantie van den 23^{en} Maart 1625, dus nog ruim 2 maanden voordat die stad zich aan Spinola overgaf, dat alle halsstraffelijke zaken van het platte land der Baronie, waarvan de berechting aan hem was, voortaan niet meer berecht zouden worden voor de Schepenbank van Breda, maar voor de Schouten van Oosterhout, Roosendaal, Etten, Princenhage, Zundert en Rijsbergen, Dongen, Gilze en Ginneken, Alphen, Baarle, Chaam en Terheijden. Deze schouten vervingen van toen af de Schepenbank der stad Breda, en waren verplicht hunne vierschaar te spannen binnen Geertruidenberg. (1)

Tot in 1637, dus twaalf jaren lang, heeft Geertruidenberg dientengevolge deze Rechtbank in haar midden gehad, maar toen op den 7^{en} October van dat jaar Breda door de Staatschen herwonnen werd, hield die Rechtbank op te bestaan.

In 1632 vreesde men van Staatsche zijde, dat de Koningsgezinden weder zwanger gingen van een aanslag op de reeds zoo menigwerf zwaar beproefde stad Geertruidenberg.

Hare regeering berichtte daarom aan het garnizoen, dat er toen lag, dat het zich tot tegenweer moest gereed houden en liet inmiddels al het land om de stad onder water zetten, doch van den aanval kwam niets, daar de vijand zich niet vertoonde.

Uit dankbaarheid voor die *„genadelijcke bewaering"* schreef de Regeering der stad bij publicatie een algemeenen *„vast en beedendach"* uit. De inhoud van dit stuk luidde als volgt:

„Schouteth, Borgemeesteren ende Regeerders der stede G.Berge ordonneren en statueren mits desen, dat men nu Woensdach toecomende den geheelen dach eenen algemeijnen vast ende beedendach binnen deser stede zal houden, om Godt Almachtich van ganscher herten te looven ende dancken, van dat hij ons desen voorleden winter genadelijcken heeft bewaert van alle surprisen ende andere listige aenslagen onser vijanden, die ons naer geseten sijn.

(1) Van Goor t. a. p. blz. 355.

Wert daerom eenen iegelijcken mits desen gewaerschouwt ten selven daege hem van alle hantwercken ende andere neringhe te onthouden op de boete en breucke van outs daertoe staende. Actum 28 Meert 1632. (1)

Schouteth: Adriaen Swaen.
Borgem: Damis Schuijffhill.
Isaack Bouquet."

In 1645 werd de Emiliapolder ingedijkt, tengevolge waarvan het land rondom de stad onder water kon worden gezet.

In het tijdvak 1635—1639 bracht de pest te Geertruidenberg weder rouw en jammer over vele gezinnen. De slachtoffers van die afschuwelijke ziekte waren toen zoo talrijk, dat het Pesthuis, hetwelk in 1602 in deze stad op het Borchvelt buiten de Koepoort gebouwd was, te klein bleek te zijn. De stedelijke regeering voelde zich daarom gedrongen in 1638 een nieuw Pesthuis buiten de Brandepoort aan te besteden. Tot beteugeling der pest werd door de regeering der stad op den 25en Sept. 1635 de „*Ordre van Peste*" (2) uitgevaardigd, waarbij o. a. het volgende werd bepaald:

„Item in wat huijs iemant zieck is van der peste zal tzelve huijs gesloten moeten blijven, den tijt zoo lange daer iemant zieck sal wezen ende noch veertien dagen naer dat den siecke genesen sal wesen, op pene van 6 pont.

Item in wat huijs dat iemant van der peste sterft zal tzelve huijs gesloten gehouden moeten werden na de doot van den laest overleden den tijt van zes weken op pene van 6 pont.

Item dat men geene deuren noch vensters open en zal doen in eenige besmette huijsen dan een ure des smorgens nae der zonnen opganck ende des namiddachs een ure voor der zonnen onderganck op de boete van 6 pont en zullen oock al de winckelvensters gesloten blijven voor den tijt van zes weken naer dat de laeste aldaer gestorven sal wesen op pene als vooren.

(1) Uit het 2e Ordonnantie-boek der stad.

(2) Tweede Ordonnantieboek van Geertruidenberg in het archief der gemeente.

Item zal nijemant daer de peste in huijs is op der straet mogen uijtgaen dan des smorgens van negen tot te tien uren, en des namiddaegs van twee tot vier uren, zonder eenichzins langer op de straeten ofte elders in eenige publieke plaetsen te gaen ofte blijven en zullen oock gehouden wesen die luijden, die zij zullen gemoeten, te mijden en schuwen al op een boete van 6 pont als vooren."

HOOFDSTUK VIII.

Geertruidenberg in het tijdvak tusschen 1648—1672.

Bij de verdeeling der nalatenschap van Prins Willem de Zwijger, welke in 1609 tusschen zijne drie zonen plaats had, waren aan Prins Frederik Hendrik de heerlijkheden Geertruidenberg, Hooge en Lage Zwaluwe, Drimmelen, Waspik, Stanthasen, enz. met het recht der visscherij bij Geertruidenberg toegewezen. (1) Deze heerlijkheden gingen na het afsterven van Frederik Hendrik over op zijnen zoon, Stadhouder Willem II en van dezen op diens zoon Willem III. Tijdens de minderjarigheid van dezen laatste namen in 1668 de Staten van Holland in overweging of zij niet de Heerlijkheid Geertruidenberg, die voor 6 à 7000 gld. aan diens voorouders verpand was geweest, zouden inlossen, en daarna óf verkoopen, óf aan den Staat houden zouden. De meerderheid der Staten van Holland helde tot het laatste over. De Prinses-weduwe van Oranje, welke het vruchtgebruik van deze Heerlijkheid had, verzocht toen met aandrang, dat men haar deze Heerlijkheid zou laten houden. Op dat verzoek werd echter door de Staten weinig acht geslagen, want met het aflossen der penningen, waarvoor de Heerlijkheid Geertruidenberg verpand was geweest en met welke aflossing de Staten reeds in Wintermaand 1667 begonnen waren, werd

(1) Wagenaar IX blz. 458.

voortgegaan. (1) Ook ontstond er in het jaar 1668 geschil tusschen de Raden en Rekenmeesters van Holland en die van den jongen Prins van Oranje over zekere geestelijke goederen, onder de Heerlijkheid Geertruidenberg gelegen, omdat naar het oordeel van diens Raden de jonge Prins daarop gerechtigd zoude zijn, terwijl de tegenpartij beweerde, dat dit recht vervallen was tengevolge van de aflossingen der pandpenningen. De Hooge Raad deed daarop over dit geschil bij voorbaat uitspraak en wees toen aan de Prinses-weduwe toe de bedoelde geestelijke goederen, alsmede het patronaatsrecht en het wind- en molenrecht over Geertruidenberg; (2) de Rekenkamer van Holland bevestigde hij daarentegen in het recht op het hooge en lage rechtsgebied over de stad Geertruidenberg.

De Rekenkamer maakte echter zwarigheid om de kerkegift of het patronaatsrecht aan de Prinses te laten, voorgevende dat daarvan merkelijke onlusten tusschen de Wethouders en den Kerkeraad van Geertruidenberg te duchten waren.

De Raden van den Prins van Oranje oordeelden toen, dat alle zwarigheid weggeruimd zou zijn, als men goed kon vinden aan de Prinses-Weduwe als een onsterfelijk erfleen van de Grafelijkheid Holland op te dragen de goederen, welke door haar werden begeerd.

Ondertusschen deden de Staten van Holland de visscherij en andere domeinen, waarop het Huis van Oranje aanspraak maakte, in het openbaar verpachten, ondanks dat hiertegen door de Raden van den Prins van Oranje geprotesteerd was.

In 1669 werd andermaal in de vergadering der Staten van Holland de kwestie, die over de Heerlijkheid Geertruidenberg met het Huis van Oranje bestond, besproken, maar

(1) Wagenaar XIII blz. 363.

(2) Van het bedoelde molenrecht getuigt nog de tegenwoordige korenmolen te Made, die in 1740 gebouwd is. Men leest daar op een steen boven de groote ingangsdeur: „De Heer Walterus van Heusden, Rentmeester van de Domijne van Zijne Hooghijt den Heere Prince D'Orange en Nassauw heeft den eerste steen aan dese moolen gelegt den 19 Mey 1740."

zij schijnt toen hangende gebleven te zijn, totdat, na den veranderden staat van zaken in 1672, de Staten van Holland aan den Prins van Oranje alles afstonden, wat tot het middelbare en lage rechtsgebied der Heerlijkheid Geertruidenberg behoorde, tegen betaling zijnerzijds van 20.000 ponden.

Hiermede werd Willem III in het volle bezit van de Heerlijkheid Geertruidenberg hersteld, en is die daarna ongestoord aan het Huis van Oranje verbleven tot het jaar 1795, als wanneer alle heerlijke rechten vervallen werden verklaard.

HOOFDSTUK IX.

Het jaar 1672.

Daar de krijgstoerustingen, welke de Fransche Koning Lodewijk XIV het jaar te voren gemaakt had, het vermoeden wettigden, dat hij in dit jaar met zijne troepen een aanval op het zuidelijk grondgebied der provincie Holland in den zin had en dat daarbij Geertruidenberg niet ongemoeid zou blijven, stelde de regeering der stad alles in het werk om haar garnizoen, dat in het laatst van Juni 1672 slechts uit 75 man en eene compagnie burgers uit Alkmaar bestond, op volledige sterkte te krijgen. Gemakkelijk schijnt dit niet te zijn gegaan, want einde Juli 1672 waren er nog slechts 835 man en eerst in het laatst van September 1672 waren er 13 compagniën soldaten aanwezig. De stad was toen ook van verdedigingsmiddelen slecht voorzien, terwijl de wegen, welke de gemeenschap moesten onderhouden tusschen de stad en de daarbuiten liggende fortificaties, in niet al te besten staat verkeerden. Toch meende men, dat deze plaats wegens hare uitstekende inundatiemiddelen niet te nemen was, als zij maar goed verdedigd werd.

Op den 12en Juli 1672, toen de Fransche legers voor 's Hertogenbosch verschenen waren, gaven de Staten van

Holland last om de omstreken van Geertruidenberg onder water te zetten, omdat zij vreesden, dat ook deze stad door de Franschen zoude aangevallen worden, doch zoover is het niet gekomen.

Alleen hadden toen de dorpen in de Langstraat en daaromtrent veel te lijden van plunderingen der Franschen, welke voor den Bosch lagen. Aan den kapitein C. v. H. en een 23tal manschappen van het te Geertruidenberg liggend garnizoen werd daarom opgedragen in alle stilte 's nachts uit te trekken, ten einde de Fransche troepen, die, naar bericht was, het op Dongen, 's Grevelduin Capelle en 's Gravenmoer gemunt hadden, in 't oog te houden. Deze patrouille schijnt zich tegenover 40 vijandelijke Fransche ruiters buitengemeen dapper te hebben gedragen, zooals blijkt uit navolgend schrijven van voornoemden kapitein, van 18 Juli 1672, dat afgedrukt staat bij T. van Domselaer „Het *ontroerde Nederlandt*", blz. 290, uit welk schrijven tevens blijkt wat men in 1672 te Geertruidenberg deed om die vesting tegen de Franschen in veiligheid te brengen. (1)

Messieurs et Cousins,

Ik hebbe tot noch toe mijnen dienst als Capiteijn des Armes wel waar genomen/ waar ik noch in continueer. Deze Stadt heeft langh in een slechte staat geweest/ alle dagen de Vijandt verwachtende/ die hier omtrent zeer stout met sterke partijen loopt Brandschatten: Zij heeft dikwijls bij dage en bij nachte alarm gehadt/ waar op wij alle dagen eene belegering te gemoet zagen/ maar alzoo hier nu dagelijks meer en meer Volks in komt/ zoo is de vreeze vermindert; de stadt leyt rontom meest in 't water/ en de Fortificatie wordt dagelijks versterkt/ aan de welcke ik met onze Compagnie Soldaten hebbe gewerkt/ en de eere gehad van deselve te commanderen in 't maken van de Werken.

---

(1) Zie ook nog *Jhr. van Sijpesteijn en de Bordes:* De verdediging van Nederland in 1672 en 1673. IIe deel blz. 37, 38, 96, 98, 101, 125.

Ik heb Breda gaan bezien/ geconvoyeert zijnde van 2 soldaten, heen en weder/ welke Stadt zeer werd versterkt/ voor 2 dagen zijnder noch eenige compagniën Spaansche Volkeren binnen gekomen.

Voorder moet ik UL. bekent maken/ als dat voorleden Donderdag alhier tijding quam/ dat de Franse Ruyters, alhoewel onsterk/ om contributie zoude komen op de dorpen van Schravemoer, Dongen, Kapel, en verscheiden van de Langestraat, zo wierdt er uyt onze compagnie alhier leggende/ onder den E Capiteijn Jonker Van Oudshoorn, Bailju van Amstellandt, volk gecommandeert om op de Fransen te passen/ sterk zijnde 22 van ons alderbeste soldaaten, met onze Sersant, als overste om te commandeeren/ en onze Schrijver, yder met een goede snaphaan, voorzien met kruydt en loot: en alzo ik om mijn couragie ook te toonen/ mijnen dienst om mede te gaan presenteerde/ wiert mij zulckx plat afgeslagen/ maar sterk aanhoudende/ wiert het mij op 't leste toegestaan. Zijnde toen 23 mannen, vertrokken 't zamen wel gemonteert des Donderdaaghs 's avonts uijt deze stadt, den gantsche nacht voorttreckende/ vonden alle de Dorpen daar wij aanquamen in alarm, en in de wapenen om op de Vijandt te passen/ totdat wij quamen op 2 uren na aan 's vijands leger, leggende omtrent den Bosch, alwaar onze gidse die wij hadden/ ons quam aandienen dat de vijandt met 40 Ruijters op ons af quam/ meest alle officieren heerlijk uitgedost/ 't welck ons dadelijk dede te rugge wijken/ en doen wij haar zaagen komen/ leijde wij ons alle in een diepe Gragt/ op een smalle wegh aan beijde zijden/ daar zij mosten passeeren/ haar verwachtende/ alhoewel wij ontsterk zijnde: Toen gingh onzen oversten (die mijn een goede vriendt is) zijn commissie openen/ te langh om hier te verhaalen: maar onder anderen was dit een articul, Dat de geene die zoude loopen, dadelijk van ons eijgen volk zou worden doorschoten, dit zeer strenge ons allen voorgelezen zijnde/ kan UE. wel denken hoe mijn herte benaut was/ maar zo haast ik ter zijden een boom gaande/ mijn

Gebedt tot Godt gedaan hadde/ wierdt alle de vreeze in couragie verandert/ en wij malkander vermaanende voor ons Vaderlandt, Religie en Prins te strijden. Omtrent 2 uren nagts zeer donker zijnde/ quamen zij aan/ maar doen ze een pistoolschot van ons quamen/ wierd haar door een Paapzen Boer aangedient/ dat wij daar lagen zeer voordeeligh/ en dat op het schieten wij zouden worden gesecondeert van omtrent 100 boeren, dit verstaande weken zij dadelijk terugh/ en alzoo het midden in de nacht was/ dorsten wij ons niet uijt de Boomen begeven/ want wij bemerkende dat zij ons gaarne zoude op de vlakke Heijde hebben/ bleven leggen tot dat den Dagh aanquam/ dan gingen wij haar weder opzoeken/ en naar 2 dagen en 2 nachten haar vervolght te hebben/ zo krijgen wij haar in 't gezicht/ alwaar zij doende waren met eene partij ruijters uit Breda, daar van beijde kanten veele doodt bleeven/ de Fransen de overhandt behoudende/ hetwelch een groote spijt voor ons was/ alzo die van Breda meest gingen loopen/ op 5 ruijters na/ met de Cornet, die driemaal met haar vijven door de Fransen sloegen/ maar mosten eijndelich vluchten/ en wij onder malkander beloofden haar bij te staan/ en alzoo 5 uren langh haar vervolgd hebbende/ en niet en vonden weken de 5 Ruijters weer naar Breda; wij niet willende thuijs komen zonder buijt marcheerden door bossen en moerassen, dikwijls tot de middel toe door 't water/ totdat wij haar weder in 't gezicht kreegen/ maar zij vermoeyt van het marcheeren namen de vlucht/ en wij haar achter na wel 4 uuren lang/ totdat zij zoo vermoeyt waren dat ze niet meer en kosten/ en ook van ons aan d'eene zijde bezet zijnde/ en aan d'ander zijde hebbende al water en moeras: zij waren noch 27 of 28 sterk/ mannen als Boomen/ stelden haer alle in een goede slaghordre op een nauwe wegh/ aan beijde zijden 't water/ omtrent 12 voeten breet/ nergens door konnende; wij marcheerden recht op haer aan/ 4 en 4 in een gelit/ doen zij onze couragie zagen/ riepen zij/ O monsieur quartier, quartier,: doen onder haer

oogen komende zagen wij haer valscheijdt/ want zij stelden haer doen om te slaen/ maar wij waren in de voorbaet/ losten met 8 gelijk op haar: Den oversten, die een groot Edelman was, wierdt allereerst doodt geschooten met 3 kogels/ 2 in de ribben en 1 in 't hoofd/ zoo dat van zijn paerdt voor mijn voeten neer viel/ den Cornet door den arm geschooten/ viel ook van 't paerdt, doen wierden zij verstroyt/ en van een gescheurt/ een liep er te paerdt weg/ die ik na liep/ over 2 sloten springende/ doen ik bij hem quam wilde ik hem van 't Paerdt schieten/ maar hij versogt quartier, 't welch ik hem gaf/ latende hem eerst zijn geweer van hem smijten/ dat hij dede/ hem en zijn Paerdt bij onzen troep brengende/ ik kost hem weijnigh verstaen/ hij wilde mij kussen en omhelzen/ maar ik zeijde hem/ dat er bon quartier wes; achter mij wierdt nog een jongh Frans Edelman doodt geschoten/ roepende/ O mon Dieu! 't welck mij de traenen uit de oogen deed schieten; doen vielen wij er nog op 10 aan/ die met haer Paerden in 't moeras bleven steecken/ en baden als kleijne kinderen om haer leven te behouden/ dewelcke wij gevangen kreegen en een van doodt schoten. Ik kan voorder alle omstandigheden niet schrijven/ alzo ik zo vermoeyt ben/ dat ik op mijn beenen niet kan staen/ ik ben aan mijn been een weijnig gequetst/ niemand is er van ons volk gebleven/ wij waren te voet uijtgegaan en quamen alle te paerdt weder binnen/ met 13 gevangenen op 2 wagens, de rest zijn meest doot/ en verscheijde Paarden in 't moeras versmoort; in de Stadt koomende als Cavaliers te paarde, wierden wij van duijzenden menschen verwellekomt met groot gejuijch/ alzo wij de eerste partij zijn die uijt deze Stadt zijn uijtgeweest: waarmede etc.

U L Cousijn

C. V. H.

HOOFDSTUK X.

Toestand der stad tusschen 1672 en 1785.

Geertruidenberg en Dordrecht hadden met elkander verschillende belangen gemeen, omdat het verkeer van Holland met Brabant over deze beide plaatsen liep.

Daarom was reeds in 1614 tusschen de Regenten van deze beide steden eene overeenkomst getroffen over het veer over den Biesbosch, dat de gemeenschap tusschen de beide plaatsen onderhield. (1)

In 1675 sloot Geertruidenberg een belangrijk en voordeelig verdrag met Dordrecht over het stapel- en volgerrecht, dat de laatstgenoemde stad gewoon was van vaartuigen te heffen.

Bij dit verdrag werden de ingezetenen van Geertruidenberg, die met hunne goederen de Kil en den IJssel op- of afvoeren en daartoe voorbij Dordrecht kwamen, vrijgesteld van alle rechten, zelfs indien de goederen in vreemde schepen geladen waren, als zij maar voor Geertruidenberg bestemd waren. In dit laatste geval gaf de stad Dordrecht een volger mede, waarvoor echter slechts van f 3 tot 5 gld. 16 stuivers aan het groot of klein Visschersgild aldaar behoefde te worden betaald.

Met Raamsdonk werd door Geertruidenberg in het jaar 1676 eene overeenkomst getroffen, waarbij de zoogenaamde *Stadsweg* aan dit dorp kosteloos werd afgestaan.

De reden van dezen afstand zal wel geweest zijn de toenmalige minder gunstige toestand der finantiën van Geertruidenberg. Deze was toen al gedurende geruimen tijd bedroevend. Reeds in 1654 moesten daarom verschillende stadspanden onder den hamer gebracht worden; ook de *Stadsweg* was toen ten koop aangeboden, maar schijnt alstoen geen koopers te hebben kunnen vinden; waarschijnlijk daarom

(1) Schippersgildeboek in 't Stads-archief. Anno 1612 en van Nuijssenburg t. a. p. blz. 109.

alsook omdat zij daaraan voortdurend een schadepost had, zal de stad dien weg in 1676 maar gratis hebben afgestaan. (1)

In 1744 waren de schulden der stad tot zoo'n aanzienlijk bedrag gestegen, dat haar bestuur volstrekt niet meer bij machte was aan hare schuldeischers de rente daarvan te betalen. Om deze reden stelde de stedelijke Regeering toen aan hare voornaamste schuldeischers een accoord voor, waarbij zij aannam om hunne schuldvorderingen voor de helft onmiddelijk te betalen, mits zij voor de wederhelft volledige kwijting gaven. Dit accoord is door dezen toen aangenomen, denkelijk wel, omdat zij gedacht zullen hebben, dat een half ei beter was dan een leege dop.

Daarna nam de stad geld tegen minder rente op en verminderde zij tegelijkertijd de tractementen van enkele harer ambtenaren. Doch hiermede alleen waren de finantiën der stad nog niet te redden. Er was ook dringend behoefte aan geldelijke ondersteuning. Zij werd daarom door de stad aan haren Heer aangevraagd en zij kwam.

Zijne Hoogheid Prins Willem IV sprong toch in deze benarde omstandigheden de stad met groote offervaardigheid bij. Hij stond haar immers in 1745 eene jaarlijksche subsidie toe van 250 gulden voor den tijd van 15 jaren. Deze subsidie werd daarna eerst met 7 en vervolgens met 20 jaar verlengd, zoodat zij door de stad niet minder dan 42 jaar lang genoten werd. Behalve de genoemde toelage verleende Zijne Hoogheid aan de stad nog voor het onderhoud der Groote kerk in 1736 f 860 en in 1738 f 340.

Ondanks dit alles bedroeg de stadsschuld in 1763 toch nog de aanzienlijke som van f 16368.

Na dat jaar kwam er geleidelijk verbetering in den toestand der stedelijke finantiën. Zoo kon men in 1773 reeds beginnen met de schuld af te lossen met jaarlijksche termijnen van f 2000; in 1787 was alle schuld aangezuiverd en had de stad zelfs een batig saldo van f 2882.

---

(2) Ordonnantieboek 1626—1740.

De ongunstige toestand van hare finantiën was voor de regeering der stad evenwel geen beletsel om aldaar gedurende dit tijdvak eenige belangrijke werken te doen uitvoeren. Zoo werd in 1756 het speelwerk van den toren hersteld; werden in 1767 drie nieuwe steenen pompen geplaatst; is in 1768 de voorgevel van het Stadhuis in hardsteen opgetrokken geworden; werd in 1769 een ijzeren hek om het balkon van datzelfde gebouw geplaatst en het stedelijk uurwerk vernieuwd; is in 1772 een nieuwe overdekte vischmarkt gebouwd geworden en werd in 1778 een gebouw achter het Stadhuis afgebroken, waarvoor toen een ander, dat bestemd werd tot cipierswoning en gijzelkamer, daar tegenaan is gezet, terwijl in 1783 de Veenstraat opnieuw werd geplaveid.

De ongunstige toestand der stedelijke geldmiddelen, zooals die hiervoor vermeld is, was behalve aan woelige tijden van oorlog, die de stad doorleefd had, voor een groot deel ook nog te wijten aan den snellen achteruitgang van het debiet der brouwerijen in deze stad.

Geertruidenberg had oudtijds eene grooten omzet in bieren, wat toen voor die stad eene belangrijke bron van inkomsten was; zoo maakt reeds in de oudste stadsrekeningen van 1436, 1461 en 1462 de accijns op het bier een zeer belangrijk deel uit van de inkomsten der stad. Hoe het daarmede was tusschen 1462 en 1533 is niet meer na te gaan, omdat de stadsrekeningen over dat tijdvak verloren zijn geraakt. Gedurende de eerste twintig jaren na 1533 was de gemiddelde opbrengst van den stedelijken accijns op het bier per jaar ± 2337 Karoli glds; die opbrengst steeg daarna tot 1588 voortdurend en wel tot 8200 K. glds.

Blijkens het *Eerste ordonnantie-boek der stede Geertruidenbergh* over de jaren 1593—1625, waren de voornaamste bieren, die hier toen ter tijde gebrouwen werden, *Israel-bier* en *enkele* en *dubbele Faro.* Deze laatste soort wordt in gezegd boek ook wel genoemd „*helen*" bier of heel *bier.*

De accijns bedroeg toen van elke ton Israel 10 stuiver.
„ „ „ enk. Faro 20 id.

van elke ton dubb. Faro 30 stuiver.
„ „ „ uitheemsch bier 3 gld.

De burgers en het garnizoen der stad hadden blijkens meergezegd boek ingevolge voorschrift der stedelijke Magistraat destijds voor elk vat bier, onverschillig van welke soort, slechts 8 stuivers accijns te betalen. De Magistraat van Geertruidenberg bepaalde toen ook tegen welken prijs het bier mocht worden verkocht in de herbergen, welke zich in de stad bevonden.

In die herbergen, welke destijds genaamd waren: In den Zalm; den Wildeman; het Moriaenshoofd; den Hollandschen Tuin; den Handboog; den Vrachtwagen; de Ster; de Roos; het Anker; de Drie Koningen, enz., waren toch de tappers gehouden het bier tegen de navolgende prijzen te verkoopen:

een pot Israël voor 9 duiten.
„ „ Faro „ 2 stuiver.
„ „ dubb. Faro „ 7 oort.

In het jaar 1648 bracht de bieraccijns voor de stad nog 3050 gld. op. Van toen af nam de opbrengst van den bieraccijns echter voortdurend meer en meer af, omdat het debiet der bieren te Geertruidenberg allengs minder werd; terwijl deze accijns in 1653 nog was f 1650, was die in 1670 in ronde som maar f 1100, in 1717 slechts f 910, en sedert dat jaar tot 1806 gemiddeld niet meer dan ± f 700 's jaars. Na dit jaar is er te Geertruidenberg geen sprake meer van bieraccijns. Met de vermindering van den accijns hield ook die der bierbrouwerijen te Geertruidenberg gelijken tred.

Volgens den Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden VII blz. 239, waren toch in 1690 te Geertruidenberg nog 17 brouwerijen in volle werking, terwijl een halve eeuw later (1749) dat getal reeds tot 6 geslonken was.

De stadsrekening van 1747 vermeldt de navolgende namen dezer brouwerijen, alsmede harer eigenaars: *'t Hart* (Willem Aerts); *de Swaen* (Izaak Mahue); *de drie Leliën* (Jacques Beijens); *de Bel* (Mej. Adriana Heyblom) en *de Posthoorn* (Christina van Son). De twee laatstgenoemde brouwerijen

behoorden in 1833 aan de erven Thomas Chatelin en werden in dat jaar aan het Departement van Oorlog verkocht voor de som van f 10,000, dat daarop deze gebouwen tot den grond deed afbreken, waarna het in de plaats daarvan een hospitaal en eene broodbakkerij deed bouwen; de kelders dezer brouwerijen liet men bestaan. In 1840 vond men te Geertruidenberg slechts drie brouwerijen meer.

De gemeentelijke inkomsten bestonden ook nog uit den twintigsten penning der opbrengst van den afslag van den in de Domeinvisscherij in den Biesbosch gevangen zalm, steur en elft, welke heffing aan de stad bij haar verdrag met het Huis van Oranje van 15 Nov. 1593 zooals van ouds, was toegestaan. De opbrengst dezer belasting was vrij belangrijk, omdat ieder ingezetene van Geertruidenberg gehouden was den visch, welke door hem in den Biesbosch gevangen werd, te Geertruidenberg op den afslag te brengen, terwijl de andere visschers aan Geertruidenberg den 20[en] penning moesten betalen der opbrengst van den in den Biesbosch gevangen visch, dien zij elders op den afslag brachten, en de vangst van gemelde visschen in den Biesbosch vroeger zeer groot was. Zoo deelt toch van Oudenhoven t. a. p. blz. 129 mede, dat er op één dag in den Biesbosch wel 18000 steuren, zalmen en elften gevangen werden, terwijl van Nuijssenburg t. a. p. blz. 100 schreef, dat er in het laatst der 17de eeuw niet minder dan 40.000 zalmen en 8999 (1) steuren in een jaar tijds te Geertruidenberg op den afslag gebracht werden; in 1686 werd daar voor f 55088 aan zoodanigen visch op den afslag verkocht en in 1772 nog voor een bedrag van f 49780. Er waren tusschen deze jaren eehter ook verschillende jaren, waarin op den afslag voor heel wat minder aan visch werd verkocht, zooals in 1723, toen maar voor f 15012 aan visch werd geveild.

(1) Volgens den Tegenw. Staat der Ver. Ned. VII blz. 240 had de Gouverneur der stad aan de visschers eene belooning toegezegd als zij dat jaar nog een steur vingen ten einde het getal van 9000 vol te doen worden, doch was hun dit niet gelukt.

Het zal na het voorafgaande wel niet noodig zijn mede te deelen, dat gedurende het tijdvak, waarover dit hoofdstuk loopt, velen te Geertruidenberg in de zalm-, steur- en elft-visscherij en den daarmede gepaard gaanden vischhandel een middel van bestaan vonden, en dat eveneens velen dat toen aldaar vonden in het brouwersvak, zoolang als de bier-brouwerijen aldaar bloeiden. Ook was behalve de beurtvaart op Dordrecht de lakenbereiding in bedoeld tijdvak voor verschillende ingezetenen van Geertruidenberg een middel van bestaan, sedert dat 's Lands Regeering in het begin der vorige eeuw het verbod had uitgevaardigd van die ten platten lande uit te oefenen; de lakenfabrieken zijn later weder uit Geertruidenberg verdwenen.

De Regeering der stad bestond (1) in dit tijdvak uit een schout, twee burgemeèsters, zeven schepenen, een tresaurier en een secretaris. Voorheen was er ook een Oud-Raad, die uit de afgetreden regenten was samengesteld en over de zaken van belang moest worden gehoord, doch die bestond in dit tijdvak niet meer. De schout en de burge-meesters bestuurden gezamenlijk de Weeskamer. Al deze ambtenaren werden door den Prins van Oranje, als heer van Geertruidenberg, aangesteld. De Prins van Oranje had daar ook een rentmeester om zijne domeinen en geestelijke goederen, welke binnen en in den omtrek der stad gelegen waren, te beheeren.

Voormelde ambten werden in 1773 bekleed als volgt: (2)

Schout: Mr. Harmen Adolf van Sloterdijk.

Burgemeesters: Jan van Doorn, rentmeester van de Domeinen en Geestelijke goederen.
Hendrik Vogel, opzichter van 's lands werken.

---

(1) Van Nuijssenburg t. a. p. blz. 102.
(2) Wie dit deden in 1653 vermeldt van Oudenhoven t. a. p. blz. 132.

Schepenen: Joost Basen Smits, gesubstitueerde Stadhouder van den Baljuw van Zuid-Holland over de zes Zuid-Hollandsche dorpen in de Langstraat.
Cornelis van der Hult.
Antonie Johan van Doorn.
Dirk Ruijssenaers.
Mr. Jacob Mout van der Meer.
Johan Spruit Janszn.
Hermanus Wessels.

Secretaris: Jacob Hendrik Verkouteren.

Tresorier: Michiel Smits.

Het bevel over de vesting werd toen gevoerd door eenen Kommandant, die voorheen den titel van gouverneur voerde, nadat die nog vroeger den naam van kastelein had gedragen.

Tot de merkwaardige gebouwen, welke men in dit tijdvak te Geertruidenberg vond, behoorden, behalve de Groote of Protestantsche kerk, het Groote Prinsenhof, dat in de Koestraat stond en een groot en deftig gebouw was, waarin behalve eene menigte van kamers, eene fraaie boven- en benedenzaal waren; in laatstbedoelde zaal werden de domeinen en visscherijen van den Prins van Oranje verpacht. Naar men zegt deed Prins Maurits (1) dit huis omstreeks het jaar 1580 bouwen met het oogmerk, zoo men meent, om daar den Raad van Brabant te vestigen, wat echter niet is geschied. Tot den bouw van dit huis werd gebezigd de afbraak van het Karthuizerklooster te Raamsdonksveer. Volgens Nuijens t. a. p. III 1e dl. blz. 57 werd dit klooster in 1577 op last van de Staten van Holland afgebroken. Het Groote Prinsenhof, waarin de Kommandant der stad, met toestemming van den Prins van Oranje, meestal zijn

(1) Hij was toen nog maar 13 jaren oud, zoodat het waarschijnlijker is, dat zijn vader het deed bouwen. Dit is ook de meening van Schutjes t. a. p. V blz. 509.

verblijf hield, is in 1772 wegens zijnen bouwvalligen staat afgebroken, en een ander daarvoor in de plaats gezet; ook in dat gebouw nam de Kommandant der stad zijnen intrek. Het nieuwe Groote Prinsenhof is later eveneens gesloopt geworden. Naast dit gebouw stond het Kleine Hof, waarin de Rentmeester van den Prins van Oranje woonde. De overige merkwaardige gebouwen waren het Stadhuis en het Gasthuis, welk laatste gebouw in 1681 tot Weeshuis en in het begin dezer eeuw tot stadsschool werd bestemd. (1)

De belangrijkste gebeurtenissen, welke te Geertruidenberg nog in dit tijdvak plaats hadden, zijn de volgende:

Vooreerst, dat in het jaar 1680 de Staten van Holland en West-Friesland het bestuur dezer stad machtigden om gelden op te nemen tot het bezanden en verbeteren van den weg van Geertruidenberg naar het gehucht Steelhoven, alsmede om daarvan gedurende 15 jaar tol te heffen.

Vervolgens dat in het jaar 1710, gedurende den Spaanschen Successieoorlog, toen Lodewijk XIV verlangde naar den vrede, daarover in Geertruidenberg tusschen de Staten-Generaal en den Franschen Koning werd onderhandeld. (2) Geertruidenberg was daartoe op verzoek van de Staten-Generaal aangewezen omdat die stad, als zijnde op de grenzen van Holland en verre van 's Hage gelegen, geen gelegenheid gaf aan de Fransche diplomatie om heimelijk te stoken onder de Regenten der steden en het volk. Vanwege de Staten-Generaal kwamen tot deze vredesonderhandelingen te Geertruidenberg Willem Buijs, pensionaris van Amsterdam en Bruno van der Dussen, oud-burgemeester van Gouda, terwijl vanwege den Franschen Koning daar toen verschenen de maarschalk d'Uxelles en de abbé de Polignac. Deze onderhandelingen duurden van 9 Maart tot 25 Juni 1710; daar zij tot niets leidden, zijn daarop de wederzijdsche afgevaardigden door hunne lastgevers uit Geertruidenberg teruggeroepen geworden.

(1) Van de andere openbare gebouwen, die men destijds te Geertruidenberg aantrof, geeft van Nuijssenburg t. a. p. blz. 87 en vlgd. de beschrijving.

(2) Wagenaar t. a. p. XVII blz. 358 en vlgd.

Tijdens den Oostenrijkschen Successieoorlog, waarbij de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden de partij hadden gekozen van Maria Theresia, en daardoor weder in oorlog waren geraakt met Frankrijk, kwam in 1746 een gedeelte van het leger der Bondgenooten, zoo noemde men toen de Staten, welke met Nederland de partij voor Oostenrijk tegen Frankrijk gekozen hadden, met zijne broodwagens op de Markt te Geertruidenberg en verbleef toen geruimen tijd daar en in de naaste omgeving in kwartier. In November 1747 betrokken twee bataillons Engelsche troepen onder generaal Huske, sterk 1200 man, welke ook tot het leger der Bondgenooten behoorden, het garnizoen te Geertruidenberg, om in Maart 1748 de vesting weder voor goed te verlaten.

In het jaar 1768 is de toren der Groote Kerk, welke bij het beleg van 1593 erg beschadigd was, weder opgebouwd en van een getralieden omgang voorzien.

In den zomer van 1773 bracht de Stadhouder Prins Willem V een bezoek aan Geertruidenberg om daar het garnizoen en de vestingwerken te inspecteeren. Generaal Grenier, de kommandant der stad, richtte toen voor Zijne Hoogheid een prachtig feestmaal aan en wel in hct logement de Zwaan, wijl het nieuwe Prinsenhof nog niet geheel afgebouwd was.

HOOFDSTUK XI.

Een zeer onrustig tijdperk (1785—1795).

Toen hier te lande de twisten tusschen de Prinsgezinden en Patriotten reeds in vollen gang waren, ontving de Regeering der stad Geertruidenberg op den 17en Januari 1785 de mededeeling van den Raad van State der Vereenigde Nederlanden, dat besloten was in deze plaats een magazijn van fourage voor de troepen van onzen Staat op te slaan. Dientengevolge werden op den torenzolder en in particuliere

woningen 125 last haver geborgen en daarenboven buiten de Koepoort langs de Donge 750.000 pond hooi, 250.000 bossen stroo en 100.000 bossen hout opgetast. In de maand Juni daaraanvolgende werden hier nog binnengebracht 95 last rogge, die op een planken vloer in het voormalige priesterkoor der Groote kerk werden neergeschud.

Op last der Staten van Holland moest op den 8^{en} September 1786 het geheele garnizoen der stad, n.l. het regiment infanterie van den luitenant-generaal van Randwijck en dat van den generaal-majoor Grenier, alsmede een detachement artillerie Geertruidenberg verlaten om op te rukken naar Woerden, ten einde zich aldaar bij de hoofdmacht van het leger der Staten te voegen, dat aan de Prinsgezinden het hoofd moest bieden. Daar de stad daardoor van garnizoen was ontbloot, schreef de generaal Grenier, die daar alleen was achtergebleven, aan haar bestuur den volgenden brief:

„L. N. et H. P. nos Seigneurs les Etats d'Hollande ayant jugé à propos de faire marcher la garnison de Geertruijdenberg, j'ay crû, qu'il était de mon devoir de pourvoir à la sureté des magasins et arcenaux, apartenant au Souverain ainsi qu'à celle de la ville jusques à ce que L. N. et H. P. jugent à propos d'envoyer une nouvelle garnison. En conséquence je prie Messieurs le Baillieuw (= Schout), Bourguemestres et Echévins, composant la Magistrature de Geertruijdenberg, de vouloir fournir journellement une garde bourgeoise pour veiller à la sureté susditte.

Geertruijdenberg, le 8 Sept^{re} 1786. (Signé) Grenier."

De regeering der stad heeft daarop alhier eene burgerwacht opgericht.

Twee dagen later kwam hier voor de poorten een bataillon, dat op marsch was naar Gorinchem; het vroeg om binnengelaten te worden, om van hieruit zijn tocht naar genoemde plaats te kunnen voortzetten; de regeering der stad verzette zich aanvankelijk hiertegen, omdat de bevelvoerende officier geen patent kon vertoonen, doch Grenier, die kommandant der stad was, wist haar te bewegen voor het bataillon de

poorten te ontsluiten, waarna het de stad binnentrok; slechts kort verbleef het daar.

Twee dagen na deze gebeurtenis bezocht eene commissie uit de Gecommitteerde Raden van Holland, zijnde de heeren De Roo van Westmaas en Graswinckel, Geertruidenberg; zij gelastten toen, dat bijna al het aldaar aanwezig krijgsmateriaal opgezonden zou worden naar Delft. Aan dit bevel werd dadelijk voldaan en zoo was toen de stad niet alleen van de levende maar ook van de doode weermiddelen grootendeels ontbloot. Den 16en Sept. 1786 kwam een bataillon van het regiment infanterie van den kolonel Suljard de Leefdaal onder commando van den luitenant-kolonel Crause in Geertruidenberg en loste daar de burgerwacht af. Den 12en Juni 1787 des nachts ten ongeveer één uur trok het echter eigendunkelijk met zak en pak door de Koepoort de stad weer uit, omdat het niet den eed van trouw aan de Staten van Holland wilde afleggen, waardoor de plaats andermaal aan haar lot werd overgelaten. De Kommandant der stad, de generaal Grenier, vertrok toen ook uit de stad en keerde daar eerst op den 26en Sept. 1788 terug, toen de Pruisische wapens den stadhouder Willem V weder in zijn gezag hadden hersteld. Doordien de stad Geertruidenberg tengevolge van het vertrek van laatstgemeld bataillon weder van militairen was ontbloot, was hare regeering andermaal genoodzaakt de diensten, die anders door het garnizoen verricht werden, door de burgerij te doen waarnemen, wat voor haar natuurlijk een groot bezwaar was; dit duurde totdat het zoogenaamde vrijcorps van Sternbach onder bevel van den luitenant-kolonel Delcourt hier werd opgericht. De oprichting van dit vrijcorps was aan genoemden Sternbach gelast bij het volgend schrijven:

„Albert van Rijssel, generaal-majoor van de infanterie, Commandeerende chef van de troepen in de provincie Holland tusschen de Maas en de Zuiderzee en Langstraat en districten, last en ordonneert hiermede den kolonel van Sternbach, om zich te begeven naar Geertruidenberg, aldaar zijn loopplaats

aan te leggen ter verzameling en oprichting van het aan hem geaccordeerde corps of regiment en aldaar te verblijven tot nader order.

Zullende van deze order kennis moeten gegeven worden ter plaatse waar zulks behoort."

Gegeven te Woerden den 12[en] Juli 1787.

(was get.) A. VAN RIJSSEL.

Den officier der artillerie Ball werd op den 9[en] Augustus daaraanvolgende gelast, òm naar Geertruidenberg te gaan, om aldaar recruten voor dit corps aan te werven. Velen meldden zich daarvoor aan; de stad werd als het ware er door overstroomd.

Hoe de burgerij van Geertruidenberg over dit corps oordeelde, kan blijken uit het volgende schrijven, dat de regeering der stad blijkens het 13[de] Ordonnantie-boek dezer gemeente blz. 9 tot de Staten van Holland richtte: „het corps van den kolonel Sternbach is reeds tot eene aanzienlijke sterkte aangegroeid en gedeeltelijk van wapens voorzien, logeerende in ledig geweest zijnde huizen door ons aangewezen, door hen gehuurd, wordende de fournitures van bedden, enz. door de burgerij gegeven. Dan Edelmogende Heeren! ingeval het plan mocht zijn, om dit corps nog merkelijk in manschap te augmenteeren, vreezen wij, dat er al ras verlegenheid zal zijn om dezelve onder bekwaam huisdak te bergen en wij zullen aangezocht worden tot huiselijke inkwartiering bij de borgerij, waarmede echter naar onze opinie in deze conjecture van tijden geene ingezetenen behooren noch kunnen belast worden te meer ook, als men in consideratie neemt, dat de meesten der aankomende manschappen van nieuwe corpsen in het algemeen, uit de heffe van vreemdelingen bestaande, een voorkomen hebben, dat vrees kan verwekken voor onheilen en zulks niet zonder grond, vermits de meeste recruten uit het Luiksche worden getrokken en ons dezer dagen een lijst is voorgekomen van vijftig beschreven personen, allen geboren in en omtrent de stad Luik en die hier te lande bekend staan als schuldig

aan moord, brandstichting en dieverij, gevolgelijk de burgerij daarvan behoort te worden geexcuseerd, enz."

Evenals in de meeste plaatsen van ons land stonden gedurende dit tijdvak ook de burgers dezer stad heftig tegenover elkaer, zooals blijkt uit de volgende afkondiging:

„De magistraat der stad Geertruidenberg heeft mits dezen goedgevonden allen burgers en ingezetenen der voornoemde stad ernstig te verbieden het dragen van eenige teekenen of leuzen van partijschappen van hoedanige couleur of aard die ook zijn mogen op poene dat tegen de zoodanigen ingevolge de order en plakaten van hun Edelgrootmogende de heeren Staten van Holland en West-Friesland zal worden geprocedeerd. Actum ten stadhuize en na klokkengeklep gepubliceerd den 18en Sept. 1787."

Deze publicatie schijnt aan een groot deel der burgerij niet in den smaak gevallen te zijn, daar dit verlangde op de ondubbelzinnigste wijze blijk te mogen geven van zijne gezindheid voor den Stadhouder Willem V. Twee dagen na de afkondiging verscheen dan ook eene andere van den volgenden inhoud, tot wier publicatie nog wel meer dan het verlangen van het Prinsgezinde deel der burgerij zal hebben aanleiding gegeven de omkeer, welke hier te lande ten gunste van den Stadhouder was ontstaan sedert dat de Koning van Pruisen zijn leger ons land had laten binnenrukken, om daar het gezag van den Stadhouder weder te herstellen:

„De heeren Schout, Burgemeesteren en Schepenen der stad Geertruidenberg hebben, uithoofde van de tegenwoordige tijdsomstandigheden, goedgevonden om aan het verlangen der burgerij in zooverre te voldoen, dat de vlag op den kerktoren zal worden geplaatst en het voorts een ieder zal vrijstaan om Oranje-strikken en linten te dragen, echter zal niemand daartoe mogen worden genoodzaakt of gedwongen op eenigerhande wijze, maar het aan zijne vrije keuze gelaten worden en declareert de magistraat, dat het aan hun Edelachtb. ten hoogste onaangenaam zal zijn, wanneer eenige twist tusschen burger en militair of verschillend denkend

ingezetene mocht ontstaan; dat na rigeur op de aanleiders daarvan aan weerskanten zal worden geïnquireerd en de schuldige gestraft; waarschuwt diensvolgens een ieder tegen het doen van alle molestatiën aan personen, hetzij burgerlijk of militair, huizen of goederen, ten serieuste, maar recommandeert een bedaard gedrag tot conservatie van die rust, door welke deze stad in deze dagen zich zoo loffelijk gedistingueerd heeft. Actum et publicatum 20 Sept. 1787."

Ondanks deze vaderlijke vermaningen der stedelijke regeering traden ook hier, evenals in andere plaatsen van ons land, de Prinsgezinden heftig tegen de Patriotten op, toen zij door de tusschenkomst der Pruisen hier te lande weder de macht in handen hadden gekregen. De Prinsgezinden pleegden toch ook hier allerlei baldadigheden en laffe straatschenderijen tegen de Patriotten. Zoo werden door hen van verscheidene huizen der Patriotten de glazen ingeslagen of ingegooid; *ja*, zoo staat er aangeteekend, *burgerlijke en militairen personen ontzagen zich niet „om aan de huizen rond te gaan, geld, kaarsen, drank of andere dingen te vragen en af te persen en andere kwade feiten of straatschenderijen te plegen*." Dit laatste bestond o. a. uit het afscheuren van publicatiën betreffende het plakkaat, waarbij door de hooge overheid aan sommige Patriotten amnestie werd verleend. Het stadsbestuur loofde wel eene premie van 100 gld. uit aan hem, die den dader kon aanwijzen doch het blijkt niet, dat deze ontdekt is geworden.

Op den 26^en^ September 1788 werd de kommandant van Geertruidenberg, generaal Grenier, bij zijne terugkeer aldaar, met veel luister door het Prinsgezinde deel der burgerij ingehaald.

Medio Februari 1793 kwam te Geertruidenberg de tijding, dat de troepen der Fransche Republiek in aantocht waren. Den 25^en^ Februari daaraanvolgende zag men reeds eenige Franschen te 's Grevelduin Capelle en Waspik. Luitenant-Generaal Bedaulx, een tachtigjarig Zwitser, die den 15^en^ Juli 1790 den generaal Grenier na diens overlijden als kommandant der vesting Geertruidenberg was opgevolgd,

liet daarop bij bekkenslag bekend maken „dat de burgers en inwoners, die met 's lands zaken niet te doen hebben, ten tijde van alarm in hunne huizen moeten blijven en aan hun deuren aan de straat bij avond of nacht zullen hangen of zetten een lantaarn met een brandend licht daarin." Door eenige zijner dragonders deed hij voorts de Franschen uit Waspik verdrijven. De burgerij van Geertruidenberg begreep maar al te goed dat dit de Franschen niet kon weerhouden om de stad te belegeren. De Magistraat der stad schreef daarom in den morgen van den 26[en] Februari 1793 aan de Staten-Generaal der Vereen. Nederlanden het volgende:

„Edel-mogende Heeren!

„De gelegenheid, die ons nog voorkomt, om een brief aan UEdelm. af te zenden, nemen wij in deze hachelijke oogenblikken waar, om UEdelm. voor te stellen den ongelukkigen toestand, waarin wij ons bevinden, als in eene stad zijnde, wel met een goed garnizoen bezet, doch ontbloot van die defensie, zonder welke het ons roekeloos toeschijnt een zoo machtigen vijand het hoofd te bieden.

De Emilia-polder is geïnundeerd, maar de rivier ongesloten en de dam, welke hetzelve effectueeren moet, geheel van 't werkvolk verlaten, het retranchement van Waspik onbezet, de vijanden rondom en daarenboven geen noodige proviand, noch mondbehoeftten van eenig aanbelang.

Dus Edelm. is onze gesteldheid.

Wat moet er in deze crisis door gaaarne getrouwe onderzaten gedaan worden? Naast God moeten wij hulp van of door UEdelm. verwachten. Doet dan Edelm. Heeren! al hetgeen in dezen benauwden tijd voor een rampzalige vesting kan gedaan worden of stelt order, om de ongelukkige inwoners te sparen.

Wij bevelen UEdelm., de regeering des lands en ons in de genadige bescherming des Allerhoogsten en blijven Edelm. Heeren UEdelm. onderdanige dienaren:

26 Febr. 1793. De magistraat der stad Geertruidenberg.

De Magistraat had nog de gelegenheid dezen brief te verzenden. Enkele oogenblikken later, kort na den middag van dienzelfden dag (Dinsdag 26 Februari 1793), werd Geertruidenberg reeds door de Fransche troepen onder aanvoering van generaal Dumouriez ingesloten. Daar de landerijen van den Emilia-polder door Bedaulx onder water gezet waren en het beleg der stad van de westzijde daardoor eenigzins moeielijk was, werd door de Franschen Raamsdonksveer uitgekozen om er een stuk geschut tegen de stad te planten.

Bedaulx deed toen aanstonds zijne vuurmonden op deze stelling der Franschen richten, ten einde hen uit Raamsdonksveer te verdrijven. Dezen lieten zich, zooals te denken was, niet lang onbetuigd en welhaast verspreidde dan het gebulder van hun geschut schrik en angst in de kleine vesting Geertruidenberg. Toch had dit eerste bombardement niet veel te beteekenen en was dan ook de daardoor aangerichte schade niet noemenswaard.

Woensdag en Donderdag daaraanvolgende beschoten de Franschen de stad ook van den overkant der Donge, alwaar zij ondanks het schieten uit de stad eene batterij bij Steelhoven opgericht hadden.

De sterkte van Geertruidenberg bestond voornamelijk in de onderwaterzetting van het omliggend land. Deze kon bij de nadering der Franschen tengevolge van den onwil der werklieden gedeeltelijk niet in werking gebracht worden en, voor zooverre zij gelukt was door het onder water zetten van den Emilia-polder, werd zij door de Franschen verijdeld door het water af te tappen. De onderwaterzetting aldus mislukt zijnde, verloren de buiten-fortificatiën der stad, welke te Statendam en te Drimmelen lagen, hare sterkte. Bedaulx deed daarom die posten op 1 Maart door zijn krijgsvolk ontruimen en liet dit naar de stad gaan. De Franschen bezetten daarop deze versterkingen en plaatsten hunne batterijen op de Koe- en Noordbossche schansen, welke ten westen der stad op korten afstand van daar gelegen waren,

zoodat zij nu de stad van alle kanten konden beschieten. Zij besloten echter eerst pogingen in het werk te stellen om de vrijwillige overgave der stad te verkrijgen. Ten dien einde begaf zich de luitenant-kolonel De Veaux op last van den Franschen maréchal de camp Darçon naar de Koepoort en verzocht er een onderhoud met den Kommandant Bedaulx. Bij dezen toegelaten, vertoonde hij hem een schrijven van genoemden opperofficier, waarin deze hem sommeerde de stad over te geven met bedreiging, dat in geval van een weigerend antwoord met het beschieten der stad onmiddellijk een begin gemaakt zoude worden. De Kommandant verklaarde toen zijn eed en plicht getrouw te blijven en alleen voor de overmacht te zullen zwichten, waarop de overste onverrichter zake terugkeerde. Dadelijk daarna gelastte Bedaulx het bestuur der stad om onmiddellijk alle stadsarbeiders en desnoods ook eenige burgers te requireeren om de keien in de straten en van het marktplein der stad op te breken en de straten met mest te bedekken, ten einde bij het bombardement, dat nu te verwachten was, de uitwerking van de bommen te verminderen. Eene commissie uit de burgerij en de regeering der stad trachtten daarop Bedaulx tot andere gedachten te brengen en verzochten hem toch den ondergang der stad te willen voorkomen, doch hij gaf haar als eenig antwoord, dat de verdediging der stad aan hem was aanbevolen, en hij genoodzaakt was volgens eed en plicht te handelen.

Zaterdag namiddag 2 Maart daaraanvolgende werden uit bovengenoemde schansen door de Franschen enkele schoten op de stad gericht en den daaropvolgenden Zondag begon het bombardement der stad voor goed. Hun vuren hield dien dag onafgebroken tot den avond aan en veroorzaakte aan verschillende huizen belangrijke schade: o. a. aan dat van den wijnkooper Nieuwkuijk, van Gerrit van Dam en Jeronimus Blans, aan dat der firma Dirk Smits en C°. en dat van Cornelis Meijers. De heer Nieuwkuijk verliet toen met zijn gezin onmiddellijk zijn zwaar gehavend pand en

van deze gelegenheid werd in den nacht van laatstgemelden Zondag op Maandag gebruik gemaakt om veel uit dat huis weg te kapen. De burgerij had ten gevolge van dit bombardement geen menschenlevens te betreuren, wel echter het garnizoen.

In een voorpost buiten de Koepoort, die door soldaten van het regiment Zwitsers van Hirsel verdedigd werd, doodde toch een invallende bom één soldaat, terwijl vier manschappen er zwaar door gekwetst werden. In het geheel leed het garnizoen door het beleg een verlies van vier dooden en verschillende gekwetsten.

Na dit bombardement liet de Kommandant Bedaulx in den voormiddag van Maandag den 4^{den} Maart 1793 aan de Franschen vragen om met hen te onderhandelen.

Een Fransch officier met een trompetter verschenen daarop voor de Koepoort en weldra waren de voorwaarden van overgave vastgesteld, waarbij aan de bezetting werd toegestaan in volle wapenrusting en met alle krijgseer en zes veldstukjes uit te trekken.

Nog in den avond van dienzelfden dag namen de Franschen bezit van de Koepoort en daags daarna marcheerde van het garnizoen der stad het eerste bataillon Zwitsers van Hirsel af. Woensdag daarna volgde het 2de bataillon van dienzelfden bevelhebber, alsmede een detachement garde-dragonders en ongeveer een compagnie artilleristen.

De Fransche generaal Westerman rukte nu met 1500 man infanterie en 100 ruiters de stad binnen, zoodat daar de Markt en de straten in eens vol Franschen waren; 150 kanonnen, 400 nieuwe geweren, een groote voorraad kruit en kogels, benevens mondvoorraad viel hun daar in handen. De Magistraat en vooral de substituut-secretaris Cop kregen het door den intocht der Franschen erg druk. In een ommezien tijds was toch de stadsvergaderzaal vol Fransche officieren en kwartiermeesters, die schreeuwden en raasden om biljetten van inkwartiering, waarbij dreigementen tegen genoemden secretaris niet gespaard werden.

Daarop kwamen 50 à 60 vrijwilligers, welke met de Franschen waren medegekomen, allen in volle wapenrusting, de zaal binnen; zij klommen op de aanwezige stoelen en banken en maakten er tot laat in den avond een getier, dat hooren en zien verging; den meergenoemden secretaris gunden zij geen tijd om iets te eten en, als hij aanstalte maakte om de pen maar even neer te leggen, dan werd hij op allerlei wijzen door hen bedreigd.

Eerst te middernacht kon hij zich naar huis begeven, om des anderendaags met biljetten van inkwartiering, bons voor levering van hooi en stroo, het bezorgen van gidsen, stalling voor paarden, enz. weer vroeg in den morgen een aanvang te maken.

Daar niet al de Fransche troepen in de regeeringsgebouwen en in de woningen der particulieren konden worden ingekwartierd, legerde een deel der Franschen zich in de Groote kerk. Zij hebben daar toen het orgel verwoest, de gestoelten en banken afgebroken en op dertien onderscheidene plaatsen vuren aangelegd, zoodanig dat zelfs de zwaarste grafzerken in stukken sprongen en de bevolking des nachts in grooten angst verkeerde, dat deze kerk eene prooi der vlammen zoude worden en daardoor de geheele stad in gevaar zoude komen. Gelukkig trok een groot gedeelte der Franschen den volgenden morgen op last van Dumouriez naar de Willemstad en mocht het daarop aan de burgerij van Geertruidenberg gelukken den brand in de kerk uit te dooven. Het inwendige der kerk was door den brand echter reeds zoozeer beschadigd, dat zij gedurende verscheidene maanden tot het houden van godsdienstoefeningen onbruikbaar was en de Hervormden van Geertruidenberg zich voor de uitoefening van hunnen godsdienst van een schoollokaal moesten bedienen.

Op Donderdag, 7 Maart 1793, werd tegen den middag te Geertruidenberg, toen de leden der stedelijke regeering zich uit de stadsvergaderzaal naar hunne woningen hadden begeven, door de Patriotten zonder eenige kennisgeving

hoegenaamd, vlak voor het Stadhuis, de Vrijheidsboom geplant.

Dat het echter niet de ware vrijheid was, welke de Franschen en de hen vergezellende Hollandsche Patriotten zeiden medegebracht te hebben, ondervonden de Bergenaren al reeds dadelijk. De volontairs, die met de Franschen waren medegekomen, deden toch alsof zij noch militaire noch burgerlijke overheid erkenden. Bij troepen drongen zij de huizen der rustige burgers, de herbergen en de winkels binnen en namen daar zonder betaling alles weg wat van hunne gading was, De stedelijke Magistraat diende daarover eene klacht in bij den luitenant-kolonel Blémont van het 19de bataillon vrijwilligers en deze beloofde toen weliswaar strenge orders tegen zijne manschappen te zullen uitvaardigen, doch zij bleven met rooven voortgaan tot groot verdriet en schade der burgerij.

Generaal Dumouriez was na een verblijf van slechts een paar dagen reeds uit Geertruidenberg vertrokken en in het kommandement der vesting opgevolgd door den generaal Tilly, bijgestaan door eenige Patriotten of Fransch-gezinde Hollanders, zich noemende *Leden van het Comité Revolutionair der Bataaven, Departement Holland.* Van dit Comité waren de Kock, Probsting en Lambrechts wel de meest gevreesden; zij vertoonden zich geregeld op het Stadhuis, bemoeiden zich daar met alles en sloegen tegen een ieder een hoogen toon aan. Zoo o. a., toen zij tegen den middag van Vrijdag den 8[en] Maart niemand van het stedelijk bestuur op het Stadhuis vonden, omdat het zich naar de woning van den kommandant had moeten begeven om over de stalling van de paarden der Franschen te spreken. Driftig stormden zij toen de trappen van het Stadhuis af en, toen zij daarop een der beide Burgemeesters en de Raads-leden ter hoogte van het logement de Zwaan, op de plaats waar thans de Marktkazerne staat, ontmoetten, zeide een hunner, de Kock, tot hen: „Hebben de heeren niets te doen als te kuieren; er is een heer op het Stadhuis geweest om

een gids; als de heeren niet beter op hun post blijven, zullen wij één hunner maar daartoe gebruiken. De heeren moeten niet vergeten, dat de burgers en ingezetenen nu in hunne vrijheden hersteld zijn en dat de stad dus groote verplichtingen heeft aan de Fransche natie en aan de troepen dadelijk alle hulp moet verleenen. De heeren zullen dus verstandig doen met niet alleen overdag, maar ook des nachts op het Stadhuis te zijn." Of er toen al geantwoord werd, dat men niet overal te gelijk kon wezen, het hielp niets, het Comité scheen geen reden te willen verstaan. De leden van het Stedelijk Bestuur gingen daarop met de leden van het Comité naar het Stadhuis. Daar maakte de Kock toen de opmerking, dat er leden van het Stedelijk Bestuur afwezig waren, en nam vervolgens het bord, waarop de namen der bestuursleden vermeld stonden, van den wand en schreef achter de namen der afwezigen er op: GEVLUCHT. Ook gaf hij toen last, dat er onmiddelijk op het Kommandementshuis der stad, dat hij met zijne medeleden wenschte te betrekken, meubelen, bedden, brandstof, licht en mondbehoeften moesten gebracht worden, alsmede dat er inkwartieringsbiljetten zouden worden in gereedheid gebracht voor vier Fransche officieren van het zich noemende *Etat-Major*, die verlangden ten huize van den burgemeester A. G. van Doorn ingekwartierd te worden. Den volgenden morgen, 9 Maart, vertoonden de leden van het Comité zich andermaal op het Stadhuis, doch nu vergezeld van den hiervoor reeds genoemden luitenant-kolonel Blémont en een officier.

In de Raadszaal waren toen de leden der stedelijke Regeering, voor zooverre die in de stad gebleven waren, bijeen. De Kock trad naar hen toe en vroeg kortaf: „Wie is de schepen Ruijssenaers?" Deze (Dirk Ruijssenaers) verhief zich alstoen van zijnen zetel en antwoordde: „die ben ik." De overste Blémont haalde daarop een schrijven uit den zak, las, binnensmonds mompelend, den inhoud er van voor en zeide vervolgens met luider stem: „j'arrête l'échevin Ruijssenaers." Alle leden van het Stedelijk Bestuur sprongen

toen ontsteld op, waarop de Kock zeide, dat de schepen Ruijssenaers en de overige magistraatsheeren zich *bedaard* en *tranquille* moesten houden. Inmiddels werd ook aangehouden de burgemeester van Geertruidenberg, Arnoldus Gijsbertus van Doorn, die wegens ongesteldheid zijne woning niet had kunnen verlaten. De medeleden van Ruijssenaers beproefden nog om Blémont van zijn bevel van aanhouding terug te brengen, doch het hielp niets; alleen verwaardigde Blémont zich tot troost mede te deelen, dat er elders nog meer heeren gearresteerd waren en van Doorn en Ruijssenaers met hen hetzelfde lot zouden deelen, totdat de Hollanders zouden hebben losgelaten de vier Patriotten Micoud, Vilattes, Nobbe en Reepmaker, welke zij gevangen hielden.

Ten einde deze vrijlating zoo spoedig mogelijk te verkrijgen, waren, zoo verzekerde hij verder, reeds brieven aan den Raadpensionaris van de Spiegel afgezonden en vermoedelijk zou de gevangenschap der heeren dus niet van langen duur zijn. Zij waren alzoo gevangen genomen om als gijzelaars te dienen. Ruijssenaers, die wel inzag, dat aan de zaak niets te veranderen viel, verzocht daarop aan Blémont om nog even naar huis te mogen gaan ten einde zijne huisgenooten vaarwel te zeggen en eenig linnengoed in te pakken. Het werd hem echter niet toegestaan, zelfs werd hem geweigerd, dat de substituut-secretaris Cop dit voor hem zoude doen,

Een gesloten rijtuig, waarin de zieke van Doorn reeds genoodzaakt was geworden plaats te nemen, kwam intusschen aangerold en hield voor het Stadhuis stil. Een paar huzaren begaven zich daarop naar de stadsvergaderzaal en maakten daar aan de ontstelde raadsleden bekend, dat buiten een wagen op den heer Ruijssenaers wachtte.

Deze drukte toen stilzwijgend de hand zijner collega's, ging naar beneden en stapte langs een rij van gewapenden bij zijn lotgenoot in het rijtuig, waarna zij beiden, vergezeld van eene escorte ruiterij, in snellen draf naar Antwerpen

reden, om aldaar op het Kasteel als gijzelaars gevangen te worden gezet. (1)

Na de wegvoering dezer heeren bleven van het stadsbestuur nog maar over de 78-jarige burgemeester Vogel, drie schepenen en de substit.-secretaris Cop. Daar dezen niet in staat waren al het werk te verrichten, wat voor de gemeente-administratie noodig was, werd door hen de gepensionneerde vaandrig Van der Vlist, die de Fransche taal machtig was, aangesteld om met den substit.-secretaris de meest noodzakelijke zaken ten spoedigste af te doen.

Het Comité Revolutionair verliet een paar dagen na de wegvoering der beide gijzelaars onverhoeds de stad, toen aldaar het gerucht was verspreid geworden, dat de Hollanders in aantocht waren en de stad zouden insluiten. De leden van het Comité waren op het oogenblik dat dit gerucht zich verspreidde, juist bezig met de goederen op te schrijven der ingezetenen, die voor de nadering der Franschen uit vrees voor een bombardement de stad verlaten hadden; zij wilden hunne goederen in beslag nemen om te kunnen onderhouden de Fransche troepen, welke in aantocht waren; hun onverhoedsch vertrek was dus voor de gevluchte ingezetenen eene ware uitkomst en dezen hadden dientengevolge van den inval der Franschen en hunner handlangers, de Patriotten, minder te lijden dan de achtergebleven ingezetenen, van wie de Franschen en het Comité reeds hadden ingevorderd wat er maar van te halen was.

Toen de Fransche Republikeinen in Belgie overal door de troepen der Geallieerden waren verslagen, besloot in Maart 1793 prins Frederik van Oranje met zijne troepen het beleg voor Geertruidenberg te slaan, ten einde deze

(1) Over het wedervaren dezer heeren, zie:

a. De Chalmot, Nieuwe verzameling van stukken II blz. 38—50, waarin voorkomt hunne memorie over al hetgeen zij als gijzelaars hadden moeten ondervinden.

b. Breda verovert en herovert in 1793 bij W. van Bergen, boekverkooper te Breda.

c. Dr. Hermans Bijdragen I blz. 304.

vesting op de Franschen te heroveren. Van uit het hoofdkwartier Sprang gaf hij daarom op den 28en dier maand aan zijnen onderbevelhebber, den generaal-majoor von Wartensleben, last deze plaats te blocqueeren, waartoe deze des anderen daags te Raamsdonk zijn kwartier zoude nemen, zooals hij ook gedaan heeft. Daar de Prins slechts in de uiterste noodzakelijkheid Geertruidenberg wilde doen beschieten, aangezien die plaats eene Nederlandsche stad was, droeg hij aan von Wartensleben op om eerst te beproeven de stad zonder wapengeweld te veroveren; alleen in de uiterste noodzakelijkheid mocht deze bombardeeren, waartoe de Prins, om op alles voorbereid te zijn, het belegeringsgeschut van de voorposten bij Gorinchem naar Geertruidenberg deed vervoeren. Dumouriez, die inzag dat de Hollandsche vestingen niet voor de Franschen te behouden waren, had reeds aan den generaal Tilly laten weten, dat hij zich maar op de best mogelijke wijze moest zien te redden; deze begreep daaruit, dat hij het niet op het uiterste moest laten aankomen en sloot daarom op 2 April 1793 met genoemden von Wartensleben eene capitulatie, volgens welke hij Geertruidenberg aan dezen overleverde onder beding, dat hij met zijne Franschen de vesting zoude kunnen verlaten met slaande trom, vliegend vaandel, brandende lont, met al hunne veldstukken en militaire effecten en tot Rijssel zoude geescorteerd worden. (1)

Op den 8en April daaraanvolgende trok de generaal-majoor von Wartensleben met zijne troepen de stad Geertruidenberg binnen. Den volgenden dag werd daar een algemeene dankdag gehouden, om God te danken, dat de stad weder in de handen der Hollanders was, *zijnde*, zoo staat er geschreven in het Ordonnantieboek der stad van 1787—1795, *„voor- en nadenmiddag gepredikt met toepasselijke stoffe ook speciaal op 't gebeurde van deeze stad betreklijk, zijnde het plegtige van dien vermeerdert door een*

(1) Het leven van Willem George Frederik prince van Orange. Rott. 1802 blz. 55.

treffend muziek, het driemaal losbranden van het geschut der wallen en schieten met klein geweer, gelijk ook het geluij der klokken, op ordre en onder directie van den heer generaal Wartensleben." (1) De preek werd in de Groote kerk gehouden door den predikant Cochenius. De muziek, waarvan het Ordonnantieboek gewag maakt, was de muziek der militaire kapel, versterkt door eenige liefhebbers uit de stad en haren omtrek; deze muziek werd bij de dankoefening in de Groote kerk gebezigd, omdat haar orgel nog niet hersteld was.

De nederlagen, welke de Franschen in 1793 leden, kwamen ook ten goede aan den burgemeester A. G. van Doorn en den schepen D. Ruijssenaers, die op het Kasteel te Antwerpen allerlei mishandelingen en beleedigingen van de Franschen te verduren hadden, zooals in hunne aangehaalde memorie uitvoerig te lezen staat. Reeds maakten de Franschen aanstalten om hen van Antwerpen naar Rijssel te vervoeren, toen de nadering der Oostenrijkers hen daarvan weerhield; dezen wisten toen van hen gedaan te krijgen, dat genoemde heeren met de overige Hollandsche gijzelaars uit de gevangenis werden ontslagen tegen hunne belofte, dat zij zouden bewerken, dat de kolonel Micoud, die te 's Hage nog steeds gevangen zat, zoude worden losgelaten of dat aan de Franschen een losprijs van fl 140000 werd betaald; voor deze som werd toen zekerheid gesteld. (2)

Als Hollandsch garnizoen kreeg Geertruidenberg een bataillon Zwitsers van Stokar. Zoodra was de stad niet weder in de macht der Hollanders of hare Regeering richtte een schrijven èn aan den stadhouder Willem V, èn een aan de Staten-Generaal, om den grijzen en waardigen generaal Bedaulx, die, wegens de overgave der stad aan de Franschen, gevangen zat, weder in haar midden te mogen ontvangen. (3)

(1) Ordonnantieboek 1787—1795 in het Stadsarchief.

(2) Vervolg op de Vaderl. Hist. van Wagenaar XXVI blz. 104.

(3) Ordonnantieboek alsvoor, blz. 165 en 166.

Het schrijven aan den Stadhouder luidde als volgt:

Doorlugtigste Vorst en Heer!

„Wij hebben de eer met gevoelens van de grootste verheuging en erkentenis zo aan 't Opperwezen, als de middelen, welke daartoe hebben mogen dienen, Uwe Doorl. Hoogheid kennis te geven, dat op heeden morgen de Fransche troupes deeze vesting zijn uitgetrokken en dezelve met een bataillon Switsers van Stokkert weederom bezet is: eene gebeurtenis Doorl. Vorst! zo aangenaam als onverwagt, daar onze ongelukkig gedrukte inwoonders van die verwoestende benden zijn verlost en thans onder 't bestuur van den wettigen soeverein en hunnen geliefden Vorst en Heer hebben mogen weederkeeren. Mogt die blijdschap nog vermeerdert worden door eerlang binnen deeze muren ook te zien retourneeren onzen waardigen commandant den heer generaal Bedaulx, door een zamenloop van verrassende noodlottigheeden wegens zijne hooge jaaren misschien niet genoegzaam bestaanbaar, dog echter — zo veel wij weeten — buiten staat om opzettelijk teegen zijn eed en pligt te handelen, het is dan, dat wij bij deeze kennisgeeving de vrijheid neemen zijn Hoogedelgestr., onze verarmde en zeer geleeden hebbende borgerij en stad in de hoog gunstige protectie van Uwe Doorl. Hoogheid aan te beveelen en met den meesten eerbied en veneratie te verblijven Doorlugtigste Vorst en Heer!

Uwe Doorl. Hoogheids onderdaanige dienaaren en getrouwe onderzaten: de magistraat der stad Geertruidenberg."

8 April 1793.

Dit verzoek was ontijdig, als het niet werd gedaan *pour solliciter les juges*, want toen het verzonden werd, was de strafzaak, welke tegen Bedaulx voor den Extra-ordinairen Krijgsraad te 's Hage wegens het overgeven van Geertruidenberg was aanhangig gemaakt, nog niet berecht. Eerst den 5^{en} Augustus deed voormelde Krijgsraad in deze zaak uitspraak. De Krijgsraad overwoog bij zijne sententie van dien dag: „dat hoezeer het aan bedenkingen onderhevig zoude

kunnen zijn, of na het mislukken der groote inundatie en het aftappen der kleine, (hebbende Bedaulx hierop ter zijner verdediging een beroep gedaan) men niet zoude hebben kunnen waagen, om de Posten van Statendam en Drimmelen te blijven souteneeren, dewijl dezelven, en inzonderheid die van Drimmelen, van zo veele importantie voor het behoud der stad waren, en ofschoon het mede niet buiten speculatie zoude zijn, of na het verlaaten van die Posten, de Stad nogtans wel tot dien uittersten nood, ten opzigte van deszelfs defensie, was gebragt, dat men bij de eerste brusque Attacque zoude hebben moeten succombeeren, en zig in de onmogelijkheid bevond, om ten minste éėne Attacque te kunnen afwachten, het echter aan dezen Extra-ordinairen Hoogen Krijgsraade is voorgekomen, dat vermids niet kan worden tegengesprooken, eensdeels, dat 'er tijde der Capitulatie zeer weinig Levensmiddelen in Geertruidenberg meer overig waren, en anderdeels, dat nadat de Vijand zig van den Post te Drimmelen, van de Noordbossche Schans, en van den Post te Raamsdonk, had meester gemaakt, men als zeker konde en mogt stellen, dat 'er geene Schepen met Vivres en andere hoogstnoodige zaaken, binnen Geertruidenberg meer konden aankomen, en dat dus die stad zoowel te water als te land, van alle communicatie met Holland was afgesneden, waardoor dan ook de hoop op het gevraagde secours geheel was vervallen, en de stad zich binnen weinige dagen op discretie zoude hebben moeten overgeven, zonder in dat geval eenige Capitulatie te kunnen bedingen, het aangaan van eene Capitulatie dienvolgende niet kan gerekent worden, van dien aart te zijn, dat daaruit eene Crimineele Actie en Rechtelijke Condemnatie tegen den Gearresteerde zoude resulteeren."

Hierna besliste de Krijgsraad: „Zoo is 't, dat de Krijgsraad met rijpe deliberatie van Raade doorgezien en overwogen hebbende al hetgeen ter materie dienende was; Gelet op het Declaratoir door den Advocaat Fiscaal bij zijne Conclusie gedaan en voorts gelet hebbende op al hetgeene in dezen

te letten stond, en heeft mogen moveeren, Doende Recht in den naam en van wegen de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, verklaard, dat ter zake van het aangaan der Capitulatie, waarbij op den 4en Maart laatstleden, de stad en vesting Geertruidenberg aan de Fransche Trouppes is overgegeeven, geene actie tegen den Gearresteerde valt; ontslaat den Gearresteerden mitsdien uit zijn Arrest en compenseert de kosten van den Processe." Den 8en September 1793 stond de Stadhouder toe dat deze sententie werd geexecuteerd.

Gelijke sententies wees voormelde Krijgsraad tegen de andere hoofdofficieren, die tijdens laatstbedoelde capitulatie van Geertruidenberg aldaar in garnizoen lagen, als Paul David van Nagell, kolonel der Cavalerie, Philippe Henry Schmid, luitenant-kolonel in het regiment Zwitsers van den generaal-majoor Hirzel, Jan Jacob Meijer, luitenant-kolonel in hetzelfde regiment, Pieter Pietermaat, luitenant-kolonel der Cavalerie, Carel Willem van Haren, luitenant-kolonel der Cavalerie, Jan Poppe André van Haren, luitenant-kolonel der Cavalerie, Jean Henry Hofmeister, majoor in gemeld regiment, Seeger Tierens, kapitein-ingenieur en Ulrich Huguenin, kapitein-luitenant der Artillerie.

Generaal-majoor Bedaulx, hoe oud hij ook was, werd na deze vrijspraak wederom met het kommandement van Geertruidenberg belast.

De schade, welke Geertruidenberg door het bombardement der Franschen en hun onderhoud leed, kan blijken uit den volgenden brief, door de Magistraat dezer stad aan de Staten van Holland en West-Friesland gezonden:

Aan de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Holland en Westvriesland.

„Geeft met 't diepst respect in alle onderdanigheid te kennen de Magistraat der stad Geertruidenberg, dat in 't laatst van de maand Februarij des jaars 1793 de voorn. stad 't noodlot hebbende moeten ondergaan, om door de

Fransche troupes te worden beleegert, tot 't doen van alle mogelijke defensie destijds de boomen en houtgewassen (op een gepermitteerde distantie nabij de fortificatiewerken zo van de vesting, als buiten dezelve gestaan hebbende) afgehakt, verscheidene bruggen om landen en weegen te bezoeken, afgebroken, alsmeede van eenige landen aan de rivier geleegen, de graszoden en aarde tot 't formeeren der inundatie weggestooken zijn geworden;

dat voorts op den 2[en] en 3[en] Maart daaraanvolgende de voorn. stad door den vijand beschooten en gebombardeert wordende, verscheijden huizen daardoor meer en min zijn beschadigt, alle welke nadeelen en rampen volgens de schriftelijke specifique opgave door de ingezetenen gedaan en vermeld op de lijst hiernevens gevoegd onder No. 1 in de eerste colom (1) beloopt eene somma van vier duijzend, twee hondert agt en twintig guldens, twaalf stuijvers;

dat verder op den vierden dier maand de stad bij capitulatie aan den vijand overgegaan zijnde, twee dagen daarna zijn ingerukt ruim 2000 man zo infantery als cavallery der Fransche troupes, die van tijd tot tijd door 't aankomen van Eskorten ter geleiding van vivres en ammunitie zijn vermeerdert, zo dat gedurende vijf weeken tot den 6[en] April 1793, den heuglijken dag, waarop de stad is geëvacueert, men 't getal door den anderen bereekenen kan, ten minsten op drie duijzend mannen, welke bende niet alleen de borgers en ingezeetenen hebben moeten logeeren en voor een gedeelte van levensmiddelen voorzien, zonder daarvoor betalinge te ontvangen, maar dat bovendien door eenige van hun zo heimelijk als met geweld diverse goederen zijn gerooft en schadens toegebragt aan huijzen en schuren door 't afbreeken en verbranden van deuren, vengsters en andere houtwerken, al 't welke volgens opgave als boven heeft veroorzaakt eene schade en verlies van f 14508:15: twaalf

(1) Deze lijst, alsmede de later genoemde, is niet meer in het Gemeente-archief aanwezig.

penn., zooals te zien is op de gemelde lijst No. 1 onder de tweede colom van geweldige roof en plundering;

dat in dien tijd aan de present zijnde leeden van de magistraat is afgevordert om van stads weegen te leveren fouragie voor de paarden, levensmiddelen voor de troupes, 't bezorgen van wagens en karren, beneevens gidsen en bodens tot transport en geleide van personen en goederen, alles vermeld op de hier bijgevoegde lijst onder No. 2 en welke leverantiën en karvrachten te zamen bedragende f 2934:13:—:, reeds uit stadscassa op ordonnantie van de regenten zijn betaald geworden;

dat bovendien aan stadsgoederen en aan de kerk door geweldigen roof en afbraak een importante schade is toegebragt, vermeld op deselve lijst in de colom van roof en plundering, tot drie duijzend, een hondert een en sestig glds, 14 stuivers.

Daar nu onze borgers en ingezetenen, die circa maar drie hondert huisgezinnen uitmaaken, van hunnen handenarbeid moetende bestaan en gedurende de overheersching bijna niets tot hun onderhoud hebbende kunnen profiteeren door dat alles zeer veel hebben geleden en daar bij ook de stadsfinantiën door de bovengemelde afgedwongen leverantiën en toegebragte schade aan stadsgebouwen en goederen grootendeels ten agteren geraakt, ja geheel en al geruïneert zoude geweest zijn, bij aldien door hunEdel Mog. de Heeren gecommitteerde Raden op gedaan verzoek, omtrent 't weder leggen der opgebroken straten, geen ordre was gesteld, om zulks ten koste van den lande te doen geschieden, welke gunst men ten desen dankbaar erkent; zo is het dat de Magistraat voornoemd, vertrouwende op de vaderlijke clementie van UEdelGr. Mog. jegens getrouwe en altoos bereidwillige ondersaten en steunende op de toezegging bij 's lands beveelen tot 't formeeren der noodige inundaties ter afwering van een onregtvaardigen vijand, aan de in- en opgezetenen gedaan, de vrijheid neemt UEd Gr. Mog. als haren wettigen en eenigen souverein te adresseeren met instantelijk verzoek,

dat de borgers en ingezetenen van 's lands weegen restitutie mogen ontvangen van al de opgegeeven schadens en nadeelen door 't afhakken van boomen, 't opbreeken van bruggen, het afrooven der landen en 't bombardeeren der stad hunner inwooning, 't zamen belopende f 18737:7:12.— als zijnde alles buiten hun schuld door de rampspoedige tijdsomstandigheden hun overgekoomen, om zooveel 't dienen kon ten algemeenen nutte te verstrekken, alsmeede vergoeding voor 't geen de zelve geleeden hebben gedurende de invasie van den vijand en wegens de toegebrachte schade aan de kerk en andere stadsgebouwen en goederen en dat eindelijk aan stadscassa mag worden gerestitueert 't geen uit dezelve wegens leverantien, karvragten en bodeloonen is moeten betaalt worden, op dat alles verleenende UEdel Gr. Mog. gunstige resolutie."

't Welk doende de Magistraat der stad
Geertruidenbergh.

Of deze schade door het Gouvernement is vergoed geworden blijkt niet; wel dat de bestrating der stad, die uit vrees voor het bombardement geheel was opgenomen, voor rekening van het Gouvernement is hersteld geworden.

Voor dat wij van het jaar 1793 afstappen dient nog te worden vermeld, dat in dat jaar in het koor der Groote kerk te Geertruidenberg begraven is Johan Arnold Zoutman, vice-admiraal van Holland en West-Friesland, de overwinnaar in den zeeslag van Doggersbank, die den 7en Mei van dat jaar te 's Hage overleden was.

In diezelfde kerk werd ook begraven de dichteres Juliana Cornelia de Lannoy.

Den 9en Augustus 1794 werden de ingezetenen van Geertruidenberg, ingevolge deswege gedane aanschrijving, door het Stedelijk Bestuur gelast om, uit hoofde dat weder een beleg der Franschen dreigde, zich voor den tijd van drie maanden van levensmiddelen te voorzien. Een deel daarvan is toen opgestapeld in het koor der Groote kerk. In dit

jaar ontstonden, zoo door het dagelijks fourageren der Engelsche troepen, welke op de heide achter Oosterhout waren gelegerd en waarvan velen met ziekten behept waren, als door het overbrengen der militaire hospitalen binnen de stad, zoomede door de vele paardenmest en andere onreinheden, die daar op de straten lagen en er niet van opgeruimd konden worden (uit voorzorg voor het geval van bombardement?), in de stad vele ziekten, zooals hospitaalkoortsen, roodeloop enz., waarvan vele ingezetenen het slachtoffer werden.

Den 27^{en} dierzelfde maand werd de stad vereerd met een bezoek van den Stadhouder Prins Willem V en Hoogstdeszelfs gemalin, die bij den burgemeester A. G. van Doorn hunnen intrek namen.

Toen de Franschen in 1794 den slag bij Fleurus hadden gewonnen, was voor hen de weg naar ons land weder vrij en trokken zij daarom onder Pichegru wederom naar ons land. Op den 27^{en} December 1794 was hun generaal Dumonceau reeds aan de verdedigingslinie bij Den Hout, die hij innam. Van daar rukte hij op naar Made en noodzaakte den aldaar geposteerden Hollandschen kolonel van Prehn met zijne manschappen terug te trekken naar de versterking bij Steelhoven. Van de zijde der Hollanders vielen bij dien terugtocht 3 officieren en 40 manschappen. De grijze generaal Bedaulx, die ondanks zijn hooge jaren, zijne wankelende gezondheid en het herhaaldelijk door hem aan den Stadhouder gedaan verzoek om het bevel over Geertruidenberg aan jeudiger en krachtiger handen dan de zijne toe te mogen vertrouwen, nog altijd kommandant van die plaats was, liet daarop de versterking bij Steelhoven zoo sterk mogelijk bezetten en eene coupure graven in den Steelhovenschen dijk, om het voortrukken der Franschen te bemoeielijken. Van dien kant dreigde echter het grootste gevaar niet, daar toch een aanval der Franschen op de fortificaties bij Drimmelen was afgeslagen en zij de versterkingen bij Steelhoven ongemoeid lieten. Het gevaar voor de stad dreigde van uit de Langstraat, omdat de

Fransche generaal Osten tenzelfden tijde bezit nam van de schansen bij 's Grevelduin Capelle en Waspik, en hierdoor de stad van de landzijde was ingesloten; ± 15000 man Franschen lagen daar voor; hoofdzakelijk lagen zij te Raamsdonksveer achter den Waterkeeringsdijk. Inderhaast deed daarop Bedaulx in de stad wederom de steenen van de Markt en van de straten opbreken, om de nadeelige gevolgen van een bombardement, dat nu niet meer te keeren was, nog zooveel mogelijk tegen te gaan. Bedaulx had ook nog de landerijen rondom de stad onder water doen zetten, doch dit kon niet baten voor de verdediging der stad, want de vorst veranderde het water in ijs.

Op den 13^{en} Januari 1795 waagden de Franschen het om over dat ijs de wallen der stad te naderen. Door het geschut, dat op de wallen stond, werden zij op een eerbiedigen afstand gehouden, doch dit belette niet, dat zij in den nacht van den 13^{en} op den 14^{en} 2 batterijen achter gemelden dijk oprichtten en daarmede den volgenden morgen bommen in de vesting schoten, toen Bedaulx geweigerd had ze aan hen over te geven. Den 14^{en} Januari 1795 deed Bedaulx een zeventigtal huizen, welke op dien dijk stonden, in brand schieten, ten einde de vijandelijke troepen, welke zich daarin en daarachter genesteld hadden, er uit te verdrijven.

De bezetting der stad trachtte daarop de batterijen der Franschen te veroveren, doch dit mocht haar niet gelukken. Twee volle etmalen duurde het bombardement der Franschen, waardoor de gebouwen der stad en de Groote kerk veel schade leden. Hierna is op den 17^{en} Januari daaraanvolgende Bedaulx nogmaals gesommeerd de vesting over te geven. Deze belegde toen onmiddellijk een krijgsraad, waarna hij 3 etmalen tijd vroeg om den Stadhouder te kunnen vragen hoe in deze te handelen. Dit werd door den Franschen divisie-generaal Bonneau niet toegestaan, waarna de krijgsraad om reden „het garnizoen niet in staat was eene bestorming af te wachten," op den 19^{en} Januari besloot dadelijk

te capituleeren. Nog op dienzelfden dag werd de capitulatie met genoemden generaal gesloten. Aan den onder-luitenant der artillerie van Opstal werd daarbij opgedragen om het materieel der vesting volgens inventaris aan den Franschen kapitein der artillerie La Venant over te geven.

Op den 21[en] Januari daaraanvolgende rukte de bezetting met krijgsmanseer de stad uit, doch moest volgens de voorwaarden der capitulatie de wapens op het glacis der vesting voor de Fransche troepen neerleggen en den eed zweren niet meer tegen de Fransche republiek te zullen strijden en als krijgsgevangenen naar Holland te zullen gaan.

Aan Bedaulx stonden de Franschen „wegens zijn hoogen leeftijd, ziekelijken toestand en gestrengheid van het weder" toe, om binnen Geertruidenberg te blijven. (1)

Voornamelijk aan het bevriezen van het inundatiewater was het te wijten, dat Geertruidenberg in 1795 reeds na een beleg van twee dagen wederom aan de Franschen moest worden overgegeven. Het blijkt niet hoe lang zij na deze inneming te Geertruidenberg bleven en of zij toen aan de burgerij van die plaats eenig molest aandeden. Zooals bekend is, kwamen de Franschen toen, evenmin als den vorigen keer, hier te lande om ons land voor Frankrijk te veroveren, maar alleen om er de beginselen van de Fransche revolutie in toepassing te brengen.

Den 26[en] Maart 1795 werd de Magistraat der stad ontbonden en door eene provisioneele regeering vervangen. Aan het rechtsgebied der stad werd toen het bestuur over Made onttrokken, dat daarop op aandringen van eenige ingezetenen van die plaats een eigen bestuur kreeg.

De boerenwoningen van Raamsdonksveer, die bij het laatste beleg van Geertruidenberg door de Hollanders als voormeld in brand waren geschoten, werden met behulp van subsidies van het Gouvernement en de opbrengst van collecten weder opgebouwd.

(1) Zie F. H. A. Sabron. II. De oorlog van 1794/95, blz. 23, 128—132, 142 en 165—171.

Ook: A. J. van der Aa. Aardrijkskundig woordenboek in v° Geertruidenberg.

HOOFDSTUK XII.

Geertruidenberg onder Koning Lodewijk Napoleon en Keizer Napoleon.

Koning Lodewijk Napoleon schafte bij decreet van 25 September 1806 te Geertruidenberg de tweede predikantsplaats af; voor dien waren er sedert 1658 steeds twee Hervormde predikanten geweest.

Den 24en April 1809 kwam de Koning te Geertruidenberg en verbleef daar eenen nacht. Hij nam er zijn intrek in het huis van Mevr. de Wed. Chatelin, dat door het Gemeentebestuur en verschillende ingezetenen tot een behoorlijke ontvangst van den Koning was ingericht. Te zijner eere stonden verschillende eerepoorten in de stad en werden de huizen verlicht. Den volgenden dag (25 April) bezichtigde Z. M. de stad in gezelschap van eene Commissie uit het plaatselijk bestuur; toen hij op dien tocht de sporen der verwoesting zag, welke de Fransche troepen in de Groote kerk hadden aangericht, gaf hij aan het Bestuur van die kerk, ten einde haar te kunnen herstellen, fl 2000. Aan het bestuur der R.-Katholieke schuurkerk schonk hij fl 5000. In de haven der stad bezichtigde Z. M. den zalmsteek, dien de zalmvisschers der stad aldaar in het klein voor hem hadden geplaatst. Verder maakte de Koning toen een tochtje over den Biesbosch om de zalmvisscherij op te nemen. Aan de zalmvisschers schonk hij bij die gelegenheid verschillende voordeelen, die hun door het Fransch Bestuur in 1810 zijn ontnomen geworden. (1) Dat bestuur vernietigde zelfs de bestaande verpachtingen der zalmvisscherij in den Biesbosch en verhuurde die ondershands aan een drietal vischkoopers te Geertruidenberg, die nu het monopolie van den vischhandel aldaar kregen, terwijl een aantal huisgezinnen, die tot nu toe van de visscherij geleefd hadden, broodeloos

(1) Dr. Hermans Bijdragen tot de geschiedenis enz. van N.-Brabant Ie Dl. blz. 484 en vlgd.

werden, ten ware zij als knechts bij de opkoopers in dienst traden. Ook de gemeentekas leed door deze willekeurige handelwijze van het Fransche Bestuur groote schade, omdat het daardoor verloor den 20en penning van de opbrengst der verkochte zalmen enz., aan de stad door het Huis van Oranje den 15en Nov. 1593 toegestaan.

Den 1en Februari 1810 des namiddags omstreeks 5 uren rukte een detachement Fransche gendarmerie, vijf man sterk, de stad binnen om aan het Plaatselijk Bestuur mede te deelen, dat de stad bij het Fransche Keizerrijk was ingelijfd. Nog in den avond van dienzelfden dag omstreeks 7 uren werd dit detachement gevolgd door een bataillon infanterie van het Fransche leger onder het bevel van den kolonel Munnier. Den volgenden dag kwamen Commissarissen vanwege de Fransche Regeering te Geertruidenberg op de 's lands kantoren de voorhanden zijnde gelden in beslag nemen en, toen de Hollandsche beambten daartegen moeielijkheden maakten, maakten zij zich van die gelden meester door hun pistolen op de borst te zetten en met inlegering van Fransche militairen te dreigen. Het plaatselijk bestuur werd verder ontbonden, de Schepenbank of het collegie van justitie van Geertruidenberg en Made, dat in eerstgemelde plaats gevestigd was, opgeheven en als maire werd aangesteld Johannes Brouwers, die in 1798 door het volk tot baljuw der stad was gekozen.

De Fransche wetgeving werd er ook ingevoerd.

Geertruidenberg is tot het laatst van December 1813 onder het Fransche Bestuur gebleven. Gedurende dat bestuur heeft een bataillon Spaansche krijgsgevangenen, dat te Geertruidenberg gekaserneerd was, aangelegd het gedeelte straatweg en dijk, strekkende van de gemeente Oosterhout over het Oude Maasje tot aan den zoogenaamden Nieuwen Dijk.

Den 8en December 1813 waren de wallen der stad onbewapend en bestond hare bezetting slechts uit eene compagnie kustbewaarders en een detachement Fransche mariniers. Plaatselijke kommandant was alstoen de generaal Lorcet.

Kort daarop kwamen in de nabijheid der stad, aan de zijde van Raamsdonk, achtereenvolgens enkele Russische Kozakken, die zich ongehinderd legerden aan den buitenberm van den aldaar kort te voren aangelegden dijk of straatweg; zij bleven daar liggen tot den 13en December 1813. Toen men op dien dag de Hollandsche vlag van den Bredaschen toren zag waaien, rukten de Kozakken door de Koepoort de stad Geertruidenberg binnen, na dit eerst overeengekomen te zijn met generaal Lorcet, zoodat er geen gevecht tusschen hen plaats had. Den volgenden dag brachten vier Kozakken dezen generaal gevankelijk naar Breda, terwijl zij aan de Fransche Mariniers toestonden om met hunne wapenen weg te trekken. De Compagnie kustbewaarders, welke grootendeels bestond uit inwoners van Geertruidenberg en omstreken, werd ontbonden en hare manschappen keerden naar hunne haardsteden terug.

Den 20en December 1813 werd Geertruidenberg door Commissarissen vanwege den Souvereinen Vorst in bezit genomen en de maire uit zijne bediening ontslagen. Als burgemeester werd toen voor Geertruidenberg benoemd de notaris Adrianus Johannes Verkouteren, die dadelijk als zoodanig geïnstalleerd werd.

Hiermede was aan het Fransch bewind over Geertruidenberg een einde gemaakt. Russische en Pruisische militairen kwamen daarop in die plaats voor een oogenblik in garnizoen; ook kwam er het leger der Verbondenen, toen het naar de Zuidelijke Nederlanden marcheerde; van dat leger hadden de inwoners van Geertruidenberg op zijn doortocht door die plaats veel last, zoo van inkwartieringen als van vorderingen van allerlei aard. In Januari 1814 vreesde men te Geertruidenberg een oogenblik, dat de Franschen weder een aanval op die stad zouden doen; dat veroorzaakte daar een ware paniek, zoo zelfs dat het aldaar nieuw opgerichte bataillon infanterie de vlucht nam; de Franschen kwamen echter niet. (1) Kort daarna kwam voor eenigen tijd een bataillon Pruisische vrijwilligers hier in garnizoen.

(1) Hermans t. a. p. blz. 487 en vlgd.

HOOFDSTUK XIII.

Korte aanteekeningen betrekkelijk hetgeen na 1814 is voorgevallen.

1817. Publiek aanbesteed voor f 2640 het afbreken van drie wachthuizen en drie kruitkelders.

Muur geplaatst in de Groote of Prot. kerk, waardoor het koor van het schip dier kerk gescheiden werd.

Een Orgel voor die kerk aangekocht van de Waalsche gemeente te Heusden voor f 1300. (Van 1793—1817 was er geen orgel aanwezig.)

1820. De havenwerken ten laste der gemeente gekomen. Deze ontvangt f 1500 voor de herstelling daarvan.

1821. Het Domein koopt af de verplichting tot onderhoud van de Groote kerk met toren. Het geeft, onder de verplichting van onmiddellijk met de herstelling er van te beginnen, voor de kerk f 8500, en voor den toren f 2600.

Daarenboven gaf het eene inschrijving op het Grootboek der nationale schuld (2 1/2 %) voor de kerk ten bedrage van f 10000 en voor den toren van f 4000.

1822. Het herstellingswerk aan den toren der Groote kerk aangenomen door Jan Damen te Leur voor f 2149.

Eene kostschool voor jonge juffrouwen opgericht.

1823. De gewezen vestingwerken publiek verhuurd voor f 1200, gedurende 50 jaar, aan Antonie Zijlmans, waarna met de slechting daarvan begonnen is. (1)

1825. Eene nieuwe bierbrouwerij „De Kroon" gebouwd aan de Haven door Van Rijn uit Rotterdam.

1826. Eene nieuwe kazerne gebouwd.

1827. Eene nieuwe bierbrouwerij „Het zwarte Anker" gebouwd door Mej. de Wed. W. de Rooij.

Ontvangen door de stad van den Staat eene subsidie groot f 1400 tot herstel der havenwerken.

(1) Zie de beschrijving dier slechting bij Dr. Hermans t. a. p. blz. 491.

1828. Overleden de pastoor van Geertruidenberg, Gerardus Cecilianus de Visscher. Benoemd tot zijnen opvolger Christoffel Hermus.

1833. Bel en Posthoorn (2 brouwerijen) publiek verkocht voor f 10,000 aan het Departement van Oorlog.

De stad wordt weder van vestingwerken voorzien. Tot plaatselijk Kommandant der stad benoemd de majoor op non-activiteit J. C. Plappert.

1834. Publiek aanbesteed het bouwen van 8 penanten en 2 landhoofden voor de waterkeering in de rivier de Donge. Aannemer Jan van der Made te Klundert voor f 87,000,

1835. Aanbesteed een bomvrij buskruitmagazijn op bastion 3. Aangenomen door Van Tienhoven te Ameide voor f 70,000.

Het bakenrecht op het Bergsche Veld door het Dep. van Marine overgenomen van de stad tegen een jaarlijksche rente van f 50.

1836. Het bouwen van 2 wachthuizen, één aan de Koepoort, één aan de Waterpoort, aanbesteed voor f 7300.

1837. De Lunette over de rivier de Donge aanbesteed voor f 162500. Aannemer Van Tienhoven te Ameide.

De stad ontvangt f 1600 voor het verbeteren der straten leidende naar de Koepoort.

De vestingwerken om de stad zijn voltooid.

1839. Hospitaal en broodbakkerij ingericht in de voormalige Bel en Posthoorn. Kosten f 56900.

1843. Het Liefdegesticht „St. Agnes", afdeeling van het Moederhuis te Tilburg, opgericht.

1844. Concessie tot het leggen eener houten brug op de penanten der waterkeering in de Donge verleend aan Jan van der Made te Klundert, welke brug de stad met Woudrichem en de Langstraat verbond. Duur der concessie tot ultimo April 1895. Deze concessie is niet verlengd geworden, omdat bij het maken van den spoorweg 's Bosch—Zwaluwe het

het Rijk te Geertruidenberg naast de spoorwegbrug eene brug voor gewoon verkeer over de Donge heeft gelegd, waarover de passage vrij is. De eerstbedoelde brug is daarop afgebroken.

1849. Op den 3^{en} April is hier het lijk van wijlen Z. M. Koning Willem II, dat van Tilburg kwam, door den Gouverneur der Provincie Noord-Brabant, den Heer Borret, den Kolonel-waarnemenden provincialen Kommandant, den Heer De Villeneuve en het stedelijk bestuur plechtig ontvangen.

Bij de aankomst van den stoet werden de klokken geluid en van de wallen der vesting een saluut van 101 schoten gelost. De dienstdoende Schutterij en het Garnizoen hadden buiten de stad, tot aan de Haven, waar het lijk zoude ingescheept worden, den weg van weerszijden bezet. Aldaar lag de stoomboot „Stad Geertruidenberg" gereed, om het lijk naar Rotterdam te vervoeren. De vlag en de wimpel van de boot waren half stok geheschen. Het vaartuig was geheel in rouw gehuld; het dek was met zwarte kleeden belegd, en op het achterste gedeelte daarvan was eene katafalk geplaatst, met zwart laken bekleed en afgezet met wit.

Over deze katafalk was eene zwarte tent gespannen, die tot bijna aan de stoompijp reikte.

Eerst des namiddags te één ure was de stoet te Geertruidenberg aangekomen. Prins Hendrik, die zich des morgens vroeg van Tilburg derwaarts had begeven, bevond zich reeds te elf ure te Geertruidenberg. Z. K. H. voegde zich bij de Onder-Officieren der Lanciers en van de Tilburgsche Schutterij, die het lijk des Konings naar de stoomboot droegen. Des namiddags te half drie ure kwam H. M. de Koningin-Weduwe, vergezeld van Prinses Sophia en gevolg, te Geertruidenberg aan en scheepte zich ook op de stoomboot in, die dadelijk vertrok, even als

twee andere stoombooten, de Noord en de Prins Frederik, die de deelnemers aan den stoet en de paarden aan boord hadden.

1854. Nieuwe openbare school gebouwd achter het voormalige Weeshuis.

1859. Aangevangen het bouwen eener nieuwe R. Katholieke kerk.

1862. De nieuwe R. Katholieke kerk voltooid.

1867. Eene beetwortelsuikerfabriek te Statendam gebouwd.

Het R. Katholiek gasthuis geopend.

1882. Feestelijke opening van den stoomtram Oosterhout-Geertruidenberg.

Een nieuw orgel geplaatst in de R. Katholieke kerk door Anneessens te Geeraertsbergen.

1883. Rijks-normaallessen opgericht.

1885. Feestelijke opening van den spoorweg 's Bosch—Zwaluwe.

1888. Nieuwe bestrating met trottoirs aangelegd.

1890. Nieuwe vrije voetbrug over de Donge -- door het Rijk gelegd — opengesteld.

R. Katholiek Militair Tehuis geopend.

1893. 50-jarige herdenking van de oprichting van het Liefdegesticht.

1897. Hooge vloed gepaard met storm op den 19en Juni, waardoor de landerijen buiten de stad overstroomd werden en veel schade aan de veldvruchten werd toegebracht.

Errata et addenda.

blz. 38 5e regel v. o. moeten wegvallen de woorden *doen* tot en met *huijse*
id. 6e regel v. o. hnijse: lees: huijse
blz. 49 18e regel v. b. achter *de* te voegen: gevolmachtigden van den
blz. 52 2e regel v. b. Hohelohe: lees: Hohenlohe
blz. 59 1e regel v. o. der stad *van*: lees: der stad *had*
blz. 72 9e regel v. b. achter *stad* te voegen: in het vervolg gemakkelijker
blz. 104 8e regel v. b. deor: lees: *door*.

BRONNEN.

KEUREN

VAN

GEERTRUIDENBERG.

Naar een handschrift op perkament in het stadsarchief, geschreven in het jaar 1558.

Dit handschrift bevat ook eenige handvesten en heeft tot titel:

Die hantvesten ende koeren der stede van sinte Geertruijden berghe.

Op het titelblad staat nog:

„In vanum esset Lex, in civitate nisi in ea esset qui Legem tueretur."

N.B. De keuren volgen in dezelfde orde, waarin zij in het handschrift voorkomen. Al wat volgt na het woord *Finis* kan *niet* in 1558 geschreven zijn. De handvesten, welke aan deze keuren voorafgaan, vindt de lezer hierachter in chronologische orde onder N°. 4.

Dit sijn die coeren, die geset sijn bij den Recht, bij Scepenen, Raidt, ende bij der gemeenre poirteren van sinte Gertruijdenberge.

In den iersten wat verboernissen die scepenen wijsen op 10 pont, die en dubbelleert nyet, tensij int merctrecht, dan dubbelleert sij op 20 pont tegen den heer ende der stadt, ende dairboven niet.

Twiste een poirter tegen eenen anderen poirter so sal die een den anderen doen dagen voer tgerecht oft die heer. Ende daer sal die een den anderen aanspreken van alsulcke misdaet, als die een den anderen misdaen heeft, ende dair aff sullen scepenen getuijgen horen, ende na die getuijge sullen scepenen ende raidt soenen op haer beste, binnen den eerste vreede, uitgenomen dootslage ende vredebrake tot haren rechte.

Ghesworen, die after susterkijnt sijn ende dair binnen aff te gaen, en sij datten die gesworen dair toe roepen, te houden op alsulcke peijne, als die gesworen dair toe setten. Ende binnen dien vrede 8 dagen oft dair binnen soe sullen sij comen voir die vierschaer des Dijnsdaechs oft des Saterdaechs, ende doen hem te weeten, welcke tijt die vreede utgaen sal. Ten deden sij des nyet, welck hoere diet liet, die waren op 10 s. te verboernissen.

Soe wie eenen knijff toge buijten merctrecht bij nacht, die verbuerden tegens den heer ende tegens der stadt 4 pont, bloetreijsde hij dair yemant mede ende bij nacht, 8 pont.

Soe wie dat knijff toge buijten merctrecht bij dage, die waers op 2 pont, bloetreijsde hij, die verboerde tegen den heer ende tegen der stadt 4 pont.

Soe wie die eenen knijff togen binnen merctrecht bij dage oft bij nachte, waers op 4 pont, bloetreijsden hij dair yemant mede bij dage oft bij nacht, waers op 8 pont ende alle scerpoerde (1) messe, gelijck den knijfe, bij nacht ende bij dage binnen merctrecht.

Achtbaer wonden tot haren rechte.

Soe wie een sweert toge bij dage buijten merctrecht, waers op 20 s., bloetreijsde hij daer yemant mede, op 40 s., toge hijt bij nacht, op 40 s., bloetreijsde hij dair yemant mede bij nacht, op 4 pont.

Soe wie een swert toge bij dage oft bij nachte in merctrecht waers op 40 s., bloetreijsde hij yemant dair mede, bij dagen oft bij nacht binnen merctrecht, wairs op 4 pont.

Een pieckstaff is gelijck een swerde.

Soe wie den anderen een achtbaer wonde dede, wairs op 10 pont, nyet te dubbeleeren dan binnen tmerctrecht, alst voirss is.
Een achtbair sal wesen leedts lanck ende nagelsdiep van den iersten vinger, sonder boven een oge.

Wie dat den anderen wont boven een oghen, dat been bleek, is op 100 s. tegen der stadt ende den heere.

Soe wie dat santsoen, rutinge, (2) helmaetse, ghiserme (3)

---

(1) scerpoerde (scarpordech) = scherpgepunt.
(2) rutinge (ruijtinck) = zwaard, houwer.
(3) ghiserme = strijdbijl.

wapen oft ander moort wapen droege, utgenomen scepenen, raidt ende sheren bode, waert op 40 s., wonde hij daer yemant mede oft bloetreijsde ende nyet gegoet en wair, alle scepen wijsden dat recht is, waers op 10 pont.

Leemdt (1) ende dootslach tot hoeren recht.

Alle andere wapenen tot scepenen vonnisse.

Wie dat den anderen gave eenen slach, waers op 10 s.

Valt hij oft bloet hij 20 s.

Valt hij ende bloet hij 40 s.

Wie dat den anderen scouden hoerensoen, oft dief, valscher oft mordener, waers op 20 s.

Loechende, hij waers op 10 s., antwoerde die ander dyergelijck weder, die verboert ock alsoe vele, mer diet begint sal den anderen sijn boeten aff doen.

Voert betoge yemant den anderen diefte oft seijde dese valschelijck oft dese moert dede, hij daer waers op 100 s., hij en mocht betonen.

Wie dat in evelen wil is tegens den anderen is op 3 s.

Wat wijfhoet, die twiste, die soude den steen draghen van den Hoevel ten Kerkhove, en wilde sijs nyet doen, soe wair sij op 20 s.

Wat man oft wijff boeten verboert boven 20 s., mach hijse nyet gelden, soe sullen sij wesen buijten der poirten

---

(1) Leemdt (lempt) = verminking.

alsoe menich jair, als sij menich pont verboert hebben, ende come sij binnen der poirten, eer haer jaeren utgaen ende sij begrepen worden, soe sal men hem alsoe menich lidt affslaen, als sij menich pont verboert hebben, ende nochtans sullen sij haer jaeren ut sijn.

Wat poirter van den Berghe buijten vrijheijden misdoet, dats te verstaen binnen Zuythollandt, dat sal men ten Berge berechten, ende men sal oirconden doen gedaghen ut den ambocht, dairt gesciede oft ander diet saghen, wie datsij waren, ende sij sullen comen ten Berge voir den recht ende voir scepenen, ende oirconden op haren eedt, ende die scepenen sullen wijsen na dier orkonden; van dier verboernissen sal die heer hebben die twedeel, ende die ambochtshere dat dordendeel, ende van dat dordendeel sal die stede bebben hair dordendeel.

Wort een man aangesproken oft een wijff van vredebrake, van dieften oft van quaden feijten van den heer oft van sijnen rechten, dat sal blijven ter scepenen proefnissen, ten sij dat die heer oft die in sijn stede is mach hebben getuijgen, als recht is.

Wie dat gesworen dreijchde om rechts wil oft om der stadt wil is op 10 pont ende wie se dreigede aen lijff ende goet, wair op lijff ende goet; dit sal wesen op scepenen proefnissen.

Soe wat luijden van buijten, die onse poirters niet en sijn, vochten binnen der vrijheijt ende geen borch en setten, waeren op 60 pont, voeren sij ongebetert (1) ende sonder borchtocht uter poirte.

Voirt die van buijten compt ende onse poirter niet en

(1) ongebetert = onhersteld, onvergoed, ongeboet.

is ende maicte kijff oft twist, dat in vreden compt, die eenen evelen wil heet, trect hij uter poirte ongebetert en ongeborcht, wair op 10 pont.

Voert soe wat poirter eenen landtman jaechde in een huijs van twistelijcke saken ende hem volchde over den dorpel, wair op 100 s. boven die boete.

Voert soe wat landtman eenen poirter raechde in een huijs van twistelijcke saken ende hem volchde over den dorpel, wair op 10 pont bove die boete, die hij verboeren mochte.

Wat man, die bij dage vocht oft bij nachte, die mach die rechter houden, dair hem aen twivelt dat hij nyet gegoet en is, hij set borgers voir 2 poirters, dat is gelijck scepenen.

Vocht een landtman tegen een poirter ende die landtman geen borge en sette, wair op 60 pont ende heeft die landtman oft die man van buijten wonden gemaict, dat den scepenen dunct, dat aen sijn lijff gaet, die sal men te recht houden.

Voirt gevalt enich ongeval van dootslage oft van gelijcken ongeval, dair die heere oft die magen recht aff begeren, dien doden sulle scepenen besien, soe sullen sij hem recht wijsen van den voirss doden, gelijck oft hem die handt aff wair gedaen mitten recht, ende voirt sullen die scepenen recht wijsen, gelijck oft die hant wair ter vierscaer.

Wat man oft wie dat vocht bij den vierschaer oft in die custinge, wair op 10 pont, bloetreijsde hij, op 20 pont.

Wie dat vrede wederseijde oft verswege, waers op 10

pont, eijsch men als recht wair, ende wanneer hij driewerff geeijscht is, als recht is, dat is: ick eijssche u vrede eenwerff, anderwerff, dordewerff, vierdewerff ende recht, ende sprack die rechter dan, oft dien man, dien eijschede, eenen poirter toe bij sijnen naem, dat hij hem dien man halp houden, ende dede hijs nyet, soe waer hij op 10 pont, ende desen eijssche sal drie wesen, elck op 10 pont.

Wie dat vrede brake, wair op lijff ende goet, dien hij selver metter hant gegeven hadde.

Welck man sloege den anderen boven vrede, dat, waer vredebrake, die hem werde noetwers, dan wair nyet vredebrake, heeft hij getuijge ende toent hijt mitten monde.

Voert soe wie dat onwetende ende onnoselycken vredebrake, die wair op die boete van 20 pont, dat toebrengen van vrede van wetenscap oft van onwetenscap, dat sal staen op scepenen proeve sonder argelist; mer voer dese vredebrake van 20 pont sal men gheen jaeren hebben, gelijck als men heeft van anderen boeten.

Huijstotinghe (1) op 10 pont.

Voert aen dat gheen poirter buijten vrijheijden in twist tegens eenen landtman meer verboert dan een landtman tegen een poirter.

Wie misdoet bij nacht, dair die heer oft die man des ander daechs litteken aff betonen mach des anders daechs bij dage, die sal sijn onscult doen met hem sessen een orlijns man als recht is, iss er geen bedrach aff.

Wat man twist maicte ten brande, wair op 10 pont ende

(1) Huijstotinghe (huijstokinghe) = huisbraak.

dair en moet niemant comen gewapent het en wair met wamsoelen, (1) pieken, ende staven, beckeneel, (2) collieren, (3) mach men dair brengen. Die ander wapen ten brande brocht die wairs op 100 s.

Soe van wies menschen vier brant quaem, waert dat ander luden eer brant riepen eer hij of die binnen den huijse waeren, waers op 40 s.

Soe wat man, die ut lagen (4) slants geleijt wort metten recht van sijnen lijve, soe wien huijsde, oft hoefde, ate oft droncke oft stercte tegens den heer oft tegens sijn viande, die dair aff betuijcht werde, waers op 30 pont Ende wie dair tegen sprake binnen lants, waers op 10 pont; mer worde hij aengesproken sonder oirconde, soe moet hij sijn onscult doen met hem sessen een orlijns man, als recht is.

Die vinders wederseijde, waer aff dat waer, verboerde tegen den heer ende dat stadt 20 s. ende tegens den man 20 s., alsoe dick, alst hij dede.

Alle schout (5) tot 4 s. toe, binnen vrijheijden, sal der stadt bode berechten voir elcx mans huijs, twevout beter. Ende die panden sal men eijgenen gelijck ander kistpande; dair die stadt bode recht doet, heeft hij eenen d., aen diet onder gaet.

Men sal *custen* (6) tot elcker maent.

Wie dat dobbelt, (7) treest oft queect (8) ob dobbelspel is op

(1) wamsoelen (wamzuel) = buikkleed.
(2) beckeneel = metalen hoofddeksel, dat onder den helm gedragen werd.
(3) collier (kollier, colire) = halskraag.
(4) ut laghen (uutlaeghe) = verbannen, banneling.
(5) schout (scout) = schuld.
(6) custen = bevredigen, tevreden stellen.
(7) tresen = drinken.
(8) queect (quelken) = triktrakken.

20 st., wort hij bedragen daer aff, lijt hijs; messaect (1) hijs ende iss er gheen bedrach aff, soe moet hij sijn onscult doen ter dorder hant ende heeft hij geen goet, soe moet hij die poirt ruijmen ende quaem hij in sonder verdinct daer binnen, soe moest hij die 20 s. geven ende ruijmen die stadt een jair of pijsde hij, dats te verstaen binnen vrijheijden.

Verbode die wert oft die werdinne dat dobbelen nyet oft dat treetsen, soe waren sij op 10 s. oft dat queken oft dat pijsen. (2)

Wat poirter oft poirtesse binnen vrijheijden soe veel goets nyet en hadden dair hij sijn schot mede gelden binnen 8 dagen nadien, dat ment gadert, die sal men den rechter leveren ende die salt in doen panden op 10 s. te verboeren; met erve noch met huijse ende mach men nyet betaelen, heeft een man ander goet.

Wat poirter oft poirtersse der poirten vertijen (3) wil, die sullen comen twe Dinxdage ende des derden vertijen ende bieden elcken man genoch te doen en dan mach hij of sij vertijen.

Wat man oft wijff van desen dage voert poirter worden wille, compt cost van hem; dien cost moet hij doen ende dien cost sal men hem versetten ten naesten scote (4) bij scepenen ende raidt.

Niemant poirter te worden dan Dinxdaechs in een gebannen vierschaar.

Wat poirter oft poirtersse sijn scot nyet en gulde (5) ten

(1) messaect = loochent.
(2) pijsen = zeker spel uit de 14e eeuw.
(3) vertijen = onttrekken, afzien van
(4) scote = vaststelling der lasten.
(5) gulde (gulden, gouden) = vergelden, betalen.

tijden, dat men sculdich is te gelden, ende men nyet en vonde te panden, die soude men 3 Dinxdagen ter vierschaer eijsschen, als recht is. Ende en gouden sij haer scot nyet daer binnen, soe waeren si van der poirt quijt ende men soude haer scot ynnen, soe men yerst mochte.

Soe wie scout sculdich is oft borge voer scepenen geset heeft, die en mach sijn goet nyet vercopen, en sij dat hij alsoe veel anders goets behout, dair hij sijn schult ofte die borge mede gelden mach. Noch sijn goet uter hant setten wair hij binnen jairs gecalengiert worde.

Wat man oft die scepenen litteren heeft van sculden mach custinge (1) vermanen sonder clagen ende nemen, opdat hijse toent mit gedinghe, alse die tijt leden is, des hij daer waerlijcke aen comen is.

Wat man die brieve toent op een anderen man alse van sculden op scepenen kennissen ende die ander man seijt, hij en doet alst ten tijden comt, mindert hij die scult soe is hijs op 5 s., mindert hijse nyet, soe is die ander op 5 s.

Wie dat custinge eijschet tonrechte is op 5 s. ende wie custinge ontseijt tonrechte is op 5 s.

Wie dat poirter wordt oft der poirten vertijt is 12 d. sculdich der poirt clerck, om dat hij sijne tijt bescrijft.

Soe wat man oft wijff des anders borge wordt in scepenen brieve oft dat scepenen kenne, can die borge goet bewijsen, dat des zaecweldigen (2) is, dat sal voer des borge goet gaen, alsoe verre als men recht mit onser scepenen brieven doet. Ende en can die borge geen goet bewijsen, voer die handt wederom te gaen ten borghen huijs oft des zaecweldighen.

---

(1) custinge = geruststelling, zekerheidsgeving.

(2) zaecweldigen = dien de zaak voornamelijk aangaat.

Scepenen nadien dat sij sijn geseten te recht ende die recht geboden heeft lust ende verboden heeft onlust, soe en sullen sij gaen tot niemants rade sij en gaenne gemeenlick, die daer sijn, op 10 s.

Alle straten, die gemaect gecatsijt (1) sijn binnen vrijheijden oft worden sullen, die sal men scouwen op die boete van 2 s. en worden sij nyet gemaect, soe sal men se bestaden te maken als scepenen wijsen, dat recht is.

Gheen scepenen niemants tale te spreken op 20 s.

Wat man miss (2) leijde opdie strate, ten voert ten derden dage wech, wair op 10 s., sonder opten *Vesse* (3) oft opten *Havendijck*.

Opty Vesse sal men houden eenen wech 20 voet breet en opten Havendijck 15 voet breet, ende den wech mach den rechter scouwen, alsoe diek als hij wil, op 2 s. ende opten Vesse ende opten Havendijck en sal men nyet scouwen en sij geboden des derden daechs te voren.

Wie dat broot ten Berge van buijten brengt te coop dat sal men houden ondaen een aetmael dair na, wie dat cofte ende voirt vercofte dat aetmael en wair leden, wair op 10 s.

Wie vier hadde in den oven buijten sdaechs licht, wair op 10 s.

Gheen stroe te stoken onder liggende esten, (4) op 10 s.

Wie dat ghinge bidden after straten oft bij huijsen met

(1) gecatsijt = met steenen bestraat.
(2) miss = mest.
(3) Vesse = Vest.
(4) esten = ovens, droogplaatsen.

enige bedelaren, wijff oft man, wair op 20 s. sonder met dien van Dordrecht utgenomen, onse terminarisse.

Wat man van buijten coopt huijs oft erfenisse, dien coop mach een poirter van binnen hebben, dien ierst eijscht met gedinge ten selven recht, datten dien man van buijten gecoft hadde ende seijde die man dien coop duerre dan hij wair, dat moest hij ten heijlighen sweren.

Wat man den anderen doet gedaghen tot sijnre antworden ende drie clage dair op claecht, vervolcht der derder clagen, dair hij om claghet sonder houdcn, dair dier stadt bode kent, dat hij gedaecht is.

Alle jairgedinghe te dinghen op sijnen rechten dach ende nyet te verligghen.

In een jairgedinghe mach men 2 claghen ende vervolghen tot elcker een pont ende nyet meer.

Gheen paerde oft vee oft ander beesten naerre den vier te staen dan 16 voet den heerde, den oven ende van esten desgelijcx, dair en wair een weech voer, op 10 s.

Gheen stroe oft hoij, dat daghelicx liggen sal naerre den heerde dan 16 voet. Noch stroe, noch hoij, noch voeder opter tijllen naerre dan 16 voet, dair en wair een weech voer van leem oft van ander saken, op 10 s.

Die tot Dordrecht voer oft riep om luijden te voeren oft om vracht, elc poirter oft poirtersse sal ghens varen om eenen d., dier meer aff naem wair op 10 s.

Wie aenvinge weeskijnder goet, sonder den heer ende scepenen hine verborghet, als scepenen wijsen sullen, wair op 10 pont.

Wat man oft wijff storve een peert oft een koe, dat souden sij doen graven, alst gevilt wair, voervoets (1) honden, katten ende ander beesten, ten iersten dat sij doot waeren op 10 s.

Gheen cruijt te bernen (2) binnen graften op 10s. ende dat vier binnen daechs lichts uit te doen op 10 s.

Wat man oft wijff, die beset (3) is, die mach der stadt bode te recht houden totter tijt toe, datter die heer toecoemt mitten gesworen; ende wilde hij der stadt bode ontgaen, wie datter stadt bode toesprake bij sijnen naem, ende hem die man nyet holp houden, wair op 100 s. Sloegt hij der stadt bode oft die hem holpen, die wair op 30 pont, ende dat derdendeel sal hebben, die men misdoet, dat ander sal gaen, daert sculdich is te gaen daert aen smans lijff goet staet tot sijnen recht.

Wie totter waken nyet te tijde en quaem in sijn wacht, alse die wakers utgaen, ende nyet met hem en bleven alsoe lange als sij, sculdich waer op 10 s., daeren die wakers bedr(aghen) (?) (4)

Wat man oft wijff goet sculdich is van testament oft van anderen saken der kercken, den heijlighen gheest, oft den gasthuijs, oft der broederscap van onser liever vrouwen, dat sal men panden teijnden 8 dagen sonder dingen twiscat beter, teijnden 8 dagen verloren.

Wanneer die rechter ende die scepenen verclaert sijn int jairgedingen, soe sal men die raitsluijden claren, voer men yemant anders beclage sel onscult te doen op haren eedt gelijck den scepenen in allen manieren.

---

(1) voervoets (vorvoets) = op staanden voet.
(2) bernen = branden.
(3) beset = gevat, gevangen.
(4) bedraghen = beschuldigen.

Niemant te herberghen ledich wijff (1) oft poeijtier (2) op 10 s., alsoe dicke als ment doet.

Derffenisse, om wat sake dat sij gecust wordt, die sal wesen den dorden dach beter ende die erfnis sal blijven soe drie veertien nachten. Ingaende des eersten Dinxdagx, nadien dat sij gecust wort, ende wort die custinge ende die erfnis nyet gequijt binnen den selven termijnen voirsz., soe sal men hem bieden des ander daechs te quijten voer 2 scepenen, mach hijse hebben; ende heeft hij gheen scepenen, soe mach hijse voer 2 poirters of voir meer, ende wortse nyet gequijt, soe sal men den man dair in doen als recht is van den ghenen, des dat erve geweest hadde, ten naesten Dinxdagx, ende gave hijs nyet, soe wair hijs op 2 s. ende dat soudt die rechter geven van rechts- wegen.

Kistpande ende timmeringhen sal men custen den derden dach beter, ende die custinge sal blijven staen drie Dijnsdaghen nadien, dat sij gecust wordt, weder dat men dinghet oft nyet ende sy sijn volboden ende geeijgent als vanden erffenisse.

Niemant met licht te gaen op solre dair stroij leijt oft hoij, oft in achterhuijs sonder lanterne op 10 s.

Niemant meer gevaderen dan drie ten kijnt te bidden, dier meer bade wair van elcke op 10 s.

Wat man oft wijff ander mate oft gewicht gave dan recht sij, oft bode, ende dat sal staen op proevinge des rechters ende der scepenen op 10 s.

Soe wie dat quaem in eens menschen gehoft ende scade dede aen fruijte oft aen wermoese bij dage oft bij nacht,

(1) ledich wijff = ongetrouwde vrouw; ook weduwe, hoer.

(2) poeijtier (poitier, putier) = boeleerder, bezoeker van lichtekooien.

wair op 20 s. tegen den man, ende 20 s. tegen den heer ende der stadt, waert hij dair aff bedragen; ende waer dair gheen bedrach, soe soude hij sijn ontscout doen ter derden hant, wair dat zake dat diegheen dreijgede den man oft dat wijff, die wair op 20 s. tegen den heer, ende der stadt ende 20 s. tegen den man is dair aff bedrach; ende is dair gheen bedrach, soe sal hij sijn onscult doen ter dorder hant.

Alle hoghe recht tot sijnen recht.

Voert soe en sal niemant meer dan 12 met eenen kijnde ter kerke gaen daer ment konsten doet. Noch van der kercken ten huijse weder, wie datter meer bade, waer van elcken op 10 s.

Voert soe en sullen maer 25 mannen ende 6 vrouwen gaen noch varen tot eenre groeve binnen ons heeren des graven lande. Wie datter meer bade waer van elcken op 10 s.

Voert wie dat poirter wordt oft der poirten vertijdt, is der poorten sculdich 6000 steens.

Wat landtman van buijten eens poirtersse oft eens poirters dochter naem te wijve, die behude sijn poirtrecht gelijck een ander poirter.

Men sal luijden die grote clock een wijle na dien dat nachtlicht geluijt is, ende na der clocken en sal niemant wandelen after die poort hij en gaet met een lanterne.

Voert soe gebieden sij, dat elcke man self wake ende waerdat sake, dat hij des avonts toonde sijnen knaep, daer den rechter met 2 Scepenen bij genoechde, waer ook dat

---

(1) behude = behuwde.

sake, dat die rechter eenen waker slapende vonde, die waer op 10 s.

Wie dat tot 10 pont nyet gegoedt en is, die en sal ghenen knijff dragen, ende die 10 pont sullen liggen aen erffnis ende aen renten op 40 s., toge hijse, op 10 pont ende alle scerpoerde messe gelijck den knijff.

Soe wie dat eenen vrede gheeft, elcke sal 2 brieve doen maken, den eenen sal hij geven, die den vrede neempt binnen den dorden daghe ende binnen sdaechslicht, den anderen sal hij selver houden op 1 pont.

Wie dat poirter oft poirtersse wordt, leende hem yemant erve, die waer op 20 s. ende worden sij daer aff aenghesproken, dat souden sij sweeren ten heijligen, dat sij vercoft hadden sonder argelist.

Voert wat luijde van buijten schult maecten na dese tijt oft gelooften doen opten Maendach ende opten Dinxdach, dat sal men berechten opten Maendaehende opten Dinxdach; mer sij sullen geleijde hebben te varen ende te keeren ende hoer recht te doen, soe datse niemant besetten en sal, noch doen gedagen binnen dien tijden ende waer dat sake, dat die luijden van buijten seijden dat op genen Maendach noch op genen Dinxdaech gesciet en waer, ende dat souden sij houden ten heijligen ende daermede waren sij quijt, ten waer datter scepenen kennis wair.

Voert wat luijden poirter sijn oft worden, elck mach utsitten om 10 s. tjaers.

Voortaen hebben die gesworen metten recht in coeren geleijt, dat gheen man twederhand wit wijn tappen en sal: dats te verstaen Rijnsche wijn ende wijn van sint Jans. Wie dat dede oft dede doen, die waer op 10 s., alsoe dick als hijt dede.

Voertaen soe en sal niemant bij dage oft bij nachte wijn van Sint Jans doen in Rijnschen wijn op die boet van 10 pont, alsoe dicke als ment doet.

Voertaen wat luijden gaen drincken in tavernen te wijn, sal een gesel uten gelage den wijn halen te tap, waert sake, dat sijt versuijmde, elcken gesel, dient gelage dronck, wair op 10 s. Ende die wert oft werdinne oft hoer bode op 10 s. alsoe dicke, als sijt deden ende die weert ende werdinne sullent den vreemden luijden laten weeten; doen sijs nyet, soe waren sijs op 10 s. sonder argelist.

Voert dat geen smit trijnaken (1) houden en sal buijten den huijse voerder dan 5 voeten ende ongedect. Wie dat anders dede, waer op 10 s., alsoe dicke alst die rechter beleijde met scepenen oft met anders goeden knapen.

Voert soe en sal niemant after Vastelavont utems (2) bier tappen mer inhems bier mach men gheven, alsoe dier als men wil. Ende niemant utems bier buijten vrijheyden te halen oft te doen halen op die boet van 10 s., also dicke als ment dede.

Wie dat zidewinde (3) begheert van sijne gebueren aen beijden sijden van sijnre tuijninghe, dair sal hij aff hebben wederwerck van sijnen gebueren ten derden dage, gelijck als van sloeten op 10 s.

Voert wie dat ongegoedt is, die in twistelijcken saken boeten verboert tot 10 s. toe, die sel re den heer ende der stadt genoch aff doen met penningen, met pande oft met borchtochten binnen den dorden dach na dien, dat die boeten gewijst sijn; dede hijs nyet, soe sal hij teijnden den dorden dach die poert ruijmen een jaer sonder verbeijden; ruijmt

(1) trijnaken = hoefstal.
(2) utems = uitheemsch.
(3) zidewinde (zijdwinde) = waterkeering, landscheiding.

hij die poort nyet oft quaem hij weder binnen, eer dat jaer ut waer, men sal hem affslaen een lidt, nochtans sal hij die poort ruijmen alsoe menich jaer, als hij menich pont verboert heeft, hij en doe genoch gelijck als van den 10 s., ende voer hij uter poort nyet, oft quaem hij weder binnen, eer die jaeren ut waeren, soe waer hij op sijn een handt. Nochtans most hij sijn jaeren ut weesen, dits te verstaen op pijnlicke garsoen sonder argelist.

Voertaen waer een mensche sijn jaeren heeft, een ofte meer, dien sal den heer nyet laeten verdinghen, en sij bij den gemeenen raide.

Voert soe wat pape oft clerck een man oft een wijff sloege, yerst onverdient, werde hem die man of twijff wieder, die verboerde gen boeten tegen den heer, noch tegen der stadt, ende wat leeck eenen pape oft clerck holpe, die wair op 40 s. boven die boete, utgenomen dootslach, vredebrake ende leemte tot haren rechte.

Voert aen soe wie dat poirter wordt oft der poorten vertijdt, die is den heer sculdich 1 pont.

Voert soe en sal niemant bier brouwen, noch broot backen, vleesch vercopen, hij en sij poirter, oft hij en heb een jaer binnen der poirten gewoont.

Voert soe wie den anderen scult sculdich is, dair hij scepenen brieven aff heeft, oft kennis van scepenen, oft vervolcht met gedinge metten recht, wanneer die dach leden is ende die ghene, die die scout eijscht in een custinge recht gezocht heeft, mach die ander geen goet bewijsen ende hij besocht wort; soe wanneer die dese schout eijscht den anderen wijsen mach den heer oft sijnen bode, soe sal hij den mensche gebieden te gaen opter poorten veste op die boet van 10 pont. Nochtans soe soude die ander altoes

sijn schult verhalen metten selven recht, maer een mensche van buijten soude men spannen (1) ende houden ten selven recht.

Voert soe en sal nyemant wijn tappen noch gesel daeraen sijn, hi en si poorter.

Voertaen wie dat poirter is oft poortersse die en sal gheen wullen laken doen maken buijten der vrijheijt op die boet van 10 s., alsoe dicke alst gesciede.

Wie dat jaecht met wagen oft met kerren binnen vesten, waer op die boet van 10 s., alsoe dick als hijt dede.

Soe wie dat in twistelijcke saken met stenen oft met stenen kannen, potten oft croesen na den anderen sloege oft worpe ende miste, waers op 40 s., ende waert dat hij yemant daer mede raecte, waers op 100 s. boven die boete, ende waert dat yemant op naem in die hant steen, kan oft pot oft croesen in evelen wille mede te werpen oft te slaen, hij waers op 10 s. boven die boete.

Coeren metten Recht geleijt M.CCC.XCVI (1396).

Dits in coeren ende in recht geleijt ende met vonnis van scepenen bewaert, om dat stat ende macht hebben sal, bij heer Daniel van Merwede ende heer Van Steijn, bij Jan Westvalinge sijnen rechter van ons liefs heren wegen van Hollant ende bij den gemeenen gesworen recht tsinte Geerden berge om nutscap ende orbaer der gemeenre stede voirss. Ende was gedaen eendrachtelijck met malcanderen in den jaer als men schreef 1396 tSondaechs na sinte Lambrechts dach op ten vier en twintichsten dach in Septembri.

(1) spannen = gevangen houden.

In den iersten dat alle scepenen brieven van sculden, die boven 10 jaeren out sijn, doot ende quijt sullen weesen, utgeseijt weeskijnder brieven, huwelijck brieven, brieven van erffenissen ende van huijsinge; brieven van erfchijnse ende van erfpacht sullen altoes staen in haren macht ende lombart brieven tot haren recht.

Voert alle scepenen brieven, die men na desen tijt maken sal, van sculden sullen binnen den iersten 10 jaeren na dien, dat sij gemaict sijn, doersteken wesen met eenen anderen scepenen brieve, off sij sullen dair na doot ende quijt wesen ende dede men es nyet; ende alle die brieven van sculden sal elck mensche waregen ten heijlighen, eer sij doorsteeken worden.

Voert alle erffenisse binnen vrijheijden, die ter vierschaer op gegeven wordt, dat sal men waren binnen vrijheijden een jaer en 6 weken ende daermede salt volwaert wesen van allen brieven ende commer, sonder enich verhalen dair na op die goeden te verhalen, ten wair of yemant binnen jaers ende binnen den 6 weken ter vierschaer quaem voer den rechter ende voir scepenen ende stoerde, ende calengierde dat goet bij vonnis van scepenen, hetsij met scepenen brieve oft met kennis van scepenen als recht is, utgenomen weeskijnder ende utlansche luijden, die buijten lants waren, haers recht.

Voert wat man, oft wie den anderen aenspreken oft calengieren wille binnen vrijheijden ter vierschaer als van sijnen lijven van wat sake dat sij, die sal voervoets inleggen den heer ende der stede voer elcke mensche, die hij in die sake leggen oft betijden wille, voer elcken 10 pont Hollants, mer wort hij winre van yemants lijve, het sij een oft meer, soe sal hij alsoe menich 10 pont Hollants weder hebben voervoets, als sij menich man van sijnen lijve tot dien male verwonnen sal hebben, behoudelijcken altoes onsen lieven heren van Hollant sijnre heerlijckheijd ende sijns rechts.

Voert sullen scepenen ende Raidt altoes hij den heer van tsheren wegen ende bij den ouden recht binnen onser vrijheijt ghelijck kiesen twe rentmeesters in onser stede, die daertoe geëedt sullen worden van den heer bij den gemenen recht van nieuwen ende van ouden voirss., onser gemeenre steden goeden ende renten op te nemen ende tontfaen ende weder ut te geven ende der stede schout te betaelen, daer ment hem bewijsen sal, of dat sij weten der stede nutscap ende orbaer ende daer goede rekeninge ende bewijsinghe aff te doen, altoes bij den heer ende den gerecht tot haren vermanen; ende die rentmeesters sal men setten ende versetten bij den heer ende bij den gerecht voirss., alsoe dicke ende tot allen tijden, als hem die heer ende den gemeenen der stede behoeff nut ende orbaer duncken sal, ende die rentmeesters en sullen in gheen gerecht sijn in dien tijden Ende die raidtsluijden sullen hem bewinden ende bewaren vander stede boeten ende broeken ende dair der stede goede besceijde rekeninge ende bewijsinge af doen tot alder tijt.

Wij verbieden ende gebieden metten recht ende metten heer dat niemant binnen vrijheijden van entvogelen vercoop ende hantier, op 10 s.

Waer yemant, die quade vogel ter merct brocht, op 10 s.

Alle vogelen, als entvogelen, geen hals aff te snijden, die men ter merct brengt oft vercopen sal, op 10 s. Ganse op haeren coere.

Voertaen waer yemant, die koren cofte te water oft te lande binnen onss. vrijheijt quaem een poirter, die dien coop mede woude hebben ende bracht sijn gelt ende sijn sacke, die sal dien coop mede hebben ende betaelen totter helft toe oft daer beneden, alsoe veele als hijs neempt, gelijck alst in den coop staet, dies hem weijgerde, waers op 3 pont.

Voertaen en sal niemant gheen visch, die van der zee compt oft riviervisch vercopen, die doot sijn, sij en sijn gecoert, op 10 s.

Voert aen en sal niemant coopen, dat hij op dien dach voert vercopen sal, doen hijt, coste op 3 pont.

Waert dat die coermeesters nyet thuijs en waeren soe sal een uten recht in die stede wesen of si twee gelijck oft coermeesters waren op die tijt.

Voert dat niemant geen vleesch copen en sal voer die brugge op een boete van 10 s.

Item soe wie vissche vercoopt binnen onsz. poirte, dien die merct verboden is van den coermeesters of dair na inde huijsen setten om te vercopen oft vercoft, dat waer op 10 s. hollandts ende op een half jair dair na sijn ambocht, ten waer bij den heer ende bij der stede ende die quaden visch salmen voervoets doen uter vrijheijt ende niemant te vercopen, dat hij binne vrijheijden quaem op die selve boete ende broke voersz.

Wij hebben voert in coeren geleijt metten heer ende metten gemeenen raide ende rechten van den brode:
Ierst dat die backers backen op sulcken proeve, als scepenen ende raidt dair aff geproeft hebben oft namaels proeven sullen tot allen tijden, als hem genoecht te hogen ende te leegen na der comenscap ende loop van den coren op alsulck gewicht, als sij dair aff ondervonden ende geset hebben, oft namaels doen sullen, ende te geven om sulcken d., als sij nu geset hebben, oft namaels doen sullen; en daer toe sal men setten vinders, die dat broot ondervijnden sullen, dat sijn gewicht nyet en hout, ende die sullen omgaen alsoe dicke, alst hem genoecht dat ondersoeke te doen, ende waert dat die vinders enich broot te licht vonden, soe hadde

die ghene verboert dies dat broot was 3 s. Hollants ende waert dat dien man noch eens daer naest te licht vonden, dat waer noch op 3 s. Ende wanneer dat hij soe twewerf teijnden een te licht ondervonden worde, ende sijn broot tot elcken mael te licht waer een loot oft also vele, soe sal hij tot dien boeten verboert hebben sijn ambocht 6 weken lanck ende dat beteren als scepenen wijsen soude dat recht waer; ende waer ock yemant, die syn ambocht hantierde eer die 6 weeken leden waeren, dat waer opter stadt recht.

Dit is van vertichten. (1)

Item daer vader ende moeder kijnder hebben ende vader oft moeder afflivich wort, dair sullen die kijnder vertijen welc aflivich is ende sij sullen onderlinge vertijen ende elc cluft (2) 8 gld. Voert blijft die man te lijve oft twijff ende si ander huwelic doen ende sij kijnder winnen, die sijn ook sculdich 8 gld., mer van den voorbedde mer 4 gld. elc cluft, die daer te lijve is bleven.

Dit sijn die vier Jaermercten tsjaers elck 14 dage duerende tsinte Geerden berge binnen der vrijheijd.

Dat ierste merctrecht gaet in op onss. Vrouwen avont Visitationis den iersten dach van Julio ende gaet weder ut den iersten dach na sinte Margrieten dach.

Dat ander merctrecht gaet in op sinte Margrieten dach ende gaet weder ut den iersten dach na sinte Jacopsdach apostel ende Christoffels dach.

---

(1) vertichten = aangifte.
(2) cluft = staak, n.l. in geslachtsregisters.

In dese twee merctrechten voirss. zijn twee dagen dubbel merctrecht.

Dat derde merctrecht gaet in opten 11[en] dach voer onss. liever vrouwen dach Nativitate opten achtentwintichsten in Augusto ende gaet weder ut twe daghen na onsz. Liever Vrouwen dach Nativitate.

Dat vierde merctrecht gaet in opten sevensten dach in Octobri 2 dagen voer sinte Denijs ende gaet weder ut twe dagen na Sinte Lucas dach, evangelist.

Altoes die na middernacht ingaende ende die voer middernacht utgaende.

Dit is tsheeren verwaringe (1) in merctrecht.

Ick maen u ghij heeren, ghij coopluijden oft die heer yemant wist, die in merctrecht gebroect hadde, wat hij daer sculdich waer mede te doen. Ick beraedts mij.

Ick maen U ghij coopluijden.

Soe seg ick, dat Wouter Peeterss. comen is binnen der vrijheijt van den Berge ende heeft twist ende twistelijcke worden gehadt tegen Jan Airtss. ende heeften gescouden hoerensoen, dief, valscher ende mordenaer ende heeften gebloetreijst en ter erden geworpen, sijn onvercoerde wapen dair op getogen, dair ick seg, dat hij nyet toe gegoet en is, hij en brocht bij als recht is ende seg waert sake oft ginge ut desen merctrecht in een ander merctrecht, dat den heer nyet hijnderen en sal te wat tijden dat hijs vermaent eest recht ende wisent coopluijde ende maens u eens ghij coopluijde: Ick wijse soe ghij den persoon genoemt hebt

(1) verwaringe = verdediging.

ende hem sijn tichten gegeven hebt dat een heer nyet hijnderen en sal aen sijn recht te wat tijden, dat hijt vermaent; heb ick vervolch.

Volch dys ghij coopluijden:

Ick maen u Mathijs ende ander ghij scepenen, oft die dach alsoe verre gegaen is, dat ick wel vierschaer bannen mach ende dinghen van sheeren wegen, als recht is.

Wildi horen. Ick wijse, dat die dach alsoe verre gegaen is, dat ghij wel vierschaer bannen mocht ende dingen van sheren wegen als recht is; heb ik vervolch. Volch dys.

Soe ghebiede ick lust, ick verbiede onlust. Ick gebiede dat niemant en spreke hij en spreeck met geachter tale oft bij mijnen orloff. Ick gebiede, dat niemant deen sanders worde en hout, hij en doet als recht is. Ick gebiede, dat niemant deens danders raij en gaet, hij en doet als recht is. Ick gebiede, dat gheen scepenen vonnisse en baten, si en staden se of wijsen se als recht is. Ende ick maen u Peter Janss. ende ghij ander scepenen oft ick vierschaer gebannen heb, als recht is.

Wildi horen. Ick wijse, dat ghij vierschaer gebannen hebt als recht is na voervonnisse, die daer aff gegaen sijn; heb ick vervolch. Volg dys, ghij scepenen.

Ick vrage u of yemant tegens die ghift oft tegens den eijgedom seijt, die Willem Wouterss. overgheeft Peter Janss. Ende vraechs eenwerff, anderwerff, dordewerff, vierdewerff, Soe daer niemants tegen en seijt, soe doe ick Willem Wouterss. daer ut, Peter Janss. daer in; gebie hem dies eenen vaste vrede ende die gestadich van der gravelickheijt van Hollant van 'srechts wegen van sinte Geerdenberge ende van mijnent twegen, ende gebiede dat niemant en stoer noch en crenck noch en calengier, hij en doet binnen jaers

ende binnen daechs in eenre gebannen vierschaer als recht is. Ende maen u, Mathijs, oft ghij Willem daer ut kent, ende Peter Janss. daer in kent na den recht van der stede. Heer schout, wildi horen. Ick wijse Willem Wouterss. daer ut, ende Peter Janss. dair in, na den recht van der stede. Heb ick vervolch. Volch dys.

Peter Wouterss. sijdi hier. Peter Wouterss. die eijschet hier te hant woerde tegens Merten Janss. ende tegens sijne voersprake ende eijsche eenwerff, anderwerff ende dordewerff. Soe ick voleijst heb ende hi hier nyet en is, wat salt metten recht sijn, Willem? Des maen ick u ende ghij ander scepenen. Ick beraets mij. Ick maen u.

Heer schout wildyt horen. Ick wijse, soe hi in dagh comen is, dat ghij en voert verdragen sult tot sulcken tijden, als scepenen wijsen sullen, dat recht is.

Op wat tijden, des maen ick u, Willem ende ghij ander scepenen. Heer schout wildi horen: op een Dijnxdagh. Heb ick vervolch. Volch dys.

Soe vrage ick hem, alst vonnis tgewijst heeft, is hij boet sculdich, dat hij daer nyet en is. Des maen ick u, Jan ende ghij ander scepenen. Heer schout, wildi horen. Ick wijse op 2 s. hij en keret met sin. Volch dys.

Peter Wouterss. sijdi hier? Ja, ick, heer schout. Wil di antworden. Ja, ick, heer schout. Gheeft mij een achtingh. Ick geve u een achtingh. Heer schout wildi horen? Onsculdich bin ick op mijn verclaren. Wat salt metten recht wesen? Des maen ick u, Jan, ende ghij ander scepenen. Heer schout wildi horen? Ick wijsen tot sijnder ontschult op sijn verclaeren, na den talen, die ick verhoert heb. Heb ick vervolch. Volch dys?

Tot wat tijden, sal hij se doen? Des maen ick u, Willem, ende ghij ander scepenen. Heer schout, wildi horen. Thans oft over 8 daghen. Aan wie staet die coer? Die gheve, diet recht doen sal. Volch dys? Kiest? Ick kiese thans. Heer schout weeti, waer ick mij mede verclaer? Ick verclaer mij met eenen d. Hollandts ende metten waerden, die ick daer toe doen sal. Volchdys hem? daer mede verdraghen. Neen, ick gaet voert ende doet recht.

Steect voert u hant. Segt na, als ick voer seggen sal.
Dat sweer ick, die tichten, (1) die mij Merten Janss. aenseggende is met sijne clagelijcke woerden ende met sijnen taelman, (2) dat ick dies ontsculdich ben met alsulck verclaeren, als ick nu hier verclaert heb. Soe moet mij God helpen ende al sijn heijligen.

Jan Peterss., sijdi hier? Ja, ick, heer schout. Hoort mijn woerden van sheeren wegen. Ick seg u aen van sheren wegen, dat ghij comen sijt binnen der vrijheijt van sinte Geerdenberge ende hebt twist ende twistelijcke worden gehadt tegens Wouter Janss. ende hebt hem gescouden: hoerensoen, dieff, valscher ende moerdenaer; ende hebten ter eerden geworpen ende gebloetreijst ende u onvercoerde wapen op getogen, daer ick seg, dat ghij nyet toe gegoedt en sijt, ghij en brocht bij als recht is ende woudet yet daer tegen seggen, ghij en hadt dat gedaen. Dats vermeet ick mij goede getuijgen ende wairheijt ende seg, dat ghij daer boeten ende broeken aen verboert hebt, alsoe groot als scepenen wijsen als recht is ende gebiede u dair aff te (verclaren). Ontsculdich bin ick, wat salt metten recht weesen, des maen ick u Mathijs ende ghij ander scepenen. Heer schout wildi hooren. Ick wijse hebdy hulp, als recht is, dat voer sijn ontscout gaen sal. Ick sal se werven oft ick can.

---

(1) tichten = beschuldiging.
(2) taelman = voorspraak, advocaat.

Dat sweerdy dat ghij scepenen seggen sult den twist ende die twistelijcke woerden, die geweest sijn tusschen Jan Peeterss. op die een sijde ende tusschen Wouter Janss. op die ander zijde; hoe sij malcanderen gescouden hebben hoerensoen, dief, valscher ende moerdenaer, ter eerden geworpen ende gebloetreijst ende haer onvercoerde wapen getogen, wat ghij daer aff gesien ende gehoirt hebt ende mij scepenen daer aff vragen sullen. Soe moet mij God helpen, ende al sijn heijlighen.

Als een nyet voer en coemt van twist.

Wat salt metten recht sijn, des maen ick u Gherijtss. Wildi horen. Ick wijse is hij in dagen comen, dat ghij en voert verdraghen sult tot sulcken tijden, als scepen wijsen sullen ende recht is.

Tot wat tijden des maen ick u, Willem ende ghij ander scepenen. Wildi hooren *overdwerch (?)* (1) mach heb ick vervolch. Volch dys? Soe verdrage ic hem̃ alst u tonnis gewijst heeft. Is hij boet sculdich, dat hij hier niet ende is. Ick wijse op 2 s. hij en keert met sin. Volch dys.

Van eenen Schout te eeden.

Steect op u vinger. Dat sweerdi dat ghij schout binnen der vrijheijt van sinte Geerdenberge wesen sult, een recht rechter wesen sult, den heer helpen tot sijnen recht, die stadt helpen tot hoeren recht, die heijlige kerke tot hoeren recht, den gasthuijs ende den heijligen gheest tot horen recht, weeuwen ende weesen tot horen recht, die misdadige tot hoeren recht ende een yegelijck tot sijnen recht. Dat en suldi laten om liever, om leeder, om vrese uws lijfs, om

(1) overdwerch (?) = overdwers (?) = onverwlijd.

maech oft om swager, noch om gheenderhande zaken daer hem goet man aen verbofs (?) (1) mocht. Soe moet u God helpen ende al sijn heijligen.

Van scepenen te eeden.

Aanhef als het voorgaande tot: *„een ygelijck tot sijnen recht.*" Verder volgt: vonnissen wijsen sult, recht zegelinge doen sult, recht lantsceijdinge doen sult tusschen twederman erve, dat en suldi laeten om liever om leeder, noch om vreese uws lijfs, noch om maech, noch om swager, noch om geenrehande zaecken.

Dit is in coeren ghelcijt bij den heere ende bij der stede ende bij den gemeenen gesworen rechte, om nutscap ende orbaer der gemeen stede. Ende was gedaen eendrachtelijck met malcanderen in den jair, als men screef 1435, Sondaghes na Sinte Luciën dach.

In den iersten dat een brouwer niet meer dan 6 verken houden en sal, min of hij wil, mer nyet meer.

Voert dat een backer nyet meer dan 4 verken houden en sal, min wil hij.

Voert dat een gemeen man niet meer dan 2 verken houden en sal, min of hij wil.

Voert waer, dat yemant enige zoge hielde met jonge vercken, dat hij die jonge vercken nyet langer bij hem houden en sal, nadien dat sij 8 weken out sijn.

Voert dat men alle vercken ringhen sal voer in de muijl met eenen ringe, meer oft men wil.

(1) verbofs (?) = verboss (?). Verboosen = bederven, slecht maken.

Voert waert sake, dat yemant meer vercken hadde dan voirs. staet, dat hij die van hem doen sal tusschen dit ende onser Vrouwen dach Lichtmisse nu naestcomende op die boete van 20 s. van elcke punte voirss.

Voert soe sijn hier toe geset onse schout metter stede bode oft yemant, die de stede dair toe voecht, dese vercken te besoecken ende te ondervijnden.

Voert soe wat vercken, dat de schout oft der stede bode voirss. vijndt opter straten oft binnen onser vrijheijd die nyet geringt en sijn, die sal die schout oft die bode voirss. aenverden ende jagen se tot den huijse, dair sij hoiren ende nemen van elcken vercken 2 s., sonder enich verdrach, oft hij salt neemen aan de reedtste have, die hij in den huijse vijndt, sonder enich recht te doen.

Voert waer dat sij daer en teijnden noch ongeringt worden vonden, soe mach die scout oft die bode voirss. opten derden dach comen, nadat 2 dagen leden sijn, ende jagen se noch thuijs, elk vercken om 2 s. als voirss. staet. Ende voert alsoe dicke daerna, als sij bevonden worden ende 2 dagen leden sijn.

Voert waer yemant, die den schout oft den bode voirss. om dit besoecke qualic toesprake oft enigherhande quade woorden gave, dien sal die heer ende die stede voirss. alsoe corrigeren, dat hem een ander hoeden sal.

Dat nyemant met bogen en schiete opt kerckhoff oft aen die kerck of opter strate op een boete van 20 s. ende correcxi van scepenen.

Dat gheen sciplu ijden, die luijden die tot *Breda* oft tot *Steloe* (1) willen wesen, ut den scepen nemen sullen oft halen ende om die stede alsoe wech voren oft tot *Raemsdonck*, mer

(1) Steloe = Steelhoven.

sullen die luijden op laten gaen doer die steden ten *veer waert,* daer sij wesen willen, op een boet van 20 s.

Dat nyemant des anders scip ontvoeren sal tegens sijnen wille oft danck, op een boet van 20 s. op die gedaecht wort.

Dat gheen bijen van buijten sullen staen binnen onser vrijheijd langer dan een aetmael, op die boet van 20 s.

Dat nyemant gheen vunsch broot en sal vercopen op die boete van 10 s., alsoe dick, als hij dair aff bevonden wordt

Dat niemant opter stede huijs en sal spelen, dansen, ruije oft enigerhande boverie hantieren en sal op die boet van 10 s. ende correxie van scepenen.

Dat niemant dat hecken buijten die *Veenpoort* open en sal laten staen op een boete van 5 s., half, die dat aenbrengt.

Dat gheen scepen leggen en sullen dwers waters in die *Donge* gesoncken op een boet van 10 s.

Dat nyemant boter, eijeren, hoenderen, gansen oft vogelen copen en sal noch vercopen dan voir die stede huijs op een boete van 10 s. en correxie van scepenen; mer elcx mach wel buijten copen, wat hij wil.

Dat niemant over den dijck buijten die *Veenpoort* leggende tot Brabant utrijden en sal dan met drie vaten swaers op een boete van 10 s., alsoe dick, alsoe menichwerf te verboeren.

Dat die *vischmerct* sijn sal in die *Schoelstraet* lancx de huijsen ende die vulnis wech te doen op een boete van 5 s. ende correcxi van scepenen.

Dat die wageluijden selver die reijse houden sullen, die

sij aennemen en dairom nyet loten en sullen op een boete van 10 s. en correcxi van scepenen.

Dat niemant zant nemen en sal after den camijncamp westwaert op die boet van 10 s.

Dat niemant eenen anderen wech vueren en sal, die heijmelick wech ruijmt op een boet van 40 s. ende voert te betaelen die luijden haer scade.

Dat niemant geen aerde wech vueren en sal van der straten of ut den sloten op die *Made* op een boet van 20 s. soe dick, soe menichwerff.

Dat niemant lange messen dragen en sal dan die dat georloft is te doen, off pansers, oft ander onredelijcke wapen dagelicx dragen, op correcxie van scepenen; ende dit sal staen tot scepenen proefnissen.

Dat gheen molener meer vercken en houden sal dan 2 binnen eenen jair, noch ook geene core oft mele copen en sal, dan hi wederom voert vercoopt op een boet van 10 s. en de correcxi van scepenen, alsoe dick, alsoe menichwerff hij ter contrarien dede.

Dat niemant assen, vuilnis, onder den *elf putte*-galge, noch after de muer asschen en drage, dair vier in is, noch op den *kerckhof* en bleijck op een boete van 10 s. van elcx punt voirs. te verboeren; half diet aenbrengt.

Dat men geen messien meer leggen en sal in die Veenstraat, voer op die straet. Op correcxi van scepenen.

Dat alle messien van die *Borchstract* totter *Stoefstraet* toe leggen sullen een roije van den huijsen op die boete van 2 s. ende dat dagelix mogen te bescouwen; half diet aenbrengt.

Dat niemant vulnis gieten of storten en sal bij die goten aen die *Stoefsteÿger* ende aen die *Burchsteÿger-brugge* nader dan die palen staen geslagen. Op die boete van 2 s. ende dat dagelicx te bescouwen mogen; half diet aanbrengt.

Soe wat vercken gaet ongeringt, gelijckerwijs dat gecoort is, soe waer sij gaen dat is een boet van 2 s. van elcken vercken.

Soe wat mans vercken oft wijfs gaen op dat kerckhoff, die sullen verbueren 1 s.

Soe waer andersins enich vercken gescut wordt dan op tkerckhoff, dat sal betaelen den scutter 1 s.

Anno 1487 des andren daegs na sint Joris dach.

Item dat elck poirter nemen mach eenen elft ut elcker comenscap (1) sonder yemants segge. Op een boete van 20 s.

Item dat een poirter gaen mach tot eens visschers huijs ende copen vissche tot 2 s. toe sonder ingelt te geven, te weeten buijten male.

Item dat geen visscher self minen noch doen mijnen en sal op een boet van 20 s., alsoe dicke, als hijt dede.

Item dat *Oosterhoutse broeck* houdt die stede aen haer selven.

Item dat elck sijnen vissche ut voeren sal moghen tot Exaltatio cruce toe, den tobbe om 1 s. Ingaende opten iersten dach van Junio.

Item soe wanneer men condicht des Heijlichs cruijs vree

(1) comenscap = handel, koopmanschap.

sal ingaen opten Pinxterdach te twaelff uren te middaechs ende weder ut gaen des Woensdaechs daer na des middaechs te twaelf uren.

Actum 30 dage in Meij. Anno 93.

Overdraghen dat niemant opte straten bij daghe oft bij nacht kijnder off sijn boden of selve sijn gevoech en doe op een boet van vijff s. ende correcxie van scepenen ende des selves gelijck niet te doen aen poorten, aen putten of aen kerckhoff.

Overdraghen bij den casteleijn ende bij den gemeenen gerecht dat niemant gheen kijnder ter scholen en sal houden gaen binnen der stede, dan binnen der stede schoel, op een boet van 20 s., alsoe dicke, als men dat bevonde en dat men dat utpanden (1) sal sonder meer rechts daarover te doen. Gedaen opten lesten dach van November, anno 1490.

Int jaer ons heeren 1496 opte 23 dach in Decembri wordt bij den casteleijn ende bij den gueden luijden van den gerechte verdraghen, dat niemant geen vercken houden en sal dan op sijn selfs erff, ende houden se van der straet; behoudelijck dat sij sullen mogen utgaan des morgens een ure, dats te weeten: van seven ure, tot acht uren toe, des avonts een ure, van vier uren tot vijff uren toe, op een boet van 5 s., soe dicke men dat bevonde, van elcken vercken.

Item soe wat vercken, dat men bevijndt aen dijcken buijten die poirten, dat sal wesen op die verboernisse van die boet van 5 s., sij sijn gerinct of ongerinct.

Overdraghen dat niemant gheen opslach van enighen bier en sal maken op die *Made* binnen der vrijheijt van den Berghe, mer dat halen sal ten Berch ende den exchijseners

(1) utpanden = in beslag nemen, tot zich nemen.

daer aff een weete doen ierst, op die boet van 10 s. ende op een roij mueren te verbueren, alsoe dicke, alsoe menichwerff als yemant ter contrarien dede.

Overdraghen dat niemant zeijlen, fuijcken, netten, off andren dinghen hanghen sal opter stede mueren, noch hout oft staken daeraen setten op een half roij na der muere, buijten noch binnen, noch opter stede muere gaen off over climmen, noch steen daer aff te breken op een boet van 40 s, alsoe dicke, alsoe menichwerff te verbueren.

Overdraghen dat elcx sijnen dijck maken sal after sijn erve ende den ondervoet mede.

Aldus gecondicht in der kercken des Sonnedaechs na sinte Odulphus dach, den 16 dach in Junio. Anno 82.

Item landtlie, die gedaecht sijn van sculden ende gheen borghen en setten, die suldi bewijsen der yerster clage op 22 s., die ander 2 clagen dairna volgende, elcx op 2 s.

Elcke scellinck hier na volgende beteijkent eenen stuver.

Hierna volgen alle die ordinantiën openbairlijck metter clock gecondicht, geordineert bij den casteleijn Floris van Colster ende dat gemeen gerecht.

Verdraghen bij den casteleijn ende goeden luijden van den gerecht, dat alle poirteren en ingeseten elcx voer hoir hoot waken sullen, behoudelijck, dat die weduwen gheen wakers setten en sullen sij en sijn gegoet en geërft binnen der vrijheijd der stede van sinte Gertruijden-berghe, oft hoer gebroede knechten, dat warachtige mannen zijn. Ende een yegelijck, die op sijn waeck comt, die sal hebben sijn harnas

ende weer, daer hij op geset is. Op een boet van 10 s. soe dicke, soe menichwerff men dat bevonde ten contrarien gedaen. Ende mitter clocken openbaerlijck gecondicht opten vierden dach in Meij, anno 1506.

Verdraghen bij den casteleijn en de goede luijden van den gerechte, dat een yegelijck sijn honden binnen sdaechs licht sal doen uter stede van sinte Geertruijd-berghe, utgenomen: haeswijnden en speliolen, (1) op die verboernisse van der boet van 40 s., alsoe dicke, soe menichwerff te verbueren, als men se becoerde. Ende dit overmits die pestilentie die, God betert, hier thans regneert.

Den XI Mey, anno 1507.

Verdraghen bij den casteleijn ende goede luijden van den gerechte, dat die van der *Mede* gheen honden brengen en sullen binnen der stede voirnoemt op die verboernisse van de boet voirss.

Verdraghen bij den casteleijn ende goede luijden van den gerechte, dat een yegelijck syn soeij alle Saterdage schoon maken sal, op een boet van 2 s., soe dicke, soe menichwerff te verbueren, indien daar yemant gebreckelijck in bevonden worde.

Verdragen enz. dat niemant geene vissche, noch elft, noch salm schoen maken en sal, noch steken dan alleen van Jacob Ghijsbrechtss. hoeckhuijs aen die een sijde ende Jenneken Neelen hoeckhuijs aen die ander sijde, streckende soe voert totten *Nieuwen hoot* toe. Op die verboernisse van de boet van 10 s., soe dicke, soe menichwerff te verboeren, als men dat bevonde.

---

(1) speliool (spanion, spinjoen, spilgioen) = Spaansche jacht- of patrijshond.

Verdraghen enz. dat niemand eenige personen, die van der heete siecten sieck sijn, uijt sijnen huijse doen en sal dan alleen binnen die huijsen buijten *die Coepoort*, die de stadt dair toe geordineert heeft. Op een boete van 40 s. ende correcxie van scepenen.

Verdraghen bij den casteleijn, schout, burgemeesteren. scepenen ende raide ende oudt raidt, dat die tresoriers, die nu sijn oft naemaels wesen sullen, hoer rekeninge sullen hebben onder scepenen, binnen half Meert, op die verboernisse van hair wedden, die sij van de stadt hebben en noch dair toe elcx 40 s. ut haer eijgen goet tot des heeren behoeff; ende indien sij gebreck hadden aen die burgemeesters, dat sij haer ceelen, die sij van hen behoiren te hebben nyet en costen crijgen, soe sullen die burghemeesters gehouden wesen te betaelen hoer boeten aen den heere. Ende als deze rekeninghe onder den scepenen is ende die scepenen die rekeninghe niet en oversaghen, om die te loven of te laken binnen Meijs nae onser stadt recht, soe sullen die scepenen elcx verboeren ut haren eijgen goet 40 s., tot des heren behoeff.

Verdraghen bij den goeden luijden van den recht voirs., soe wie dat landt, erff, huijsen of renten coept, dat die sullen gehouden sijn te vesten of te giften binnen 6 Dinxdaghe na die vercoepinge op een boet van een en twintich s. ende soe wie willich is van die cop oft vercoper ende hem presenteert voer scepenen te vesten oft te ontfaen, die willich is sal quijt wesen, indien die vercop voorwaerdt heeft, van sijnen penninghen oft gelt.

Noch verdraghen bij den casteleijn ende goede luijden van den gerechte, soe wat sculden, die men plach te panden van der stadt wege, oft lakenscult, of bierscult, oft van termijne oft anders, die men laet staen een jair lanck na den dach van verschijdinge, dat sal men halen met clage-

lijcker woorden gelijck lanthuer oft huijshuer buijten jaers, behoudelijck scepenen brieven ende weeskijnder tot hoeren recht.

Item alsoe dat oude haircomen ende die oude coer deser stede inhoudt, dat soe wat luijden van buijten, die onse poirters nyet en sijn, vechten binnen der vrijheijt ende geen borgen setten waren op 60 pont, voeren sij ongebetert ende sonder borchtocht uijter poirt. Ende overmidts dat hier tot anderen tijden ghebreken in bevonden sijn, soe is overdraghen bij den casteleijn ende dat gemeen gherecht, dat soe wie voortaen yemants borghe wordt, dat die borchtocht gescieden sal voir den casteleijn, ofte voir beijde die burgemeesters, oft oock voir 2 scepenen. Enige andre borchtocht en sal van nu voertaen van gheender waerde wesen. Ende indien enighen twist valt binnen onser vrijheijt op die *Made*, die gheen poirter en sijn ende borghen stellen, die borghen sullen gehouden sijn te gaen voer den scout aldair, ende is hij nyet bij huijs, soe sullen sij gaen voir 2 poirters, eer die misdadige uijter vrijheijt gaet ende dan die borgen den here oft scepenen geven te kennen, binnen een dorden dach, oft ten sal van geender waerden wesen.

Noch verdragen enz., soe wie eenen coop bekent worde voer scepenen ende voir den clerck, het sij van eenen huijse, oft landt, om hem selven dair in te dinghen binnen den 6 Dinxdagh na die vercoepenisse, oft hem dair in te laten giften oft vestigen, op een boet van 21 s.

Item overdraghen enz., soe wie enige misdadige, die voirvluchtich sijn, van diefte oft andere quade feijten, huijst, hoeft, oft heijmelijck wechvoert, dat wair op die hoechste boet ende correcxi van scepenen.

Die heer ende die stadt beveelt alle die gheen, die bier brouwen, gheen bier ut en doen na der sonne, op een boet van 10 s. ende een half jair hair neringe te laeten.

Ende wie dattet bier draget ende dair op gheenen eedt gedaen ende heeft dats op die boet voirs. ende correxie van scepenen.

Ende die bier ingedaen heeft ende binnen sdaechs licht den exchiseneer nyet aen en brengt, oft diet verwaert, op die boet voirss. ende scepenen correcxie.

Item alle die gheene, die Jan die bode die weet doet om haeckbussen ofte clovers te houden, die sullen die hebben tusschen dit en sinte Niclaes dach, op een boet van 20 s. Anno 7.

Den eedt van de Burgemeesters.

Steect op u vingeren ende sweert, dat ghij wesen sult burgemeesters der stede ende vrijheijt van St[e] Gertruijdenberghe, heur oude rechten ende privilegiën wel ende truwelijck te onderhouden, der stadt scade te verhueden ende heur vrome te maken ende voirt alle tgene te doen, dat goede getrouwe burgermeesters sculdich sijn te doen ende bestende rekeninge te doen den heer ende der stadt van uwen bewinde tallen tijde, als ghij des versocht sijt; dat en suldij laeten om liever noch om leeder, noch om vrienden, noch om magen, om gifte oft om vreeze, noch om geenderhande zaicken wille. Soe moet u Godt helpen ende al sijn heijligen.

Den eedt van de tresoriers.

Dat sweerdi, dat ghij tresoriers weesen sult binnen der vrijheijt van sinte Gertruijdenberghe tot sheeren wederseggen, ende dat ghij der stede goede innemen ende weder utgeven sult tot der stede nutscap ende oirbaer. Ende daer goede besceijde rekeninge aff doen, tot wat tijden ghij des vermaendt wordt. Soe moet u Godt helpen ende alle sijn heijlighen.

Van den tolle tot sinte Gertruijden-berghe.

Item van een henxt ende van een meri ende van enen vollen, dat der moeder nyet en volcht, binnen mercten twe ontbutkens, die coopt ende diet vercoopt, die sal dat een ontbutken geven, opdat hij nyet vri en is.

It. buijten mercten van elcken peerde voirss. een outbutken.

It. van eene runde binnen mercten, die coopt een outbutken, ende binnen mercten een half ontbutken, alsoe veel als daer doirgaet, opdat sij nyet vrij en sijn. Ende alle haar beesten desgelijcx.

It. peerden, die ut Brabant in Hollandt ter weijen comen, sullen geven een ontbutken, daermede sullen sij quijt sijn tot Bamisse toe ende blijven sij langher in Hollandt, soe moeten sij anderwerff vertolle, mer sij en sijn gheen opgesetten gelden sculdich.

Item twee runderen sullen geven van tolle gelijck een peert.

It. twee vercken buijten mercten, een ontbutken.

It. 4 scapen buijten mercten, een ontbutken. Ende binnen mercten dubbelt oft tweevout.

It. eenen wage, die *ten Berge* geladen wordt, een outbutken ende compt den wagen geladen binnen ende vaert geladen weder ut, soe is hij sculdich 2 outbutkens.

It. een karre met 2 peerden oft meer, die geladen is, gelijck den wagen.

It. een karre met een peerde halff gelt.

It. een schuijt, die *ten Berch* aen compt geladen met goede met een hange roeder, een outbutken.

Ende vaert sij geladen weder ut, twee outbutkens, dat is een van incomen ende een van utvaren.

It. een schuijt met een strijckroeijer half alsoe vele.

It. een voeder vissche, dat van buijten gebracht wort ende dan tolle sculdich is, sal geven twee outbutkens,

It. die van *tShertogenbossche* en geven *ten Berge* gene tolle, en desgelijcx en geven die van *den Berge ten Bossche* genen tolle.

It. van elcke duijsent houts, 1 s.

It. van 32 stocken biën, 1 s.

Van der catsien ende wechgelt.

Een wagen met twe peerden, een outbutken.
Een karre met eenen peerde, een half outbutken.
Een karre met twe paerden, een outbutken.
Koeijen, vercken, scapen, gansen opt oude heercomen.
Een cooppaert oft een weijpaert, een half outbutken.
Vier rinder, een outbutken.
Acht vercken, een outbutken.
Zesthien scapen, een outbutken.
Twee en dartig gansen, een outbutken.
Ende voort opt oude heercomen.

It. soe wie dat dit gehuert heeft ende hem nyet betaelen en woude, die sal een pandt nemen ende houden dat ter tijt toe, dat hij betaelt is, utgenomen een ingeseten poirter van Dordrecht, die houdt die stede aen hem selven.

It. een utheems poirter sal betaelen catsie ende wechgelt van allen sijnen goeden, mer alle Zuijthollanders sijn vrij van der tollen van haren goeden, die sij hebben gevoet op haer selfs missien ende desgelijcx van haren gewasse van koren oft andere, mer van alle gecoften goeden sijn sij tol sculdich ende catsie ende wechgelt mede.

It. een utgeseten gecoft poirter van Dordrecht is oik tolle sculdich in alder manieren als gescreven staet van de Zuijt-hollanders.

It. soe wes goede hier aen compt ende doer die vrijheijt nyet en vaert, dat en sal geen catsie oft wechgelt betaelen,

It. soe wie enich goet brengt binnen onser stede ende vercoft wort, die sal daer aff genen tolle oft catsie oft wechgelt betaelen, mer wes goeden hij nyet en vercoopt ende voert door die vrijheijt vuert, dair sal hij tolle ende catsie ende wechgelt af betaelen.

It. soe wes hier binnen ter merct komen ende wederomme atterrugge ut vaeren oft ginck, dat en sal gheen catsie oft wechgelt betaelen, omdat daer die vrijheijt nyet en lijdt, mer het sal alleen sijnen tol betaelen, opdat die man nyet en vrij is.

Van de Backers.

Verdragen bij den schout, burgemeesteren, scepenen, raidt ende outraidt ende metter clocken openbaerlijck gecondicht, dat alle die gene, die in de backersgild sijn ende broot backen, dat die hebben zullen tweewerff ter weeck te weeten: des Maendaechs ende des Vrijdaechs elcx daechs een bact broot, gelijck haren oven houdt ende groot is, ende dat brengen opter merct voir den stadthuijs ende daermede hair merct houden, te weeten: des smorgens tot acht uren

tot thien uren toe, op een boet van 10 s. te verbeuren, alsoe dicke, alst gesciede, ende in sesse weken haer ambocht nyet te doen ende correcxie van scepenen. Present schout, Govert; burgem. Peter; scepenen, Leijs, Jacop, Thijs, Adriaen, Jan en Huijbrecht; oudtraidt, Beyen, Moyaert, Milt, Michiel, Vinck, Floris ende Boot.

Actum den 10^{en} dach in Novembri 1500 ende een.

Overdraghen enz. ende zij gemeen backers hem selven met wille consente overgegeven hebben, wanneer sij van nu voirtaen haer broot dierder geven, dant die gesworen setten, ten waer bij consent vanden heer en burgemeesteren, dat zal sijn op een boet van 10 s., alsoe dicke ende menichwerff, als dat ter contrarie gevonden worde. Present: Jan van der Dussen, als casteleijn, Ariaen Artszz. als schout, Peter Willemss. ende Symon Geritss. als burgemeesteren, Peter Gerritss., Thijs Janss., Huybrecht Janss., Huijbrecht Matheeuss., Anthonis Adriaenss. ende Hendrick Airtss.

Actum opten 14^{en} dach van December 1511.

Overdraghen bij den casteleijn, schout Jan Domaess.; burgemeesteren, Andries Bouwenss.; scepenen, Thijs Janss. Huijbrecht Janss. ende Anthonis Adriaenss., als dat die backers altijt voersien sullen sijn van broot van den eenen Woensdach totten andren, dat die gemeente nyet clachtich valle, op een boet van 10 s. ende binnen eenen halven jair nyet te backen, alsoe dick, alst geboert ende indien sij alle geen broot en hadden bij gebreke van mele oft rog, soe sullen sij hem vuegen datter een oft twee oft drie ten minste broot hebben, terwen broot, wit broot, alsoe veel als rogge broot, dat die gemeente geen gebreck en hebbe. Ende die gemeene backers consenteerden ende gaven hem hierin over, elcx voor sijn hoot. Op een boet van 10 s., indien daer enich gebreck in viel van des voirss. is.

Actum 27^{en} dach Novembris 1521.

Verdragen bij den casteleijn, schout, burgemeesteren, scepenen ende raidt, als wanneer men binnen die vrijheijt een scot setten sal, dat alsdan een yegelijck sal comen opter stadthuijs ende brengen haer goet aen op haren eedt, om die setters hair luijden te setten ende wes goeden sij nyet aen en brengen, dat sal staen tot scepenen proefnissen ende al op een weet.

Dit gedaen opten sestienden dach in Julio A° 12.

Aengesien bij casteleijn, schout, burgemeesteren, scepenen ende gerechte, dat hier dagelicx binnen onser stede comen arme luijden van buijten, dat ons poirters nyet en sijn ende hen selven nyet en konnen bedragen sonder heur kijnderen om die stadt te gaen bidden ten groten last van den heijligen geest-gasthuijs ende ingesetenen, soe ist overdraghen bij den voirss. gerecht, dat niemant, soe wie hij sij, yemant eenige arme luijden, die van buijten comen heur huijsen en verhueren oft laeten bewoonen, die haer kijnderen om Godts wille laeten gaen ende haer selven ambocht oft hantwerck en connen bedraghen, opte boete van 40 s., soe dicke als zij contrarie dair tegens doen.

Voortaen soe wat arme luijden hier binnen jairs gewoont hebben, oft die om Godts wil gaen, dat die gene, die de selve arme luijden enighe huijsen verhuert hebben, dat zij hem die huer binnen 8 dagen opseggen, oft dat sij hem die cost geven, opdat sij nyet en derven omgaen.

Overdragen bij den heren burgemeesteren ende gerecht, dat men in geen herbergen geenrehande wijn noch bier tappen sal onder die hoochmisse, noch onder die prekinge des Sondaechs, op die boete van 20 s., dan voer die vreemden man, die hier van buijten doer passeeren.

Noch overdragen, dat men nyet dansen sal opter straten, noch in de huijsen, noch dat se niemant huijsen en sal om

te dansen, opte boeten van 20 s., soe dickwijls als men bevijndt contrarie dier tegens doende ende dat te verhalen op die ouders, die heur kijnderen laeten gaen dansen.

Noch overdragen dat elck sijn vercken van de straten thuijs houden sal, op de boete van 40 s., soe dickwils als men contrarie bevonde. Ende hier en wordt geen ure geset, om die vercken te laeten gaen.

Noch overdragen dat men op den Woensdage naestcomende begaen sal een processie-generael buijten om de stadt ende dat elc devotelijck mede sal gaen in de processie sonder clappen, opte boete van 10 s. ende dat elck een licht in sijn hant sal dragen van was oft van ruet, soe elc devocie heeft ende dies van staden sijn, ten eijnde dat ons God wil preserveren van die haestige siecte, die nu ter tijt regnerende is.

Noch overdragen, dat elck burger dies van staden sijn ende devocie hebben, om dat waerde Heijlige Sacrament te eeren, een tortse sullen doen maken, mer hier en sijn geen boeten toegestelt.

Noch overdragen dat gheen visschers, burghers of buijtenluijden geen vercoop van visch coopen oft vercoopen en sal, hij ende is afgeslagen en een ieder zijn ingelt daer af betaelt, beginnende van sint Cornelis-dach aff lestleeden tot Meij toe, opte boete van 40 s. te verbueren, zoe dickwils, als ment bevijndt die contrarie dair tegens, mer elck burger mach coopen voer sijn selfs eeten tot vier stuijvers toe visch, sonder ingelt dairaff te betalen.

It. wes visch, dat die visschers vercoft hebben van Meij lestleeden sonder ingelt te betalen, dat sullen sij den inmeester aenbrengen tusschen dit en Bamisse naestcomende, opte boete van 40 s. ende wes visch, dat sij die buijtenluijden vercoopen ende dairboven wech reijsen sonder ingelt te

betaelen oft sonder affslaen, sal men aen die visschers verhaelen ende al opte boete voirss. Aldus gecondicht ter poijen aff in presentie van Jan Beijser, schout; Cornelis Thomass. ende Ariaen Peter Dircxz. als burgermeesters; Hubrecht Janss., Andries Boudenss. ende Cornelis Jan Peterss., Reijn Herberss. ende Godscalcx, als scepenen.

Actum den 23[en] dach in September, anno 1529.

Opten letsten dach Februarij, anno 1530, stilo van Hollandt worde overdragen bij den casteleijn, burgemeesteren, scepenen, gerechte, dat niemant enighe huijsen verhueren oft en laete bewonen, die van buijten hier binnen comen ende heur kijnderen laeten om gaen bidden, en hem nyet en mogen bedragen sonder bidden oft om Godswille te gaen, op die boete van 40 s. te verboeren, soe dick ende menichwerff, als sij dair tegens doen, achtervolgende den ouden coer.

Ende voert alle die gheen, die hier van binnen jairs zijn comen wonen ende om gaen bidden, dat sij die stadt ruijmen.

Opten 7[en] dach in Meije, anno 1533 worde overdragen bij den casteleijn, burgermeesteren, scepenen ende raidt ende metten oudraidt ende mitten gemeene oude scutters van sinte Gertrudeberge, dat niemant hem en onderwijnde van *der Mede*, het sij tapper oft huijsman binnen huijse enich bier in te leggen, hetsij met tonnen, half vaten, kijnekens oft achtendeelkens, tenzij dat hij ierst ende voiral hale een teken van den scout van *der Mede* ende betaelen die exchijns, al eer sij dat bier binnen heuren huijse doen sullen, op een boete van 20 s. ende scepen correcxie.

Voirtaen wat bier sij hier *ten Berch* halen, dair aff sullen sij hunnen exchijns betaelen op onszer stede huijs den gene, die dair tot gestelt ende gecommitteert sijn om dat te ontfangen, eer sij dat bier uter stadt sullen mogen vueren, opte boet voirss.

Worde noch bevolen een yegelijck van sheeren weegen ende vander stadt weegen, dat niemant geen bier en hale bij nachte oft bij dage buijten onser vrijheijt, hetsij met cruijken, kannen, tonnen, stopen, oft diergelijck, omdat binnen onser vrijheijt te drincken, opte boete voirss. en dairenboven gecorrigeert te worden van diefte, als diegene, die de stadt van heuren axchijnsen soude willen beroven oft priveeren.

Voirtaen dat niemant hem en vordert oft en onderweijne enige van onser ondersaten te leijen opte frontiere buijten onszer vrijheijt, om te gaen drincken oft gelage te maken in prejuditie oft verminderinge van onser stede exchijsen, opte boete van 20 s. te verboeren, soe dickwijls ende menichwerff, als men contrarie deser ordonnantie doet ende tselve met eenen tuijge dair op bevonden worde, soe verre men gheen meer tuijgen en hadde.

Noch is overdragen, dat niemant enige tonnen, half vaten, kijnekens oft achtendeelkens buijten ott binnen onser stede vrijheijt en doe vaten ofte vullen met bier, het en sij dat sij die eerst metter stedemerck gebrant ende getekent worde, opte boete van 20 s. ende schepen correcxie telker reijse te verbueren, als men contrarie dair tegens doet.

Oick wordt bevolen alle diegene, die hier binnen onser stede wonen, enich bier haelen met tonnen, half vaten, kijnekens oft achtendeelkens niet en huijsen, tensij dat sijt tierst verachijnsen opter stadthuijs ende brengen een ceelken ofte teijken van de gecommitteerden, die den exchijns daer ontfangen, gelijck men dat gewoonlijck is te doen, op die boete van 10 pont ende scepens correcxie als dieft, als diegene, die der stede exchijnsen beroven oft priveren.

Voirtaen dat alle die brouwers die ceelkens, die sij van den bier ontfanghen, te ray houden tot dat chijseners comen rekenen mitten brouwers tot elcke gebroute, want die exchijseners haer rekening daer op doen sullen.

Overdragen ende gecoert bij den schout, burgemeesteren ende scepenen, dat niemandt van wat condicie hij sij en sal mogen vercopen stoer, salm, elft, houtinck ofte andere vissche, hoe die genaempt mogen sijn dan op den behoirlicken affslach, die daer toe geordineert is, uijtgesceijden dat een borger in sijn huijs wel sal mogen coopen alsoe veel visschen, als hij van node hebben sal, op een boete van 10 pont ende correctie van scepenen, soe dickwijls als dat voirss. is geboert ende contrarie doet.

Noch overdragen ende gecoert bij den voirss. scout, burgermeesteren ende scepenen, dat niemant van wat condicie hij sij en sal mogen te gemoet ofte tegen gaen ofte varen met enighe schuijten oft scepen, cleijn oft groot, wagenen, peerden, ofte die van den voirss. vissche connen gedragen om te coopen ende ook nyet en sal moge vercopen, dan sullen dieselve personen, die haere reijs in de wil hebben *ten Berch* te comen, om te vercopen dien voirss. visschen laeten gaen ende passeeren ten affslach, sonder datselve te beletten ofte bij anderen doen beletten, al op die boet van 10 pont ende scepenen correcxie, soe dick alst gebuert. Aldus vercondicht ende affgelesen voir aen den stadthuijs van sinte Gertruijdenberge op ten sevensten dach April, anno 1500 ende vijftich in presentie van Adriaen Aertss. schout, Merten Anthoniss. ende Denis Janss. burgemeesteren ende Henrick Janss. Grotert, Cornelis van Galen, Ottensz., Jan Corneliss., Willem Heij Corneliss. ende Airt Anthoniss. Buijs, als scepenen.

Opten 14^en^ dach in Junio, anno 1558 soe is overdragen ende gecoert bij schout, burgemeesteren, scepenen, oudtraidt ende bij die gemeene schutters van onser stede, als dat men egheen bieren hogher drincken ofte tappen en zal oft vercopen dan van sessentwintich stuivers de tonne, te weten: die vaen (1) voir twee blancken ende zoe wie dat hogher ver-

(1) vaen = biermaat, grooter dan een pintje.

coopt, tapt ofte drinckt, op een boet van thien stuvers, zoe dickmael alst geboert geduerende desen goeden tijt, dies zoe hebben alle herbergiers ende vercopers dach, omme haer bieren wel te vercopen 14 daghen ende dat na datum van desen, op dat nyemandt daer bij geintresseert oft bescadicht soude sijn.

Den eedt, die sculdich sijn te doen die Burgermeesteren van der stadt.

Dat sij wesen sullen burgemeesteren der stadt ende vrijheijt van sinte Gertruijdenberge, huere oude rechten ende privilegien nerstelijck ende getrouwelijck tonderhouden ende voer te stane, der stadt scade te verhueden ende hair vrome te maken ende derselver stede goeden getrouwelijck te regeeren, besceijdige rekeninge te doen van hare administratie ende bewindt, trecht van weduwen, wesen, te beware ende en sullen des nyet laeten te doen om lief, om leet, om vrese, om winsel, om verlies, noch om geenrehande saken ende voerts te doen, dat goede burgemeesteren sculdich zijn ende behoiren te doen (in alle behoirlicke obediencie van zijne Princelijcke Excellentie F. Henry de Nassau.) (1) Soe moet ons Godt helpen en Zijn heijlich woort.

Den eedt van den scepenen.

Wij sweren, dat wij na ons beste wetenschap ende machte bewaeren en houden sullen justitie, alsoe wel aen de cleijne als aen de grote sonder enich verdrach, favoir ofte simulatie ende dat wij sullen bewaeren dat recht van onsen Graven van Hollandt, van der stede, het recht van de wesen ende weduwen, van utlandigen, van der kercken, van de gasthuijs ende heijlich geesthuis, noch en sullen nemen giften, noch

(1) Het tusschen ( ) geplaatste is in de copie met verwijzingsteeken op den rand geschreven.

goeden, ter cause van justitie te doen, van eenige personen, wie die sijn, ende rechtverdigen zegelinge te doen (ende in alle behoorlicke obediencie van Zijne Princelicke Excellencie F. Henrij de Nassau) (1) sonder des te laeten te doen, noch om magen, noch om geenderhande saecken. Soe moet ons God helpen ende zijn heijlich woort.

Van den eedt van de Tresoriers.

Wij sweren, dat wij die officie van tresorierscap bedienen ende bewaeren sullen der stadt goeden, ende incommen getrouwelich tontfangen ende wederom ut te geven tot der stede meeste orbaer ende profijt, besceijdige ende rechtverdige rekeninge, bewijs ende reliqua dair aff te doen, als wij des vermaent worden. Zoe moet ons Godt helpen en zijn heilich woort.

Finis.

De bovengescreven eeden zijn in formen voirss. gedaen anno 1585, 1586, 1587, 1588 ende 1589. (2)

Forme van solemnuelen eede voor de ghene die gecommitteert sullen worden tot staten van judicature ende andere principale offitien (waervan mentie gemaect is in de voorzeÿde ordinantie), die gelesen zal worden bÿ dengenen, die den voerzeÿden eedt ontfangen zal, ende daervan register gehouden zal worden.

Ick zweere bij Godt almachtich, den Vader, den Zone ende den Heijligen Geest op zijn Heijlich Evangelium oft opt cruijce, twelck ick mit mijnder handt genake.

(1) Het tusschen ( ) geplaatste is in de copie met verwijzingsteeken op den rand geschreven.

(2) De regels na het woordje Finis zijn met kleiner en waarschijnlijk ander handschrift ingevuld.

In den eersten, dat ick ben in die gemeijnsaemheijt der heijliger catholijcxer apostolijcke Roemsche kercken, geen paert oft deel hebbende met enige secten oft heresyen, de welcke ick wederstaen zal voir zoe vele in mij is ende sal nyemant toelaten aeu de voerss. secten of heresyen aen te hangen oft adhereren.

Ten tweeden, dat ick den coninck, mijnen overste heer ende natuerlicken prince, altijts gehoorsaem ende getrouwe sal zijn ende dat ick hem dienen zal in desen staet, die hij mij gegundt heeft, mit ganscher herten ende affectie ende sal alle mogelicke vliet, arbeijden ende naersticheijt doen tot zijnre eeren ende tot profijte van sijnder republijcke ende gemeijne welvaert, zoe verre als tzelfde offitie vereijschende is ende zal bewaeren ende zijner majesteijt verantwoerden van tgene hij mij gelast ende gecommitteert heeft zonder bedroch oft argelist.

Ten derden, ick zwere dat ick zal doen ende administreren goede warachtige ende oprechte justitie den ondersaten ende andere, die mij des versoucken sullen, zonder aenschou te nemen op winninge, haet, nijdt oft vrundtscap van yemanden ende zonder yemant meer te favoriseren dan recht ende redene toelaetende zijn, ende trecht van zijne majesteijt bewaeren, handelende ende tracterende die goede mitter meeste zoeticheijt, dat mogelijck werdt ende stravende die quaetdoenders na recht ende ordinantie van zijnre majesteijt.

Ten vierden, dat ick van nyemande, wye dat oick zij egeene dingen eijsschen oft exigeren en zal, noch oick aenveerden oft ontfangen, al waert dat dezelve mij van zelffs uijt danckbaerheijt gepresenteert oft gegeven werden, maer sal tevreden zijn mit mijne wedden ende behoirlijcke salarissen bij zijne majesteijt tot mijne voerss. staedt geordineert, ende en zal nyet lijden, dat eenige wesende onder mijne last ende bevel off die mij assisteren anders doen sullen.

Ten 5[en], ick zwere oick, dat ick ter oirsaecke van tvoerss. offitie noch om gunste, faveur oft assistentie van gemak te hebben eegeene dingen gegeven hebbe, noch geven en zal, noch oock beloeft te zeijnden, noch zeijnde en zal, wyen dat oick zij, directelijk oft indirectelijck, maer gelijck ick tzelve offitie voir nyet ontfangen hebben zal mij oick over sulck oick dragen tot andere ondersaten van zijnre majesteijt.

Ende ten lesten, ick zwere, dat ick in effecte doen zal al tgene, dat een eerlijck man, goet ende rechtveerdich juge ende administrateur van gesegden offitie, als ick houdende ben, sculdich is ende behoert te doene na vuijtwijsen van den godlicken ende gescreven rechten ende die ordinantie van zijne majesteijt; zoe moet mij God helpen ende al zijn heijligen.

Welcken eedt gedaen zal worden bij de gouverneurs van de landen ende provincien.

Bij de residenten canceliers, ende die van zijnre majesteijts raide.

Bij die van de finantien ende rekeninge.

Bij de baillius, provoosten, drossaten, schoutetten ende andere officiers van justitie ende principale van de steden.

Bij de burgemeesters ende scepenen hebbende hooge justitie. Insgelijcx bij de extraordinaryse justitien oft gerechten. Ende generalijcken bij alle de ghene, die indicature hebben mutatis mutandis accommenderende tgunt dat zweren moeten de geene, die de staten ontfangen. Aengaende die andere offitiers van ontfange ende ministers van justitie geen jurisdictie hebbende, sal men achter laeten van de clausulen, die spreken van parthijen recht te doene.

Belangende die capiteijnen, bevelhebbers ende offitiers van oirlogen sal men daer inne adviseren des men bevinden zal te behooren.

Sijne excellentie gehoort hebbende de lecture van dese vorme van eeden heeft geordineert, dat dieselve gesonden

zal worden aen de raeden ende jugen herwerts over presiderende, omme deselve te doen schicken in alle plaetsen ende vlecken onder hun resort ende aldaer te doen registreren, achtervolgen ende observeren ende dat notitie gehouden worden bij den audientier, greffiers oft secretarissen, dat den voerss. eedt gedaen zal wesen bij de ghene, die tot administratie van justitie oft offitien gecommitteert zullen worden. Ende voer die prestatie van denselven eede en sullen zij nyet mogen administreren, noch enige wedden oft gaigen ontfangen.

Aldus geordineert bij zijne voerss. excellentie binnen der stadt van Bruessel den 9en dach van Julio 1570. Onderteijckent

F. A. DUC D'ALVE.

Geordeneert bij mijn heer den goverheur schouth, burgemeesteren, schepenen ende raedt deser stede dat nyemandt, zoo wie hij zij, hem vervorderen zullen, naden acht uren des avondts te gaen over der straten, hij en hebben een lantern met licht daerinne bernende, opte verbeurte te laten reijsen van een boet van 20 s.

Noch bij deselve voorn. geordonneert, dat hem nyemant, wye hij sij, hem vervorderen sullen na besetten wacht eenich rumuere te maeken ofte te vechten op die verbeurte van hen rechterhandt ende correctie van schepenen. Aldus openbaerlick gepubliceert naer voorgaenden clockgeslach ter puijen van der stede huijs Geertruijdenberge opten 16en dach Novembris, anno 1500 ende achtenseventig.

Eedt van Suijveringe.

Wij sweeren, dat wij over het becomen van onse respective ampten van burgemeesteren, scepenen ende thesaurier, noch door ons selven, noch door anderen niet belooft ofte gegeven hebben, belooven ofte geven sullen, eenige giften,

gaven, ofte geschencken aen eenige persoonen t'sij binnen, t'sij buijten de regeeringe, directelijck ofte indirectelijck in eeniger manieren. Wijders soo belooven en sweeren wij, dat ingevalle t'eenigen tijde tot onse kennisse soude mogen comen, dat imant buijten ons weten yets belooft ofte gegeven hadde, belooven ofte geven soude, wij hetselve aen den schouteth alhier aenstonts sullen openbaren met bekentmakinge van den naem van den persoon ofte persoonen bij ofte aen dewelcke yets belooft ofte gegeven soude mogen sijn, belooft ofte gegeven soude mogen werden. Ende dat wij oock t'allen tijden ter vermaninge van den schouteth, borgemeesteren ende raden deser stadt, ons sullen expurgeren onder gelijcken eedt· van dat wij niets belooft ofte gegeven hebben, belooven ofte geven souden, ende oock niet weten, dat imant anders yet belooft ofte gegeven heeft, belooven ofte geven sullen.

Soo warelijck moet ons Godt almachtigh helpen.

Eet van de Borgemeesters.

Wij blooven ende sweeren, dat wij in den naam ende van wegen sijn hoogheijt des heere prince van Orange als heere van dese stadt G.Berge ende vrijheijt van dien wesen sullen borgemeesters der voorsegde stede, hare oude rechten ende previlegien neerstelijck ende getrouwelijck te onderhouden ende voor te staen, der stadts schade te verhoeden ende derselver stede goederen getrouwelijck te regeeren, bescheijdige reeckeninge te doen van onse administratie ende bewint, t'recht van weduwen ende weesen te bewaren ende en sullen des niet laten te doen om lieff, om leet, om vreese, om winsel, om verlies, noch om geenderhande saken ende voorts te doen, dat goede borgemeesters schuldigh sijn ende behooren te doen.

Soo warelijck moet ons Godt almachtigh helpen.

Eet van Schepenen.

Wij sweeren, dat wij nae ons beste wetenschap ende machte bewaren ende houden sullen justitie soo wel aen de cleijne, als aen de groote, sonder eenigh verdragh, faveur ofte simulatie ende dat wij sullen bewaren het recht van de graeflijckheijt van Hollant, deser stadt, het recht van de weduwen ende weesen, van uijtlandighen, van der kercken, van den gasthuijs ende heijligen geesthuijs, noch en sullen nemen giften, noch gaven ter sake van justitie te doen, van eenige persoonen, wie die sij ende rechtveerdige zegelinge te doen in alle behoorlijcke obedientie van sijne hoogheijt den heere prince van Orange, Ca., sonder des te laten doen, om lieff, om leet, om vreese, om winsel, om verlies, om vrienden, noch om magen, noch om geenderhande saken.

Soo warelijck moet ons Godt almachtigh helpen.

Eet van den Tresorier.

Iek sweere, dat ik het officie van tresorierschap bedienen ende bewaren sall, der stadtsgoederen ende innecomen getrouwelijck ontfangen ende wederom uijtgeven tot der stede meeste oorbaer ende proffijt, volgens de instructie daer op gemaeckt off noch te maken, bescheijdelijcke reeckeninge, bewijs ende reliqua daer aff te doen, als ick des vermaent werde.

Soo waerlijck moet mij Godt almachtigh helpen.

Eet van de Borgerije van Geertruijdenbergh.

Ick sweere de hooge overigheijt, als namentlijck de Hoogmogende Heeren Staten-Generaal der Vereenighde Nederlandtsche provincien, de Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, sijne Hoogheijt den heere prince van

Orange, Ca., mitsgaders dese stadt, altijt goet houw ende getrouw te sijn ende te blijven, oock des lants ende deser stadts previlegien en gerechtigheden altijt naer mijn vermogen voor te staen ende te helpen beschermen.

Item ofte ick yets vername, dat tot s'lants ende deser stadts nadeel soude mogen strecken, dat ick t'selve altijt de magistraet alhier goet tijts sal te kennen geven sonder eenige dissimulatie.

Soo waerlijck moet mij Godt almachtigh helpen.

BEKNOPT OVERZICHT

VAN DE

PRIVILEGIËN, OCTROOIEN, GILDEBRIEVEN, enz.

VAN

GEERTRUIDENBERG,

(992—1768.)

De volledige stukken te vinden in de ter plaatse genoemde werken of wel in de handvesten, charters, privilegiën, enz. onmiddellijk hierachter volgend.

PRIVILEGIËN, OCTROOIEN, enz. van St. Geertruidenberg. (992—1768).

1	992. — 1 Juni.	Hilsondis, gravin van Strijen, sticht met haren man Ansfried de abdij te Thorn en schenkt daaraan de kerk te St. Geertruidenberg. Groot Charterboek der graven v. Holl. en Zeeland door F. van Mieris, deel I blz. 51. Oorkondenboek door Th. v. d. Bergh „ I N°. 67. De Archieven der hoogadellijke rijksabdij Thorn door J. Habets blz. 6.
2	1213. — 1 Oct.	Willem, graaf van Holland schenkt aan Geertruidenberg vele voorrechten v. Mieris I blz. 158/159.
3	1257. — Eerste Vrijdag in Mei.	Graaf Floris V vernieuwt het privilegie van zijn vader Willem omtrent de Maandagsche weekmarkt. Keurenboek (1558. Op perkament.)
4	1260.— 11 Febr.	Gift van eenige gebouwen te Geertruidenberg aan het Duitsche huis te Utrecht. v. d. Bergh. Nalezing. No. 33.
5	1260. – 11 Febr.	Gift van een woning aan het Duitsche huis te Utrecht. v. d. Bergh. Nalezing. No. 34.
6	1261. – 7 Juni.	Hildegond, abdis van Thorn, schrijft aan Reneris, scholaster van Tongeren, dat zij het patronaatrecht der kerk van Geertruidenberg aan het kapittel van Thorn geschonken heeft en verzoekt

		hem van den bisschop van Luik de goedkeuring dier gift te verkrijgen. Habets. blz. 20 en 21. v. d. Bergh. II N°. 74.
7	1271. — 4 Juli.	Floris V vergunt den inwoners van Geertruidenberg, dat zij in Holland niet dan om zekere bepaalde schuld mogen worden aangetast. Keurenboek (1558). v. Mieris. I blz. 357. v. d. Bergh. II N°. 216.
8	1274. — 23 Jan.	Graaf Floris vernieuwt en bevestigt de voorrechten en vrijheden van Geertruidenberg. Keurenboek (1558). v. Mieris. I blz. 371. v, d. Bergh. II N°. 284. N.B. Van den Bergh geeft 1275 in plaats van 1274.
9	1278. — 6 Aug.	Graaf Floris V geeft aan heer Franco van Wezemale, ridder, zes pond 's jaars uit zijnen tol te Geertruidenberg v. d. Bergh. II N°. 366.
10	1282. — 6 Jan.	Wilhelmus, investitus der kerk te Geertruidenberg, die eenen twist gehad had met de abdis van Thorn en waarvoor hij met den kerkelijken ban bedreigd en in de gevangenis geworpen was, belooft onderdanigheid. Habets blz. 50.
11	1282. — 17 Mrt.	De bisschop van Luik, Johannes, bevestigt de brieven van verzoening tusschen de abdis en Wilhelmus. Habets blz: 51.
12	1283. — 26 Aug.	Schout, schepenen en raad van Geertruidenberg geven aan Heiman Eggaert 40 bunders moer in eigendom. v. d. Bergh. II N°. 485.

13	1287. — 28 Aug.	Schout, schepenen en raad van Geertruidenberg geven aan hunnen poorter Heyneman Eggaert 40 bunders moer uit, op de scheiding van de moeren van Willem, heer Hughemanszoon. v. d. Bergh. II N°. 618.
14	1290. — 11 Dec.	Uitspraak van graaf Floris tusschen de stad Geertruidenberg en de ambachtsheeren van Zuid-Holland over het poorterschap binnen de stad. v. d. Bergh. II N°. 753.
15	1299. — 12 Dec.	Jan, graaf van Henegouwen, enz„ bevestigt de stad Geertruidenberg in hare voorrechten. v. Mieris. II blz. 3. Copiën v. privilegiën in stads-archief, geschreven op papier.
16	1299. — 12 Dec.	Regeerders van Geertruidenberg bekennen, dat zij Jan, graaf van Henegouwen, enz., als hun heer gehuldigd hebben. v. Mieris. II blz. 3.
17	1304. — 7 Oct.	Regeerders van Geertruidenberg verklaren, dat zij Willem, graaf van Henegouwen, enz, als hun heer gehuldigd hebben. v. Mieris. II blz. 43.
18	1304. — 8 Oct.	Graaf Willem belooft de handvesten en voorrechten van Geertruidenberg te onderhouden en te handhaven. v. Mieris. II blz. 44. Copiën v. priv. in stads-archief.
19	1306. — 27 Nov.	Regeerders van Geertruidenberg schrijven den Graaf van Holland over de schade, die ze door de Vlamingen geleden hebben. v. Mieris. II blz. 59 en 60.

20	1307. — Maandag na 11.000 maagdendag.	Graaf Willem verbiedt aan ingezetenen van Zuid-Holland het bezoeken der markt te Heusden en spoort aan tot het bezoek der Maandagsche weekmarkt te Geertruidenberg. Privilegiën (1541) in particuliere handen.
21	1307.— 14 April.	Dordrecht geeft op zekere voorwaarden aan Geertruidenberg het recht om tolvrij door „de Spuije" te varen. v. Mieris. II blz. 64.
22	1310. — 9 Mei.	De abdis Margaretha van Petersheim rieht aan den bisschop van Luik het verzoek om de kerk te Geertruidenberg te willen verheffen tot eene collegiale kerk met een zeker getal kanunniken, deken en scholaster. Habets. I N°. 113 blz. 107.
23	1310. — 9 Aug.	Theobaldus van Bar, bisschop van Luik, keurt de stichting van het kapittel van Geertruidenberg goed en regelt het getal, de leefwijze en het onderhoud der kanunniken. Habets. I N°. 114 blz. 107.
24	1311. — 9 Juni.	De kanunniken van Geertruidenberg verklaren dat zij afhankelijk zijn van de moederabdij Thorn en verplichten zich jaarlijks te Thorn zekere diensten te verrichten. Habets. I blz. 113.
25	1312. - Vrijdags na half vasten.	Graaf Willem verklaart dat hij hem, die een schepen of poorter van Geertruidenberg misdoet om zekere zaken, zal houden aan lijf en goed. Privilegiënboek (1541) in particuliere handen.

26	1315. — 2 Mei.	De kanunniken te Geertruidenberg beloven, zweren en verbinden zich, ook voor hunne opvolgers, dat zij de veranderingen en bijvoegingen op hunne eerste statuten zullen nakomen en onderhouden. Habets. I blz. 123.
27	1315. — 3 Aug.	De bisschop van Luik, Adolf van der Marck, geeft een reglement voor het kapittel te Geertruidenberg. Habets. I blz. 124.
28	1317. — 9 Oct.	Paus Johannes XXII bevestigt de oprichting der collegiale kerk van Geertruidenberg. Habets. I blz. 142.
29	1319. — 12 Mei.	Adolf, bisschop van Luik, beveelt aan een plebaan van Geertruidenberg om den baljuw en het gerecht dier plaats te vermanen, dat zij de goederen der kerk, die zij aangeslagen hebben zullen ontslaan en vreedzaam laten beheeren door de abdis of hare gevolmachtigden. Habets. I blz. 144.
30	1318. — 20 Juni.	Graaf Jan belooft geen kastelein op zijn huis te Geertruidenberg te zullen zetten, tenzij hij van wettige geboorte zij. J. v. Oudenhoven: Beschrijving v. Zuid-Holland blz. 131.
31	1319. — 29 Nov.	De Graaf van Holland geeft aan Geertruidenberg het recht om de gemeene weide tot versterking en verbetering van de stad te doen dienen. Copiën v. priv. in stads-archief. v. Mieris. II blz. 228 en 229. Privil.-boek (1541).

32	1320. — 30 Juli.	Acte van vergelijk en van verzoening wegens roof en manslag tusschen Gerard, Heer van Horne, kanunnik, en de abdis Margaretha van Petersheim. Habets. I blz. 148.
33	1321.	Graaf Willem geeft den deken en het kapittel van Geertruidenberg eene tiende, groot 3 morgen, gelegen te Made. v. Mieris. II blz. 258.
34	1323. — 30 Jan.	Schrijven van Paus Johannes XXII aan den deken der kerk te Brielle, hem belastende om de klacht van de abdis Margaretha van Petersheim tegen den deken en het kapittel te Geertruidenberg, welke haar patronaatrecht betwisten, te onderzoeken, na verhoor van partijen in het geschil te beslissen en die beslissing door middel van geestelijke censuur te doen eerbiedigen. Habets. I blz. 156.
35	1323. — 2 Juni.	De Graaf van Holland geeft zijn schoutambt van de stad Geertruidenberg onder zeker beding aan zijnen kamerheer Willem van Duivenvoorde. v. Mieris. II blz. 318.
36	1323. — 24 Aug.	Graaf Willem geeft het schoutambt van Geertruidenberg aan Willem van Duivenvoorde en zijne quareelen (1) om aldaar een steenen slot te bouwen. v. Mieris. II blz. 322 en 323.
37	1325. - 21 Maart.	De abdis van Thorn staat aan den Graaf van Holland af het recht van collatie eener kapelanie in de kerk Geertruidenberg. v. Mieris. II blz. 343.

(1) quareel = tichel, steen.

38	1325. — vóór 1 Aug.	De Graaf van Holland schrijft aan den hertog van Brabant over de vijandelijkheden, welke hunne onderzaten van Geertruidenberg en van Breda bedreven hadden en om die door bemiddelaars te beslechten. v. Mieris. II blz. 357.
39	1325. — 1 Aug.	Getuigenissen van de landscheiding, alsmede van de grens tusschen Holland en het land van Breda. v. Mieris. II blz. 357 en 358.
40	1325. — 26 Oct.	De Graaf verkoopt aan Willem van Duivenvoorde, heer van Geertruidenberg, het ambacht van Twintighoeven. v. Mieris. II blz. 366.
41	1326. — 12 Febr.	Notarieeele verklaring, waarbij de kanunniken van Geertruidenberg onder eede verklaren, dat zij zich in het geschil en den twist tusschen Balduinus, genaamd van Poele en Petrus, zoon van Zebertus van Ulvenhout — voor zoover die moeielijkheden hun kapittel raken — naar het bevel en de raadgeving der abdis zullen gedragen. Habets. blz. 158.
42	1326. — 25 Mei.	Willem van Duivenvoorde sticht eene kapelanie in Onzer Vrouwen Kapel aan de Noordzijde van de kerk te Geertruidenberg. v. Mieris. II blz. 390 en 391.
43	1326. — 17 Dec.	Het schrijfambacht en klerkschap in Geertruidenberg door graaf Willem aan Jan Ghiben-zoon voor diens leven gegeven. v. Mieris. II blz. 409.

44	1327.—26 April.	Regeerders van Geertruidenberg verpachten aan Willem van Duivenvoorde de wildernis tusschen Stienlo (Steelhoven) en Oosterhout. v. Mieris. II blz. 428.
45	1327. — 12 Mei.	De Graaf beveelt den inwoners van Geertruidenberg allen twist met den Hertog van Brabant te schuwen. v. Mieris. blz. 428 en 429.
46	1328.—18 Febr.	Notarieele acte waarbij de investitus der kerk te Geertruidenberg, Johannes van Hagt en Johannes Vranke, kapelaan van den Graaf van Holland, hunne wederzijdsche bedieningen ruilen. Habets. blz. 159.
47	1328.—11 April.	De Graaf geeft zijnen timmerman, Pieter van Scharpenisse, eene jaarwedde en een paar kleederen mits deze hem, inzonderheid op het slot te Geertruidenberg, dienen zal. v. Mieris. II blz. 454.
48	1329.-25 Maart.	Yffardus van Keulen legt in handen der abdis Margaretha van Petersheim neer zijne prebende en kanunniksdij in de kerk te Geertruidenberg en wel ten behoeve van Wilhelmus Voeght, pastoor te Raamsdonk. Habets. blz. 161.
49	1329.-30 Maart.	De Graaf belooft Jan van Polanen, zoo diens broeder Willem van Duivenvoorde sterft zonder wettige kinderen na te laten, hem met den burcht en het gerecht van Geertruidenberg te beleenen. v. Mieris. II blz. 480.

50	1330. - Dinsdag na 24 Juni.	Copie van de „Coeren der Schoenmakers te Geertruidenberg." Coeren der schoenmakers in stads-archief.
51	1334. — Woensdag vóór 11 Nov.	De graaf schenkt den poorters van van Geertruidenberg het recht, dat zij door hun eigen schepenen zullen gevonnist worden. Privilegiën-boek (1541). Copiën v. privil. in stads-archief.
52	1335. - Dinsdag vóór Pinkster.	De Graaf staat regeerders van Geertruidenberg toe van stads-goederen te mogen verkoopen tot een bedrag van 600 ponden Hollands om daarmede de schuld te betalen. Privil.-boek (1541). Copiën v. privil. in stads-archief.
53	1335. — 31 Mei.	Vernieuwing van het recht genoemd onder N°. 51. Privil.-boek (1541). Copiën v. privil. in stads-archief.
54	1335. — 30 Juni.	De Graaf beveelt den schout, wanneer iemand een schepen van Geertruidenberg dreigt of lastig valt over een gewezen vonnis, dien te houden aan lijf en goed. Privil.-boek (1541). Keurenboek (1558).
55	1335. — Zaterdag na 29 Juli.	Graaf Willem hernieuwt en bevestigt de privilegiën van Geertruidenberg, Keurenboek (1558).
56	1336. — Maand. na bel. Paschen.	Graaf Willem geeft aan Willem van Duivenvoorde de moeren en wildernis in het ambacht van Stanthasen tot een erfleen. Keurenboek (1558).

57	1337. - Donderdag na 15 Aug.	Graaf Willem IV hernieuwt de handvesten en brieven van Geertruidenberg. Keurenboek (1558). Copiën v. priv. in stads-archief.
58	1340. — 15 Jan.	Beslechting van een geschil over de benoeming van 2 kapelaans in de kerk te Geertruidenberg door de abdis Margaretha van Heinsberg. Habets. blz. 189.
59	1344. — 8 Febr.	Ghiselbertus, kanunnik en thesaurier te Geertruidenberg, staat het recht van vergeving der matriculatie van de kerk aldaar af aan de abdis van Thorn. Habets. blz. 195.
60	1344. — 28 Sept.	Graaf Willem geeft aan Jan van Polanen zijnen burcht te Geertruidenberg en 100 ponden Hollands.
	29 Sept.	Overeenkomst tusschen graaf Willem, Willem van Duvoirde en anderen over den burcht te Oosterhout en dien te Geertruidenberg. v. Mieris. II blz. 686.
61	1346. — 23 Nov.	Acte van ruiling tusschen Walterus van Hussen, parochiale rector te Ubach en Ludovicus, priester der kerk te Ubach. Walterus bezat het recht van rectoraat van een altaar in de kerk te Geertruidenberg. Habets. blz. 204.
62	1347. - 25 Maart.	Willem van Duivenvoorde geeft aan den heer Van de Lek het recht om een schout in Geertruidenberg aan te stellen. v. Mieris. II blz. 732 en 733.
63	1348. — 26 Dec.	Schepenen en raad van Geertruidenberg staan aan Willem van Duiven-

		voorde zekere moeren af en nemen die weder van hem in erfpacht. v. Mieris. II blz. 758. Keurenbock (1558).
64	1349. — 12 Juni.	Willem V belooft aan Geertruidenberg geen verderen geldelijken bijstand meer te zullen vragen. van Balen. (Beschr. v. Dordt.)
65	1350. — 3 Juli.	Willem van Duivenvoorde vermaakt zijnen neef Jan van Polanen den burcht te Geertruidenberg. v. Mieris. II blz. 781 en 782.
66	1350. — 27 Sept.	Hertog Willem geeft te Geertruidenberg aan zijne moeder Margaretha het bewind over het graafschap weer over. Privilegiën-boek (1541). Copiën v. priv. in stads-archief. v. Mieris. II blz. 786.
67	1351. — 11 Juni.	Willem V ontslaat die van Geertruidenberg van den eed aan zijne moeder gezworen. Privil.-boek (1541). Copiën v. privil. in stads-archief.
68	1351. - Maandag na St. Mauritius.	Alliantie tusschen Dordt, Delft, Haarlem, Leiden, St. Geertruidenberg, Amsterdam, Alkmaar, Oudewater, Schiedam, Rotterdam, Medemblik en Vlaardingen. Groot Placaet-boek III blz. 3.
69	1352. — 24 Juli.	Hertog Willem belooft hun, die op het huis te Geertruidenberg lagen, schadevergoeding. v. Mieris. II blz. 810.
70	1354. — 24 Jan.	De abdis Margaretha van Heijnsbergh stelt den kanunnik Gijselbert tot deken aan te Geertruidenberg. Habets. blz. 244.

71	1335. — 24 Mei.	Hertog Willem bevestigt de handvesten en privilegiën van Geertruidenberg. v. Mieris. II blz. 850. Keurenbock (1558).
72	1355. — 24 Mei.	Willem V verleent aan Geertruidenberg nieuwe voorrechten. v. Mieris. II blz. 850.
73	1355.- Maandag na 27 Nov.	Willem schenkt aan Geertruidenberg 3 pond Hollands voortspruitend uit den ouden burchtwerf. Privil.-boek (1541). Copiën v. priv. in stads-archief.
74	1357.— 3 weken na Paschen.	Hertog Albrecht belegt een dagvaart te Geertruidenberg. v. Mieris. III blz. 22.
75	1357. — 6 Juni.	Gravin Machteld vermaant de edelen en de steden van Holland om de stad Geertruidenberg en haren kastelein te beschermen tegen hertog Albrecht. v. Mieris. III blz. 22 en 23.
76	1359. — 6 Jan.	Deken en kapittel van Geertruidenberg schrijven aan de abdis van Thorn, dat zij de statuten hunner kerk zullen nakomen. Habets. blz. 252.
77	1359.- 19 Maart.	Hertog Albrecht geeft macht om van zijne moeren te Geertruidenberg voor tienduizend schilden te verkoopen. v. Mieris. III blz. 84.
78	1359.— 26 Sept.	Albrecht geeft het schrijfambacht van Geertruidenberg aan den schout Pieter van IJpelaar aldaar. v. Mieris. III blz. 106.
79	1361. — 6 Dec.	Uitspraak van verzoening tusschen

		hertog Albrecht, de stad Geertruidenberg en haren kastelein. v. Mieris. III blz. 133 en 134.
80	1364.—25 April.	Hertog Albrecht met vele ridders, enz. te Geertruidenberg vergaderd, verklaart dat de koningin van Engeland geen rechten heeft op Holland. v. Mieris. III blz. 160.
81	1373.— 29 Aug.	Hertog Albrecht bevestigt den verkoop van den grooten polder bij de Donge aan de Karthuizers bij Geertruidenberg. v. Mieris. III blz. 282 en 283.
82	1375.— 14 Nov.	Order door Albrecht — op verzoek van Dordrecht en Geertruidenberg — gegeven, om de schade in de overstroomde landen te herstellen. v. Mieris. III blz. 314.
83	1383. — 2 Nov.	Machtiging van hertog Albrecht, om hen, die zich te Geertruidenberg aan eenig strafbaar feit schuldig maken uit de stad te mogen zetten. Archief (orig. stuk). Copiën v. priv. in stads-archief.
84	1387.— 22 Nov.	Hertog Albrecht stelt Willem Simonsz. aan tot zijnen glazenmaker op het huis te Geertruidenberg. v. Mieris. III blz. 475.
85	1387. — 13 Dec.	Hertog Albrecht beveelt regeerders van Geertruidenberg om den heer van Oosterhout, in zake de brug te Raamsdonk, ongemoeid te laten. v. Mieris. III blz. 481.

86	1388. — 13 Mei.	Hertog Albrecht geeft Geertruidenberg het recht om 200 landpoorters te mogen houden. v. Mieris. III blz. 488.
87	1388. — 14, 17, 21 Juli.	Verschillende getuigenissen over de grensscheiding tusschen Holland en Brabant. v. Mieris. III blz. 490/497.
88	1391. — 31 Jan.	Uitspraak van hertog Albrecht in het geschil, dat Geertruidenberg had met den heer van Oosterhout over de grensscheiding tusschen Raamsdonk en Geertruidenberg. v. Mieris. III blz. 576.
89	1392. — 5 Febr.	Albrecht vergroot de vrijheid der stad Geertruidenberg tot den Vernijenwiel en Sandoel over de brug gelegen. Keurenboek (1558). Copiën v. priv. in Stads-archief. Stads-archief (origineel).
90	1393. — 31 Oct.	Geertruidenberg ontslaat jonkheer Jan van Arkel en zijne onderzaten van het calsti-geld. (1) v. Mieris. III blz. 600.
91	1394. — 7 Febr.	Uitspraak van hertog Albrecht tusschen den kapelaan der Karthuizers te Geertruidenberg en regeerders dier stad over de visscherij in de Donge. v. Mieris. III blz. 605.
92	1394. — 10 Oct.	Open brief van Albrecht in zake scheiding en vereffening tusschen Zweder, heer van Gaasbeek, Putten en Strien en de steden Dordrecht en Geertruidenberg. J. van der Eijk. Beschrijving van Zuijt-Holland.

(1) calsti-geld = straatgeld.

93	1395. — 21 Aug.	Hertog Albrecht bevestigt de vergrooting der vrijheid van Geertruidenberg. v. Mieris. III blz. 633. Privil.-boek (1541). Stads-archief (origineel).
94	1397. — 29 Aug.	Machtiging van hertog Albrecht om misdadigers te mogen vangen binnen 1 ½ mijl buiten de stad. Stads-archief (origineel). Copiën v. privil. in stads-archief.
95	1397. — 30 Aug.	Hertog Albrecht verlengt met 10 jaren de brieven van Geertruidenberg over het bezit van landpoorters. Keurenboek (1558). Copiën v. priv. in stads-archief.
96	1397. — 7 Nov.	Hertog Albrecht verklaart dat in Geertruidenberg niemand schepen of burgemeester kan zijn, tenzij hij van wettige geboorte en 4 achtereenvolgende jaren poorter en inwoner dier stad is geweest. Keurenboek (1558). Copiën v. priv. in stads-archief.
97	1399. — 2 April.	Hertog Albrecht beslecht een geschil tusschen de jonkers Philips en Willem van der Lek en de stad Geertruidenberg. Keurenboek (1558).
98	1401. — 8 Jan.	Hertog Albrecht verandert op verzoek van de steden Dordrecht en Geertruidenberg de verkiezing der heemraden in de Groote Waard. v. Mieris. III blz. 732 en 733.
99	1402. — 20 Nov.	Hertog Albrecht vergunt den gebannen poorter Johannes Moelner

		weder binnen Geertruidenberg terug te keeren. Copiën v. priv. in stads-archief. Privil.-boek (1541).
100	1404. — 18 Jan.	Graaf Willem bevestigt de privilegiën van Geertruidenberg. Keurenboek (1558). Copiën v. privil. in stads-archief.
101	1404. - 20 Maart.	Graaf Willem verklaart, dat alle koop van erfenis der stad Geertruidenberg aangekomen ten eeuwigen dage ongehinderd door haar zal bezeten worden. Keurenboek (1558). Copiën v. priv. in stads-archief.
102	1404. - 20 Maart.	Graaf Willem verleent Geertruidenberg het recht om 400 landpoorters te mogen houden. Keurenboek (1558). Stads-archief (origineel). Copiën v. privil. in stads-archief. v. Mieris. IV blz. 6.
103	1404. — 9 Juli.	Brief van graaf Willem aan de steden Dordrecht en Geertruidenberg en den kastelein van laatstgenoemde stad over het turfgraven in de Groote Waard. v. Mieris. III ble. 791.
104	1410.—15 April.	Graaf Willem ontbiedt de steden Dordrecht en Geertruidenberg om bij zijnen raad te komen in het „broek", om den dijk te besteden. v. Mieris. IV blz. 138.
105	1410. — 1 Mei.	De Graaf besluit — op verzoek der steden Dordrecht en Geertruidenberg — een nieuwen dijk aan te leggen in de Groote Waard. v. Mieris. IV blz. 140 en 141.

106	1410. — 3 Juni.	Handvest omtrent het recht van dijkage in de Groote Waard. v. Mieris. IV blz. 145.
107	1410. — 25 Nov.	Handvest, waarin sprake is van de munt te Geertruidenberg en ook van Bergsche schilden. v. Mieris. IV blz. 145.
108	1412.-31 Maart.	Machtildis van Horne, abdis te Thorn, bevestigt de stichting eener 10de kanunniksplaats in de collegiale kerk te Geertruidenberg. Habets. blz. 305.
109	1413. — 19 Dec.	Besluit van den Graaf tot vergunning aan Dordrecht en Geertruidenberg om den nieuwen dijk op te graven, ten einde de sluizen gangbaar te maken. v. Mieris. IV blz. 267.
110	1413. — 19 Dec.	Ander besluit aangaande een zelfde onderwerp. v. Mieris. IV blz. 267.
111	1414. — 18 Aug.	Belofte van Dirk van Merwede, kastelein van het slot te Geertruidenberg, om het huis en het slot aldaar voor den Graaf te bewaren. v. Mieris. IV blz. 297 en 298.
112	1414. — 21 Aug.	Hertog Willem geeft vrijheid aan Dirk van Merwede, om de poorters van Dordrecht, die hem kwaad wilden, te vangen of te verslaan. v. Mieris. IV blz. 298.
113	1414. — 3 Sept.	Verbod aan den parochie-paap van Geertruidenberg, om eenig ingezetene uit Zuid-Holland te dagen voor eenig geestelijk gerecht. v. Mieris. IV blz. 301 en 302.

114	1415.—10 April.	De stad koopt Jenneken-heuvel van Jan Clais Vrancken. Copiën v. priv. in stads-archief.
115	1417.- 10 Maart.	Gravin Jacoba geeft aan de Karthuizers bij Geertruidenberg zeker leenland, afkomstig van Katharina, Robbijn Boekelaersdochter. v. Mieris. IV blz. 474.
116	1420.—6 Maart.	Hertog Jan van Beieren belooft Engelbert van Nassau in al zijne bezittingen te zullen handhaven met uitzondering van Geertruidenberg. v. Mieris. IV blz. 571.
117	1420.— 7 Maart.	Herman van der Loo belooft Geertruidenberg voor hertog Jan te zullen bewaren. v. Mieris. IV blz. 572.
118	1420.	Extract uit de stadsrekening van Dordrecht over het beleg van Geertruidenberg. Oudste Stadsrekeningen door Mr. Dozy blz. 122/124.
119	1421.—26 April.	Hertog Jan van Beieren vermaant een ieder de hand te willen leenen tot wederopbouw van Geertruidenberg en de kerk aldaar. v. Mieris. IV blz. 578.
120	1421. — 20 Nov.	Hertog Jan machtigt eenige edelen, om op de dagvaart te Geertruidenberg te verschijnen, ten einde het geschil met Brabant te beslechten. v. Mieris. IV blz. 607.
121	1421. — 20 Nov.	Vrijgeleide aan 150 personen uit Brabant, om te Geertruidenberg ter dagvaart te kunnen komen. v. Mieris. IV blz. 607.

122	1422. — 8 Febr.	Hertog Jan belooft Geertruidenberg tegen alle geweld van anderen te zullen beschermen. v. Mieris. IV blz. 622.
123	1422. — 11 Febr.	Hertog Jan doet Geertruidenberg een middel aan de hand, om de schade, geleden door het verbranden van schepenbrieven, eenigszins te herstellen. v. Mieris. IV blz. 623.
124	1423. — 13 Aug.	Belofte van Dordrecht en Geertruidenberg aan regeerders van het land van Altena wegens onderstand tot het bedijken van de Groote Waard. v. Mieris. IV blz. 693.
125	1423. — 13 Aug.	Verdrag van het land van Altena met Geertruidenberg, enz. over het bedijken van de Groote Waard. v. Mieris. IV blz. 694.
126	1425. — 11 Nov.	Philips van Bourgondië belooft Geertruidenberg niet te zullen vervreemden van Zuid-Holland. v. Mieris. IV blz. 803.
127	1425. — 31 Dec.	Philips bevestigt de brieven en privilegiën van Geertruidenberg. v. Mieris. IV blz. 813.
128	1431. — 10 April.	Regeerders van Dordrecht geven dien van Geertruidenberg verlof eenen nieuwen polder te bedijken. Copiën v. priv. in stads-archief.
129	1434. - 12 Maart.	Afstand van een gedeelte eener rente, die Huygeman op Geertruidenberg heeft. Stads-archief (origineel).
130	1438. — 28 Juni.	Idem als voor van Jacob van Eppeghem. Stads-archief (origineel).

131	1439.—24 Sept.	Idem van Jonkvrouwe Katelina van IJpelair, weduwe van P. van Hambroek. Stads-archief (origineel).
132	1444.—24 April.	Ordonnantie van Schout, burgemeesters, schepenen en raad van Geertruidenberg voor de vleeschhouwers binnen die stad. Keurenboek (1558).
133	1450.—28 April.	Gewezen vonnis over twee erfcijnsen van de stad Geertruidenberg. Copiën v. priv. in stads-archief.
134	1450.—20 Juni.	Philips staat toe, dat misdadigers twee mijlen buiten de stad mogen aangetast worden. Copiën v. priv. in stads-archief.
135	1452.—13 Mei.	Verklaring van deken en kapittel van Geertruidenberg, dat zij gezien hebben eenen brief van hertog Filips, waarin deze toestaat misdadigers te mogen aantasten binnen 2 mijlen buiten de stad en welke brief gezegeld, onderteekend en gegeven was op den 20en Juni 1450. Keurenboek (1558).
136	1463.—28 Oct.	Getuigenis van den Prior en het Convent der Karthuizers te Geertruidenberg over bevestiging van voorrechten tot bizondere gunst van Geertruidenberg. Origineel in stads-archief.
137	1478.—18 Febr.	Compromis van een geschil tusschen Dordrecht en Geertruidenberg over bijdragen van laatstgenoemde stad in de algemeene beden. Copiën v. priv. in stads-archief.

138	1478.- 28 Maart.	Maximiliaan bevestigt de privilegiën van Geertruidenberg. Keurenboek (1541). Copiën v. priv. in stads-archief.
139	1479. — 3 Aug.	*a.* Overgave van een erfcijns op een huis gelegen in de Schoolstraat te Geertruidenberg.
	1510.—19 Febr.	*b.* Testament (afschrift), waarbij Hadwig, echtgenoote van Adrianus Arnolds, met toestemming van dezen, eene kamer van haar huis te Geertruidenberg beschikbaar stelt ten behoeve van de kloosterlingen uit het predikheerenklooster te 's Hertogenbosch; die naar Geertruidenberg komen.
	1513.- 26 Maart.	*c.* Sehepenbrief (afschrift) waardoor schepenen van Geertruidenberg de bovengenoemde erfmaking bevestigen. Stads-archief (origineel).
140	1485.—3 Maart.	Maximiliaan besluit, dat de dijk en de kade tusschen Geertruidenberg en Steelhoven voortaan beheerd zullen worden door den kastelein en den kapitein van Geertruidenberg. Keurenboek (1541). Copiën v. priv. in stads-archief.
141	1489,— 11 Juni.	Maximiliaan staat toe, dat Geertruidenberg mag verkoopen eene lijfrente van 300 pond Hollands, om deze aan te wenden tot versterking der stad. Keurenboek (1541). Copiën v. priv. in stads-archief.
142	1493.- 26 Maart.	Engelbert van Nassou staat toe, dat de inwoners van Geertruidenberg tweemaal per week koopmanschap mogen drijven in het land van Breda

		en Oosterhout, zonder dat men hen om schulden van Geertruidenberg mag in hechtenis nemen. Keurenboek (1541). Copiën v. priv. in stads-archief.
143	1493. — 17 Dec.	Acte van lijfrente. Stads-archief (origineel).
144	1494. — 16 Sept.	Besluit van Maximiliaan omtrent het voldoen der schulden van Geertruidenberg in licht geld in plaats van zwaar geld. Keurenboek (1541). Copiën v. priv. in stads-archief.
145	1496. — 15 Juni.	Engelbert van Nassou, kapitein en kastelijn van Geertruidenberg, staat toe dat de stad voor 200 pond erfelijke rente mag verkoopen. Keurenboek (1541). Copiën v. priv. in stads-archief.
146	1500. — 10 Febr.	Uitspraak in zake eene overeenkomst tusschen Dordrecht en Geertruidenberg over de contributie van laatstgemelde stad in de beden voor de graven van Holland en andere gemeene lasten. Stads-archief (origineel).
147	1501. — 14 Sept.	Philips staat toe, dat Geertruidenberg voor eene som van 300 ponden aan erfelijke renten mag verkoopen. Keurenboek (1541). Copiën v. priv. in stads archief.
148	1513. - 26 Maart.	Legaat van eene rente geschonken door Adriaen Aernts en zijne huisvrouw aan de predikheeren te 's Bosch. Stads-archief (origineel).
149	1516. — 1 Oct.	Karel .V staat toe, dat Geertruidenberg zooveel lijfrente zal mogen verkoopen, als noodig is om de som van

		441 pond 15 schellingen en 1 penning met de rente te kunnen inlossen. Keurenboek (1541).
150	1520. — 1 Sept.	Verscheidene kleine en verouderde privilegiën van Geertruidenberg door Karel V te Brussel bevestigd. Stads-archief (origineel). Keurenboek (1541). Copiën v. priv. in stads-archief.
151	1521.- 26 Maart.	Karel V staat toe, dat Geertruidenberg lijfrente mag verkoopen. Copiën v. priv. in stads-archief.
152	1525.— 20 Sept.	Keizer Karel V staat toe aan regeerders van Geertruidenberg, om het slot aldaar te sloopen. Keurenboek (1558).
153	1534. — 23 Jan.	Octrooi van keizer Karel over het leggen van een brug en het heffen van tol over de Donge. Stads-archief (origineel). Copiën v. priv. in stads-archief.
154	1537.—30 April.	Karel V staat toe, dat de landpoorters van Geertruidenberg voortaan één Philipsgulden in plaats van twee zullen betalen. Keurenboek (1541). Copiën v. priv. in stads-archief.
155	1554. — 3 Juli.	Ordonnantie en instructie voor regeerders van St. Geertruijdenberghe. Copiën v. priv. in stads-archief.
156	1555. — 26 Juni.	Tegemoetkoming van keizer Karel in de schade, die Geertruidenberg door den oorlog geleden had. Stads-archief (origineel). Copiën v. priv. in stads-archief.

157	1556. — 16 Mei.	Filips vergunt der stad Geertruidenberg, dat hare poorters, die bij vonnis van schepenen veroordeeld zijn tot 20 Karoli gld. of daar beneden, niet mogen apelleeren bij het Hof van Holland, dan tegen het stellen van onderpand. Copiën v. priv. in stads-archief.
158	1558. — 31 Aug.	Verklaring omtrent bezittingen der stad Geertruidenberg over de Donge aan den Raamsdonkschen kant. Copiën v. priv. in stads-archief.
159	1559,— 18 April.	Placcaat van koning Filips over de visscherijen in de Verdronken Waard. Keurenboek (1558). (Komt voor in het stuk over de visscherij.)
160	1561. — 7 Juli.	Acte van overeenkomst tusschen de Staten van Holland en regeerders van Geertruidenberg over het nieuwe veer of de passage naar Brabant en Holland. Copiën v. priv. in stads-archief.
161	1562. — 17 Dec.	Schuldbekentenis opgemaakt door den notaris C. Schijndelius. Stads-archief (origineel).
162	1565. — 31 Oct.	Filips vergunt de stad eenen stedelijken impost op den weg van de stadspoort naar Steelhoven. Copiën v. priv. in stads-archiet.
163	1567. — 15 Febr.	Rekening van de kinderen van Adriaen Huijben. Stads-archief (origineel). N.B. Deze rekening is genaaid in perkamenten omslag, waarop aan de binnenzijde eene acte van Johannes Dyvor, kanunnik en notaris, over verschillende stukken land.

164	1569. — 26 Aug.	Acte aangaande tolrechten van Geertruidenberg. Stads-archief (origineel).
165	1573. — 28 Aug.	Schrijven van den Prins van Oranje aan het bestuur der stad Geertruidenberg, om Poyet bij de voorgenomen overrompeling der veste te steunen.
166	1580. — 10 Mei.	Bevel tot afbraak van een keet, (zonder verlof buiten de stad gebouwd) waarin wijn en bier verkocht werd. Copiën v. priv. in stads-archief.
167	1581.—24 April.	Filips geeft brieven van verlof tot het houden van 3 vrije markten, elk 4 dagen durende. Copiën v. priv. in stads-archief.
168	1584. — 4 Oct.	Oudste Gildebrief der Schippers. Stads-archief (origineel).
169	1588. — 4 April.	Fransche reispas afgegeven door Alexander, Hertog van Parma. Stads-archief (origineel).
170	1589.— 17 April. en	Placcaat tegen de eerlooze, eervergeten schelmen, rebellen en verraders, goeverneur, kapiteins, bevelhebbers, officiers, ruiters en soldaten, die Geertruidenberg aan den vijand verkocht hebben.
	1 October.	Placcaat over 't zelfde onderwerp. Groot Placaet-boek I. 418 en 427.
171	1590. — 4 Mei?	Verzoekschrift in de Fransche taal van de Zusters van Sint Catherinendaal binnen Geertruidenberg, om weder hersteld te worden in haar ontnomen goederen. Stads-archief (origineel). N.B. Het verzoekschrift is zonder datum, doch op den rand staat: „Advis des offic. des confiscations de St. Gertrudenberghe, 4 Maij 1590."

172	1590. - 2 Maart.	Verlofbrief om zonder belasting de levensmiddelen te Geertruidenberg in te voeren. Stads-archief (origineel).
173	1592. — 27 Aug.	Brief aangaande eenzelfde onderwerp. Stads-archief (origineel).
174	1593. — 25 Juni.	Capitulatie-artikel van Prins Maurits bij de inneming der stad. Ordonnantieboek in stads-archief beginnende met 1593. (Zie: Geschiedenis der stad blz. 63 en 64.)
175	1593. — 15 Nov.	Accoord van den afslag van visch te Geertruidenberg tusschen het huis van Oranje en de stad. Copie in stads-archief. N.B. Komt voor in het stuk over de Visscherij.
176	1594. — 24 Mei.	Gildebrief voor de Schippers. Stads-archief. N.B. Deze brief is een uitbreiding van dien onder No. 168.
177	1612.	Schippersgildeboek met copiën van gildebrieven, enz. tot 1752. Stads-archief (origineel).
178	1615. - 5 Maart.	Reglement voor het gilde der visschers. Gildeboek v. d. visschers in stads-archief. (Komt voor in het stuk over de Visscherij.)
179	1618. — 18 Febr.	Latijnsche reispas op perkament. Stads-archief (origineel).
180	1676. — 7 Jan.	Grensscheiding tusschen Geertruidenberg en Raamsdonk met betrekking tot den „stadsweg." Stads-archief (origineel).
181	1677. - 16 Maart.	Acte aangaande het houden eener bank van leening. Stads-archief (origineel).

182	1680. -- 1 Maart.	Lijst van wagen- en karvrachten naar verschillende steden. Gildeboek der voerlieden in stads-archief.
183	1680. - 16 Maart.	Machtiging voor het bezanden en verbeteren van den weg naar Steelhoven. Stads-archief (origineel.)
184	1680. — 5 April.	Gildebrief en ordonnantie voor de voerlieden. Gildeboek der voerlieden.
185	1687. - 15 Maart.	Waarschuwing tegen het schenden van boomen aan de fortificatiewerken te Geertruidenberg. Groot Placaet-boek IV, 385.
186	1707. — 29 Oct.	Verlof van de Staten van Holland tot het houden eener loterij door het geheele land ten behoeve van de kerk en de armenstichtingen. Stads-archief (origineel).
187	1710. — 24 Febr.	Order tegen het lichten en berooven van zalmfuiken. Groot Placaet-boek V blz. 1577.
188	1711. — 11 Febr.	Nieuwe order over hetzelfde onderwerp. Groot Placaet-boek V blz. 1578.
189	1713. — 4 April.	Lijst van karvrachten. Gildeboek der voerlieden.
190	1753. — 3 Aug.	Resolutie van de Staten van Holland, waarbij wordt afgeslagen het verzoek om een algemeene collecte te mogen houden tot herstel van kerk en toren. Groot Placaet-boek VIII blz. 363.
191	1764. — Oct.	Volledige lijst van karvrachten naar verschillende plaatsen. Gildeboek der voerlieden.

192	1768.— 11 Aug.	Bijdrage van f 5000 en vrijdom van den 100[en] en 200[en] penning door de Staten van Holland voor den opbouw van den toren der kerk, enz. Stads-archief (origineel).
193	1768.— 11 Aug.	Octrooi over de taxatie-bijdragen van huizen en landen binnen de stad en in hare jurisdictie. Stads-archief (origineel).

Charters, Privilegiën, Octrooien,

Gildebrieven, enz.

VAN

GEERTRUIDENBERG,

(1257—1768.)

Anno 1257. (Zie N°. 3.) (*)

Floris, verwaerder van Hollandt voerscrivet gruet Vrancken van Cralinghen, Bailuwe van Zuijthollandt off eenen ijeghelijken bailuw, dair tot alder tijt wesende, off allen menschen, die dit tegenwordighe scrift geboiren sal te sien oft te horen.

Want ons heer ende brueder (1) heer Willem saliger gedachten, waelgeboren Coninck van Hollandt, met sijnen Raide geordineert had ende ingeset, dat men *weeckmerct alle Maendaghe houden sal tot sinte Geertruijdenberghe*, wair op hij den poirteren der voirss. sinte Gertruijdenberge sijn open brieven gegeven hadde, wair om wij sijn ordinantie ende wercken in alle dinghen willen vernieuwen ende gebieden elcken ende alle menschen, dat ten naesten Maendage, na desen tegenwordighe vercundige oft openbaringhe gesciet, dese voirss. mercten tot sinte Gertruijdenberghe van allen coop ende vercoop, hebbende wil te copen oft vercopen, sallen begonnen worden te houden ende voirtaen ewelick van weke tot weke alle Maendaghen sullen worden gehouden.

Ende soe wie van den voirseijden poirteren yet vercofte binnen der voirnoemder stadt anders dan in sijnen stal, des Manedaghes utgenomen, dat men weten mach ende dair aff overtuijget waer met wittigen poirters, die sal verboeren 10 scelling Hollants. Voirt meer, soe wie wonende in Zuijthollant van der noortsijden van der rivieren, geheeten Merwen ende Wael, ende een levende dier vercoften anders dan inde voirsseijde merct ende dair aff verwonnen wair, die sal 10 scellinck verboeren, mer wat coopman binnen der stadt voirss. wonende oft een ander coopman van wair hij

---

(*) Deze nummers verwijzen naar die van de voorafgaande bijlagen: „*Beknopt Overzicht*, *enz*.

(1) Dit woord *brueder* zal waarschijnlijk eene schrijffout in de copie zijn. Dit verklaart dan waarom ik in de verkorte inhoud der privilegiën *vader* schreef.

quaem ende een levenden dier binnen Zuijthollandt coft anders dan binnen der voirseijder merct ende dair aff wittelijck verwonnen wair, die sal dat dier verliesen oft verboeren.

In welck getuijgenis wij onsen zegel desen tegenwoirdighen letteren aengehangen hebben.

Gegeven en gesciet int jaar ons Heeren 1257 des Vrijdaechs na Meydagh.

Anno 1307. (Zie N°. 20.)

Wij Willem, grave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant en here van Vryslant maken cont, dat *de heer van Hoesden ene marct heeft gheleid in sijn lant* op enen Dinxdach wekelick, dair wij verstaen dat vele lude comen, die groten scade gedaen hebben ons ende onsen lande ende zonderlinge, die sculdich sijn van 's graven Florens doet, ons liven neve, daer God die siele off hebben moet, dat niet en voeght, dat dair ymant vyandt van onsen lande noch van onsen vrienden (1) ende nijt oick niet en willen; wairomme wij onbieden al dien ghenen, die in onsen lande wonen, also lief, alse si onse vrintscap hebben, dat niemant die marckt en soeke ute onsen landen en verbiedent op eene pene van drien ponden Hollantsch ende gebieden onsen baliu van Zuijthollant, wi dat hi si, dat hij dien ghenen, die die marckt soeken, die drie pont Holl. offneme, also dicke alse si soeken ende hijt ter wairheide vint ende wij willen dat onse baillu van Zuijthollant. Ende omdat elc coman de vrijelijcker wanden mach achter onse lant, zoe gheven wij vaste ende zeker gheleijde alle den ghenen, die *de wekemarct soeken des Manendaghes toet sinte Gherdenberghe* ende des and'sdaghes daer na te varen, te keren te uure en haere comanscap te doene, sonder enighe arrestinghe, ute ghenomen die ghene, die ute onsen lande omme haere mesdaet verbannen zijn ende dieghene, die jeghens ons

(1) Waarschijnlijk een woord b. v. *comen* (in de copie niet te vinden) over 't hoofd gezien.

buten vreden sijn. Ende dit sal gedueren eene maent nadien, dat wijt dien komannen wedersegghen. In orkonde van desen brieve bezeghelt met onzen zeghel. Ghegheven in die Haghe bi onsen rade int jaer ons Heren dertien hondert ende zevene des Manendaghes na der elf dusent Maghede dach.

Anno 1312. (Zie N°. 25.)

Wyllaem, grave van Henegouwen, van Hollant, van Zelant ende here van Vrieslant maken cont allen luden, dat bi onsen wille ende bevelen onse scepenen van onser poerte van Sinte Gherdenberghe stille warede beseite hebben alse van den ghenen die onnutte sijn ende van quade faite in onser poerte vorseijt ende wij verstaen, dat enighe luden sijn, die onse scepenen dan omdroeghen dor onse recht wille, ende waire dat sake, dat iemant ware, *die onse scepenen vorseijt dor des wille ende om onse rechts vorseijt veettc oft mesdede iement van Sinte Gherdenberghe*, dat soude wij houden an sijn lijff ende an sijn goede, zo dats hem een ander hoede zoude.

In oirconden desen brieve beseigelt met onsen zeigle.

Ghegheven Tordrecht des Vridaghen na halff vasten int jaer ons Heren 1300 ende twaleve.

Anno 1330. (1635, 1670.) (Zie N°. 50.)

Dit sijn die Coeren van den Scoenmakers van Sente Geerdenberghe.

In den eersten, dat si sellen hebben drije...... in leder ende drije van scoenen. Voirt soe wie den ongecoerden leder vercocht, die waer opte ene pont Hollantse. Voirt soe en sal nyemandt binne den Berghe ghene scoenen vercopen, utgenomen die van Dordrecht, hi en sij poerter binne Sente Geerdenberge. Voirt so...... bij nacht wrocht, het en ware loedwercke, daeren die vinders voirseijt bedraghen moghen met twee goeden knape oppe die boete

van tyen scellinghen. Voirt soe sel elck werckman van dese scoenmakers voirseijt sweren, dat hi desen coere van desen nachtwercken houden..... di es niet en woude doen, die waere op die boete van tyen scellinghen, alsoe dicke alsmen se hem vermaende. Voirt waere, dat men valsche leder vonde, dat sel men an twee snijden ende elcke stucke sel gelden twee penninghen ende men sel hem verbieden die marcte, ende ware dat men dat...... weder vercocht ter marcte, soe ware dat leder verlooren ende twintigh scellinghen daer toe. Voirt soe wat schoenmaker die selve......, die en naer sijns selfs leeder niet wercken noch doen wercken, noch voert vercopen, die den vinders en hebben besien...... oppe die boete van enen pont, en dit selve...... sMaendaghs altoes in elcke weke.

Voirt wat leder, dat wederseijt ware...... dat men beteren mach met water ende met vinden, dat en sel men niet tegen binnen vyertien nachten...... Eest dat dan anderwerff wederseit ware, sel ment weder alsoe langhe in water ende in vinden leggen, dat ment vercopen mach ongecalengieert. Voirt soe wat scoenmakers van den Berghe enighe scoen vercofte ofte cope hadde binnen der (vrijheijt) van den Berghe opden Maendagh ter marcte, eer dat se die vinders besien hadden, die ware op die boete van vijfthien scellinghen. Voirt soe wat schoemaker binnen den Berghe sinen scoenen vercopen will op den Maendagh die macht ter Ste Heijlighen houden dat si van ghecoerden...... sin, hierbi en mach hi en doen enewerff, anderwerff ende derdewerff, mare wort hi derdewerff valsch geproeft van de vinders voirseijt ter waerheijt, soe sel men hem sin ambachte verbieden tyen jaere. Ende waere dat sake, dat hi daer binne wrocht, daeren die vinders betughen mochten ter waerheijt, soe waer hi es oppe die ene boete van hondert scellinghen, alsoe dicke, alse het dee. Voirt soe wie enen scepen scoen langer maeckt dan seven dumalen, (1) die waere op die boet van tyen scellinghen. Voirt soe wie enen...... stucke settede in enen kordewanen..... (2)

(1) dumael = duim.

(2) kordewaen = van Spaansch leder. Zoo genoemd naar de stad Cordova.

die ware op die boete van tyen scellinghen. Voirdaen soe wie dese coer in...... vinders voorseit omme deser stucken....... versprake, die waer op ene pont, ende soe wie dat se sloeght...... op hondert scellinghen. Voordaene alle...... boeten tote tyen scellinghen ende daer binnen daer aff sal hebben...... derdendeel die porte ene derdendeel, ende de vinders voorss. ene derdendeel, anders voorscrevene...... alle jaermarcte vrije te copen ende te vercopen die van buten ende desen coeren te houdene, gelike den scoemakers van den Berghe voirseijt. Ende omme denselven dese saken vaste ende gestede bliven sellen, soe hebben wi desen brieff besegelt (mit onser) ghemeen ende porte segele. Gegeven int jaer ons Heren 1330 des Dinsdaghs nae sente Jansdach te middesomer. Op de plijke stondt: Ghibo dictus. Sijnde geschreven in franchijn ende besegelt met den uythanghenden segel in groenen wassche aen dobbelden franchijnen staerte. Onder stont: Gecopieert uyt den originelen, besegelt als vooren ende geschreven in parquement, sijnde dese daermede bevonden te accorderen, voir soe veel hetzelve heeft connen gelesen werden, alsoe denselven originelen op vele plaetsen doorgegeten ende uijtgesleten. Actum Haege den 5 Marty 1635. Ende was onderteekent: W. van Velde, not[s] pub. — Besijdewaert stondt: andermael gecollationeert tegens den originelen brieff in de neffens gestelde collatie vermelt, ende daermede bevonden te accorderen voor soo veel die leesbaer is geweest, twelck op veele plaetsen omme redenen in deselve collatie verhaelt niet en conde geschieden, den vierden Aprilis anno 1635. Bij mijn griffier van den Hove van Hollandt. Ende was onderteekent: F. Coiex. (?)

Gecollationeert deeze teegens de voorss. geauthent. copye ende is deselve daermede bevonden te accorderen, bij mijn Secretaris der voorn. stede Geertruijdenberghe. Actum den 25 October 1670.

(get.) A. Swaen.

1670.

Anno 1334. (Zie N°. 51.)

Wi Willaem, grave van Heijnegouwe, van Hollant, van Seelant ende Here van Vrieslant maken cond allen luijden, dat wij onsen lieven ende getrouwen luden onsen poerters, wonachtich binnen onser poerten van Sinte Gheerdenberghe, sulcke gratie ghedaen hebben, dat wij willen, als si waerheiden (1) besitten van zaken, die daer binnen gevallen sullen, *datter onse rechter niet over en sitte, anders dan onse scepenen van den Berghe voerss.* ende alsulcke saken, alse dair binnen ghevallen oft dair buijten van hoeren poerters voerscrevene bij onser scepene vonnesse, behoudelike altoos alsulcke brieve, alse onse voervarders ende wij ghegheven hebben; ende dit sal ghedueren tote onsen wedersegghen ofte onser nacomelinghen ende alle dinghen sonder argheliste.

In orconde desen brieve beseghelt met onsen seghele.

Hierover waren onse trouwe lude her Arnout, here van Bollant, her Willaem van Duvenvoirde, her van Oesterhout ende meister Claus.

Stuke ghegheven tote Hoestrate des Woendaechs voer sente Martensdach in den winter int jaer ons Heren 1300 vier ende dertich.

Anno 1335. (Zie N°. 52.)

Willem, grave van Heijnegouwen, van Hollant, van Zeelant ende here van Vrieslant maken cond allen luden, dat wij gheorlovet hebben ende gheorloven onsen ghesworen van onser porte van Sente Gheerdenberghe, wie dat si sijn, scepen ende raidt, *te vercopen van hoeren goeden, dart orbalicst* (2) *es tot onser porte behouf vorss. tote ses hondert*

(1) waerheiden = getuigenissen.

(2) orbalicst (oorbaarlijkst) = dienstig, nuttig.

pondt Hollanschen toe, hor scout mede te betalen ende zullen si doen bi rade heren Daniels van der Merwede ende heren Willems van Duvenvoorde of des eens van hem tween ende bevelen hem, dat si dairover zijn van onzen weghen.

In orkonde desen brieve beseghelt med onsen zeghele.

Ghegheven tot Keijnoot des Dinxendaghes vor Pinxter int jaer ons Heren 1300 vive ende dertich.

Anno 1335. (Zie N°. 53.)

Wi Willaem, grave van Heijnegouwen, van Hollant, van Zeelant ende here van Vrieslant maken cont allen luden, dat wi onsen liven ende ghetrouwen luden onsen poerters, wonachtig binnen onser poerten van sente Gheerdenberghe, sulke gratie gedaen hebben, dat wi willen, als si waerheden besitten van saken, die daer binnen ghevallen sellen, datter *onse rechter nyet over en sitte, noch yemant anders danne onze scepene van den Berghe voerseid* ende alsulcke saken, als dair binnen ghevallen of dair buten van hueren poerters, dat te berechten binnen onser poerten vorscreven bi onser scepenen vonnesse, behoudenlicke altoes alsulcke brieven, als onse vorouders ende wij ghegheven hebben. Ende dit sal geduren sonder enich wederroepen van ons of onsen nacomelinghen.

In orconde desen brieve beseghelt mit onsen groten zeghele.

Ghegheven tote Keijnoot op den lesten dach van Meije int jair ons Heren dusent driehondert vive ende daertich.

Anno 1335. (Zie N°. 54.)

Willem, grave van Heijnegouwen, van Hollant ende heer van Vrieslant ombieden u heren Willem van Duvenvoorde onsen scoute van sinte Gherdenberghe of die hier namaels scoute wesen sal, is dat sake dat *yement onse scepene van*

onser porten vorss. dreghede oft veede (1) *omme srechts wille, dat zij op hem wijsden, omme enich feit ghevonden bi den scepen in stilre warheden* (2) *of anders, dat ghi dat hout an haer lijff ende an huer goed.*

Ende so wat die scepen op hem setten, dat ghi dat doet houden desghelijck sonder arghenlist.

Ghegheven te Keijnout des anderen daghes na sinte Pietersdach, inganghende oeft, int jaer ons Heren 1300 vijff ende dertich.

Anno 1335. (Zie N°. 55.)

Wij Willem, grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt ende heer van Vrieslandt willen onse poirters van Sint Gheerdenberge sonderlinge gratie vervolgen ende hare rechten en vrijheden in gene saken minderen mer vermeerderen, overmits danckelick (3) dienst, dien zij ons voervaders ende ons dick ghedaen hebben ende noch sullen getrouwelijck doen, *vernieuwen, verleenen ende confirmeeren onse poirteren alle rechten ende vrijheden* na inhouden der letteren heeren Floris wijlen, eer grave tot Hollandt hier voirscr. ende alle loesheden ende bedroch hieraff uijtgesproken.

In getuijgenisse der waerheijt ende om dat alle dese voirss., gelijck sij hier bescreven sijn, onsen poirteren vast gehouden sullen worden, soe hebben wij onzen zegel hier aen doen hanghen.

Gegeven, vernieuwet, verleent ende geconfirmeert int jaer ons Heren 1335 des Saterdaechs na Sinte Peter en Pauwelsdach, apostelen.

---

(1) veeden = haten.
(2) stilre warhede = voorloopig verhoor, stil verhoor.
(3) danckelijck = dankbaar.

Anno 1336. (Zie N°. 56.)

Willem grave van Henegouwen, ensz., maken condt allen luijden, dat wij vercoft hebben voir ons ende onse nacomelinghen, heere Willem van Duvorde, heere van Oisterhoudt, onsen getrouwen camerlinc, ridder, en sijne nacomelinghen, te houden tot een erfleen, *alle onse wildert ende onse moer legghende tegen dat ambocht van Stanthazen*, aen te gaen van den ouden mate, die wij alre lesten meeten deden, op streckende tot Brabantwaert, alsoe verre, als ons graeffscap gaet. Ende van desen voirss. wildert ende moer houden wij ons wel betaeld, kennende den iersten penninck mitten kosten. In orconde enz.

Gegeven tot Valenciene des Maendaechs na beloken Paesschen int jaer 1336.

Anno 1337. (Zie N°. 57.)

Wi Willaem, grave van Henegouwen, van Hollant, van Zelant ende here van Vrieslant maken cond allen luden, dat wi onsen lieven ende getrouwen poerteren van Sente Gheertrudenberghe *gesworen hebben ende beloeft haere poerten hantvesten, brieve ende recht*, dat si van onsen ouders, graven van Hollant, hebben, te houdene vast ende gestade. In oirconde deser dinck so hebben wi desen brief beseghelt mit onsen segele.

Gegeven in onze porte van den Berghe voerscreven des Donredaechs na onser Vrouwen dach, midde oechst, int jaer ons Heren dusent driehondert seven ende dertich.

Anno 1351. (Zie N°. 67.)

Wi Willaem, hertoghe van Beijeren, grave van Hollandt, van Zelant ende heer van Vrieslant maken cond ende kenlike allen luden, dat wi gheloeft hebben ende gheloven onsen goeden luden van onser poirten van Sente Gheerdenberghe *te verantworden, te ontheffen ende ut te draghen* (1) *alse van den eede, die si onser liever vrouwen ende moeder ghedaen hebben,* doe si haer hulden.

Vort geloven wi onzen goeden luijden van den Berghe voirseit scadeloos te houden van alre lijftochten, daer si borghen af sijn ende van alre scout, die onse voirvorders ofte wi gemaect moghen hebben.

In oirconde desen brief beseghelt met onsen zeghele.

Ghegheven tsWoendaechs na sente Barnabasdach int jair ons Heren dusent drie hondert een ende vijftich.

Anno 1355. (Zie N°. 73.)

Hertoghe Willem van Beijeren, grave van Hollant, van Zelant, here van Vrieslant ende verbeijder der graefscape van Henegouwen maken kond allen luden, dat wi ghegheven hebben ende gheven van goeder jonsten onser liever ende ghetrouwer poirten van Sente Gheerdenberghe *drie ponden Hollantse tsjaers,* ewelick durende, die ons die heer van Oesterhout jaerlijcksche ut plach te reijkene *van den ouden borchwerff aldair,* die men onsen raetsluden onser poerten voirss., die nu sijn ofte namaels wesen sullen jaerlijckse ende altoos uut reijken sal ende betalen tot allen sinte Bamemissen ofte binnen viertyen daghen dair nae onbegrepen op sulcke vorwarden, worde hem dit ghelt niet betaild elck tsjaers alse voirscr. is, dat sijt panden moghen aen den

(1) ut te draghen = te ontslaan.

borchwerff vcirscr., alse men onse renten pleecht te panden na den recht van onser poirten.

In orkonde desen brieve beseghelt met onsen seghele.

Ghegheven 't Sente Gheerdenberge tsMaendaechs na sinte Valeriaensdach int jaer ons Heren 1300 vijfve ende vijftich.

Anno 1383. (Zie N°. 83.)

Albrecht, bij Gods genaden palensgrave opten Rijn, hertoge in Beijeren, ruwaert van Henegouwen, van Hollant, van Zelant ende Vrieslant, doen condt allen luijden, dat wij gegeven hebben ende geven onsen goeden luijden van onser stede van Sinte Gertruijdenberghe, schout, scepenen ende raidt, alsoe *wie dat sij vijnden in stilre wairheden van quaden fayten, die sij doen binnen hoere stede, dat sij se utsetten buijten hoere steden vrijheijt,* dat wij willen, datten onsen bailuw van Zuijthollant utlegge (1) buijten onsen bailuwscap van Zuijthollant.

Ende ontbieden ende bevelen onsen bailuw van Zuijthollandt, die nu is oft naemaels wesen sal, dat hij dien voirt utlegge ut onser bailuwscap voirss. ende des nyet en laete. Dit sal dueren tot onsen wedersegghen.

In orconde desen brieve besegelt mit onsen segele.

Gegheven inden Hage op sint Andries-avont int jair ons Heeren 1300 drie ende tachtentich.

Anno 1392. (Zie N°. 89.)

Aelbrecht, bij Gods genade palensgrave opten Rijn, hertoge in Beijeren, grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zelant, here van Vrieslandt doen cond allen luijden, dat wij onsen getrouwen stede van Sinte Gertruijdenberge sulck

(1) utlegge = verbannen.

gratie gedaen hebben, om menighen trouwen dienste, die sij ons ende onse voorvaderen dickwil gedaen hebben ende ons, oft God wil, noch doen sullen, dat wij huer gegeven hebben ende geven met desen brieve tot ewygen dagen duerende, dat zij hoer vrijheijde buijten onser stede voirgenoemt gemerct ende gelanct (1) sullen hebben, als hiernae bescreven staat. Dat *die vrijheijde voirss. aengaen ende beginnen sal aen den wiele, die geheeten is Vernijen-wiele,* streckende den dijck lancx totten gemeenen weege toe, die tot Raemsdonck gaet ende van dair recht reewijs op achter die huijse, die over die brugge staen buijten onse stede voirss., streckende totte Sandoelen toe.

Voert so sullen ons scout ende scepenen van onse stede voirss. van den brueken, die binnen der vrijheden voirss. voerschijnen sullen, recht doen na onszer stede recht voirss., gelijckerwijs oft zij binnen onser stede voirss. gesciet waren.

Ende van dien brueke sal ons schout voirss. ons goede bewijsinghe ende rekeninghe doen, als dair toe behoirlick is, ende hij ons van onsen anderen brueken pleech te doen, behoudelick den ambochthere sijn recht ende der dijckaedse horen rechts. Ende wie onszer stede voirss. hier en boven aen hoir vrijheden voirss. enighen hijnder oft moenisse dede in eniger maten, dat wouden wij houden aen sijn lijff ende aen sijn goet, als aen den ghenen, die ons van onszen heerlickheden verminderen woude.

In oirconde desen brieve besegelt met onsen segele.

Gegheven in den Hage vijff dagen in Februario int jair ons Heren duijsent driehondert twe ende negentich na den loop van onsen hove.

---

(1) gemerct ende gelanct = aangewezen (afgepaald) en verlengd.

Anno 1397. (Zie N°. 94.)

Aelbrecht, bij Gods genaden palsgrave opten Rijne, hertoch in Beijeren, grave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende here van Vrieslandt, doen condt allen luijden, dat wij onsen casteleijn, schout, scepenen ende rade onszer getruwer stede van sinte Geerdenberge oft enich van hem gemachtigt hebben ende machtigen mit desen brieve, dat sij alle misdadige luijde, die gebroect oft misdaen hebben tegens ons oft tegen onse stede voirss. aentasten, vanghen ende in onser stede brenghen moghen van onsen wegen, soe waer dat sij se vijnden sullen *binnen anderhalver mijle weechs na onser steden voirss.* in onsen lande. Ende daer over te rechten na sulcke brueke ende misdaden, als sij misdaen sullen hebben, na den rechte van onser stede voirnoemt. Ende soe wes sij dair in van onsent wegen doen sullen, geloven wij hem vast ende gestadige te houden, duerende tot onsen wedersegghen.

In oirconde desen brieve bezegelt mit onsen zegele. Gegeven in den Hage op sint Jansdach Decollatione int jair ons Heren 1300 ende seven en negentich.

Anno 1397. (Zie N°. 95.)

Aelbrecht, bij Gods genaden palensgrave opten Rijn, hertoge in Beijeren, grave van Henegouwen, van Hollant, van Zelandt ende heer van Vrieslandt doen condt allen luijden, dat wij om menighen trouwen dienst wille, die ons onse stede van sinte Gertruijdenberge dikwijle gedaen heeft, ende noch, oft Godt wille, doen sullen, sulcken brieve als onse stede voirss. van ons heeft, ruerende van den lantpoirters, die sij nu ter tijt hebben, verlenget hebben ende *verlengen mit desen brieve thien jair lanck* duerende na

den date van den voirss. brieve in allen manieren, als die voirn. brieff inhout, die ons stede voirss. dair aff heeft.

In oirconde desen brieve besegelt met onsen segel.

Gegeven in den Hage des anderen dages na sint Jacobs dach Decollatione int jair ons Heren 1300 seven ende tnegentich.

Anno 1397. (Zie N°. 96.)

Aelbrecht, bij Gods genade palensgrave opten Rijn, hertoge in Beijeren, grave van Henegouwen, van Hollant, van Zelant ende heer van Vrieslant, doen cond allen luijden, dat wij om menighen trouwen dienst willen, die ons onse stede van den Berghe dickwil gedaen heeft ende noch, offt Gods wille is, doen sal, gegeven hebben ende geven mit desen brieve, dat niemandt in onser stede voirss. scepenen noch burgermeesteren en sal weesen, *hij en sij van wittachtige* (1) *geboert ende van goeder fame, ende hij en hebbe vier jaer deen naden anderen volgende poirter ende in onser stede voirss. wonachtich geweest.*

In orconde desen brieve besegelt mit onsen zegel.

Gegeven in den Hage seven dagen in November int jaer ons Heren 1300 seven ende tnegenttch.

Anno 1399. (Zie N°. 97.)

Dits alsulck segghen als mijn heer van Hollandt met sijnen Raide geseet heeft tusschen Joncheeren Philips ende Willem van der Leck, canonicke van Ludick aen die een zijde, ende die stede van Sinte Geerdenberghe aen dander zijde van *alsulck geschilde, als sij onderling gehadt hebben, ruerende van 15 ponden Holl.,* achtien penninghen grooten voir den schilt gerekent.

(1) wittachtig = wettig.

In den iersten segghen wij, dat die stede van den Berge utreijcken ende betaelen sal alle jaer voer dese voirss. 15 ponden, Jonckheeren Philips ende Willem voirss. haren erven ende nacomelinghen alsulck gelt, als die heere van der Leck hoere broeder (daer God die siel aff hebben moet) binnen sijnen leven ende tijden ontfangen heeft, te betalen alle jair tot sinte Mertensmisse in den wijnter. Ende hier aff sal die ierste betalinghe wesen sinte Mertensmisse voirss. naestcomende. Voirt hier en boven voir sulcken cost ende scade, als die joncheeren van der Leck voirss. gedaen hebben in horen pleijten ende gedinghe ende van den afterstellinghen rhenten, die hem tafter staen, sint hore vader voirss. starff, sal die stede van den Berch hem voir betaelen ende geven seshondert Vranckrijcxe oft keijsersche ouder scilden oft payment datter voir goet is, te betaelen dat een dordendeel tot sinte Mertensmisse in den wijnter naestcomende, dat ander dordendeel tot sinte Jansmise te midsommer dairnaestcomende ende dat dordendeel tot Sinte Mertensmis in den wijnter dair naest volghende. Ende hier mede seijt mijn heere van Hollandt ende sijn Raidt, dat sij onderlinghe goede vrienden sullen weesen ende van den voirss. geschilde hiermede gesceijen ende alle dinck sonder argelist.

In kennisse der waerheijt ende omdat wij hertoge Aelbrecht van Beijeren, palensgrave opten Rijn, grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt ende heer van Vrieslandt willen, dat alle dese punten voirss. vast ende gestade blijven, soe hebben wij desen brieff bezegelt met onsen segel hier op gedruct. Gegeven in den Hage opten tweesten dach van April int jair ons Heren duijsent driehondert negen ende tnegentich.

Anno 1402. (Zie N°. 99.)

Aelbrecht, bi Goids genaden, palentsgrave opten Rijn, hertoge in Beijeren, grave van Henegouwen, van Zeelandt ende heer van Vrieslant doen cont allen luden want *Johannes Moelner uut onser stede van Sinte Geerdenberghe eenen termijn geset was* ut eenre stille waerheijt, die in onser stede voirscr. bezeten was ende want onse lieve gezellinne Margriet van Cleve, vrouwe der lande voirscr., begerte ende wille hadde den voirscr. Johannes in onser stede voirnoemt weder te brenghen ende want onser stede voirscr. onser liever gezellinne begerte dairin vervolcht hebbende ende Johannes Moelner Willemssoen voirscr. weder in onse stede gelaten mit allen den ghenen, die op dien tijt in quame endc in derselver wairheijt bezeijt waren, so willen wi dat dat altoes wesen sal, behoudelick onser stede recht ende handvesten.

In oirconde deszelven desen brieve besegelt mit onsen segel.

Gegeven in den Haghe twee ende twintich dagen in Novembre int jair ons Heeren 1400 ende twee.

Anno 1404. (Zie N°. 100.)

Willem, bij der genaden Gods, palensgrave opten Rijn, hertoge in Beijeren, grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zelandt ende heere van Vrieslandt doen condt allen luijden, want die heerlickheede van den graeffscap van Hollandt ende anderen onsen lande aen ons gecomen ende bestorven is bij dode ons lieffs heeren ende vaders, hertoge Aelbrecht, dien God salich gedencken moet, ende ons onse getrouwe stede ende poirteren van Sinte Geertruijdenberghe vriendelick ontfanghen hebben ende gehult tot horen rechten heer, als dair toe behoirt, soe hebben wij dair om goede

gunste, die wij hebben ende draghen tot onser getrouwer stede van sinte Gertruijdenberghe derselver onser stede ende poirteren aldair *geconfirmeert ende gevestigd, confirmeren ende vestigen mits desen brieve alle sulcke privilegiën, vrijheden, hantvesten ende rechten,* als sij van onsen vorvaderen, grave te Hollandt, van onsen lieve heer ende vader, hertoge Aelbrecht voirss. ende van ons besegelt hebben. Ende geloven voir ons ende onsen nacomelinghen onser getrouwer stede ende poirteren van sinte Gertruijdenberghe voirss. dair in te houden ende te starcken na inhoudt der brieven, die dair aff besegelt sijn.

In oirconde desen brieve bezegelt met onsen segele.

Gegeven tot Sinte Gertruijdenberge op Sint Peters avont ad Cathedram in 't jair ons Heren duijsent vierhondert ende vier na den lope van onsen hove.

Anno 1404. (Zie N°. 101.)

Willem, bij der ghenaden Gods palentsgrave opten Rijne, hertoch van Beijeren, grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt ende heere van Vrieslandt, doen condt allen luijden, dat wij om goeden dienst wille, die onsen voervorderen, grave te Hollandt ende ons onsen goede stede van Sinte Gertruijdenberge gedaen heeft ende ons noch doen mach, derselver onse stede sulcke gratie gedaen hebben voir ons ende onse nacomelinghen eeuwelijcken duerende, *dat alle cope van erffenisse gelegen in onser Bailuwscap van Zuijthollandt,* die met recht verghift waere ende openbaerlijck gecondicht waere onder hogemisse inder parochiekerke van der parochien, dair sij gelegen waere, ende die onse scepenen van onser stede voirss. van den heemraders des lants aengebrocht worde, dair onse scepenen brieven van den Berghe in een jair gedinge aff doirsteken waeren doer die principaele brieve van den cope ende daer na

binnen jaers ongecalengeert bleven, vaste ende gestade daer en teijnden blijven sal tot ewijgen dage ongecalengeert ende ongehindert van ymanden.

In oirconde desen brieve besegelt met onsen segele.

Gegeven inden Hage opten twintichsten dach in Marte int jair ons Heeren duijsent vierhondert ende vier na den lope van onsen hove.

Anno 1415. (Zie N°. 114.)

Van Jenneken hovell, dwelck de stadt gecocht heeft tegen Jan Clais Vrancken.

Peter Hughensoen, rechter in den Ambocht van Raemsdonck, Hendrick Waes Tieleman, Peter Schaertszoon, Geerit Ansen zoon, Gueraert de Bie, Peter Schuijt, Vastraet Blanckaert ende Lambrecht Moleman, heemraders in den selven ambocht voorss. doen condt allen luden, dat voor ons comen is Anse Gerit Ansen zoons soon ende heeft vergiet ende verleijdt Lijsbetten Claes Rijcken dochter die hooffstadt metter timmeringen ende met allen hairen toebehoerten, die gelegen is op die achtien geerden landts, daer Anse voorss. nu ter tijt op woont ende tusschen Laureijs Jan Peeter zoons zoon landt aan deene zijden, (1) streckende ende reijckende van der halven wech sloete zuijtwaert op ten naeste halven dwarssloote toe, sjaers om dry pont Hollantsche als int gemeen in borsen gaen ende die ghebueren gemenelijcke mede coopen ende vercooperen ende deen van den anderen nemen van haertwaeren, erffelijcx zijs althoes te betaelen tot alre heijlighen misse ende waer zijs niet en gave tot desen voorss. dage, zoo *als* (2) hij desen voorgenoemden zijs manen ende tonderpant eijgenen, als recht ende hercomen is. Voors is voorwaerde dat Anse voorss.

(1) Op den rand staat verder nog: eude Gerit Goijken Vrancken zoons zoon landt aen dander zijde.

(2) In de copie staat *als* waarschijnlijk een schrijffout voor *sal*.

eenen brueckwech hebben sal over dese voorss. hoefstadt ter minster schaede, als hijs noot heeft. In kennisse der waerheijt ende omdat wij rechter ende heemraiders all geenen zeegell en hebben, zoo hebben wij gebeden Hendrick Wasen voorschreven onse meeheemraidt, dat hij desen brieff op hem ende op ons besegelen will; ende ick Hendrick Waes, om beden will des rechters ende der heemraiders voornoempt, zoo heb ick desen brieff op mij ende op hem besegelt met mijnen zegell int jaer ons Heeren 1415 opten 10[en] dach in Aprill.

Anno 1431. (Zie N°. 128.)

Wij, burgemeesters, schepenen ende raidt midtsgaders den ouden rade den achten ende den gemeenen neringen der stede van Dordrecht doen condt allen luden, want onse lieve ende sonderlinge genadigen heere van Bourgondien gegeven ende geconsenteert heeft zijnre stede van Zinte Geertruijdenberge ende zijnen ondersaten, aldaer ontrent geseten, eenen nieuwen polre te bedijcken aen zijnre stede van Zinte Geertruijdenberge voorschreven, nae uijtwijsinghe zijnre genaden brieven, die ons daer off gethoont te zijn geweest, soo is dat wij, bij gemeenen raide hier op gehadt, hebben van onser stede wegen georlooft ende geconsenteert, orloven ende consenteren midts desen brieve derselver stede van Zinte Geertruijdenberge ende den ondersaten, aldair ontrent geseten, *denzelven nieuwen polre voorss. aldaer te bedijcken ende bedijckt te houden* op sulcke poincten, geloofte ende voorwaerden, als sij ons ende onser stede daer off toegeseijt ende gelooft hebben na inhout haere stede brieve, die wij van hem hebben ende ons daer off hebben gegeven. Voort hebben wij hem geconsenteert, waert dat yemant in desen dijckaedse van den voorss. polre (1) als dat

(1) Achter *polre* moet waarschijnlijk gelezen worden: *onwillich was*. In de copie staat het niet.

men die onwillicheijt berechten zal mitten dijckgrave ende zeven heemraiders eede, die bij tijden inden polre voorss. mogen aerde haelen ende guldende daer off doen. bij den dijckgrave ende heemraiders voorss., als dat behoort na den dijckrechten. Ende dit zal wesen behoudelijck altoos eenen eygelijcke sijns rechts. In kennissen der waerheijt van desen zaken voorss. hebben wij desen brieff open ende uijthangende mit onser stede segell doen besegelen. Gegeven int jaer ons Heeren 1431 sDincxdages na belocken Paesschen den thienden dach der maent van Aprille.

Anno 1434. (Zie N°. 129.)

Ic Huijgheman Peters soen doen cond allen luden, want overmits groten zwaren ende onverdrachliken last van orloghen, van brande ende van den water den eerbaren schepenen, rade ende gemeijnre stede van Sente Geerdenberghe overghecomen, alsoe si bij bringhen ende claghen, dat si in gheenre manieren en vermoghen te betalen alsulke lijfrenten, als ic ende vele andere diverse personen jaerlicx hebben opte stede van Sente Geerdenberghe voorss., daer om mij die voirscreven schepenen, raet ende ghemeijne stede van Sente Geerdenberghe haren noot ende last ghetoent hebben, biddende om gracie van jaer tot jaer van alsuken vive Hollantsche gulden laetste gheslaeghen, als ic sjaers hebbe tot minen live op te stede van Sente Geerdenberghe voirss., ghelijc dattet claerlijc bliken mach bi den openen brieven, die ic daer af hebbe, soe doe ic te weten, dat ic, aenghesien den noet ende last voirgenoemt, eender composicien metter voirschr. heren scepenen, rade ende ghemeijnder stede van Sente geerdenberghe voirss. overghecomen bin in deser manieren, *dat ic Huijgheman Peterszoen voirss., dat ic mijns voirldaen sal laten ghenoeghen van jaer tot jare met dordalven Holl. gulden voirss., alsoe langhe, als ic*

leven sal.. Dies sal ic mine termine manen, als si verschenen sijn ende na der maninghe soe sal men mij betalen binnen der maent, met voirwaerden of mine brieven sullen bliven staende in haerre macht. Des torconden ende om der meerder sekerheit, dat ic Huijgheman voirss. dese composicie vast ende gestendich houden wille in alder manieren ende voirwaerden, dat voirscreven staet, soe heb ic vriendelic ghebeden den eerbaeren ende besceijdenen minen lieven vrienden, overmits ghebrects mijn zeghels, wel te weten: Gheraert Vrederics soen ende Jan Haghen Peters soen, dat sij dit op mijn zeghelen willen ende hare zeghelen aen desen teghenwoerdigen brieven hanghen willen. Ende wij Gheraert Vrederic ende Jan Haghen voirss., want ons Huijgheman Peters soen voirss. gheopent heeft ende te kennen ghegeven, hoe dat hi alsulke composicie als voirscreven staet overghecomen is metten eerbaren scepenen, rade ende ghemeender stede van Sente Geerdenberghe in alder manieren ende voirwaerden, dat voirscreven es, ende hi die alsoe vast ende ghestendich houden wil, ende ons ghebeden heeft ende aen ons begheert, dat wi des torconden ende meerder kennissen der waerheijt dit op hem bezeghelen willen en onse zeghelen aen desen brieve hanghen willen, overmits ghebrec sijns zeghels, soe hebben wij desselfs Huijghemans voirss. bede ende begheerte hier af ghehoert ende onse zeghelen ter beden ende begheerten van hem ende om overmits gebrec sijns zeghels voirss. aan dese teghenwoerdigen brieven ghehangen, in meerdere sekerheijden der waerheijt van al dat voirscreven staet.

Ghegeven opten twelfsten dach van Marte int jaer ons Heren duijsent vierhondert vier ende dertich.

Anno 1438. (Zie N°. 130.)

Allen denghenen, die dese brieve zullen zien oft hoiren lezen, commoenymeesters, scepenen ende raid van der stad van Mechelen salut; uutdien dat de stad van Sinte Gheertruijdenberghe ons dicwille ende menichwerf heeft doen thoenen, de groete, zware, verderfflike scade, die zij eenen langen tijd gehadt ende geleden hebben van brande ende oic van watere, daeromme dat zij alsoe zeer verarmt sijn, dat zij den pensionaren, die lijfrenten hebben opte voirss. stad, niet betalen en connen, ten zij dat zij hem graac doen willen, ons voirt biddende, want Katheline freulen, onse poirtersse, oic lijftocht heeft opte vorss. stadt, te weten: twaelf gulden cronen, der munten sconincx van Vranckrijc, sjaers; dat wij metter voirss. Katheline spreken wouden, ende daertoe helpen, dat eene redelike composicie tusschen de voirss. stad ende der voirss Kathelinen gemaect mochte worden, soe hebben wij ter beden van henlieden voir ons ontboden Jacob van Eppeghem onzen poirter ende medegeselle in rechte, wettich man ende momboir (1) van der voirss. Kathelinen ende hebbe den selven Jacob alsoe onderwijst, dat eene composicie tusschen de voirss. stad ende denselven Jacob ende zinen wive, voir ons gemaect in der manieren hiernae volgende: *Te wetene es, dat de voirss. Kathelinen van nu voirtaen van jair te jare, alsoe lange als zij leven sal opte voirss. stad niet meer heffen, noch opbeuren en sal dan zesse cronen tjairs* alsulcer weerden, als de principaele brief van de rinten, dairop gemaect, begrepen heeft, tot twee terminen sjaers, telken termine drie cronen, daeraf dat dyerste termijn wesen sal opten derthiendach naestcomende ende den anderen termijn op Sinte Margrietendach daernaer volgende ende alsoe vast voirt van jare te jare ende van termine te termine sonder arghelist. Ende zoe wanneer dat de voirss. Katheline comen sal sijn

(1) momboir = voogd.

van live ter doot, soe sullen harer beijder naeste erfgenamen, oft de ghene, diet hem gelieven sal te geven opte voirss. stad zeventhien jair lang duerende, jaerlicx heffen van verschenen achterstalle oic zesse cronen sjaers der voirss. weerde ende ten voirss. termine, gelijc boven van den anderen verclaert staet. Ende es ondersproken ende verclaert, waert zoe dat de voirss. van Sinte Gheertruijdenberghe ten voirss. termine of bynnen eender maent daernaer onbegrepen niet en betaelden, dat dan desc composicie van gheender weerden wesen en sal ende dat dan de voirss. Katheline sal bliven staende op haer goede recht na inhoudt van haren principalen brieve, behoudelic altoes den selven principalen brieve in alle anderen poincten in zijnre macht.

Des torconden hebben wij den zeghel ten zaken van der voorss. stad van Mechelen aen desen brieven doen hanghen, die gemaect waren opten achtentwintichsten dach van Junio int jaer ons Heren dusent vierhondert achtendertich.

Anno 1439. (Zie N°. 131.)

Ick, jonckvrouw Katheline van IJpelair, weduwe Peters van Hambroeck doen cond allen luijden, want overmids zwaren en groten onverdrachliken last enz. (eensluidend met N°. 130 hiervoor, maar over *eene lijfrente van zes nobels, die gebrocht worden op 12 Wilhelmus Holl. schilden.*) Ende des torkonden en in kennissen der waerheijt soe bebbe ic joncfrow Katheline voirscreven minen zegel aen doen hanghen en hebbe voort gebeden Janne van IJpelair minen neve, dat hij om der meerre kennissen dezen brieff met mij bezegelen wille; dwelc ic Jan van IJpelair voirscreven om beden van joncfrow Kathelinen minen moijen, zegel aen desen brieve gehangen in den jair ons Heren dusent vier hondert neghen ende dertich vier en twintich daghen in September.

Anno 1444. (Zie N°. 132.)

Wij, schoutet, burgemeesters, schepenen ende rade der stede van Sinte Geerdenberghe, doen condt ende kenlick wesen allen luijden, dat wij geordineert hebben om nutscappen wille onser gemeene stede, als van den *ambocht van den vleijshouwer* binnen onszer vrijheijt, dat sij dat voortane sullen houden, bedriven ende bewaren in alle schijne, als hierna bescreven staet:

In den iersten, wie een stalle coept ende vleijshouwen hantiert, die sal geven 20 s. ende van dese 20 s. voirss. sal hebben die heer ende die stadt die tweedeel ende dat ambocht tdordendeel tot des ambochts behoeff.

Item soe wat vleijshouwer sijne offerdage versmaet ende nyet mede en offerden ende thuijs ware, op een boet van een pont was, ter kerssen behoeff.

Item so wie sijne caproen (1) nyet ten tijde en hadde ende die dekens hem beslach deden, dat ware op een boet van een pont was, ter kerssen behoeff.

Item soe wie bij sijne dekens nyet en quame, als sij haer gilde houden oft haer dekens kiese, oft enygen gemeenen orbaer te hantieren, om proffijt ter hallen behoeff, dat ware op die boete van een pont was, ter kerssen behoeff.

Item soe wat onraet die dekens utlegghen, ende bewijsinghe den ambocht dair aff doen, dair aff sal elck man sijn aendeel aff gheven na sdekens vermanen oft nyet ter halle te staen, ten sij betaelt, op een boete van 20 s.

Item soe en sal niemant op des anders stal staen, ten sij bij sijnen wille, op een boete van 10 s.

Item soe wie deken gecoren wort, die en sal hem dat jair niet weijgeren op een boete van 20 s.

Item soe wie op den coeremeester sprake, om sijns coers wille, dat waire op een boete van 40 s. alsoe dick als hijt dede.

Item soe wat die coermeesters buten coert, dat en sal men nyet weder in die halle brenghen, op een boete van 40 s.

(1) caproen, kapruin (chaperon) = muts, hoofddeksel.

Item des sal die here ende die stede een coermeester setten ende dat ambocht den anderen.

Item men sal gheen ghelte (1) verken ter halle slaen, men sal se met den coermeesters besien, eer men se opsnijt, noch ghene vercken ter halle vercopen ongelevert op eene boete van 40 s.

Item men sal van veerthien daghen na sinte Laureijs dach gheen denen (2) oft oijen slaen tot sint Symon ende Juden dach toe, die men in die hal vercoopen sal, op een boete van 20 s., mer buijten die halle moeten sij wel staen.

Item men sal van sinte Lucien dach tot Vastelavont toe gheen oijen slaen, die men in de halle vercopen sal, op een boete van 20 s., mer buijten die halle moeten sij wel staen.

Item men sal tusschen Paesschen en Bamisse van vleijssche dat Saterdaechs voer den noene geslagen wordt mer twe mael hebben. Mer dat nader noene geslaghen wordt sal een mael meer hebben, versch, sonder sout, op een boete van 20 s., mer min oft noet waer, bij den coermeesters.

Item soe wat profijt oft oirbaer, dat die deeckens overdraghen ter hallen orbair oft tot des ambochts behoeff metter meester menichte, dat sullen die minsten volgen op een boete van 20 s., alsoe dicke, ale sijt weerden ende beslaecht worden.

Item soe en sal niemant des Sondaechs, runder, vercken noch scapen slaen, den dede openbair nootsake, op een boete van 20 s., alsoe dick, als hijt dede.

Item soe sal dat ambocht alle jair op onszer Vrouwen Lichtmisse een nieuwe kersse hebben op een boete van 40 s.

Voirtaen in alle dese voirss. boeten dair sal die here ende die stede aff hebben die tweedeel ende dat ambocht dordendeel, duerende altoes tot onsen verclaren ende wedersegghen.

In oirconde desen brieff bezegelt mit onser stede tolteijken zegel, om gebreck ons groots zegels.

Int jair ons Heeren 1444 opten 23en dach van Aprille.

---

(1) ghelte = gesneden.

(2) denen (deinen) = geiten.

Anno 1450. (Zie N°. 133.)

Wij, Pieter Boell Pieterszoon ende Daniel Schaert Pauwelss., scepenen in Zinte Geertruijdenberg maken condt allen luijden, dat voor den rechter ende voor ons is gecomen in eenre gebannen vierschaar Gijsbert Aertszoon, als borgemeester in onser stede nu ter tijt ende heeft gepant ende geeijgent van der stede wegen voorss. aen *derdalff pond Hollants sjaers, erffchijns, derdalve scellinghe min, op Claes Milden huijs ende erven ende aen dordalff pond Hollandts tsjaers derdalven scellinghe min op Willem Aertszoon huijs ende erve,* daer zij nu ter tijt in woonen, welcke ponden voorss. Thonis Dierexsoens waeren, als voor sessentwintichtstalven gulden ende anderhalven stuijver, thien stuijvers voor den gulden, die Thonis voorss. die stede schuldich was van landthueren ende van afterstall, als die reeckenbeucken daer aff inhouden, welck voorss. ponden geprijst zijn bij vonnisse van scepenen, elck pont voor acht gulden den derden penninck, waer bij dat vonnisse van scepenen wijsen, alsoo die pandt mit allen recht volstaen waeren, dat men Thonis Diericx eijsschen soude den eijgen over te geven ende hij met allen recht voleijst wart ende hij dat niet en dede., zoo heeft die scouth van sheeren wegen bij vonnisse van scepenen Gijsbert Aertsz. als Bourgemeester voorschreven den eijgen overgegeven totter stede behoeff met eenre vergieffenisse, alsoo vonnisse daer aff wijsde ende recht is.

In oirconde desen brieve besegelt mit onsen zegelen int jaer ons Heeren duijsent vier hondert ende vijftich sDincxdages 28 daghe in Aprill.

Anno 1450. (Zie N°. 134.)

Philippus, bij der gratien Gods hertoge van Bourgondien, van Lotharingen, van Brabant ende van Lymborch, grave van Vlaenderen, van Artois, van Burgondien palatijn, van Henegouwen, van Hollant, van Zeelandt ende van Namen, marckgrave des heijlighen rijckx, here van Vrieslant, van Salijns ende van Mechelen, doen condt allen luijden, dat wij onsen casteleijn, schout, scepenen ende rade onser getruwer stede van sint Geertruijdenberghe oft enich van hem gemachtigt hebben ende machtigen mit desen brieve, dat sij alle misdadige luijde, die gebroect oft misdaen hebben tegens ons oft tegen onse stede voirss. aentasten, vangen ende in onser stede brenghen moghen soe waer dat sij se vernemen ende vijnden sullen in onsen Lande van Zuijthollant binnen *twee mijlen weechs na onser stede voirss.*, behoudelijck dat sij dat in niemants ander heerlickheijt doen en sullen.

Ende dair over te rechten, na sulcken broecken ende misdaden, als sij misdaen sullen hebben, na den rechte van onser stede voirnoemt. Ende soe wes sij van onsent weghen dair in doen sullen, geloven wij hem ut te draghen vast ende gestadich te houden, duerende tot onsen wedersegghen.

Ende hebben des toirconde onsen zegel hier aen doen hanghen.

Gegeven opten 20^{en} dach in Junio int jair ons Heeren 1400 ende vijftich.

Anno 1452. (Zie N°. 135.)

Wij deken ende capittel van sinte Gertruijdenberge doen condt allen luijden, dat wij gesien ende gelesen hebben eenen brieff, goet, gans ende gave, ongeraseert ende ongecancelleert, wel besegelt, sprekende van worde tot worde, gelijck hier na bescreven staet: (Zie den brief hiervoor onder N°. 134.)

In oirconde van desen soe hebben wij deken ende capittel voirs. onsen zegel hier ane gehangen int jair ons Heeren duijsent vier hondert twee ende vijftig opten 13[en] dach in de maent van Meij.

Idem, gelijkluidende verklaring met betrekking op N°. 94 der privilegiën en gedateerd 1 Juni 1452.

Anno 1463. (Zie N°. 136).

Nos prior et conventus fratrum carthusiensium prope Montem Sanctae Gheertrudis in Hollandia notum facimus universis et singulis praesencia visuris lecturis et audituris: nos vidisse, audisse, legisse necnon diligenti cura examinasse litteras illustrissimi quondam principis domini Wilhelmi comitis Hanoniae Hollandiae et Zeelandiae etc confirmatorias jurium, privilegiorum et libertatum quondam praedecessoris sui opido suo videlicet Montis Sanctae Gheertrudis videlicet domini Florencii, dum vixit comitis Hollandiae, concessorum vero sigillo suo sigillatas et munitas, sanas et integras, non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte viciatas vel suspectas, hunc modum et formam de verbo ad verbum in se continentes:

Nos Wilhelmus, comes Hanoniae, Hollandiae, Zelandiae

ac dominus Frisiae universis praesentes litteras inspecturis salutem et rei gestae nostrae veritatem ad universorum noticiam deducimus per praesentes quod nos litteras excellentissimi principis nostri dilecti consanguinei et praedecessoris domini Florencii quondam comitis Hollandiae piae recordationis vero suo sigillo sigillatas et sanas supra juribus et libertatibus opidi nostri de Monte Sanctae Gheertrudis vidimus et audivimus in modum qui sequitur et in formam.

Florencius, comes Hollandiae universis praesentes litteras inspecturis salutem. Diversis inspectis obsequiis, quae dilecti opidani nostri de Monte Sanctae Gheertrudis nostris sepius antecessoribus et nobis favorabiliter impenderint, ipsis tenore presentium duximus concedendum, quod iidem infra Zuut-Hollandiam, nulla causa vel ratione praecedentibus, salva semper libertate villae nostrae de Dordrecht et jure nostri theolonei, impeti arrestari vel detineri possint in personis vel in bonis suis nisi pro suis debitis, quae promissa seu recognita existunt coram vero judice ad haec negotia et consilia deputato, qui ghewairtrechter vulgariter dicitur, et sex testibus vel pluribus, qui dictam promissionem seu recognitionem predictorum debitorum, ratione praemissa, recognoscunt. Volens quod si aliqui vel aliquis . , ... dictam villam de Monte Sanctae Gheertrudis infra dictam terram Zuut-Hollandiae manentes aliquos opidanos dictae villae ex debito vel ex alia causa quantacumque impetere voluerint, quod ipsi veniant infra dictam villam de Monte Sanctae Gheertrudis jus suum secundum legem villae . . . . (onleesbaar) recepturi. In cujus rei testimonium presens scriptum sigillo nostro fecimus praemuniri.

Datum anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo primo Sabbato post festum beatorum Apostolorum Petri et Pauli.

Nos itaque Wilhelmus, comes Hanoniae, Hollandiae, Zeelandiae ac dominus Frisiae predictus volens dictos opidanos nostros de Monte Sanctae Gheertrudis gratia prosequi speciali ac ipsorum jura et libertates in nullo minui sed augere ob

grata servicia et accepta nostris predecessoribus et nobis sepius ab eisdem impensa et in posteris fideliter impendenda, imprimis omnia jura et libertates secundum omnem formam in littera domini Florencii, quondam comitis Hollandiae, hic praescripta innovamus, concedimus et ex certa scientia confirmanus, dolo et fraude exclusis.

In cujus rei testimonium, et ut haec predicta omnia et singula prout hic sunt praescripta dictis nostris opidanis inviolabiliter observentur, sigillum nostrum presentibus duximus apponendum.

Datum, innovatum, concessum et confirmatum sub anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo quinto, Sabbato post festum beatorum Petri et Pauli apostolorum.

Et quia nos prior et conventus domus carthusiensis prope Montem Sanctae Gheertrudis prefatae praemissa omnia et singula, prout supra narravimus, vidimus et prospeximus ad instanciam Burgimagistrorum opidi Montis Sanctae Gheertrudis praesens transscriptum et vidimus.

In testimonium praemissorum sigillo nostri conventus duximus communieudum et sigillandum. Anno Domini 1463 in festo Sanctorum Apostolorum Symonis et Judae.

Anno 1478. (Zie N°. 137).

Wij Burgemeesteren, schepenen ende raide, oudtraidt acht ende dekens van den gemeenen neringen der stede van Dordrecht ende wij burgemeesteren, schepenen, raide van de die gemeen poorteren ende ingesetenen der stede van Zinte Geertruijdenberghe doen condt allen luden, die dese letteren sullen sien off hooren lesen, alsoo onlancx zeeckere questie ende geschille opgestaen zijn geweest tusschen deser stede Dordrecht voorss. ter eenre ende die stede van Zinte Geertruijdenberge voorss. ter andere zijden, *roerende van der bede ende precarie, die de stede Dordrecht over haer*

zelven ende over den lande van Zuijthollandt onsen genadigen heere den hertoge van Oestenrijcke ende van Bourgondiën geconsenteert ende gelooft hebben te betaelen, daerinne die stede van Zinte Geertruijdenberge meijnt ende voor haer neemt ongehouden te wesen mitter stede van Dordrecht te gelden ofte contribueren, ende om dese voorss. twisten ende geschillen deugdelijck te middelen ende neder geleijt te werden ende alle oude min ende vrintschap tusschen beijden voorss. steden te onderhouden, zoo ist dat wij van beijden steden voorss. int malcanderen overcomen sijn ende geslooten te onderhouden tot euwigen dagen, tgeen hiernaer volcht. Is te weten: dat die stede van Zinte Geertruijdenberge voorss. als nu tegenwoordelijck gehouden sal wesen op te leggen ende te betaelen heur portie ende aendele, dair zij ter causen van der voorss. bede ende precarie ons genadichs heeren voorss. opgezet zijn te betaelen, ende tot wat tijden hier nae onse genadigen heere ende vrouwe, nu wesende off naemaels comende, enighe beden off subventien meer begeerende sullen wesen van der stede van Dordrecht ende lande van Zuijthollant, dat alsdan in dien gevalle die stede van Zinte Geertruijdenberge voorss. daer bij geroepen zal worden, eer enige bede off subventie geconsenteert zal worden, ende indien alsdan die stede van Dordrecht tot enige tijden onse ghenadigen heere ende vrouwe, nu wesende off naemaels comende, enige bede off subventie consenteerde ende die stede van Zinte Geertruijdenberge voorss. daermede consenterende, zoo souden die stede van Zinte Geertruijdenberge voorss. gehouden wesen heur portie ende aendeel daerinne te gelden ende te contribueren, ende indien de stede van Zinte Geertruijdenberge daerinne tot enigen tijden niet en conserteerden, dat zij alsdan ongehouden zal wesen mitter stede van Dordrecht te gelden oft te contribueren, mer te blijven staen op haer zelven; ende wederom van gelijcken, indien die stede van Zinte Geertruijdenberge tot enigen tijden enighe bede off subventie belieffden te consenteren ende die stede van Dordrecht daerinne niet en

consenteren, dat in dien gevallen die stede van Dordrecht ongehouden zal wezen mitter stede van Zinte Geertruijdenberge te gelden oft te contribueren, mer zal blijven staen op haer zelven, behoudelijck dat die stede van Dordrecht tot geenen tijde op die stede van Zinte Geertruijdenberge enigen axchijns off nieuwicheijt opzetten en zal, ten waer off die stede van Zinte Geertruijdenberge zelf daerinne consenteerden, alle dinck sonder arggelist. Ende omdat wij van beijden voorss. steden willen, dat deze voorss. overcomst tusschen beijden voorss. steden blijve zal vast, gestaede ende van goede waerden tot eeuwighen daghen, sonder eenich gebreck daerinne te laeten geschien, zoo hebben die segelen van beijden voorss. steden hier aen doen hangen. Gegeven int jaer ons Heeren duijsent vier hondert acht ende tseventich opten achtienden dach in Februarij.

Anno 1478. (Zie N^e. 138).

Maximiliaen, bij der gratie Gods hertoge van Oistenrijck, van Boergoegnen, van Lottringen, van Brabant, van Limburg, van Luxemburg ende van Gelre, grave van Vlaenderen van Tirol, van Artois, van Bourgognen palatijn, van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Suijtphen, marcgrave des heijlichs rijck, heere van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen. Allen dengenen, die desen onsen tegenwoirdigen brief sullen sien ofte horen lesen, salut; also bi dode ende overlijdene wijlen saliger gedachten onsen lieven heere ende scoonvadere, hertoge Kaerel van Bourgoignen, wiens siele God genadich sij, alle die landen, steden, slooten ende heerlicheden, die hem toe te behoiren plagen, gecomen, verscenen ende bestorven sijn bij ende aen onse lieve ende seere geminde gesellinne de hertoghinne van Oistenrijk, van Bourgoegnen enz., sijne eenige dochter, als gerechte hoir (1) ende erfgenaem van den voornoemden

(1) hoir = erfgenaam.

onsen wijlen heere ende scoonvadere ende onder anderen die landen ende heerlicheden van Hollant, Seelant ende Vrieslant met hueren toebehoirten ende onder anderen die van onser goeder stede van sente Geertruijdenberghe ende van de toebehoirte, op ten dach van heden ons als kerckelijk voogd ende momboir van onser voirscr. gesellinnen zeere duegdelick gehult ende ontfangen hebben tot hueren gherechten landsheere ende grave der voerss. landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, metten toebehoirten. Ons dair op doende den eedt, in sulcken saken gewoenlick ende behoirlick, so eest dat wi willende altijts gebruijcken ende hanthieren goede trouwe tot onser voirss. stede van Sente Geertruijdenberghe, bekennende die goede ende volmaecte minne ende gunst, die de voirss. stede altijt tot ons, onser voirss. gezellinne gedragen heeft ende noch dragende es, der voerss. onser stede ende toebehoirten om die goede gunst ende liefde, die wi oick tot heur dragen ende totten gemenen porteren ende inwonende van deeze, geconfirmeert, geratiffieert ende gevesticht, confermeren, rattifieren ende vestigen met desen onsen tegenwordigen brieve, als kerckelick voogd ende momboir van onser voirss. gezellinnen, voir ons, onse erven ende nacomelinghen, graven ende gravinnen van Hollant, Seelant ende Vrieslant, *alle alsulcke hantvesten, privilegiën, rechten ende vriheden als sij hebben* en hemliede voor desen tijt verleent ende gegeven sijn geweest bij onse vorvaderen, graven ende gravinnen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, metgaders oik deghene, die onse voirss. gezellinne hemlieden gegonnen ende verleent heeft, gelovende als kerckelick voogd ende momboir voirscreven voir ons, onze erven ende nacomelinghen graven ende gravinnen voirss. die eer te vermeerderen dan te verminderen ende desgelicke onser voirss. stede ende toebehoirten van sente Gheertruijdenberghe met allen onsen anderen landen in rechte ende justitie te houden ende te doen onderhouden ende oick alle huere goede ende costumen, gewointen

ende haircommen (1) te observeren ende te bewaren sonder argelist. Ombieden dairomme ende bevelen onsen lieven ende getrouwen stedehouderen ende rade ende voort allen onsen anderen rechteren, officieren ende ondersaten onser voirss. landen van Hollant, Zelant ende Vrieslant ende allen anderen, wient aengaet of taengaen mach, dat sij der voirss. onser stede van sente Geertruijdenberghe met heuren toebehoirten ende allen den poirteren ende inwonende van dien van den inhoude van desen rustelick ende volcomelick doen ende laten genyeten ende gebruijcken, sonder hun dair inne te doene ofte laten gesciene eenigen hinder, letsel, ongebruijck ofte moeijnisse ter contrarien, want wij 't also gedaen willen hebben. Dies t'oirconde so hebben wij onsen segel hier aen doen hangen. Gegeven in onsen huise in den Haage den acht en twintichsten dach van Maerte int jaer ons Heren dusent vierhondert acht ende tseventich naar Paesschen.

Anno 1479. (Zie N°. 139*a*.)

Wij Adriaen van der Kerck, Diercxz. ende Jan Weert, Peetersz. schepenen in Sinte Geertruijdenberch, maecken cont allen luijden. dat voir den rechter ende voir ons is comen in eene gebannen vierschaar *Jan Wouter Hermanss. ende ghaff op met eenre vrijer ghiften Adriaen Aertss. een pont Hollans tsjaers erffchijns op een huijs ende erve geleghen in die Schoelstraete* tusschen Jacob Gijsbrechtszoons erve zuijdtwaerts ende tusschen der stede wech noortwaert, te betalen alle jaer tot Paesschen in deser manieren: en worde desen voirss. chijns nyet betaelt alle jaer ten termijn voirgess., zoo mach die toonre des brieffs dit voirss. huijs ende erve ontbieden ende eijgenen als een giftpant. Ende

(1) haircomen (hercomen) = afkomst, oorsprong.

Jan voirss. gelooffdet hem vrij te waren jaer ende dach nae den rechte van onser stede. In oirconden desen brieve besegelt met onsen segelen int jaer ons Heeren duijsent vier hondert neghen ende tseventich, Dinxdaechs opten derden dach in Augusto.

Subscriptum: Petrus de Os, notarius et secretarius in Buscoducis. Cum originali hujus Copiae per eandem de verbo ad verbum concordat, sub manu et signo minuto suis propriis hic appositis, et subsignatum: P. de Os.

Plus infra scriptum. Concordat prescriptae(a?) copiae(a?) cum copijs autenticis per dictum Petrum de Os notarium et secretarium oppidi de Buscoducis subscriptis et subsignatis, teste me Mattheo Van den Weghe notario publico jurato et admisso. Subsignatum: M. van den Wege.

Anno 1510. (Zie N°. 139*b*.)

In nomine Domini Amen. Tenoris (Tenore?) presentis publici instrumenti cunctis innotescat, quatenus sub anno a nativitate domini millesimo quingentesimo decimo, indictione decima tertia, mensis Februarii decima nona die, de mane ante meridiem vel circiter, Pontificatus sanctissimi in Christo Patris et domini nostri, domini Julii hujus nominis Papae secundi anno suo septimo, constituta coram me notario et testibus subscriptis provida, discreta et honesta matrona Hadwigis, dicta vulgariter Haga uxor legithima Adriani Arnoldi incola oppidi montis Sanctae Gertrudis leodiensis diocesis corpore aliqualiter languens ac lecto aegritudinis decumbens, rationis tamen sensuum et intellectus plenarie compos existens siquidem luculenter apparuit; Attendens ac proinde in animo suo revolvens brevitatem miserabilis humanae vitae ac numerum dierum soli Deo certum, quumque etiam inter opera christianorum maxime pietas et misericordia apud altissimum commendantur. Ideo, dum ratio viget et animus non frangitur molestiis mortalibus, statuit, decrevit

et assentiente viro suo Adriano prefato, omnibus melioribus modo jure causa et forma, quibus id potuit et debuit potest et debet, ultra alia legata pro salute suae animae pridem ordinata coram me notario et potestate augendi, addendi et majorandi sibi coram suo confessore et pastore domino Marcelio de Uden relicta, condidit creavit et in vim perpetuae voluntatis pro se et suis heredibus futuris temporibus ordinavit et voluit ex certa sua scientia adjungens, quatenus deinceps fratres Predicatores ordinis beati Dominici pure libere simpliciter propter Deum, in oppido Buscoducensis degentes et residentes, habere tenere et uti debeant, quoties toties eos declinare continget ad oppidum montis Sanctae Gertrudis pro verbo divino ibidem disseminando et publicando seu alias in urgentibus sui monasterii causis, camera sua posteriori cubiculari stante et situata in domo inhabitationis actualis dicti oppidi, in qua ipsa testatrix ad presens commoratur ad latus occidentale. Atque cetera(is?) premissa(is?) voluit et vult ipsa testatrix in vim perpetui sui testamenti, quod ipsi fratres, modo premisso honeste declinantes, licite uti debeant duobus lectis in prefata camera stantibus cum suis correquisitis, videlicet tegumentis cervicalibus linteaminibus una cum victu et potu ac aliis sibi necessariis fideliter tunc et nunc ac in futurum perpetuo administrandis, et hoc toties quoties prefatos fratres incorporatos oppidi Buscoducensis terminarios in suis terminis ac pro aliis utilibus causis et necessariis vel declinare vel peragrare seu transire continget, ut supra eisdem tunc supra scripta victui et vitae necessaria studiose et fideliter suorum usui duntaxat propter Deum impartiantur et sine offensione et contradictione adhibeantur a suis successoribus presentibus et futuris pariterque adimpleantur de et super quibus clausulis additionalibus ipsa testatrix post legitimam stipulationem observantiae premissorum de juris et facti in quarum renunciationem de manu mei notarii acceptam et per se sponte in ea factam petiit sibi unum vel plura publicum seu publica sibi confici instrumentum et instrumenta in meliori forma.

Acta sunt haec in camera majori ac posteriori dictae testatricis, quam actu inhabitat, sub anno indictione mense die hora pontificatu, quibus supra, presentibus mecum providis viris et discretis Jacobo Petri dicti de slaper et Bartholomeo filio Petri quondam famulo domus, opidanis opidi montis Sanctae Gertrudis Leodiensis diocesis, testibus fide dignis ad premissa testificanda vocatis et specialiter rogatis. Et ego Jacobus Noij presbiter Leodiensis diocesis publicus sacra imperiali auctoritate notarius, quia premissis omnibus et singulis dum sic ut premittitur fierent et agerentur unacum prenominatis testibus presens interfui, eaque sic fieri vidi et audivi. Ideo hoc presens instrumentum publicum per alium, me aliis prepedito negotiis, fideliter scriptum exinde confeci et in hanc publicam forman redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis signavi rogatus et requisitus in fidem et testimonium omnium premissorum.

Anno 1513. (Zie N°. 139*c*.)

Wij Peeter Geeritszn van Myerssel ende Huybrecht Janszn, schepenen in Sinte Geertruijdenberge, maecken condt allen luijden, dat voir ons gecomen zijn Adriaen Aerntszn ende Hadewij zijn huysvrouwe ende hebben aldaer ten anderen tijde voirleden gegont ende geconsenteert den convente ende clooster der Predicker-oorden ten 's Hertogenbossche, zoowie dat daer quame eenige van den convente binnen onser stede voirss., dattet voirss. convente ende bruederen binnen den huijse van Adriaen Aertszn ende Hadewij voirgez. in die camer aen die westzijde met twee bedden, vier ende licht, eten ende drincken hebben sullen ten eeuwigen dagen nae inhoudt des testamentsbrieff, die zij daer aff hebben. Ende oft bij alsoo waer, dat daer iemant onwillich ofte wederspannich waer om dese voirss. convente dese caemer voirss. met den anderen perceelen affhendigh wouden maken off in eenigher ongebruijck te stellen of ontvreemden wouden,

soo verlijde Adriaen Aertszn ende Hadewij zijn huijsvrouwe voirss. ende verwillecoeren elcx voir hem selven ende voor haer beijder naecomelingen, dat dit voirss. convente der predickeroorden ten Bossche voirgen. die renten ende scijns op Lapshoeff inbeuren ende ontfangen sullen tot haren nutscappen, te weten: vier gouden nobels min een quartier van eenen nobel, ende dordalven cappoen, ter tijt toe dat die camer geopent is ende dat convente daer wederom willichlycke ingestelt sullen zijn nae inhoudt des testamentsbrieff, die zij daer aff hebben. In oirconden desen brieve besegelt met onsen segelen int jaer ons Heeren duijsent vijfthondert ende derthien op den 26en dach in Meerte.

Subscriptum: Petrus de Os notarius et secretarius Buscoducensis. Cum originalibus copiis hujus instrumenti et litterarum per easdem de verbo ad verbum concordat, manu et signo minuto suis propriis appositis. *Signatum* P. de Os.

Anno 1485. (Zie N°. 140).

Maximiliaen ende Philips, bij der gratien Gods eertshertogen van Oistenrijck, hertoghen van Bourgoingnen, van Lotharingen, van Brabant, van Limburch, van Lucemburch en van Gelre, graven van Vlaendren, van Artois, van Bourgoing palatinen, van Henegouwen, van Hollant, van Zelant, van Namen ende van Suijtphen, mercgrave des heijlich rijcx, heeren van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen doen condt allen luijden, hoe dat onsen lieven ende getrouwen den stedehouder ende rade bij ons gecomitteert ten saken onser landen van Hollant, Zelant ende Vrieslant, omme den gemeen oirbaer ende oick ten eijnde, dat die comanscip te beter loop hebben soude, op ten sevensten dach van der maent van Octobri lestleden belieft heeft, van onser wegen te bevelen onsen scout, gherechte poirtere ende inwonende van onser stede van Sinte Geertruijdenberghe,

dat sij *die kadedijck ende voetwech, die gelegen is tusschen der selver onser stede ende Steenloe,* (1) streckende nae onsen lande van Brabant, ende die de selve onse stede binnen sekere corte jaeren hairwairder gemaict heeft tot hoire groiten cost, vorder soude doen maken, breeden ende brengen in sulcken state, als men deselve kade ende dijcke mit wagens ende te pairde vortan gebruijcken ende oirboren soude moghen, die onse voirscreven stede, hair quitende ende obedierende onse voirss. bevel, heeft tot hoiren groten costen een stuck van den voirss. dijck ende kade gemaict, gebreet ende gebrocht in sulcken state, als dat men die eensdeels mit wagen ende pairden gebruijcken mach; welcke kade de voirss. inwonende van onser stede sonder horen merckelicken quets ende scade niet volcomelicken in als (2) volbrengen noch volmaken en mogen, overmits die lencte van dyen, sonder hulp ende bistant te hebbe, alsoe die selve onse porteren ende inwonenden van der selver onser stede op ten dach van huden onsen voirss. raide van Hollant te kennen hebben doen geven; versoekende dairomme onse behoirlijke provisie, ende want wij als princen ende heren den gemenen welvaert ende oirboir in deser sake ansien willen, soe ist, dat wij dairomme bij maniere van provisie geordineert ende verclairt hebben, ordonneren ende verclaren mit desen tegenwoirdigen, dat van nu vortan den voorss. dijck ende kade gescouwet ende berecht sal worden bij onsen castelleijn ende cappiteijn van onser voirss. stede ofte in sijne absentie mit onse scout aldair, als dijckgrave, mitsgaders den burgemeesteren ende scepenen aldair als heemraden, ende dat sij dairop sullen mogen leggen ende ordineren alle alsulcke punten, ordonnantien ende keuren, als behoeftich ende van node wesen sullen, omme die onderhoudenisse, verbreedinge ende volmakinghe van der voirscreven kade ende dijcke, so dat men die met wagenen ende te paerde gebruijcken ende orboiren sal mogen.

(1) Steenloe = Steelhoven.

(2) als = alles.

Ende dairvan dat die selve dijckgrave ende heemraden gehouden sullen wesen sulcke scouwedagen te leggen ende hoer kueren te onderhouden, als men in anderen plaetsen dairontrent in 't fait van dijckaedse geuseert en geplogen heeft te doen; in welcke dijckaedse, verhooginge ende verbreedinge gehouden sullen wesen te ghelden ende te contribueren, margen margens gelijck, alle die gene, die binnen der vrijheijt van onser voerscreven stede geseten sijn ende voirt alle diegene, die in derselver dijckaedse gelant ende dairmede gebaet ende gevordert sullen wesen, behoudelicken, wairt dat hem yemandt dair tegens opposeren ende seggen woude dair van ongehouden te wesen, so soude alsdan onse voirss. scout ofte sijnen stedehouder gehouden wesen die opposanten eenen sekeren redelijcken ende betamelicken dach te beteijkenen, te comen ende te wesen voir onzen voirss. raide van Hollant, omme te seggen die redenen van hueren oppositie ende weijgeringhe ende dair tegen gehoirdt die poirtere ende inwonenden van onser voirss. stede, die wij mits desen dair toe comitteren, sullen partien sommierlicken hoeren ende op hoere gescillen appointeren, alsoe na zichte ende gelegentheit der saicken daertoe dienen en behoeren sal, mair niettegenstaend alsulcken oppositiën, soe ordineren ende willen wij nochtans, dat die wercken der voirss, dijckaidse ende kade hoeren voertganck hebben sullen ende dairvan dat alsdan die penningen, die men daerthoe behoeven en die binnen middelen tijde van dyen uutgeleijt wesen sullen, staen ende wesen sullen ter tauxatie van onsen voirss. raide ende bij also, dat iemande ten dage, die hun alsoe in cas van oppositien beteijckent soude wesen, voir den selven onsen raide nyet en compareerden, so souden die ghune, die inder manieren voirss. hun geopposeert hadden, den dach dair van overleden sijnde, versteken wesen van allen exceptien ende weeren, dairmede dat sij hun in deser saeke behelpen souden hebben mogen, ende alsdan so soude deselve dijckgrave sculdich wesen die penningen, die hij in deser saecken op den onwilligen

uutgelegt mochte hebben, binnen middelen tijden van der voirss. oppositie, ofte die hij namaels uutleggen soude mogen, weder te innen na den dijckrechte; twee scat aen ghelde ende vier scat aen pande, gelijck dat dair omtrent in anderen dijckaedsen geacoustumeert ende geuseert werdt, ende die aerde, die men tot desen wercken behoeven sal, die sal men halen ter naister laege ende ter minster scade tot schieringhe (?) geroreijnge (?) ende tauxatie van den voirs. heemraden ende gelijck men in andren dijckaidsen daer omtrent geplogen heeft. Voort ordonneren ende verclaeren wij, dat onse voirscreven dijckgrave ende heemrade sullen mogen berechten, corrigiere ende bedwinge alle die ghene, die in deser saken tegens hunlieden rebbelleren ende wederspanninch souden mogen wesen, gelijck dat na gelegentheit der misdaet hunlieden goetduncken sal. Van alle welcke saken te doen wij gegeven hebben ende geven mit desen tegenwoirdigen onsen voirscreven dijckgrave ende hiemraden volcomen auctoriteit, macht ende spetiael bevel, geduerende tot onser wederseggen. Ontbieden daeromme ende bevelen onsen voirss. scout, burgemeesteren, scepenen en voort allen onsen ondersaten ende inwonenden van onser voirss. stede van sinte Geertruijdenberge, mitsgaders allen den ingelanden ende geërfden in der voirss. dijckaidse ende lage geerft ende gelant sijn, ende sonderlinge die ghene, die daer mede gebaet ende geprofiteerd sijn ofte sullen wesen, dat sij dese onse ordonnantien elx bisondere in allen horen punte ende leden volcomen onderhouden en achtervolgen sonder des te laten in eniger wijs, want wij dit aldus gedaen willen hebben. Gegeven onder onse signet, in absentie van onsen groten segel, hier angehangen opten anderden dach van Maerte int jaer ons Heren dusent vier hondert vijf ende tachtig na den loop van onsen hove.

Anno 1489. (Zie N°. 141.)

Maximilian, bij der gratie Gods Rooms coninck, altijts vermeerder srijcx ende Philips, bij derselver gracie eertshertogen van Oistenrijck, hertogen van Bourgondien, van Lotheringen, von Brabant, van Limbourg, van Luxembourg ende van Gheldren, graven van Vlaenderen, van Thirol, van Artois, van Bourgoign palatinen, van Henegouwen, van Hollant, van Seelant, van Namen ende van Suijtphen, marcgraven des heilicx rijcx, van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen. Allen den genen, die dese onse tegenwordige scriven sullen sien, saluijt; doen te wetene, dat wij ontfaen hebben die oetmoedige supplicatie van bourgemeesteren, scepenen, raidt, poorteren, gemeente ende inwonende van onser stadt van sinte Geertruidsberge inhoudende: also de voirss. supplianten op ten dach van heden groten ende swaren lasten te dragen ende te sustineren hebben ter causen van desen tegewoirdige oorloge ende sonderlinge om de reparatie ende fortifficatie van der voirss. stede ende andersins, twelck hemlieden niet mogelick en is te bestane, sonder erfelick of lijfrente te vercopene op hemlieden ende lichaem van der voirss. stadt tot drie hondert Rijnsche gulden sjaers, dwelck sij niet en souden durven noch willen doen sonder onsen orlof ende consent, also sij seggen, wairaf sij ons ootmoedelick gebeden hebben; wairom wij de saken voirss. overgemerct ende ten eijnde dat de voirss. suppl. te bet mogen doen, fortiffieren ende repareren de voirss. stadt ende bestaen tot anderen hair nootsaken, denselven supplianten genegen sijnde tot huer voirss. supplicatie hebben geoctroyeert, geconsenteert ende gewillecuert, octroieren, consenteren ende willecoren, hemlieden gevende oirlof uut onser spetialen gratie bij dese onse tegenwordige brief, dat sij op hemlieden ende lichaem van derselver stede van sente Gertrudeberghen mogen vercopen erflijck of lijfrente, tot een of twe linen (1) ter lossinghe, te wetene:

(1) linen (lienen) = leeningen.

de voirss. erflijk rente den penninck veerthien ende de voirss. lijfrente de penninck achte totter voirss. somme van *driehondert Rijnsche gulden van 40 groten onser Vlaemscher munte,* elcke gulden sjaers tot een male ende tot een of meer persoenen tot meesten oirboir ende prouffite van der voirss. stadt, die sij sullen connen ende mogen, behoudelick, dat de meeste menichte van den voirss. poorteren ende inwonende der voirss. stadt hem dair toe consenteren, omme de penninghen dair aff comende bestreijdt ende employeert te wordene tot ter reparatie, fortifficatie ende andere nootsaken van derselver stadt ende nyet elders, op pijne dat op hemlieden te verhalen, ende wair aff de voirss. supplianten gehouden worden goede rekeninghe ende bewijs te doene voir onsen lieden ende gecommitteerden tallen stonden, als sij dair af versocht werden. So geven wij en bevele onsen scout van sente Gertrudsberghen voirss. ende allen anderen onsen justiciers ende officiers, wyen dit aengaen oft annopen (2) mach, hueren stedehouders ende elc van hemlieden bisondere, soe hem dit aengaen mach, dat van dese onse gratie oirlof ende consent, also ende in der manieren boven verclaert, sij doen laten ende gedogen den voirss. suppl. volcomelick ende paisivilick gebruijcken ende genieten, sonder hemlieden te doene noch te laten gescien eenich hinder oft becommernisse in eniger manieren, ter contrarien, want ons also gelieft gedaen te sijne. Ende des toirconden hebbe wij onsen segelen hier anne doen hanghen. Gegeven in onse stadt van Mechelen op ten 11en dach in Junio int jaer ons Heren dusent vier hondert negen ende tachentich, ende des rijcx van ons coninck int vierde jaer.

---

(1) annopen = aangaan.

Anno 1493. (Zie N°. 142.)

Enghelbert, grave van Nassau, van Vianne, heere tot Breda, eerste camerlinck van den coninck, sijn stadthouder generaal ende van mijnen heere den ertshertoghe, sijn soon, in hunnen lande van haerwaerts over, in die absentie van den hertoge van Sassen, onsen drossette, scouteten, borchmeesters, scepenen ende anderen officieren of hueren luiden, stadhouders in onser stad ende landt van Breda, Oosterhoudt ende hunnen toebehoirten, die dit aengaen sal mogen, salut ende dilectie; doen te weten: dat wij om sekere redene wille, ons daertoe voerende, sonderlinge tot onderhouden van der communicatie ende coopmanscepe tusschen onse ondersaten onser voirss. stadt ende land ende die van der stad van sinte Geertrudebergen, ende ter begerte ende oitmoedelicke supplicatie van sommigen onsen dieners, wij den borghers en de inwoonende van derselver stadt van Berghen uijte sonderlinghe gracie hebben geconsenteerd ende verleent, consenteren ende verlenen mits desen, *dat sij mit heuren goeden ende coopmanscepe van nu vortaen twee dagen in der weeken te wetene 's Maendaechs ende 's Dijsendaechs sekere, vrij ende vranck sullen mogen trecken, verkeeren ende hanteeren alom in onser stadt ende land van Breda, Oosterhoudt ende heuren toebehoirten*, sonder dat men hem ter causen van den sculden van der voirscreven stadt van den Berghe, het sij van renten, van achterstallen van dyen off andersins, hoe ende mit wat cause dattet sijn mach, die twee daghen durende, soude mogen belasten, arresteren, of houden in lijve of in goeden, dan alleenlick voer hunnen eijgen sculden int particulier of voir den penninghen van mijn voirss. heere, over den welcken men hem sal mogen volgen bij wegen van justicien, so men altijd gedaen heeft naer lants rechte; so bevelen wij u ende yegelijck van u, die dit aengaen mach, van den voirss. onsen consente ende octroie in der manieren als voiren, den selven van den

Berghen gedooghen doen ende laten genieten ende gebruijcken rustelijck en paisivelick sonder hem dairtegen, gaende, rustende of keerende in der dagen als voiren, te vexeren of molesteren in live of in goede, hoe het sij; duerende desen tegewordigen brieven tot onsen wederseggen. Gegeven te Mechelen den 26[en] dach in Meirte int jaer dusent vierhondert drie ende tnegentich voir Paesschen.

Anno 1493. (Zie N°. 143.)

Allen den ghenen, die dese letteren sullen sien oft horen lesen, saluijt!

Wij, borghemeesters, scepenen ende raid der stad van Breda doen te weten en certificer voir de gerechter wairhijt, dat wij, op heeden datum deser letteren hier onder gescreven, gesien hebben en horen lesen eenen francijnen brief, goet, gans gave ende wael besegelt met eenen gruenen uthangenden segel ongecannelleert, sonder eenige rasuere (1) oft afdragende smette, luijdende van woorde te woorde, als hier na volget: Wij borghemeesters, scepenen, raide ende die ghemeen poorte van sinte Gheertrudenberghe doen cond ende kenlycke allen luden, dat wij bij gemenen rade ende consente, om onser poorteren schult te verleggen en te betalen *vercoft hebben Dyrck Janszoon die Kock en Margriet, Heinrick Martijnssoens dochter, sijn wittige wijf, hem beijden te samen, tot haer beijder lijftochten en den lancxten levenden van hem beijden ende niet langer, tien Rijnsche gulden*, tstuck voir twintich stuvers gerekent oft paijment haerre weerden, die wij hem beijden geloven te betalen van onser gemeene poorten wegen voir ons selven en voir diegene, die namaels wesen sullen, elcx sjaers die een helft op sinte Martinus dach in den winter comende ende die ander helft op sinte Servaes dach elcx sjaars dair naest volgende

(1) rasuere = uitkrabbing.

oft bynnen den iersten viertien daghen in elcken termijn voirss., als wij dair aff gemaent wordden ombegrepen van Dyrck oft Margriet voirnoemt ende den lanxten levende van hem beijden of van haren gewaerden (1) bode, die desen brieff thoenen sal of een transcrift dair uut gemaict met warachtigen ende gelooffelijken segele besegelt op alsulcke vorwairde: Waert, dat wij hem beijden off haren gewaerden bode, die desen brieff off een transcrift, als voirss. is, thonen sal, elcx jairs hair gelt niet en betaelden, tot alsulcke tijden als voirss. staet, soe mach Dyrck ende Margriet voirss., oft die lancxten levende van hem beijden, off haer gewaerde bode elcx dage vertheren op onse gemeijn poorte voirscreven drie stuvers, tot twee maanden toe, ende dair en teijnden geloven wij hem voervoets (2) te geven hair hooftgeld ende haren coste of twyscap pande van gereeden goede, die men driven ende dragen mach, daer zij voetstaens haren wille mede mogen doen, sonder eenich wederseggen en sonder enige lettenisse van eenigen saken, die wij daertoe vijnden oft thoonen mochten, die ons te hulpen souden mogen comen in eenigen rechte van onser poorten wegen voirnoemt. Voerdaen soe geloeven wij den voorgen. Dyrck ende Margriet hair gelt te beseijnden, wair zijs begeren ende zij ons laten weten in wes heren lande, dat sij wesen sullen, bynnen twee milen weges na van onser poorten voirss., op onser poorten costen ende anxt (3) bynnen den voirgen. termine in alle manieren als voirscreven staet, ende waert dat tsake, dat wij des niet en deden, soe gelooven wij ende verwilcoeren voir ons selven ende voir die ghene, die namaels wezen sullen, tot wat steden of in wes heren lande. dat Dyrck en de Margriet voirn., oft die lancxte levende van hem beijden, enich van onsen poirten of sijn goet vonde, dat zij die poorters of haer goede met recht aenveerden en houden mogen onder allen heren

(1) gewaerden = behoorlijk gevolmacbt.

(2) voervoets = op staanden voet.

(3) anxt = risico.

geestelijcke en de weerlijcken, daır onze poirters oft haer goedt commen sal ende haar hooftgelt ende coste dair op winnen. Ende wij bidden allen heren gelijc, alsoe wel gheestelijcke als weerlijcke, dat sij onse poirters ende onse goeden arresteren, aentasten ende houden willen, dese voirn. lijftochten ende voirwaerden mede te betalen ende voldoen. Ende wij geloven voir ons selven ende voir die gene, die namaels wesen sullen, dat wij ons met geenrehande rechten, noch saken niet en sellen verweren, die wij daertoe vinden of thonen mogen, die ons te stade comen mochten tegens dese voirscreven lijftochten, tot wat tijden dats te doen ware, in alle maniere als voirscr. staet ende desen brief begrijpt. Ende hier en boven soe sijnt vorwaerden, waert tsake, dat wij in gebreke waren deze lijftochten te betalen in altemaal off in deels, soe geloven wij voir ons selven ende voir die gene, die naemaels wesen sullen, allen scade, costen ende commer te gelden ende te voldoen, die Dyrck en de Margriet voirscreven, off die lancxte levende van hem beijden, of haeren gewaerden bode, toenre des briefs, off een transcrift, als voirss. staat lijden sal, om dese voirgen. lyftochten te vercrigen ende sij ter waerheijt toe brengen mogen, sonder die principale schult te minderen off die drie stuvers, die sij daigs verteren mogen tot haren costen te helpen. Ende soe wanneer dat Dyrck ende Margriet voirss. alle beijde van live totter dood comen sijn, soe sal onse poorte gemeen alynge (1) ende altemaele van deser voirss. lijftochten vrij ende quijt wesen. Voortdaen waert sake, dat Dyrck ende Margriet voirss. dezen tegenwoirdigen brief verloren, het waer bij brande, bij dieften oft anders enige ongevalle, hoe datter waer, soe geloven wij Dyrck ende Margriet voirn. eenen anderen brieff weder te geven, sonder haren coste, gelijcke den transcrifte van desen brieve alsoe goet met onser gemeente poorter zegel besegelt; alle voirscreven saken ende vorwaerden zonder enigerhande argelist.

---

(1) alynge = geheel.

Des tot enen orconde ende in kennisse der wairheden hebben wij desen brieff bezegelt met onser gemeenre poorten zegel, hier aen gehangen. Gegeven int jaer ons Heren dusent vyer hondert sesse ende tseventig opten seventienden dach in Meije.

Ende want wij borgemeesteren, scepenen ende raid der voirss. stad van Breda desen voirscreven fransijnen brief alsoe gesien hebben ende horen lesen, goet, gans gave ende wael besegelt met een gruenen uthangenden segel ongecannelleert, sonder enige rasuere oft afdragende smette, gelijc voirscreven is, soe hebben wij borgemeesteren, scepenen ende raid van der voirss. stad van Breda derselver stad zeghel aen dit vidimus (1) doen hangen opten seventhiensten dach van Decembri int jair ons Heren dusent vier hondert drieentnegentich.

Anno 1494. (Zie N°. 144.)

Maximiliaen, bider gratie Gods Roemsch coninck, altijt vermeerder des srijcx van Hongarien, van Dalmatien, van Croachien, ende Philippus, bij der selver gratie, eertshertoge van Oistenrijck, hertogen van Lucembourg, van Bourgognen, van Lotharingen, van Brabant. van Limbourch ende van Gheldre; graven van Vlaenderen, van Thirol, van Artois, van Bourgognien palatinen, van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt, van Namen ende van Suitphen, marcgraven des heijlicx rijckx, here van Vrieslandt, van Salins, ende van Mechelen, den yersten onsen duerwaerder oft sergant van wapenen, hier bij versocht, saluijt. Wij hebben ontfaen die oitmoedige supplicatie van burgmeesteren, scepenen ende raide onser stede van sinte Geertrudenberghe, in onsen lande van Hollant, inhoudende, hoe dat ter causen van de oirlogen, twisten ende tweedrachten, die in onsen lande van Hollant geweest hebben, onse voirss. stede van sente

(1) vidimus = herkenningsteeken, stuk.

Geertrudenberghe zeere belast ende tachter geworden is ende so dat die, in den tijde van den lichten gelde, vercoepen moesten lijf ende erffelijcke renten, niet meijnende, dat men tgelt so neder afstellen (1) soude. Nu so is gebuert, dat tot Kersmisse in den jaere van 89 zekere ordinantien bij ons op die reductie van der munte gemaict ende gepubliceert was, bij der welcker men eenen gulden (2) Andries gulden, die doe meer dan op drie currenten (3) gulden ghinck, op twintich stuvers gereduceert heeft gehadt, navolgender welcker ordonnantie die coepers van den voirss. supplianten, mair oick van al den andere steden van Hollant, die gelijcke renten vercocht hebben; dat de voirss. steden dit aenmerckende en dat die coopers van den voirss. renten in drie jaeren of min van hoiren principalen penninghen gerembourseert souden wesen, sijn gecommen ende hebben ons te kennen gegeven dese iniquiteit ende usurie, (4) op twelck te kennen geven sij van ons vercreghen hebben onseopenebrieven van octroie, biden welcken wij geoctroyeert ende geconsenteert hebben, dat men de voirss. renten, te weeten tcours ende den principael afcoop van dien, betalen sal moghen in sulcke penningen als loep hadden ten daghe van den coope ende constitutie van derselver rente, indien tmeestendeel van dien van onsen lande van Hollandt ende Vrieslandt dat consenterende waren, ende hoewel voirss. octroij duechdelick en godlijck sij, ende dat 't meestendeel van dyen voirss. lande van Hollant ende Vrieslant dat geconsenteert ende belieft hebben, nyettemin enige quaetwillighe hebben hen vervordert onlancx boven den saken voerss. te doen arresteren ende becommeren den poirteren, ingesetene ende goeden van den voirss. supplianten, willende van hemluden exigeren de achterstallen van den renten bij hemluiden in tijde van den lichten gelde gecocht, in swaren gelde,

(1) neder afstellen = in waarde verminderen.
(2) gulden = gouden.
(3) currenten = in omloop zijnde.
(4) iniquiteit en usurie = onbillijkheid en woeker.

hunlieden niet ane beseerende (1) die voirss. iniquiteit ende usurie, nyet alleenlick in contempte van onser voirscreven octrois, mer ten grote grieve van den voirss. supplianten, also sij seggen. So ist, dat wij die saken voirss. overmerckende, ontbieden ende bevelen u mids desen, dat indien u blijcke van den saken voirss., sonderlinge van den voirss. octroye ende van den believenisse van dyen, so vele dats genoch sij, ghi in deesen gevalle doet scerp bevel van onsen wegen, ende bij sekeren groiten peijnen tegens ons te verbueren, allen denghenen, dies van noode wert ende versocht sult wesen, dat sij den voirss. supplianten doen laten ende gedoogen vredelicken gebrucken van den inhouden van onsen voirscreven octroie, ende navolgende dien *hen te vreden houden van den coursloep ende afquitinge van den renten in den tijde van den lichten gelde gecocht in lichten ghelde in sulcken penningen als ten dage van der vercopinge van dien cours hadde,* ontslaende allen den personen ende goeden dairomme becommert ende gearresteert ende dairthoe hunluden op te legghen allen costen, scaden ende interesten dairomme gehadt ende geleden, hen en eenen iegelicken van hen bijsonder daer toe bedwingende bij allen redelijcken ende tamelijcken wegen van bedwange; ende ingevalle van oppositie, refus oft delaij, indien te blijken, als boven die voirss. bevelen stadt houden ende de voirss. gevangen ende gearresteerde mitsgaders heuren goeden geslaict, namptiserende (2) die voirss. scult in lichten gelde ende voir tsurplus borge stellende, niettegenstaende oppositie ofte appellatie gedaen off te doene ende sonder prejudicie van dyen dach voert die opposanten, refferanten oft delaijanten te commene ende te comparerene, teenen sekeren ende tamelijcken daghe, voor onsen seer lieven ende getrouwen ridder ende cancellier den here van Thampvans ende luijden van onsen groten raide, omme te seggene die redene van heure oppositie, reffus oft delaij, t'andwoirden den voirss.

(1) beseerende = kwellende.

(2) namptiserende = baar of gereed geld geven.

supplianten ende voorts te procederen nae rechte, overscrivende ten voirss. dage onsen voirss. cancellier ende luijden van onsen voorss. groten rade, wes gi hierinne gedaen sult hebben, den welcken ende overmidts dat dit dependeert van onss. voirss. opene brieve van octroije, commiteren dat sij partien, die gehoirt, doen ende administreren goet recht met corte expeditie van justicie, want het ons belieft also gedaen te sijne niet tegenstaende enige letteren subrepticelick (1) vercregen ofte te vercrigene, ter contrarie.

Gegeven in onse stede van Mechelen den 16[en] dach in September int jaer ons Heren duijsent vier hondert vier ende negentich, ende van den rijken van ons Koninck te wetene: van den Roomschen tnegenste ende van dien van Hongrien tvierde.

Onder stont gescreven: bij den Koninck ter relacie van den raide. Ondertekent: Lecocq.

Anno 1496. (Zie N°. 145.)

Engelbert, grave van Nassau ende van Vianden, here tot Breda, capiteyn ende castelein van sinte Gertruidtsberge, allen den ghenen, die dese lesen, sullen sien of horen lesen, salut. Wij hebben ontfaen die oitmoedige supplicatie van onsen welgeminden die burgemeesteren, scepenen ende raidt van den vorss. stede van sinte Geertruijdtsberge inhoudende, hoe dat, omme te hulpen te comen totten paijmenten ende betalingen van den groten beden, die zij hier voirtijds hebben moeten betalen onse alre genaden heere, mijn heere den eertshertoge van Oistenrijck, hertoge van Bourgoigne, grave van Hollant nu ten tijden ende voir reductien van der munte, sij hebben vercocht gehadt ter voirss. munte doen ganck hehbende, de diversche renten op de voirss. stadt, mits welcken sij seere tachter sijn, omme dat zij

(1) subrepticelick = door bedrog of list.

tegenwordelick deselve renten betalen moet met zwaren ende gereduceerde ghelde, dat hemlieden come tote grot onerachtelicke scade ende achterdeele, (1) ende al ist so, dat sij deselve renten mogen lossen om sulck gheld, als sij ze vercocht hebben, nietmin het ware hemlieden onmogelick te vindene tselve principael geldt, sonder wederomme *te vercopene opt lichaem der selver stadt eene som van penningen tot twee honderd ponden van vierlieh grooten Vlaems pond tsjaers erffelicke rente ter lossinghe,* dwelck sij niet doen en souden moegen sonder oirlof ende consent van onsen voirn, genaden here of van ons in sijnen name, ons daeromme oitmoedelick biddende. Doen te wetene, dat wij de saken voirss. overgemerct, begerende die opcomst ende welvaert van den voirss. supplianten, dewelcke, ter causen van den oirlogen ende omme te wederstane de vianden van den voirss. onzen genadigen heere, gevallen sijn in groten lasten ende costen, hebben, inden name als boven gegeven geaccordeert, geven en accorderen bij desen tegenwordigen, oirlof ende consent, te mogen vercopen op tgemeen lichaem der voirss. stadt van sinte Gertruijdtsberge, teender oft diversche stonden, ende aen diverschen personen ter lossinghen, ten meesten proffijte als sijt zullen moegen doen, totter voirss. somme van 200 pond munte voirss. tsjaars, omme die penninghen, die dair aff comen sullen. beheert ende bestaet te worden ter lossingen ende ontlastingen der selver stede, waerof ende van den penningen, die van der voirss. vercopinge comen sullen, de voirss. supplianten gehouden sullen worden, goede rekeningen ende bewijs te doene voir den gecomitteerden hiertoe gestelt, also dicwijls ende menichwerve alst van noden werden sal. So bidden wij ende nyetmijn ontbieden ende bevelen van wegen ons voirss. genadigen heeren allen sijnen rechteren, officieren ende ondersaten, dien dit aengaen mach, dat sij de voirss. supplianten van

(1) achterdeele = nadeel.

deser tegenwordiger gracie oirlof ende consent laten ende gedogen paisivelick ende vredelick genieten ende gebruijcken, sonder hemlieden te doene noch te laten doen enich hinder, letsel of moenisse, ter contrarien, want den bevel ons voirss. genadigen heren ende den onsen sulck is. Toirkonden van desen so hebben wij onsen segele hier aen doen hangen, Gegeven den 20[sten] dach in Junio int jaer ons heren duijsent vierhondert sesse ende tnegentich.

Anno 1500. (Zie N°. 146.)

Alzoe questie, geschille ende processe gereijst ende uijtstaende geweest heeft tusschen die van der stede van sinte Geertruijdberghe, eijsschers ter eenre zijde ende die van der stadt van Dordrecht, verwerders ter andere zijde ende dat *opte contribucie, die de voirss. van St. Geertruijdberghe jaerlicx gedaen hebben in handen der stadt van Dordrecht* voir die betaelinghe van de beden van de graven ende gravinnen van den lande van Hollant, Zeelant en Vrieslant ende in andren des gemeijn slants lasten, daer inne die voirss. van sinte Gheertruijdberghe maintineeren, dat zij bij de voirss. stadt van Dordrecht bezwaert ende oick te hoige gelast waeren ende sculdich waeren, te weten hoeren cote (1) ende porcie, daermede zij jaerlicx souden mogen betaelen mit die van der stadt van Dordrecht, ende in wat lasten dat de voirss. van St. Geertruijdenberghe betalen souden mit andre hore differenten ter materie dienende, ende welcke questie geschille ende differenten mit alle den condependenten van dien die voirss. partijen en elcx van hun gesubmitteert ende gecompromitteert hebben bij tusschen spreken van goede mannen int minlicke zeggen ende arbitraige van ons Jan, bastaert van Nassouwen, castelleijn van Heusden; Thomas Beuckelaer, casteleijn van sinte Geertruijdenberge

(1) cote = quotum = aandeel.

ende Jan van Ghijsel ende van Lijer, scout van Oisterhoudt, Florijs Oom van Wijngerden Janss. ende Dirck van Zwieten, raidsluden ende Florijs Oom van Wijngerden, Floriss., greffier der landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant. Ende hebben beloeft beijde partijen voorss. te volcomen, te achtervolgen ende te volbrengen alle tgundt, dat bij ons arbiters voorss. hiervan uijtgesproken ende verclaert sal worden, ende dat op een zekre peijne personnele tegens onsen genaedichen here den ertshertoge te verbueren, gelijck dit alle blijcke mach bij de apromissie hier naer geincorporeert volgende:

Wij scout, burgermeesteren, scepenen, raidt, oudt raidt ende luijden van den achten der stadt van Dordrecht over ende in den name der zelver stadt ter eenre sijde, ende wij scout, burgermeesteren ende gerechte der stede van sinte Geertruijdberghe over ende inden name der zelver stede ter andre zijde doen condt allen luijden, alzoe zekre proces, questie ende geschille uijtstaende ende hanghende geweest is voor den groetmogenden, vromen ende wijsen here, mijnen here den cancellier ende den luijden van den groeten raide, mijns genaedichen heeren des ertshertoge, tusschen die stede van St. Geertruijdenberghe, eijsschers ter eenre zijde ende die van de stadt van Dordrecht, verwerders ter andre ende dat opte contrebucie, die wij van St. Geertruijdenberghe jaerlicx gedaen hebben in handen der stadt van Dordrecht voir die betalinghe van de beden van de graven ende gravinnen van de landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant ende in andren des gemeenslants lasten, daerinne wij van St. Geertruijdenberghe maintineeren, dat wij bij de voirss. van de stadt van Dordrecht bezwaert ende oick te hoige gelast worden ende sculdich waeren, te weten: onsluijden cote ende porcie, daer mede wij jaerlicx soude mogen volstaen te betalen mit die voirss. stede van Dordrecht ende in wat lasten, dat wij betalen souden. Ende wij van de stadt van Dordrecht maintinerende, dat die van St. Geertruijdenberghe sculdich waeren mit ons luijden in

allen beden van de graven ende gravinnen van den lande voorss. ende oick in allen lasten ende oncosten, die zij hadden te betalen ende te contribueren naer ouden hercomen, gewoenten ende constume onderhoudt totten beginsel van de voirss. processe ende zoe wel daer inne zijluijden van St. Geertruijdenberghe mit der stadt van Dordrecht vervallen zijn zedert den jaer 46 harwaerts tot nu toe, als oick voir den toecomenden tijt, mit meer andre geschillen tusschen ons beijden van de voorss. saeke, mit dat daer aen cleeft, wesende. Soe es zoe veel gedaen bij tusschenspreken van goede notabel personen, dat wij luijden aen beijden zijden ons van alle onse voorss. geschillen gesubmitteerd ende gecompromitteert hebben int minlicke zeggen ende arbitraige van zesse notabel personen, te weten: wij van de stadt van Dordrecht hebben ons gestelt ende gecompromitteert in't minlicke zeggen ende arbitraige van meester Florijs Oom van Wijngerden, raidt, Florijs Oom van Wijngerden, greffier van Hollant ende Dirck van Zwieten Willemss. Ende wij van de stede van sinte Geertruijdenberghe hebben ons gestelt ende gecompromitteert van onse zijde in't minlicke zegge ende arbitraige van Jan de Bastert van Nassouwe, castelleijn van Heusden, Thomas Beuckelaer, castelleijn van de stede van sinte Geertruijdenberghe ende Jan van Ghijsel ende van Lyer, scout van Oisterhout. Ende es voirwaert ende bij tusschenspreken van goede mannen tusschen onsluijden partijen voorss. verclaert, dat wij van sinte Geertruijdenberghe van nu voortan zekere jaren gedurende, daer off de arbiters de lancheijt van dien ramen zullen, ende oick van den voirleden tijt van den jare '96 totdat van dese saicke uijtsprake gedaen sal zijn, contribueren zullen in handen ende mitter stadt van Dordrecht in allen beden ende subvencien bij den gemeenen lande van Hollant den graven ende gravinnen van Hollant geconsenteert zijn ofte geconsenteert zullen worden, ende oick in allen den subvencien ende lasten den gemeenen lande van Hollant aengaende ende daerof oick over 'tgemeenen lant ommeslach

gedaen ende gemaect es of naemaels gedaen ende gemaict sal worden, ende daertoe in allen den lasten, die de voorss. stadt van Dordrecht mitten gemeenen lichaem ende geheele lande van Zuijthollant upcommen mogen ende te dragen zullen hebben, welverstaende, dat wij van sinte Geertruijdenberghe daerover geroepen ende gehoirt zullen zijn. Ende zullen wij van sinte Geertruijdenberghe in de saicken ende lasten voirss. contribueren in sulcke somme ofte cote, zoe wel van de voirss. jaere van '96 harwaerts, als van zekeren jaeren toecomenden, als die voirss. zes arbiters of tmeestendeel van hunlieden bij hoerluden uijtsprake verclaren ende tauxeren zullen. Ende wij van de stadt van Dordrecht ende van de stede van sinte Geertruijdenberghe geven macht, auctoriteijt ende bevel den voorss. zes arbiters gelijckelijck hoerluden verclaringe ende uijtsprake te doen upte voirss. onse geschillen mit dat daer an cleeft; ende indien de arbiters daertoe niet eens en mochten worden, geven hun oick macht alsoe te mogen nemen eenen gelijcken overman, omme mitten zelven hoerluijden uijtsprake te doen. Ende alle tgundt, dat bij denzelven arbiters ende mitten overman ofte bij hunlieden zonder overman gepronuncheert ende uijtgesproken sal worden up alle onse voirss. geschillen ende differentien, mit dat daer ancleeft, ende gedurende den tijt van jaren, sulck als die arbiters oick dat verclaren zullen, tzelve hebben wij elcx bijsonder beloeft ende beloven mit desen onsen brieve van contracte ende compromisse te volcommen, te achtervolgen ende te volbrengen up een peijne van zes duijsent Philipsgulden tegens mijnen genaedichen heeren den ertshertoge te verbueren; des zullen die arbiters hoerluijden uijtsprake ende verclaringe van desen doen bynnen drie maenden, indient hunluijden goeddunct, daer toe wij hun oick macht geven. Ende wij van Dordrecht ter eenre zijde ende wij van sinte Geertruijdenberghe ter andre zijde renuncheren en gaen buijten oick mit desen van allen appellacien, brieven van reductien releverende ende andre gracien van princen, provisien van justicien, hoe dat

men die noemen ende useeren soudde mogen, daer mede wij off die een van ons hun ter contrarie soude willen behelpen van tgundt, dat bij de voirsz. arbiters gepronuncheert sal worden up onze voirss. gescillen mit alle tgundt, dat daer an cleeft. In oirconde van desen, dat wij dit vast ende van weerden houden willen, zoe hebben wij van de stadt van Dordrecht onse stede zegel hier an gehangen. Ende wij van de stede van sinte Geertruijdsberge begerende dit oick te onderhouden hebben wij onszen zegel oick hier an gehangen.

Aldus gedaen upten negensten dach in Meerte int jaer ons Heeren duijsent vierhondert negen en tnegentich naer schrijven des hofs van Hollant. Ende alsoe bij denzelve compromisse ons arbiters gegeven wordt zekre tijt omme onse uijtsprake te doen, ende oick denzelven tijt ons gegepresigieert te mogen verleggen ende continueren, daer op wij arbiters zekre prolongacien ende uijtstel gedaen hebben, gehadt bij consente van partijen, boven den tijd ons bij de compromisse gepresigeert, soe hebben wij arbiters considererende, dat ons dochte ter materie dienende, bij gemeijn accorde eendrachtelick geseijt, uijtgesproken ende verclaert, zeggen, spreken uijt ende verclaeren bij dese onse sentencie arbitrale, *dat die van Sint Geertruijdenberghe voer hun luijden mitten lande, huijsen ende haersteden, gelegen onder hoere vrijheijt, contribueren ende betalen sullen van nu voortan den tijt van thien jaeren lanck gedurende, ingaende van datum van desen ende achter een volgende, een gerecht negen en twintichste deel van de geheele porcie van de stad van Dordrecht ende lande van Zuijt Hollant* in handen ende mitter stadt van Dordrecht in allen beden ende subvencien, die bij den gemeenen lande van Hollant, den graven ende gravinnen van Hollant geconsenteert zijn ofte geconsenteert zullen worden ende oick in alle den subvencien ende lasten den gemeenen land van Hollant aengaende ende daer of oick over tgemeen lant van Hollant ende Vrieslant ommeslach gedaen ende gemaect is of

naemaels gedaen ende gemaect sal worden, ende daartoe in allen den lasten, die de voorss. stadt van Dordrecht metten gemeen lichaam ende geheele land van Zuijthollant opcommen mogen ende te dragen zullen hebben; Wel verstaende, dat die van Sinte Geertruijdenbergh daerover geroepen ende gehoort zullen zijn. Ende verclaeren voort, dat boven deze, alle die lande, die de poorters van Sinte Geertruijdenberghe leggende hebben binnen den lande ende bedrive van Zuijthollant ende die niet gelegen en zijn binnen die stede ende vrijheijt van Sinte Geertruijdenberghe, dat deselve landen en elcx van dien zullen wezen contribuabel ende mede geset ende gestelt zullen worden gelijck dat gemeen land in Zuijthollant gelegen, toebehoirende den poorten ende inwoenenden der stadt van Dordrecht, behoudelick dat die lande van de poirten van Sinte Geertruijdenberghe, gelegen in Zuijthollant bij de dorppen, daer ontrent dat zij gelegen zijn, niet meer gestelt noch belast en zullen worden dan die landen van de poirten der stadt van Dordrecht aldaer gelegen. Ende als aengaende van de contribucie van de achterstallen van den jaere 96 incluz tot nu toe, verclaren wij arbiters, dat die van sinte Geertruijdenberghe volstaen zullen mits betalende in die contribucie van achterstallen ende van hoerluijden lande naer advenant van de verclaringe boven gestelt. Ende of tusschen den voorss. partijen eenich geschille quame ende geviele up ende in wat sacken, dat die van sinte Geertruijdsberghe hebben te contribueren, hoe dat tzelve toecomen mach, daer of zoe houden wij arbiters die verclaringe van dien an onsluijden, omme daer of partijen te horen bij onsluijden of bij de vieren van elck ende twee van ons arbiters voorss. daer up te verclaren, zoe die kennen zullen daertoe te behoren. Ende hiermede zullen partijen voorss. vereenicht wezen ende bliven in hoerlider geschillen voirss.

In oirkonde van deze zoe hebben wij arbiters elcx van ons onze handteijkenen hier onder gestelt. Aldus gedaen ende gepronuncheert in tegenwoordichheit van beijde de

voorss. steden te weten: van de stede van Sint Geertruijdesberghe Meester Govert, scout, Pieter Gerijtsz., burgemeester, Jan Beijs, Adriaen Aertz., Lammert Vincken, scepenen van Sinte Geertruijdsberghe ende meer andere; Willem Jan Renersz., Florijs Florijsz., scepenen ende Meester Pouwels van Amersoijen, pensionarius van wegen der stadt van Dordrecht, upten thiensten dach in Februario int jaer duijsent vijfhondert naer scrijven des hofs van Hollant.

Is get.:	JAN C. VAN NASSOW.	FLORENTIUS OEM.
	BOEKELAER.	D. VAN ZWIETEN.
	GHIJSELS VAN LIJER.	FL. VAN WIJNGERDEN.

Anno 1501. (Zie N°. 147.)

Phillips, bij der gracie Gods ertshertoge van Oistenrick, hertoghe van Bourgognen, van Lothringen, van Brabant, van Styer, van Carnie, van Crain, van Lembourg, van Lucemburg, ende van Geldren, grave van Vlaendren, van Habsburg, van Tirol, van Artois, van Bourgognen, palsgrave van Henegouwe, lantgrave van Elsas en marcgrave van Bourgau ende des heijlichs rijcx; van Holland, van Seeland, van Phiert, van Kiburg, van Namen ende van Suitphen grave, heere van Vrieslant, opter Windisch marck, van Portenau en van Salins ende van Mechelen, allen denghenen, die desen onsen brief sullen sien, salut.

Wij hebben ontfange die oitmoedige supplicatie van den burgmeesteren, scepenen ende raiden onse stede van sente Gertrudsberge in onsen lande van Hollant, also wel in heuren name als over ende in der name van allen die poirteren ende gemeene ingesetens van der selver stede, inhoudende hoe dat geduerende die divisiën ende tweedrachticheden, die hier voortijds geweest hebben in onsen voirss. lande van Holland ende sonderlinghe bij den innemen van der voirss. onser stede, gedaen bij wijlen Heer Janne

van Naeldwijck ende sijnen adherenten, alsdoe onse rebelle ondersaten wesende, die voirss. stede metten ingesetene van dier gehad ende geleden hebben veel grote sware verliesen, costen ende lasten, omme welcke costen ende lasten te vervallen ende dieselve stede tonderhouden in refectien ende andersins so es den voirn. supplianten ende haere voirsaten in wette van noode geweest te vercopen opt gemeen lichaem van derzelver stede bij tijde van den lichten ghelde sekere erffelicke ende losrenten, die sij supplianten noch dagelix moete betalen tot groten commer ende laste van deselve stede ende dairvoren de poorteren ende ingesetene van deselver stede dagelix in vele plaetsen gearresteert ende becommert worden, so dat sij mits dyen nyet wel overal en dorren gaen, noch converseren in hoeren coopmanscepe, handtieringe van huere neringe, noch andersins; ende hoewel dieselve supplianten tot ontlastinge van der voirss. stede ende den gemenen ingesetenen van dier gherne lossen ende afquijten souden de voirss. losrenten, hier voirtijds vercocht op deselve stede, also sij die nu quijten ende lossen mogen met lichten ghelde ende sulcken als dair mede dieselve losrenten gecocht sijn geweest, ende in die stede van dyen vercopen op die voirss. stede zekere lijfrenten, omme metten penninghen daer af comende te lossen ende quijten dieselve losrenten; nietmin sij en souden dat niet willen, noch mogen doen, sonder hierop van ons te hebben octroie ende consent, also sij seggen ons seere oitmoedelijk dairomme biddende.

So ist dat wij, die saken voirscreven overgemerct, den voirss. supplianten genegen wesende tot heur voirss. bede ende supplicatie hebben geoctroieert, geconsenteert, ende gewillecuert, octroieren, consenteren ende willekeuren, hemlieden gevende oirlof ende consent uut onser sonderlinghe gracie bij desen onsen brieve, dat sij tot een reijse ofte meer op 't gehele lichame ende gemeente de voirss. stede sullen mogen *vercopen totte somme thoe van drichondert ponden van 40 grooten onzer Vlaemscher munte tpond lijfrenten* tsjaers, te minsten laste ende commer van derselver

stede, dat hen mogelick wesen sal, om metten penningen, die daer off comen sullen, te lossen, quijten ende af te coopen die voirss. erflijcke ende losrenten, voortijts vercocht op de voirss. stede als voirss. is, evenverre dat tmeeste deel van den porteren ende ingeseten derselver stede dairinne consenteren, opdat sijt alnoch niet gedaen en hebben ende welverstaende, dat die voirss. supplianten die voirss. pennige, die van der vercopinge van de voirscreven lijfrenten comen sullen, emploieren ende besteden sullen inde lossinge, quitinge ende afcoope van der voirss. losrenten ende in gheen ander saiken op peijne die an hen te verhalen, ende dat zij gehouden worden rekeninge, bewijs ende relicqua te doene van denselven penningen tallen tijden, als sij des versocht sullen wesen. Ontbieden daeromme ende bevelen onsen lieven ende getrouwen die stedehouder ende luijden van onsen raide in Holland, bailiu van onsen voirss. stede van sinte Geertrudsberghe ende allen anderen onse rechtere, justicieren ende officieren, dient aengaen mach, dat sij den voirss. supplianten van dese onse gracie, octroie, oerlove, consenten ende van al den inhouden van desen, inder voeghen ende manieren, boven verclairt, doen laten ende gedoogen rustelick, vredelick ende volcomelick genieten ende gebruijcken, zonder hemlieden te doen of te laten gescien eenich hinder, letsel of moenisse, ter contrarien, want ons also gelieft. Des toirconden hebben wij onsen segel hier an doen hanghen.

Gegeven in onse stede van Bruessel den 14[en] dach in September int jaer ons Heren dusent vijfhondert ende een.

Onder stont gescreven bij mijnen heere den eertshertoge, ter relatien van den raide. Ondertekent: HANETON.

Anno 1513. (Zie N°. 148.)

N.B. Komt reeds voor onder N°. 139*c*.

Anno 1516. (Zie No. 149.)

Kaerle, bi der gracie Goids gecoren Roomsch keijser enz. (volgt verdere titulatuur als voren). Allen den ghenen, die desen onsen brief sullen sien, salut; van wegen ons beminden die burgemeesteren, scepenen ende raidt onser stede van sinte Gertrudenberghe, so wel voir hemluden als over ende in den name van den gemeinen inwonende van dien, is ons verthoont ende te kennen gegeven geweest, hoe dat hier voirtijts den voirsaten in wette derselver stede van node is geweest uut crachte van brieven van octroie, die sij dairof hadde, te vercopen tot laste der voirss. stede totter somme van 441 £. 15 s. 1 d. ten prijse van viertich groten Vlaemsch tpont, losrente sjaers, te lossen den penninck 14, 15, 16, omme die penninghen dairvan comende geemploieert te worden ende te subvenieren ten nootsakelicken laste ende affairen der voirss. stede, daer inne sij doen was, die welcke renten sij thoenderen sichtent (1) altijd betailt ende noch alle jare betalen moeten tot grote beswairnesse ende laste der selver stede, ende hoewel sij luijden die selve stede dair van gherne onlasten ende de voirss. renten lossen souden, niet min aengesien de grote sware lasten, die sij hebben te dragen ende supporteren so wel uut saken van onsen beden ende subventien ordinaris ende extraordinaris ende die nieuwe bede, nu geeijscht, in dewelcke, indien die geconsenteert wordt, sij heuren portie sullen moeten contribueren, als oick van der reparatie ende onderhoudenesse der selver stede, die zeere arm ende sonder neringe es, so is hen onmogelick de voirss. lossinge te doen, sonder van nieus te vercopen also vele lijfrenten, als sij omme dieselve lossinge behoeven sullen, die mitter tijd sterven sullen, welcke vercopinge van lijfrenten deselve thoonderen nyet en souden moghen noch en willen doen sonder der octroie, oirlof ende consent van ons te hebben, also sij seggen ons dairomme

(1) sichtent = sedert.

seer ootmoedelick biddende; So est, dat wij desen aengesien ende hierop gehadt tadvys van onsen lieven ende getrouwen raidt en rekenmeester in Hollant, meester Vincent Corneliss., wij hebben, den voirn. supplianten genegen wesende, tot huerer voirss. bede ende begherte gegonnen, geoctroieert ende gewillecuert, gonnen, octroieren ende willecueren, hen gevende oirlof ende consent uut sunderlinge gracie mits desen onsen brieve, dat sij op hem en 't lichaem der voirss. stede van sinte Geertrudenberghe sullen mogen *vercopen also vele lijfrenten, als hen van node wesen sal, omme de somme van vierhondert een en viertich ponden, vijftien scellinghen, eenen penninck van veertich grooten Vlaems tpont, losrenten tsjaers,* vercocht den penninck veertien, vijftien ende sestien te lossen, behoudelick dat die meeste menichte van denghenen, die geplogen hebben in gelijcke saicken te consenteren, huer consent hiertoe draghen ende dat sij van denselven renten sullen mogen geven ende verleenen behoirlijken brieven onder derselver stede segel in goeder vormen tot behoef ende sekerheit van den coopers van dien, behoudelick oick ende wel verstaende, dat die voirn. toenderen gehouden sullen wesen desen onsen brief binnen twee maenden te doen registreren inder cameren van onsen rekeninghen in den Haghe, ende dat sij telcken, als sij des van onsen wegen versocht sullen worden, oick gehouden sullen wesen te verclaren de lijfrenten, die sij vercocht zullen hebben ende de lossinghe, die sij metten penninghen dair af comende weder gedaen sullen hebben op peine, indien men bevindt, dat sij die penninghen comende van deselve vercopinge elders geemploieert hebben dan in de voirss. lossinghe, dat men tselve verhalen sal op deghene van de wet ofte de erfgenamen van dien, die deselve renten vercocht ende die penninghe dairaf ontfange ende niet geemploieert en sullen hebben.

Ontbieden daarom ende bevelen onsen lieven ende getrouwen die cancellier, hooft ende luden van onsen secreten raide, president ende luijden van onsen groiten raide,

stedehouder, president ende luijden van onsen raide en rekeningen in Hollandt, scout van sinte Geertrudenberghe ende allen anderen onsen richteren, justicieren ende officieren, wien dit aengaen mach, heuren stedehouderen ende eenen iegelicken van hen bisonder, soe hem toebehoren sal, dat sij die voirn. supplianten, mitsgaders die voirss. copers, doen laten ende gedogen van dese onse gracie, oorlove ende consente ende van allen den inhouden van desen, in der voegen ende manieren voren verhaelt, rustelick, vredelick ende volcomelick genieten ende gebruicken, cesserende alle beletten ende wederseggen, ter contrarie; want ons also gelieft. Des toirconden hebben wij onsen segel hier aen doen hangen. Gegeven in onser stadt van Bruesel den 26[en] dach in Maerte int jaer ons Heren dusent vijfhondert ende een en twintich voir Paesschen ende van onsen rijcken, te weten: van Germaniën ende van Hongherien tderde, ende van Spaegnen tseste.

Beneden op den omslag stont gescreven: bij den Keijser in sijnen raide ondertekent. Desе brieven sijn geregistreert in der cameren van den rekeninghen in den Hage int witte ruijge registre, beginnende prima Octobri, anno 1500 sestiene. Actum den negenden in Meije in tjaer dusent vijfhondert ende twee en twintich.

Ondertekent: DAMAS.

Anno 1520. (Zie N°. 150.)

Kaerle, van Gods genaden gecoren Romsconinck, toecomende keijser, altijts vermeerder 's rijcxs, coninck van Castillien, van Leon, van Grenaden, van Arragon, van Navarren, van beiden Cecilien, van Valence, van Maiorque, van Sardine, van Corsice, regent eertshertoge van Oistenrijck, hertoge van Bourgoignen, van Lothringen, van Brabant, van Stijer, van Karinte, van Crain, van Lemborch, van

Luxemborch ende van Gelre, grave van Vlaenderen, van Habsborch, van Thirol, van Artois, van Bourgondien, palsgrave van Henegouwe, lantgrave van Elsaten, prince van Zwaven, marcgrave van Burgauw en des heijligh rijckx, van Hollant, Zelant, van Phirt, van Kiburg, van Namen ende van Zutphen grave, heere van Vrieslant, van den Windismarck, van Portenau, van Salines ende van Mechelen. Allen den ghenen, die desen onsen briefven sullen sien, salut; van wegen den burgemeesteren, scepenen ende regierders onser stede van sinte Geertruijdenberghe over ende in den name der selver stede ende den inwoenders van dyen, is ons gethoont geweest, dat in den jaere duijsent twee hondert een en tseventich, 't Saterdags na Petri et Pauli, wijlen saliger gedachten Flerens, grave van Hollant, dinwoenders der voerscreven stede bij sijnen oepen brieven gegunt ende bij privilegie geoctroyeert heeft, dat sijlude binnen den bedrijve van Suijthollant ome ghene saicke off redene, uijtgesondert twee puncten in den voerscreven brieve begrepen, aengesproken, gearresteert en soude moge worde, noch in persoon noch in heuren goeden dan voir heure sculden, die bekendt soude wesen voir een warachtig rechter, tot sulcken saken ende affairen gedeputeert, breeder in den voirss. oepen brieve verclairt; welcke voirscreven privilegien bij wijlen Willem, grave van Hollant, in den jaer duijsent driehondert vijf en dertig geconfirmeert geweest sijn; dat in den jaere duijsent twee hondert zeven en tseventich de voirss. Florens, grave van Hollant, bij anderen sijnen oepen brieven den voirss. thoonders gegundt heeft dat so wye, wonen binnen Suijthollant, eenige sculden beloefde oft enige beloofte aengingen voir scepenen der voirscreven stede ende den termijn van betalinge overgecomen sijnde, negligent waere te voldoen, dat alsdan de baillu van Suijthollant, indertijt wesende, deselve beloofften ende sculden bij antastinge ende detencie, (1) off bij pandinge van den goeden

(1) detencie = opsluiting, hechtenis.

van den sculdenaer ofte belove sal doen volbrengen, mede voldoen nae kennisse der voerscreven scepenen; heeft oick wijlen Aelbrecht, hertog in Beijeren, grave van Hollant, bij sijne oepen briefven, gegeven op sint Jans dach Decolacionis, anno 1397, macht gegeven den castelein, scout, scepenen ende raidt der voirscreven stede, dat si alle mesdadigen luijden, die gebroict (1) off misdan hadden tegens hem of tegens de voirscreven stede, wair sij die vinden souden, binnen anderhalf mijle weechs nae der voirss. stede, antasten, vangen ende in de voirss. stede soude mogen brengen ende dairover te rechten naer sulcken breucken ende misdeden, als sij misdan hebben; twelck wijlen saliger gedachten hertoge Philips onsen overoude vader (2) in den jaere 1450 opten 20[en] dach in Junio weder omme van nyewes gegundt heeft, mits damplicacie (3) van den misdadigen te mogen vangen binnen twee mijlen weechs naeder voirscreven stede. Dat wijlen Willem, paelsgrave opten Rijn, grave van Hollant, in den jaere 1404, den 20[en] dach in Maerte, der voirssegde stede, omme die te beteren ende te vesten, gegundt heeft te mogen houden vierhondert lantpoorters doen te gebruijcken ende te bedrijven met alle rechte ende in alle maniere gelijcken den ingesetenen poorters binnen der voirscreven stede ende dairtoe in den voirszegde jaere alle de voirgenoemde octroye ende privilegie geconfirmeert;

dat wijlen hertoge Willem van Beijeren, grave van Henegouwen, van Hollant, in den jaere 1355, hemluijden verleent heeft vier privilegien: den *yersten* inhoudende, dat men de voirszegde thoonders van de bailiuscap van Suijthollant nyet versetten en souden ende dat sij altijt blijven soude aen d'graeffvelicheit ende bij die geregeert wesen soude;

den *tweede*, dat wat poirteren onser voirszegde stede, die sijn lijf met recht verbuert hadde, hij en mocht maer het helft van sijne eijgen goet verbuere;

(1) gebroict (gebroect) = misdreven.

(2) overoude vader = overgrootvader.

(3) damplicatie (ampliatie) = uitbreiding.

den *derde*, dat alle de poirteren, die scepen off raide geweest hadden of namaels wesen soude, vreede also wel soude mogen nemen als den scout;

den *vierde*, dat indyen enige handvesten der voirss. stede veroudt of verdonckert (1) waeren, off bij ongevallen verbrand of verloren of van ouderdom doergegaet worden, indyen sij betogen mochten mit utscrifte, besegelt met witachtige luijden, dat in dyen geval men hemluijden deselve vernijen ende het segelen soude sonder hair cost;

dat wijlen grave Willem van Henegouwen, Hollant, Zeelant, in den jaere duysent vierhondert ende seven onser voirszegde stede een vrij weekenmarcktdach, te weten alle Maendagen van den jaere, geoctroieert heeft mit geleijden voor alle diegene, die dese voirseijde wekemarct van 's Maendaechs besoucken soude ende dat wijlen de keijsere ende vrouwe Marie sijn gesellinne onsen grootheere (2) ende grootmoeder, die God genadich sij, tot hueren aencompste aen den lande en de graefflicheit van Hollant, allen de voirszegde privilegien hemluijden geconfirmeert hebben, als bij den copie van hueren brieven aen haere supplicatie gehecht blijcken mochte. Ende al ist soo, dat de voorsatten van den voirszegden thoonders ende siluijden successive van allen den voirszegden previlegie, sychtend deselve hemluijden verleent sijn geweest tot nu toe, vredelijcke ende rustelicke geuseert ende dien gebruict hebben sonder enige contradictie, des nyettemin, want sij van den voirszegden previlegie egheen confirmatie geobtineert en hebben van wijlen den Koninck, onsen lieve here ende vadere, noch van hertoge Kaerle van Bourgondien, onsen outvoirvadere, die God genadich sij, des bij den negligentien van denghenen, die de voirss. stede als doen regeerde, gebuert mach wesen, so beduchten sij, dat men hemluijden, onder t dekel van dien, in toecomende tijde int gebruick van den voirss.

(1) verdonckert = nagenoeg onleesbaar.
(2) grootheere = grootvader.

previlegie off van eenigen van dien souden willen turbeeren (1) tot huere ende onser voirss. stede achterdeel, ten ware evermits onse provisie ende sonderlinge van onser approbatie, ratifficatie, confirmatie van den selve previlegie, wairaf sij ons oetmoedelijcke gebeden hebben. Soo ist, dat wij des voirss. is gemerct, gehadt hierup tadvys van onsen seer lieve ende getrouwe de stadhoudere, president ende luijden van onsen rade van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, den voirss. supplianten genegen wesende tot haere supplicatie, bij advys van onsen zeer lieve ende getrouwe ridder ende groot-cansellier, heer Mercurius, heere van Gattmard, ende van den hoofde ende luden van onsen secreet rade, met rijpe deliberatie uijt onser coninckklijke macht, auctoriteyt ende sonderlinghe gracie, ingeval als boven, gegundt, verleent ende geoctroyeert hebben, gunnen, verleenen ende octroieren bij desen des naer volcht:

Die *yerste* aangaende het previlegie hemluijden bij wijlen Floris, grave van Hollant, in den jaere duysent twee hondert een ende tseventich gegeven, dat men egheen poerters der voirscreven stede van sinte Geertruijdenberghe in persone oft hueren goeden binnen Suijthollant sal mogen becommeren, molesteren oft arresteren voer enighe sculden, ten waere dat die sculden ende contracten, dair die utspruijten, gecontraheert waren binnen Suijthollant, oft indyen questie gerese tegens enige poirters van Sinte Gertruijdenberghe ter cause van lant in Suijthollant gelegen oft oick, dat die porters der voirscreven stede binnen Suijthollant gedelinqueert hadden of fugityf waeren, in welcke gevallen men op die personen van den poorters der voerzegde stede ende hueren goeden binnen Suithollant wel sal mogen procedeeren.

Die *tweeste* previligie boven geroert, hemluyden bij den voirgenoemden grave Floris van Hollant in den jare duijsent tweehondert sevene ende tseventich verleent, approberen, rattificeren ende confirmeren wij.

(1) turberen = storen.

Die *derde* previlegie den supplianten bij hertoge Aelbrecht van Beijeren verleent tot sijnen wederseggen, ten tijde dat onse stede van den Berghe in beter viguer was dan die nu is, renonceren wi ende aboleren, ordonneeren dat de voirszegde supplianten die aengaende vortaen justicie binnen huer bedrijve doen sullen ende nyet vordere.

Op de *vierde* previlegie, roerende die lantpoorters onser voirszegde stede van sente Geertruijdenberghe, hebben wij geordonneert ende ordonneren, dat sij vortaen landporters sullen mogen hebben ende dat deselve landpoorters gelijke vrijheijt hebben ende gebruken sullen als die inwonenden poirters aldair, tot onser wederseggheen, overmits betalende bij elck landpoorter jaerlijcx twee gouden Philips gulden off de werde van dyen, den een tot onszer voirscreven stede prouffijte ende den ander totten onsen in handen van onsen rentmeester van Suijthollant, inder tijd wesende, al yer sij van der voirscreven poorterie gebrucken sullen mogen maken, wair af onsen voirscreven rentmeester ontfanck ende rekeninge doen sal als van den anderen penninghen van sijnen ontfanck.

Op die *vijfde* privilegie, inhoudendende viere punten den supplianten verleent bij hertoge Willem van Beijere, grave van Hollandt, in den jaer dusent driehondert vijf ende vijftich, die yerste punte approberen wij ende confirmeren mitsgaders die tweeste, behoudelicke dat die ghenen, dien tegens ons of onsen successeurs ende nacomelinghe hoocheijt mesbrucken oft misdoen sullen off saken commiteren, die naer gescreven recht utgesondert ende gereserveert worden; 'tderde ende tvierde punte van den voirscr. previlegie confirmeren wij oick, indien de supplianten wijsen, dat sij van dselve deugdelicke gebruuct hebben.

Die *seste* previlegie, roerende die vrij wekenmerct op die Maendaghe, renonceere wij ende aboleren: consenteren ende verlenen de voirss. supplianten bij desen van nijens, als dat sij ende heuren nacomers vortaen telke weke op die Maendage in onser voirss. stede van sinte Geertrudenberge

een vrijmerct hebben ende houden sullen, willende visiteren, geven wij vrij ende vast geleijden des Maendaechs dair naer volgende te wederkeren ende dat men hen op die twee dagen van civilen saken, sculden, brueken off boeten niet en sal mogen becommeren, arresteren of molesteren binnen de voirscreven stede, wel verstaende, dat deselve supplianten yerst ende voiral, ende al eer sij desen onsen brieve van octroye sullen moghen doen condigen ende publiceren of van den voerzegden previlegie gebruijcken, deselve briefven in der camere van onsen rekeningen in Hollant sullen dragen ende porteren om aldaer geregistreert te wesen.

Ontbieden daeromme onsen voirscreven seere lieve ende getrouwe groot cancellier, den hoofde ende den luijden van onsen secreet rade, den president ende luijden van onsen rade, den president ende de luijden van onsen rade te Mechelen, den stadhoudere, president ende de luijden van onsen rade ende rekeninghen in Hollant, Zeelant ende alle anderen onsen rechteren, officieren ende ondersaten, dien dit aengaen mach, dat sij den voirss. supplianten van onsen voirss. octroije ende van alt inhouden van desen doen gedogen ende laten rustelick ende vredelick genieten ende gebruiken, sonder hemluden dair te doen of gedooghe gedoen te worden hinder, letsel of moeijenisse, ter contrarien, want ons alsoo gelieft. Oirconde des voirss. hebben wij onsen segel hier aen doen hangen. Gegeven in onser stadt van Bruessel den yersten dach in September int jaer ons Heren duijsent vijfhondert ende twintich, ende van onsen rijken te wetene: van den Roomsche tweeste ende van den Spaensche t vijfte.

Anno 1521. (Zie N°. 151.)

Kaerle, bij der gratie Godts gecoren Roomsch keijser, altijt vermeerdere tsrijcx, enz. allen dengeenen, die dese onsen brieff sullen zien, zaluijt! van wegen ons beminden die burgemeester, scepenen ende raidt van onser stede van zinte Geertruijdenberge, zoo well voor hemlieden als over en in den name van den gemeenen inwoonenden van dien, is ons verthoont ende te kennen gegeven geweest, hoe dat hier voortijts den voorsaten in wette derselver stede van noode is geweest, uijt crachte van de brieven van octroije, die zij daer aff hadden, te vercoopen tot laste der voorsz. stede totter zomme van 441 L. 15 s. 1 d. ten prijse van veertig grooten Vlaems tpont losrenten sjaers, te lossen den penninck 14, 15 ende 16, omme de penn. daervan comende geemployeert te worden ende te subvenieren ten nootsaekelijcken lasten ende affairen der voorss. stede, daerinne zij doen was, die welcke renten zij toonderen sichtend altijt betaelt hebben ende noch alle jaeren betaelen moeten tot groote beswaernisse ende laste der voorschreven stede ende hoewell zij luijden die selve stede daervan geerne ontlasten ende de voorss. renten lossen zouden nietemin aengesien de groote swaere lasten, die zij hebben te dragen ende supporteren, zoo well uijt saecken van onze bede ende subventie ordinaris ende extraordinaris ende die nieuwe bede nu geeijscht in de welcke, indien die geconsenteert wordt, zij huer portie zullen moeten contribueren, als oock van der reparatie ende onderhoudenisse derselver stede, die seere arm ende sonder neringe is, soo is hen onmogelijck de voorss. lossinge te doen, sonder van nieuws te vercoopen alsoo vele lijffrente, als zij omme die selve lossinge behoeven zullen, die metter tijt sterven zullen, welcke vercoopinge van lijffrenten dezelve thoonderen niet en souden mogen noch willen doen sonder des octroij, oirloff ende consent van ons te hebben, alsoo sij seggen ons daeromme zeer

oodtmoedelick biddende, soo ist, dat wij desen aengesien ende hier op gehadt tadvys van onze lieve ende getrouwe raidt ende reeckenmeester in Hollant Mr. Vincent Cornelissz., wij hebben, den voorn. supplianten genegen wezende, tot heurder voorss. bede ende begerte gegonnen, geoctroyeert ende gewillecuert, gonnen, octroyeren ende willeceuren, hen gevende oirloff ende consent uijt sonderlinghe gratie mitds desen onsen brieven, *dat sij op hem en tlichaem der voorss. stede van Zinte Geertruijdenberge sullen mogen vercoopen alsoo veele lijfrenten als henlieden van noode wesen sal, omme de zomme van 441 L. 15 s. 1 d. van 40 grooten Vlaems tpont losrente tsjaers, vercocht den penninck 14, 15 ende 16 te lossen,* behoudelijck, dat die meeste menichte van den geenen, die geplogen hebben in gelijcke saecken te consenteren huer consent hier toe draeggen ende dat zij van zelven renten zullen mogen geven ende verleenen behoorlicken brieven onder derselver stede segell in goeder formen tot behouff ende seeckerheijt van coopers van dien, behoudelijck oock en welverstaende, dat die voorn. thoonders gehouden zullen wesen desen onsen brieff binnen twee maenden te doen registreren inder camer van onsen rekeningen in den Hage ende dat zij telcken als sij des van onzen wegen versocht sullen worden, oock gehouden sullen wezen te verclaeren de lijffrenten, die sij vercocht sullen hebben ende de lossinghen, die sij metten penninghen daeroff commende wedergaen sullen hebben op peine, indien bevindt, dat sij die penninghen, commende van zelve vercoopinge, elders geemployeert hebben dan in de voorss. lossinghe, dat men tselve verhaelen sal op de geene van der wet ofte erfgenamen vandien, die deselve renten vercocht en die penninghen dairoff ontfangen ende niet geemployeert en zullen hebben. Ontbieden daer omme ende bevelen onsen lieven ende getrouwen die cancelier, hooft ende luijden van van onsen secrete raide, president ende luijden van onsen grooten raide, stedehouder, president ende luijden van onsen raide ende rekeninge in Hollant, schout van Zinte Geertruijdsberge ende alle anderen

onsen rechter, justicieren ende officieren, wien dit aengaen mach, heuren stedehouders ende een yegelijcke van hen bysonderzoo hem toebehooren zal, dat zij den voorn. supplianten mitdsgaders die voorss. coopers doen laten ende gedogen van desen onsen gratie, oorlove ende consente ende van allen den inhouden van desen inder voegen ende manieren vooren verhaelt rustelijck en vredelijck ende volcomen genieten ende gebruijcken, cesserende alle beletten ende wederseggen ter contrarien, want ons alsoo gelieft.

Des toirconde hebben wij onsen segel hier aen doen hangen. Gegeven in onse stadt van Bruessel den 26 dach in Marte int jaer ons Heeren 1521 voor Paesschen ende van onsen rijcke te wetene van Germanien ende van Hongerien tderde ende van Spaengiën tseste.

Anno 1525. (Zie N°. 152.)

Kaerle, bij der gracie Gods gecoren Roomsch keijser, altijt vermeerder srijcx, coninc van Germanien, van Spangien, van Arragon, van Novarre, van beijden Cecilien, van Hongrie, van Dalmacie, van Croacie, enz.; eertshertoghe van Oostenrijck, hertoge van Burgoengie, van Lothringen, van Brabant, van Stier, van Carinte, van Crain, van Limborch, van Luxenborch ende van Gelre, grave van Vlaenderen, van Hasborch, van Tyrol, van Artoijs, van Burgoengie, palensgrave van den Rijn ende van Henegouwe, lantgrave van Elzate, prince van Swave, marckgrave van Burgauw ende des heijlich srijcx, grave van Hollant, van Zeelandt, van Phiert, van Kiburg, van Namen ende van Zutphen, grave en here van Vrieslandt, van den Windismarck, van Slavonie, van Poirtenauw, van Saline ende van Mechelen, onsen lieve ende getruwe die hoofd ende tresoriere graven van onsen domeijnen ende financien, saluijt ende dilectie.

Wij hebben ontfanghen de ootmoedighe supplicatie van

onse wel beminden die burgemeesteren, scepenen ende raedt onser stede van Sinte Gertruijdenberge inhoudende, hoe die selve stede overmits brant en andere inconvenienten voirtijts zeer verarmt is, sulcx dat henluijden nyet mogelijck en is de costen te vervallen, om de voirss. stede tonderhouden van mueren en tornen, (1) ende is te duchten, indien de voirss. stede niet en worde onderhouden, dat dieselve in tijden van oorloge overvallen mocht werden tot verderffenisse der selve ende onser landen van Hollant.

Ende alsoe omtrent derzelve stede een slot gestaen, dat bij tijde Vrou Jacop (2) verbrant ende gedestrueert is geweest, dair nyet gebleven en is dan panden van mueren, wairvan ons geen profijt en compt, hebben ons deese voirss. supplianten soe oetmoedelick gebeeden, dat ons geliefde henluden te consenteeren, dat sij mogen affbreken die selve mueren om, met de stenen dairvan comende, te repareren ende te fortificeeren onzer voirss. stede ende dair van henluijden onse behoirlijke brieven te verleenen. So iest, dat wij die saecken voirss. overgemerct ende hier op gehadt uwen advys, wij den voirgen. supplianten genegen wesende tot hoeren voirss. bede ende begeerte, geoctroijeert ende geconsenteert hebben, octroijeeren ende consenteeren mits desen onse brieven *de steenen van den vervallen slote te sinte Geertruijdenberge, om die te employeren tot reparatie ende fortifficatie van onser voirss. stede ende van de poorten ende mueren der voirss. stede ende tot sekerheyt van dien ende nieuwers el.* (3)

Ende dat sij de voirss. steenen nyet en sullen mogen vercopen, geven noch anders distribueren, noch gebruijcken, op peijne dat op de voirss. stede te verhalen.

Ontbieden u dairomme ende bevelen ende allen onsen rechteren, officieren ende ondersaten, dien dat aengaen sal, dat ghij ende sij de voirss. supplianten doe laet ende ge-

(1) tornen = torens.

(2) Jacop = Jacoba v. Beieren.

(3) nieuwers el = tot niets anders.

doocht van deze onze octroij ende consent, op die condicie voeren verhaelt, rustelijcke ende vredelijck genyeten ende gebruijcken, cesserende alle beletten, want ons alsoe gelieft, niettegenstaende enige ordonnancien, restructien, geboden oft verboden ter contrarien.

Gegeven in onsen huijse van den Hage den 20^{en} dach van Septembri int jair ons Heeren duijsent vijffhondert vive ende twintich ende van onsen rijcke te weeten van den Roomschen ende Henegouwe 't achtste ende van Spangien thienste.

Onder gescreven: Bij den keijser, de grave van Hoochstrate, hooft van den financien, den Heere van Neufvill, ridder, thesorier-general ende heer jegenwoordich, Dublioul. Ende buijten op ten brief stont gescreven: thoofd ende tresorier-generael, gecommitteert op tstuck van den domeijnen ende financien der K. M^{t}., consenteeren alsoe verre als in hen is dat tinhoude int witte van desen volcomende ende volbracht zij, gelijck in den vorme ende maniere, als zijn M^{t}. dat wilt ende beveelt gedaen te zijne bij deesen.

Gedaen onder thanteijke van den voirss. hooft ende tresorier-generael den 24^{en} dach van September een duijsent vijff hondert vive ende twintich.

Onder getekent: Lalaing, Ruffault.

Anno 1534. (Zie N°. 153.)

Kaerle, bij der gracien Goids Roomsch Keijser, altijt vermeerder srijcx, coninck van Germanien, van Castillien, van Leon, van Grenade, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Mallorque, van Sardenne, van den eijlanden Indien ende van den Vaster Erde, der Zee, Occeane, enz., aertshertoghe van Oistenrijcke, hertoghe van Bourgoignien, van Lotheringen, van Brabant, van Limbourg, van Luxembourg, grave van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoignien, enz.. palsgrave ende grave van Henegouwen, van Hollandt,

van Zeellandt, van Ferrette, van Hagenault, van Namen en prince van Zwave, marcgrave des heijlighe rijcx, heere van Vrieslant, van Salines, van Mechelen ende van den landen, stadt ende steden van Utrecht ende Overijssel, dominateur inde Asie en de Affrijcke. Allen dengenen, die desen jegenwoirdighen zullen zien, saluijt.

Wij hebben ontfangen die oitmoedige supplicatie van onsen welbeminden burgemeesteren ende regierders der stede van Sinte Geertruijdenberghe, inhoudende, hoe dat voir den inbreeken (1) van den Dortschen Waert, de dorpen van de Langestraet ende daeromtrent gelegen, gehadt hebben eenen vrijen heerwech, om te comen met wagen en paerden ter merkt binnen de voirss. stede van Sinte Geertruijdenberghe, welke heerwech mits de voorzegde inbreeck wechgespoelt is ende seer diep geworden, zoedat die van Sinte Geertruijdenberghe nyet en moghen comen in de Langestraete, noch de inwoenders van den Langestraete tot Sinte Geertruijdenberghe dan met schuijtkens. dair elcke menssche aff betaelen moet denghenen, die hem overvaert, een penninck ofte duetken, als na den tijd gelegen. Oick zoe dat de supplianten een concept gemaect hebben, omme den voorss. heerwech wederom te vernijen; wel te weten, *dat men den ondiepen weg verhooghen ende dat zeer diep is overbrugghen soude,* ten eijnde dat men zoe met wagen, paerden ende goet uijt Brabant ende de Langgestraete soude moghen commen binnen der voirss. stede van Sinte Geertruijdenberghe; maer, want de supplianten tselve nyet en souden konnen doen sonder groote zwaere costen, hebben oick geconcipieerd, om deselve costen te vervallen, dat men nu voortaen van elke paert, over de voorss. brugghe passerende, gheven soude een oort stuijvers, een menssche eenen Hollantschen penninck, elck horenbeest een neghenmanneke (2) oft duetken, acht scapen een oirt, elk varcken eenen pen-

(1) inbreeken = doorbreken.

(2) neghenmanneke = muntstuk van negen mijten.

ninck ende alle andere goederen naer advenant ende dat men de penninghen daervan commende appliceeren soude totten onderhouden van den voirss. brugghe, ingevalle die bij den ijsganck oft andere inconvenienten wechdreve; deur welche brugghe niet alleen de voirss. stede van Sinte Geertruijdenberge verbetert, mer mede onsen tollen van Geervliet grootelick gevordert zoude worden. Ende also de supplianten, tgunt dat voirss. is, nyet en souden dorven beghinnen ofte eijsschen sonder onsen expresse oirloff, consent ende gracie, so versoecken zij oitmoedelijck, dat ons believe henluijden te consenteeren den voirss. wech te hooghen, de brugghe tot hare coste te legghen ende tot den oncosten ende onderhouden van dien te moghen eijsschen van den menschen, beesten, paerden, scapen, verckens ende andere goeden, passerende over dezelve brugghe, sulcken oirtken, duetken, penninck, als vooren verhaalt is, ende hen hiervan te doen expedieeren behoirlicke brieven van octroij, *Doen te weten* dat, de saken voirss. overgemerckt ende hierop gehad tadvijs eerst van den eerste ende andere luijden van onsen rade ende rekeninghe in den Haghe ende voorts van onsen lieven ende getrouwen den hoofden tresorier-generael ende gecommitteerden van onsen domeijnen ende financiën, wij ghenegen wesende ter bede ende begheerten van den supplianten, wij hebben henlieden geottroijeerd ende geaccordeert, ottroyeren ende accorderen, hen ghevende oirloff ende consent uijt sonderlinghe gracie mits desen, dat sij sullen moghen hooghen, opmaicken ende overbrugghen den wech boven gementionneert, behoudelick nochtans en mit expresse voirwaerden, omme te voirsien tot den dangieren ende perickelen bij die van 's Gravenmoer, den auditeur van onsen Rekencamer in den Haghe Pieter Bol gecommitteert, omme hem te informeren opte prouffijt, comoditeit oft schade, die wij oft onsen ondersaten souden moghen hebben, accorderende den supplianten haren eysch, gealigeert, dat zij gehouden sullen zijn over tdiep, dair men voorbij de stadt van Geertruijdenberghe vairt mitten scepen tot s Gravenmoer,

Dongen, Oesterhout ende elders, dairomtrent te maicken ende onderhouden een openvallende brugghe ende beneffens te onderhouden eenen properen (1) persoonen, om deselve te openen, als eenighe scepen dairdoor varen zullen; willen, dat sij oick op elcke zijde van deselve brugghe maicken ende onderhouden zullen een hooft propys (2) geleijt, dat alle scepen, die haestelijcken mit impetuositeijt van winde oft stroome ter brugghewairdts gedrongen ende gedreven zullen werden, hen dairanne mogen zouden vertrouwen ende den vairt breecken, omme zoe zonder dangier doir deselve brugghe te varen ende dat bijsondere bij nachte. Ende omme den supplianten eenichsins te recompenseeren van den grooten costen, die zij dairtoe doen zullen moeten, hebben henlieden geottroyeert, geaccordeert ende geconsenteert, dat zij zullen moghen exigeren ende heffen van den persoonen ende beesten, die daerover passeren zullen, zulck recht ende ghelt, als hiernae volcht; *te weten:* van een paert een oirtken, daerinne begrepen sal zijn de man daerop zittende offt tselve paert leijdende, die mitsdien nyet geven en sal ende van eenen wagen, geladen offt ongeladen, nyet meer dan van elck paert een oirtken, daermede de persoonen ofte tgoet op de wagens vrij zullen zijn; van elcken mensche vrouwe ofte manspersonen daerover gaende te voet eenen Hollandschen penninck; van elcken hoorenbeesten twee penninghen Hollants; van acht scapen een oirtke ende van vier ofte twee naer advenante, ende van elcken varcken eenen Hollantschen penninck, sonder meer, noch voirderen van geenen anderen goeden yet te mogen eysschen noch ontfanghen, maer die alle vrij ende onde ongemoijt te laten passeeren, behoudelijck, dat zoe wat menschen, pairden, beesten, scapen, varckens, enz. eens gepasseert ende betaelt sullen hebben, dat die voir dien dach vrij zullen zijn ende blijven al passeren zij oick twee, driemael ofte meer stonden op eenen

(1) properen = geschikt.
(2) propys = dienstig, gsschfkt.

dach; reserverende tot onsen behouff van onsen Domeijnen van Zuijt-Hollant den twaelfsten penninck van tvoirss. passagegelt zuver, zulcx als de supplianten op haeren elff deelen; maicken ende onderhouden sullen de voirss. weghen ende brugghe, sonder eenige diminucie van onze voirss. twaalfsten penninck, te reserveeren als boven, mitsgaders alle aanwassen, die bij 't maicken derzelver brugghe aldaer zullen moghen opcommen ende aenwassen; van welcken twaelfsten penninck onsen rentmeester van Zuijt-Hollant, jegenwoordich oft andere toecomende, gehouden woirdt daeraff ontfanck te maicken, rekeninghe, bewijs ende reliqua te doen ten onsen proffijte metten andere penninghen van sijnen ontfank; *welverstaende*, dat zij supplianten desen onzen jegenwoirdighen brieve van ottroije zenden sullen in onze voirss. camere van der rekeninghe in den Haghe, omme aldaer geregistreert ende geinterneert te worden tot conservacie ende zekerheijt van de voirss. rechte.

Ontbieden daeromme ende bevelen onsen lieven ende getrouwen den hooft ende luijden van onsen secreten raide ende rekeninghe in den Haghe, de voirss. van onzen financien ende allen anderen onzen justicieren ende officieren, wien dat aengaen sal moghen, heeren stedehouderen ende eenig gelijck, wien sulcx toebehoiren sal, dat zij den voirn. supplianten van deze onze ottroije, accord, orloff, consent ende gracie, onder den conditiën inder voege ende manieren voeren verhaelt, doen laeten ende gedoogen ernstelijck, vredelijck ende volcomenlijck genyeten ende gebruijcken sonder henluden te doen noch te laten geschien eenich hinder, letsel oft moeyenesse, ter contrarien—, want ons alzoe gelieft.

Des torconden zoe hebben wij onzen zegel hieraen doen hanghen. Gegeven in onzen stad van Bruessel den 23en dach van Januario int jaer ons Heeren duijsent vijfhondert vier ende dertich van onsen keijserrijcke ende van onzen rijcken van Spaegnen, van beijden Cecillien ende anderen tnegentiende.

Op den onderrand van het origineel (met groot zegel) staat :

Bij den Keijser, die hartoghe van Arschot en die grave van Hoochstrate, die heere van Molenbars, hoofden: Heere Jan Passault ende van Neufville tresorier generael, Huges van Gramez, heer van Wyngem ende gecommitteerde van de financien ende andere jegenwoirdich.

(get) A. PENSART.

Anno 1537. (Zie N°. 154.)

Kaerle, bij der gracien Gods Roomsch keijzer, enz. (als voren). Allen denghenen, die desen onsen brief sullen sien, saluijt. Van wegen den burgmeesteren, scepenen ende regierders onser stede van sinte Geertrudenberghe over ende in den naem van derselver stede is ons verthoont en te kenne gegeven geweest, hoe dat sij thoonders, bij previlegie van wijlen Willem, palsgrave op ten Rijn als grave van Hollant, van date duijsent vier hondert ende vier, geprevilegeert sijn te hebben vierhondert lantpoorters, ten eijnde dat deselve stede soude mogen verbeteren ende besten, welck previlegie bij ons in September anno twintich lestleden geconfirmeert is geweest ende hen thoonders toegelaten te hebbene lantpoorters, dewelcke gelijcke vrijheijt zouden hebben als d'inwonende poorters, mits betalende elck jairlicx twee gouden Philips gulden oft de werde van dien, den eenen tonsen proffijte ende den anderen tot proffijte van der voirss. stede, achtervolgende welcke previlegien de voirn. thoonders ontfangen hebben omtrent twee en dertich landporters ende onsen rentmeester van Suijthollant jaerlicx gerespondeert eenen Philips gulden, duer welcke lantporters deselve stede eenichsins verbetert is geweest ende soude meer verbetert worden ende daegelice de helfte meer lantporters gecregen, indien de voirss. twee Philips gulden vermindert waeren op eenen Philips gulden, gelijk diversche persoonen den thoonders dagelix seggen ende laten weten,

ons ootmoedelijcke biddende de voirss. thoonders, dat ons believen wille tvoirss. previlegie aengaende den twee Philips guldenen te minderen ende diminueren ende hen octroieren ende consenteren te hebben de voirss. lantporters, mits alleenlick betalende eenen Philips gulden, te weten: deen helft tonsen proffijte ende dander helft tot proffijte onser voirss. stede ende hen hierop te verlenen behoirlijcke brieven van octroie in alder maniere, so dairaf genieten die van onser stede van Dordrecht, die van gelijke lantporters hebben ende betalen voir elck landporter eenen halven Philips gulden. Doen te wetene, dat wij de saken voirscreven overgemerct ende hierop gehadt tadvijs van onsen lieven ende getrouwen die hoofden tresoriers-general ende gecomitteerde van onsen domeijnen ende financien den voirn. van sinte Ghertruidbergen supplianten geneghen wesende, tot huer voirss. bede ende begerte hebben geoctroieert ende consenteren uit sonderlinghe gracie bij desen, dat *de lantporters, die sij luijden vortaen aennemen sullen maer een Philips gulden geven sullen inde stede van de twee, die sij tot nu toe betaelt hebben,* deen helft tonsen proffijte ende dander helft tot proffijte van onsen voirss. stede van sinte Ghertruidberghe ende dit duerende den tijd ende inderselver vuegen ende manieren, so dat genyeten die van Dordrecht, uut crachte van sekere onse oepene brieven van octroye, die wij hen onlanx verleent hebben. Ontbieden dairomme ende bevelen onsen lieven ende getrouwen enz. (als voren). Des toirconde hebben wij onsen segel hier aen doen hangen. Gegeven in onsen stadt van Bruessel den lesten dach van Aprille int jaer ons Heeren dusent vijfhondert ende zevenendertich, van onsen keijserijcke 't 18e ende van onsen rijcke van Castillien ende anderen 't 22e.

Beneden opten omslach stont gescreven: bij den Keijser, die grave van Hoochstraten, heeren Jan Ruffault, heer van Neufville, tresorier-general; Huges van Grames, heere van Wijngene, ridder, gecommitteerden van den finantien ende anderen tegenwordich. Ondertekent: G. PENSART.

Anno 1554. (Zie N°. 155.)

Ordonnantie ende instructie voor den Burgemeesteren ende regeirders van Ste Geertruidenberge ende den tresorier derselver stede gemaect ende geordonneert bij ons Macxmiliaen van Bourgondiën, heere van der Veere, Vlissinghen, Dombrug, West-Capelle, Brouwershaven, Duvelandt, Tournehem, rijksridder van der cordene van den guldene vliese, admirael ende capitein-generael van der zee, stadhoudere van Hollandt, van Zeellant, Westvrieslandt ende Utrecht, daernaer zij henlieden van nu voortaen in't stuck van heurlieden officiën zullen hebben te regueleren ende den zelven van puncte te puncten gelast ende bevolen wert tachtervolgen ende onderhouden.

1. Eerst de tresorier zall alle jaere ten gewoonlijcke tijde doen goede reeckeninghe, bewijs ende reliqua van zijnen onfanck, bewint ende administratie voor zulck commissaris als de Majesteit van koninginne oft de stadthouder van Hollandt daertoe committeren zal ende dat in presentie ende tegenwoerdicheijt van die van de wet, vroetschap derselver stede, omme deselve reeckeninghe naerstelijck duersien, gevisiteert ende gehoort, daerinne geleden en gepasseert te werden alle partije, die rechtverdig ende redelijck bevonden sullen werden, ende die excessive ende onredelijcke deurslaen ofte modereren naer gelegentheijt.

2. De voorn. tresorier zall allen hebben die geheele handelinghe van ontfanck van allen penninghen vander incompste derselver stede van Ste Geertruidenberghe sonder iet daeruijt te houden ende daervan alleene verantwoorden in zijne prive naem, zoewel van den ontfanck als van het uijtgeven, daer ende alsoo't behooren zal tot zijnen laste ende tot alsulcken weddens, prouffijten, vervallen, als de tresoriers van oudts in reekeninghe gehadt ende gewoonlijcken zijn te genieten.

3. Welcken ontfanck ende handelinge van de voorss. stede hen sterckende is volgende ende naer inhoudt van enige oude rekeninghe in zulcke paerchelen, als hiernaer verclaert werden. Ierst in lantcijsen, die de voorss. stede jaerlijcx heeft ende heffende is op seeckre parthijen van landen onder deselve stede sorterende, welcken lantcijsen men eensdeels qualijcken gaderen, innen ende becomen can, midts dat deselve niet pertinentelijck bij name ende toename van de besitters, die daerinne gehouden zijn, te boecke gestelt en staen, als dat behoort; waeromme soo sullen die borgemeesteren der voirss. stede van S[te] G.berge bij dengeenen, die de beste kennisse daeroff hebben, tot coste van derzelver stede ende daerinne wel pertinentelijck bij goede specificatie stellen de namen ende toenamen dergeenen, die de stede den voorss. lantcijs schuldich zijn, waervan ende hoeveele elcx distinctelijck, alst behoort.

4. Item zullen die voorn. borgemeesteren 'tselve bouck doen sumeren, hoevele dat de voorss. lantcijsen jaerlijcx uijtbrengen ende dat quoijer ofte bouck doen auctentiseren ende te kennen bij den secretaris van der stede, twelck men jaerlijcx den tresorier leveren zal, omme den voorss. lantcijs daernaer te mogen innen ende ontfangen ende in zooverre dat er enige van de personen, die den lantcijs gewoonlijck zijn te betaelen afflijvig worden oft dat landt, daerop dat men den cijs ontfanght, in handen van eenen anderen quaem ofte anders, zoe zal men de naeme veranderen ende stellen opte besitters alsdan wesende.

5. Item den ontfanck van den 20[en] penninck van den affslach van den visch, daertoe bij der stadt eenen conterolleur gestelt zal worden, zoo zal de tresorier op zijne reeckeninge de conterolle, bij denzelven controlleur gehouden, naerdat die bij den burgemeesteren gevisiteert ende gesommeert zal zijn, gecertificeert ende geteekent exhiberen ende overbrengen tot verificatie van zijnen ontfanck.

6. Item de verpachtinge vande acchijsen, van dezelve verpachtinge zal bij den secretaris van der stede een registre gemaeckt ende ghehouden worden, begrijpende de conditie daerop dat de acchijsen verpacht zullen wezen ende onder anderen, dat men de pachters om geenrehande zaecken enighe quijtscheldinghe zal doen.

7. Item sullen deselve verpachtinge gedaen worden int openbaer de meest dairomme biedende ende den afslach, welverstaende dat diegeene, die meest geboden sal hebben, op zijn bot sal moeten blijven staan, zooverre heure voorss. affslach niet hooger gemijnt en wordt.

8. Item sullen de voorss. acchijsen jaerlijcx int openbaar verpacht werden ende niet gedient ofte gecollecteert werden op reeckeninge, gelijck tselve wel eertijds gedaen is geweest, daer comme aff dattet mach.

9. Item want die bieracchijsen een groote merckelijcke zomme jaerlijcx bedragen, zoo sal men die verpachten bij den vierendeel jaers ofte halve jaeren, op dat die eenen yegelijckx gadinge mogen wesen.

10. Item zal oock trecht van denzelven acchijsen van nu voortaen int lange verclaert ende zulck in den text van der reeckeninge gesteldt ende uytgedruijck werden.

11. Item men zal alle jaer volle ontfanck maecken van de poirtie van de contributie van die van der Mede, sonder te seggen ontfanck op reeckeninghe, welverstaende indien den tresorier aen iemandt iet ontbreeckt, die niet betaelt en heeft, dat alsdan die voorgen. tresorier tselve in een cappittele van penninghen, gereeckent als ontfangen ende niet ontfangen, achter in uijtgeven zal mogen stellen, alwaer hem tselve gepasseert sal werden, mits overbringende declaratie ofte andere souffissante documenten, dat deselve persoonen niet betaelt en hebben gehadt, omme dienvolgende

de penninghen bij den naevolgende tresorier gerecouvreert ende geinnet te mogen worden als naer behooren.

12. Item zoo sal men alle jaere in den ontfanck stellen ende bringhen al dat ander incomende van der voorss. stede, het zij daervan wat ontfangen is ofte niet; te weten: van den derden penninck in de boete, dat geldt van den lantheeren ende andere parthijen derselver stede jaerlijcx toecomende.

13. Item als aengaende den uijtgeven; eerst zoo zullen bij den tresorier in de reeckeninghe gemaect werden verscheijden cappittelen van de erff-, los- ende lijffrenten, elcx apaert, ende die alle jaer stelle in ordine (1) deene reeckeninghe naer dandre, tsij dselve betaelt zijn dan niet, ende stellen voor, die niet betaelt en zijn met de quitancien, die den voorn. tresorier voor sluijten vande naevolgende reeckeninghe gehouden zal wesen over te leveren ofte bij gebreecke van dien sullen wederomme verhaelt werden tot zijnen laste.

14. Item daernae zal volgen ende gesteldt worden een capitule van betaelinge van de bede in der voegen ende manieren, als die jaarlijcx betaelt wordt.

15. Item een capitule van de gaigien ende wedden, daermede gestelt sullen werden die weddens van eenen inmeester ende conterolleur, sonder dat men tselve in den ontfanck afftrecken zal.

16. Item daernaer sal men stellen in een capitule den coop van stoffen als: calck, steen, houdt, ijserwerck ende andere materiaelen met de dachhueren van de metselrije ende timmerloon ende andere arbeijders, elcx apaert, ende zullen daervan tot verificatie opte reeckeninghe overgebrocht

(1) ordine = orde.

werden bij goede verclaringe ende specificatie die cedullen van de leveringhe ende van de betaelinghe, geteeckent bij twee burgemeesteren, gelijckerwijs dat noch toe gedaen ende geobserveert is geweest.

17. Van gelijcke sal mede gedaen werden opte reijsen, schenckwijnen, maeltijden ende in allen anderen saken der stede aengaende, elcx in een capituele apaert, ende zullen die burgemeesteren gehouden wesen dselve terstont te teeckenen, eer dattet uijt de memorie gaat.

18. Ende sullen schout, borgemeesteren, tresoriers ende andere regeirders van der stede toegesien, datter geen costen van reijsen, schenckwijnen, noch maeltijden gedaen en worden dan om sonderlinge prouffijtelijcke consideratie van der stede, doende nochthans deselve costen, soo men minst mach.

19. Item zoo en zal hem niemandt metter stadts penninghen behelpen, noch enige ontfanck ende uijtgeven hebben, noch oock betaelinghe mogen doen anders dan den tresorier, die de handelinge heeft ende aen gelde ontfangen zal der stadts 20e penninck van den affslach, den pacht vande acchijsen ende andere des stadt innecomen. Ende zullen de rentiers ofte die enige cedule hebben haer betaelinghe halen aenden voorn. tresorier ende nieuwers elders, welcke tresorier gehouden werdt allen luijden goede, corte expeditie ende betaelinghe te doene.

20. Item zoo sullen voortaen alle saeke van pollicien ende andere der stadt aengaende getracteert werden in presentie van schout, borgemeesteren, schepenen, oudtraedt ende ander van der vroetschap, die welcke telcken, alsser iet te doen sal wesen, men daerover roupen ende een ygelijcken te weten daer aff doen sal op arbitrale correctie, zooverre tselve alsoo niet en gebuerde; men sal oock geen statuten

ofte ordonnantie mogen maecken, noch enichsints iet ordonneren der stadt aengaende dan in presentie van de officieren, ende van 't gene datter geslooten sal worden sal de secretaris van stonden aen houden registre ende schrijven, wie gecompt ende present geweest zijn, welcke registre berusten ende bewaert zal worden opter stadthuijs bij den anderen registeren.

21. Item zoo en zullen van nu voortaen geen processe van stadtswegen geintenteert ofte aenvaert werden bij den officier ofte borgemeesteren dan bij wete, wille ende consente van dien van der wette, oude en nieuwe schuts ende andere van der vroetschap derselver steden, die mede daerover geroupen zullen wesen alsvoren.

22. Ende dan noch eerst op tfundament van der saecken, daer sij proces van zullen willen aannemen, genomen te hebben consultatie van twee goede geschickte advocaten op peijne van dselve costen uijt haeren buijdell te betaelen ende daertoe arbitralijcken gecorigeert te zijne.

23. Ende en zullen voort geene nieuwe wercken aangeleijt ofte gemaeckt mogen worden, tenzij dat daer eerst een bestek ofte patron bij meesters werkluijden, hem zulckx verstaende, gemaeckt zijn, metter estimatie in't particulier wat zulcke wercke costen zullen, twelck zij alsdan ons als stadhouder doen verthoonen zullen, om bij onze advyse ende ordonnantie tot zulcken wercken geprocedeert te mogen werden.

Onder staet geschreven: Aldus gedaen in den Hage onder onsen name ende segele, verwapent met onser wapenen hieraen uijthangende, desen derden July, anno 1554.

Onderteeckent: ALTBOURG.

Anno 1555. (Zie N°. 156.)

Quijtscheldinghe van de quote ende poirtie in de beede van hondert duijsent ponden van 40 grooten Vlaems 't pont.

Kaerle, bij der gratie Godts, enz. onsen lieven ende getrouwen die hoofden tresorier-generael ende gecommitteerde van onsen domeijnen ende finantie zaluijt ende dilectie. Doen u te wetene, dat wij ter ootmoediger beede ende supplicatie van onsen wel beminden die burgermeesteren, scepenen ende raidt onser steden van Zinte Geertruijdenberge ende aenmerckende die groote ende swaere lasten, die sij over langen tijt gedragen hebben ende noch dagelijcx dragende zijn, soo uijt saecken van de voorgaende ende tegenwoordighe oirlogen, betaelinghe van onse bede ende subventie als anderssints, in sulcker voegen, dat hen niet wel mogelijck wesen en soude op te brengen ende te betaelen heur geheele quote, poirtie ende aendeel in de bede van hondert duijsent ponden van 40 grooten onser Vlaemscher munte tpont sjaers, ons jegenwoordelijck van nieuws bij de staten van onsen lande ende graefscape van Hollandt bewillicht ende geaccoordeert voor den tijt van sess jaeren, te betaelen op twelff termijnen, daervan den eersten twelffsten termijn verschenen is desen jegenwoordigen St. Jansmisse in dit jaer 1555 ende zoo voorts van termijne tot termijne de voorss. sess jaren lanck geduerende, bedraegende deselve heure portie en aendeel ter zomme van vier hondert ponden munte voorss., sonder hier op te hebben onse gratie ende moderatie, omme dewelcke zij ons oodtmoedelijck gebeden hebben; wij, om dese ende andere redenen ons daertoe bewegende, de voorn. van sinte Geertruidenberge genegen wesende tot heure voorss. bede ende begeerte, gehadt hierop uwe advys, hebben bij deliberatie van onser

seere lieve ende zeer beminde sustere die Coninginne-Douagiere van Hongerien, van Bohemen, voor ons regente ende gouvernante in desen lande van herwaertovert, *quijtgeschouden ende geremitteert, schelden quijt ende remiteren uijt sonderlinghe gratien bij desen op ende int minderinghe van heure voorss. portie ende aendeel in de bede boven gementionneert die somme van hondert vijff en twintich ponden* munte voorss. tjaers, de voorss. sess jaeren lanck gheduerende, midts betaelende 't surplus van heurlieder voorss. portie in handen van onsen ontfanger-generaell van onsen bede in Hollandt in der tijt zijnde, die gehouden wordt daeraff ontfanck te maecken, reckeninghe, bewijs ende reliquate doene t'onsen prouffijte, metten anderen penninghen van zijnen ontfanghe. Ontbiedende daeromme ende bevelen dat doende die voorn. zupplianten genieten van desen onsen jegenwoordigen gratie ende quijtscheldinge ghij hen houdt, ende bij onsen voirgenoemden ontfangher-generaell van onsen beden in Hollandt doet houden quijt ende ontlast van de voorss. zomme van hondert vijff ende twintich ponden munte voorss. tsjaers, midts betaelende tsurplus van heurlieder portie, zoo voorss. is, den welcken onsen ontfangher generaell van onsen beden in Hollandt inder tijt zijnde, wij oock bevelen dat alsoo te doene ende midts overbringhende ten eersten termijne ende betaelinghe vidimus ofte copie autentick van desen, ende telcken termijne deugdelijck bewijs van de voorgenoemde supplianten, daer bij blijcke, dat zij van desen onse jegenwoordighe gratie ende quijtscheldinghe genoten zullen hebben, ende ten lesten termijne ende betaelinghe desen onsen originaelen brieff om tonser zeeckerheijt gecasseert te wordene; wij willen, de voorss. zomme van hondert vijff ende twintich ponden munte voorscreven tsjaers geleden, gepasseert te wordene in uijtgeven de reeckeninghe ende affgecort van den ontfanck onsen voorscreven ontfangers-generael van onsen beden in Hollandt in der tijt zijnde, dient behooren zal, bij onsen lieven ende getrouwen die luijden van onse reeckeninghe in den Hage,

denwelcken wij insgelijcx bevelen dat alsoo te doene, sonder swaerigheijt, want ons alsoo gelieft, niettegenstaende enige ordonnantie gebeden oft geboden ter contrarien.

Gegeven in onser stadt van Bruessel den 20en Junio 1555.

Anno 1556. (Zie N°. 157.)

Philips bij der gratie Godts, enz. allen den geenen die dese onse brieff zullen zien, zaluijt! Doen te wetene, dat wij ontfangen hebben die oodtmoedige zupplicatie van schout, borgemeesteren, schepenen, regeirders onser stede van Ste Geertrudenberghe in Hollant, inhoudende hoe dat, zoo wanneer de voorschreven schout oock die inwoonders der voorss. stede om zeeckere boeten bij enige tegens den zelven schout verbuert, ofte andere sculden ende gebrecken den gemeenen burgers aldaer oft andere luijden van buijten competerende, iemandt voor den gerecht der voorss. stede betrocken wesende beneden de 20 ofte thien Carolus gulden ende die geschreven voor rechte betrocken zijnde, bij scepenen aldaer gecondemneert worden in de zumme van 20, 10 ofte min Car. gld., soo appelleren alsdan die gecondemneerden tvoorss. vonnisse voor die van onsen rade in Hollant, zoe dat uijt crachte van de voornoemde appellatie opte voorss. sententie geen executie vallen en mach; waeromme die goede luijden, die om sulcke cleijn saecke tot hueren grooten costen en moeijsele geen processen sustineren en willen, overmidts dat zijluijden int achtervolgen van dien veel meer versuijmen, verbeteren en verloopen souden ten principaele, dan zij gewonnen hadden werdich waere, ende dat die gecondemneerde door middel van zulcke practijcke van appelleren die goede luijden theur onthouden ende ontrecken, directelijck tegens tgemeen welvaert ende prouffijt vande gemeente der voorss. stede ende anderen, die iemandt aldaer voor rechte om sulcke cleijne zaecken, als

voorschreven is, yet eijsschen ende daer aff condemnatie van iemandt vercrijgen; ons ootmoedelijck biddende omme van nu voortaen t'eviteren alsulcke abuijsen, hen te octroyeren, dat niemandt, soo wie hij zij, poorteren, ingesetenen, noch buijtenwoonende der voorss. stede van Ste Geertruijdenberghe, die bij vonnisse van scepenen aldaer in de zomme opte waerde van 20 Car. gld. oft daerbeneden gecondemneert zullen worden, van 't voorss. vonnisse niet en zullen mogen appelleren voor die van onsen rade in Hollant of elders, ten waere, dat zij eerst ende alvooren die penninghen oft tgene, daerinne zij gecondemneert zullen werden onder den gerechten aldaer namptiseren, (1) om tselve nampt bij den triumphant alsdair op cautie souffisante te mogen lichten, ende hen daerop te verleenen onse behoorlijcke brieve daertoe dienende, soo ist, dat wij de saecken voorss. overgemerckt ende hier op gehadt tadvijs van onsen lieven ende getrouwen deersten ende anderen van onse raede in Hollant, genegen wesende ter bede ende supplicatie van den voorss. zupplianten, hebben hen tot gemeene welvaert ende prouffijt van den inwoonders onser voorss. ende andere, die aldaer te rechte comen zullen, geoctroijeert, geaccordeert ende geconsenteert, octroyeren, accorderen ende consenteren uijt onse zonderlinghe gratie midts desen, dat van nu voortaen *zoo wie bij vonnisse van scepenen onser voorss. stede van Ste Gtberghe gecondemneert zal worden in de zomme ofte waerde van 20 Car. gld. of daer beneden, van de voorss. vonnisse niet en zall mogen appelleren,* ten waere dat zulcke gecondemneerde eerst ende alvooren namptiserende de penninghen oft tgene daerinne hij gecondemneert zal worden ende dan tselve nampt zal mogen gelicht worden op cautie souffisante de restituendo, indient naemaels also geseijt waere te behooren, niettegenstaende oppositie oft appellatie ende zonder previditie derselver. Ontbieden daeromme ende bevelen den voorss. van onsen raide in

(1) namptiseeren = in baar of gereed geld geven.

Hollant ende allen anderen onse rechteren, justicieren, officieren ende ondersaten, die dit aengaen oft rueren (1) sal mogen ende elcken van hen bijsondere, zoo hen toebehooren zal, dat zij den voorss. supplianten ende inwoonders der voorss. stede ende anderen, die aldaer te reehten commen zullen, doen late ende gedoogen van dese onse gratie, octroije, accord ende consente vredelijck, volcomelijck, eeuwelijck genieten ende gebruijcken, zonder hen oft iemandt van hen enichsints in toecomende tijde te doen ofte te laeten geschien enich hinder, letsel oft moeijenisse, ter contrarien, want ons alsoe gelieft. Des toorkonden hebben wij onsen segell hier aen doen hangen. Gegeven in onser stadt van Bruessele den 16[en] dach van Mey int jaer ons Heeren 1556.

Anno 1558. (Zie N°. 158.)

Allen den gheenen, die desen onsen letteren zullen zien oft hooren lesen, saluijt! Wij Wouter Mathijszoon, Wouter Cornelisz., Jan Denis Janszoon ende Jan Corneliszoon, scepenen in zinte Geertruijdenberge; Marten Anthoniszoon ende Hendrick Corn.zoon Brouwer, oudtraden derselver voorss. stede ende hebben gesamenderhandt eendrachtichlijck geaffirmeert, getuijcht ende verclaert, affirmeren, tuijghen ende verclaeren midts desen, soo recht is, bij onsen eede rechterlijck daertoe vermaent sijnde, die wij daertoe gedaen hebben int accepteren van onsen officien, ter instantie en ernstigen versoecken van Dirck Geritssoon ende Cornelis van Galen, bourgemeesteren derselver voorss. stede, dattet waerachtich is, dat *deser voorss. stede turffhoot ende erve, hetwelck gelegen is buijten de Raemsdoncxe poerte opten timmerwerff aen de noertzijde van Jochem Dirck Florissz.*

---

(1) rueren = betreffen.

huijs ende erve, der voorss. stede toebehoort ende is streckende van der voorss. stede Dongen cant aff uijten noortwesten, van vooren beneffens die willighen, ende die nu ter tijt staen ende wassen, voorts reewijs (1) achter uijt ende dat zuijtoostwaert op beneffen die willighen te waterwaert inne. Ende want men van allen waerachtigen saecken schuldich is te geven getuijgenissen der waerheijt, sonderlingen daer toe gerequireert zijnde, ende tot vastichheijt ende meerder seeckerheijt van dien, soo hebben wij scepen voorss. elcx bijsonder onsen segelen hieraen doen hangen, ende mede voor den voorgenoemden oudtraden als over ons selven, int jaer ons Heeren 1558 opten lesten dach van Augusto.

Ondergeteeckent: DE HOOGHE.

Anno 1561. (Zie N°. 160.)

In manieren ende midt conditien hier naer volgende zijn onderlinge geaccordeert ende overcomen die Staten van Hollant, achtervolgende voorgaende resolutie, den vierden deser maent July genomen, metten borgemeesteren ende regeerders der stede van S[te] Geertruijdenberge, *beroerende tnieuwe veer oft passagie naer Brabant, naar Hollant, twelck tot deser tijt toe gelegen heeft in den Ouden Bossche*. In den iersten sullen de huedenaars (2) niet meer mogen van vracht ontfanghen van Dordrecht op Geertruidenberch, tsij swinters ofte somers, met goet ende quaet weder, dan eens eenentwintich st. daer vooren laedende derthien persoonen sonder meer, die yegelijck betaelen zullen drie grooten Vlaems; ende al waert, dat zij meer persoonen innamen, dan tselve te verminderen tot prouffijt van de veertien mannen ofte persoonen ende niet voor den schipper; welverstaende, indien minder getall van persoonen, tsij

(1) reewijs = recht.

(2) huedenaar = schipper op zeker klein vaartuig (heude).

een, twee ofte drye direct begerden de voorss. vracht van 21 st. te furneeren, zal den schipper gehouden zijn terstont te varen; insgelijcx zullen de cagenaers, (1) zweenhalsen, platboomde oft enighe andere schuiten op tselve veer niet meer te vracht mogen hebben, tot allen tijden van den jaere als vooren, dan vijfftich stuijvers, daer vooren laedende thien persoonen sonder meer, ontfanghende mede van iegelijck persoon drie groot, ende ingevallen van meerre persoonen sal tselve gesmaldeelt (2) worden als vooren; indien ook mindere getal van persoonen de voorss. vracht van 15 st. wilden furneren, sullen dezelve schuijtvoerders mede gehouden zijn terstont sonder vertreck te varen alsvoeren; zullen mede die huedenaers ofte anderen tot allen tijde gehouden wesen voor de voorss. penninghen tot heurlieder costen heure geladen vracht commende van Dordrecht te leveren aent hooft tot zinte Geertruidenberghe en commende van den Berge aent hooft tot Dordtrecht, al waert dat zij metten schepen op ennighe droochte bleven zitten, doende zulcx heure vracht met schuijten lichten; ende zoo wie van den schippers tsij huedenaers ofte andere schuijtvoerders bevonden worden tot enigen tijt, in tgunt voorss. is, gebreeckelijck te zijne, oft enighe poncten van dien gecontravenieert te hebben, zal een yegelijck van hemlieden curreren ende vervallen in de pene van zes Carolus guldens, tappliceren deen helft ten prouffijte van den officier in wiens bedrijve zulcx geschiet en dandere helft aenden Heijlighen Geest indezelve jurydictie; welverstaende, dat op 't voorss. veer geen hueden ofte schuijten, tsij tot Dordrecht ofte Geertruijdenberg, zullen geprevilegeert ofte geprefereert zijn, mer sal den reijsende man mogen libre van eenen yegelijcken schipper ofte schuijtevoerder van wat quatier hij zij — geen plaetsen uijtgesondert — gedient mogen werden en zijnen vrijen aff- ende toeganck hebben tot allen

(1) caghe = smal, open zeilschuitje.
(2) gesmaldeelt = verminderd.

tijde ende plaetsen; dan en zullen die schepen ofte schuijten comende van Rotterdam, Schiedam ofte uijt die Lecke ende IJsele willende naar Ste Geertruijdenberge, ofte oock van den Berge derwaerts onder dese voorss. ordonnantie van vracht nyet gecomprehendeert noch begrepen zijn, nemaer (1) vermogen vrijelijck naer onder constuijmen (2) — waervan zijlieder immemoriaele possessie hebbende — deurvaren, sonder gehouden te zijn tot Dordrecht aen te comen. Voorts zullen die voorgenoemde regeirders van Ste Geertruijdenberge gehouden blijven ten eeuwigen dagen wel tonderhouden heure dry hooffdingen (3), responderende op die zelve vaert inder voegen, dat men bequamelijck met trapen aldaer op ende aff sal mogen gaen, ende noch geconditionneert, dat die burgemeesters ende regeirders der voorss. stede van den Berge in den name ende van wegen derselver stede gehouden ende verobligeert zullen zijn voor een termijn van drye eerste jaeren, omme binnen middelen tijden in goeden train te brengen, den reijsenden man ende een yegelijck gerieﬀt van wagens te doen, hebben in manieren hiernaer verclaert: als van den Berge naer Antwerpen een wagen met twee peerden van halﬀ Meerte tot Bamisse drye Car. gulden wesende daervooren te laden sesse persoonen sonder meer, ontfangende van yegelijck persoon 10 st. ende van Bamisse tot halﬀ Meerte vier Car. glds, 10 st.; ontfangende van elck persoon 15 st., maer zullen nochtans die wagens met drye perden mogen laden ende opnemen acht persoonen sonder meer, ontfanghende van gelijck — op distincte saisoenen — als vooren. Ende van Geertruijdenberch op Mechelen — daer men gewoonelijck is niettemin dan met drye peerden te rijden — des somers sesse ende des winters acht Car. glds, distingueerende deselve twee saisoenen als vooren, daer voor altijt den

(1) nemaer = maar.
(2) constuijmen (coutume) = gewoonte.
(3) hoofddingen = hoofden.

wagenaer gehouden wordt op te nemen acht persoonen sonder meer. Sal oock in alle gevallen tsij op Antwerpen ofte Mechelen in de plaetse van den mensche gereckent werden die swaerte van dien, als een groote gelaeden maele (1) voor een halff mensche ende andere groite packetten nae advenant. Welverstaende, dat een metsere bousgel (2) ende cleijne matte, die men onder den arm dragen mach, sullen binnen gaen ende niet gerekent wesen sijn. Ende indien mindere getal van persoonen als vooren, tsij een, twee, drye, rechtstreeks begerden eenen wagen alleen thebben op Antwerpen ofte Mechelen, sal ofte sullen zijlieden in sulcken gevallen gehouden wesen de voorss. penninghen van de voorss. vracht te furneren, te weten op sijn prijs ende saisoen als vooren, met expresse conditie oft gebeurde, dat bij inundatie ofte enich ander inconvenient desen dijck niet well rijdbaer mochte wesen, zulcx dat van noode ware met de schuijt tot Steelhoven te varen, sal tselve geschieden tot coste vande wagenaers. Hebben voorts de voorn. regeirders van Geertruijdenberg belooft ende hemselven in den naeme als boven verobligeert, belooven ende verobligeren midts desen den dijck, streckende van der poorte derselver stede tot Steelhoven toe, metten eersten rijdtbaer te maecken ende te repareren, zoo in hoochte, zwaerte als oock breete, dat men deselven bequamelijck sal mogen rijden, soo well swinters als somers, rijsende denselven dijck ten minste twee Zuijthollantse voeten hemelhooch, daer hij nu op zijn laechste is ende tenminsten boven op zijn lijff achtien Zuijthollantsche voeten breet en int midden ront seven duijm hooger dan die canten aen wedersijden, omme bequamelijck aff te wateren druijpens ende afleggers binnensdijcx nae den eijsch van twerck ende als tselve zal geeffectueert zijn, sullen die Staten van Hollant enighe mogen comitteren, die aldaer sullen inspectie locaell ende

(1) maele = zak, reiszak.

(2) metsere bousgel = metselaars pak of zak.

oculaer nemen. Ende indien dezelve gecommitteerden alsdan bevinden de breete van de voorss. achtien Zuijthollantsche voeten niet genouchsaem te zijn, omme tot allen tijde ende besundere bij nachte twee wagens bequaemelijck mogen malcandere te wijcken, zullen zij gecommitteerde in zulcke gevalle vermogen ende geauctoriseert sijn te ordonneeren denzelven dijck noch een voet ofte halven te breeden tot heurlieder discretie, daernaer de voorss. van Geertruijdenberge belooft hebben ende belooven midts desen henselven te regueleren; sullen mede de voorn. van Zinte Geertruijdenberge gehouden blijven den voorss. dijck in sulcker gedaente van hoochte, swaerte ende breete als vooren, ten euwigen dagen tot heurlieder coste ende laste onderhouden, ende ten dien fyne sullen de Staten committeren enighe, die als heemraiden, alle jaers tweemael, als in de voorsomer ende in den herft, tot slandts costen den selffden dijck op de voorss. keure ende besteck sullen schouwen, euwelijck geduerende, ende bevindende enige faulten, zullen behoorlijcken tijt designeren den regeirders van den Berge, omme die gebrecke te remedieren; dies sullen ten expiratie van selven gepresigeerden tijt de voorn. heemraden tot coste vande voorss. stede tvoornoemde werck weder commen beschouwen, indient alsdan niet volcommen ende gemaeckt is alst behoort, zullen zij heemraden tselve openbaerlijck besteden naer den dijckrecht. Omme, al twelck voorss. is, te volcomen, hebben die Staten van Hollandt belooft ende belooven midts desen te betaelen, aen de voornoemde van den Berge te subvenieren totter somme van drye dusent Carolus gulden, te geven mitter tijt, naerdat den voorss. dijck in diligentie volmaeckt zal worden; sullen mede deselve Staten solliciteren tot slandts costen octroij, omme tot die jaerlijcxe onderhoudenisse van voorss. dijck, ten behoeve der voorss. stede te collecteren van elck paert, gaende ende kerende over dese voorss. passagie van den dijck, in een gelaeden vrachtwagen een oortken, ende niet van ijdele (1) waegens, noch die brouwerije

(1) ijdele = leege.

ende lantneringhe ruerende, ende dit geduerende zoo langhe, als de voornoemde van den Berge gehouden zullen zijn in de onderhoudenisse van den voorss. dijck; insgelijck mede confirmatie ende amplicatie van zeecker octroij, bij dewelcke die regeirders der voorn. stede zullen mogen sonder yemants wedersegghen tot reparatie van den voorss. dijck die aerde halen uijt het landt daer omtrent op schafrecht, ten naesten lande ende ten minster schaede, daerbij vougende seeckere peijne, sulcx deselve van den Berge daertoe instructie sullen leveren, doende mede tvoornoemde octroij van impost, midtgaders voornoemde confirmatie ofte ampliatie ende oock dese voorss. ordonnantie, zoo van schippers als van wagens, publiceren ter plaetsen, daert van noden wezen zal. Welverstaende, dat indien naemaels enige swaerigheijt valt op tgunt voorss. is ofte enich poinct van dien, tselve sal staen tot discretie ende verclaeringhe van de voorss. contrahenten, alle dinck ter goeder trouwen sonder enige fraude. In oorconde van desen soo is dese jegenwoordighe acte van beijde de voorss. parthijen onderteeckent, te weeten: uijten naem ende ter ordonnantie van den voorss. Staten zulcx alsvooren bij den advocaat van den voorss. lande ende van wegen den regeirders van Geertruidenberge bij Dirck Geritszz., Adriaen Reijnenszoon, burgemeesteren van der voorss. stede, Wouter Mathijssz. ende Gielis Vrancx, als gedeputeerden van de voorss. stede.

Aldus gedaen binnen den Haghe opten 7^en^ Juli 1561.

Onderteeckent: Jac^s^ van Eijnden, Geritssz., bij Adriaen Reinen, bij mij Wouter Mathijssz. ende Vrancx.

Onderstont geschreven: gecollationneert jegens zijne originaele ende is bevonden daarmede taccordere.

Bij mij onderteeckent: F. Valckesteijn.

Anno 1562. (Zie N°. 161.)

In den name ons Heeren, Amen. Bij der tenuere ende inhoudene van deesen openbairen tegenwoirdighen instrumente condt ende kenlijck zij enen iegelijcken, die deese certificatie sullen sien oft hooren lesen, dat in den jair desselfs ons Heren duijsent vijfhondert twee ende tsestich der maent Decembris, opten seventiensten dach, omtrent ter vierder uren nae middach, inder vijffster indictie des Pausdoms onzer alderheijlichste vaders in Goode, heeren Pii, bij der voirsienigheijt Gods der vierder paus van dyen name, in zijnen derden jaire, in presentie mijns notaris ende den getuijgen nae bescreven, soo sijn gecompareert ender verschenen die eerwerdighe ende discrete voirsichtige heeren, heere ende meester Goyart van Dorn, canonick ende Deken der cathedraelder kercken van Sint Jan, evangelist, tZertogenbosch, heer Goyart Blickman, canonick derselver kercken voirss. ende Dirick van den Berghe, eertijts rentmeester der stadt voirgezeijd, als gestelde executoiren ende volvuerders des testaments wijlen heer ende meester Jan van Wert, deken — als hij leeffden — der kercken voirgess.; ende hebben eendrachtelijcken tsamen ende elck van hun besondere, opelijcken verclaert ende verclaerden midts deesen, warachtich te zijne, als dat zij int jair voirleeden anno 1561 opten dertiensten dach der maent Augusty, ten huijse van Lijs offt Lijssbeth inde Sterre binnen der stede van Sunt Gertruijenberghe, minlijcke gerekent hebben aldair met eenen, genoempt Hubert Rutthen, bourger der stede voirss. ende bleeft aldoen ter tijt in de slot der rekeninghe, der executie van heer ende meester Jans van Weert, deken in zaliger memorien, *rechtverdelijcken schuldich eene summe van neegen ende vijftich Carolus gulden, het stuck van twintich stuivers,* als reste ende faulten van een jairlijcks renthe van vier ende twintich Rijnsch gulden, munte voirss. Ende betaelden die selve Huijbert Rutthen aldoen aen handen der heeren

executoiren, ten daghe als boven, twelff gelijcke Caroli gulden; ter goeder rekeninghe bleeff alzoo noch onbetaelt staen: seeven ende veertich gulden, geloovende Hubert voorss. op zijnen persoon alle zijne gueden, nu hebbende ende namaels te vercrijgene, die zelve resterende summe van seeven ende vertich gulden aen handen der voirgenoemde executoiren ofte hueren gemachtigden wel ende vol te betalen terstont als den boeckweijt, doen op 't velt offt den acker staende, rijp ende gedorst weesen zoude, alle droch, arch ende liste hier inne te buijten geslooten, presenteerende alles ende des boven voorss. staet die executoiren, bij hunnen eede tzamen, offt elcke bijsondere te versweeren ende te affirmeeren midts deesen, in dyen des noot waire. Van ende waerop die heeren executoiren voorss. begeerden van mij notaris ondergescreven in den qualiteijten boven verhaelt in der bester formen gemaect te wordene een offt meer instrumenten tot behoeff dergheenen, diet enichsins aengaen soude mogen. Deese dinghen zijn aldus geschiet ten huijse heer ende meester Goyart van Doorn, Deken voirss., staende tZertogenbosch bij Sint Jans-kercke, ten jaere, indictie, maent, daighe, ure ende pausdoms voirss., daerbij aen ende over waeren die eerbaer heere Ottho Buckins, priester ende beneficiael der kercken voirss. ende Arnt Peters die Bont, bourger tZertogenbosch, als loofflijke dairtoe geroepen ende gebeeden.

Christianus Schijndelius ad praemissa Notarius publicus, signavit et suo signo minuto confirmavit.

get. C. S.

Anno 1565. (Zie N°. 162.)

Philips, bij der gratie Godts, enz. allen den geenen, die dese jegenwoordiche sien zullen, zaluijt! Wij hebben ontfanghen de oetmoedighe supplicatie van onse lieve ende beminde die Staten van onse lande ende graeffscape van Hollant, midtsgaders die burgemeesters ende regeirders onser stede van Ste Geertruijdenberge, liggende in deselve lande, inhoudende hoe dat zij supplianten, omme te remedieren teegens tgroot ongerieff alreede wesende ende deurloop van den wateren ondiepten ende andere impedimenten dagelijcx soo langer soo meer op commende in de gemeene vaert ende passagie, die leijt omme in ende uijt Hollandt te commen over den Ouden Bossche, onderlinghe gemaeckt hebben zeecker accoort ende conventie, omme deur onse stede voorss. van Geertruijdenbergh een commedienser wech te openen tot gerieff van allen coopluijden ende anderen, bij daege ende nachte reijsende ende passerende in ofte uijt den voorss. lande ende dit op zeeckre conditien ende ordonnantie breeder verhaelt in den voorss. contracte ende accoorde, daer aff zijnde. Ende alsoo in denselven accoorde onder andere geconditionneert ende oock totte voorss. saecke grootelijcx van noode is, omme te mogen vervallen de groote ende sware oncosten, behoevende totte reparatie van zeeckeren dijck, ende omme des soomers ende swinters dien rijdtbaer te maecken, ende voorts ten eeuwigen dagen tonderhouden denselven dijck, streckende van de poorte van voorss. onser stede tot Stelhoven toe, die alsnu niet bruijckbaer oft rijdtbaer en is, te hebben octroij, omme te mogen collecteren ende ontfanghen eenen redelijcken impost, als van elck peert, gaende en keerende over de voorss. passagie van den dijck, in een gelaeden vrachtwagen één oortken, daervan nochtans ijdele wagens ofte die tot dienste van de brouwerije oft lantneringhe zijn, souden wesen vrij ende exempt, ende dat lange en ter tijt toe, de voorss. van

onser stede van Geertruijdenberge gehouden souden zijn in de onderhoudenisse van den voorss. dijck; midtsgaders oock omme te volcomen tgunt voorss. is, wel van noode is te hebben ende genieten trecht ende de commoditeijt in allen dijckaigien geuseert, omme die aerden, die men tot verhooginge, verbredinghe, beswaeringhe ende oock reparatie van den voirss. dijck zal behoeven uijten lande bij ende ontrent den voorss. dijck liggende te moeten haelen op schafrecht, daervan hemlieden bij wijlen hooger memorie onse voorvaders Maexmiliaen ende Philips, eertshertoghen van Oostenrijck, hertoge van Brabant ende grave van Hollandt tanderen tijden octroij verleent is, blijckende bij der originaele brieven van octroije daer aff sijnde; dan alsoe den voirss. dijck vorder streckt dan de jurisdictie van onser voorss. stede is van gelijcke van noode tot onderhoudt van den zelven dijck te mogen haelen d'eerde uijtten lande, liggende neffens ofte ontrent den zelven dijck op gelijck schafrecht als vooren, zoowel van de lande buijten als binnen sdijcx gelegen, ter naester laegen ende ter minster schade ende zoo wel van de liggende buijten die jurisdictie van de voornoemde stede, als daer binnen, tzij oock dezelve land toebehooren de buijtenluijden ofte den binnenluijden derselver stede, bijsondere zoe dezelve dijck excedeert de lemiten van de jurisdictie van de voorss. stede soo voorss. is ende dezelve landen mede altijts gelegen zijn beneffens ende ontrent denzelven dijck, de veele lasten van dien midtsdien mede subject zijnde, die oock bij denzelven dijck ende gebruijck van dien mede zullen wezen geprouffiteert; ende zoo de voorgenoemde supplianten alle de poincten, hier boven geroert, nootelijck ende behoeftig wesende totte wercken ende reparatie voorss. niet en zoude mogen volcomen ende genieten zonder alvooren daarop vercreghen thebben onsen oorloff ende consent, hebben zij ons daeromme seer oodtmoedelijck gebeden, dat ons believen wilde hen daer op te doen expedieren onse behoorlijcke opene brieven van octroije daertoe dienende. Doen te wetene, dat wij de

zaaecken voorss. overgemerct ende hier op gehadt tadvys van onsen lieven ende getrouwen die president en luijden van onsen raide ende reeckeninghen in Hollant, genegen wesende ter bede ende begeert van voorss. supplianten en op dat men te genoechgelijcker opbringen ende vervallen mach de groote ende sware oncosten, die tot verhooginge, verbredinge, beswaringe ende oock reparatie van den dijck, streckende van de poorte van onse voorss. stede van Geertruijdenberg tot Steelhoven toe, om den selven somers ende wintersdaechs rijdtbaer te maecken, nootelijck gedaen zullen moeten worden, hebben geoctroyeert, geconsenteert ende geaccordeert, octroyeren, consenteren ende accorderen, hen gevende oorloff ende consent uijt onse sonderlinghe gratie bij desen, *dat zij zullen mogen heffen ende lichten van elck peert, gaende oft keerende over de voorss. passagie van den dijck in eenen geladen vrachtwagen, één oortken*, sonder iet te moghen eijsschen oft exigeren van ijdele wagens ofte die tot dienste van de brouwerije oft landtneringhe aldaer passerende zijn ende dat voor eenen tijt ende termijn van thien jaeren naestcommende ende achtereenvolgende, te beginnen op huijden datum dezes; ende soo de voornoemde supplianten tot maecken ende repareren van den voorss. wech van noode bevinden de aerde te haelen uijten lande bij ende ontrent den voorss. dijck ghelegen op schafrecht, hebben hen geconsenteert, dat zij hen dienaengaende vuegen ende regueleren zullen nae de ordonnantiën, bij hen daerop vercreghen bij onse voorvaders in date van den anderen dach van Merte duijsent vierhondert vijff ende tachtentich, midts dat zij gehouden zullen wesen de voorss. aerde te haelen ter naester lage, ten meesten oirbaer ende minste schade ende soe waer bequaeme aerde buijten sdijcx onberooft zal laeten. Ontbieden daeromme enz. (zie No. 155).

Gegeven in onser stadt van Brussele den lesten dach van October int jaer ons Heeren duijsent vijffhondert vijff ende tsestich.

Anno 1567. (Zie N°. 163.)

Item in den eersten: ontfangh van het erfhuijs van Ariaen Huiben Visschers weeskinders wegen, het twelcke gehouden is anno 1564, stilo curie hollandiae, van die welcke den dach was geseijt Sinte Laureijs daer aen vervolgende, anno '65.

In den ersten ontfanghen van heer Cornelis, pastoor van der Maede, 34 st. van drij parcellen: van 1 tinne schotel 10 st., van noch 1 tinne schotel 18 st noch 1 tinne kan 6 st.

Noch ontfanghen van Henrick Cornelissz., brouwer, van 1 tinne schotel 10 st. 2 oort.

It. noch ontfanghen van Gerit Jansz. tsamen van 1 kanneken ende 1 kandelaer 6 st. 3 oort.

It. noch ontfangen van Cornelis Neefken van twe parcelen: van een coeperen mellickan 19 st. en van een spenne (1) 8 st, beloopt samen 27 st.

It. noch ontfangen van Gerit Huben van 1 bedde en poeluwe 34 st.

It. noch ontfangen van Cornelis Braet van 1 sitten (2) 30 st.

It. noch ontfanghen van Peer Huben van een gremel (3) koeij 11 Kar. gld. 10 st.

It. noch ontfanghen Aert Cornelisz. boede van der Maede van 1 swarte blaer koeij 20 Kar. gld.

(aan den voet der 3e bladz.) Summa ende dat over die helft vande erfhuis cedulle . . . . 38 Kar. gld. 12 st. 3 oort.

Item noch ontfanghen van die kinderen wegen drie veertelen boeckenden ende een loopen, die welcke gewasschen waren op die stede, Anno 66 . . . . 5 Kar. gld. 13 st.

(voet 4e bladz.) Summa . . . . 5 Kar. gld. 13 st.

---

(1) spenne = zetel, bank.

(2) sitten = zetel.

(3) gremel = bonte.

It. noch ontfanghen van eenen merrigen lants, die Arien Maet gebruick heeft 10 Kar. gld. 10 st., verschenen A° 56.

Item noch ontfanghen van Toen Bootten ende Daen Willemsz 35 Kar. gld. ende dat in afcortinge van meerder som van hout; noch ontfanghen van Toen Boot van elsen hout 7 Kar. gld. 5 st., tsamen 42 Kar. gl. 5 st.

It. noch ontvanghen van Tonis Hubrechtss. op rekeningh van eenen merrige huerlandts te Drimmelen 4 Kar. gld., noch daer op ontfanghen 6 Kar. gld. 12 st., op rekeninge noch ontfanghen van Tonis Hubrechtss. 38 st.

Summa tsamen 12 Kar. gld.

Anno '67.

Item ontfanghen van Claes Zweeren van eenen mergen lants, die hij gehuert hadde van Visscher kijnder 12 Kar. 10 st.

(voet 5e bladz.) Summa. 77 Kar. gld. 10 st.

Noch ontfanghen van Lenaert Sweeren 4 Kar. gld. van lanthuer, hier heeft afgetogen Adriaen Huijben 2 Kar. gld. van het kijnt te houden.

Item noch ontfanghen van Commer Braet ende Bernaerden tsamen 13 Kar. gld. van lanthuer, de anno voorss.

Item noch van visscher Huijben van twee jaeren lanthuer 10 Kar. gld., dese lanthueren zijn afgerekent voer dat hij Peeterkens gehouden heeft . . ergo niet.

Anno '67.

Noch ontfanghen van Bernaert van der Maeden van lanthuer 4 Kar. gld. op rekening.

Noch ontfanghen van Lenaert Sweeren op rekening van lanthuer 30 st., verschenen Martini '67 . . summa 20 Kar. gld.

(voet 6e bladz.) Totalis summa loopt 140 Kar. gld. 15 st. 3 oort.

Dit betalinghe ende uijtgeef tegens den voorgaenden ontfanck gedaen.

It. soe heb ik Gerit Janss. betaelt voer die kinderen tot aen corssen van dickadsie te Drimmelen 25 st.

It. noch betaelt voer die kinderen den thienden penninck 20 st., van die kinders lant.

It. noch betaelt aen Doerken voer die kinderen 11 st.

It. noch betaelt van den boeckent te dorssen 12 st. en 1 blanck voer die kinderen.

It. noch betaelt Alijt Tonen drie jaersijsen, ellicken sijns van 2 Kar. gld., beloopen samen 6 Kar. gld.

(voet 7e bladz.) Summa 9 Kar. gld. 8 st. 3 oort.

It. noch betaelt Wouter Mathijssz. van hoij, dat Ariaen Visscheren heeft gehadt bij Neelgen Meijen tijden, 3 Kar. gld.

It. noch gecoft in die Osterhoutse merct drie ellen laken en een vierendeel, beloopt met het scheergelt 53 st. 1 oort.

It. noch betaelt tot die burgemeesters van schade, die den kinderen hebben gehadt van sheeren sijns . . 22 1/2 st.

It. noch betaelt voer die kinderen van sheren sijns tot die treiseiniers (1) 5 st. 1 oort.

It. noch betaelt van over te setten het lant in sheeren sijnsboeck 3 st.

(voet bldz. 8). Summa 7 Kar. gl. 4 st.

It. noch betaelt Clareijs Cormen van geleent gelt, dat Visser had geleent tot Clareijs Cormen, 16 Kar. gld. 19 st. 2 oort.

It. noch betaelt Jan Goverden van der Heij twe jaercijnssen, elcken cijns van 14 st., tsamen 28 st.

It, noch betaelt aen kerckenrechten voer Neelken Meijen 40 st.

It. noch betaelt tot die bode op die Maede van drinckschult, dye Ariaen oom verdroncken had bij Neelken Meijen tijden 45 st.

(voet 9e bldz.) Summa 22 Kar. gld. 9 st. 2 oort.

It. noch gecoft 5 ellen linden lakens voer die kinderen, belopen tsamen 25 st.

---

(1) treijseiniers = schatbewaarder (ontvanger).

It. noch gecoft een paer schoen voer Jenneken 5 st.

It. noch Geijben den blauverwer van 2 schorteldoeken te verven, 2 blancken.

It. noch betaelt tot Drimmelen voer eene merrigen lants van schattinge 6 1/2 st. voer die kinderen.

It. noch betaelt heer Dircken twe jaer sijsen, elck 22 1/2 st., beloopt tsamen 45 st., te weten tjaer van 60 en 61.

(*voet 10e bldz.*) Summa 4 Kar. gld. 3 st.

It. noch gegeven heer Dircken 27 st. voer dat hij tlant opgewonne hadde ende coopdagen daeraf gehouden had.

It· noch geset tot strijckgelt, doen wij die kinder lant verhuerde, 2 Kar. gl. in tjaer 56, den 6en dach Januarij.

It. noch betaelt Meerten den coster van Drimmelen van schattingen van eene merrigen lants 5 st.

It. noch betaelt Lieven Dekens een veertel roegen (1) costen 42 st. van verloopen pacht.

It. noch betaelt Hendrick Lieven Dekens 11 st. van coopdagen, die hij op der kinderen lant gehouden hadde.

(*voet 11e bldz.*) Summa 6 Kar. gld. 5 st.

It. noch betaelt Adriaen Janss. van Schreevenmoer (2) 8 K.g. van lant, hetwelck visscher Huijben van Adriaen Janss. gecoft hadde, daer zijn kinderen op bedeel sijn.

Item noch Peter Dirck Floeren betaelt 2 jaersijnsen van Visscher Huijben weeskijnder wegen, elcken sijs 4 K.g. tsjaers, beloope tesamen 8 K.g.

Item noch heer Dircken betaelt 2 jaersijnse 45 st.

Item noch voer Visscher Huijben dochter Jenneke een paar scoen 6 st.

Item noch Jannekens een paar cousens 7 st., noch neef meester Uriaens eene zijns betaelt 17 st. 1 oort.

(*voet 12e bladz.*) Summa 19 K.g. 15 st. 1 oort.

Noch gegeven Tonis Mertenss. van twee zijnsen 55 st.

Noch gegeven van sheeren zijns 3 1/2 st. en van dorschen 3 1/2 st.

(1) roegen = rogge.

(2) Schreevenmoer = 's Gravenmoer.

Noch Alit Toenen betaelt twee K. g. van eenen zijs, die verschenen was in tjaer 65.

Noch Adriaen Huijben Visscher gegeven van kijnder wegen 30 st.

It. noch gecoft voer Jannekens 2 ½ el lakens 3 K. g. 7 ½ st., noch 2 ½ el voeder lakens 30 st.

Noch eenen twijnen (1) boert, cost 5 st.

(*voet 13e btadz.*) Summa 11 Kar, gl. 14 st. 2 oort.

Noch een el lijnden lakens 3 st., noch 5 st. van maeckgelt van den rock; noch Jannekens een lijfken gemaeckt 24 st., noch Jannekens een paer cousens 7 st., noch Jannekens een schort gemaeckt 14 st.

Item noch Lijnkens gemaect een lijfken 25 st., noch een paer kouskens 7 st., noch Lijnkens een schort, 14 st.

It. noch Jannekens een doek gecoft 3 st, noch eenen doeck, cost eenen stooter, noch een mutsse 1 st.

Noch gegeven van eenen rock ende van twee lijfkens ende twee schorten 8 st., noch voer Jannekens gecoft eenen schelen (2) hoet 4 st.

(*voet 14e bladz.*) Summa 5 K. g, 17 st. 2 oort.

It. noch Joost in den Bock betaelt eenen zijs op die kijnderlant tot Drimmelen 30 st.

Noch Jannekens een zielken (3) gemaect 36 st.

Noch Jannekens twee hemden gemaect 20 st.

Noch gegeven Dingem. in den Bouck 2 K. g., van schade, min een oort, die dair op geloopen was van twee achtendeel roegs.

Noch twee K. g. betaelt Joostgen van Gils van zijsen.

Noch 14 st., die ick Jannekens gaf, doen zij tAntwerpen vour, (4) noch gegeven Aertken Heijn die brouer, doen hi haer weder brocht van Antwerpen, 4 st.

---

(1) twijnen = garen.
(2) schelen = schedel.
(3) zielken = jakje, lijfje.
(4) vour (voer) = trok.

Noch Peerkens gecoft een paer schoen met een paar cousens 8 st.

Noch gegeven 4 st. van schattinge van eenen mergen lants gelegen tot Drimmelen.

(*voet 15e bladz.*) Summa 9 K. g. 16 st. 3 oort.

It. noch Jannekens gegeven 3 blancke, daer zij voederlaeken om coft in haer lijfken te setten, noch een doeck 5 st. 1 oort.

It. noch Joost in den Bouck betaelt een zijs 30 st.

It. noch betaelt heer Dircken van eene zijs 22½ st.

It. noch aen dijckgelt 30 st. van enen mergen lants tot Drimmelen.

It. Peerken een paar scoen 4½ st.

It. van schattinge van een mergen lants tot Drimmelen 4 st.

It. noch gegeven Gielis Mathijss. van eenen zijns 47 st.

(*voet 16e bladz.*) Summa 7 K. g. 15 st.

It. noch van heeren zijs van twee jaeren 9 st.

It. noch Tonis Mertens zuster eenen zijs 25 st.

It. noch gegeven 34 st. visscher Huyben dochter Maeijkens.

It. Peerkens gecoft een paer schoen 4 st., noch Jannekens een paer schoen 6 st.

It. Beijnen Janss. van zijs 3 veerdelen rogs, 33 st. elcken veerdel, beloopt samen 9 K. g. 19 st.

It. noch betaelt Adriaen Geritss. van Huijben . . . . te vermaeken ende van Maeijken lijfken 6 st.

(*voet 17e bladz.*) Summa 10 K. g. 10 st. 1 oort.

It. noch Maeijkens gedaen 2 K. g., doen zij tSevenberge ginck woonen.

It noch Peeterkens een lijfken gemaect 22 st.

It. noch gegeven die cleermaekers 10 st, dat Janneken soude leeren naeijen.

It. noch Lijnkens gemaeck een zielken, daer heb ick in verleijt 34 st. en noch aen eenen twijnen boert met eenen lakende swerten boert 6 st.

It. noch Adriaen Neel Jannekens betaelt 19 st. van hout,

dat visscher Huijben van hem gecoft hadde, doen die kijnder moeder noch leefde.

It. noch Jannekens een paar schoen gecoft 6 st.

It. noch gegeven Merten Willem Ghijsen van vier jaersijnzen 30 st.

(*voet 18e bldz.*) Summa 8 Kar. gld. 7 st.

It. noch gegeven tot Drimmelen van het lant van schattinge $5\frac{1}{2}$ st.

It. noch gegeven Adam Aert Damen van die kijnder lant in die Pluckmaede $7\frac{1}{2}$ st.

It. noch visscher Huijben van Peeterken te houden, 3 K. gld.

Noch visscher Huijben dochter Huybekens gegeven 2 K. gld., daer sij haer om gecleet heeft, die zij ontfangen heeft van Kommer Braet.

Noch betaelt int jaer '68 van strijckgelt van die kijnder lant te verhueren 20 st.

(*voet 19e bldz.*) Summa 6 K. gld. 13 st.

Betaelt Ariaen Hubrechtss. Visser, dat hem quam van de voorss. kijnderen 3 K.G.

Betaelt Airaen Peeterss. 30 st. op rekening voor een veertel rogge, also hij Janneken aengenomen heeft te houden voor drie veertelen roge twe gheheele jaeren, innegegaen Paeschen, ano 1567 ende eijndent Paeschen '69.

Betaelt Joost van Gils over die helft van 5 K. g. uijtwijsens der quitancie 2 K. gld.

Noch denselven betaelt van costen van proces 16 st.

Betaelt burgemeesteren en schepenen ende secretaris voor trecht deser rekening 30 st.

Betaelt Geraerdt Janss. Lam van twee jaeren montcosten van Jennekens te houden, sjaers 3 K. G. 10 st. . . . . 7 K. g.

Bet. denselven Gerit Janss. Lam voor zijne moeten, vacatien ende van erfhuijscedulle inne te halen 3 K. Gld.

(*voet 20e bldz.*) Summa: 18 K. Gld. 16 st.

Totalis utgeven loopt: 149 K. Gld. 4 st. 2 oort.
ende den ontfanck als vooren: 141 K. Gld. 15 st. 3 oort.

Aldus meer uijtgegeven dan ontfanghen de zomme van: 7 K. G. 8 st. 3 oort.

Gedaen en gehoort bij burgemeesteren ende scepenen. Actum den 15 February 67 stilo curie Holl. in presentie Jan Corneliss. ende Cornelis Heijs, burgemeesteren, Dirck Geritss., Ariaen Reijnens. ende Henrick Brouwer, scepenen in Sinte Geertrudenberghe.

(get.) DE HOOGHE.

Anno 1569. (Zie N°. 164.)

Compareerden voor schepenen der stede van sinte Geertruijdenberghe onder nae gescreven: Mariken van Teijlingen ende heeft geattesteert, getuijcht ende verclaert, attesteert, tuijcht ende verclaert midts desen bij eeden, ter instantien ende ernstighen versoucke van Mr Cornelis Dielen, tollenaer, dat warachtich is, dat *Joost Antoniss., Schouteth tot Sinte Geertruijdenberghe haeren wilttgen man saliger, den tol in collectatie ende op rekeninghe bedient heeft menich jaer* ende is geleden omtrent den tijt van 30 jaeren ende heeft denzelven opter Mede in pachtinghe gehadt ende heeft den behoirlicken tol ontfanghen van den onvrij goeden, die alhier ten Berghe metten wagen aenquaemen, ofte van Oisterhoudt, ofte Steenlonen metter schuijte ende wordden van Sinte Geertruijdenberghe afgescheept nae Dordrecht, na Rotterdam, na Delft, nae Gouwe, na Gorkom ofte Gelderlandt ende worden in Hollant ontladen ende gelost, ende wederom van de onvrij goeden, die in Hollandt waren geladen ende nyet vertollt en hadden in eenige Zeeuwsche tolle, of tollen van Geervliet, oft Dordrecht ende opgescheept worden alhier ten Berge oijck den behoirlijcken tol ontfanghen heeft, als van bijen, lakens, paerden, aencomende ofte varende, ende is alsoo voir en na sijnen tijt geuseert geweest.

Compareerde noch Aert Antoniss., oudt raidt der voirss. stede, oud omtrent 58 jaer, Jochim Govaertss., oudt scut der voirss. stede, oudt ontrent 51 jaer, Claes van Almkerck, oudt ontrent 32 jaer, allen schippers deser stede, tuijgen ende verclaren bij heuren eede, ter instantie van M[r] Cornelis Dielen, dat warachtigh is, dat den stroom loopende beneffens Sinte Geertruijdenberghe, dat deselve coompt uijt Zeelant ende wel wetende, dat deselve vloet compt uijt Zeelant van westen in ende dattet somwijlen bij hooghe vloeden hier brack vloet, oyck mede bij opwater alhier oyck mede water van boven compt. Joachim Govaertss. voorss. verclaert, hoe dat hij wesende in den tol toe Schoonhoven vraechden, hoe dattet bij quam, dat men aldaer most geven van elck hondert tonnen turfven een braspenninck ende tDordrecht ende ten Berch mer enen stuver, waerop zij antwoorden, dat den tol van Schoonhoven was in tsoet ende te Dordrecht ende ten Berge gereeckent worde voir int soudt.

Actum opten 26 Augustus, anno 1569, ter presentien Henrick Gorneliss. Brouwer ende Sebastiaen Joosts., scepenen in Sinte Geertruijdenberghe.

(get.) De Hooghe.

Anno 1580. (Zie N[e]. 166).

Alsoo tot kennisse van zijnder Excellentie onlancx gecomen is van eenen Jeremias Minckeler, met zijne mededoenders hem vervoirdert heeft, zeer naebij de stadt van St. Geertruijdenberg onder den Ambacht van Standhaesen, op te slaen een hutte ofte kete, aldaer vercoopen wijn ende bier ende dat niettegenstaende bij dien van den raide ende reeckeninge tot Breda van zijn Excellentie wegen verboden is geweest om diversche redenen ende oirsaeken, sonderlingen voor den jegenwoordige tijte militerende, dat niemandt alsulcke timmeringhe aldaer op een halven mijle naerbij

de voorss. stadt en zoude mogen doen, hij Jeremias den voorss. bevele niet en heeft naergecomen ofte geobidieert, noch de voorss. kete ofte hutte willen afbreecken ende dat de peijnsen staet, dat andere tsijnen exemple van gelijcken souden doen willen, soo ist dat om alle inconvenienten, die daeruijt souden mogen reijsen te scheuwen ende te voorcomen en andere moverende redenen, zijne Excellentie heeft geordonneert ende bevolen, ordineert ende beveelt wel expresselijck bij desen, op pene in sijne ongenaede te vallen ende oversulcx gestrafft te worden, den voorss. Jeremias zijne consorten ende mededoenders, *dat zij de voorss. hutte ofte kete terstont ende sonder vertreck* (1) *affbrecken ende vandaer doen ende aldaer voortaen geen wijn ofte bier meer te slijten oft tappen bij hun zelven oft yemant anders off anders eenich geselscap aldaer meer te setten oft aan te houden*, verbiedende van gelijcken allen ende eenen yegelijcke, dattet zij voortaen enige huijsen, keten ofte hutten aldaer meer op te slaen oft timmeren, zonder sijnder Excellenties expressen consent ende toelaeten ende dat tot eene ure gaens nae int ronde van den voorss. stadt van Geertruijdenberge, welcken volgende, ontbiet ende aucthoriseert zijnder Excellentie jonckeren Anthonissen van Brecht, Gouverneur derzelver stadt, dat zoo de voorss. Jeremias in gebrecke blijft van de voorss. kete wech te doene, hij de zelve terstont feijtelijck ende metterdaet sonder dissimulatie doe affbreecken, wech doe ende voor verbeurt ende geconfisceert behoude, belastende insgelijcke den schouteth van Drimmelen, Hoogeswaluwe, Standthaesen, Twintighoeven, des van noode wesende, dese jegenwoordige ordonnantie te vercundigen ende aff te roepen ende voortaen tallen tijden scherpelijck ende onverbreckelijk bij eenen yegelijck te doen onderhouden ende observeren, want zijnder Excellentie gelieft sulcx. Is gedaen tot Antwerpen onder den naem ende cachet van zijnder Excellentie den thienden Meij, anno 1580.

(1) vertreck = uitstel.

Anno 1581. (Zie N°. 167.)

Philips, bij der gratien Godts, Coninck van Castillien, enz. Allen dengeenen, die dese onse letteren gethoont zullen worden, saluijt! Alsoo de burgermeesters ende regeirders der stede van Geertruijdenberg in den naeme van de gemeene burgers derselve stadt ons verthoont hebben, dat de voorss. stede ende ingesetenen van dien, staende deese troubelen, grootelijckx verachtert, verarmt sijn, sitten alsnoch sonder enige neringe in groot verdriet ende benoutheijt, als wesende een frontier stede, gesingelt van der vijanden, die dagelijcx hen ontrent derselver stede verschijnen tot offentie ende becommeringe van de burgerije, waer deur, als oock tot beschermenis van de voorss. stede ende provincie van Hollandt, sij van aenbeginne van troubels noijt sonder garnisoen van soldaten en zijn geweest, zulcx dat zijluijden, van oudts met zober innecomen versien wesende, doer gebreck van neringhe ende sware lasten van oirloge ende anderssints zeer ten achteren gegaen, waerduer de voorss. stede ende ingesetenen van dien gescapen zijn te niete te commen, tenzij henlieden enich secoure geschieden, ten welcken fijne zij supplianten, om een weijnig te becommen ende voorss. stede wat neringhe te brenghen tot sustentatie der stede lasten ende der ingesetenen van dien, naerdien zij van oudts met schoone jaermerckten geoctroyeert, gepreviligeert ende versien waeren, souden die garne weder in treijn bringen, versoeckende daeromme de voorss. thoonders oodtmoedelijck, dat wij henlieden soude willen versien ende gunnen in de plaetse van vier jaermerckten, die henlieden van oudts geaccordeert waeren geweest, drye jaermerckten van peerden, besten ende alderhande vee, elcx den tijt van vier dagen geduerende, ingaende ten dage hiernaer gespecificeert met behoorlijcke vrijdomme ende henlieden daertoe te verleenen onse opene brieven in zulcke saecke dienende. Doen te wetene, dat wij de saecken voorss. overgemerckt

ende hier op gehadt d'advisen van die van Dordrecht, Gorichem ende Heusden, als naestliggende steden, genegen wesende ter bede van der voorss. remonstranten ende begeeren, henlieden tot soulagement van heuren schaden ende lasten, geduerende desen oirlogen geleden, midtsgaders tot alle vordernisse der voorss. stede van Geertruijdenberg, zooveel als doenlijck is gratificeren, hebben bij deliberatie ende goetduncken van onsen lieven ende welbeminden neve, den Prince van Orangien, grave van Nassou, onsen stadthouder ende capiteijn-generaell over onsen landen van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslant ende Oetrecht, denzelven remonstranten in den name als vooren gegunt, geoctroyeert ende geaccordeert, gunnen, octroyeren ende accorderen uijt onse sonderlinge gratie bij desen binnen *der voorss. stede van Geertruijdenberge te mogen opstellen, erigeren ende iaerlijcx houden drye vrije jaermerckten van paerden, beesten ende alrehande vee,* elcke merckt vier daegen aen malcanderen geduerende; d'eerste ingaende ende beginnende Donderdaechs naer beloocken Paesschen; de tweede des Manendaechs voor Margrietendach in Julio ende de derde sdaechs naer Lamberty, wesende den 18^en^ in Septembry, auctoriseren henlieden bij affixie van billetten, omme ter plaetse des noot zijnde, de voorss. drye vrije jaermerckten bekent te maeken, binnen welcke vier daghen telcker marckt alle diegeene, die deselffde jaermerckten begeeren te besoecken, sullen aldaer vrijelijck ende onbelet mogen verkeeren ende hantieren coopmanscap en te dien eijnde hebben wij denselven verleent ende verleenen bij desen vrij ende vast geleijde ende veijlicheijt de voorss. jaermerckten geduerende, zonder dat zij gaende, commende, blijvende, heur coopmanscap doene ende wederkerende, gehouden, gearresteert ofte becommert sullen worden aen lijff offt aen goederen om enige andere zaecken, uijtgesondert onse eijge schulden ofte penninghen, hierinne oock gereserveert onse ende onser voorss. landt van Hollant vijande ende die gene, die onse ende derselffder lande wederpartije houden oft uijt

der voorss. stede gebannen mogen zijn, behoudelijck dat de voorss. thoonderen gehouden werden desen jegenwoordighe metten eerste te doen registreren binnen onser camere van de reeckeninge in Hollant. Ontbieden daeromme ende bevelen onsen voorss. stadthouder, presiderende ende andere luijden van onsen raiden ende reeckeninge in Hollandt, den schout der voorss. stede van Geertruijdenberghe ende allen anderen onsen officieren, rechteren, justicieren ende ondersaten van wat qualiteit ofte conditie die zijn, dat zij den voorss. remonstranten ende allen den inhouden van desen doen laeten ende gedoogen rustelijck ende vredelijck ende volcomelijck genieten ende gebruijcken, zonder hen daerin te doene, noch te laeten doen enich hinder, letsel ofte moeijenis, ter contrarie, maer veeleer denzelffden tot onderhoudenis van desen te bewijsen alle faveur ende behoorlijcke assistentie, want ons alsoo gelieft. Des toirconde hebben wij den zegele van onse leenhove van Hollandt, twelck wij in gelijcke zaecken gebruijcken, hier aen doen hangen.

Gegeven binnen onser stadt van Amsterdam op den 24[en] dach Aprilis int jaer ons Heeren 1581 ende van onsen rijcken te weten van Spaengien, Sicillien: tses en twintichste ende van Napels: tacht en twintichste.

Anno 1584. (Zie N°. 168.)

Wij schouteth, borgemeesters, schepenen ende raet der stede Geertruijdenberge doen condt allen luijden ende eenen igelijcken, dien dese onse letteren sullen sien ofte hooren lesen, saluijt! Dat de schippers gesaemenderhant van de groote schepen aen ons versocht hebben tot diversche tijden, omme te hebben een gilde-broederschap, om henluijden daernae te mogen reguleren op de poincten ende artyculen soo hiernae volghen.

1. ARTYCKEL.

In den eersten: dat hier egeene vreemde schepen en sullen moghen comen laeden eenigherhande goederen, die bij den coopman hier souden mogen gecocht ofte voorbij gebracht werden, om alhier gelaeden te worden, dan ten waere saecke, dat sijlieden hier met volle vracht gelaeden inne quamen sullen alsdan wel hier op haer eijgen haeven mogen laeden, oft ten waer saecke, dat alhier egeene schepen ofte schuijten en waeren, om den coopman te gerieven, op een boete van telcker reijse te verbeuren de aengenomen vracht ende daerenboven noch te verbeuren tien schellingen, deen derdendeel tot behoef van den officier, dander derdendeel tot behoef van den armen ende tderde derdendeel tot behoef van den gemeenen gilde.

2. ARTYCKEL.

Item wanneer eenich vreemt coopman een schip ofte schuijte huert in presentie van een ofte meer schippers, sullen gehouden sijn malcanderon caevelinghe (1) te doen, die er int aennemen bij geweest sijn ende mede begeeren te caevelen, op de selven voorwaarde soo de vracht aengenomen is, midts dat het schip ofte schuijt van dengenen, die alsulcken kaevel toegevallen is, bequaem sal wesen, omme alsulcke goederen te laeden tot discretie van de deeckenen ende ommegangers ende tot contentemente van den coopman, midts dat den coopman sijnen huer hebbe sal.

3. ARTYCKEL.

Item sullen alle vrachtschepen ende schuijten alle jaers gevisiteert worden bij deeckens ende ommegangers van den gilde, ofte die selfde bequaem sijn, omme den coopman met sijn coopmanschap te dienen ofte niet, ende soo vrachtschepen ofte schuijten niet bequaem, propys ofte suffisant bevonden en worden, die en sullen niet eer caevel moegen

(1) caevelinghe te doen = door het lot laten beslissen.

trecken, voor ende aleer dieselve bij deekens ende ommegangers ende haer deeckens, met advisė van hem, bequaem sullen verclaert sijn.

4. ARTYCKEL.

Item dat alle schippers van deser haeven, wat goederen sij coopen, voor hen selven oft voor eenen vreemden coopman, daer sij last ofte machte van hebben ofte gemachtich af sijn, het sij op Hollant, Zeelant, Brabant ende Vlaanderen, sullen vermogen deselve te voeren, sonder eenighe caevel te doen.

5. ARTYCKEL.

Item dat alle schippers hier sullen mogen comen laeden haer eijgen coopmanschap in haer lieden schepen, tzij dat sij gelaeden ofte ledich incomen.

6. ARTYCKEL.

Item dat egheen schippers en sullen vermoghen eenighe vracht boven vracht aen te nemen ofte doene den anderen ter cause van dien hinderlijck wesen ofte hij moet los ende ledich wesen, op de boete als boven.

7. ARTYCKEL.

Item soo wat poorter ende borger begeert hem in des schippers-gilde te begeven ende in de voorgedaene kosten niet en heeft gecontribueert ofte heeft willen contribueren, sal van nu voortaen betaelen voor sijn inkompste tien schellinghen.

8. ARTYCKEL.

Item als wanneer hen kinderen in selve gilt bevrijt worden, sullen betaelen acht stuvers.

9. ARTYCKEL.

Item voorts, aengaende de jaerpenninghen, de groote schepen sullen jaerlijcks betaelen acht stuijvers ende overdecte

schuijten ses stuijvers, midts dat de jaerpenninghen voorss. sullen geemployeert worden tot hunne arme schippers, die van ouderdom oft andersins niet meer en connen ghewinnen.

10. ARTYCKEL.

Item voort noch hierbij te mogen ordonneren sommige poincten ende articulen totten zelfden gilde noodich sijnde ende bij deeckens, ommegangers ende gemeen gesellen ende tot der stede profijt, ende dit al dienende tot wederseggheen.

Des torconden zoo hebben wij schout, borgemeesters, schepenen ende raet der stede Geertruijdenberghe voorss. het groot segel der voorss. stede desen letteren doen aenhangen int jaer ons Heeren duijsent vijffhondert vier ende tachtich, vier daghen in Octobris.

N.B. Deze gildebrief is belangrijk uitgebreid 24 Mei 1594.

Anno 1588. (Zie N°. 169.)

Alexandre, duc de Parme et Chevalier de l'ordre, Lientenant-Gouverneur et Capitaine général.

A tous Lieutenans, Gouverneurs, Chiefs, Coronelz, Capitaines et gens de guerre, ensemble à tous aultres justiciers, officiers et subjects du Roy monseigneur qui ce regardera et ces présentes seront monstrées, salut!

Nous vous mandons et commandons au nom et de la part de sa Majesté *qu'ayez à laisser entrer librement au Sas de Gand envers la ville d'Amiens Cornelis Joossens van Ghijhelt* avec toutes telles denrées et marchandises qu'il y voudra amener en batteau, soit de Hollande, Zelande ou d'ailleurs, pour les y vendre et distribuer à son plus

grand prouffit, et après s'en retourner ainsi que bon luy semblera en paiant préalablement les doits de licences pour ces denrées, sans lui faire mettre ou donner, ny souffrir estre fait, mis ou donné, aulcun trouble, arrest ou empeschement. Durant ce passeport pour le temps et terme de six mois. Fait à Gand, le 4me jour d'avril 1500 quatre-vingt et huyt.

(signé) ALEXANDRE DE PARME.
Par ordonnance de son altesse
PARNIER.

Anno 1590. (Zie N°. 171.)

A Messeigneurs,
Messieurs de la Chambre des Récompenses.

Remonstrent très humblement et en toute pénitence les soeurs de St. Catherinendale en la ville de St. Gertrudenberghe, comme ladict ville estant surprise par les rebelles le dernier jour d'aoust septante-trois, (1) les pouvres suppliantes sont esté contraintes d'abandonner ladict ville et se transporter en la ville de Bois-le-ducq où ils ont vescu l'espace de dix-sept ans en grande pouvreté. Or est que durant leur absence sont rompus et abattus grande partie de leur monastère et édifices, tant esglise qu'aultres, et édifié sur le mesme fond une grande belle maison ou palais par feu le Prince d'Oranges, tant des matériaulx de ses édifices rompues que aultres, et comme ladict ville est réduite à l'obéyssance de sa majesté et que par les placcarts de sadicte Majesté est ordonné que les personnes ecclésiastiques pouraient reprendre et rentrer en la possession de leurs fonds avecq les édifices et méliorations y faictes par les rebelles, sans en debvoir payer aulcunes méliorations, sy retirent les suppliantes vers Vos Seigneurs, *suppliants très*

(1) 1573.

humblement qu'elles soyent servies d'accorder aux suppliantes de pouvoir entrer en la possession desdicts leurs fonds, édifices et méliorations et ordonner au recenseur des confiscations en ladict ville, Mathieu Dalscheidt, de laisser suivre aux suppliantes lesdictes fondations, édifices et méliorations et en cas que ce pour aulcune respects ne se pourait faire, leur accorder en considérations de ce que dessus et grandes aultres pertes de leurs terres et héritages hors ladict ville qui sont appliqués à boulewartz, loopschans et aultres fortiffications de ladict ville, une récompense de douze cens florins, payables sur les pêscheries et domaines du feu le Prince d'Oranges.

Quoy faisant, etc.

Les Socurs de St. Catherinendale
en la ville de Gertrudenberghe.

Buiten op het origineel staat:

L'advis des officiers des confiscations
de St. Geertruijdeberghe.
A Bruxelles le 7 Mai 1590.
(Signé) PARNIER.

Anno 1590. (Zie N°. 172.)

Sur ce que les scouttette, bourgmestres, échevins et conseil de la ville de St. Gertrudenberge ont faict remonstrer à Monseigneur le duc de Parme et de Plaisance, ehevalier de l'ordre, lieutenant-gouverneur et capitaine-général pour le roy notre sire es pays de par deça, que combien que les bourgeois et inhabitans d'icelle ville sont à toutes occurences subjectz et contribuables à toutes les charges, contributions et impositions personnelles que se mectent suz en icelle, et dont par conséquent ils ne debvroyent estre tenuz de contribuer à semblables impositions que se payent au plat pays;

ce nonobstant les inhabitans des villaiges de la entour prétendent charger lesdicts de Ste Gertrudenberge en toutes contributions à cause des biens quilz ont esdicts villaiges, contraire à la déclaration que Son Alteze a faict en respect de ceulx de Breda, le 17 de May 1500 octante et trois, — supplians partant très humblement lesdicts de Ste Gertrudenberge que Son Alteze fut servie en conformité de ce *déclairer leurs biens et héritaiges situéz esdicts villaiges et plat pays semblablement exempts et libres desdicts impositions et charges personnelles* et leur en faire depescher acte en tel cas pertinent. Sadicte Alteze, ce que dessus considéré, a déclairé et declaire par cestes que ceulx qui ont toujours accoustume tenir fixe résidence et domicille dedans les villes, et que supportent illecq avec les aultres conburgeois les impositions, gabelles et semblables charges sont exemptz des contributions personnelles dont on les vouldroit charger pour les bien quilz ont situéz au plat pays. Trop bien nest l'intention de sadicte Alteze que ladicte exemption se puist extendre pour le regard de ceulx qui se sont partiz des villaiges pour s'exempter des charges et contributions en fraulde des aultres inhabitans. Ordonnant partant sadicte Alteze que lez ait a se régler selon ce audict Ste Gertrudenberghe et ailleurs, avec deffense à tous ceulx que convient de ne molester lesdicts supplians à raison de ce que dessus, et qu'en dépend ainsi les laisser joyr plainement et paisiblement de ladicte exemption en la forme et maniere que dict est, sans aulcune difficulté. Faict à Bruxelles le 2 de mars 1500 quatre-vingtz et dix. A. V.

signé: ALEXANDRE.

Par ordonnance de son Alteze
VERREIJKEN.

Anno 1592. (Zie N°. 173.)

Sur ce que les scoutette, bourgmestres, échevins et conseil de la ville de St. Geertrudenberge ont remonstré à Monseigneur le ducq de Parme, Plaisance etc, chevalier de l'ordre, lieutenant-gouverneur et capitaine-général pour sa majesté et pays de par deça, que pour pourvoir au bien de ladite ville et remédier à la grande disette en la que icelle se retrueve de touttes choses nécessaires à la vie humaine, signamment pour une ville frontière, environnée de touttes parts d'ennemys, ils auront cherché tous moyens possibles pour y pourvoir sans qu'il treuvent meilleur expédient que d'exempter du droict des licentes les vivres et denréez que y entreront pour la consomption des manifestans et inhabitans d'icelle ville, suppliаns, partant très humblement que en suite de ladite précédente remonstrance, sur laquelle lesdicts auront esté octroyé et accordé *que tous vivres entrans en ladicte ville pour la provision d'icelle ou pour la sustentation des habitans illecq seront tenuz francqs et exemptz dudict droict des licentes* et ce par provision et moyennant annotation de la quantité que y entreroit, affin de veoir l'importance et que ne s'y fist aulcune fraulde, selon que contient plus particulièrement l'acte sur ce dépeschée le 22 de septembre 1590, au moyen de laquelle condition le receveur des licentes audict G.berghe, Mathieu Dalscheidt, ne se veult ultérieurement contenter dudict acte, ny admectre aulcune ultérieure exemption, ains prétend se faire payer de tout ce que ainsy auroit esté annoté et esté vendu en ladicte ville, nonobstant que la plus part ait esté consumé entre ceulx de la soldadesque illecq, excédans de dix part les burgeois. Le bon plaisir de son Alteze fust, en faveur de ladicte pouvre ville et des inhabitans d'icelle, consentir et accorder que tous les denréez que là y sont entréz ou encoires y entreront pour la provision de ladicte ville et se consumeront en icelle soyent tenuz francqz et excemptz dudict droict

des licentes et sur ce faire acte et enseignement pertinent. Son Alteze ce que dessus considéré et désirant favorablement traiter lesdicts de St. Geertrudenberge, au nom et de la part de sa majesté consenty et accordé, consent et accorde de grâce espéciale par ceste que tous les vivres et denréez là entrées et que encoires entreront pour le temps d'un an prochainement, venant en ladicte ville pour la provision d'icelle et sustentation des inhabitans et soldatz illecq, soyent tenuz francqz et exempts de tous droictz de licentes selon que sadicte Alteze les affranchist; aussy preste ordonnance audict recenseur des licentes et aultres qu'il appartiendra de ainsy l'admectre et selon ce eulx régler et aux commis à l'audition des comptes d'icelluy receveur de passer le tout en la despences de ses comptes à la descharge d'icelle, pour le temps que dessus seulement en rapportant vidimus ou copie autenticque de ceste sans difficulté.

Faict à Spa le 27e d'aoust 1592.

Signé: ALEXANDRE.

Plus bas: Charles d'Arenberg.

p. o. D. Renswairt Doverlope et G. de Merodis.

Anno 1618. (Zie N°. 179.)

In nomine domini, amen.

Noverint universi et singuli hoc praesens publicum attestationis instrumentum visuri, lecturi et audituri quod anno a nativitate Domini nostri Jesu Christi millesimo sexcentesimo decimo octavo indictione prima die vero decima septima mensis Februarii pontificatus sanctissimi in Christo Patris et Domini nostri Domini Pauli divina providentia papae quinti anno eius decimo tertio. In mei notarii publici testiumque infra scriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum praesentia praesens et personaliter constitutus probus vir Christianus Joannis Christiani, incola pagi dicti Made,

siti sub jurisdictione oppidi Gertrudenberghi Comitatus Hollandiae, aetatis annorum ut asseruit triginta septem idcirca justae staturae barbae rubrae, habens auricularem manus sinistrae primam juncturam combustam, et annularem eiusdem manus similiter parum combustum, ac cicatricem in manu dextra ex parte exteriori, nec non cicatricem in brachio sinistro supra cubitum, aliam in eodem brachio prope humerum, aliam in corpore ex latere sinistro, aliam in brachio dextro prope humerum. De quibus omnibus et singulis praemissis et supradicti Christiani in Alma urbe Roma coram me notario publico et testibus infrascriptis comparitione et existentia dictus Christianus Joannis Christiani petiit et debita cum instantia requisivit me notarium publicum infrascriptim quatenus sibi de praemissis unum vel plura publicum seu publica instrumentum et instrumenta traderem atque conficerem. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium praemissorum hoc praesens publicum attestationis comparitionis et existentiae supradicti Christiani in Alma urbe Roma ut praemittur instrumentum exinde confeci atque tradidi. Datum et actum Romae in hospitio sub insigno Galli Regionis Pontis, praesentibus Dominis Joanne Jacobi Ghrin (?) calceolario Bruggensi et Christophero Antonii Clop, de Gassel, sito in marchesatu de Bergen op Zoom ducatus Brabantiae, calceolario, testibus ad praemissa vocatis, habitis atque rogatis.

Et quia ego Jacobus Linnich Buscoducensis publica apostolica auctoritate in Arch° Romanae Curiae descriptus notarius de praemissis rogatus fui, ideo hoc praesens publicum attestationis instrumentum exinde confeci, scripsi, subscripsi, signavi et publicavi requisitus.

Nos Alexius Buccamanius, Fabius Fanus, et Raffael Smiraldus, ad praesens Camerae Almae Urbis Conservatores, universis et notum facimus, et attestamur superscriptum dominum Jacobum Linnich de praemissis rogatum et qui praesens subscripsit et publicavit instrumentum fuisse et esse

talem qualem se facit, scripturisque praesentibus et similibus semper in judicio et extra adhibitum fuisse et de praesenti adhiberi fidem. In quorum etc., Datum Romae ex nostro Capitolio hac die 18° mensis februarii 1618.

Hier^mus^ . . . Cur. cap^i^ not.

Pro D. Sec^rio^ . . . (onleesbaar).

AANM. Voor de woorden: Et quia ego, etc. staat een blad geteekend en daaronder de woorden: ut palma.

Anno 1676. (Zie N°. 180.)

De heeren schout, borgemeesteren ende regeerders der stede Geertruijdenberghe ter eenre zijde ende de heeren schout en heemraeden van den dorpe Raemsdonk ter andere sijden, bekennen bij desen met malcanderen geaccordeert ende overcomen te zijn in voege ende manieren nae beschreven.

Dat schout, borgemeesteren ende regeerders der stede Geertruijdenberge uijten naeme ende van wegen deselve stadt sullen overgeven, gelijck zij doen bij dezen aen schout ende heemraeden des dorps Raemsdonck, die 'tselve ten behoeve van 't selve dorp bij desen zijn accepteerende: *den Geertruijdenberchsen stadtsweg, gelegen binnendijkx tot Raemsdonck, voorts streckende van de Werffcampensche straet aff noortwaerts op tot de stoepe neffens het huijs van Jochem Tijsen,* met de chijns van vier scellinghe, die Jochems Mathijsen geeft van dat zijn huijs op den voorss. wegh staet en noch het lant geleegen buijten dijcx, medegenaemt den stadswech en streckende van de voorss. stoepe aff voorders noortwaert op tot de erve van Pieter Mathijsen, leggende denselven binnen- als buytendijcxen wegh tusschen de erve van Strien en Bastiaen Drimmelaere ende het lant genaemt de Koeijweijde beijde aan de oostzijde en het lant mede den voorss. Peeter Mathijsen toecomende aen de westzijde metten schenckel en penuelten daeraen gelegen, in voege ende manieren gelijck denselven wegh ende lant

bij de stadt Geertruijdenberch tot noch toe gebruijckt ende deselve stadt toebehoorende is, waervoor Schout ende heemraeders van Raemsdonck van weegen 'tselve dorp belooven ende aennemen denselven wech altijt te onderhouden, maecken ende repareeren, dat denselven bruijckbaer sal wesen, om met waegens ende karren te rijden ende dat sonder cost ofte last van de stadt Geertruijdenbergh.

Ende is voorder geconditioneert, ofte het hier naemaels mochte gebeuren, dat er eenige van de landen, die tegenwoordigh onbedijct sijn, zouden mogen bedijckt worden, ende den dijck aengeslooten aen de stadt Geertruijdenbergh ofte den Steelhovenschen dijck, ende dat oversulcx den voorss. stadswech zoo binnen als buijtendijcx wederom aen de stadt Geertruijdenbergh soude dienstig wesen, soo belooven schout ende heemraeders van Raemsdonck voorss. soo voor haer als heure nacomelinghen, daarvan wederom afstant te doen ende schout, borgemeesteren ende regeerders van Geertruijdenberge deselve wederom over te geven, sonder daervoor eenige melioratien off verbeteringe te pretendeeren, alles sonder arch ofte list.

Tot bevestinge en naercominge, van alle 't geene voorss. is, bij die van Geertruijdenberge dit met stadtszegel ende bij den schout van Raemsdonck met sijn eijgen zeegel naer ouder gewoonte — alsoo scheepenen geene gemeene oft eijgen zeegel gebruijcken — besegelt ende bij heure respectieve secretarissen doen onderteekenen den 7^en^ Januarij zestienhondert ses en tseventigh.

was get. J. HOOGEWERF.
BROUWER.

Anno 1677. (Zie N°. 181.)

Willem Henrick, bij der gratien Godts Prince van Orange en Nassau, enz. allen dengeenen, die desen sullen sien ofte hooren lezen, saluijt, doen te weten:

Alsoo schout, borgemeesteren ende regeerders onser stede

van Geertruijdenbergh ons bij tegenwoirdighen hebben verthoond, dat Pieter Duyrant, hebbende geobtineert octroij om binnen de voirss. stede van Geertruijdenbergh voor den tijt van sesthien jaren te mogen houden de banck van leeninge tot gerieff van de gemeene ingesetenen aldaer, uijt ongenegentheijt ofte door onmacht de voorszegde banck van leeninge al voor vier jaren geabandonneert ende verlaten heeft, waerdoor alsoo veele ingeseetenen, in dese conjuncture van tijden, somwijlen in groote ongelegentheijt sijnde, alsmede de militie, binnen de voorss. stede guarnisoen houdende, soo nu soo dan genootsaeckt werden hare goederen tot merckelijke schade, jae verderff, te vercoopen ofte te verpanden bij particulieren ende privaete persoonen, ende dat sij supplianten alsoo te rade waren geworden ende genootsaekt haer tot ons te keeren, ootmoedelijck biddende, dat ons gelieven wilde aan haer supplianten te verleenen brieven van octroy, *omme de voorss. banck van leeninge binnen Geertruijdenbergh voornoeml te mogen exerceeren voor gelijcke tijt van sesthien off twintich jaren,* ende dat op soodanigen voet ende pensioen als deselve, sijnde den 30 September 1676 comen te expireren, tot noch toe was gexerceert geweest, soo ist, dat wij, opt goet rapport ons gedaen bij die van onsen rade en rekeninge, tot nut ende gerieff van de arme borgers ende ingesetenen der voorss. stadt als andersints, de voornoemde supplianten hebben vergunt ende geaccordeert, gelijck wij vergunnen ende accorderen bij desen, de *Tafel van Leeninge* voor den tijt van sesthien achtereenvolgende jaren, ingaende met het expireren vant voorsegde octroy, te mogen houden op de conditien ende articulen hiernaer volgende:

Als in den eersten, dat sij supplianten haer soo voorsien ende gefurneert sullen houden, dat niemant met eenige panden van leeninge bij haer oft derselver gemachtigden comende, daer bij verlegen en sal wesen off gebreck van gelde hebben; dat mede sij supplianten, als tafelhouders, noch hare cassier ende dienaer niemant, die tot hare banck van

leeninge comt, met hooger intrest en sullen mogen beswaren dan van elcke Caroli gulden te 40 grooten Vlaems tstuck, een duijt off twee penninghen Hollants, wesende vant pont groot drye oortjes ofte een blanck in seven dagen ende van minderen ofte van meerderen naer advenandt. Item alle onderpandinge tot hare tafel om leeninge gebracht sijnde, ende over tjaer en ses weken sonder interruptie ongelost ende ongevrijt gestaen hebbende, sullen met assistentie van twee uijtter wet ofte anderen gecommitteerden openbaerlijck vercocht worden bij opslach den meest daervoor biedende. Ende indien deselve panden alsdan meer comen te gelden als de geleende penningen metten intrest alsvooren ende de gerechtelijke costen sijn bedragende, soo sal het overschot behandicht ende gerestitueert worden dengeene, die dese voorssegde panden ingeset, ter tafelen gebracht, ofte bewijselijck doen brengen heeft. Dan binnen noch een jaer en ses weken daer naer, te weten naer de vercoopinge der voorssegde panden, niemant verschijnende, die bewijsen can tvoorssegde pandt aldaer verset ofte hem toebehoort te hebben, sal tvoorssegde overschot met pertinente specificatie alsdan gebracht werden in handen van haer supplianten, om hetselve tot onderhout van den armen ofte anders geemployeert te werden naer discretie; welverstaende dat deselve vercoopinge sal geschieden twee à drye mael sjaers, te weten alle halff jaer ofte alle vier maanden, sonder eenige panden, die alsdan verloopen sijn, achterwaerts te mogen houden. Ende soo yemant eenich pandt ter tafel brengende ende daer op eenig goet lichtende, tselve pandt binnen een dach twee of drye quamen te lossen, soo sal deselve evenwel den vollen interest van de heele weke ofte seven dagen van de opgelichte penningen moeten betalen.

Item sullen de voorn. tafelhouders geene goederen eenige van de burgers, ingesetenen ofte andere toebehoorende — te weten surviciegoederen bij de voorssegde burgeren hunluijden geleent — van eenige soldaten, ruijters, hare vrouwen, jongers ofte knechten in pantschap mogen aennemen ofte

eenich gelt daerop leenen, dan met believen ende consent van de eijgenaers, op poene van deselve goederen ende panden aen de proprietarissen sonder restour te moeten laten volgen ende restitueren, behoudens hun tafelhouders hare actie op den geenen, die de voorssegde goederen tot haer tafel gebracht ende tgelt daerop ontfangen sal hebben.

Item aengaende de gestolene ofte ontvreemde goederen, die tot haere tafel gebracht ende eenich gelt opgelicht mochte werden en sullen sij, daer van te vooren verwitticht sijnde, geene soodanige goederen in pantschap mogen aennemen, op pene van deselve aen de proprietarissen, die bewijsen kunnen henluijden deselve goederen ontvreempt ofte gestoolen te sijne, te moeten laten volgen sonder eenige vergeldinge ofte restitutie van penninghen te mogen eijsschen. Ende sullen sij tafelhouders, hebbende merckelijke presumptie, dat eenige goederen, die tot haerder tafel om leeninge te hebben gebracht worden ofte gerechtelijk daeraff geinsinueert sijnde, dat sulcke goederen 24 uyren, naerdat se tot haer tafel gepresenteert werden, gehouden sijn op te houden, sonder eenich gelt daerop te doen ende binnendaechs sonneschijn den officier mitsgaders partijen, die hem van het verliesen van sijne goederen geinsinueert hebben tselve te denoncieren, omme vorders daerinne gedaen te werden naer behooren ende haer voorts, die gestolen goederen aengaende, in alles te reguleren naer constuijmen ende usantien in andere Hollantsche steden ten reguarde van de tafelhouders off haer cassier ende dienaers, onderworpen wesen de justitie aldaer, mitsgaders burgerlijke rechten houden ende lasten dragen, ende sal de wooninge van den cassier off dienaers, als in andere plaetsen geschiet, vrij wesen van logieringe van ruijters ende knechten ende haren persoon ende actuele dienaers van alle wachten ende tochten binnen de voorssegde stadt — grooten noot alleenlijck uijtgesteeken — mits doende oock den eedt van getrouwicheijt ende betalende trecht van poorterschap volgende derselver stede ordonnantien,

daertegens hij oock genieten sal d'exemptien ende sulcke voordeelen als andere burgers.

Ende sullen de voornoemde tafelhouders noch boven het onderhouden ende achtervolgen van alle de bovengezegde poincten ende articulen tot een pensioen ofte recognitie jaerlijks moeten betalen aen handen van onsen rentmeester van onse domeijnen aldaer eene somme van twee en tseventich Caroli guldens, omme daervan bij hem in sijne rekeninge t'onsen proffijte jaerlijks verantwoort te werden. Ende daertegens sullen de gemelte tafelhouders ofte desselfs actie hebbende cassiers ende famillje, geduerende den voorssegden tijt van sesthien jaren, bij ons ende der magistraet aldaer gehouden werden in goede protectie ende sauvegarde. Ende sullen haer in alles wat recht ende billijck is maintineren ende oock tegen haere schuldenaers recht ende justitie doen administreren, sonder aen hen off hunne cassiers, dienaers ende famillie eenige injurie, oppresse, schade ofte overlast te laten geschieden. Sullen oock niet toelaten dat, de voorssegde sesthien jaren geduyrende, ymant anders binnen der stede, tzij tot meerderen off minderen intrest, tafel van leeninge te houden als hun gemachtigde ofte actie hebbende. Ende oft quame dat hij ergens in misdroech ofte bevonden wierde int exerceren van tvoorssegde ampt naer ende volgens de bovengemelte articulen niet geregulieert te hebben, sal in sulcken gevalle vant voorssegde tafelhouden met kennisse datelijck worden gedeporteerd ofte andersints naar gelegentheijt der sake arbitralijcken gecorrigeert.

Ontbieden daeromme ende bevelen den voornoemden scholtus, borgemeesters ende regeerders, supplianten in desen, ende alle de burgers ende ingesetenen onser voorssegde stadt ende lande van Geertruijdenberch ende voorts allen anderen, die dit aengaen sal, dat sij den voornoemden cassier ende dienaers ende famillie van desen onsen octroije, consent, gratie ende sauvegarde, geduyrende den tijt ende op de conditien vooren verhaelt, doen ende laten rustelijck ende vredelijck genieten ende gebruijcken sonder hun daer

tegens te doen ofte laten geschieden eenich hinder, letsel ofte moyenisse, ter contrarien.

Gedaen in 's Gravenhage desen 16 Maert 1677.

(get.) PRINCE D'ORANGE.
Ter ordonnantie van sijn hoochheijt
A. BUIJSERS.

Anno 1680. (Zie No. 182.)

Lijste van de wagen- en karrevragten van de stad Geertruijdenberg op de navolgende plaatsen:

Een wagen met 3 paarden op	Breda	ƒ 5.
	„ Antwerpen	- 18.
	„ 's Hertogenbos.	- 12.
	„ Bergen op ten Zoom	- 15.
	„ de Moerdijk of Zevenbergen	- 6.
	„ Maastricht	- 38.

De vragt van een karre zal zijn half zoo veel als van de wagenvragten is gesegt.

Op Lier, Mechelen en andere plaatsen, hiervooren niet uijtgedrukt, sullen de voerluijden gehouden zijn een yder te dienen om redelijck loon, ten naasten bij na voorgaande geaccordeerde ordre ende ter discretie van de heeren van de magistraat.

Aldus gedaen op den stadhuijse van
Geertruijdenberg den 1en Maart 1680.

Anno 1680. (Zie N°. 183.)

De Staten van Hollandt ende Westvrieslandt doen te weten. Alsoo ons vertoont is bij schout, borgemeesteren, regeerders der stadt Geertruijdenbergh, hoe dat zij supplianten vermits de onbruijckbaerheijt van de reijwegh tusschen de voorssegde stadt Geertruijdenbergh ende het gehught van outs genaemt Steeloven, sijnde de passagie naer Brabant, voor handen hadden denselven wegh te bezanden tot accommodement van de passanten, wagens, karren als anders, ende dewijle de gemelte wegh niet soude konnen werden voltrocken dan met groote costen, waardoor de supplianten tot laste van de stadt ten dien eijnde eene considerabele somme van penningen zouden genootsaackt sijn te negotieren, soo keerden sij haar tot ons oodtmoedelijck ende versoeckende, dat het ons gelieffde aan haar supplianten te vergunnen tot jaarlijcx onderhout van den voorssegden wegh ende tot voldoeninge van de jaerlijkse intressen van de daartoe te negotieren penninghen, soodanigen octroy als, bij het project van weghgelt ons geexhibeert, stont geexpresseert. Soo ist, dat wij de zaken en tversoek voorzegd overgemerckt hebbende ende genegen wesende ten bede van de supplianten, naar genomen consideratien ende advis van de raden ende meesters van de reeckeningen over onse Domainen, uijt onze rechte wetenschap, souveraine macht ende authoriteijt, de supplianten geauthoriseert ende geoctroyeert hebben, authoriseren ende octroijeren deselven mitsdesen, ten eijnde zijlieden tot het *maken, voltrecken ende onderhouden van den voornoemden wegh, voor den tijt van vijfftien naestcomende achtereenvolgende jaren, zullen mogen opbeuren en ontfangen, 'tzij bij verpachtinge ofte collecte t'haren schoonste,* van een karos met ses paarden de voorssegde wegh passerende, vijff stuijvers; van een karos ofte kales met vier paarden, vier stuijvers; met twee paarden, drie stuijvers; van een wagen met vier paarden, vier stuijvers; met drie

paarden, drie stuijvers ende met twee paarden, twee stuijvers; van een karre met vier paarden, vier stuijvers; met drie paerden, drie stuijvers; met twee paarden, twee stuijvers ende met een paart, eene stuijver; de chaises te reeckenen onder de karre; van een man te paart, acht penningen; van een los paart, vier penningen; van een beest boven de twee jaren, twee penningen; van een schaap off lam, twee penningen ende van een vercken, acht penningen. Des en onder die speciale conditie, dat de voornoemde onze raden ende meesters van de reeckeningen, de rijdtwegh tusschen de voorn. stadt ende het gehught van Steelhoven, omtrent dien tijt zullen moeten opnemen en inspecteren, alswanneer men bequamelijcx sal konnen sien off die des winters met wagens ende karren zal konnen worden bereden ende gebruijckt. Ende ten eijnde de voornoemde supplianten 'teffect van deze onze gunste metterdaet genieten mogen, lasten wij allen en eenen yder, dien het aangaen magh, haar daarnaer te regulieren. Gedaen in den Hage onder onzen grooten zegele hier aendoen hangen den 16 Maart int jaar ons Heeren ende Zalichmakers duijsent ses hondert ende tachtigh.

onderget. ARENT BARON VAN WASSENAAR.
op den rand get. ARENT PIJLL.
buiten op get. ter ordonnantie van de Staten
SIMON VAN BEAUMONT.

Anno 1680. (Zie N°. 184.)

Wij schout, borgermeesteren ende scepenen der stadt Ste Geertruijdenbergh doen cond aen allen dengene, die desen tegenwoordigen brieff sullen sien ofte hooren lesen, saluijt. Alsoo de gemeene wagen- ende karluijden deser stadt Ste Geertruijdenbergh ons hebben te kennen gegeven,

dat sijluijden tot noch toe geen gildt hebben gehadt, doordien zij luttel in getal sijn geweest ende nu tot een redelijck getal gecomende wesende, hebben sij ons gebeden, dat wij onder hen een gildt zouden willen oprechten, om voortaen onderhouden ende geregeert te worden, op alsulcke ordonnantie, keure ofte articulen, soo als wij tot meesten proffijt, ruste ende vrede van de voorss. gemeene gildebroeders souden bevinden te behooren, tot welcken eijnde sij eenige articulen in geschrifte hebben gestelt ofte doen stellen ende aen ons overgelevert, omme oversien ende gevisiteert te werden. Soo is't, dat wij ons genegen vindende ter bede van de supplianten, naer voorbedachten rade, aen deselve hebben vergunt, geconsenteert ende geaccordeert, gunnen consenteren ende accorderen bij desen, dat sij voortaen onder henlieden een gildt sullen mogen hebben ende onderhouden op de poincten ende articulen hier nae volgende:

1. In den eersten dat onder het voorssegden gildt gereeckent sullen werden allen dengene, die wij altertijds verstaen hebben, dat daeronder gereeckent souden werden, mits dat yder gildebroeder van ons sal hebben te versoecken acte in behoorlijcke forme, sonder welcke sij niet geadmitteert sullen worden ende daer en boven tot verval van de oncosten van dit opgerichte gilt moeten inbrenghen ende betaelen bij yderen gildebroeder eens de somme van dertigh stuijvers, ende tot van der onderhout van dien, mitsgaders voor de verdere extraordinaire lasten, sal noch yderen gildebroeder gehouden sijn, ten behoeve van 't voorssegde gilt, weeckelijcx te betaelen, hetsij off hij reijt ofte niet, eenen stuijver, en soo ymant in gebreecke mochte blijven langer als vyer weecken den voorss. weeckelijcxe stuijver te voldoen sal verbeuren dubbelt gelt.

2. Ende sal over dit gilt gestelt werden eenen overdeecken uijt de magistraet en twee deeckens uijttet gildt, die een geheel jaer sullen regeren en teijnden elck jaer sal bij de deeckens met consent van den overdeecken

gemaeckt werden een memorije ende daer op te stellen twee persoonen, dat gildebroeders sijn, omme uijt deselve bij de heeren van de magistraet eenen deecken verkosen te werden, alsoo bij desen verstaen werdt, dat alle jaer eenen ouden deecken sal afgaen ende eenen nieuwen aencomen, en vervolgens goede ordre te houden.

3. Oock sal tot dienste van den overdeecken ende deeckens mitsgaders het gildt gestelt werden eenen getrouwen gildeknecht, die alle exploiten, het gildt eenigssints concernerende, doen sall.

4. Ende allen hetgene tot proffijte van 't voorss. gildt compt te vervallen, sal bij den jongsten aencomenden deken ontfangen werden, die ock gehouden sal sijn alle jaren ten overstaen van den overdeecken, deeckens ende gemeene gildebroeders van sijnen ontfanck ende uijtgeeff te doen behoorlijcke reeckening, bewijs ende reliqua.

5, De deeckens met den toesiender van deselver gilde ofte eenige uijt de haren sullen gehouden wesen, soo wanneer ymant van de gildebroeders ofte andere persoonen buijten gilde zijnde eenige vrachten, contrarie de ordonnantie bij de heeren magistraet deeser stadt den 1 Maert 1861 op de voerluijden, wagen ende karvrachten geëmaneert, quamen te vervoeren off bij andere voerluijden op eenige wijsen te ontvoeren, den contraventeur, soo haest hij te becomen sal sijn, over de contraventie te doen achterhalen, aen te houden, sijn wagen off karre te sluijten ende den overdeecken daervan kennisse te geven, omme vervolgens te procederen in conformite van deselve ordonnantie.

6. Imant tot gildebroeder bij de heeren van de magistraet deser stadt ende tottet exerceren van tselve gildt geadmitteert sijnde, die sal gehouden wesen aen de deeckens van dit gilt te verclaren off hij met eenen wagen off kerre ofte wel

met beijde, dat is wagen en karre, van meeninge is denselven dienst te exerceren.

7. Den voerman ofte gildebroeder, die dan verclaringe sal hebben gedaen en genegen is met wagen ende karre te rijden, sal moeten houden vyer bequame paerden.

8. Den wageman, hebbende niet meer dan drye bequame paerden, sal echter vermogen met de karre te rijden op speelvrachten buijten de stadts-ordonnautie ongepreviligeerde veeren.

9. Doch sal een wagenman, hebbende als vooren niet meer dan drye paerden, vermogen met een karre op een gepermitteerde plaetse een inwoonder met sijn vrienden te brengen, des dat sij terselver plaetse geen andere vrachten sal mogen laden, soo lange aldaer ymant van de andere ordinaris wagen- ofte karluijden is.

10. Gelijck oock de karluijden sullen vermogen met eenen wagen een inwoonder te voeren, gelijck als in den voorgaende articule ten reguarde van de wagenluijden is verclaert.

11. Een wagen- ofte karman sal vermogen, bij manquement van sijn ofte tot assumptie van sijns andere paarden, tot voltreckinge van de aengenomen vrachten te hueren off leenen een ofte meer paerden, mits betaelende voor yder elcke reijse ten behoeve van tgilt ses stuijvers.

12. Die bij de magistraet deser stede tot gildebroeder werdt geadmitteert sal, alvooren met eenen wagen ofte karre te mogen rijden, tot proffijte van tselve gilt moeten betaelen, indien het een gildebroeder soon is, 30 st., een ingebooren borger drye gulden ende een vreemdelinge, borger geworden sijnde, 6 gulden, soo dat niemant in dit gilt sal mogen comen, tensij hij eerst is borger ende poorter deser stede.

13. De gildebroeder, op ordre van de deekens ende met kennisse van den overdeecken door den gildeknecht geconvoceert sijnde ende op de gestelde uyre en plaetse niet comparerende, sal verbeuren 6 st.

14. Ende wanneer een gildebroeder off desselfs huijsvrouwe compt te overlijden, die sal van 't gilt gedragen worden, daervooren bij het sterffhuijs tot behoeve van tgildt sal werden betaelt, het sij off den overleden werdt gedragen bij de gebueren off niet, vyer gulden.

15. De deeckens, ende bij derselver absentie den opsiender, sullen gehouden wesen uijt den gilde te committeren off wel doen loten soo veel persoonen, als tottet dragen van 'tlijck noodigh sal sijn.

16. Ende sullen alsoo vervolgens de resterende gildebroeders, op ordre van de deeckens ofte den opsiender tot de begraeffenisse versocht sijnde, gehouden wesen mede te gaen op de verbeurte van ses stuijvers, ende een kint stervende, vyer stuijvers.

17. Een gildeknecht sal voor den dienst, van dat hij de gildebroeders ter begraeffenisse compt versoecken, uijt het sterffhuijs genieten 12 stuijvers.

18. Imandt van de gildebroeders, ten tijde van de begraeffenisse off op eenige andere tijden, als het gilt met kennisse van den overdeecken wordt geconvoceert, met behoorlijcke vracht uijt de stad sijnde, sal van boete, vooren gestatueert, werden geexcuseert.

19. Een gildebroeder, gewonnen ofte aengenomen hebbende eenige vrachten op d'een off d'ander plaetse te brengen ende sulcx niet nae behooren doende, sal verbeuren, soo het een wageman is, 6 gulden ende een karman sijnde,

3 gulden, onvermindert de schade ende intresten, die den reijsende man daerdoor sal comen te lijden, ten ware soodanigen wagen ofte karman wettige redenen ter contrarye hadde in te brengen.

20. Wanneer iemand van de gildebroeders compt te trouwen, die sal ten behoeve van 't gilt moeten geven een tonne goet bier ofte ses gulden aen gelt ten keure van deselven gildebroeders.

21. Soo ymant van de gildebroeders — sijnde ter geordonneerde plaetse van het werpen ende vrachten — den een den anderen hiet liegen off met schelt- off injurieusse woorden compt bejegenen sal verbeuren 12 st.

22. Ende wanneer het gildt op ordre van de deeckens met kennisse van den overdeecken is geconvoceert, soo en zal niemant van de gildebroeders malcanderen mogen heeten liegen ofte eenige andere scheltwoorden toebrengen op gelijcke boete van 12 st. als vooren.

23. Item ymant van de gildebroeders, ter voorss. plaetse een mes ofte ander geweer treckende, stock, kan ofte wat het oock soude mogen sijn in toornige moede tegen ymandt gebruijckende, sal verbeuren drye gulden, onvermindert het recht van den heer officier deser stede.

24. Ende soo wanneer ymandt van de gildebroeders jegens der stadts ordonnantie ende desen gildebrieff in eeniger maniere compt te sondigen ende oock in gebreecken bleeff de boetens ende andere penningen hiervooren geexpresseert te voldoen, die sullen tot het werpen ende voeren van vrachten niet mogen geadmitteerd werden, voor en aleer hetselve aen den jongsten deecken sal wesen betaelt ende dat dan bij naelatigheijt van dien de karre ofte wagen met kennisse van den overdeecken zal worden geslooten,

om geprocedeert te worden in conformite van de ordonnantie hiervooren in den 5^en^ articule gementionneert.

Alle welcke voorss. poincten ende articulen wij, schout, borgemeesteren ende schepenen voornoemd, willen ende begeren, dat alsoo achtervolgt ende naergecomen sal worden, lastende oversulcx alle gildebroeders ende een yder, die desen soude mogen aengaen, hen hiernae te reguleren, houdende nochtans de macht ende authoriteit aen ons selven om desen gildebrieff te verminderen, vermeerderen ende te corrigeren, soo als wij in tijde ende wijle tot proffijt van desen gilde ende gemeene welvaert sullen bevinden oorbaar te wesen, alles onvermindert de ordonnantie van de wagenvrachten bij ons op den 1^en^ Meert 1680 gemaeckt, alsmede de commissie aan Gabriel Lanswout, als opziender, des aengaende gegeven.

Des toirconden hebben wij desen brieff met stadts groot zegell besegelt in't jaer nae de geboorte van Jesus Christus één duijsent ses hondert tachtigh opden vijfden dach van de maent Aprill.

Ter ordonnantie van de magistraet voornoemt
bij mij als secretaris

S. FRANCKEN.

Anno 1707. (Zie N°. 186.)

De Staten van Holland ende Westvriesland doen te weten: Alsoo ons vertoond is bij schout, burgemeesteren, schepenen ende regeerders der stede Geertruijdenberg, mitsgaders de vaders ende regenten van de kerk, gast- ende manhuijs der selver stede, hoe dat de revenuen ende het innekomen van deselve kerk en huijsen soodanig waren vermindert, dat de voorzegde godshuijsen al over lange jaren in geen staat waren geweest hare inwonende armen naar behooren te kunnen alimenteren, veroorsaakt door de sware inundatie, kleine ende geringe landpagten, sobere

giften van buijten ingekomen ende meer andere inconvenienten, waardoor de gemelte kerk en huisen soodanig in schulden waren gevallen, dat de regenten geen langer raad wisten hun te konnen redden, waaromme de supplianten te raden waren geworden *onder haar op te regten ende te introduceeren een loterije van negen honderd duizend guldens* op soodanige conditien ende voorwaerden als deselve souden komen te beramen ende naardien de supplianten niet bevoegt waren soodanige loterije op eijgene authoriteit op te rigten, maar alleen met octroij van ons, soo keerden de supplianten haar tot ons, versoekende tot hetgeene voorszegd was ons octroij, om de voorszegde loterije te mogen oprigten in behoorlijke forma; soo ist, dat wij, de saak ende 't voorszegde versoek overgemerkt hebbende ende genegen wesende ter beede van de supplianten naar ingenomene consideratien ende advys van onse gecommitteerde Raden, *de voorn. supplianten hebben geoctroijeert ende octroijeren deselve bij desen tot het opregten van een loterije ter somme van agtmaal honderd duijsend guldens,* mits dat het proffijt, dat daaruijt zal worden genoten, verstreckt ende geëmploijeert zal moeten worden tot het repareeren van de voorss. kerk ende tooren alsmede tot een fonds, daaruit eenige oude mannen ende vrouwen in de voorss. huijsen souden konnen worden gealimenteerd ende dat bij de voorss. supplianten van alles dien aangaande reeckening ende verantwoording zal moeten worden gedaen aan ende voor commissarissen van gemelde onze gecommitteerde Raden; lastende allen ende eenen yegelijken, dien het aangaan mag, hen hiernaar te reguleren.

Gedaan in den Hage onder onsen grooten zegele hier aan doen hangen den negen en twintgsten October in 't jaer ons Heere ende Saligmakers seventien honderd en seven.

get. A. HEINSIUS.

Op den rand get. LOUIS PIJLL.

Buiten op get. ter ordonnantie van de Staten

SIMON VAN BEAUMONT.

Anno 1713. (Zie N°. 189).

Complicatie van de lijste der wagen- en karvragten van anno 1680.

	gld.	st.
Een wagen op Steeloven, ses persoonen en daarboven	1.	—.
beneden de ses persoonen.	—.	16.
» de Maden en Drimmelen, ses persoonen en daarboven . .	1.	10.
beneden de ses persoonen,	1.	4.
» Oosterhoud, Swaluwe en Terheijden ses persoonen en daarboven	3.	—.
beneden de ses persoonen.	2.	8.
» Heusden en de Clundert, ses persoonen en daarboven . .	8.	—.
beneden de ses persoonen.	6.	10.
» Willemstad, Fijnaard, Oudenbosch, Sunderd, ses persoonen en daarboven	10.	—.
beneden de ses persoonen.	9.	12.
» Rosendaal, Boxel en Oorschot, ses persoonen en daarboven .	12.	—.
beneden de ses persoonen.	9.	12.

Actum op den stadshuijse 4 April 1713.
was get. W. FRANKEN, secretaris.

Anno 1764. (Zie N°. 191.)

Taux-ordonnantie op de waagen-, karre- en chaisevragten van Geertruijdenberg op de navolgende steeden en plaatsen, gerenoveert en geamplieert door de heeren schouth, borgermeesteren en scheepenen der voorss. stad, October 1764.

Na den Hout, Maade en Drimmelen.
zijnde een uur van de stad:

Een koets met twee paarden	*f*	2.	*st.*	—.
drie »	»	2.	»	10.
vier »	»	3.	»	—.
Een koetskar met een paard	»	1.	»	—.
twee »	»	1.	»	10.
Een phaeton of andre overdekte wagen, 2 paarden	»	1.	»	15.
3 »	»	2.	»	5.
4 »	»	2.	»	14.
Een huijfkar of open kar met 1 paard	»	—.	»	16.
2 »	»	1.	»	4.
Een chaise met een paard	»	—.	»	18.
twee paarden	»	1.	»	4.
Paarden dienende tot voorspan: een	»	—.	»	12.
twee	»	1.	»	—.
drie	»	1.	»	7.
vier	»	1.	»	12.

Na Oosterhoud, Terheijden, Hooge Swaluw,
twee uur.

Een koets met twee paarden	»	3.	»	10.
drie »	»	4.	»	10.
vier »	»	5.	»	10
Een koetskar met een paard	»	1.	»	16.
twee »	»	2.	»	16.
Een phaeton of andre overdekte wagen, 2 paarden	»	3.	»	—.
3 »	»	4.	»	—.
4 »	»	4.	»	16.
Een huijfkar of open kar met een paard	»	1.	»	10.
twee »	»	2.	»	6.
Een chaise met een paard	»	1.	»	12.
twee »	»	2.	»	8.
Paarden dienende tot voorspan: een	»	1.	»	4.
twee	»	2.	»	—.

Paarden dienende tot voorspan: drie	*f*	2. *st.*	14.
vier	»	3. »	4.

Na Breda, Lageswaluw, Waalwijk, drie uur.

Een koets met twee paarden.	»	5. »	—.
drie »	»	6. »	10.
vier »	»	8. »	—.
Een koetskar met een paard.	»	2. »	12.
twee »	»	4. »	2.
Een phaeton of overdekte wagen, twee paarden	»	4. »	5.
drie »	»	5. »	15.
vier »	»	7. »	—.
Een huifkar of open kar met een paard. . .	»	3. »	3.
twee » . . .	»	2. »	7.
Een chaise met een paard.	»	2. »	6.
twee »	»	3. »	10.
Paarden, dienende tot voorspan: een	»	1. »	16.
twee . . .	»	3. »	—.
drie	»	4. »	1.
vier	»	4. »	16.

Na Heusden, Zevenbergen, Moerdijk, vier uur.

Een koets met twee paarden.	»	6. »	10.
drie » . . . . . , . . .	»	8. »	10.
vier »	»	10. »	10.
Een koetskar met een paard.	»	3. »	8.
twee »	»	5. »	8.
Een phaeton of overdekte wagen met twee paarden	»	5. »	10.
drie »	»	7. »	10.
vier »	»	9. »	2.
Een huifkar of open kar met één paard. . .	»	2. »	16.
twee » . . .	»	4. »	8.
Een chaise met een paard.	»	3. »	—.
twee »	»	4. »	12.
Paarden, dienende tot voorspan: een	»	2. »	8.
twee. . . .	»	4. »	—

Paarden, dienende tot voorspan, drie	*f*	5.	*st.*	8.
vier	»	6.	»	8.
Na Clundert, Sleeswijk, Werkendam, vijf uur.				
Een koets met twee paarden	»	8.	»	—.
drie »	»	10.	»	—.
vier » . , ...	»	13.	»	—.
Een koetskar met een paard	»	4.	»	4.
twee »	»	6.	»	14.
Een phaeton of overdekte wagen, twee paarden	»	6.	»	15.
drie »	»	9.	»	5.
vier »	»	11.	»	5.
Een huijfkar of open kar met een paard . .	»	3.	»	9.
twee » . .	»	5.	»	9.
Een chaise met een paard, ...	»	3.	»	14.
twee »	»	5.	»	14.
Paarden, dienende tot voorspan, een	»	3.	»	—.
twee	»	5.	»	—.
drie	»	6.	»	15.
vier	»	8.	»	—.
Na Tilburg, Sundert, Oudenbosch, ses uur.				
Een koets met twee paarden	»	9.	»	10.
drie »	»	12.	»	10.
vier »	»	15.	»	10.
Een koetskar met een paard	»	5.	»	—.
twee »	»	8.	»	—.
Een phaeton of overdekte wagen, twee paarden	»	8.	»	—.
drie »	»	11.	»	—.
vier »	»	13.	»	8.
Een huijfkar of open kar met een paard . .	»	4.	»	2.
twee » . .	»	6.	»	10.
Een chaise met een paard	»	4.	»	8.
twee »	»	6.	»	16.
Paarden, dienende tot voorspan, een	»	3.	»	12.
twee	»	6.	»	—.
drie	»	8.	»	2.
vier	»	9.	»	12.

Na 's Hertogenbosch, Hoogstraaten, Willemstad,
seven uur.

Een koets met twee paarden	*f* 11.	*st.* —.
drie »	» 14.	» 10.
vier »	» 18.	» —.
Een koetskar met een paard	» 5.	» 16.
twee »	» 9.	» 6.
Een phaeton met twee paarden	» 9.	» 5.
drie »	» 12.	» 15.
vier »	» 15.	» 10.
Een huijfkar of open kar met een paard . .	» 4.	» 15.
twee » . .	» 7.	» 11.
Een chaise met een paard. , ...	» 5.	» 2.
twee »	» 7.	» 18.
Paarden, dienende tot voorspan, een	» 4.	» 4.
twee. . . .	» 7.	» —.
drie	» 9.	» 9.
vier	» 11.	» 4.

Na Steenbergen en Turnhout, neegen uur.

Een koets met twee paarden	» 14.	» —.
drie »	» 18.	» 10.
vier »	» 23.	» —.
Een koetskar met een paard	» 7.	» 8.
twee »	» 11.	» 18.
Een phaeton met twee paarden	» 11.	» 15.
drie »	» 16.	» 5.
vier »	» 19.	» 17.
Een huijfkar of open kar met een paard . .	» 6.	» 1.
twee » . .	» 9.	» 13.
Een chaise met een paard.	» 6.	» 10.
twee »	» 10.	» 2.
Paarden, dienende tot voorspan, een	» 5.	» 8.
twee. . . .	» 9.	» —.
drie	» 12.	» —.
vier	» 14.	» 8.

Na Eijndhoven en Bergen op den Zoom, tien uur.

Een koets met twee paarden	*f* 15.	*st.* 10.
drie »	» 20.	» 10.
vier »	» 25.	» 10.
Een koetskar met een paard	» 8.	» 4.
twee »	» 13.	» 4.
Een phaeton met twee paarden	» 13.	» —.
drie »	» 18.	» —.
vier »	» 22.	» —.
Een huijfkar of open kar met een paard	» 6.	» 14.
twee »	» 10.	» 14.
Een chaise met een paard	» 7.	» 4.
twee »	» 11.	» 4.
Paarden, dienende tot voorspan, een	» 6.	» —.
twee	» 10.	» —.
drie	» 13.	» 10.
vier	» 16.	» —.

Na Antwerpen, veertien uur.

Een koets met twee paarden	» 20.	» —.
drie »	» 26.	» 10.
vier »	» 33.	» —.
Een koetskar met een paard	» 10.	» 12.
twee »	» 17.	» 2.
Een phaeton met twee paarden	» 16.	» —.
drie »	» 23.	» —.
vier »	» 28.	» —.
Een huijfkar of open kar met een paard	» 8.	» 13.
twee »	» 13.	» 17.
Een chaise met een paard	» 9.	» 6.
twee »	» 14.	» 10.
Paarden, dienende tot voorspan, een	» 7.	» 16.
twee	» 13.	» —.
drie	» 17.	» 11.
vier	» 20.	» 16.

Anno 1768. (Zie N°. 192.)

De Staaten van Holland ende Westvriesland doen te weten: Alsoo ons te kennen is gegeven bij schout, burgemeesteren en regeerders der steede Geertruijdenberg, dat de kerk en wel bijsonderlijk de toren binnen voorss. steede bij de beleegeringe en heroveringe van Prins Maurits in den jaare 1593 aan drie kanten in stukken geschooten en zeedert in dien geontramponeerden staat gebleven zijnde, bij noodzakelijk gevolg zoo seer was komen te vervallen en te verergeren, dat de supplianten om ongelukken voor te komen, al zeedert eenige jaaren 't bovenste gedeelte van de voorn. toren ter hoogte van 10 à 12 voeten en verscheijdene lagere stukken en kanten, die den val dreigden, hadden moeten af- en uitbreeken.

En dat om eenmaal te voorsien tegens die toenemende verergeringe beide van kerk en toren, de supplianten naderhand in den jare 1751 zig bij requeste aan ons hebben geaddresseert met versoek, dat wij aan de supplianten, als bij alle andere wegen daartoe onvermogende zijnde, geliefden te permitteeren om tot reparatie en herstellinge van de voorss. kerk en toren — om welke na behooren te volbrengen volgens estimatie wierd vereischt eene somma van circa 37000 gld. — binnen deze provincie te mogen doen eene generaale collecte.

Dat der supplianten voorss. request, door ons zijnde gesteld ter examinatie en adres van onse Gecommitteerde Raaden, na naauwkeurig ondersoek, en door 't geene de supplianten tot adstructie van hunlieder versoek aan commissarissen uit gemelde onze Gecommitteerden Raaden hadden gesuppediteert volkomentlijk, zoo vertrouwd wierd, was gebleken van der supplianten onvermogen, om de voorss. kerk en toren weder in een behoorlijke staat te stellen, ten zij de supplianten op de eene of andere wijse kragtdadig wierden ondersteund; dog dat der supplianten voorss. versoek bepaaldelijk zijnde

gedaan tot permissie van een generaale collecte wij, 't zij om de importantie van de vereischte somma of om andere daar in voorgesiene inconvenienten en gevolgen, 't selve versoek van collecte bij onse resolutie van den 3 Aug[s] 1753 hadden gelieven te wijsen van de hand.

Dat de supplianten echter, overtuijgd van onse clementie en geneigtheid om liever bij andere wegen in desen aan de supplianten ter hulpe te koomen, insonderheijd in opsigte van de herstellinge van de voorss. toren, als notoir door geen versuijm van de regenten in der tijd, maar enkel en alleen door de fatalitijten van den oorlog en om de stad ter algemeene welsijn van 't land weder uit 's vijandts handen te ontrukken, in dien geontramponeerden en desolaten staat geraakt zijnde, om die reden te raaden waren geworden zig in den jaare 1754 bij een nader request aan ons op nieuws te addresseeren met seer ootmoedig versoek, om door remissie van eenige landslasten en contributie uit deselve of wel bij andere gratificatie ten desen opsigte te mogen worden gesoulageert zoodanig, als wij goedgunstiglijk zouden gelieven goed te vinden en te bepalen.

Dan welk nader request door ons in handen van gemelde onze Gecommitteerde Raaden en door deselven ter examinatie van commissarissen gesteld zijnde, zeedert en apparentelijk door tusschen komende overlijden van welgemelde commissarissen was gebleven, zoo veel de supplianten bekent was, buijten rapport en vervolgens buijten deliberatie en finale dispositie van ons.

Dat ondertusschen de supplianten van tijd tot tijd zeer merkelijke en hun kerkelijke inkomen zeer verre te boven gaande reparatien aan de voorss. kerk hadden moeten te kosten leggen, die geen uitstel konden lijden, bij aldien men met gevoegelijkheid en zonder ondraaglijken hinder den godsdienst daar in wilde blijven continueren en waar door de voorss. kerk, behalven een nadeelig slot van 338 guldens, agt stuijvers, een capitaal van twee duijsent guldens bereids schuldig stond en dat om de mueren van de kerk

voor verderf te bewaren thans niet alleen wederom vereischt wierd een reparatie op meer als twee duijzend guldens geestimeerd, en eerlang ten minsten een gelijke somme zoude nodig zijn tot herstellinge van de glasen en andere hoogstdringende reparatien zoo aan het dak als anders, maar dat ook bovendien de voorss. toren tot die verergerde staat was gekoomen dat, tot voorkominge van ongelukken, daartegen door verdere afbraak hadden moeten resolveeren, om het bovenste gedeelte van deselve, ter hoogte van seven en twintig en agt en twintig voeten, als gants onbekwaam af te breken en 't geene aan de drie afgeschootene kanten verder gebroken was met 't staande werk te vereenigen en tot menage van kosten en onderhoud enkel met steenwerk in 't vierkant weder op te trecken tot bijna de hoogte, waarop deselve tot dees tijt geweest was en waartoe, volgens gedaane besteedinge, de supplianten, ter betalinge van arbeidsloonen, materialen en andere onkosten, zouden nodig hebben een somma van circa vijftienduisend gld., behalven 't geen vervolgens tot reparatie en veranderen van stadsuurwerk en klokkenspel zoude worden vereischt en 't geen, bij aldien in eenige goede ordre zoude worden gemaakt, op ruijm duijzend gulden wierd geëstimeert.

Dat de supplianten, bij aldien zij geen gestadige jaarlijkse en onbestendige of nuttelooze reparatien aan de voorss. kerk en toren wilden doen en zig aan ongelukken en reproches exponeeren, tot alle 't voorss. reeds hadden en nog vervolgens in de naaste komende jaaren zouden moeten overgaan en daardoor in die hooge noodzakelijkheid gesteld zijn, om de daartoe benodigde penningen te negotieeren, dog daarbenevens ook teffens gaarne in staat zouden zijn gesteld, om daarvan niet alleen te voldoen de jaarlijkse interessen, maar ook om ieder jaar ten minsten een gedeelte van 't capitaal, 't zij een twintigste part, meer of min, te konnen afleggen, om alsoo eens na verloop van jaaren van die schuld weder te zijn gequeten; dog dat 't ordinaris inkomen van der supplianten kerk, niettegenstaande 't zelve zeedert eenige

jaaren op verscheidene wijzen was gebenificeert, daartoe geheel en al niets konde contribueeren, als zijnde zelfs niet toerijkende om de ordinaire lasten en reparatien bijsonder van een gebouw, dat in zoo veele opzigten gebreklijk was, te supporteeren en even daarom van tijd tot tijd nog meer zouden moeten worden gebeneficeert. En dat over sulks geen ander middel tot bereikinge van der supplianten voorschreven oogmerk overig was gebleven, als dat een geheel nieuwe en genoegsame fonds wierde uitgedagt en geëtablisseert, zoo tot betalinge van voorss. intressen en successive aflossinge van capitaal, als ook om 't voorss. ordinaris inkoomen van de kerk van tijd tot tijd te vermeerderen en door verloop van jaaren in die staat te brengen om voor 't komende altoos de nodige reparatien en onderhoud aan kerk en toren daaruit te konnen dragen.

Dat de supplianten, hoe gering ook haare ingesetenen en steedelijke vermogens waren, zoo als in de bezoignes op der supplianten eerst gedaane versoek van collecte en bij rapport van onze Gecommitteerde Raaden zekerlijk omstandig aan ons zouden zijn gebleken, egter om het prevolerend belang, 't geen derselver burgers en ingezetenen in de voorschrevene herstellingen en reparatien hadden, en om eenmaal een convenabele uitkomst in die saak te vinden, hun uiterste devoir gaarne wilden aanwenden, om een voornaam gedeelte tot de vereischte fonds in haer eijgen boesem te vinden en te contribueren, maar met geen mogelijkheid of eenig vooruitsigt die voor 't geheel konden supporteren.

Dat de supplianten op dien grond dan ook niet alleen van Zijne Doorlugtigste Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassau, enz. hadden verzogt en van hoogst deselve hadden geobtineert appointement, dat zoodanigen subsidie van twee hondert en vijftig guldens, die hoogstdeselve tot ondersteuninge van stadts finantien zeedert twee en twintig jaaren gracieuselijk en extraordinarie hadde verleend en die met den jare 1766 reeds was komen te cesseren, op 't vertoog van de supplianten op nieuws was

verleend voor een termijn van twintig jaaren ten behoeven van de kerk en, om zoo verre strekken konde, privative te worden geemployeert tot betaling der interessen en successive aflossingen van de capitalen, die de supplianten tot reparatie van de voorss. kerk en herstelling van den toorn zouden moeten negotieeren, maar ook verder geresolveert en geneigt waren, om met consent van ons, over de huijsen en landen in en onder de steede Geertruijdenberg, bij verhooginge van derselver aanslag in de verpondinge, om te slaan soodanige somme, als de supplianten jaarlijks op de administratie van 's lands verpondinghe, 100^{c} en 200^{e} penningen, te kort kwamen, bedragende circa gelijke somma van twee hondert en vijftig gulden en welke de supplianten jaarlijks uit haare privative stadsmiddelen en cassa aan den gaarder van voorss. verpondingen tot hier toe hadden goed gedaan en gesuppleert, dan van welke last en bezwaarnis 't allesints redelijk was, dat der supplianten stadscassa eenmaal wierde ontheven, zooals zulks in 't bijsonder gedetailleert in 't vereischte versoek aan ons, tot het doen van de voorss. verhooginge, aangedrongen was bij een request door de supplianten pari pasu met desen ingedient en waartoe de supplianten in vertrouwen van onze favorabele dispositie zig eerbiedig refereerden en door welk middel de supplianten dan in staat zouden sijn gebragt en mits desen verklaarden genegen te sijn, om niet alleen gedurende de voorss. termijn van twintig jaaren tot de meergemelde fonds, maar ook na die tijd, tot ondersteuninge van 't kerkelijk inkoomen, uit stadscassa jaarlijks te contribueeren eene somme van vijf of ten uitterste seshondert guldens boven de subsidie van zijne Doorluchtigste Hoogheid hiervoren gemeld.

Dan also de suppl. tot het doen van de voorss. reparatien aan de kerk en tot herstellinge van den tooren, zooals hier voren specifice was gemeld, boven de 2000 guldens, die de kerk bereijds schuldig stond, een capitaal van twintig duizend gld. en oversulks een jaarlijkse fonds van sestienhondert guldens noodig zouden hebben, om gedurende den

termijn van twintig jaeren de intressen en 's jaar duijsend guldens van 't capitaal te konnen betaalen en afleggen en voorts aan 't ordinaris kerkelijk inkomen tot reparatie en gewoone onderhoud van dien te converteeren, 't geen door de jaarlijkse verminderinge van intressen uit de voorss. fonds zoude overschieten, en aan de supplianten geen verder middel of vermogen resteerde, om de verdere benodigde penningen tot voorss. fonds ter somma van seeven hondert en vijftig guldens jaarlijks op eenigerhande maniere uit hare publique finantien te supporteren, en 't ook, onder reverentie, een seer harde saake voor der supplianten geringe steede en onvermogende ingezetenen zoude sijn, wanneer zij alleen zouden moeten dragen zulke importante costen tot herstellinge van een kerk en toren, die door geen ander middel of oorsaak, als alleen door de algemeene rampen van oorlog en belegeringe in sulken geontramponeerden stant waaren gekoomen en waarvan de herstellinge ten kosten van 't algemeen ter dier tijd zekerlijk om geen andere reeden was agter gebleeven, als door de dangereuse en bekrompene toestand van saaken in die en veele opgevolgde jaaren; en waaromme dan ook de supplianten, van onse in andere soortgelijke gevallen meermalen betoonde goedertierenheid, niet anders konden of mogten vertrouwen, als dat wij in aanmerkinge van de voorss. publique calamiteit en insiende de devoiren door de supplianten met zoo veel ijver en om zulke pregnante redenen zeedert den jaare 1751 tot hiertoe aangewend, bij deliberatie op dit en der supplianten nog onafgedaan vorige request niet ongenegen zouden sijn, om aan de supplianten in opsigt van de voorss. f 750.— aan opgemelde geprojecteerde fonds jaarlijks te kort komende, landswegen een convenabele en toereijkende hulpe toe te brengen of wel door eenige andere équipollente gratificatie de supplianten te ontheffen van de noodzakelijkheid, om zoo veele capitalen te negotieeren, als ter saake van voorgemelde reparatiën en herstellinge zoo hoog noodzakelijk vereischt wierd.

De supplianten namen derhalven de vrijmoedigheid zig bij desen te addresseren aan ons en zig te refereren tot al 't geene, bij examinatie van der supplianten vorige requesten aan commissarissen uit het college van onze Gecommitteerde Raaden, was gesuppediteert en gebleken, met seer ootmoedig versoek ten einde wij, in consideratie van alle bevorens en in deese geallegueerde redenen, de supplianten, gedurende den tijd van twintig jaaren, geliefden te ontheffen van de 100[e] en 200[e] penningen van de capitalen, ter somme van veertien duijzend vijfhondert eene gulden en ses stuijvers, die de supplianten nog ten lasten van haare steede loopende hadden en die gedurende dien termijn verder ten lasten van de steede zouden moeten worden opgenomen en waardoor de supplianten jaarlijks in haare finantien zouden komen te profiteren eene somme van twee hondert zeeventien guldens tien stuijvers; en dat wij voorts, tot suppletie van 't geene aan de voorss. geprojecteerde fonds alsdan nog te kort koomen zoude, aan de supplianten meede voor gelijke jaaren geliefden te accordeeren eene jaarlijkse remissie of contributie van en uit derselver verpondingen, 't zij ordinaris of extraordinaris, ter somma van vijf hondert twee en dertig guldens, tien stuijvers, onder conditie dat, 't geene de supplianten uit beide voorn. oorsaken zouden koomen te profiteren, eeniglijk zouden worden geconverteert ende geemployeert tot betalinge van de intresse en successive aflossinge der capitalen, die de supplianten, tot herstellinge van derselver toren en 't doen van de hoogdringende reparatien aan de kerk, hiervoren in 't brede gemeld, zouden moeten negotieeren.

Of wel anders, bij afslag van de voorn. contributie uit de verpondinge, dat wij, in plaats van dien aan de supplianten tot de voorschreve reparatien en herstellinge, geliefden te verleenen zoodanige gratificatie in geld, als wij na reden en billijkheid zouden gelieven goed te vinden en te bepaalen en dan teffens aan de supplianten te verleenen ons consent en authorisatie, om 't geene de supplianten alsdan nog te kort zouden komen tot betaalinge der intressen en tot

aflossinge van de capitalen, bij haar ter saake voorss. benodigt, gedurende gelijke termijn van twintig jaaren te mogen inslaan na evenredigheid over de huijsen, inwoonderen en landen in en onder de steedė Geertruijdenberg behoorende, of bij soodanigen andere wegen, als wij zouden gelieven goed te vinden.

Zoo is 't, dat wij, de saake en het versoek voorschreven overgemerkt hebbende en na ingenomene consideratiën en advis van onse Gecommitteerde Raaden, geneegen weezende ter beede van de supplianten, uit onze regte weetenschap, souveraine magt en authoriteijt, ten behoeven van de supplianten en tot laste van den ontfanger-generaal van onze kerkelijke goederen en inkomsten Mr Gerard van Vreedenburch hebben geaccordeerd, zoo als wij accordeeren bij deese *een ordonnantie van vijf duizend gld.* om, zoo ver die gelden kunnen, strekken, door de supplianten tot herstelling van derselver kerk en tooren te worden geëmployeerd, en wijders voor den tijd van twintig jaaren, ingaande met deesen loopende jaare 1768, aan de supplianten hebben verleend, zooals wij verleenen bij dese, *vrijdom van de honderdste en twcehonderdste penningen van de capitalen ter somme van veertien duijsend vijffhondert eene gulden ses stuijvers,* tegenwoordig tot laste der steede Geertruijdenberg loopende, alsmeede van de capitalen, welke geduurende den voorss. termijn verder tot laste derselver steede zullen moeten worden genegotieert, des dat de supplianten gehouden zullen zijn, om de somme van tweehondert zeeventien guldens, tien stuijvers, welke zij tegenwoordig daardoor jaarlijks in haare finantie zullen koomen te profiteren met en benevens het jaarlijks subsidie van twee hondert vijftig gulden door Sijn Hoogheid aan haar voor gelijke tijd van jaaren geaccordeert, alsmeede nog een som van seshondert gld. jaarlijks uit stads kas te contribueeren, met den anderen uitmaakende een jaarlijks fonds van duijsend zeeven en sestig gld. tien stuijvers, geduurende de voorss. tijd van twintig jaaren eniglijk en alleen te employeeren tot betaaling van de

jaarlijksche intressen van het capitaal van vijftien duijzend guldens, tot herstelling van de kerk en tooren te negotieeren, en hetgeen van dat fonds jaarlijks na betaaling der intressen zal overschieten en sulks ook, hetgeen door de jaarlijksche vermindering van het capitaal en interessen zal worden uitgewonnen, geheel en al te gebruijken tot aflossing van het voorn. capitaal en hetzelve dus voor het einde van de voorss. twintig jaaren te doen afloopen; en hebben laatstelijk nog de supplianten geauthoriseerd en geoctroyeerd, zooals wij deselve authoriseren en octroyeren bij deese, om hetgeene er gedurende de voorss. twintig jaaren tot de reparatie en het gewoone onderhoud van de kerk en tooren meer zal nodig zijn, als uit het ordinair jaarlijks inkomen van de kerk kan worden gevonden, jaarlijks over de inwoonders der steede Geertruijdenberg en de jurisdictie van dien in alle evenredigheid te mogen omslaan; wordende der supplianten verder of ander gedaan versoek geweesen van de hand.

En gelasten een ieder, dien het aangaan zal, zig naar deze te reguleeren.

Gedaan in den Hage onder onsen groote zegele hier aan doen hangen den 11en Aug. in 't jaar ons Heeren en Zaligmakers duijsend seeven hondert agt en sestig.

Ter ordonnantie van de Staaten
C. CLOTTERBOOKE.

Anno 1768. (Zie N°. 193.)

De Staaten van Holland en Westvriesland doen te weten: Alzo ons te kennen is gegeven bij schout, burgemeesteren en schepenen der stede Geertruijdenberg,

Dat de supplianten, wegens de ordinaris en extraordinaris verpondingen van de huijzen en landen, in en onder deselve steede gelegen, jaarlijks meer uitgeven als zij agtervolgens

de quohieren ontfangen en dus te kort kwamen eene somme van twee hondert ses en veertig guldens en veertien penningen;

Dat de supplianten, de oorsaken van dien nagegaan hebbende, bevonden, dat de huijsen en landen, dog wel voornamentlijk de landen, ter Finantie van Holland hooger stonden aangeslagen als de quohieren, volgens welke de gaaring en invordering geschiedt, kwamen te beloopen en dat daarenboven door het gemeene land niets werd goedgedaan of gevalideert voor het colleciloon, de vragt van de gelden aan 't comptoir-generaal en de kosten der reekeningen, alles breder blijkende bij eene aan ons geëxhibeerde memorie;

Dat de supplianten, door het tekort schieten van de voorss. somme, zeedert zoo veele jaaren, als er na het formeeren van 't laatste redres van 1632 waaren verloopen, in haare soobre finantie considerabel waaren beswaard en achter uitgezet;

Dat de supplianten derhalven, ernstelijk op middelen van herstelling bedacht geweest zijnde, niets natuurlijker en billijker was te vooren gekomen, dan dat de voorss. te kort koomende penningen wierden gevonden op den aanslag van de quohieren der verpondingen zelve, hetzij dan bij weege van kortinge en afschrijvinge ter finantie, hetzij bij maniere van verhooginge van den taux der morgentalen en der huijsen en met opzigt tot de mergentalen wel bepaaldelijk tot zulke landen, welke minder contribueerden als tegen twee guldens, vijf stuijvers en vier penningen per merge, weesende de taux over de generaale massa der landen, genomen in consideratie, dat deze landen zeedert den voorss. jaare 1632 veel verbetert en doorgaans zoo goed als andere binnendijkse landen waaren en mitsdien ook gevoeglijk op die taux gebragt konden worden en dat voorts, tot supplement van hetgunt dan nog bevonden zoude worden te resteeren, de aanslag van de huijsen wierde geaugmenteert met een halve stuijver op de gulden, waarmeede dan respectivelijk de voorss. jaarlijks te kort schietende somme

zoude konnen worden verhaald en gerecouvreert, gelijk uit de voorss. aan ons geexhibeerde memorie mitsgaders eene daarbij gevoegde specificque lijste consteerde.

Redenen waaromme de supplianten zig waaren keerende tot ons, seer ootmoedig versoekende, dat wij de goedheijd geliefden te hebben, omme den aanslag van de quohieren der verpondinge over de steede en landen van Geertruijdenberg in zooverre te verminderen en ter finantie van Holland te doen afschrijven, als de voorss. tekort koomende somme van twee hondert ses en veertig gulden en veertien penningen rendeerde of, ingevalle zulks onverhooptelijk niet zoude mogen volgen, dat wij de supplianten dan geliefden te authoriseeren tot het verhoogen van den taux van de perceelen van landen onder de voorss. steede gelegen en bij de voorseijde aan ons geëxhibeerde lijste gespecificeert tot op twee guldens, vijff stuijvers en vier penningen per morgen in de ordinaris en de extraordinaris verpondinge na advenant, alsmede om den aanslag van de huijsen binnen de gemelde steede te mogen augmenteren met een halve stuver per gulden ordinaris ende extraordinaris consenten na proportie, respectivelijk in te gaan en te beginnen met den loopende jaare 1768, of wel de supplianten zoodanig ander middel van redres te vergunnen, als wij zouden oordeelen te behooren. Zoo is 't, dat wij, de zaake èn het versoek voorschreven overgemerkt hebbende en, na ingenomene consideratien en advis van onse Gecommitteerde Raaden, geneegen weezende ter bede van de supplianten, uit onze regte weetenschap, souveraine magt ende auctoriteijt, de supplianten hebben geauctoriseerd en geoctroyeerd, zoo als wij deselve authoriseeren en octroyeeren bij deze *tot het verhoogen van den taux van de perceelen van landen, onder de steede Geertruijdenberg geleegen, gespecifieert op de lijste, door de supplianten aan ons geexhibeert, tot op twee guldens, vijff stuijvers en vier penningen per merge in de ordinaris verponding* en in de extraordinaris verponding na advenant, alsmeede om den aanslag van de huijsen

binnen de gemelde steede te mogen augmenteren met een halve stuijver per gulde ordinaris ende extraordinaris consenten na proportie, in te gaan en te beginnen met deesen loopende jaare 1768, wordende der supplianten verder of ander gedaan versoek gewesen van de hand.

En gelasten een ieder, dien het aangaan zal, zig naar deeze te reguleeren. Gedaan te Den Hage onder onse grooten zegele hier aan doen hangen den 11en Augustus in 't jaar onzes Heeren ende Zaligmakers duijzend seeven hondert agt en sestig.

Ter ordonnantie van de Staaten
C. CLOTTERBOOKE.

De Visscherij

te

Geertruidenberg.

I. De oudheid der Visscherij.

In „die Handvesten ende Koeren der stede van Sinte Geertruijdenberghe" staat voor het jaar 1396 vermeld: „Voortaen en sal niemant gheen visch, die van der zee compt oft riviervisch vercopen, die doot sijn en sijn gecoert op 10 stuyver."

„Item, soe wie vissche vercoopt binnen onszer poirte, dien die merct verboden is van den coermeesters, dat waer op 10 stuijver."

In de keuren van 1435 wordt gesproken van een „vismerct, die sijn sal in die Schoolstrate lancx de huijsen" en de oudste aanwezige stadsrekeningen van 1436 en 1462 maken herhaalde malen gewag van „een vischsteijger."

De keuren van 1484 en 1487 vermelden, „dat een poirter gaen mach tot een visschershuijs ende copen vissche tot 2 stuijver toe sonder *ingelt* (1) te geven" en „dat gheen visscher self mijnen, noch doen mijnen en sal op een boete van 20 stuijver."

„Item, dat niemant zeijlen, fuijcken, nette off andre dinghen hanghen sal opter stede mueren."

Blijkens de laatstgenoemde bepalingen hief de stad alzoo een zeker recht — *ingelt* — van den visch, die aldaar aan den afslag ter markt gebracht werd.

De keuren van 1507, 1529 en 1550 houden nog het volgende in:

„Verdraghen. dat niemant geene vissche, noch elft, noch salm schoen maken en sal noch steken, dan alleen van Jacob Ghijsbrechtszoen hoeckhuijs aen die een sijde ende Janneken Neelen hoeckhuijs aen die andrer sijde, streckende soe voort tot den nieuwen hooft toe."

„Item, dat gheen visschers burghers oft buijtenluijden

(1) ingelt = belastingen van stadswege.

geen vercoop van visch copen oft vercopen en sal, hij en is afgeslagen en een ieder sijn ingelt dair aff betaelen."

„Item, dat niemandt, van wat conditie hij sijn, sal mogen coopen oft vercopen stoer, salm, elft, houtinck ofte andere vissche, hoe die genaempt mogen sijn, dan op den behoirlijcken affslach, die daertoe geordineert is."

„Item, dat niemant en sal mogen te gemoet ofte tegen gaen ofte varen met enighe schuijten oft scepen, cleijn oft groot, wagene, peerden ofte die van den vissche connen gedraghen, om te coopen en oick nyet en sal mogen vercopen; dan sullen die selve personen, die hare reijs ende wil hebben ten Berch te comen om te vercoopen, die voorszegde visschen laeten gaen en passeeren ten afslach sonder datselve te beletten ofte bij anderen doen beletten."

---

2. Getuigen-verklaringen omtrent den afslag van visch te Geertruidenberg.

Aert Sprangers, woonachtich binnen Ste Geertruijdenberghe, oudt zijnde omtrent 82 jaeren, verclaert bij zijnen eedt, rechtelijck gedaen ter instantie van die burgemeesters der stede van Ste Geertruijdenberghe, hoe dat hem wel kennelijck is ende voirstaet, dat men altijd de visch, die gevangen worde op te waeteren ofte visscherije, gelegen aen de zuijtzijde van der Mase in den verdroncken waert, ter merckt ende ten affslach gebracht heeft ende vercocht binnen Ste Geertruijdenberghe, van welcke visschen, die daer vercocht ende affgeslaghen werde, deselve stede altijt genooten ende ontfanghen heeft den 20^en^ penninck tot prouffijt derselver stede, ende dat aleer ende te vooren mijn Heere van Nassou aen de voorss. vischerije gecomen was oft eninch prouffijt off hadt oft genieten ende dat elck op te voornoemde waeteren visschde die wilde.

Ende is hem oock wel kennelijck, dat die mandemaeckers-

ploech ende vinckenploech te waeter voeren visschen met bogen ende picken, zoodat elcke visschen wilde op te beste steecken van de visscherijen.

HENDRICK JANSS. GROTART, poorter derzelver stede, oudt ontrent 82 jaeren, als die voornoemde Aert Sprangers heeft ende zeijt zoo veel meer, dat mijn Heere van Nassou aen de voorss. visscherije geen prouffijt en hadde noch niet aengecomen was ten tijde van Joncker Jan van Naeltwijck de voorss. stede van Ste Geertruijdenberghe ingenomen hadde, maer dat elck vischte op te voorgenoemden wateren, dien 't belieffde ende dat die visschen, op te zelve visscherijen gevangen, altijt den affslach ghebrocht ende vercocht zijn binnen der voorss. stede ende daeroff altijt rustelijck ende vredelijck ontfanghen heeft den twintichsten penninck.

ANTHONIS AERTSSEN, molenaer, poorter derselver stede, oudt ontrent 62 jaeren, verclaert bij zijnen eedt, dat men de vissche, gevangen op te voorss. wateren, altijt ter merckt ende ten affslach gebrocht ende vercocht heeft binnen de voorss. stede ende dat dieselve stede altijt rustelijck ende vredelijck den 20^en^ penninck daeroff genooten ende ontfangen heeft oock te voorens, alleer mijn Heer van Nassou eenich prouffijt genooten heeft van de voorss. visscherije oft daeraen gecomen was.

PAUWELS VERKERCK, oudt ontrent 73 jaeren, CORNELIS de veerman, oudt ontrent 74 jaeren, LIJSKEN BARTELMEUSDOCHTER, oudt ontrent 69 jaeren, inwonende ter voorss. stede, hebben elck bij haerlieden eedt verclaert, dat zij wel weten ende henlieden kennelijck is, dat alle de visschen, die op te voorn. wateren gevangen wesende, ten afslach gebrocht ende vercocht zijn geweest binnen der voorss. stede ende dat dezelve stede altijt rustelijck, vredelijck, daeroff den 20^en^ penninck ontfangen heeft ende dat lange tijt te vooren ende aleer mijn Heer van Nassou van de visscherije eenich prouffijt gehadt heeft ende dat elck

vischte, daer hem belieffde, ende voeren uijt visschen met geweer, zoodat elck den besten steeck hebben wilde, ende dat die visschers malcanderen soms sloegen ende dickwijls vechtender hant waeren, want voorss. water dier tijt onbeheert lach; ende de voorss Lijsbet dochter well kennelijck is, dat eenen Willem Claassz. gebrocht worden op een berye (1) ende was doorsteecken met een pieck; ende de voorss. Pauwels ende Cornelis de veerman is wel kennelijck, dat mijn Heer van Nassou lange tijt daernae, dat joncker van Naeltwijck de voorss. stede ingenomen hadde, geen prouffijt gehadt en heeft aen de voorss. wateren ofte visscherijen.

CORNELIS ROELEN, oudt ontrent 62 jaeren ende CORNELIS WILLEM JACOBSSZ verclaeren bij eedt, dat de voorss, stede altijt den affslach van den vissche, die gevangen worde op te voorss. waeteren gehadt heeft ende altijt den 20^en^ penninck genooten heeft voor ende alleer mijn Heer van Nassou enich prouffijt hadde van de voorn. visscherije ende dat elck vischte, daert hem belieffden, ende dickwils daerom vochten, dat elck den besten steeck hebben wilde.

CORNELIS ANTHONISSEN verklaert bij zijnen eedt, dat de voorss. stede den afslach van den visschen altijt gehadt heeft ende den 20^en^ penninck daeroff ontfangen heeft ende dat men omme de voorss. visscherije dickmaels plach te vechten.

KATALIJN VAN HAESTEN, oudt ontrent 96 off 97 jaeren, verclaert dat CLAES, haeren man, over 60 jaeren op te voorss. wateren gevischt heeft en dat mijn Heer van Nassou die tijt van denzelven visscherije geen prouffijt en hadde ende dat men den vissche op te voornoemde wateren gevangen altijt op den affslach gebrocht heeft binnen der voorss. stede van Ste Geertruijdenberghe.

Actum aldus den sestienden dach Aprill anno 1534 stilo curie Hollandie. (2) Geteijkent VRANCX.

---

(1) berye = burrie, draagbaar

(2) Zie copiën van privilegiën in stads-archief.

3. Verpanding van de heerlijkheid Geertruidenberg.

De hooge heerlijkheid der stede van Ste Geertruidenberge met de domeinen, profijten en emolumenten daertoe staande in door koning Philips van Spanje, als graaf van Holland, in den jare 1557 bij brieven van 29 Januari in pandschap uitgegeven aan Heer Splinter van Hargen, ridder, heer van Oosterwijk, voor eene som van 7000 ponden en welk pandschap de voorz. Heer van Oosterwijk bij brieven van cessien, transport en opdracht van 5 Mei 1558 heeft gecedeerd aan Prins Willem van Oranje. (1)

---

4. Placcaat, dat een ieder, die zich aan diefstal op de wateren schuldig maakte, met strenge straf bedreigde.

BIJ DEN CONINCK.

Onsen lieven ende getrouwe die luijden van onsen Raide in Hollant saluijt ende dilectie. Hoewel ons in verscheijden plaetsen competeert recht van visscherijen van witvisch in den verdroncken waert van Zuijt-Hollant, bij Dordrecht, op ten ryvieren ende wateren in Hollant ende bijsondere ter plaetsen, daer ons die visscherije naar den vroonvisch (2) ten prouffijten bijzondere verpacht plagen te werden, ende dat zeeckren tijt geleden die luijden van onser rekeninge in Hollant bij den rentmeester van Zuijthollant geadverteert wesende, dat die pachters, visschende naer witvisch, den pachters van de visscherijen naer vroonvisch

(1) Nassausche domein-archief. 't Bovenstaande aangehaald, om te doen zien van welk jaar de Prins van Oranje wellicht rechten kon doen gelden op de visscherij.

(2) vroonvisch = steur, zalm, elft, enz.

tot cleijnder valeure ende estimen comen souden, hebben voer goet aengesien gehadt, dat men die visscherijen naer vroonvisch elcx binnen heure quartieren ende bevanck te samen ende onderscheijden verpachten soude, als nu eenige jaeren gesciet is; daer uijt eenighe leechgangers, ghene vreese hebbende van de pachters ende oyck gheenen pacht van visscherijen naer vroonvisch toecomende, gevonden ende gepractiseert hebben te maicken zeeckere nauwe netten, genaempt diefsnetten ende schutnetten met zeer kleine maesschen, daer men nyet dan tvoorste lit van eenen cleijnen vingher doorsteken zoude moghen, twee duijsent, drie duijsent ofte meer vademen langh wesende, daermede sij bij tijde van vloede ende van hoochsten watere, als die witvisch compt uijt den gronde ende diepten ende begeeft op ten hoochten ende in den ruijchten om te weijden ende aessen, mit die netten dezelve hoochten ende ruijchten geheel om te setten ende besetten sulcx dat se, metten vallenden watere, bevangen ende vanghen allen den visch, daer binne wesende, groot ende cleen, ende alleen den cleijnen ende jonghen visch, daer gheen prouffijt noch aff comen en mach, bij gebreecke van watere gedoot ende verdempt (1) wert; andere met drijffnetten ende gerucht ende andere met poijeren, twelck sijn langhe touwen hebbende veel cleene toukens ofte coordekens mit haecken ofte houcxkens ende diergelijcken, ende dat zij zoo groote menichte, dat die uijtheemsche coopluijden, die in der steden van Dordrecht, Geertruijdenberge, Gorcum ende andere plaetzen, daer afslach is, den visch plaghen te wachten ende coopen er mit waterschepen, leggende op den stroom, coopende ende ladende allen den visch, die in der manieren voorscreven gevangen ende gestolen worden; ende dat arger is werd oyck, onder 't decxel van dyen, die pachters van den vroonvisch van haeren vanck beroeft, haer visscherijen te schanden gemaect ende verdempt, daerdoer nyet alleen onse

(1) verdempen = ten onder brengen.

incommen van visscherijen zoe naer vroonvisch als naer witvisch zeer vernielt ende verargert worden, maer oyck de steden, affslach hebbende, zeer geintresseert ende onsen ondersaten van gewoonlicke alimentatie gepriveert.

Waeromme wij, willende hierinne voersien, tot vorderinge van den ghemeyn welvaren ende conservatie van onsen gerichtichheeden, geordonneert ende gestatueert hebben, ordineren ende statueren bij desen *voor een eeuwich edict, recht ende statuyt,* dat men van nu voortaen gheen zulcke netten als boven en zal moghen gebruijcken; dat oyck nyemant in onsen verdroncken waert voorscreven, noch in eenighe onsen ryvieren in Hollant en zal moghen visschen dan onsen pachter ofte pachters van den gheenen, die recht van visscherijen hebben, elcx in 't sijne. Item, dat men oyck gheen visch op den stroom en sal moghen vercoopen, leveren, noch laden, maer gehouden sijn die te brengen ten affslaghe binnen der stadt van Dordrecht, Gorcum, Geertruijdenberge ofte elders, daer affslaghe geordonneert ende gestelt zijn oft zullen werden, elcx in den zijnen van den ghenen, die men gewoonlicken is ten affslaghe te brenghen, *op peÿne,* als yemande bevonden zal werden die contrarie van eenighe van dese voorn. puncten gedaen te hebben, te verbeuren voor deerste reijse die schuijten mit den netten, fuijcken ende andere gereetschap, die sij gebruijct sullen hebben ofte die waerde van dyen in gelde, die tweede reijse te verbeuren 't schip ende gereetschap ofte die waerde van dyen in gelde alsvooren ende bovendyen 25 Carolus gulden ende die derde reijse op gelijcke verbeurte ende bovendyen gestraft te worden arbitralicken ten exemple van anderen. Ende indien yemant visch op den stroom coopt ende overneempt, die niet ten affslach geweest is, als voore te verbeuren voor d'eerste reijse den visch, die hij inne genomen zal hebben ende die somme van zes Carolus glds, die tweede reijse zijn schip mit den visch ende twaelf Carolus gulden eens ende die derde reijse als die tweede ende bovendien arbitralicken gecorrigeert te worden naer ge-

legentheijt; te appliceeren een derdendeel tot onsen proffijte, tweede derdendeel tot proffijte van den anbrenger ende 'tderde derdendeel tot proffite van den officier, die tzelve uijtrechten sal.

Lastende ende bevelende, dat de zelve onse ordonnantiën statuijt ende verbot doet publiceren in onsen stadt Dordrecht ende andere steeden van Zuijthollant, daer men gewoonlick is uijtroepinge ende publicatie te doene, zulcx, dat een yegelicx, dien 't aengaen mach, des wetenschap hebbe ende gheen ignorantie pretenderen moghen, mit scerp bevel aen allen, dien dit aengaen sal moghen, dat zij tzelve ons verlof scerpelicken doen onderhouden ende den overtreders van dien straffen bij de peijnen vooren verhaelt zonder eenich verdrach ofte summatie. Ende ten eijnde des al een eeuwighe memorie zij ende blijve, dat zij oyck dese onse ordonnantien statuijt doen ende laten registreren ende annoteren in haer registers van hantvesten ende koeren, daert behoort, allet op peijne van privatie van haer offitiën ende verclaert te werden inhabile eenich offitie meer te moghen houden ofte bedienen ende bovendien arbitralicken gestraft te worden; des te doene mit diesser ancleeff geven wij u volcoomen macht, authoriteijt ende sonderling bevel bij desen. Ontbieden ende bevelen voorts onsen rechtere, justicieren, officieren ende ondersaten, dien dit aengaen sal, dat zij u, tzelve doende, ernstelick verstaen ende obedieren, want ons alsoe gelieft. Gegeven in onser stadt van Bruijsele onder onsen contre zegele hier op gedruct in placcate den 13^en^ dach van Aprille 1500 negen en vijftich nae Paeschen. Onder stont gescreven: Bij den Coninck in zijnen raede ende geteijckent: Doverlope. Onder stont gescreven: Gecollationeert jegens zijn origenael ende accordeert; bij mij onderteijckent: B. Cruss. Onder stont gescreven: 't placcaat van desen gepubliceert opten 9^den^ October 1559 ende hebbe eenen yegelijken geboden ende bevolen tselve te onderhouden.

Actum ut supra bij mij: J. Jans.

Gecollationeert jegens de copi ende daermede bevonden

accorderende van woordt te woorde bij mij secretaris der stede van Sinte Geertruijdenberge onder genomineert.

(Geteekend) DE HOOGHE.

Wederom 't voorss. placcaet gepubliceert opten 15en February 69, stilo curie.

---

5. Accoort van den afslach van 15 November 1593.

„Op heden datum ondergeschreven zijn veraccordeert Mr Nicolaes Pijl als curator van het sterffhuijs van Zijne Princelijcke Excellentie hoochloffelijcker memorie ter eenre, ende schouteth, borgemeesters ende schepenen der stede Geertruijdenberghe ter andre zijden, nopende den affslach ende den twintichsten penninck der voirss. stede competeerende in des voirss. sterffhuijs visscherijen, gelegen in den verdroncken weert van Zuijt-Hollant aen de zuijdtzijde van de Oude Mase, ende dit inder manieren naevolghende. Te weten, alsoo deur doirloge ende het overgaen van deser stede den voirss. affslach van de voirss. stede eensdeels is vervrempt geweest, zoo accordeert de voirn. heer curator uijten name ende van wegen het sterffhuijs, dat wederomme van nu voirdanc allen den visch, die op des voirss. sterffhuijs visscherijen voirnoemt gevangen zal worden, binnen der voirss. stede Geertruijdenberge ten affslach gebrocht ende den twintichsten penninck daervan tot behoeve derselver stede bètaelt sal worden, gelijck tselve van ouden tijden altijt gebruijck is geweest, uijtgesondert de pachtingen, die van deselve visscherijen gedaen sullen worden bij visschers uijt Slydrecht, Papendrecht ende elders buyten de voirss. stede woonachtich, die haar gevangen goet op de voirss. visscherijen ten affslach sullen mogen brengen binnen der stadt Dordrecht oft daer hen best gelegen sal wesen, midts

der voirss. stede Geertruijdenberge kennende voir den rechte van den innegelde oft twintichsten penninck oft anderssins min, zoo zij best daermede sullen comen accorderen, van haer te vangen goet, daervan zij gehouden sullen zijn een billet te brengen van den affslach, daer zij haer voirss. goet vercocht sullen hebben, waerna de voirss. stede en de visschers hen sullen hebben te reguleeren.

Dus zoo hebben de voirnoemde schouteth, borgemeesters ende schepenen uijten name der voirss. stede den voirnoemden heer curator hier tegens belooft, dat zij tot hunnen laste sullen nemen, zoo zijlieden oock aennemen midts desen, de kercke binnen derselver stede, die deur de belegeringen ende het beschieten seer is ontrampeneert ende verbroken, wederomme te doen repareeren ende verbeteren ende deselve voirdane van alle nootwendige reparatiën ten eeuwigen dagen te onderhouden sonder des voirss. sterffhuijs cost, last oft schade.

Alles sonder arch of list. Gedaen ende geaccordeert binnen der voirss. stede Geertruijdenberghe op den 15en dach Novembris 1593."

Ende was het Principael Contract onderteekent: Nicolaes Pijll, Dierck Ghijsels ende Jan Willemsz. Schuijfhill.

---

6. Gildebrief voor de Visschers.

Wij schouteth, borgemeesters en schepenen ende raedt der stede Geertruijdenberghe doen condt allen dengenen, die dese letteren sullen sien ende hoiren lesen:

Dat wij ontfanghen hebben de ootmoedighe supplicaties van de gemeene visschers deser stede, ons te kennen gevende, hoe dat sij supplianten overmidts de groote disordeninghen, die dagelijcx tusschen henlieden zijn gebeurende, tsamen hebben geraempt sekere articulen, beneffens de requeste overgelevert, streckende tot gemeene welvaert ende

ruste van henne gemeene visschers voorszegd, doch sonder iemanden daerbij in eeniger manieren te vercorten oft beschadighen, versoekende hen, die geconfirmeert ende geapprobeert te worden, midts henluijden daertegens reciproquelijk overgevende ende verbindende tot volcomen onderhout derselver poincten op de boeten respectivelijck daer toe staende; soo ist, dat wij, tot gemeenen nut ende proffijt de voorszegde gemeene visschers, bij provisiën vergundt ende geaccordeert hebben, vergunnen ende accordeeren midts desen eenen gildebrief, omme bij henlieden naergevolgt ende onverbrekelijk onderhouden te worden in allen zijnen poincten ende articulen op de boeten ende penen, daer toe staende, zoo ende gelijck hier naer geschreven is, alles tot wederseggens van schouteten, borgemeesters ende schepenen voorss., die het interpreteeren van, 't vermeerderen en verminderen van dien aen sich selven zijn behoudende.

I.

In den eersten dat niemandt int voorscreven gildt sal mogen komen hij en zij eerst ende alvorens poorter deser stede.

II.

Ende oft iemandt int voorss. gilde wilde comen, dien zijne ouders geene visschers oft mede-gildebroeders en waren, sal gehouden zijn voort voorss. gildt te betalen zessen Rinsgulden eens t' appliceren, d'een helft tot behoeff van het gilde; den officier der stadt ende den armen, elck een derdepart in voorss. wederhelft, ende den knecht van 't gilde twee stuijvers ende den gemeenen gildebroeders zes stuijvers in 't gelach te verteiren.

III.

Doch soo iemandt int voorss. gildt wilde comen, dien sijnen ouders mede-visschers ende gildebroeders waren, sal voort voorss. gildt moeten betalen twee Rinsgulden eens te applieeren als voren.

IV.

Oock dat alle visscherssonen, bij henne ouders visschende, achthien jaren oudt zijnde, oft dat zij in de wacht genomen worden, hen int voorss. gildt sullen moeten begeven ende betalen twee Rinsgulden als voren.

V.

Ende sullen voor d'eerste twee jaren geresen ende gestelt worden zes dekens; ende zijn voor d'eerste twee jaren uijt 't billet van henne namen overgegeven, geresen ende gestelt als dekens: Jan Laureys Comansz.; Cornelis, Mathijs Jochemss.; Henrick Lambrechtsz. ende Reijnier Willemsz. ende sullen daer naer vervolgens alle jaer vier dekens blijven ende telcken twee affgaen, ende sullen de gemeene gildebroeders alsdan in de plaetse van twee affgaende dekens ofte gesworenen wederom vier persoonen aen de heeren magistraten voorstellen, omme daar uijt twee dekens verkosen te worden.

VI.

Ende en sullen de dekens van desen gilde noch nyemandt van de gemeene gildebroeders op de verpachtinge van de visscherijen yemanden moghen verbieden eenighe van deselver visscherijen mede te pachten oft te hueren, maer sullen deselve visscherijen zoo wel bij de gildebroeders als alle andere, nyemandt uijtgesondert, gepacht oft gehuert moghen worden, midts dat dselve pachters, int gildt nyet sijnde, eenen ofte meer sullen moghen nemen uijt het gildt, om voor hen te visschen, sonder contradictie ofte tegensegghen van dit voorss. gildt, behoudens dat de buijtenvisschers van Drimmelen, Slydrecht ende andere quartieren oft plaetsen, sullen behouden den vrijdom, die zijluijden van ouden tijden genoten hebben.

VII.

Doch sullen de gemeene gildebroeders gehouden wesen alle jaer te geven tot jaergelt zesse stuijvers ende twee

stuijver voor den knecht, waervore zij alle jaer eenen sekeren teirdagh sullen houden.

Ende de gildebroeders, die op denselven teirdagh nyet en sullen compareren, sullen deselve ses stuijvers zoowel mede moeten betalen als degene, die gecompareert hebben· Ende sullen de gemeene gildebroeders gehouden wesen de voorss. zes stuijvers te betalen aen handen van de dekens van 't voorss. gildt, ende twee stuijvers voor den knecht. Welcke dekens gehouden zullen zijn daervan, als van alle andere boeten der gilde aengaende, te doen behoirlijcke rekeninghe, bewijs ende reliqua.

VIII.

Ende als er iemandt van de gemeene gildebroeders compt afflijvigh te worden, sullen de erffgenamen van denselven afflijvighen gehouden wesen ten proffijte vant gemeene gildt te betalen thien stuijvers eens ende den knecht van elcken, ten begraeffenisse te bidden, vijf stuijvers. Dies sullen alle gildebroeders gehouden sijn mede ter begraeffenisse te gaen op een boete van vijff stuijvers ten proffijte vant gemeene gildt te verbeuren ende twee stuijvers voor den knecht.

IX.

Item soo iemandt, wie dat hij sij, bevonden wordt ennighe stocken gehaelt te hebben voor ende aleer de gildebroeders op den affslage bij malkanderen zijn, op een boete van zes Rinsgulden, een derdendeel tot behoeve van den Heer ende de stadt ende de twee resterende derdendeelen ten behoeve van het gilde, alsmede in alle de naervolgende breucken ende den knecht twee stuijvers ende dat zoo dickwils zij daer op bevonden sullen worden.

X.

Oick en sal hem niemandt, wie dat hij sij, vervoorderen eenighen salm oft vroonvisch, naedat de stocken getrocken oft geworpen sullen sijn, op den affslaghe te brengen op een boete van zes Rinsgulden.

XI.

Ende ofter iemandt bevonden worde aan 't hooft oft in de haven met zijnen vroonvisch ofte salm te blijven liggen wagten, tot dat men afsloech, deselve sullen ten proffijte als voren daeraan verbeuren zes Rinsgulden. Ende en sal denselven salm oft vroonvisch dien dach nyet affgeslaghen mogen worden.

XII.

Item en sal hem niemandt, wie dat hij sij, vervoorderen op twee naemen sijnen visch op den affslach aff te laten slaen op eene boete van twintich Rinsgulden. Dan oft het gebeurde, datter twee ploeghen tsaemen eenen steeck huerden ende tsaemen vischten, die geen gemackers ende waren, deselve sullen hunnen visch elck op sijnen name moghen doen affslaen.

Dies sullen deselve gehouden wesen alle oncosten, opt gildt comende, nae advenant te helpen draghen.

XIII.

Ende en sal hem niemandt, wie dat hij sij, vervoorderen eens anderen salm te teeckenen, maer sal een iegelijck gehouden wesen zijnen eighen salm op den affslach te legghen ende te teeckenen alles op eene boete van gelijcke zes Rinsgulden. Ende met geene hencxten-vellen ofte andere vuijligheyt te moghen teeckenen op gelijcke boete.

XIIII.

Oock sooder iemandt van de gemeene gildebroeders ware, die de dekens in eeniger manieren te cort spraeken oft injurieerden, dieselven sullen daeraen verbeuren gelijcke zes Rinsgulden ende dat onvermindert de actie, die de geinjureerden soude willen pretendeeren.

XV.

Item en sal niemandt vervoorderen, terwijlen het gildt

teirt oft vergadert is, eenich geschil oft crakeel te maeken op eene boete van twee Rinsgulden.

XVI.

Soo wie iemandt slaet, op eene boete van vier Rinsgulden ende dat oyck alles onvermindert den heer ende de geoffenceerde parthije haer recht.

XVII.

Ende oock alles, wat den gilde belanght, sal mette dekens worden uytgericht naer behoiren.

XVIII.

Ende sal men van 'sheeren ende stadts weghen den dekens int gene voorss. is altijt onderstand doen ende de penen ende boeten metten stadtsbode ende den gildeknecht alhier realijck ende metterdaet doen executeeren, ende 't seijl van de mast te moghen slaen sonder iemandts tegenseggen. Ende des t'oirconden zoo hebben wij schouteten, borgemeester, schepens ende raedt der stede Geertruijdenberge voorss. tsegel derselver stad hier aengehanghen.

Int jaar ons Heeren duijsent zesshondert en vijfthien, vijff daghen in Martio.

Ende was onderteekent: JOOST BUIJS.

Ende besegelt met derselver stede groot segel van groene wassche onder aen dobbelen steerte uijthangende.

---

7. Instructie voor den Gildeknecht.

(Opgemaakt door de dekens en de gildebroeders.)

I.

In den iersten sal den voorss. gildeknecht gehouden zijn te doen ende naer te comen allen hetgene hem bij de dekens sal worden gelast den gilde aengaende.

II.

Noch sal den voorss. gildeknecht gehouden zijn des morgens vroech op te staen, zoo wanneer de getijden vroech comen, om den schouteth, maior Adriaen Martensz. ende de dekens op te cloppen, als het bequaam weder is om te varen.

III.

Den knecht sal noch moeten passen op den affslach, om te besien oft alle de schuijten aen zijn, ofte datter iemandt van de gildebroeders aent hooft oft inde haevens is, als men affslaet.

IIII.

Sal noch gehouden zijn om den rentmeester ende de conterolleur te halen om aff te comen slaen.

V.

Ofte het gebeurde datter iemandt van de gemeene gildebroeders tegen den gilde in eenighe boeten viel, sal den gildeknecht gehouden sijn het seijl van denselven gildebroeder van de mast te halen ofte iet anders, dat hem bij de dekens gelast sal worden.

VI.

Item ofte het gebeurde, dat den knecht hem tegens de dekens stelde ende nyet naer en quame, dat hem bij de dekens gelast worde, soo zullen de dekens in sulcken gevalle tot allen tijde eenen anderen knecht moghen verkiesen sonder tegensegghen oft becomring iemanden.

VII.

Ende oft het gebeurde, dat den knecht in eenigh werck was ende dat de dekens hem vant gildts weghen van doen hadden, sal denselven knecht oversulcxs gehouden zijn het werck te laten ende de dekens te dienen.

8. Uitbreiding van Gildebrieven.

Dese naervolghende twee articulen zijn bij de dekens ende gemeene gildebroeders geordonneert om by henlieden onderhouden te worden.

I.

In den iersten dat van nu voortaen nyemant van de gemeene gildebroeders gheen salmen meer op den affslach en sal moghen brenghen, die hij nae zijn geteeckende salmen soude moghen vanghen, om bij die eerste geteeckende salmen te legghen, maer sal gehouden sijn de nae gevanghen salmen te legghen op een van beijde de eijnden, ten ware dat dengenen. die eenighe salmen in die banck geteeckent hadde en zijn ierste salmen begeerde bij de laatste te leggen sal dat selven moghen doen sonder iemants wedersegghen, maer sal dat moeten doen aleer men geworpen heeft, op eene boete van 20 stuijvers.

II.

Ten tweede, dat alle diegene, die op twee naemen affslaen, hare gevangen salmen sullen gehouden zijn elck alleen te teeckenen ende aft te laeten slaen al op eene boete van........ (in het gildeboek oningevuld), maer en sullen nyet gehouden zijn in eenighe lasten, het gilde aengaende, iet meer te geven dan een ander gildebroeder.

(onderteeckend) 6/22 1616

Opt vertooch ende te kennen geven van de dekens des visschersgilde binnen deser stede hebben schouteten, borgemeesters ende schepenen der stede Geertruijdenberge geordonneert ende gestatueert tot een appendicx desselfs gildebrief, dat van nu voortaen hen geene visschers en sullen vervoorderen eenigen salm meer te liquideeren, ten sij bij consent van

den rentmeester ende de dekens, alles op eene boete van twee Rinsgulden tappliceren alsvoren.

Aldus gedaen in volle vergaderinge van heeren magisstraten der voorss. stede. Pieter Teijlinge, schepen. Opter stadthuijse in de raetkamere aldaer op den 18 Junij 1619.

Onder stond: mij secretaris tegenwoordich:

(get.) JOOST BUIJS.

De rentmeester Johan van Clootwijck met de deeckens vant visschersgilde tot Geertruijdenberge aenmerckende de groote disordre ende confusie, die daer geschiet bij de visschers, als wanneer deselve, haer beurte volgende, haere getrocken kavelstocke int affslaen laeten voorbijgaan, soo is bij denselven rentmeester ende de deeckens geordonneert, dat van nu voortaen yder visscher, die sijne beurte volgens sijnen getrocken kavelstock int affslaen laten passeren, ten prouffijte vant visschersgilde zal moeten verbeuren van elcken elft, die sij sal naederhant affslaen, voer elcken Rinsgulden een halff oort stuijvers voor de armen. Wordt oock mede van wegen als vooren geordonneert, dat nyemandt van de visschers haere salmen van plaetse, daer die eerst op de vischbanke geleijt sullen wesen, niet mogen veranderen, maer dat deselve sullen moeten blijven legghen ter plaetse, daer die eerst bij den visscher sal sijn geleijt, op eene boete van twee Caroli gulden, de twee deelen voor tgilde ende het een deel ten prouffijte van de armen.

Aldus geordonneert ende besloten opten 10en Aprilis 1620.

In kennisse der waerheijt bij den rentmeester ende de deeckens voorss. onderteekent.

(get.) J. CLOOTWIJCK.
THONIS, CORNELIS BANCK.

Volgen de handmerken van:
ADRIAEN JORISZ.
JACOB DIERCXZ.
CLAES HUIJBERTSZ DE RUIJMER.
ADR. CORN. JAN ANDRIESZ.

Den Rentmeester Van Beveren met de deeckens vant visschersgildt tot Geertruijdenberch, aenmerckende de groote disordre ende weijgeren, die daer geschiet bij de visschers van Geertruijdenberch op het medebrengen van steur en salm voor de visschers van Slydrecht ende Drimmelen, soo is bij denselven rentmeester ende deeckens geordonneert, dat van nu voortaen die persoonen, dewelcke weijgerich vallen, omme voor de visschers van Slydrecht ofte Drimmelen eenige steur ofte salm mede te brenghen, deckeweijle als hetselve geschiet daeraen sullėn verbeuren twee Rijnsguldens.

Wort oock mede als boven geordonneert, gelijck van allen ouden tijden gebruijckelijck is geweest, dat de visschers van Slydrecht en Drimmelen sullen betaelen aent visschersgilde tot Geertruijdenberch van yeder steur, die mede wort gebracht, vier stuijvers ende van yeder salm eenen stuijver.

De gildebroeders, dewelcke de steuren ende salmen medebrenghen, sullen deselve vóór den tweeden affslach aen de deeckens aenbrengen op de boete van twaelff stuijvers.

Aldus geordonneert, geslooten ende bij den rentmeester en de deeckens onderteeckent op den 5[en] December anno 1639. Ende was onderteeckent: R. van Beveren; Claes Adriaenssen van der Sant; Hendrijck Hendrijcksz. de Hooch; Harmen, Leendersz. Dalom; Jan Bastiaensz. van Drimmelen.

---

9. De Gildebroeders van 't visschersgilde binnen Geertruijdenberge. Anno 1617.

1. Jan Laureijsz. Comans.
2. Adriaen Cornelisz. van Raamsdonck.
3. Henrick Henricksz. de Hooch.
4. Cornelis Mathijsz. Roelen.
5. Adriaen Joost Woutters.
6. Mathijs Joachims.
7. Henrick Lambrechtsz.

8. Reijnier Willemsz.
9. Nicolaes Huijben.
10. Mathijs Claesz.
11. Adriaen Mathijsz. Roelen.
12. Claes Mathijsz. Roelen.
13. Thieleman Peeters.
14. Godschalk Aerts.
15. Jan Thielemans.
16. Aert Thielemans.
17. Aert Oppers.
18. Symon Cornelisz.
19. Adriaen Jorisz.
20. Jan Jansz. Roelen.
21. Joost Jansz. Roelen.
22. Adriaen Michielsz. Meijer.
23. Adriaen Michiel Govaerts.
24. Henrick Cornelisz. Boot.
25. Jan Andriesz.
26. Anthonis Cornelisz. Banck.
27. Cornelis Willemsz.
28. Cornelis Henricz. Boot.
29. Joachim Mathijsz.
30. Nicolaes Huijbrechtsz. Ruijmer.
31. Aert Huijbrechtsz. Ruijmer.
32. Adriaen Matheeusz.
33. Cornelis Matheeusz.
34. Peeter Diercxz. van Mechelen.
35. Jacob Diercxz. van Mechelen.
36. Cornelis Jacobsz. Hanen.
37. Lenaert Cornelisz.
38. Adriaen Diercxz. Broeren.
39. Henrick Diercxz. Broeren.
40. Reynier Adriaensz.
41. Anthonis Daniels.
42. Jacob Adriaensz.
43. Niclaes Mathijsz. Ruijter.

44. Jasper Thomasz.
45. Jasper Symonsz.
46. Mathijs Cornelisz. Rijendam.
47. Jan Adriaensz.
48. Thieleman Thielen.
49. Bartholomeus Henricxz.

N.B. In het visschersboek zijn bovenstaande 49 namen met *één en dezelfde* hand geschreven. Hierop volgen van 1724 tot 1797 nog 119 namen, waarvan in 't genoemde jaar slechts drie, te weten:

1. Pieter Koene Adrianusz.
2. Mertienus Meijers.
3. Pieter Koene Johanneszoon.

---

10. Memorie-posten.

Memorie voor mijn Reijnier Willemsz. wat ik verteert ende verreden hebbe, doen wij bij Sijn Excellencie in het leger voor Sartogenbos waren.

(N.B. Zonder jaartal en hierbij gevoegd om over den prijs van de zalm te kunnen oordeelen.)

In de eersten den lesten Meij in Slydrecht verteert	15 st.
Van Slidrecht verreden op Gorcum	14 »
Van Gorcum op Bommel	12 »
Tot Bommel gecoft aen kaes alsnog aen bier.	4 »
Van Bommel op Gravekeur verreden . . .	12 »
Van Gravekeur gegaen in het leger, aldaer verteert aen bier voor mijn hooft met den soldaet, die ons Herferlijn mede liet gaen, die den salm droeg	6 »
Noch betaelt aan veergelt soo hier soo daer .	6 »
Noch in het leger verteert voor mijn hooft .	35 »
Noch aen het request voor mijn hooft . . .	10 »
In het verder keren tot Engelen verteert . .	5 »
Transporteeren . . .	5 gld. 19 st.

Transport . . .	5 gld. 19 st.
Noch van Engelen gereden tot Bommel, tusschenbeije verteert aen bier	4 »
Noch van Bommel op Gorcum verreden . .	10 »
Noch van Gorcum op Slidrecht verreden . .	12 »
Te Ghiesendam verteirt des avons elck . . .	15 »
Noch des sanderdaaghs verteert, doen wij nae den Bergh ware	4 »
Noch betaelt het *derde part* van *2 salm* . .	2 gld. 13 »
facit . . .	10 gld. 17 st.

Aan de keerzijde dezer rekening staat:

Het overschot van de penninghe, die over geschooten waren, die hebbe ick Laurens Olifiers mede gegeven met consent van de deeckens.

Het visschersgilde tot Geertruijdenberg debet aan Jacob van Tinge, notaris in 's Hage.

1724. April 30. Missive van seeker heer, met inleggende request aen haer Edel Mogende de heeren Raden van sijn Majesteit van Groot-Brittanniens Domeijnen, ten eijnde haer Edel Mogende het daar heenen geliefden te dirigeeren bij de Heeren Gecommitteerde Raden van Holland, dat sij supplianten nog, als van ouds, het visschersbolwerk voor haer netten, wandt, enz. mogten gebruiken . . .	f 0— 4.
Alles geresumeert en geexamineert	0—18.
Betaald voor een zegel om de requeste geslagen	0— 4.
Mei 1. Overgegeven en gerecommandeert . .	0—12.
Verscheijde malen aan den Raad naar de dispositie vernoomen en ook den heer president van Essen aan zijn huijs daerover opgewacht en 't verzoek gerecommandeert en eijndelijk van zijn Edele verstaen, dat daerover gesproken was met	
Transporteeren . . .	f 1—18.

Transport . . . f 1—18

de heeren Commandanten van de Gecommitteerde Raden in de groote fortificatiën en dat gesien soude werden, als gemelde Heeren in loco waren, een expedient tot wederzijds genoegen te vinden; comt hiervoor eens bij moderatie. . . . . 1—16

Seeker heer daarvan rapport gedaen en een en andermaal daarover geconfereert. . . . . 0—18.

Hiervan voldaan . . . f 4—12.

(was get.) JACOB VAN TINGE.

---

11. Het uitroepers- en afslagersambt van visch te Geertruidenberg.

Uit een gezegeld stuk, bevattende de conditiën, blijkt, dat het recht van uitoefening van dit ambt geveild werd voor het leven. In April 1738 stierf Jacob Vos, uitroeper en afslager en op den 25[en] dier maand werd het ambt op nieuw geveild en ingezet door

Aagje Zoutman op . . . . . f 185

en afgemijnd door Adrianus Mijnders op 8

zoodat hij kooper werd voor. . . . . f 193

Voor schout, burgemeesters en schepenen

Extract uit de acte Ter kennisse van mij

25 April 1738. C. VAN OPSTALL.

---

12. Overzicht van het ontvangen bedrag wegens afslag van zalm, elft en steur binnen de stad Geertruidenberg (1533-1810).

N.B. Deze verzamelstaat is opgemaakt uit de stadsrekeningen. De stad ontving den 20en penning van het jaaarlijksch bedrag. Bedragen minder dan *één* gld. zijn door mij niet genoteerd.

JAREN.	MUNT.	BEDRAGEN.
1533	Karoli gld.	16040
34	Rekening ontbreekt.	
35	Karoli gld.	20660
36	id.	21380
37	id.	19520
38	ontbreekt.	
39	Karoli gld.	12340
40—43	ontbreken.	
44	Karoli gld.	15760
45	id.	14380
46	id.	23220
47	id.	20120
48	id.	21020
49	id.	21920
50	id.	24620
51	id.	20060
52	id.	16940
53	id.	14900
54	id.	16860
55	id.	22420
56	id.	22500
57	id.	24800
58	id.	26680
59	id.	28020
60	id.	23128

Jaren.	Munt.	Bedragen.
1561	Karoli gld.	28077
62	id.	15220
63	id.	24944
64	id.	22782
65	id.	23790
66	id.	23127
67	id.	20740
68	id.	29760
69	id.	31213
70	id.	34340
71—80	ontbreken.	
81	Karoli gld.	29880
82	ontbreekt.	
83	Karoli gld.	49964
84	id.	5768
85	id.	22934
86	ontbreekt.	
87	Karoli gld.	24631
88	id.	22500
89	over 3 maanden.	2787
90—92	geen afslag gehouden.	
93	van 16 Aug.—31 Dec.	527
94	ontbreekt.	
95	Karoli gld.	27055
96	In ponden Artois.	35474
97	id.	29182
98	id.	19219
99	Rijnsgulden.	9841
1600	Karoliguldens.	18668
1	id.	14725
2	ponden Artois.	13647
3	Karoli glds.	15232
4	id.	15799
5	id.	15723
6	id.	13238

JAREN.	MUNT.	BEDRAGEN.
1607	Karoli glds.	22058
8	ponden Artois van 40 grooten of 20 st.	28730
9	id.	34277
10	id.	31577
11	id.	25826
12	id.	19976
13—14	ontbreken.	
15	ponden Artois.	32039
16	id.	30219
17	id.	34049
18	id.	31244
19	id.	27339
20	id.	56100
21	id.	25906
22	id.	27513
23	id.	27588
24	id.	29730
25	id.	14131
26	id.	9832
27	id.	8700
28—29	ontbreken.	
30	ponden Artois.	30706
31	id.	37842
32	id.	38695
33	id.	32235
34	id.	40253
35	id.	54859
36	id.	54244
37	id.	50110
38	ontbreekt.	
39	ponden Artois.	40032
40	id.	34923
41	id.	41762
42	id.	48387
43	id.	64872

JAREN.	MUNT.	BEDRAGEN.
1644	ponden Artois.	64872
45	id.	73049
46	id.	68400
47	id.	61602
48	Guldens van 20 stuivers	51959
49	id.	56711
50	id.	46629
51	id.	52650
52	id.	55603
53	id.	56603
54	id.	55284
55	id.	63589
56	id.	59844
57	id.	63812
58	id.	51148
59	id.	40363
61	ontbreekt (1660).	47555
62	Guldens.	49063
63	id.	47348
64	id.	38713
65	id.	45662
66	id.	51511
67	id.	64523
68	id.	66667
69	id.	51038
70	id.	42161
71	id.	72845
72	id.	56246
73	id.	58511
74	id.	42894
75	id.	74807
76	id.	91590
77	id.	51142
78	id.	58257
79	id.	49970

Jaren.	Munt.	Bedragen.
1680	Guldens.	38532
81	id.	45127
82	id.	47386
83	id.	52524
84	id.	38673
85	id.	49528
86	id.	55088
87	id.	42466
88	id.	32382
89	id.	30667
90	id.	34857
91	id.	41295
92	id.	33233
93	id.	26488
94	id.	37819
95	id.	31071
96	id.	48943
97	id.	36433
98	id.	40833
99	id.	41994
1700	id.	35155
1	id.	31118
2	id.	31057
3	id.	27943
4	id.	17488
5	id.	16312
6	id.	29841
7	id.	28941
8	id.	24803
9	id.	22656
10	id.	22426
11	id.	24808
12	id.	21029
13	id.	24035
14	id.	16693

JAREN.	MUNT.	BEDRAGEN.
1715	Guldens.	23733
16	id.	30391
17	id.	25139
18	id.	16815
19	id.	21575
20	id.	17189
21	id.	17420
22	id.	16242
23	id.	15012
24	id.	30523
25	id.	30616
26	id.	24832
27	id.	24254
28	id.	25807
29	id.	23206
30	id.	19366
31	id.	31380
32	id.	26810
33	id.	30716
34	id.	33670
35	id.	39178
36	id.	38407
37	id.	32731
38	id.	27476
39	id.	31134
40	id.	27150
41	id.	26449
42	id.	24797
43	id.	16515
44	id.	23996
45	id.	27662
46	id.	34785
47	id.	30782
48	id.	31532
49	id.	36895

Jaren.	Munt.	Bedragen.
1750	Guldens.	29274
51	id.	19308
52	id.	48190
53	id.	34754
54	id.	36666
55	id.	38664
56	id.	48451
57	id.	36348
58	id.	31414
59	id.	34795
60	id.	26176
61	id.	20743
62	id.	30429
63	id.	36982
64	id.	41937
65	id.	34912
66	id.	26606
67	id.	23864
68	id.	25873
69	id.	35641
70	id.	36235
71	id.	35128
72	id.	49779
73	id.	36369
74	id.	27122
75	id.	38709
76	id.	34235
77	id.	38315
78	id.	34839
79	id.	37243
80	id.	31990
81	id.	30193
82	id.	29182
83	id.	23188
84	id.	13469

Jaren.	M U N T.	Bedragen.
1785	Guldens.	24429
86	id.	30424
87	id.	36904
88	id.	27400
89	id.	19568
90	id.	45321
91	id.	44046
92	id.	32406
93	id.	33688
94	id.	34882
95	id.	825
96	id.	33332
97	id.	52522
98	id.	40747
99	id.	61031
1800	id.	43291
1	id.	51371
2	id.	44313
3	id.	39453
4	id.	45475
5	id.	43049
6	id.	44635
7	id.	49414
8	id.	49089
9	id.	29976
1810	id.	26399

(1800–1810:) De bedragen van deze jaren opgemaakt uit „Visschersboek van Zalm en Steur" van den Rentmeester P. van Aalburg.
Dit boek is in bezit van den heer C. v. S., alhier.

Bij het doorbladeren dezer rekening-opgave dient er op gelet te worden, dat de Karoli gulden, het pond Artois en de Rijnsgulden, volgens verklaring van de respectieve tresoriers der stadsrekeningen, berekend zijn tegen *40 grooten* Vlaamsch. Van 1521—1586 vertegenwoordigde de *groote* eene waarde van ± $3\,^3/_4$ cent onzer hedendaagsche munt, zoodat genoemde Karoli gulden, pond Artois en Rijnsgulden = 40 × $3\,^3/_4$ cent = f 1.50.

Met het jaar 1608 begint de aanteekening in ponden Artois of ook in guldens, maar beide berekend tegen 40 grooten Vlaamsch, iedere *groot* van $2\,^1/_2$ cent. Deze laatste waarde was na 1586 aan de *groote* toegekend. Wel schijnt er na 1586 een Karoli gulden tot verhoogden koers à f 1,67^5 in omloop te zijn geweest doch, bij het opmaken van het totaal bedrag is hiermede, bij gebreke aan de noodige gegevens, geen rekening gehouden.

Het bedrag van 1533—1608 = 1110133 × f $1\,^1/_2$ = f 1665200
1608—1810 = 7501166 × f 1 = f 7501166

Totaal in 250 jaar (27 jaar vallen weg, wegens het ontbreken der rekeningen.) = f 9166366

Gemiddeld per jaar f 36665 of in 27 ontbrekende jaren = f 989955

Totaal in 277 jaar = f 10156321

Gemiddeld per jaar = f 36665

Wordt de Karoli gulden tot aan het jaar 1581 tegen f 1.50 berekend en daarna iedere opgegeven munt verder op 1 gld. gewaardeerd dan komt het gemiddeld bedrag per jaar op f 34664.

Tot 1810 hebben onze voorzaten markt en straten te Geertruidenberg bezet gezien met manden vol *visch*, maar in 1811 was het met dit alles en wel voor goed gedaan.

Na het herstel onzer onafhankelijkheid bleef de toestand zooals hij sedert 1811 was. Wel werden door het stadsbestuur van 1821—1842 vele loffelijke pogingen aangewend,

om de verloren rechten weer geheel of gedeeltelijk te herwinnen, doch alle waren te vergeefsch.

Zie hier een beknopt overzicht van dien arbeid.

13. Verzoekschriften, enz.

I. 14 Maart 1821. Smeekschrift aan Z. M. den Koning der Nederlanden, om hersteld te worden in het recht van den 20en penning, ten einde een totalen ondergang der stad te voorkomen, waarvan meer dan twee derden der bevolking in behoeftige omstandigheden verkeert.

Burgemeester en raden der stad Geertruidenberg,
get. J. B. Allard.
id. Blanckers Pasqué, secr.

II. 27 April 1821. Benoeming eener commissie uit den den Raad en wel de heeren: P. M. Smolders, I. P. van Nieuwkuijk, Goverd Bijvoet, A. Koene Cz., I. C. Hoijnck van Papendrecht, om met den heer directeur der registratie en domeinen in deze provincie den 30en 1821 des namiddags ten 2 ure bijeen te komen tot het treffen eensr overeenkomst, wegens den afkoop der verplichting van het domein tot het repareeren en onderhouden van de groote of parochiale kerk en den toren.

III. 27 Juni 1821. Verslag der commissie voornoemd aan den Raad nopens de getroffen overeenkomst, waarbij zij *gereserveerd heeft het recht op den 20en penning*. De voorzitter brengt ter tafel eene missieve in dato 4 Juni 1821 van den directeur der registratie en domeinen houdende bezwaar, om het contract wegens het onderhouden en repareeren van den toren door het domein, aan de goedkeuring van Z. M. te onderwerpen, uithoofde van de daarin gemaakte reserve en wordt daarin afgevraagd of regeerders der stad geneigd zijn van dezelve af te zien, dan wel dezelve te doen behouden.

Met meerderheid van stemmen wordt besloten van de

gemaakte reserve af te zien, versoekende echter de heeren: J. B. Allard en I. P. van Nieuwkuijk in de notulen der vergadering op te nemen van *zich hiermede niet te hebben vereenigd.*

Volgt onderteekening.

IV. Meer verzoekschriften volgen elkaar in kort tijdsverloop op. In een dezer zegt de regeering der stad:

„Waar toch is de plaats, waarvoor de opvolgende staatsveranderingen zoo noodlottig zijn geweest als voor deze ongelukkige stad?

Voortijds behoorende tot de provincie Holland voerde zij hare bieren met geheele scheepsladingen tot in het binnenste van Holland.

Thans heeft al het debiet daarvan grootelijks opgehouden en eene enkele brouwerij kan maar nauwelijks gaande gehouden worden daar, waar voorheen een aantal fabrieken van dien aard nimmer ledig stonden; de hoedenfabrieken, eertijds begunstigd met de leverantie aan militaire regimenten op Hollandsche repartitie staande, zijn vernietigd en er is geen spoor der voormaals bestaande droogscheerderijen en lakenfabrieken meer te vinden; eertijds voorzien van een gestadig garnizoen heeft dit ook thans opgehouden en moet eindelijk de stad tot een volkomen ondergang komen."

V. 30 Sept. 1822. Verzoekschrift aan Z. M. met nieuwe toelichtingen.

VI. 26 Oct. 1822. Missieve van den Minister aan HH. Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant om bericht en gedachtenwisseling nopens het verzoek der stad Geertruijdenberg aangaande den 20en penning.

VII. 29 Oct. 1822. Missieve van het Gedeputeerd Bestuur aan den Raad, om inlichtingen op het schrijven van den Minister.

VIII. 18 December 1822. Bericht van het bestuur der stad aan HH. Gedeputeerden over het schrijven van den Minister.

IX. 8 October 1832. De secretaris van het Kabinet des Konings brengt ingevolge de bevelen van Z. M. ter kennisse van de requestranten, dat, ook bij eene nadere opzettelijke overweging van hun verzoek, hetzelve bevonden is voor geen gunstige beschikking vatbaar te zijn.

(Get.) J. L. M. GOBART.

X. 3 December 1839. Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant machtigen den stedelijken raad der stad Geertruidenberg in den persoon van den burgemeester tegen de administratie van 's Rijks domein in rechten op te treden tot handhaving van de aanspraak op den 20[en] penning of tot het bekomen eener geëvenredigde schadeloosstelling.

De Gedeputeerde Staten voornoemd
(was geparapheerd) B[on] VAN DEN BOGAERDE.
Ter ordonnantie van denzelve
(get.) F. X. VERHEIJEN.

XI. 30 December 1839. Deurwaardersexploit van burgemeester en wethouders van Geertruidenberg aan de Permanente Commissie uit het Amortisatie-Syndicaat, uitmakende het bestuur der domeinen te Amsterdam, tot erkenning van stadsrechten op en tot stuiting der verjaring op het stuk van den afslag van zalm, enz. hier ter stede en het recht van den 20[en] penning, dat burgemeester en wethouders verklaren hun wederrechtelijk door de Fransche overheerschers in 1811 ontnomen te zijn en waarin zij verlangen te worden hersteld of eene schadeloosstelling te ontvangen over 29 jaren van f 65,000.

De Deurw. bij de Arr. Rechtbank te Amsterdam
(get.) HENDR. JOH. THEESING.

Gezien en copie genomen
(get.) VAN HOYTEMA,
1[e] Commies van het Am. Synd.

XII. 15 November 1841. Nieuw verzoekschrift aan Z. M.

XIII. 28 April 1842. Extract uit het Register der resolutiën van den Minister van Finantiën.

De Minister gelet op enz. beschikt afwijzend op het door het stedelijk bestuur van Geertruidenberg aan Z. M. ingediend adres, strekkende ten einde de stad worde hersteld in het recht van den afslag te Geertruidenberg mitsgaders den 20[en] penning of wel dat aan dezelve stede daarvan eene billijke schadeloosstelling worde toegekend.

(get.) De Secretaris-Generaal
T. HALSWICK.

STADSREKENINGEN

VAN

1436, 1461, 1462.

VOORWOORD.

De gemeente Geertruidenberg bezit in haar archief eene verzameling van rekeningen, die behoorlijk in orde zijn gebracht, doch jammer genoeg, niet aaneensluiten.

Uit de 15e eeuw dagteekenen slechts drie en wel die van 1436, 1461 en 1462.

Van 1463—1533 is geen enkele meer aanwezig en ook ontbreken die van 1534, 36, 38, 40—43, 71—80, 82, 86, 95, 1613, 24, 28, 29 en 60.

De oudste dezer rekeningen (1436) volgt hier in haar geheel, van de beide andere (1461 en 1462) geef ik slechts een uittreksel.

De eerstgenoemde is geschreven op onafgesneden oud-hollandsch papier en meet 30 bij 20 cM. Als watermerken komen in dit papier voor: een anker van 5 cM. lengte en 4 evenwijdige lijnen in de lengte van ieder blad. 't Geheel bevat 28 vellen.

De *clerc,* — zie 't slot der rekening over: *oncost* — die met 't opmaken werd belast, verstond de schrijfkunst bij uitstek. Alles is keurig afgewerkt en met nette, duidelijke letter geschreven.

Zooals den lezer blijken zal, zijn de verschillende posten uitgedrukt in ponden Hollandsch.

Nu zegt de aanhef der rekening wel, dat een pond Hollandsch = 3 3/4 kromstaart, maar de vraag blijft, welke waarde deze kromstaart vertegenwoordigt, uitgedrukt in onze hedendaagsche munt. Daar nu op het gebied van waardebepaling van oude munten zeker het laatste woord nog niet is gesproken, wachte de lezer af, wat de toekomst dienaangaande leeren zal.

Wel kunnen de verschillende munten uit de rekening in kromstaarten omgezet en aldus onderling vergeleken worden en dit heb ik dan ook gedaan. Ziehier het resultaat:

1 duit	=	$^{3}/_{20}$	kromstaarten.
1 oort	=	$^{1}/_{4}$	»
1 oudbutken	=	$^{7}/_{8}$	»
1 lelieplak	=	1 $^{1}/_{8}$	»
1 Philipspenning	=	1 $^{1}/_{4}$	»
1 stuiver	=	1 $^{1}/_{2}$	»
1 braspenning	=	1 $^{7}/_{8}$	»
1 Arnoldus gulden	=	15	»
1 Keizersschild	=	15	»
1 Holl. gulden	=	19	»
		19 $^{2}/_{3}$	»
		24	»
1 Postulaats gulden	=	20 $^{1}/_{4}$	»
1 Bourg. schild	=	21	»
1 Brab. schild	=	22	»
1 Peter	=	27	»
1 Wilhelmus schild	=	29	»
		29 $^{1}/_{2}$	»
1 croon	=	30	»
1 oud schild	=	34 $^{1}/_{2}$	»
1 oude Peter	=	37	»
1 Frankrijks schild	=	42 $^{3}/_{4}$	»
1 nobel	=	58, 59, 60, 64, 65	»

Rekeninghe ende bewisinghe Danel Jacopsone ende Bouden Tielmans als treijseriers der stede van sinte Geerdenberge, ingaende int jair 36 durende tot int jair 37 toe.

Dit is alsulcken ontfanc als Danel Jacopsone ende Bouden Tielmans als treijseriers der stede van Sinte Geerdenberge ontfanghen hebben van der stede goede ende renten, ingaende opten jairsdach int jair ons Heren duijsent vier hondert XXXVI, durende tot opten jairsavont toe int jair XXXVII. Payment voer elcken nobel twee Wilhelmus scilde ende voer elcken alsulc payment, alsoe elc partikel hierna bescreven bewijst, te weten: drie cromstaarten ende drie quartier van enen cromstaert voer elc pont Hollantsche gherekent.

Eerst rekenen si ontfanck van ouden afterstal.

	L.	s.	d.
Ontfaen van Peter van Eemkert van dat hi sculdich was voer den brant als van den mede (1) acchijns, daert ghedeinct is biden ghemeene gherecht, 13 Holl. gulden, in den payment voirss. maken	68.	3.	6.
Ontf. van Mathijs karsmaker van dat hi sculdich was van der cramerij, 4 Holl. guld., maken	20.	19.	6.
Ontf. van Mathijs karsmaker van dat hi sculdich was van den brootacchijns, 6 Holl. guld, maken	31.	9.	4.

(1) smede = drank, door gisting uit honing en water verkregen.

	L.	s.	d.
Ontf. van Mathijs karsmaker van afterstal enen Arnoldus gulden, in den payment voirss. maken	4.	—.	—.
(Hier een post weggevreten door muizen.)			
Ontf. van Mathijs karsmaker van dat hi sculdich was van der cramerij, 13 $^1/_2$ Holl. gl.	18.	7.	1.
Ontf. van Ghijs moelnaer van dat hi sculdich was van den inghelt 8 cromstaerten, maken .	2.	2.	8.
Ontf. van Willem moelnaer van dat hi sculdich was van mede acchijns enen halven Wilhelmus scilt, in den payment voirss. maken	3.	18.	8.
Ontf. van soet (1) Gherijt Tielmans soens weduwe van dat si der stede sjaers sculdich is 5 s. van de erve, dat gheleghen is naest Gherijt Neijsen huijs aen der stede vest; ontf. van afterstal	5.	—.	—.
(Hier een post weggevreten.)			
Ontf. van Mathijs karsmaker van dat hi sculdich was van der cramerij 15 Holl. gl., maken	26.	4.	5.
Ontf. van Huijgheman karsmaker van dat hi sculdich was van den wijn-acchijns 1 $^1/_2$ Holl. gulden, 19 cromst. voer den gulden maken .	7.	12.	—.
Ontf. noch van Huijgheman karsmaker van dat hi sculdich was van den wijn-acchijns			

(1) soet = vriendelijk, lief.

	L.	s.	d.
2 1/2 Holl. gulden, 19 cromst. voer elken gulden in den payment voirss. maken . . .	12.	13.	4.
Ontf. van Jan Haghen van dat hi sculdich was van enen heelen jaer van den inghelde 44 Holl. gulden	230.	15.	—.
Ontf. van Jan van Pijngelberch van dat hi sculdich was van den moer 49 Bourg. scilde ende 2 cromst., 21 cromst voer den scilt maken	274.	8.	—.
Ontf. van. . . . . / van sinen lande bij die hant } *oningevuld. weggevreten.*			
Ontf. van Jan Vyncken van allen sinen lande	—.	10.	—.

Dits alsulc ghelt als Meijnaert Huijghensone ende Jan Melijssone overghelevert hebben Danel Jacops sone ende Bouden Tielmanssone voirss.

	L.	s.	d.
Ontf. van Meijnaert Huijghensone ende van Jan Melijssone van dat si treyseriers waren 40 Wilhelmus scilde, voer elken scilt 29 cromst., in den payment voirss. maken. .	309.	6.	8.
Ontf. noch van Meijnaert Huijghensone ende van Jan Melijssone 15 Arnoldus gulden ende 9 s.	60.	9.	—.

Ontfanck van der stede erfchijns van der Mede. (1)

Ontf. van Lambrecht van Hulten
» » Peter Snellaert

(1) Mede = Made.

	L.	s.	d.
Ontf. van Huyghen van Meer, enz. in het geheel 57 posten tot een gezamenlijk bedrag van 98 L. 13 s. 8 d. in zwaeren payment of 197 L. 7 s. 4 d. in lichten payment.	98.	13.	8.
Ontf. van Godevaert Aerntssone van der huere van den Solvelde 14 Arnoldus gulden ende 6 stuvers	58.	8.	—.
Ontf. van Meijnaert Huijghensone van der huere van den lande, dat Ghijs van Eekerens plach te wesen, 7 Arnoldus gulden	28.	—.	—.
Ontf. van Goeijken Lammens van der steghe gheleghen teijnden der steenen hoele (1) enen halven Bourg. scilt	2.	16.	—.
Ontf. van Peter die Wijnt van den huijse, dat gheleghen is in Lucen-strate, dat meester Jans Raets was, 3 Arnoldus gulden. . . .	12.	—.	—.

Nelijs Lammenssone van der steghe op die Middelmede hierna in afsterstal bewijst.

Ontfanck van der stede goede, die metten jair verhuert sijn, ingaende opten jairsdach anno XXXVI, elc drie gulden voer twee Wilhelmus scilde gherekent, elken scilt voer 29½ cromstaert.

Ontf. van Cleijs Gherijtssone van wijnacchijns 21 Holl. gl.	110.	2.	8.

(1) hoele = heul, bruggetje onder een weg.

	L.	s.	d.
Ontf. van Gherijt Kockaert van mede-acchijns 11 Holl. gl.	57.	13.	8.
Ontf. van Ghijs Aertssone van coremaet 11 Holl. gl.	57.	13.	8.
Ontf. van Mathijs Karsmaker van broot-acchijns 5 Holl. gl.	26.	4.	5.
Ontf. van Mathijs Karsmaker van cramerij 4 Holl. gl..	20.	19.	6.
Ontf. van Ariaen mandmaker van laken-acchijns 21 Holl. gl.	110.	2.	8.
Ontf. van Jan Kockaert van catsij (1) 26 Holl. gl.	136.	7.	—.

Ontfanck van der stede goede, die metten jaer verhuert sijn, ingaende opten Meijdach 37.

Ontf. van Jan Kockaert van inghelt van enen halven jaer, dat verscheen op Alre Gods Heilighen dach, 20½ Holl. gl..	107.	10.	3.

Jan Kockaert van inghelde van enen halven jaer, dat verschinen sal opten Meijdach int jair XXXVIII, hierna in afterstal bewijst.

Ontfanck van den bieracchijns, die metten twee maenden verhuert sijn ingaende opten jairsdach anno 36.

Ontf. van Pouwels smyt van bier-acchijns ingaende opten jairsdach voirs. 24 nobel, voer elken nobel 58 cromst.	371.	4.	—.

(1) catsij = straat- of keisteenen.

Ontf. van Pauwels smit van bier-acchijns, ingaende des Sondaechs op sinte Mathijsdach, 24 nobel, voer elken nobel 58 cromst. ende noch ontfanghen 5 nobel, voer elken nobel 38 stuvers maken tsame 29 nobel.	447.	4.	—.
Ontf. van Ghijs moelnaer van bier-acchijns, ingaende des Sondaghes voer sinte Jorysdach, 15 nobel, voer elken nobel 58 cromst. ende noch ontfanghen 15 nobel, voer elken nobel 38 stuvers, loopt tsame	460.	—.	—.
Ontf. van Gherijt Kockaert van bier-acchijns, ingaende des Sondaghes voer sinte Jansdach Baptist, 29 nobel, voer elken nobel 59 cromst.	456.	5.	4.
Ontf. van Pouwels smit van bier-acchijns, ingaende des Sondaghes na sinte Laurijsdach, 33 nobel, voer elken nobel 59 cromst.. . . .	519.	4.	.
Ontf. van Gherijt Kockaert van bier-acchijns, ingaende des Sondaghes na sinte Bavendach, 23 nobel, voer elken nobel 59 cromst . . .	361.	17.	4.
Ontf, van Gherijt Kockaert van bier-acchijns van eenre maent, ingaende des Sondaghes na sinte Andriesdach 11 nobel, voer elken nobel 59 cromst.	173.	1.	4.
Summa summarum . . .	4861.	9.	1.

Dit is alsulc utgheven ende betalinghe als Danel Jacopssone ende Bouden Tielmanssonc treijseriers voirss. van der stede goede ende renten weder utghegheven ende betaelt hebben binnen der tijt voirss. ende in den paymente voirnoemt.

Eerst rekenen si betalinghe van lijftochten tot Breda.

	L.	s.	d.
Betaelt Ghijsbrecht Banier ende Lijsbeth sijn wijf van enen termijn, dat verscheen opten dertien dach int jair 36, 12 1/2 Wilhelmus scilde, 29 1/2 cromstaert voer elken scilt maken	99.	2.	8.
Bet. Wijtman Dieric Snoeijen sone van sijnre kijnder weghen van enen termijn, dat verscheen op onser Vrouwendach Lichtmisse int jair, 36 twee nobel, voer elken nobel 64 cromst.	34.	2.	8.
Bet. Jan van der Molen ende Herman sijn wijf van enen termijn, dat verscheen opten Meijdach int jair 37, 15 Wilhelmus scilde, 29 1/2 cromst. voer elken scilt maken . . .	118.	—.	—.
Bet. Hadewich Rombout Pottersdochter van enen termijn, dat verscheen opten Meijdach int jair 37, enen Wilhelmus scilt, 29 1/2 cromst. voer den scilt.	7.	17.	4.
Bet. Joncfrou Margriet Everdeijs van Goerl van twe terminen, daer tleste termijn af verscheen opten heilighen Paeschdach int jair 37, seven Bourgondische scilde, 21 cromst. voer elken scilt	39.	4.	—.

	L.	s.	d.
Bet. Joncfrou Kathelijn Petersweduwe van Hambroek van enen termijn, dat verscheen op sinte Jansdach Baptist int jair 37, 1½ nobel, 60 cromst. voer den nobel	24.	—.	—.
Bet. Gherijt Snoeij, die men heet keijser, van twee terminen, daer 'tleste termijn af verscheen opten lesten dach van Meij enen nobel, 60 cromst. voer den nobel ende enen Vrancrijckxen scilt, 36 cromst. voer den scilt	25.	12.	—.
Bet. Gielijs, heer dekenssone van twee termijnen, daer tleste termijn af verscheen opten eersten dach van Meij int jair 37, 2½ Wilhelmus scilt, 29½ cromst. voer elken scilt .	19.	13.	4.
Bet. Jan Hubrechtssone van IJpelaer van enen termijn, dat verscheen op sinte Jansdach Baptist int jair 37, vier oude Vrancrijckxen scilde ende een dordendeel van enen scilt voirss., voer elken scilt twe Bourgondische scilde maken	48.	10.	8.
Bet. Wijtman Dieric Snoeijensone van sijnre kijnder weghen van enen termijn, dat verscheen op sinte Petersdach int jair 37, twee nobel, voer elken nobel 65 cromst.	34.	13.	4.
Bet. Gherijt Snoeij, die men heet keijser, van enen termijn, dat verscheen op sinte Petersdach int jair 37 enen nobel, 65 cromst. voer den nobel	17.	6.	8.

Bet. Hillegont Jansdochter Van Aerden van enen heelen jaer daer 'tleste termijn af verscheen

	L.	s.	d.
op sinte Peter en Pouwelsdach int jair 37, drie cronen ende een dordendeel van eenre croen, 20 stuvers voer elc crone	26.	13.	4.
Bet. Ghijsbrecht Banier ende Lijsbeth sijn wijf van enen termijn, dat verscheen op sinte Margrieten dach int jair 37, 12½ Wilhelmus scilt, voer elken scilt 29½ cromst.	99.	2.	8.
Bet. Jan Van der Molen ende Herman sijn wijf van enen termijn, dat verscheen op alre Goidsheilighen dach int jair 37, 15 Wilhelmus scilde, 29½ cromst. voer elken scilt. . . .	118.	—,	—.
Bet. Margriet, Lambrecht Kammersdochter van twee terminen, daer 'tleste termijn af verscheen op alre Goidsheilighendach int jair 37, yier Wilhelmus scilde, 29½ cromst. voer elken scilt	31.	9.	4.
Bet. mijn Joncheer van Nassow van enen jair, dat verscheen op sinte Mertensdach in den winter int jair 37, 25 Vrancrijckxe scilde, 28½ stuver voer elken scilt of payment daervoer, haerre waerden in den payment voirss. maken	285.	—.	—.
Bet. Gielijs, heer dekenssone van enen termijn, dat verscheen op alre Goidsheilighe dach int jair 37, 2½ Wilhelmus scilt, 29½ cromst. voer elken scilt	19.	8.	4.
Bet. Maes Janssone van Donghen van enen termijn, dat verscheen opten lesten dach van Meij int jair 37, twee Peters, 27 cromst. voer elken Peter	14.	8.	—.

	L.	s.	d.
Bet. Joncfrou Kathelijn Peters weduwe van Hambroeck van enen termijn, dat verscheen opten heilighen Korsavont int jair 37, 1 ½ nobel, 60 cromst. voer den nobel.	24.	—.	—.
Bet. Maes Janssone van Donghen van enen termijn, dat verscheen op sinte Andriesdach int jair 37, twee Peters, 27 Cromst. voer elken Peter	14.	8.	—.

Betalinghe tot Dordrecht.

Bet. Huijghe Elantssone van enen termijn, dat verscheen op onser vrouwendach Lichtmisse int jair 36, twee Peters, voer elken Peter 27 cromst.	14.	8.	—.
Bet. Pouwels Maessone ende Conegont sijn wijf van enen heelen jaer, daer 'tleste termijn af verscheen op sinte Andriesdach int jair 36, twelff oude Peters, 37 cromst. voer elken Peter	118.	8.	—.
Bet. Robbrecht Lambrechtssone van Nennen sijns wijfs weghen van enen termijn, dat verscheen opten heilighen Paeschdach int jair 37, 5 ½ Bourgondische scilt, 21 cromst. voer den scilt maken	30.	16.	—.
Bet. Aryaen van Malborch van enen termijn, dat verscheen opten heilighen Paeschdach int jair 37, 6 Keijsersscilde, enen Arnoldus gulden voer elken scilt	24.	—.	—.

Bet. Willem Moelnaer van enen termijn, dat hi heft van IJkens weghen Dierics wijf

	L.	s.	d.
van de Zande, dat verscheen opten eersten dach van Meij int jair 37, $2\frac{1}{2}$ Wilhelmus scilt, voer elken scilt $29\frac{1}{2}$ cromst.	19.	13.	4.
Bet. Joncfrou Lijsbeth Goidscalc Oemsdochter van drie terminen, daer 't leste af verscheen op sinte Servaesdach int jair 37, 9 Peters, 18 stuvers voer elken Peter	64.	16.	—.
Bet. Pouwels Maessone ende Conegont sijn wijf van enen termijn, dat verscheen opten lesten dach van Meij int jair 37, 6 oude Peters, 37 cromst. voer elken Peter	59.	4.	—.
Bet. Huijghe Elantssone van enen termijn, dat verscheen op sinte Petersdach int jair 37, twee Peters, voer elken Peter 27 cromst.. .	14.	8.	—.
Bet. Dieric van der Eijcke Wouterssone van twee terminen, daer 't leste termijn af verscheen opten eersten dach van Junio int jair 37, 24 Wilhelmus scilde, $29\frac{1}{2}$ cromst. voer elken scilt	188.	16.	—.
Bet. Robbrecht Lambrechtssone van Nennen sijns wijfs weghen van enen termijn, dat verscheen op sinte Bavendach int jair 37, $5\frac{1}{2}$ Bourgondische scilt, 21 cromst. voor den scilt	30.	16.	—.
Bet. Aryaen van Malborch van enen termijn, dat verscheen op sinte Bavendach int jair 37, 6 keijsers scilde, voer elken scilt enen Arnoldus gulden . . , ...	24.	—.	—.
Bet. Willem Moelnaer van enen termijn, dat hi heft van IJkens weghen, Dierics wijf			

	L.	s.	d.
van den Zande, dat verscheen op alre Godsheiliggen dach int jair 37, 2½ Wilhelmus scilt, 29½ cromst. voer den scilt	19.	13.	4.
Bet. Pouwels Maessone ende Conegont sijn wijf van enen termijn, dat verscheen op sinte Andriesdach int jair 37, zes oude Peters, voer elken Peter 37 cromst.	59.	4.	—.
Bet. Dieric van der Eijcke, Wouterssone van enen termijn, dat verscheen opten eersten dach van Decembry int jair 37, 12 Wilhelmusscilde, 29½ cromst. voer den scilt	94.	8.	—.
Bet. Florys van der Dussen van Alijt sijns wijfs weghen van enen heelen jaer, daer tleste termijn af verscheen opten heilighen Korsavont int jair 37, 28 Wilhelmus scilden, 29½ cromst. voer elken scilt maken	220.	5.	4.
Bet. Joncfr. Lijsbeth Goidscalc Oemsdochter van enen termijn, dat verscheen op sinte Mertendach inden winter int jair 37, drie Peters, voor elken Peter 18 stuvers maken .	21.	12.	—.

Betalingh van lijftochten tShertogenbussche.

	L.	s.	d.
Bet. den precaren van Jans van den Hoeven weghen na inhoudt der composicie, die daermede gemaect is, van enen termijn afterstalle, dat verscheen opten heilighen Paeschdach int jair 37, 9 Rijnsche gulden ende 9 stuvers .	72.	—.	—.

L. s. d.

Bet. Luijtgaert, Gherijt Gheels weduwe, van enen termijn, dat verscheen op sinte Geertrudendach int jair 36, twee Brabantsche scilden ende 5½ cromstaert; 22 cromst. voer elken scilt 13. 4. —.

Bet. Alijt van Spoordonck, Aerts weduwe van Postel, was van enen heelen jaer, daer tleste termijn af verscheen op sinte Mertensdach in den winter int jaer 37, 4½ crone, twee Arnoldus gulden voer elc crone . . . 36. —. —.

Bet. Luijtgaert, Gherijt Gheelsweduwe, van enen termijn, dat verscheen op sinte Lambrechtsdach int jaer 37, twee Brabantsche scilden ende 5½ cromst.; 22 cromst. voer elken scilt . . . . 13. 4. —.

Betalingh van lijftochten tot Mechelen.

Bet. Aernt van den Bossche van enen termijn ende noch van enen termijn afterstalle, daer tleste termijn af verscheen opten Meijdach int jaer 37, 13 oude scilden, voer elken scilt 34½ cromst. in den payment voirss. . . . 119. 12. —.

Bet. Aernt van den Bossche van enen termijn ende noch van enen termijn afterstalle, daer tleste termijn af verscheen opten eersten dach van Novembry int jair 37, 13 oude scilde, voer elken scilt 34½ cromst. . . . . . . 119. 12. —.

Betalingh van lijftochten tot Brusel.

Bet. die erfnamen van Willem van Wambek ende Jueten sijns wijfs int jair 37 in die

	L.	s.	d.
Pinxten Antwerpsche merct 25 Bourg. scilde, na inhoudt der composicien of payment daervoer haerre waerden	140.	—.	—.
Bet. die erfnamen van Willem van Wambek ende Jueten sijns wijfs int jair 37 in die Bamische Antwerpsche merct 25 Bourg. scilde, na inhout der composicien of payment daervoer haerre waerden	140.	—.	—.

Ende met dyer laetster quitantie soe bracht ic Danel Jacopssone den principalen brief met mij.

Betaling van lijftochten binnen onszer stede.

Bet. Huyggeman karsmaker Peterszone van vier termijnen, daer 't leste af verscheen op sinte Valentijnsdach int jair 36, 5 Holl. gl, 24 cromst. voer den gulden.	32.	—.	—.
Bet. Jonckfrou Lijsbeth Neijsen die beghijn van enen termijn, dat verscheen op sinte Valentijnsdach int jair 36, twee Bourgondische scilde, voer elken scilt 21 cromst.	11.	4.	—.
Bet. Huijgheman karsmaker Peterssone van enen termijn, dat verscheen op onser Vrouwendach Assumpcion int jair 37, enen Holl. gulden ende een quartier van enen gulden voirss., 24 cromst. voer den gulden	8.	—.	—.

Bet. Jonckfrou Lijsbeth Neijsen die beghijn van enen termijn, dat verscheen op onser

	L.	s.	d.
Vrouwendach Assumpcion int jair 37, twee Bourg. scilde, 21 cromst. voer elken scilt. .	11.	4.	—.
Bet. Jan Haghen Peterssone van enen termijn, dat verscheen op sinte Servaesdach int jair 37, 5 ½ Bourgondische scilt, 21 cromst. voer den scilt	30.	16.	—.
Bet. Mathijs karsmaker bij consent van den ghemenen gerecht van 10½ jaer, daer tleste termijn af verscheen op onser Vrouwendach Assumpcion int jair 37, 28 Bourg. scilde ende een noort van enen scilt voirss., 21 cromst. voer den scilt.	158.	4.	—.
Bet. Mechtelt Gherijt Scaertsweduwe van enen heelen jaer, daer tleste termijn af verscheen op sinte Jacopsdach, apostel, int jaer 37, 9 Peters bij consent van den ghemeenen gherecht ende voirdaen en sal si niet meer dan 8 Peters sjaers hebben na inhoudt der composicie, die daermede ghemaect is, 37 cromstaerten voer elken Peter.	64.	16.	—.
Bet. Jan Haghen Peterssone van enen termijn, dat verscheen op sinte Mertensdach in den winter int jair 37, 5 ½ Bourg. scilt, 21 cromst. voer elken scilt	30.	16.	—.

Dit is alsulc utgheven ende betaling als die treijseriers bi den ghemeenen gherecht betaelt hebben.

	L.	s.	d.
Bet. Danel Jacopssone in enen scepenen brief, rurende als van Jacop Scaerts weghen, 1 ½ crone, twee Arnoldus gulden voer die crone	12.	—.	—.
Bet. Godevaert Janssone in enen scepenen brief, rurende als van Jacop Scaerts weghen, 1 ½ crone, twee Arnoldus gulden voer die crone	12.	--.	—.
Bet. Bouden Tielmanssone als van sijnen deel van den termijn, dat Lijsbeth Haex gheheven soude hebben op sinte Lambrechtsdach, soe si sterf op sinte Lambrechtsavont voirss. int jair 37, twee Arnoldus gulden	8.	--.	—.

Betalingh van legghelde.

	L.	s.	d.
Bet. van legghelde des Sondaghes op sinte Mathijsdach, doe men der stede bier-acchijns verhuerde, 37 oude butkens maken	8.	12.	8.
Bet. van legghelde, doen die stede haer lant verhuerde voer den gulden leuwee, dat Ghijs van Eekrens plach te wesen, 9 oude butkens	2.	2,	—.
Bet. van legghelde des Sondaghes voer sinte Jorysdach, doe men der stede acchijns verhuerde ende dat inghelt, 86 cromst. . .	22.	18.	8.

Bet. van legghelde des Woensdaghes in die Pinxterdaghe, doen die stede dat solvelt

	L.	s.	d.
ende haer lant verhuerde. dat men noemt dat claddorpe, 35 cromst.	6.	13.	4.
Bet. van legghelde des Sondaghes voer sinte Jansdach Baptist, doe men der stede bier-acchijs verhuerde, 4 oude butkens . . .	—.	18.	8.
Bet. van legghelde des Sondaechs na sinte Laurijsdach, doe men der stede bier-acchijns verhuerde, 68 cromst, ...	18.	2.	8.
Bet. van legghelde des Sondaghes na sinte Bavendach, doe men der stede acchijns verhuerde, 54 cromst.	14.	8.	—.
Bet. van legghelde des Sondaghes na sinte Andriesdach, doe men der stede bier-acchijns verhuerde, 60 cromst.	16.	—.	—.
Bet. van legghelde des Woensdaghes opten Jansdach, doen die stede haer acchijnse verhuerde, alse die metten jaer verhuert sijn, 136 oude butkens	31.	14.	8.

Betalingh van alrehande oncost.

	L.	s.	d.
Bet. Seel die smit van eenre tanghe, daer men die laken mede zeghelt, 9 cromst. . .	2.	8.	—.
Bet. Pouwels die silversmit tot Breda van der voirss tanghe te groenen, 21 cromst. .	5.	12.	—.
Bet. Cornelys Mychielssone, dat hi die tanghe voirss. van Breda bracht, 1 cromst.	—.	5.	4.

	L.	s.	d.
Bet. Willem Godevaert Backerssone, Jan van de Donc, Jacop Sluijsman, Danel van Nyspen ende Willem sijn sone van dat si die hout insloeghen after Berijs ende after Danel Jacopssone, elc enen cromst.	1.	6.	8.
Bet. Wouter Heermanssone, Danel van Nyspen, Willem sijn sone, Jan van de Donc, Reijneken, Jacop Sluijsman, Willem van Nyspen van dat si dese voirscr. hout inheijden, elc twee cromst.	3.	14.	8.
Bet. Pouwels smyt van spiker ende van een rol ende van een scede, die aen die heij was ghebroken, $1\frac{1}{2}$ cromst.	—.	8.	—.
Bet. Bouden Peter Oemssone ende Willem Godevaert Backerssone, van dat si der stede bussen int gasthuijs droeghen, 3 cromst. . .	–.	16.	—.
Bet. Jorijs die slootmaker, dat hi twee slotel maecte ende dat slot opten toorn aensloech, daer dat urwerc in staet, $3\frac{1}{2}$ cromst. . . .	—.	18.	8.
Bet. den precaer van den Bussche, die die passie predicte tot hoefheiden, (1) enen Bourg. scilt, 21 cromst. voer den scilt.	5.	12.	—.
Bet. Gherijt Kockaert, van dat hi die rekeninghe leijde van Meijnaert Huijghensone ende Jan Melijssone, twee stoop wijns, voer elken stoop 5 cromst..	2.	13.	4.

Bet. Aryaen Goeken, van dat hi den steen

(1) hoefheiden (hoesscheit, hofschede) = gift, fooi, drinkpenning.

	L.	s.	d.
overhoop dede, die after Berijs huijs den Enghel van der muer omviel, 12 cromst. . .	3.	4.	—.
Bet. Mathijs Peterssone van eenre zeekist, die die stede teghen hem coft om haer boec ende brieve in te legghen, twee Arnoldus gulden	8.	—.	—.
Bet. den ghesellen, die tot Pinxtren tspul speelden bij consent van den ghemeenen ghe-recht, tot hoefheiden enen Bourg. scilt ende enen Arnoldus gulden	9.	12.	—.
Bet. den hantboghe-scutten, doen si haer papegaeij scoten bij beveel van den burghe-meesters, 4 Arn. gld.	16.	—.	—.
Bet. Jacop Sluijsman tot ene caproen (1) tot hoetheiden enen Arnoldus gulden . . .	4.	—.	—.
Bet. den clerc, van dat hi der stede scult-brieve screef van den moeren, die in der stede screin (2) ligghen, 18 cromst.	4.	16.	—.
Bet. Jacop die smit van drie hoet calx, daer men den put bij tgasthuijs mede maecte, 43½ cromst. , ...	11.	12.	—.
Bet. van den voirscr. calc op te draghen Enghebrecht die mesmaker, Jorijs slootmaker ende Lambrecht 3 stuvers	1.	4.	—.
Bet. Jacop Sluijsman, van dat hi dien put voer tgasthuijs metste, twee Arnoldus gld., 15 cromst voer den gulden.	8.	—.	—.

(1) caproen (chaperon) = hoofddeksel.

(2) screin (schrijn) = kist, kist.

	L.	s.	d.
Bet. Jan Wouterssone met sinen ghesellen, die den put voer tgasthuijs scoon maecten, drie stuvers	1.	4.	—.
Bet. Bouden Tielmanssone van twee weijden bast, (1) daer men den voirss. put mede utputte, 3 cromst.	—.	16.	—.
Bet. Willem Bosser ende Aert die Wit, van dat si after Mathijs Peterssoens buijten aen die muer dijcten, 4 cromst.	1.	1.	4.
Bet. Jan Reijnkenssone van 11 eijken plancken, die after Aert Buijsen gheslaghen sijn aen der stede werc, elc stuc drie stuvers	13.	4.	—.
Bet. Jan timmerman, van den palen te setten aen der stede vest after Ghijs Aertssone, 7 cromst. .	1.	16.	4.
Bet. Danel van Nijspen, Jorijs slootmaker ende Hein die lapper, van dat si Jan, timmerman, die voirss. palen in holpen heijen, elc 3 1/2 cromst. loop tsamen	2.	16.	—.
Bet. Bouden Tielmanssone een half pont roesels, daer men die hey mede smerde ende een bont (2) corden, daer si die recht van den palen mede maten, 1 1/2 cromst.	—.	8.	—.
Bet. den kreeft, van dat hi 25 hond sloech ende van elken vieren enen stuver loopt samen 6 stuvers ende een noort van enen stuver .	2.	10.	—.
Bet. Aert Buijsen ende Jan, tymmerman, van dat si dat hout saechden ende den steijgher			

(1) weijden (wijden) bast = touw van de vezels uit wilgenboombast.

(2) bont = bundel.

	L.	s.	d.
daermede maecten bi den Enghel bi Berijs huijs, 26 stuvers	10.	8.	—.
Bet. Gherijt, smyt, van dat hi een zeekist (1) bant ende hangselde, 28 stuvers	11.	4.	—.
Bet. Gherijt, smyt, van enen lepel, daer die zeghelaers haer loot in smelten, 3 stuvers. .	1.	4.	—.
Bet. Jan van Pijngelberch van hout, daer die vischsteijgher bi den Enghel aen Berijs huijs mede ghemaect is, 3 Bourg. scilde ende van desen dric scilden soe hebben tgherecht enen scilt daeraf verteert	16.	16.	—.
Bet. Jan van der Donck met sinen ghesellen, van dat si rietsoeijen gheset souden hebben aen die noortside van der Donghen after Berijs, daer si gherssoeijen (2) voer brachten ende worpen se uter scuijt, ende hieraf betaelt elc bijsonder ghelijc hierna bescreven staet:			
Bet. Jan van der Donck met sijnre scuijt 5 daghe, sdaechs 6 cromst..	8.	—.	—.
Bet. Pouwels van Eijnde met sijnre scuijt 4 daghe, sdaechs 6 cromst..	6.	8.	—.
Bet. Cleis Gherijt Boeijensone 3 1/2 dach, sdaechs 4 cromst. ende sijn scuijt 1 1/2 dach, sdaechs 2 cromst. loopt tsamen 17 cromst. .	4.	16.	—.
Bet. Gherijt Berijssone 4 daghe, sdaechs 4 cromst.	4.	5.	4.

(1) zeekist (?) = kist om papier van waarde in te bewaren?
(2) gherssoeijen = graszoden.

	L.	s.	d.
Bet. Jorijs die slootmaker enen dach, sdaechs 4 cromst.	1.	1.	4.
Bet. Zegher die Greve 4 dage, sdaechs 4 cromst.	4.	5.	4,
Bet. Gielijs Melijssone met sijnre scuijt 5 daghe, sdaechs 6 cromst.	8.	—.	—.
Bet. Neel Kockaerts, ghewracht enen halven dach, 2 cromst.	—,	10.	8.
Bet. Dieric van Ghilse, ghewracht enen halven dach, 2 cromst.	—.	10.	8.
Bet. Ghijs Galapijn, ghewracht enen halven dach, 2 cromst.	—.	10.	8.
Bet. Hein die lapper, ghewracht enen halven dach, 2 cromst.	—.	10.	8.
Bet. Hein Drubbel, dat hi di scole decte anderhalven dach op sijns selfs cost, 9 cromst.	2.	8.	—.
Bet. Hein Drubbel van riet ende van stroe, daer hi die scole mede decte, 8 cromst.	2.	2.	8.
Bet. Jan Kuut van bande ende van leechroeden, die aen die scole verbezicht worden, 2 1/2 cromst.	—.	13.	4.
Bet. enen man van den Hout van eenre ponte leems, dat aen die scole verbesicht wart, 2 cromst.	—.	10.	8.

	L.	s.	d.
Bet. Willem Florijssone, van dat hi dat voirss. leem opdroech, 1 cromst.	—.	5.	4.
Bet. Gherijt die smit van leem, van twee hangselen, van enen haeck, van enen bout, van enen cram ende van naghelen, daer die nijeuwe veijnsteren ende die groot hangselen in die scole mede ghenaghelt sijn, loopt tsamen 12 cromst..	3.	4.	—.
Bet. Dieric van Wijfliet, van dat hi 1½ dach aen die scole leemde op sijns selfs cost, 7 cromst.	1.	17.	4.
Bet. Pouwels, smit, van een cline cram ende van enen ijseren grendel, die aen die voerdore van der scole gheslaghen wart ende van drie hanghselen ende twee haeck met haren toebehoren aen die vorste veijnsteren aen die scole gheslaghen, 7½ cromst. . . .	2.	—.	—.
Bet. Jan Enghebrechtsone, van dat hi dese voirss. haeck ende hangselen in die scole aen sloech, ½ cromst.	—.	2.	8.
Bet. Hein die cuper, dat hi Dieric van Wijfliet anderhalven dach op sijns selfs cost diende ende dat leem maecte aen die scole, 4 cromst.	1.	1.	4.
Bet. Peter van Steenvliet van twee hout, daer die nijeuwe veijnster mede ghemaect sijn aen die scole, 2 cromst.	—.	10.	8.
Bet. Jan Wouterssone, dat hi die nyeuwe veijnsteren maecte aen die scole, 2½ cromst.	—.	13.	4.

	L.	s.	d.
Bet. Hein Drubbel, van dat hi een gat stopte aen den scoorsteen, dat op gheweit was aen die scole, 2 oude butkens	—.	9.	4.
Bet. meester Ariaen die scolemeester van enen halven last torfs enen Arnoldus gulden ende voert van duechden (1) ghegheven, die hem jairlix toegheseit is, 2 Arnoldus gulden, loopt tsamen 3 Arnoldus gulden	12.	—.	—.
Bet. Ariaen Goeken, dat hi die horde aen die noortside van der Donghen insloech, 4 cromst.	1.	1.	4.
Bet. Philips die cuper van enen heelen jaer, van dat hi die urcloc stelt, 4 Arnoldus gulden	16.	—.	—.
Bet. Jorijs die slootmaker van drie slotelen, 4 cromst.	1.	1.	4.
Bet. Philips die cuper, van enen emer te maken, die aen den put hangt bij Jan Melijssoen, 3 cromst.	—.	16.	—.
Bet. Seel den smyt van den ijser, daer den voirss. emer aen hangt, 3 cromst.	—.	16.	—.
Bet. Ariaen Goeken ende Gherijt van Broecoven, van dat si der stadt sant ende steen opter stede erve scoon maecten, 36 cromst.	9	12.	—
Bet. Aryaen, mandmaker, van 3 manden, daer men den steen mede overhoop droech ende dat gruijs uter stede sant mede ut droech, 3 lelije cromst.	—.	18.	—.

Bet Jan van der Donck ende die oude

(1) duecht, deught = gunst, eerbewijs.

	L.	s.	d.
Willem van Nijspen, van dat si dijcten aen den dijck, daer men over gaet sinte Joos, elc 6½ dach, sdaechs elc 4 cromst. loopt tsamen 52 cromst.	13.	17.	4.
Bet. Arijaen Goeken ende Gherijt Berijssone, dat si dijcten aen den dijc, daer men over gaet sinte Joos, elc 3 daghe, sdaechs elc 4 cromst., loopt tsamen 24 cromst.	6.	8.	–.
Bet. Arijaen Goeken, Dieric die magher ende Goeijken, besemaker, van dat si die plancken omvoerden van der scoolstraet tot after Jans Potters, 8 cromst.	2.	2.	8.
Bet. Bouden Tielmanssone van eenre weijbast, daer men die voirss. plancken mede omvoerde, 1½ cromst.	—.	8.	—.
Bet. Jacop Sluijsman van dat hi der stadt sant after toemetste, 4 stuvers	1.	12.	—.
Bet. den clerck tot hoefheiden enen Bourg. scilt	5.	12.	—.
Bet. den bode tot hoefheiden enen Bourg. scilt	5.	12.	—.
Bet. Mathijs, karsmaker, bij consent van den ghemeenen gherecht tot Aryaens in die hant, tot goet doen van sijnre lijftochten 46 cromst. ende een noort van enen cromst. . .	12.	6.	8.
Bet. Mathijs, karsmaker, bij consent van den ghemeenen gherecht, doe men metter pandinghe voer sijn huijs was, 1½ Arnoldus gulden	6.	—.	—.

	L.	s.	d.
Bet. Jan Aryaen Jan Boeijensone, van dat men over sijn lant gaet, van twee jaren 2 Arn. gulden	8.	—.	—.
Bet. Jan Vijncken van dat men over sijn lant vaert ende gaet ende heemraders ghesciert (1) hebben, van twee jaren 2 Arn. gulden. . .	8.	—.	—.
Bet. Gherijt Kokaert ende Jan Kockaert van denselven lande voirss., dat men daerover vaert ende gaet, van twee jaren twee Arnoldus gulden	8.	—.	—.
Bet. Pouwels, smit, van dat hi des kreefs kodde (2) goet (3) enen stuver ende van den stoc twee lelije cromst.	1.	—.	—.
Bet. Willem Tielen 8 pont loots, daer men die voirss. kodde mede maecte, elc pont enen halven stuijver, loopt tsamen	1.	12.	—.
Bet. Godevaert Janssone van dat die kreeft daer verteerde, 1 ½ cromst.	—.	13.	4.
Bet. Cleijs Gherijt Neijsensoen ende Jan Wouterssone, van dat si die muer leechden bij consent van de burgemeesters bij die Raemsdonksche poort besiden Gherijt Neijsens huijs, enen Burgondische scilt	5.	12.	—.
Bet. Boeijken Mychielssone van steen te voeren bij tgasthuijs, daer men den put mede maecte, 5 oude butkens	1.	3.	4.

(1) ghesciert (gescoren) = beschikt.

(2) kodde = knots.

(3) goet = goot.

	L.	s.	d.
Bet. Boeijken Mychielssone, van dat hi hout voerde van Jan Haghens huijs tot bij Berijs huijs bi den Enghel, 2 cromst.	—.	10.	8.
Bet. Peter, weert, van dat die ghesellen daer verteert hebben, die dat spul speelden op onser Vrouwendach Lichtmisse, 1 Arn. gulden . .	9,	—.	—.
Bet. Gherijt Berijssone, van dat hi dijcte buijten dte Veenpoort drie daghe, 'sdaechs 4 cromst.	3.	4.	—.
Bet. Willem Godevaert Backerssone, van dat hi die baken buijten die Veenpoort halp steken ende dat hi Aryaen Goeken den tuijn aen die noortside van der Donghe halp rechten, twee stuvers	—.	16.	—.
Bet. Arijaen Goeken, van dat hi buijten die Veenpoort dijcte drie daghe, sdaechs vier cromst.	3.	4.	—.
Bet. Willem van Nyspen, van dat hi buijten die Veenpoort dijcte drie daghe, sdaechs vier cromst.	3.	4.	—.
Bet. Jan van den Donck, van dat hi buijten die Veenpoort dijcte drie daghe, sdaechs vier cromst.	3.	4.	—.
Bet. Jan van den Donck, van dat hi after den Gulden Leuwee die Donghen halp rumen, 3 cromst.	—.	16.	—.

Bet. Aert Buijsen ende Coppen van den Briel, van dat si tijmmerden aen der stede

	L.	s.	d.
pontken elc $1\frac{1}{2}$ dach, sdaechs elc 5 stuvers, loopt tsamen	6.	—.	—.
Bet. Aert Buijsen van mos ende van houten naghel aen dat voirss. sceepken, 4 cromst. .	1.	1.	4.
Bet. Coppen van den Briel van sintelroeden aen dat voirss. sceepken, enen cromst. . . .	—.	5.	4.
Bet. Willem Tielen $4\frac{1}{2}$ waghe pecs, (1) daer dat voirss. sceepken mede ghepeect wart, 9 cromst.	2.	8.	—.
Bet. Pouwels, smit, van ijserwerc van sintelen ende van spikeren, die aen dat voirss. sceepken verbesicht sijn, 27 cromst.. . . .	7.	4.	—.
Bet. Aert Buijsen, van dat hi die plancken after sinent aen die vest aensloech, 4 stuvers	1.	12.	—.
Bet. Bouden Peter Oemssone, dat hi dese voirss. plancken haelde uter Coestrate, enen cromst.	—.	5.	4.
Bet. Pouwels, smit, van ijserwerc $1\frac{1}{2}$ hondert ende 25 dubbel lasijsers, daer die plancken voirss. mede aenghenaghelt sijn, elc hondert 8 cromst., loopt tsamen	3.	14.	8.
Bet. Pouwels, smit, van 46 bout, elken bout drie groot ende een half hondert dubbel lasijsers, elc half hondert vier cromst. ende wart verbesicht aen den vischsteijgher, loopt tsamen 21 cromst. ende 1 noort	5.	13.	4.

(1) waghe pecs = weegschaal pik.

	L.	s.	d.
Bet. Pouwels, smit, van 8 dubbel lasijsers, die buijten opten dijck aen die hecken gheslaghen worden, enen halven stuver	—.	4.	—.
Bet. Pouwels, smit, van enen sloot ende van eenre veter (1) aen der stede sceepken, 6 cromst.	1.	12.	—.
Bet. Gherijt Kockaert van eenen sloot, dat aen der stede screin hangt, 3 cromst. . . .	—.	16.	—.
Bet. van 50 groot barcoen (2) hout, dat Berijs Claessone ende Bouden Tielmanssone tot Dordrecht coften, daer men die Havendijcksche poort mede beslaghen heeft, elc stuc twee stuvers loopen tsamen 10 Arnoldus gulden	40.	—.	—.
Bet. dat dit voirss. hout coste te voeren op die spoeij (3) ende te sceep te doen 7 stuvers	2.	16.	—.
Bet. Hanneken Braet, dat hi dit voirss. hout ten Berghe brocht, 5 stuvers . .	2.	—.	—.
Bet. Merten Enghebrechtsone ende Gherijt die lapper, dat si dit hout uten sceep deden after Berijs, 2 cromst.	—.	10.	8.
Bet. Aert Buijsen ende Coppen van den Briel ende Jan, tymmerman, van den hoofde te maken voer die Havendijcksche poort ende van de palen in te heijen ende te setten besiden Berijs huijs den Enghel ende van de plancken aen te slaen after her Claes Chrispinus ende in die ghebuert, 5 Arn. gulden ende 12 cromst.	23.	4.	—.

(1) veter = keten.
(2) barcoen (barckoener) = soort balk.
(3) spoeij = sluis.

	L.	s.	d.
Bet. Bouden Tielmanssone van twee pont roesels, daer men die heij mede smerde ende enen erden pot, daer men dat roesel in smaut, tsamen 3 cromst.	—.	16.	—.
Bet. Dieric Boem van sinen stapboom, die buijten die Havendijcksche poort, staet drie Arn. gulden ende die goede luden van den gherecht enen gulden, loopt tsamen 4 Arn. gld.	16.	—.	—,
Bet. Arijaen Goeken van dat hi der stede heij opten Havendijck droech ende 50 hout, die after den gulden Leuwe laghen, die voerde hi opten Havendijc, 5 cromst.	1.	6.	8.
Bet. Arijaen Goeken van dat hi 25 hout droech besiden den Enghel aen Berijs huijs van after den gulden Leuwee ende 2 ½ dach den tymmerluden halp die heij trecken besiden den Enghel, sdaechs twee stuvers, loopt tsamen	2.	—.	—.
Bet. Berijs Claessone van Aert Laurijssoens sceep, daer dat hooft mede ghemaect is buijten aen die Havendijcksche poort ende die plancken, die daer over scoten worden gheslaghen after her Claes Chrispinus, 13 Arnoldus gld.	52.	—.	—.
Bet. Pouwels, smyt, van 76 bout, elc 6 bout enen stuver ende een hondert ende 12 dubbel lasijsers, daer die plancken atter her Claes Chrispinus ende in die ghebuert mede aen ghenaghelt sijn, 28 cromst.	7.	9.	4.
Bet. Pouwels, smit, hondert en 18 bout, elc 6 bout enen stuver en 3 ½ hondert dubbel			

	L.	s.	d.
lasijsers, elc hondert 8 cromst. ende 7 vierendeel eenvoudich lasijsers, dat hondert 4 cromst., loopt tsamen	17.	4.	—.
Bet. Pouwels, smit, 40 bout, elc 6 bout enen stuver ende 12 dubbel lasijsers, die versleghen sijn besiden den Enghel after Berijs berch, loopt tsamen 11 cromst.	2.	18.	8.
Bet. Pouwels, smit, dat hi den ijseren naghel in die heij vermaecte, 2 cromst.	—.	10,	8.
Bet. Jacop Sluijsman, dat hi uter Havendijcksche poort vier anckers ut wan ende van vier gaet te maken after Peter Wijnts in den toorn, om twee balken daer in te legghen, 9 cromst. . . , ...	2.	8.	—.
Bet. Jacop Sluijsman van dat hi die vierscaer voer tgasthuijs maecte, doe men Jan Neysen te claghen slants leijde, 3 cromst. .	—.	16.	—.
Bet. Peter van Steenvliet van 25 barcoen hout, die besiden den Enghel gheslaghen sijn ende van twee balken, die after Peters Wijnts in dien toorn ligghen, 8 Arn. gulden, 4 cromst. ende eenen groten	33.	2.	—.
Bet. Hanneken Braet, dat hi dat voirss. hout van Dordrecht bracht, 5 stuvers . . .	2.	—.	—.
Bet. Bouden Tielmanssone drye weijden bast, daer men den bodem van Aert Laurijssoens sceep ende die palen mede sleepte voer die Havendijcksche poort, 3 stuvers. . . .	1.	4.	—.

	L.	s.	d.
Bet. den papen van chijns van den Solvelde	1.	10.	—.
Bet. den papen van chijns van den scole .	2.	6,	—.
Bet. Godevaert Janssone van dat onse gherecht daer verteert heeft, doen si composicie maecten met Dieric van den Eijcke Wouterssone, 4 Arn. gulden	16.	—.	—.
Item aen payment verloren, om mijn Jonckheren van Nassow te betalen, 20 stuvers . .	8.	—.	—.
Item aen payment verloren tot twee malen, om die erfnamen van Willem van Wambeke te betalen, 14 stuvers	5.	12.	—.
Bet. Gherijt Kockaert van dat onse gherecht daer verdroncken hebben opten versworen Maendach int jaer 36, negen en dertich mengelen (1) wijns, elc mengelen 3 oude butkens	27.	6.	—.
Bet. Gherijt Kockaert van dat onse ghereht daer verdroncken ende verteert hebben 46 mengelen wijns opten Vastelavont, elc mengelen 3 oude butkens	32.	4.	—.
Bet. Gherijt Kockaert van 3 mengelen wijns, die tot Pinxteren int spul ghedroncken worden, elc mengelen 2 lelije cromst	1.	16.	—.
Bet. Gherijt Kockaert van dat onse gherecht daer verteerden, doe men Jan Neijsen te clagen slants leijde van der stede deel, 2 1/2 Burg. scilt	14,	—.	—.

(1) mengel = pint.

	L.	s.	d.
Bet. Jan van Pijngelberch onsen castelein van dat die drossaert ten Berghe verteert heeft, doe men Matthijs van der Zijdewijn een dach van rechts leijde, 6 Burgondische scilde en enen cromst.	33.	17.	4.
Bet. Jan van Pijngelberch onsen casteleijn van dat die drossaert verteerde, doe men Jan Neijsen Aert Moelnaers sone te claghen slants leijde, 5 cromst.	13.	6.	8.
Bet. tot hoefheiden Hendrik Anthonys mijns Joncheren clerc van Nassow in sijn eerste misse gheseint twee Brabantsche scilde, voer elken scilt 22 cromst.	11.	14.	8.
Bet. Godevaert Janssone van dat onse gherecht daer verteerden, doen si die composicien ut den screin deden ende besaghen, wie dat ghedeinc waren of niet, 26 cromst.	6.	18.	8.
Bet. Godevaert Janssone van dat onse gherecht daer verteerden, doen si der stede rekenboeken ut den screin deden ende oversaghen om onser stede mede-erfchijns, wie dat daer af in ghebreec was of niet, 5 ½ stuver	2.	4.	–.
Bet. Gherijt Kockaert van dat hi Peter van der Voern ende Bouden Scaerts rekeninghe leijde enen stoop wijns, voer den stoop 8 oude butkens.	1.	17.	4.

Van alrehande reijsen.

	L.	s.	d.
Item soe reijsde Gherijt Kockaert, Willem die Mijlde ende Gherijt Proeijt tot Breda, om Griet Dierics Snoecs wil, doen si daer was ghehouden, verteert 27 cromst.	7.	4.	–.

	L.	s,	d.
Item soe reijsde Danel Jacopssone ende Bouden Tielmanssone om Ghijsbrecht Banier te betalen, verteert 3 stuvers	1.	4.	—.
Item soe reijsde onse ghemeen gherecht tot Breda, daer se mijn Joncheeren van Nassow ontboot te comen, als met toeval van gheselscap als Jan Noey, Ghijs Moelnaer, Pouwels smyt ende Hubrecht Huyghensone, verteert 6 Arn. gulden ende 4 stuvers.	25.	12.	—.
Item soe reijsde Danel Jacopssone tot Dordrecht, om Pouwels Maessone te betalen, vervaren en verteert 4 stuvers.	1.	12.	—.
Item soe reijsde Jan van Pijngelberch onse castelein, Berijs Claessone, Willem Gooswijnssone ende Pouwels smit tot Breda tot minen jonckheeren van Nassow, om onse moeren te vercopen, verteert 23 ½ cromst.	6.	5.	4.
Item soe reijsde Bouden Tielmanssone tot Antwerpen, om te betalen die erfnamen van Willem van Wambeke, verteert enen Arnoldus gulden.	4.	—.	—.
Item soe reijsde Gherijt Proeijt tot Dordrecht, om enen wech te vercrighen, dat men van Raemsdonc opt Veer varen mocht met waghenen, verteert 8 stuvers	3.	4.	—.

Item soe reisde Danel Jacopssone tot Dordrecht, om te deinghen (1) met joncfrou

(1) deinghen = (dingen?) Over den prijs van iets, b. v. van lijfrenten, onderhandelen.

	L.	s.	d.
Lysbeth Goidscalc Oemsdochter ende weder ten Berghe quam ende wederom voer tot Dordrecht, om Joncfrou Lysbeth voirss. te betalen, vervaren en verteert 6 stuvers . .	2.	8.	—.
Item soe reijsde Berijs Claessone, Willem die Mijlde, Jan Noeij en Gherijt Proeijt tot Dordrecht, doen die van Dordrecht die van Gorichem haer torff namen, vervaren ende verteert 3 Arn. gulden	12.	—.	—.
Item soe reijsde Bouden Tielmanssone tot Breda, om te betalen Ghijsbrecht Banier, verteert 4½ cromst.	1.	4.	—.
Item soe reijsde Danel Jacopssone ende Bouden Tielmanssone tot Antwerpen, om te betalen die erfnamen van Willem van Wambeke, verteert 22 stuvers.	8.	11.	—.
Item soe reijsde Berijs Claessone ende Gherijt Proeijt tot Breda, om te versoeken of onse goede lude van hier binnen coern mochten hebben, verteert 14 cromst.	3.	14.	8.
Item soe reijsde Berijs Claessone ende Gherijt Proeijt tot Breda tot mijn joncheren van Nassow, om coern ut sinen lande te voeren binnen onser stede tot onser meente behoeff, twelc hem niet gescien en mochte. Verteert 21½ cromst.	5.	14.	8.
Item soe reijsde Berijs Claessone ende Gherijt Proeijt tot Dordrecht, om te besien of si daer enich coern consten ghecrighen, daer hem			

	L.	s.	d.
een goede antworde was ghegheven. Vervaren ende verteert 28 stuvers	11.	4.	—.
Item soe reisde onse ghemeen gherecht, die clerc ende die bode tot Dordrecht, om dat hootvonnisse te halen als van Thonijs Aert Moelnaerssone, als hoeveel dat men voer een pont gheven soude. Vervaren ende verteert van der steden dordendeel 3 Arn. gulden ende 5 cromst.	13.	6.	8.
Item soe reijsde Danel Jacopssone tot Dordrecht, om te betalen joncfrou Lijsbeth Goidscalc Oemsdochter ende voert reijsde hi tot Gorichem, om Florijs van der Dussen te betalen. Vervaren en verteert 12 stuvers. .	4.	16.	—.

Scencwijn.

Gescenct mijn joncfrou van Nassow 6 mengelen wijns, ghehaelt ende betaelt tot Gherijt Kockaerts, elc mengelen 2 ½ cromst.	4.	—.	—.
Gescenct Goidscalc Tielman Oemssone, rentmeester van Hollant, 7 menghelen wijns, ghehaelt ende betaelt tot Gherijt Kockaerts, elc menghelen 3 cromst.	5.	12.	—.
Ghescenct meester Dieric der stadt clerc van Mechelen, omdat hi ons soude helpen deinghen met Jacop van Neppegom, 3 ½ menghelen wijns, elc menghelen vier oude butkens, betaelt tot Gherijt Kockaerts . . . . . , .	3.	5.	4.

Bet. Gherijt Kockaert van dat onse gherecht daer verdroncken opten heilighen Korsdach

	L.	s.	d.
int jair 36 een ende twintich menghelen wijns, elc menghelen 3 oude butkens	14.	14.	—.
Bet. Gherijt Kockaert van dat onse gherecht daer verdroncken opten Jairsdach int jair 36 23 menghelen wijns, elc menghelen drie oude butkens	16.	2.	—.
Bet. Gherijt Kockaert 6 menghelen wijns, die den scutten van der Mede gescenct waeren, doen si haer papegaeij scoten, elc menghelen 2 lelije cromst.	3.	12.	—.
Bet. Gherijt Proeijten 3 menghelen lantwijns, die den scutten van der Mede gescenct waeren, doen si haer papegaeij scoten, elc menghelen enen cromst.	—,	16.	—.
Bet. Gherijt Proeijten 3 menghelen lantwijns, die den hantboghe-scutten ghescenct waren, doen si haer papegaeij scoten, elc menghelen enen cromst.	—.	16.	—.
Bet. Berijs Claessone 6 menghelen wijns, die den hantboghen-scutten ghescenct waren, doen si haer papegaeij scoten, elc menghelen 2 lelije cromst.	3.	12.	—.
Bet. den kerckmeesters 12 menghelen wijns bij consent van den ghemeenen gherecht, daer men onse goede lude van der meent mede monichde tot Paesschen, elc menghelen 3 oude butkens	8,	8.	—.
Bet. Gherijt Kockaert van dat onse ghemeenen gherecht daer verdroncken opten Jairsdach 10 menghelen wijns, elc menghelen 4 oude butkens	9.	6.	8.

L. s. d.

Bodenloon.

Bet. den man, die die bootscap bracht van joncfrou Lijsbeth Haex, dat si doot was, enen Burg. scilt . . . . 5. 12. —.

Bet. Ghijs Aertssoen, dat hi tot Breda gheseint wart tot Heren Anthonys, mijns joncheren clerc van Nassow, tot sijnre eerster missen twee Brabantsche scilde te draghen, 6 cromst. . . . . 1. 12, —.

Oncost.

Bet. van $3\frac{1}{2}$ boec pampiers, dat binnen desen jaer ghebesicht is in der stede oirbaer ende van twee vellen Franchijns, daer men composicien in ghescreven heeft, elc boec pampiers 2 stuver ende 2 vellen Franchijns 2 stuvers loopt tsamen $13\frac{1}{2}$ cromst. . . . 3. 12. —.

Bet. van cost, die ghedaen is binnen den tijt dese rekeninghe te maken . . . . . . —. 16. —.

Bet. den clerc van deser rekeninghe te scriven 6. —. —.

Summa summarum van allen onsen ontfanck loopt tsamen . . . . 4861. 9. 1.

Summa summarum van allen utgheven ende betalingh voirss. loopt te samen . . . . . 4259. 6. —.

Dese somme, die een teghen die ander vereffent ende ghecort soe hebben dese treyseryers voirss. bij deser rekeninghe ende bewisinghe meer ontfangen dan utghegheven . . 602. 3. 1.

Dits alsulc afterstal als men der stede sculdich blijft ende verscheen int jair 37.

Nelijs Lammenssone van de stege op die Myddelmade . . . . 12 cromst.

Danel Jacopssone van enen hoop gruijs, dat uter stede sant wart ghedaen . . . . . . ½ Burg scilt.

Jan Kockaert van inghelt van enen halven jair, dat verschinen sal opten Meijdach naestcomende . . . . 20½ Holl. gl.

Thonijs Dieric Tieselenssoen voer die huer van den lande, daer Jan van Pijngelberch af in afterstal was bewijst, ende sal verschinen op sinte Jansdach mydsommer naestcomende. 4 Burg. scilde.

Alsulc afterstal als men der stede sculdich blijft van ouds.

Huijghen Aert Ghibensone van mede-acchijns 9 Holl. gld.

Aertken van Meersel van wijn-acchijns. . 1 Holl. gld.

Noch is men der stede sculdich van wijn-acchijns ende van bier-acchijns, verscheen in den besit voer den slote, alsoe dat die oude rekenboec daeraf inhoudt.

EXTRACT ANNO 1461.

Dit is de rekeninghe ende bewijsinghe Jacob van Eynde ende Leonaert Wolfaerts soen als treyseriers der stede van sinte Gheertrudenberghe, ingaende opten jaersdach Anno XIIII^{C} ende LXI, duerende totte jaersavont toe int jair van LXII.

	L.	s.	d.
Bet. den dijckmeester van den Poselaer van 3 1/2 hont lants, 2 1/2 stuijver . . . . facit	1.	—.	—.
Bet. Hugo Gherijtszoen van dat hij gedijct heeft eenen dach bij die Bisschoppen-poort .	1.	4.	—.
Bet. tot Jan Noeijen, doen heer Willem Hubrechtszoen sijn eerster misse sanc, dat onse goede luden verdroncken 16 menghelen wijns, ellic menghele 2 stuijver . . . fac.	9.	12,	—.
Bet. den gesellen, die tspel tot Pinxteren speelden, 3 gulden . . . . fac.	12.	—.	—.
Bet. Goeyken Aelbrechtszoen van dat hij den wagenwech gemaect heeft tusschen den Rijacker ende die hoeve, 2 dach, elcke dach 3 st. . . . . fac.	1.	16.	—.
Bet. tot Ariaen Peterszoen, doen dat sacrament quam, dat onse goede luden verteerde mit onse priesteren te samen 3 1/2 gulden, fac.	14.	—.	—.
Bet. Philips van Soelen van dat hij die pooten gesnoeijt heeft op den gallich-dijck, 3 st. fac.	1.	4.	—.

	L.	s.	d.
Bet. Mathijs Willemssoen van 14 bosch rijs, die men bij die borch in die Donge gebesicht heeft, elcken bosch 1/2 stuijver,. fac.	2.	—.	—.
Bet. Gherijt van Broekhove van dat hi gegraven heeft in die vest bij die borch 10 daghe, elcke dach 3 st. . . . . fac.	12.	—.	—.
Bet. den jongen scutten, doen zij hair papegaaij scoote, tot hoefheijde 10 gld. fac.	40.	—.	—.
Bet. Henrick den metseleer van dat hi die straet gemaect heeft voir die vismerct, 7 1/2 dach, elcke dach 5 st. . . . . fac.	15.	—.	—.
Bet. Henrick den metseleer van dat hi gemetst heeft aen der stede muer after Willem die cuperssoen 10 dage. . . . . fac.	20.	—.	—.
Bet. Hube Gherijt Hubr. soen, van dat hi gegraven heeft in die veste bij die borch 6 dage ende noch 4 dage gegraven onder die coopoort, daer men die sluijs legde, ellcken dach 3 st. . . . . fac.	12.	—.	—.
Bet. den abt, die van Constantinopele quam ende woude predike 11 st. . . . . . . fac.	4.	8.	—.
Bet. Jan die Mijlde van dat die willighen opter jonge scutten lant geset sijn benevens den borchwerff . . . . fac.	22.	8.	—.
Bet. Jacob die cuper van enen emer, die men aen den put van dat gasthuijs gehangen heeft, 2 Phil. pennige . . . . fac.	—.	13.	4.

	L.	s.	d.
Bet. den beghijnen van chijns, die sij op die scoel heffen, 2 braspenn. . . . . fac.	1.	—.	—.
Bet. den capittel van onser stede van den Solvelt-chijns	1.	—.	—.
Bet. den capittel van chijns van ene erve buten die Veenpoort	—.	10.	—.
Bet. Hugo Gherijtssoen van dat hi enen dach die muer gedect heeft bij der jonghe scutten doelen, elcke dach 2 brasspenn. fac.	1.	—.	—.
Bet. tot Jan Wierock ende tot Jacob van Eijnde 21 roggen broeij, doen die van der Made dijcten buten die coopoort aen den nyeuwen dijck, ellic broot 1/2 stuyver . fac.	4.	4.	—.
Bet. Dierc Celen van dat hij twee sloet gemaect heeft op die Veenpoort aen die gevanckenisse doer, twee crammen aen die doer ende een venster met ijser beslegen, te samen 22 st. . . . . fac.	8.	16.	—.
Bet. meester Jan Wouter Weselssoen van dat hij die scoel geregeert heeft een jair, dat verscheen tot Corsmisse, 12 scilde; 14 stuijver voir den scilt . . . . fac.	67.	4.	—.
Bet. tot Ariaen Peterssoen, doen mijn Joncker comen was tot Peter, Aert Gherijtssoen knape, was op die gevanckenis; verteert 38 stuijver . . . . fac.	15.	4.	—.
Bet. den hangdieff van Antwerpen, die tot Peter Aert Gherijtsz. knape quam	17.	8.	—.

	L.	s.	d.
Bet. tot Jan Noeijen van dat gerecht verteert heeft met dat men den ouden scutten schenckede opten Korsdach 28 menghelen wijns	19.	12.	—.
Bet. Willem Ghijs Moelenerszoen, van dat hij der stede clerck is, van sijnen jaergheit 4 gulden; 10 stuijver voir den gulden . fac.	16.	—.	—.
Bet. Willem Ghijs Moelenerszoen van dat hij tot Pinxteren dat spel screeff, 15 st. fac.	6.	—.	—.
Bet. minen Joncker van Nassouwe 100 gld., om dienste, die hij der stede gedaen heeft en noch doen sal. . . . . fac.	400.	—.	—.
Bet. doen Jan Vinck als burgemeyster ende Peter Boel in tsGravenhage totte jonge prins, doen die stede van Hollant ontboden waren. Verreist en verteert 8 gld. , ... fac.	32.	—.	—.
Summa van allen den ontfanc, dat dese tryeseriers ontfanghen hebben, coemt te samen op	5213.	18.	10.
Summa van allen den utgheven ende betaelinghe, dat dese treyseriers utghegeven ende betaelt hebben, coempt te samen op. . . .	5213.	16.	—.
Dese sommen, die een teghens den anderen gecort ende vereffent, soe hebben dese treyseriers voirss. meer ontfanghen dan utghegeven	—.	2.	10.

EXTRACT ANNO 1462.

Rekeninghe ende bewisinghe Tielman Willemssoen ende Laurens Verstaaetssoen, als treyseyriers der stede van sinte Gheertruijdenberghe, ingaende op de jaersdach anno 1462, duerende tot jaersavont toe int jair van 63.

Payment voer elcken nobel twee Wilhelmusscilden ende voir elcken scilt 20 stuijvers ende voir elc pont Hollants dordalven stuijver.

	L.	s.	d.
Ontf. van inghelt.	125.	6.	8.
Ontf. van jairacchijns	397.	6.	8.
Ontf. van lanthuer	46.	—.	—.
Ontf. van bieracchijns	2808.	—.	—.
Ontf. van moerchijns gheleghen in Stanthasen	854.	2.	2.
Ontf. van der stede erfchijns van der Mede	99.	11.	8.
Ontf. van der stat erfchijns en Wouter Stercken chijns	5.	15.	4.
Ontf. van den groten moerchijns	1469.	8.	—.
Summa Summarum van allen den ontfanc, dat dese treysoriers ontfanghen hebben, coemt te samen	5905.	2.	2.
(Deze optelling is waarschijnlijk foutief en zal moeten zijn . . . .)	5805.	10.	6.

	L.	s.	d.
Bet. van lijftochten tot Breda	191.	—.	—.
	773.	—.	—.
Bet. van legghelde, doen de stad haere bieracchijns verhuerde.	126.	18.	—.

(Enkele posten uit „alderhande onraet.")

	L.	s.	d.
Bet. den capittel van den Berghe van dat sij die ierste misse hebben ghedaen ingaende des Sonnendaghes na Jairsdach ende aflieten des Sonnendaghes na sint Jansdach en doen niet langher doen en woude voir enen braspenninck ter weke, daer die soem afloopt 25 braspenn.	12.	10.	—.
Bet. den capittel van den Berghe van dat sij verenicht worden teghens die goeden luden van den gherecht als van der ierster misse, dat brueder Aernt van den predicaer-oerden van Rotterdam paesde ende weder aenname des Woensdaghes na onser Vrouwendach assumption die ierste misse te doen die ierste 4 daghen van de weken 2 stuijver ende voirtdaen alle weken 3 1/2 stuijver	27.	8.	—.
Bet. Heijnrick Jansz. van dat hij rijs gesneden heeft op 't Solvelt	5.	17.	—.
Bet. Hughe Gherijtsz. van dat hij sant ghehaelt heeft aen den scoel-steijgher, 4 daghe; 3 stuyver elcke dach	1.	12.	—.
Bet. Hughe Gherijtsz. van dat hij gedijct heeft aen den nyeuwen dijck en bij dat cruijs aen den Poselaer	7.	4.	—.

	L.	s.	d.
Bet. Huybrecht Hughensoen, den bourghermeester, van dat hij der stad lakenen gescoren heeft; 64 ellen, elc el een lely-plack . . .	19.	4.	—.
Bet. Heinrick Jansz. van dat hij gewerct heeft enen dach over tfeer aen een hoeijken, daer die sceep aen ende af varen	1.	4.	—.
Bet. den pijpers van Breda, dat sij dat nieuwe jair pijpten op ten dertienden avont, dat hen die bourghemeesteren gonden tot hofscheden	2.	—.	—.
Bet. den trompers van Breda van dat sij te Pinxter trompten in den ommeganck voir dat heijlighe Sacrament ende voir dat heijlighe cruijs.	4.	—.	—.
Bet. Boudewijn Hubrechtss. van dat hij soeije ghehaelt heeft op Lindonc en gevlet teghens die toern aen die Scoelstraete . . .	7.	4.	—.
Bet. tot Ariaen Petersz. soen van den heren, die daer met haren peerden quamen ende het sacrament brachten in die Paesheijlighe daghen, 14 stuvers, dat ons die burghemeesters lieten betalen	5.	12.	—.
Bet. Heijnrijck Janss. van dat hij heeft helpen plancken aenslaen Aert Buijsen aent hooft teghens die Scoelstraat 1 dach, 3 stuver . .	1.	4.	—.
Bet. Pouwels Jansz. van dat hij soeije ende erd gheset heeft aen den nyeuwen thoren en aen dat hooft teghens die Scoelstraete 6 daghe, elcke dach 3 stuver	7.	4.	—.

L. s. d.

Bet. Agnesen, Wouter Heermans weduwe, van datter verteert wart, doen die casteleijn ende Jan die Mijle, ons bourghemeester, metten ghesellen, die met hen quamen ende ghelege hadde op te moer te Drimmelen, doen die dootsleghe daer ghesciede, 10 stuver . . . 4. —. —.

Bet. Meeuws Phs. van dat hij rijs ghehouwen heeft aen den voetpat buijten der Veenpoorten enen dach ende noch 3 daghen ghedijct aent Bisscoppen-poorthuijs, elcke dach 3 stuvers . 4. 16. —.

Bet. de nonnen van Bruzeel van tsijnce, die se heffen op den griende, legghende binnen der stad veste after dat beghijnhof . . . . 2. 4. —.

Nog diverse posten tot een gez. bedrag van 4028. 1. 2.

Betalinghe van Reijsen.

Gheseynt in den Haghe Hubrecht Hughensoen, als bourghermeester, ende Peter Boel Peterszoen, als scepen, als van eenre bede, die de heer van Burghoendye van onser stad hebben woude. Vervaren en verteert te samen 3 gld. en enen braspenninck . . . . . . 16. 10. —.

Ghereijst onse Casteleijn ende Hubrecht Hughensoen ende Jan die Mijle Willemssoen, als bourghermeesteren, Jan Gruijten, Jan Goessen, Laureijs Voncken, Adam Ceelen, Heijnrick Hughen ende Willem Ghijsen int tsGravenhaghe, als van moeijsel, dat hen die baeluw van Zuit-Hollant daer dede. Verteert ende vervaeren 33 gulden. Ende betaelt

	L.	s.	d.
Heijnrick Hughenszoen noch van dat hi se twee reijsen ghevaert heeft tot Rotterdam ende wederom brocht heeft; tot elcken reijse enen postulaets gulden	142.	16.	—.
Ghereijst onse Casteleijn ende Jan die Mijle, als bourghermeester, int tGsravenhaghe met ener videmus (1) ut eenre hantvest, die men haelde uten cloester van den Carthusers aen der werff. Vervaeren en verteert 18 gulden; 10 stuver voir 1 gld.	72.	—.	—.
Nog 5 posten tot een gez. bedrag van. .	419.	2.	—.

Betalinghe van Scencwijn.

	L.	s.	d.
Bet. tot Jan Wierocqs 12 menghelen wijns, die de goede luden van den gherecht verteerden ende verdroncken, doe men trecht voir der stadhuijs ghedaen had van Peter Voncken; elce menghele 14 doijts	8.	8.	—.
Bet. tot Jan Wierocqs 5 menghelen wijns, die die goede luden van den gherecht schencten de tween predicaren van Rotterdam, die den paes (2) maecten van der yerster myssen ende daer verdroncken worden	3.	—.	—.
Bet. tot Jan Noeijen 4 menghelen wijns, dat tot Casteleijns ghehaelt waert, doen die bourghermeesters Heijnrick den metser der stadmueren aenbestade te metsen.	2.	16.	—.

Bet. tot Wouter Heijs, dat die goede luden

(1) Videmus = herkenningsteeken, copie.

(2) paes (pays) = vrede, verzoening.

	L.	s.	d.
van den gherecht schencten ende daer verdroncken, doen mijn Joncvrouwe van Montfoort hier comen was ende die maeltijt gedaen was malevezij, Rijnswijn ende soeten wijn, dat tsamen liep	9.	12.	—.
Nog 21 dergelijke posten tot een gez. bedrag van	177.	10.	—.
Bet. van tween boeken papiers, daer der stad rekeninghe op ghemaect sijn	1.	4.	—.
Bet. van enen coffere, daer der stad quitancien in legghe	2	—.	—.
Bet. van cost, die ghedaen is binnen der tijt dat dese rekeninghe ghemaect waert . .	20.	—.	—.
Bet. Willem Ghijsen der stad clerck van deser rekeninghe te scriven.	6.	—.	—.
Summa van allen ontfanck . .	5905.	2.	2.
Summa van allen utgheven. .	5914.	15.	2.
Meer betaelt dan ingeheven .	9.	13.	—.

HISTORIAEL GHESANGH,

INHOUDENDE DE VICTORIËN,

welcke God heeft gegheven Mijn Heeren de Generale Staten van de Nederlandtsche gheunieerde Provinciën: door het beleijdt des Doorluchtighen, Hooghgeboren Vorsten ende Heeren, Mijn Heere Mauritz, Grave van Nassau, enz., gheduerende de belegheringe ende overwinninghe der stadt Geertruijdenberghe, ende bij 't Fort Creveceur, Anno 1593.

In 's Gravenhage.
Bij AELBRECHT HEIJNDRICXZ. Anno MDXCIII.

SONNET

Aen de Hoogh ende Welgheboren, Edele, Eerentfeste, Wijse ende Voorsienige Heeren, Mijn Heeren de Generale Staten der Nederlandtsche gheuniëerde Provinciën.

Ghemerct dat ledicheijt, moeder van alle quaet
  Den mensch – al waer hij schoon heel van goeder natueren –
  Tot ongeregeltheijt, ja boosheijt can vervueren,
Waer deur hij valt in Gods, end vromer menschen haet:
Om sulcken ongheval te schouwen, metterdaedt
  Penne, papier, end inct hadd' ick ter handt ghenomen
  Om den verdienden lof te stellen, van den vromen
Mauritz Graef van Nassau, tot op den hooghsten graedt:
  Maer mijn penne is te slecht, om sulcken Prins te eeren,
  Daarom sal ick voortaen, ten dienste van Mijn Heeren,
Mijn spiess' end sweerdt alleen, gebruijcken, soo ick plach,
  Als – over twintich jaer – Geertenbergh viel in handen
  Der Heeren Staten 's Landts, waerdoor haerder vijanden
Tyrannisch regiment, half onder voeten lach.

V[r] Ex[cien] ende Ec.
Ootmoedighe ende dienstwillighe
Dienaar ende soldaet
C. v. T. (*)

(*) C. v. T. In verband met de beginletters van couplet 60 zal *T.* waarschijnlijk eene verkorting zijn van: *Trello.* Uit het sonnet blijkt, dat genoemde van Trello ook deel uitmaakte van het vendel van Poyet, dat in 1573 — dus 20 jaar vroeger dan de gebeurtenis in het gedicht vermeld — Geertruidenberg innam.

HISTORIAEL GHESANGH,

INHOUDENDE DE VICTORIËN,

welcke God heeft gegheven Mijn Heeren de Generale Staten van de Nederlandtsche gheunieerde Provinciën: door het beleijdt *des doorluchtighen Hooghgeboren Vorsten ende Heeren* Mijn Heere Mauritz, grave van Nassau, enz., Anno 1593.

door C(HARLES) V(AN) T(RELLO).

1.

De ridderlijcke daden al
Gheschiet voor Geertenbergh ick sal
U singhen ende segghen,
Hoe Mauritz grave van Nassau
Ginck als een edel heldt ghetraue
De stadt rondt om belegghen.

2.

Int dry en tneghentichste jaer
Heeft er dees' Prince int openbaer
Sijn tenten voorgheslaghen: (1)
Daer sach men hem met edlen moet
Als nu te peerd', alsdan te voet,
Sijn lijf end leven waghen.

(1) 27 Maart 1593.

3.

Men sach oock menich vroom soldaet,
Soo wel van hoogh' als leghen staet,
Vrijmoedigh schermutsseren
Teghen den vijandt kloeck end' stout,
Die uijt de stadt viel (hem vertrout)
Om d'aencoemste te weren.

4.

Maer sulcx en mocht hem baten niet,
Want men daerom niet af en liet
Ons grof gheschut te stellen
Om 't fort te schieten totten grondt,
Dwelck opt sluijs van Steelhoven stondt.
Tis weerdich om vertellen. (1)

5.

Dit fort was sterck end wel versien,
Van alles d'welck om weer te bien,
Men hadde moghen wenschen.
Maer al wat de mensch heeft ghemaeckt,
Dat kan men breken, soot ghenaeckt
De handen van de menschen.

6.

Men schootter op van alle kant,
De vijandt zijnde wel ghemant
Die stelde hem ter weren,
End schoot met grof en cleijn gheschut,
Alomme daert hem dochte nut
Om 't fort te defenderen.

---

(1) Dit fort, waar kapitein Du Ton 't bevel voerde, werd den 5en April vermeesterd.

7.

Ten lesten als de vijandt sach
Wat ons gheschut end volck vermach,
Heeft hij 't fort opghegeven
Stracx daernaer heeft men voortghegaen,
Met schuppen, graven ende spaen,
End schantsen opgheheven.

8.

Ons leghers heeft men wel ghesterckt
End overal ghebollewerckt,
Om tghewelt te verwachten
Des Spaenschen Coninx groot gheacht:
Want een wijs krijchsman sal de wacht
Sijns vijandts niet verachten.

9.

Men heeft oock in het water breedt
Voor Geertenbergh, met goed beleedt,
Thuijnen seer hoogh doen vlechten,
Galleijen ende schepen goet
Heeft men gheleijdt, om metter spoet,
Aldaer – waert noodt — te vechten.

10.

Want 't scheen de vijandt wilde gaen
Door 't water, end alsoo bestaen
Sijn Geertenbergh t'ontsetten,
Dies heeft men oock met kloecken aert,
Arbeijdt, noch ghelt, nock volck ghespaert,
Om al sulcx te beletten.

11.

Dewijl men dit deed' is men voort
Met graven comen tot aen d'boort
Der Geertenbergsche grachten,
Daer schoot men met een fel ghemoet
Menich vroom soldaet onder voet,
Bij daghen end bij nachten.

12.

Maer doen wij waren comen claer,
Niet sonder arbeijdt end ghevaer,
Tot in haer contrescherpen,
Begonst de vijandt uijt de stadt
Op ons schantsgravers — moed' end madt —
Met steenen hardt te werpen.

13.

End ons matrosen metter spoedt,
Hebben met eenen grammen moet
De steenen weer gheslingert,
Die de verstoorde Bourgoignoen,
Om onze werckliens leedt te doen
Hadd' uijt de stadt ghevingert.

14.

Als nu de vijandt seer vertsaeght
Door ons' soldaten was ghejaeght
Uijt sijne contrescherpen,
Doen heeft men des stadtsgrachten breedt
Met rijs end tacken, al bereedt,
Begonnen vol te werpen. —

15.

Men maeckt er gallerijen goet
Om bedeckt te gaen wel ghemoet
Tot in stadts stercke wallen:
Nochtans en heeft de vijand koen,
Den moed van sijn debvoir (1) te doen
Daerom niet laten vallen.

16.

D'oorsaek waerom was dese, want
De graef van Mansfeldt sterck ghemant
Van ruijters ende knechten,
Met grof gheschut was comen aen
Tot Oesterhout, om (voorts) te gaen
Graef Mauritz te bevechten.

17.

End d'edel Prince wel ghemoet,
Met ruijters ende volck te voet,
Is uijt sijn schants ghetogen:
End Mansfeldt met sijn groete macht
Int breedde en vlacke veld verwacht,
T'is waer end niet gheloghen.

18.

Graef Phlips van Nassau thoonde wel
(Op dien dach) dat hij het fel
Spaensch krijchsvolck luttel achte,
Want sonder vrees van lijff of goet
Vervolchdet hij met stouten moet
Tot aen des vijandts wachte.

(1) debvoir = devoir, plicht.

19.

Maer Mansfeldt met sijn groot gheweldt,
Hebbend' al sijn krijchsvolck ghestelt
T'Oosterhout int slachoorden:
Tis blijven staen, door sijn vermaen,
Sonder een roed' landts voort te gaen
Teghen d'ons, diese stoorden.

20.

Soo datter eenen ridder koen
Don Pedro Spinola, alsdoen
Ghevanghen werdt ghenomen,
Sijn peerdt met een ghevedert loodt (1)
Was onder hem gheschoten doodt:
Dit seggh' ick t'sijnder vromen. (2)

21.

Daer wordde gheschermutselt wat,
Van svijandts volck ghevanghen, mat
Van hongher end van dorste,
Als sij nu waren uijt den noodt
End men hun gaf wat kaes en broodt
Het smaecte hun als een worste.

22.

Graef Mauritz siend' haer armoed aen,
Heeft dese bloeijers (3) laten gaen,
Sonder rantsoen te gheven,
Haer paspoort worde met consent,
Des goeden Prince excellent,
Op dese wijs' gheschreven:

---

(1) ghevedert loodt = kogel.
(2) vromen = dapperheid.
(3) bloeijer = bloed, onnoozele hals.

23.

Laet passeren naer Oosterhout
In 's Conincx leger seer benout
Dese drije fraeij soldaten,
Opdat van Geertenbergh d'onset (1)
Door haer afwesen niet belet
End' word' of naer ghelaten.

24.

Dit paspoort quam tot in de handt
Van Mansfeldt, diet wierp aen den wandt,
End sprack: siet hoe sij spotten.
Par la morbieu, seijd' een seignor,
Sij houden ons (al tsamen) voor
Veillacos, of voor sotten.

25.

Doen Mansfeldt nu tot Oosterhout
Hadde gheleghen, seer benout,
Door feijl van dranck end spijse,
Soo is hij met sijn heijr ghegaen,
Op de Langhestraet om t'ontfaen
Al sulcx tot mindren prijse.

26.

Hij meijnden oock door desen oort
Met beter spoet te varen voort
Om Geertenbergh t'ontsetten:
Maer Raemsdonck was alom ghesterckt,
Wel versien end' ghebollewerckt,
Om al sulcx te beletten.

(1) d'onset = het ontzetten.

27.

Middelerwijl die van de stadt,
Om Mansfeldt te waerschouwen, dat
Sij van hem troost verwachten,
Hebben vyerteijckenen (1) ghemaeckt
(Op den top daer den toren naeckt
De wolcken) seeker nachten.

28.

End Mansfeldt heeft hun wederom
Door dierghelijcke boden stom
Gheantwoort, dat sij souden
Wel ghemoedt sijn, want haer ontset
Soud' voortgaen, al scheent wat belet,
Waer op sij hun vertrouden.

29.

Derhalven is de prochiaen
Met des stadts gouverneur ghegaen
Op 't hooghste van den toren,
Met eenen capiteijn vermaert,
Waer sij, door ons gheschut beswaert,
Tsamen haer lijf verloren. (2)

30.

Niet lang daernaer was in den gracht
Van Geertenbergh een brugh' gebracht,
Van hout end riet ghebonden
Op kleijne mastkens fraeij end fijn,
Recht aen de punt van t ravelijn,
End dat in corter stonden.

---

(1) vyerteijckenen = teekens met vuur, lichtsignalen.

(2) De bedoelde personen waren: 1°. de gouverneur Mazieres, wiens naam met dien van zijn plaatsvervanger Cysan nog voorkomt op een gebroken grafzerk in de kerk alhier; 2°. de kapitein Mougin en 3°. de biechtvader van het garnizoen.

31.

Een trommelslagher, een sergeant,
Hadd er de vijandt in gheplant,
Met dertich fijn soldaten:
Maer onse capiteijnen goet
Die grepens' aen met stouten moet,
Die oock niet still' en saeten. (1)

32.

Sij weerden hun als mannen vrij,
Maer 't ravelijn ghewonnen wij,
Men schoot van allen sijden
— Dapper — met grof gheschut end cleijn,
Wij planten daer ons vaendels reijn,
Diet sach moest hem verblijden.

33.

Des stadtstrommel sloeg haest daernaer,
De Bourgoignons die riepen claer
Sij wilden appointeren: (2)
Stracx heeft men stillestant ghedaen
Van wapenen, om te verstaen
Haer meijningh end' begheren.

34.

Twee capiteijnen van der stadt
Met haren auditeur, ghehadt
D'advijs van haer ghesellen,
Die quaemen uijt met een ghelaet,
Als die hem heeft in sulcken staet
Ghevonden, mach vertellen.

---

(1) De namen dezer kapiteins zijn; Biévry, Haen en Calf.
(2) appointeren = vereffenen, bevredigen, in overleg treden.

35.

Men heeft se gheleijdt end ghebracht
Beleefdelijck, met goede wacht,
Tot in graef Mauritz tente,
Alwaer sijn Excellencie
— Aenghehoort haer intencie —
Gaf antwoord' excellente.

36.

Haer segghen end begheren was,
Men soude hen gheven vrijen pas
Tot in 't camp van haer heeren,
Met vaendels, gheweer, lijf end goet,
End trommelslach, dwelck volghen doet
Een soldaetman met eeren.

37.

Graef Mauritz zijnde wel bedacht
Antwoord', het was in sijne macht,
Haer lijf end goedt te krincken,
Nochtans omdat hij liever doet
Ghenade, dan verghieten d'bloet,
Lijf, goedt, soud' hij hun schincken.

38.

Maer haer gheweer end vaendels schoon
Souden sij laten voor den loon
Sijns arbeijdts onverdroten,
Anders hij mocht vergheten, dat
Hij drije maent hadde voor de stadt
Gheleghen end gheschoten.

39.

De Bourgoignons op dit vermaen
Baden dat sij weer mochten gaen
Bij hare principalen,
Om hun te vragen, oft sij wel
Wilden scheijden uijt sulcken spel
Alleen met lijf end malen. (1)

40.

'T wierdt hun vergundt dat een van drije
Soud' in tstadt gaen, en segghen vrije
Wat men hun accordeerde,
D'een ginck end dede sijn rappoort,
De vijandt riep, accoordt, accoordt,
T'gheweer, — slechts — hij begheerde.

41.

Als desen bode weder quam,
End dat graef Mauritz dit vernam
Sprack, tsa, twordt hun geschoncken.
Men bracht er doen den coelen wijn,
Men maeckte desen bode fijn,
Want d'ander waren droncken.

42.

Dit was beghonnen op den dach
Als men sint Jan (2) te vieren plach
Met vyer end vlam te maecken,
End 's daeghs daernaer des morghens vroech
Men in de stadt, en t'legher sloech,
De trommels om twee saecken.

(1) malen (maal) = tasch, zak.
(2) St. Jan. Deze feestdag valt in op 24 Juni.

43.

De vijandt om te trecken uijt,
De vrienden om tot haren buijt
Geertenbergh te begroeten:
Sij toghen uijt, haer vaendels al
Tot twaelf end vier toe, int ghetal
Bleven voor Mauritz voeten.

44.

Ses hondert mannen fraeij ghesont,
Behalven die sieck of ghewondt
Waren, sijn uijtghetoghen,
Waer onder waren schelmen vier (1)
Die Geertenbergh vercoften dier,
Tgeldt hadde se bedroghen.

45.

Drije van dees cooplien wierden als
Vervloecte schelmen bij den hals
Ghegrepen end ghevangen,
Sij wierden — daernaer — oock gheloont
Naer haer verdiensten, end ghecroont
Met een ghalgh', end ghehangen. (2)

46.

Een van dees' drye hadd' hem ghestreckt
Plat op een karr', end wel bedeckt
Met sacken ende cleeren

---

(1) Hier bedoeld de dichter de krijgslieden, die G. in handen der Engelschen hielpen brengen.

(2) De stadsrekening van 1593 vermeld:
Betaald Mr. Jan den Dieff, dat hij 3 Bergverkoopers van de galg gesneden heeft op den 30[en] Juni . . . . 2 pond 5 sch.

Maer soo hij voor graef Mauritz voer
Sij storten om, die loose loer (1)
Die lach daar met oneeren.

47.

Gods oordeel heeft men daer ghesien,
De schelme meijndet wel t'ontvlien,
De karr' moest ommekeeren.
Soldaten vroom blijft wel ghesint
Sijt ghetrouw den Heer die ghij dient,
Leeft ende sterft met eeren.

48.

Nu om te comen daer ickt liet,
Hoort wat snaermiddaeghs is ghesciet
Als men Geertenbergh ruijmde,
Men viel uijt Raemsdonck wel ghemoet
Met ruijters ende volck te voet
End svijandts schantz men schuijmde. (2)

49.

Drye capiteijnen vingh' men daer
Op den voet van haer schantsen, waer
De vijandt moeste wijcken,
Men riep er help met groot gheschal,
Oft wij worden verslaghen al
Op dese loose (3) dijcken.

50.

De vijandt liet er op dat pas
Veel dooden ligghen int groen gras
Tot sijner grooter schanden.

(1) looze loer = slimme bedrieger, snoodaard.
(2) schuijmen = schoonvegen.
(3) loose = verraderlijke, bedriegelijke.

God gheef altijdt door sijn ghenaed'
Dat ons voornemen wel gheraed' (1)
Tot welvaert deser landen.

51.

Nu moet ick singhen in dit liedt
Watt er des avondts is gheschiedt
Ter eeren Gods almachtich.
Men heeft ghevyert van vroolijckheit,
Met groff end cleijn gescut gheseijt
Weest Godes werck ghedachtich.

52.

Het scheen dat 't gansche legher stont
Rondtom int vyer, soodat den gront
Des waters scheen te branden
Daer onse schepen groot en cleijn
Op laghen, die oock al ghemeijn
Vyerden langs 't swaters stranden.

53.

De visschen meijnden, tvolck dat raest,
Maer Mansfeldt worde heel verbaest,
Met alle sijn seignoren:
D'een craauwde 't hooft, d'ander den erm,
Men seijd er ten is gheen alerm
Geertenbergh is verloren.

54.

Wat raedt, wat sullen wij gaen doen,
De geuzen worden ons te koen,
Sij doen al, wat sij willen:

(1) gheraed' = gelukke.

Laat ons floucx (1) ghaen naar Creveceur
Soo wij 't fort crijghen, tis den keur
Om Bommel met te brillen. (2)

55.

Tshertoghenbosch wordt oock ghepraemt,
De Betouw wordt er door beschaemt,
Soo sullen wij ons wreecken:
Maer Mauritz quam daer metter spoet
Met ruijters ende volck te voet
Om den aenslach te breecken.

56.

Soo haest als hij daer comen was
Den vijandt siend' opt groene gras
Beschanst end daer staen kijcken,
Heeft hij sijn grof gheschut gestelt
End hem gheschoten uijt het velt,
Soo dat hij moeste wijcken.

57.

Wel is waer dat de vijandt quam
Eer men van zijn vertreck vernam
Ons soldaten versoecken,
Maer siende haer stoutmoedicheijt
End veel van sijn volck neergheleijt,
Liep hij naer ander hoecken.

58.

Uijt Enghelen hij oock vertrack,
End practiseerde met ghemack
Binnen den Bosch te bringhen

(1) floux = fluks, snel.
(2) brillen = breidelen.

Vier vaendels sterck tot garnisoen,
Het sloech hem faut, den borgher coen
En wildet niet ghehinghen. (1)

59.

Nu leijdt hij op de heijd' en swermt,
Den huijsman wordt er heel verermt,
Jae totten been op g'eten.
Hertogenbosch, Hertogenbosch,
Hoe langh sul dij van sinnen losch
U selven dus vergeten.

60.

Ter eeren Gods is dit ghedicht,
Regenten die God 't slandts ghericht
Ende tsweerdt heeft gegheven,
Looft God van dees victorij schoon,
Looft God ons sterckt end onsen loon,
Ons schermheer hoogh verheven.

Van denzelfden soldaat-dichter.

L'an quinze cent nonante troijs
Après la Jean Baptiste
Le vinte cincquiesme du mois
De Juin, stil Romaniste
Se rendit Gertruberghe es (2) maijns
Du grand Comte Maurice,
Louange à Dieu, le Sainct des Saincts
De sa bonté propice.

---

(1) ghehingen = toelaten.
(2) es = aux.

BELEG EN OVERGAVE

VAN

GEERTRUIDENBERG

IN 1793

met eenige aanteekeningen uit de geschiedenis
der Fransche overheersching.

N.B. De copiën, waarnaar in dit stuk verwezen wordt, zijn in het archief niet meer aanwezig.

NOTULEN van de voornaamste gebeurtenissen, welke binnen de stad Geertruijdenberg zijn voorgevallen bij de beleegering dier stad door de Fransche troupen en overgaave derzelve, alsook geduurende dat dezelve in vijands handen en met Fransche troupen beset is geweest en zulks van den 1en Maart 1793 tot den 8en April daaraanvolgende, alles voor zooverre zulks ter kennis van de present zijnde leeden van de magistraat is gekoomen, aan haar voorgedragen off van dezelve gerequireert is.

Den 1en Maart 1793.

Door den oudsten burgemeester Vogel bij indispositie van den heer schouteth extraordinaire vergaadering belegd zijnde, heeft aan de present zijnde leeden, bestaande in burgemeester Van Doorn, scheepenen: Van der Hult, Ruijssenaers, Wessels, Van Dongen en Opstall beneevens den substituut-secretaris Cop ter kennis gebragt, dat hij en burgemeester van Doorn te zaamen op verzoek van den heer generaal-major en commandant deezer steede, Bedaulx, ten sijnen huijse gekoomen zijnde, door Zijn Hoog Edele aan hen is gecommuniceert, dat hij door den marchal De Camp Darçon, commandeerende de Fransche troupen, voor deeze stad leggende, schriftelijk was gesommeert tot de overgaave der stad en dat den overbrenger van dien brief, zijnde luitenant-collonel De Fau, teevens een beslooten missive had, geaddresseert aan de magistraat deezer stad, dat heeren Burgemeesters in de kamer geleyd zijnde, waerin de Fransche luitenant-collonel De Fau was, aan hen is overgegeven eene missive van den voorn. marchal

De Camp Darçon, copie sub. N°. 1, waarop na lectuure van dezelve eenparig is geresolveert om daarop te antwoorden, zooals de copie sub N°. 2 vermeld, welke vervolgens ook door heeren burgemeesteren, geadsisteert met den substituut-secretaris Cop, ten huijse van den heer commandeur is overgebragt en aan gen. luitenant-collonel De Fau behandigt.

Ten zelve dage is van weegens de heer commandeur deezer stad gerequireert, dat terwijl de stad beleegert en stond gebombardeerd te worden, 't noodzakelijk was tot voorkoming van 't nadeel, dat bij 't vallen der bomben door de straatsteenen, zoo aan de huijsen als aan de militairen, die in cas van allarm op de straaten moesten weezen, zoude veroorsaaken, alle de steenen te doen opbreeken; is provisioneel goedgevonden die te doen beleggen met mest, zooverre zulks te bekomen was.

Zaturdag, den 2en dito.

Nader gerequireert zijnde tot 't opbreeken der straatsteenen zijn stads-arbeijders gelast om daarmede een aanvang te maaken in de Koe-, Dordse- en Branderstraaten, doch in de namiddag is bij huijselijke aanzegging door een officier, geadsisteert met eenige soldaaten een ieder der burgers gelast om met ten eersten alle de keijen en klinkersteenen zonder onderscheid en zoo ook de geheele markt te doen opbreeken voor hunne huijsen en de steenen op hoopen te leggen. Intusschen kwam er tijding, dat de vijanden reeds bezit genoomen hadden van de voorposten en buijten-fortificatiën aan den Staatendam en van Drimmelen, ja ook van de Noordenbossche schans en dat dus de stad van daar en van zeer nabij kon gebombardeerd worden, 't welk bij de burgers een algemeene vrees en schrik verwekte, die eenigen uit de hunnen afzonden aan de magistraat met verzoek om bij den heer commandeur voor te draagen de kommerlijke omstandigheijd en hem te recommandeeren, zoo moogelijk, voor te koomen de ruine van de geheele stad en de burgerij, welke commissie gerenvoyeert is aan

den commandeur zelven, doch zijn vervolgens ook eenige leeden van de magistraat geweest bij den heer commandeur en hebben het verzoek van de burgerij voorgedraagen, waarop door Zijn Hoog Edele is geantwoord, dat de defensie van de stad hem was aanbevoolen en daarin volgens eed en pligt moest en zou handelen.

Zondag, den 3^{en} dito.

Is door den vijand op de stad zoo met bomben, als houwitsers en grenaaten geschooten, waardoor verscheijdene huijsen grootendeels zijn beschaadigt, als dat van Gerrit van Dam, Jeronimus Blans, Dirk Smits en Comp^{ie}, Cornelis Meijers, Johannes Philippus Nieuwkuijk, beneevens nog eenige andere, die minder zijn beschaadigt, en in de avantguarden buijten de Koepoort is door 't invallen van een bombe één man gedood en vijf swaar gekwetst, alle soldaaten van 't regiment Zwitsers van Hirsel alhier in garnisoen.

Verder is ten dien daage door den heer commandeur gerequireert een lijst van de voorhanden levensmiddelen binnen deeze stad, welke, voor zooverre zulks in die tijd mogelijk was, door 't oproepen van de neringdoende luijden is opgemaakt en vervolgens aan gemelden heer commandeur overhandigt.

Op aandrang van de burgers hebben eenige magistraatsleeden zig andermaal geadresseert aan 't verblijf van den heer commandeur, om dezelve voor te draagen de ruine, die door 't bombardement reeds geschiet was en die nog verder te wagten waaren, zoo de vijand daarmeede voortging, dan Zijn Hoog Edele niet hebbende kunnen te spreken krijgen is zulks geschied aan deszelfs adjudant, den heer kapiteijn Bedaulx,

In de nagt tusschen Zondag en Maandag is men geinformeert, dat van weegen de militairen was gearresteert en in de hoofdwagt overgebragt den burger Johannis Kuijl, marktschipper op Dordrecht, ter oorzaake, dat er verscheijdene geweeren ten zijnen huijse gevonden waaren, welk huijs

en eenige andere waaren gevisiteerd om reedenen, dat er een schot uijt een geweer was geschooten, zoo 't voorkwam, uijt een der huijsen aan de zuijdzijde van de markt bij 't stadhuis.

Al verder dat in die nagt 't huijs van den wijnkooper Nieuwkuijk, dat door een bombe groote schade geleeden had en geen mensch daar in zig bevond, was gespolieert (1) en veele goederen daar uijt gerooft.

Maandag, den 4en dito.

Voordemiddags is ten huijse van den heer officier van Sloterdijck, ten overstaan van de present zijnde heeren scheepenen, informatie genoomen van 't gebeurde met Johannis Kuijl ten aanzien van 't welke gerefereert wordt tot de bijgaande attestatie sub. N°. 4 en is wijders den voornoemden Johannis Kuijl provisioneel door den gerechtsbode uijt de hoofdwagt, alwaar hij was gearresteert, gehaald en overgebragt op de gijselkamer ter stadhuijse.

Ten zelve daage 's morgens werd een trompetter met een officier van den vijand binnen de stad geleijd en wierd men circa op den middag geinformeert, dat de capitulatie tot de overgaave der stad aan de Franschen was geslooten en dezelve teegens den avond possessie zouden neemen van de Koepoort, gelijk ook geschied is.

Dinsdag, den 5en dito.

Is de marktschipper Johannis Kuijl ten huijse van den hoofd-officier Van Sloterdijck mondeling gehoord, weegens de aanklagte teegens hem geschied en 't arresteeren van denzelve, omtrent hetwelk hij heeft opgegeeven, dat hij zig ten allen tijde zoude sisteeren, (2) om gehoort te worden en zijn onschuld, alsof van zijnent weege een schot uijt 't geweer was gedaan, zoude aantoonen; dat de geweeren, ten zijnen huijse gevonden, geheel en al onbruijkbaar waaren om te schieten, als zijnde oude musketten zonder slooten,

(1) gespolieert = geplunderd.

(2) sisteeren = ter plaatse bevinden, verschijnen.

door hem gekocht, voor eenige jaaren op een verkooping van 's lands weege te Dordrecht gehouden, voor 6 $^1/_2$ stuijver het stuk en dat 't jagtgeweer wel eens door zijn knegt gebruijkt is, om op vogels te schieten, dog daarvan in een geruijmen tijd geen gebruijk was gemaakt of een schot was afgegaan. Intusschen heeft denzelve aangenomen om nog die dag te blijven in de gijselkamer en zig ten allen tijde voor 't officie te zullen sisteeren, doch wegens de invasie der Franschen en de geduurende indispositie van den heer schoutet is zulks nog niet kunnen geschieden, bevindende zig gemelde Kuijl alsnog binnen deeze stad en blijft bij deszelfs bereijdwilligheijd om daarover gehoord te worden.

Tenzelve daage is een gedeelte van 't guarnisoen van den staat, bestaande in 't eerste bataillon Zwitsers van Hirsel, uijtgetrokken, tot vervoer van welkers bagagie de nodige karren van stadsweege zijn geeijst en geleevert.

Woensdag, den 6en dito.

De present en in de stad zijnde leeden van de magistraat waaren alsdoe: burgemeester H. Vogel (de burgemeester Van Doorn was ziek en heeft geen besoignen kunnen bijwoonen), de scheepenen Cornelis van de Hult, Dirk Ruijssenaars, Wessels en van Dongen, beneevens de substituut-secretaris Cop. Op dien dag 's morgens vroegtijdig trok het overig gedeelte van de bezetting van den staat uit, bestaande uijt een detachement guarde-dragonders, 't 2e bataillon van den generaal-majoor Hirzel en circa een compagnie artilleristen, tot vervoering van welkers bagagie en bijhebbende kanon van stadsweege karren en paarden geeijst en geleevert is, alsmeede een schip tot vervoering der bagagie van 't detachement dragonders na Utrecht.

Direct na deeze uijtmarsch kreeg de magistraat last van den Franschen generaal Westerman, om in gereedheijd te brengen billetten tot logies voor 1500 man infanterij en 100 man cavallerij.

De magistraatleeden daarmede direct een aanvang maakend,

wierd de vergaderkamer zeer schielijk vervult met een aantal van officieren van de ingerukte Fransche troupes beneevens de quartiermeesters, die zig geplaatst hadden aan wederzijde van en tegenover den subsistuut-secretaris, schreeuwende en raazende d'een tegens den andere om billetten tot inquartiering, met bedreijgingen aan den substistuut-secretaris over 't niet schielijk genoeg geeven der billietten.

Intusschen kwaamen van tijd tot tijd in de kamer de gemeene volontairen en plaatsen zig op de stoelen van de leeden van de magistraat, zoodat de substituut-secretaris eindelijk alleen aan de tafel zat, omcingelt van de quartiermeesters en gemeene volontairen, wier getal aangroeijde tot vijftig à zestig man, alle met haare geweeren en een vreeselijk rumoer maakende, 't welk duurde tot 's avonds laat, terwijl behalve 't opgegeeven getal nog van tijd tot tijd escorten, zoo te voet als te paard, aankwaamen en ook billietten eijschten, zoodat de subsistuut-secretaris dien geheelen dag op deszelfs plaats heeft moeten blijven zitten, zonder te kunnen opstaan of iets te kunnen nuttigen, ofschoon de magistraatleeden alle moeite deeden, om hem behulpzaam te weezen en hem aanpresenteerden om iets te doen haalen. Dan de tijd wierd hem niet vergund, men raasde en tierde, zoo denzelve maar mine (1) maakte om de pen eens neer te leggen.

Donderdag, den 7en dito.

Wierden de leeden van de magistraat geoccupeert en lastig gevallen, zoo tot 't uijtgeeven van billietten van bijgekoomen officiers en gemeenen, tot 't leeveren van booij, strooij, 't bezorgen van gidsen als anderzints.

Ook is dien dag op de middag, wanneer niemand van de leeden op den stadhuijse, maar alle in hunne huijsen tot 't gebruiken van 't middagmaal waaren, geplant de zogenaamde vrijheidsboom, vlak voor 't stadhuijs, zonder dat imand van hen daarvan iets geweeten heeft of eenige ordre om zulks te laaten doen aan gegeeven was.

(1) mine = aanstalten.

Vrijdag, den 8ste dito.

Verscheijdene klagten ingekoomen zijnde van de burgers en ingezeetenen, zoo weegens 't geweldadige indringen van gemeene volontairs zonder billietten in de huijsen, als met 't geweld afpersen en zonder betaaling te gebruiken en wegneemen van drank bij de herbergiers en goederen bij de winkeliers, hebben de magistraatsleden goedgevonden, om zig gezamenlijk te begeeven na den gestelden tijdelijken commandant van de stad, *(commandant temporaire de la place)* Blémont genaamt, luitenant-collonel van het 19e bataillon volontairen en hem voorgesteld de ingekoomen klagten met verzoek om de noodige ordre te stellen, dat deeze klagten der borgers mogten worden weggenomen en zij bevrijd bleeven van alle overlast; die daarop ook aannam, om metten eerste daarin te voorzien en stricte ordre te zullen geeven teegens 't pleegen van die ongereegeltheeden, dan van 't zelve heeft men geen 't minste effect bespeurt, inteegendeel zijn van dag tot dag de klagten vermeerderd.

Teegens den middag zijn de magistraatsleeden, die hoe langer hoe meer geperst wierden tot 't aanwijzen van stalling van paarden, te zaamen gegaan na 't commandement oft de woning van den commandeur, om te zien of men in de stalling aldaar des noods eenige paarden kon plaatsen, dog nauwelijks waaren zij daar of den kamerbewaarder rapporteerde, dat de leeden van 't committée waren gekoomen, die de heeren ten eerste moesten spreken. Alle de magisstraatsleeden begaaven zich na de plaats, daar men zeijde, dat die zogenaamde heeren van 't comittée waaren, die zij ook ontmoetten op de markt voor 't logement de Swaan en begroet werden door de Kock, Probsting en Lambrechts op de navolgende wijze: «Zijn de heeren van de municipaliteit of leeden van de magisstraat?» en dit met «ja» beantwoord zijnde wierd door monde van de Kock gezegd: «Hebben de heeren tegenswoordig niet anders te doen als kuijeren? Daar heeft een heer op 't stadhuijs geweest om een gids, zonder iemand daar gevonden te hebben. Zoo ge

niet aanstonds een gids bezorgt, zullen wij één van de heeren daartoe gebruijken, gaat na 't stadhuijs, daar zullen wij direct bij uw koomen.» Kort daarop kwaamen ook die heeren van 't zogenaamde comittée op 't stadhuijs in de vergaderkamer van de magisstraat. De Kock deed een harangue of aanspraak, hoofdzaakelijk hier op nederkoomende, dat zij waaren leeden van 't comittée révolutionnair Bataven, departement Holland, afgezonden uijt naam van de Fransche republicq, om de burgers en ingezeetenen te herstellen in hun regten en vrijheeden, dat men daaromtrent groote verpligting hadde aan de Fransche natie en derhalven gehouden was en geordonneerd wierd, om aan de Fransche troupen alle hulp en adsistentie te beweijzen en 't geen gevraagt en geeijst wierd direct te bezorgen en ten dien eijnde niet alleen den geheelen dag, maar ook des nagts moesten vergaadert blijven op den stadhuijs of ten minste gecommitteerden van dezelven.

Alle de leeden van de magistraat waaren zeer aangedaan uijt de eerste ontmoeting, die zij met de zogenaamde leeden van 't comittée hadden gehad en men konde oordeelen, wat een soort van vrijheijd men te wagten had, dog onder de handen des gewelts zijnde oordeelde men best stil te swijgen en daarop niet te antwoorden. Vervolgens ging de Kock voort met te vraagen, dat er scheenen leeden van de magisstraat absent te weezen en waar zig die bevonden en 't bord, waarop de naamen van alle de leden stonden, door Lambrechts afgenoomen zijnde, wierd agter de naamen van die heeren, welke men zeijde uijt de stad te zijn, gestelt: *Gevlugt*. Verder wierd men genoodzaakt, om aanwijzing te doen van de huijsen, die verlaaten waaren, en gelast om de noodige meubelen van bedden en andere goederen op 't commandement, dat thans door hen betrokken zoude worden, te zenden, gelijk ook vervolgens door de present zijnde leeden van de magisstraat 't een en ander daar bezorgt is. Terwijl dit alles voorviel, was men inmiddels geoccupeert met dan gidsen te bezorgen, billietten uijt te geeven, stalling

aan te wijzen voor paarden, dat vooral op den avond plaats had, gelijk ook op deezen dag de voornoemde Kock in den avond eijschte en ordonneerde billietten te geeven tot inquartiering van vier officiers — zig noemende Etat-Major — en alle te zaamen op den heer burgemeester Van Doorn.

Zaturdag, den 9^{en} dito.

Behalven de dagelijksche moeijten en eijschen van gidsen, rijtuijgen, paarden, hooij en strooij, billietten en stalling voor nieuwaangekoomen troupen en paarden, gebeurde op dezen middag en wel omtrent den middag 't navolgende:

De zogenaamde leeden van 't comittée, de Kock en Lambrechts beneevens den commandant Blemont, op den stadhuijse gekoomen zijnde, bij zig hebbende een officier, vroeg een van hen na den scheepen Ruijssenaars, 't welk door genoemden heer beantwoord wierd: «*dat ben ik*», waarop de commandant een papier uijt zijn zak haalde, daar in las en eenige woorden binnen 's monds mompelde, dog eijndelijk met een harde stem zeijde: «*Je arreste le Echevin Ruijssenaers*», waar op immediaat de Kock het woord opvatte en teegens den scheepen Ruijssenaars en de verdere magisstraatsleeden zeijde, dat zij zig bedaard en tranquil zoude houden, dat 't een ordre was van den generaal Dumouriez, om den burgemeester van Doorn en scheepen Ruijssenaars te arresteeren en na 't kasteel van Antwerpen te vervoeren en wel om reedenen, dat in Holland eenige van hunne vaderlandsche vrienden waaren gearresteert en vervoert na 's Hage en dat zoo ras die ontslaagen waaren, 't ontslag van deeze en eenige magisstraatsleeden van Breda, die reeds op 't kasteel van Antwerpen waaren, zoude volgen; dat om dit schielijk te effectueeren er reeds een missive was afgezonden aan den raadpensionaris Van der Spiegel en heeden nog een tweede met een courier aan gemelden heer zoude afgaan, om hem kennis te geeven van 't arrest en vervoering van de heeren van hier, en dat zij direct weeder ontslaagen zoude worden, zoo ras hunne vrienden

(zoo hij die noemde) in Holland losgelaaten waaren en dat hij niet twijffelde of zulks zou door de directie van genoemden raad-pensionaris, om de bevrijding van de gearresteerden van Breda en deeze stad te bekoomen, ook daadelijk geeffectueert worden en hij scheepen Ruijssenaars dus weer spoedig terug binnen deeze stad kon zijn.

Offschoon de overige magisstraatsleeden zig ten sterkste interesseerden en verzogten, dat dit arrest en vervoering niet mogt geexecuteert worden, zoo mogt 't zelve niet baaten, maar gezegt, dat die vervoering zoo daadelijk zou geschieden, terwijl 't rijtuig daartoe reeds klaar stond en wanneer den scheepen Ruijssenaars vraagde, dat men hem permitteeren zoude, om eenig schoon linnen en kleederen tot verschooning meede te neemen en aan zijn huijs te haalen, wierd zulks geweijgerd, zelfs wanneer door meergemelde scheepen Ruijssenaars aan den substituut-secretaris Cop eenige sleutels wierden overgegeeven met verzoek, om ten zijnen huijse eenige goederen te haalen, wierd de laatstgenoemde meede verbooden van 't stadhuijs te gaan met toevoeging van deeze woorden: «Ik zie, dat gij een vriend van hem zijt en kunt naderhand het begeerde goed zenden na Antwerpen.»

Intusschen ging De Kock en den commandant van 't stadhuijs, zoo men naderhand hoorde, om den heer burgemeester Van Doorn af te haalen, die weegens 't podegra in al die tijd 't huijs had moeten houden en bleeven in de vergaaderkamer Lambrechts en een officier der volontairen. Kort daarop de twee eerstgenoemde terugkoomende, moest de heer Ruijssenaars in 't rijtuig, dat voor 't stadhuijs stond en waarin burgemeester Van Doorn reeds zat, stappen en wierden alzoo beijde onder een escorte van eenige Huzaaren vervoerd. (1)

(1) 't Uitvoerig verhaal van hetgeen de gearresteerden hebben ondervonden, is te lezen in: *Breda verovert en herovert in 1793*, gedrukt te Breda bij W. van Bergen, zonder jaartal; alsmede in: *Nieuwe verzameling van placaaten, enz.*, 2e deel, bladz. 38, gedrukt bij J. A. de Chalmot te Campen 1794.

Door deeze vervoering bleeven er alleen nog present burgemeester Vogel, scheepenen Van der Hult, Wessels en Van Dongen beneevens den substituut-secretaris Cop, die daagelijks de verregaanste brutaliteijten moesten ondergaan zoo van officiers als van gemeene volontairen, wanneer men niet schielijk aan hun eijschen om verandering van logement, het leeveren van strooij, gidsen, enz. voldeed. Inzonderheid was de burgemeester Vogel, een man van 78 jaaren, niet alleen overdag ten stadhuijse met de overige magisstraatsleeden daaraan geëxponeert, maar vooral des avonds laat, ja in de nagt, wanneer eenige troupen, tot geleijding van ammunitie, leevensmiddelen als anderzints aankwaamen, dringende met geweld in zijne huijsing, hem forceerende om logementen, stalling van paarden, in persoon hen aan te wijzen en te bezorgen, waarom deeze ook zig in de noodzaaklijkheid vond, om daarover te klaagen aan de zogenaamde leeden van 't comittée en dat ter oorzaak van zijn hooge jaaren dit niet langer konde uijthouden, maar zijn post dan moest neerleggen. Hierop wierd hem geantwoord, dat de leeden van de municipaliteit te weijnig in getal waaren, dat men te zaamen aan hen moesten opgeeven eenige burgers zonder onderscheijd van religie, om daaruijt een verkiezinge te doen tot voltaalig maaken van de magistraat. Dit door gemelden heer Vogel aan de overige leeden gecommuniceerd zijnde, waaren dezelve volkoomen overtuijgd, dat meergemelde burgemeester bij aanhoudendheijd die last niet konde blijven draagen, maar aan de andere zijde in aanmerking neemende, dat zoo men tot 't voorgestelde middel overging, de in de stad gebleevene leeden van de magistratuur weijnig verligting van hun last zoude krijgen en aan nog meerdere onaangenaamheeden geëxponeert weezen, ja misschien gedwongen worden tot 't afleggen van een nieuwe eed, die men gehoord had, dat reeds in andere plaatsen, door den vijand overheerd, gevorderd was. Egter moest er een middel gezogt worden, om den ouden burgemeester eenige verligting toe te brengen,

waarom men gemelde heer voorstelde, om na een persoon te zien, die de Fransche taal magtig was en welke overdag altijd op 't stadhuijs was om de magistraat te dienen als tolk — terwijl men dagelijks de moeijelijkheid ondervond, dat niemand van de leeden genoegzaam in de Fransche taal geverseert was — en 's nagts ten huijse van gemelde burgemeester verbleef, om bij voorvallende geleegendheeden derzelve dienst te verrigten en hem behulpzaam te weezen, waarmeede denzelve ook genoegen nam en zijnde daartoe genoomen den persoon van Dirk van de Vlist, gepensionneert vaandrig bij de provincie van Holland, en is op dien voet de meergemelde burgemeester Vogel met de andere leeden in hunne dienst blijven volharden, zonder dat buijten hen iemand eenige directie van zaaken heeft gehad.

Ten zelve daage wierd door de leeden van 't comittée overhandigt eenige exemplaren van de bekende proclamatie van den generaal Dumouriez en een ordre voor wat prijs 't Fransche geld moest aangenomen worden (vide N°. 5 en N°. 6), met last, om die op de ordinaire wijze ten eerste te publiceeren en affigeeren, dan men voldeed daar alsnog niet aan, totdat op

Zondag, den 10^en^ dito

door Probsting stricte ordre wierd gegeeven om zonder langer uijtstel die publicatie en affictie te doen, gelijk ook zulks teegen den middag geschied is.

Ook stelde dezelve Probsting voor, om een geldleening bij de ingezeetenen te doen, dan men antwoordde hem, dat de meeste ingezeetenen van gering vermoogen waaren, waarvan 't grootste getal in den teegenswoordigen tijd hun bestaan miste, doordien alle handwerken en besognen, vooral van de visschers, geheel en al stil stond en dat derhalven deeze ligting of leening weijnig of niets zoude opbrengen.

Maandag, den 11en dito.

Gaaven de leeden van 't comitté een ongeteekend billet over met ordre, om de leevensmiddelen en andere goederen, die daarop vermeld stonden (vide N°. 7) en welke moesten dienen, zoo men onderrigt wierd, tot 't proviandeeren van de scheepen, liggende in de haaven, waarmede men voor had een expeditie op de binnensteeden van Holland te doen en daarop in te scheepen 3000 man, wordende twee van de grootere voorzien van eenige stukken canon, ten spoedigste te bezorgen.

Dan men verklaarde daar volstrekt buijten staat toe te zijn, vermits de stadscassa niet voorzien was van contante penningen en geene goederen op crediet thans zoude bekoomen en ofschoon men daarop nader aandrong met te zeggen, dat men de leveranciers een *bon* moest ter hand stellen, die zij, leeden van 't comitté, meede zoude teekenen en daarvoor guarandeeren, persisteerde men bij de onmogelijkheijd, zijnde daar ook niet anders aan voldaan, als dat van stadsweegen van 't meel, dat in een der scheepen geladen was tot een quantiteijt van 2250 ℔, (dat gekost heeft f 185.—) brooden zijn gebakken, dog waarvan geen gebruik gemaakt is, vermits de voorgenoomen expeditie geen voortgang had. Ook wierd weeder herhaald 't voorstel tot 't doen van een geldleening, — waarbij Probsting voegde: „ieder kan geeven, wat hij begeert, hoe gering ook en 't is geschied in 't Haagje, dat de armen zelfs een stuijvertje gaaven, om te toonen, dat men in de goede zaak wilde deelen" — dog men persisteerde bij 't voorig gezegde.

Dinsdag den 12en dito.

Gebeurde er niets bijzonder, als dat men — gelijk van 't begin, dat de Franschen troupen in de stad gekoomen waaren en vervolgens tot de verlaating derzelve — van 's morgens vroeg tot 's avonds laat en menigmaal, zonder tijd gegund te worden, om iets te nuttigen, op den stadhuijse moest verblijven.

Woensdag, den 13^en dito.

Zijn ingekoomen een groot aantal van troupen, uijtmaakende met degeene, welke zeedert de inneeming in de stad daar waaren geweest, een aantal van tusschen de *zeeven* en *acht duijsend* mannen, die, daar er in 't geheel geen berging meer in de particuliere huijsen was, zijn geloogeert in de kerk en weeshuijse en wat er op die dag is voorgevallen en welke verwoesting in de kerk is aangericht kan gezien worden uijt 't neevensgaand verbaal daarvan geformeert en geteekent met N°. 8.

Donderdag en Vrijdag, den 14^en en 15^en dito.

Is buijten de daagelijkse eijschen van leverantiën, billietten als anderzints niets van belang voorgevallen.

Zaturdag, den 17^en dito.

Weijnig of geen zout in de stad bij de kraamers voorhanden zijnde, heeft de magistraat ordre gegeeven, om te Oosterhout of elders eenige zakken te koopen.

De generaal Tilly, in persoon ten stadhuijse gekoomen zijnde, heeft aan de magistraat gelast om van Johannes van Ercom, scheepen van Oosterhout, over te neemen en onder bewaaring ter zijner dispositie te houden vier duijsend guldens, om aan die van Oosterhout te strekken op mindering van 't contingent, waarmeede zij gequotiseert waaren, weegens eene geldligting over de Baronnie van Breda door den generaal Dumouriez omgeslaagen en die ook ontfangen zijn bij de magistraat, maar vervolgens in twee partijen geligt, als namenlijk den 19^en en 22^en Maart, bij voorn. generaal Tilly, gelijk blijkt uijt de copieën van 't recepis en de quitantien, gequoteert N°. 9.

In den nagt tusschen den 16^en en 17^en deezer is weder een aantal troupen ingerukt, welke gelogeert zijn in de kerk, dog waar verscheijdene partijen geweldadig in de huijsen zijn ingedrongen en in de kerk weder op nieuws een verwoesting aangericht door 't aanleggen van groote

vuuren en daartoe te gebruijken 't hout van de gestoeltens en banken.

Zondag, den 17^en dito.

Verscheijdene schriftelijke ordres ontvangen van den Franschen commissaris van Oorlog, waarvan copiën ten getaale van vijf stuks aan den andere geannexeert onder N°. 10, tendeerende ten 1^e. niet alleen een ordre, om op te maaken en aan hem te leeveren een staat van alle de goederen Zijne Doorluchtige Hoogheijd toebehoorende, geleegen binnen deeze stad en nabijgeleegen districten, maar ook binnen driemaal 24 uuren intezamelen van de pagters van Zijn Hoogheijds goederen alle de agterstallige renten en pagten en die des noods bij militaire executie in te vorderen, vervolgens een specifique staat op te maaken van alle de debiteurs en 't geen zij schuldig zijn, volgens 't model daarvan overgeleevert.

Ten 2^e. om duijsend zakken tarw te leeveren binnen tweemaal 24 uuren in de magazijnen, geschikt voor de leevensmiddelen der troupen.

Ten 3^e. om de stad van alle nodige provisiën en leevensmiddelen te voorzien, om in cas van beleg ten behoeven van de inwoonders te kunnen dienen.

Deeze ordres, die in persoon bij den commissaris van Oorlog overgebragt wierden, tragte men hem te doen afzien van die eijsch met voor te stellen, dat men vooreerst in de onmogelijkheijd was, om de revenuen van Zijn Hoogheijds goederen in te vorderen, daar ons de debiteurs onbekend waaren en ten tweede, dat er geene gelden van de stad voorhanden waaren, om alle de gevorderde leevensmiddelen inteslaan en te koopen, dan niettegenstaande dat bleef denzelven bij zijne reeds gegeeven ordre persisteeren.

Na deszelfs vertrek daarover delibereerende is goed gevonden, om alleen in generaale bewoording op te geeven de goederen van Zijne Doorluchtige Hoogheijd, zooals die bekend stonden op de quohieren van de verponding, zonder

alsnog onderzoek te doen na de naamen der bijzondere pachters en debiteurs, die revenuen in te maanen, veel min eenige executie te dirigeeren; dat men ten opzigte van 't verder geeijste eenige persoonen last zoude geeven, om tarwe ten behoeve van de stad op te koopen en die alhier te leeveren, egter niet in die maate, als wel gerequireert was, maar alleen zooveel, als men oordeelde, dat stadsfinantiën konde draagen en voor 't overige van buijten zou zien te verkrijgen eenig zout en vooral strooij en hout, welk laatste daagelijks in eene groote quantiteijt voor de troupen geeijst wierd en waaraan groot gebrek was.

Maandag den 18en dito.

Op bekoomen ordre van den generaal Tilly gepubliceert en geaffigeert drie bijzondere proclamatiën. (N°. 11).

Ten zelve daage is voor reekening van de stad binnen gebragt de quantiteit van 121 zakken rogge tot de prijs van f 5:8:— de zak, Bredase maat, om des noods te kunnen dienen ten behoeve van de ingezeetenen, ook eenige bossen strooij.

Dinsdag, den 19en dito.

Voor stadsreekening binnen gekomen zeeven zakken zout, die aanstonds door de kraamers zijn overgenoomen; ook ingekoomen hout en strooij. Vervolgens is ook binnengebragt voor reekening van de stad 109 zakken tarw en geleevert in 't magazijn ten behoeve van de troupen, om te strekken op mindering van de 1000 zak, die volgens de ordre van den commissaris van Oorlog moesten geleevert worden.

Op mondelinge ordre van den commandant der stad is moeten geleevert worden aan den collonel-commandant van 't 3e bataillon van Calvadoz, gecantonneert geweest tot Raamsdonk en aldaar op gisteren in een attacque met de Hollandsche troupen gekwetst en thans hier gekoomen: 2 matrassen, 2 paar laakens en deekens, die ook zijn

afgegeeven, uijtgezonderd 10 deekens, die niet voorhanden waaren.

Is ingekoomen een compagnie canonniers ten getale van 50 man.

Woensdag, den 20en dito.

Voor stadsreekening weder binnengekoomen 122 zakken tarwe en die geleevert in 't magazijn voor de troupen, ook strooij en hout. Een missive door den substituut-secretaris Cop ontvangen van den sluijswagter van 't groot verlaat te Drimmelen, met melding van 't groot gevaar, waarin de sluijs en 't dorp was, door 't inlaaten van waater, met verzoek, om daarover te spreeken met den Franschen generaal. Direct na 't ontfangen van dien brief is den generaal Tilly daarover gesprooken en heeft geantwoord den collonel Du Clos daar na toe zoude gaan, om ordre te stellen tot voorkoming van gevaar voor de sluijs en 't dorp.

Een missive ontvangen van den generaal Tilly (N°. 12), waarbij hij requireert om den Rooms-pastor deezer stad te ordonneeren van zig, met zijn choorkleederen aan, heeden te begeeven in het huijs, waarin een Fransche volontair gestorven was, 't lijk alzoo te geleijden tot de begraafplaats, terwijl gemelde pastor zulks weijgerde te doen, zonder ordre van de magistraat.

Is aan den Rooms-pastor kennis gegeeven van dit bekoomen bevel en hem gezegt, dat tot voorkoming van daartoe met geweld genootzaakt te worden, hij best zoude doen, om zulks te volvoeren.

Donderdag, den 21en dito.

Eenige schriftelijke requisitiën ontvangen tot 't leeveren van goederen (N°. 13). De commissaris van oorlog op den stadhuijse gekoomen zijnde, heeft aan de magistraat afgevraagd opening van 't geen zij tot volbrenging van zijne gegeevene ordre verrigt had, zoo wierd daar hem overgeleeverd de lijst der goederen van Zijne Doorluchtige Hoogheijd, geleegen onder deeze stad en derzelve jurisdictie,

ingevolge 't geresolveerde van Zondag den 17^{en} deezer opgemaakt door den substituut-secretaris Cop (N°. 14). Zoo ras hij die ingezien had en bemerkt, dat geene der debiteurs of de hoegrootheijd der pagten daar op gemelt stonden, noch eenige gelden waaren ingevorderd, barste hij uijt in een groote woede, sloeg met de vuijst op de taafel, zeijde dat men alle aristocraaten waaren en zou weeten, wat hij met ons te doen had, zoo men niet in alle deelen zijne gegeeven ordres, die klaar en duijdelijk waaren, volbragt en wanneer men hem daarop repliceerde, dat men geen manuaalen (1) had, om te kunnen weten de naamen der bijzondere schuldenaars antwoorde hij: „gij zijt alle bedriegers, 't zelfde middel, dat in de Clundert en Zevenbergen is gebruijkt kan door Uwlieden ook in het werk gestelt worden. Eenige bouwlieden uijt de stad moeten maar opgeroepen worden tot 't opgeeven der pagters, die hun wel bekend zijn en zoo zij dit niet goedwillig doen, moeten zij door arrest daartoe genoodzaakt worden. Binnen een half uur zult gij u moeten declareeren of mijne ordres zullen volbragt worden, dan wel of gij verkiest in plaats van dien dertig duijsend guldens in contant geld te betaalen," waarop den voornoemden commissaris van 't stadshuijs ging.

Terwijl men alsnu geen verder uijtvlugt konde vinden, om uijtstel te verkrijgen tot 't volvoeren van alle de bovenstaande ordres, zonder zig zelfs en de burgers en ingezeetenen te exponeeren tot 't betaalen van de geeijste contributie, die onmogelijk op te brengen zoude zijn geweest, resolveerde men om de pagters van Zijn Hoogheijds goederen te ontbieden, van dezelven af te vraagen hunne laaste quitantie en te vorderen voldoening van 't agterstallige. Na verloop van 't gestelde half uur, verscheen de meergemelde commissaris van oorlog, afvraagende 't genoomen besluijt, 't welk men hem communiceerde, waarna hij onder sterke bedreijgingen, zoo men daarin naalaatig was van 't stadhuijs en vervolgens nog dien dag, gelijk men hoorde, uijt de stad vertrok.

(1) manuaal = dagregister.

Vrijdag, den 22en dito.

Ingekoomen Fransche troupen, bestaande in 't 3e bataillon van Calvadoz, die gecantonneerd waaren geweest tot Raamsdonk, maar zoo men hoorde van daar hadden moeten retireeren uijthoofde van de aannadering der troupen van deeze republicq, waardoor men hoope kreeg van spoedig uijt 't geweld der vijanden verlost te zullen worden.

Deeze en den volgenden dag kwaamen verscheijde van Zijn Hoogheijds pagters, ingevolge de aan hun gedaane aanzegging, hunne verschuldigde agterstallen zoo in geld als in tarwe voldoen, waarvan een lijst is geformeert, (N°. 15) zijnde de contante penningen onder de bewaaring gestelt van den substituut-secretaris Cop en de tarwe geleevert op 't magazijn, gedestineert voor de Fransche troupen.

Van agteren heeft men bespeurt, dat door de goede beschikking der Voorzienigheid 't niet direct voldoen aan de gekreegene ordres tot 't inzaamelen van alle de agterstallige renten en pagten, die men aan Zijn Hoogheijd schuldig was, maar daarmeede te wagten tot 't uijterste, de geleegenheijd had gegeeven, om alle de ingezaamelde gelden en tarwe te behouden, terwijl aan de Commissaris van Oorlog vermits de insluijting der stad door de Hollandsche troupen alsnu de pas was afgesneeden om te retourneeren en 't ingezaamelde over te neemen, zijnde de gelden, volgens de copie der quitantie hierbij gevoegd onder N°. 16, reeds aan Zijn Hoogheijds rentmeester ter hand gesteld en de tarw ten behoeve van dezelve publicq verkogt.

Zaturdag, den 23en dito.

's Voormiddags elf uuren een schriftelijke ordre ontvangen, om ten spoedigste de noodige timmer- en werklieden te bezorgen tot 't maaken en stellen van een galg, die geplaatst moest worden voor 't stadhuijs agter den vrijheijdsboom. (N°. 17).

Stads timmerlieden zijn daarop ontbooden en gelast, om die te stellen volgens 't model bij die ordre opgegeeven.

Buijten dat nog mondelinge ordres bekoomen, om twee werkers en 100 leedige zakken in 't koorenmagazijn te bezorgen.

Zondag, den 24en dito.

Ontvangen een schriftelijke ordre van den generaal Tilly om te leeveren vier duijsend kaarsen ten behoeve van de wagten. (N°. 18.)

Den kaarsenmaaker Swaan heeft aangenoomen die van tijd tot tijd voor stadsreekening te leeveren.

Maandag, den 25en dito.

Een schriftelijke ordre ontvangen om ten eerste te leeveren acht cordens met hout (N°. 19.) Daarna geinformeert of zulks te bekoomen was en heeft Govert Weterings en Aart Sweep aangenoomen hun schelften met hout, buijten de stad in de polder staande, te leeveren.

Nog een schriftelijke ordre ontvangen, om kelders aan te wijzen tot plaatsen van zieken en gekwetsten (N°. 19) en daartoe aangeweezen de kelder van Johanna Seleen.

Dinsdag, den 26en dito.

Gevraagd uijt naam van den Generaal Tilly om aanstonds te leeveren 3000 pond zout en is geantwoord, dat de magistraat weel moeijte heeft gedaan om provisie van zout te krijgen, dan dat 't zelve niet te bekoomen is.

Gerequireert leedige tonnen of vaaten tot 't inzouten van vlees van twintig stuks beesten, die voor de troupen zouden geslagt worden en daartoe aangepresenteert leedige oxhoofden van de wijnkoopers, dog welke naderhand tot dat eijnde niet goed wierden bevonden.

Al verder gerequireert 't doen leggen van een planken vloer in de kelder, gedestineert voor hospitaal, alsook een kaggel beneevens hout en turf.

Woensdag den 27en dito.

Vermits geduurende den tijd, dat de stad met Fransche troupen bezet was geweest, geene aangeeving was gedaan van eenige waaren, stadsaccijnsen en inposten verschuldigt en dus daarvan ook niets ontvangen, waardoor de stad haar voornaamste inkomsten kwam te verliezen en ondertusschen daagelijks uijtgaaven moest doen tot 't voldoen van de gerequireerde leeverantiën, is in deliberatie genoomen of men 't zelve niet behoorde weder te introduceeren en met voorkennis van den heer Van Sloterdijck, die gemelde imposten had gecollecteert, goedgevonden, om de bakkers, brouwers en wijnkoopers en vleeshouwers te ontbieden en aan te zeggen, dat zij van nu af aan, gelijk voorheen, stadsimposten moesten betaalen en daarvan billietten haalen, 't welk ook door alle is aangenoomen, hebbende bovendien de brouwer Schattelijn gedeclareert, dat hij in al die tijd niet opgehouden had, om teevens voor stadsimpost van zijn uijtgeslagen bier te zorgen, ten blijke van dien ook overgegeeven de somme van f 138, gelijk ook vervolgens de brouwers Allard en Wessels betaald hebben den ontvangen impost over de maand Maart.

En vermits de indispositie van den heer Van Sloterdijck is met deszelfs goedvinden tot 't collecteeren van die imposten geauthoriseert de substituut-Secretaris Cop.

Vrijdag, den 29en dito.

Gerequireert om te leeveren 4 nieuwe tonnen of kuijpen van 4 voet hoog en 4 voet breed tot 't inzouten van vlees voor de troupen. De kuijpers, daarover gehoord zijnde, hebben alle verklaard, dat zij geen hout hebben of hier ook niets te bekoomen is, tot 't maaken van zoodanige kuijpen.

Maandag, den 1en April.

's Namiddags ten 2 uuren ontvangen een missive van den generaal, waarbij gevraagd word, om hem dien eijge avond ter hand te stellen de somma van twee duijsend guldens

(N°. 20), waarover gedelibereert en in aanmerking genoomen zijnde, dat stads finantiën grootelijks geleeden had door de gerequireerde leeverantiën, karvragten als anderzints, waarvan 't grootste gedeelte nog moest betaald worden, is goedgevonden, om wel een gedeelte van die gelden aan te presenteeren en daarbij aan den generaal te kennen te geeven niet alleen, dat 't zelve alles was, dat de stad konde fourneeren, maar ook dat zelfs de stad dat weijnige niet konde missen, daar zij nog veele betaalinge moest doen weegens gedaane leeverantiën en geene gelden in deeze tijd op crediet konde bekoomen.

Is vervolgens bij den heer Van Sloterdijck geinformeert of dezelfde nog eenige gelden weegens de ontvangen stadsimposten onder zig had en heeft Zijn Edele daarvan gefourneert f 582, welke gesuppleert zijn tot de zomma van f 600 en zijn gedeputeerdens n.l. burgemeester Vogel, scheepen Van der Hult neevens den substituut secretaris Cop des avonds om neegen uure daarmede gegaan bij den voornoemden generaal Tilly en hem ingevolge 't geresolveerde ampel voorgesteld den beklaaglijken toestand, waarin stadsfinantiën gebracht waaren, met aanbieding van te betaalen f 600, 't welk alles was, dat de stad kon fourneeren, egter met verzoek om die tot stadsgebruijk te mogen behouden, waarop men tot antwoord kreeg: «komt morgen ochtend om 8 uuren weder en brengt mijn requisitie of brief mede», gelijk ook gedeputeerdens op

Dinsdag den 2en dito.

op 't bepaalde uur zig begeeven hebben bij voornoemden generaal Tilly en aan hem herhaald 't voorige gezegde, waarop door voornoemden generaal gerepliceerd wierd: «geeft mijne requisitie of brief weder, en ik zal geen geld eijschen, ten waare de uijterste nood daartoe dwong, waaromtrent ik Uw nader bescheijd zal doen toekoomen».

Ook is ter requisitie van meergemelden generaal Tilly een certificatie weegens de gepleegde baldadigheden in de

kerk alhier op Woensdag den 13en wanneer de Fransche troupen daarin waaren gelogeert geweest. (N°. 21.)

Met groote vreugde vernam men kort daarna, dat de capitulatie geslooten was tot 't wedergeeven van deeze stad onder 't gebied van deezen staat en de Fransche troupen binnen 4 daagen alle de stad zouden ontruijmen.

Woensdag, den 3en dito.

De generaal Tilly heeft voorgeslaagen of men ten behoeve van de stad voor contant geld zoude willen overneemen de tarwe, rijst en andere levensmiddelen de Fransche armée toebehoorende, dan men heeft geantwoord, dat stadscassa onvoorzien was van contante penningen en ook geen gelden ter leen zoude kunnen bekoomen, dat bovendien de stad geleevert had in 't magazijn voor de troupen ruijm driehonderd zakken tarwe, die nog aan de leveranciers moesten betaalt worden, zonder dat men wist, waar men die gelden zoude bekoomen. Gemelde generaal heeft daarop belooft de bovengenoemde geleeverde tarwe door de stad, weeder te zullen restitueeren en niet verder aangedrongen tot 't overneemen van de bovengemelde goederen, die vervolgens zoo uijt de hand, als publieq door hem verkogt is.

Ingevolge de geslooten capitulatie hebben heeden namiddag de Hollandsche troupen bezit genoomen van de Brandepoort.

Donderdag, den 4en dito.

Is ingevolge de gedaane belofte van den generaal Tilly gerestitueerd en ten bijweezen en overstaan van den heer scheepen Van der Hult gemeeten de geleeverde tarw zoo door de stad als door de pagters van zijn Hooghcijds landen en thienden, waaronder men meede had begreepen de tarw, welke door die van Drimmelen en Standhazen van de pagten waaren gegeeven, te zaamen tot 442 zakken.

Vrijdag, den 5en dito.

Nadat de recepissen der tarw geleevert door de stad en die van Drimmelen en Standhazen aan de guarde van 't magazijn Chigar reeds waaren overhandigt en daarbij gevoegd declaratoir, dat de tarw was gerestitueert, is de geleeverde door die van Drimmelen en Standhazen tot 30 zakken bij den generaal Tilly gereclameert en zoo men onderrigt is verkogt, blijvende dus nu alleen over 312 zakken tarwe.

Zaturdag, den 6en dito.

Is goedgevonden, terwijl op Zondag den 7en deezer de Fransche troupen de stad nog niet zouden verlaaten, tot voorkooming van alle confusie en hostiliteijten de godsdienst in de hervormde kerk alhier nog te doen stilstaan, maar dat 's daags na de evacuatie der Franschen een plegtige dankdag zoude worden gehouden, waarvan aan de predikanten is kennis gegeeven.

Maandag, den 8en dito.

Was de blijde dag, dat 's morgens zeer vroeg alle de Fransche troupen ingevolge de geslooten capitulatie de stad verlieten en vervolgens onder commando van den generaal-major den heer graave van Wartensleeben in marcheerde een regiment Switsers van Stokar de Neuform, zijnde vervolgens voornoemde heer generaal-major Wartensleeben door de present zijnde leeden gecomplimenteert.

Verder heeft voornoemde heer generaal-major voorgesteld om de galg, die op ordre van de Franschen voor 't stadhuijs geplaatst was — zijnde de zogenaamde vrijheijdsboom, die daarbij gestaan had, voor de uijtmarsch der Franschen 's nagts, zonder dat men wist door wie, afgekapt — af te breeken en weg te ruijmen, 't welk ook vervolgens door stadstimmerman geschied is.

---

(1) evacuatie = ontruiming.

Wij ondergeteekenden, leeden van de magistraat en substituut-secretaris der stad Geertruidenberg, verklaaren op den eed in den aanvang onzer bediening gedaan, dat alle 't geene in de bovenstaande notulen vermeld staat alzoo is voorgevallen en na waarheijd ter needer gesteld, zijnde behalven dat nog verscheijdene eijschen, zoo mondeling als schriftelijk, van minder aanbelang aan ons van die troupen dagelijks gedaan, bij 't welke wij te zaamen of wel eenige van ons door de gemeene volontairen in onze qualiteijt met veele brutaliteijten en bedreijgingen zijn bejeegend, zelfs zooverre, dat in de vergaaderkamer op den stadhuijse door een gemeene een pistool wierd voorgehouden met bedreijging van te schieten, zoo men niet ten eerste aan den eijsch tot bekooming van een nieuw billiet tot logies voldeed.

N.B. Het origineel is niet onderteekend.

Verslag van het verhandelde in 1794.

Vrijdag, den 1en Augustus 1794.

Extraordinaris vergadering belegd zijnde door den heer Schouteth Mr. A, G. van Doorn, heeft aan de present zijnde leeden de scheepenen: Smits, Wessels, Loder en Van Opstall, benevens den thesaurier Smits gecommuniceert 't ontfange der nieuwe electie der magistratuur van Zijne Hoogheijd, om te dienen voor den tijd van een jaar, aanvang zullende neemen met den jaare 1794 off wel tot de eerstvolgende veranderinge en aanstellinge van dezelve en diensvolgens uijt naam van Zijn Hoogheijd de persoonen, die tot hieraan toe gediend hebben voor derzelve gedaane dienst bedankt en uijt den eed ontslaagen.

Vervolgens de nieuwe geëligeerde heeren alle, except de heer Cornelis van de Hult, die weegens indispositie absent was, gecompareert zijnde, hebben in 't generaal en ider in 't bijzonder gedeclareert, dat zij, tot vermeijding van alle confusie, de posten, waartoe zij benoemd zijn, wel willen aanvaarden, dog egter onder deeze bepaaling, dat zij zig in deeze criticque tijdsomstandigheijd en wanneer zij verneeme de nood zulks te vorderen kunnen absenteeren en buijten de stad begeeven, zonder gehouden te zijn uijt hoofde van deeze bedieninge in de stad te moeten blijven en verder niet langer dezelve te aanvaarden als voor deeze loopende jaare 1794.

Hebbende de heer schouteth onder deeze mitsen-bepaaling, voorbehouden de approbatie van Zijn Hoogheijd off deszelfs raaden, de genomineerde heeren — uijtgezondert de heer burgemeester Van der Hult om reedenen hierbooven gemeld — geinstalleert en beëedigt.

Zaturdag, den 2en Augustus.

Door de heer schouteth ter vergaadering ingeleevert de ontfangen missive van hun Edel Mogende de heeren Gecommitteerde Raaden van dato den 30en Juli 1794, houdende authorisatie op den solliciteur-militair Simon van Rijn tot aprovisionement van deeze vesting en om ten allerspoedigste na herwaarts af te zenden de levensmiddelen, bij annexe lijst gespecificeert, en welke goederen onder directie worden gestelt van de magistraat en commandeerende officier alhier, omme in cas van onverhoopt beleg daarvan gebruijk te maaken. Zijnde goedgevonden te authoriseeren den burgemeester Smits en substituut-secretaris Cop om na te gaan, waar men deeze goederen best zoude kunnen plaatsen, welke opening hebben gegeeven van de plaatsen, daar die in voorige oorlog en wel in de jaer 1747, wanneer hun Edel-Mogende mede de stad hebben geproviandeert, gelegd waaren, zijnde: de kelder onder de huijsinge, thans toebehoorende den mulder Maartens op de Markt; die van den heer Van den Ouweland in de Koestraat; 's lands magazijn en ook 't choor der kerke.

Van welke plaatsen na gedaane onderzoek nu weder gebruijk zoude kunnen worden gemaakt.

Dito teegens den avond.

Is aangekoomen schipper Ramhorst gelaaden met levensmiddelen, afgezonden door den solliciteur Van Rijn met een besloote missive, geaddresseert aan de magistraat en commandeerende officier der stad Geertruijdenberg, welke door gecommitteerden uijt de magistraat aan den heer commandeur is overhandigt en ter zijne presentie geopend, inhoudende een lijst van leevensmiddelen met gemelden schipper afgezonden, en is met overleg van gemelden heer goedgevonden, om die direct te doen lossen en over te brengen in de plaatsen hierboven gemeld, zijnde Harmen van Lobberegts aangesteld om bij de lossing present te

zijn, de goederen te confronteeren met de ontvangen lijst, waarvan hun copie is ter hand gesteld en specificq op te geeven in welke kelders en plaatsen de goederen zijn overgebracht.

Maandag, den 4[en] dito.

Een tweede schuijt met provisie, gevoerd wordende door schipper Van der Veer, aangekomen, voorzien met missive en lijst als boven.

Ontfangen een schriftelijke ordre van Zijne Doorluchtige Hoogheijd den heere commandeerende generaal Frederik, Prince van Orange, om alle scheepen en vaartuijgen, onder deeze jurisdictie leggende, in beslag te neemen en te doen vaaren na de Willemstad, om aldaar overgeleevert te worden aan den heer gouverneur dier vesting.

Welke ordre ook daadelijk door de magistraat is geexecuteert, een lijst geformeert van de scheepen, daarover tot conducteur aangesteld Hendrik van den Hoek, om met alle de scheepen en vaartuijgen ten spoedigste te vaaren na de Willemstad, zijnde aan die schipper en aangestelde conducteur een besloote missive aan den heer gouverneur dier vesting beneevens een pas voor hem en de andere schippers, die onder zijn geleijt meede moeten vaaren.

Voorts is in deliberaatie genomen en voorts goedgevonden om nog heeden een missive af te zenden aan Hun Edel-Mogenden de heeren Gecommitteerde Raaden en te verzoeken dat ten spoedigste van 's lands weegen eenige houten loodsen worden gestelt tot berging en loogeering van troupen, ingevalle de stad in deeze criticque omstandigheijd van een groot aantal van troupen wierd voorzien, alsook daarbij de nodige matrassen en fournitures, alsmeede te kennen te geven 't groot embras, dat 't hospitaal van 't leger van den staat alhier veroorzaakt door 't occupeeren van plaatsen, die men andere eijndens in deeze tijden zoude kunnen gebruijken en waarvoor men thans geen berging kan vinden.

Dingsdag, den 5^en dito.

De aangestelde conducteur H. van der Hoek en den schipper Raaijmakers heeden morgen alleen afgevaaren zijnde, zoo zijn de overige schippers, die in beslag genoomen en geordonneert waaren om na de Willemstad te vaaren, ontbooden en afgevraagt de reedenen waaromme zij nog niet afgevaaren waaren, hebben eenige zig geexcuseert, dat zij de inhebbende goederen nog niet hadden ontlaaden en andere dat door de harde wind, terwijl hunne scheepen oud waaren, niet hadden kunnen afvaaren, waarop zij ten sterkste alle zijn gerecommandeert, om de ontfangen ordre met de meeste spoed te volvoeren, gelijk zij ook aangenomen hebben met 't eerste getij, zoo 't maar eenigzints vaarbaar weder is, te zullen doen.

Gepubliceert de bedendag, die gehouden moet worden op aanstaande Zondag den 10^en deezes, met de ordinare ordre van stadsweege in alle stilte door te brengen.

Ook gepubliceert de ordre of 't placaat omtrend 't formeeren der inundatie van hun Edel Groot-Mogenden van den 22^en laastleeden, alsmeede de publicatie omtrend de valsche drieguldens.

Woensdag, den 6^en dito.

Goedgevonden om te verbieden van morgen ter geleegendheijd van de geboorte van H. K. Hoogheijd, ter oorzake van de tegenwoordige tijdsomstandigsheeden, 't schieten alsook 't afwerpen van vuurwerk.

Welk verbod ook van de puije van 't stadshuijs is gepubliceert.

Donderdag, den 7^en dito.

De Engelsche commissarissen en officieren behoorende tot de commissariaat der waagens en fouragie en bijhebbende excorte van 3 officieren en 112 man infantery gebilletteerd en plaats aangeweezen tot 't leege der haver in 't huijs van den heer Van den Ouweland.

Vrijdag, den 8en dito.

Ter vergadering ingebragt de aanschrijving van hun Edel Mogenden de heeren Gecommitteerde Raaden van dato den 5en deezer om de nodige publicatie te laaten doen, dat ingezeetenen alhier zig bij provisie van leevensmiddelen voorzien voor den tijd van twee á drie maanden en goedgevonden om op morgen de publicatie te doen. Lobberegts, die gesteld is als opsigter van de ontfangen levensmiddelen van 't gemeene land, geeft op de personen, die gebruijkt zijn tot lossing dier goederen, en goedgevonden om ordonnantie te geeven op stadsthesaurier ter somma van f 50, om het werkvolk daarmeede te betalen.

Zaturdag, den 9en dito.

Ingevolge de bekoome ordre van Gecommitteerde Raaden de ingezeetenen bij publicatie vermaand om zig te proviandeeren voor 2 à 3 maanden,

Maandag, den 11en dito.

Burgemeester Van der Hult onder deselve bepaaling als de overige magistraatsleeden beëedigd en geinstalleert.

De heeren Commissarissen van Gecommitteerde Raaden gecomplimenteert, verzoek gedaan tot schielijke verplaatsing van 't hospitaal, ook 't stellen van eenige lootsen en fournitures tot berging en ten behoeven van de troupen, die hier in guarnizoen mogte komen.

Dinsdag, den 12en dito.

Gepubliceert en geaffigeert de publicatie omtrent de vrijwillige geld-negotiatie van den 5en Aug. 1794.

De heer scheepen en commis van 's lands magazijnen Van Opstall communiceert, dat door hun Edel Mogenden de heeren commissarissen tot de groote fortificatiën bij hun aanweezen alhier onder desselfs directie en te zijner verantwoording hebben gesteld de vivres, die reeds van

's landsweegen tot aprovisionement van deeze stad zijn gezonden en die verder zullen worden aangebracht.

Vrijdag, den 15en dito.

Den directeur-militair van 't hospitaal der Hollandsche armée en capiteijn ten dienste deezer landen, Kuhlewein, heeft een schriftelijk declaratoir overgegeeven, dat hij ordre had bekoomen van Zijne Doorluchtige Hoogheijd den heere Prince van Orange als commandeerende generaal en chef, om ten spoedigste de zieken en 't geen tot voorsz. hospitaal behoord te vervoeren van hier na Gouda en daartoe ten kosten van den lande van de magistraat te requireeren de nodige scheepen.

En is geresolveert dat burgemeesteren zullen informeeren en alle devoiren aanwenden om de gerequireerde scheepen te bekomen.

Zaturdag, den 16en dito.

Zijn eenige scheepen, ledig leggende zoo in de haven als op stroom voor deeze stad en buijten 's lands dienst zijnde, geprest tot vervoering van 't hospitaal.

Stads broodweger, geadsisteert met de bode, ordre bekoomen hebbende om 't brood bij alle de bakkers te gaan weegen, doet rapport, dat bij den bakker Van Gils, 't grof tarwebrood van 2 pond nog warm en eerst uijt den oven koomende, bevonden heeft 4 loot te ligt; den bakker door burgemeesteren daarover gehoort zijnde en niets wezenlijks tot zijne verontschuldiging wetende in te brengen is goedgevonden 't geheele gebak door de dienaars uijt zijn huijs te doen haalen en op 't stadshuijs over te brengen en 't welk vervolgens aan weeshuijs en armen is uijtgedeelt.

Zondag, den 17en dito.

Zijn de nog manqueerende scheepen tot vervoering van 't hospitaal geprest en daarvan kennis gegeeven aan den Directeur.

Maandag, den 18en dito.

Ingekoomen missive van hun Edel Mogenden de heeren Gecommitteerde Raaden behelsende last om aan den commissaris-generaal tot het departement des vivres voor de armée van den staat alle hulp en adsistentie te verleenen, alsmeede aan de Engelsche troupen alle gerieff en hulp toe te brengen,

Alsmeede een aantal exemplaaren van 't plan ter oprigting van een corps landzaaten deezer provincie met last om ten kragtigste meede te werken tot bereijking van het heijlzaam oogmerk van dit plan.

Waar omtrend is goedgevonden de burgers en ingezeetenen bij publicatie uijt te noodigen om daarin deel te nemen, terwijl ten opzigte van de eerstgemelde aanschrijving in alle opzigte word voldaan, om ter requisitie zoowel van de Hollandsche als Engelse troupen te bezorgen de nodige quartieren en alle gerieff en hulp word verleend tot 't bekoomen van noodwendigheeden.

Gepubliceert 't plan ter wapening der landzaaten en in de logementen exemplaaren ter leesing gegeeven.

Ordre gesteld om de schuuren en andere plaatsen, waarin de zieken van 't Hollandsche hospitaalleger hebben geleegen, behoorlijk te doen zuijveren.

Woensdag, den 20en dito.

Boudewijn van Girondelle, alwaar de commissaris van de Engelsche fouragie Bessels is gebilletteerd en die nu staat van hier te vertrekken, geeft zijn bezwaar te kennen, dat gemelde commissaris vermeent geen kamerhuur off quartiergeld verschuldigt te zijn; is goedgevonden den heer commissaris-generaal Watson daarover te spreeken en zijn daartoe gecommitteert den schouteth en burgemeester Van der Hult, die, staande de vergaadering, hebben gerapporteert, dat zij in persoon de voornoemde generaal-commissaris niet hebben kunnen spreeken, maar 't bovengemeld beswaar

aan een der commissarissen, daar ten huijse zijnde, hadde opgegeven, die de heer Watson daarover gesprooken en tot antwoord van weegens denzelven bekoomen van te sustineeren, dat voor zooverre de troupen, 't zij officieren, gemeenen, geen kamerhuur off logiesgelden verschuldigt te zijn, ten waare tusschen deeze staat en de kroon van Engeland een conventie daarover wierd geslooten en desweegens een vaste bepaaling gemaakt.

Is goedgevonden zig daarover te addresseeren bij missive aan heeren Gecommitteerde Raaden.

Voorts verscheijdene maalen klagten gevallen zijnde door de bediendens ten huijse van juffrouw Rotscheidt over 't ontfange billet tot logeeren van een gequeste collonel, daar in plaats van dien was gekoomen een officier, niet gekwest, met een dame, kind en een domestieq; dat gevorderd werd door dezelve en ook min of meer met geweld gebruijkt word de voorraad van hout en turf daer zijnde.

Heeft de heer officier aangenomen om de heer commissaris-generaal Watson daarover te spreeken.

Donderdag, den 21en dito.

Geresumeert en goedgekeurt concept missive volgens 't geresolveerde van gisteren te schrijven aan Gecommitteerde Raaden over de bewering der Engelsche troupen van geen logies verschuldigd te zijn.

De heer schouteth gerapporteert hebbende, dat hij de heer commissaris-generaal Watson mondeling voorgedragen heeft 't misbruijk, dat er gemaakt werd in 't vraagen van billetten en onder anderen van dat voor een gekwetste collonel, hierboven gemeld, en dat hij tot antwoord heeft bekoomen, dat de magistraat best zoude doen om die klagten schriftelijk voor te draagen.

Is de missive desweegens, door de heer burgemeester Smits geconcipieert, voorgeleesen en goedgekeurt.

Vrijdag, den 22en dito.

Terug ontvangen de missive aan de commissaris-generaal Watson afgezonden, met verzoek van die te schrijven in de Fransche taal.

Is dezelve overgegeeven aan de Frans-kostschoolhouder Rademaker, om die te translateeren.

Zaturdag, den 23en dito.

Dc bovengemelde missive in 't Fransch afgezonden.

Maandag, den 25en dito.

Informatie genomen weegens de ingekoomen schriftelijke klagten van een Engelsch officier, die gisteren door Martinus van Loenhout met een vork of riek gekwetst is, die daarop is gearresteert en in de Engelsche wagt gebragt, dog vervolgens overgegeeven en op den stadhuijse in gijseling gebragt.

Dinsdag, den 26en dito.

Schriftelijke klagten ingeleevert door den capiteijn van de artillery over eenige bouwlieden, die nalatig zijn geweest, om met hun karren en paarden, op de aan hen gedaane waarschouwing van de commissaris, te koomen tot transport van geschut en andere ammunitie op de wal en buijtenfortificatiën deezer stad en is na verhooren van de commissaris en voerlieden gearresteert, dat, wanneer de bouw- en voerlieden door de commissaris gewaarschouwt zijn, om in 's lands dienst geëmploijeert te worden en daarin nalatig blijvende om op de gestelde tijd te koomen, telkens zullen verbeuren eene boete van 11 gulden, dog vermeenende wettige redenen te hebben van daaraan niet te kunnen voldoen, zullen die aanstonds moeten opgeeven aen de commissaris, dog zoo die hen niet bevrijt, zullen zij aan 't requisit voldoen, behoudens egter de vrijheijd om vervolgens hun bezwaar daarteegen in te brengen aan schout of burgemeester.

Den slagter Simon Abrahams nalatig blijvende, om de vuijligheeden der geslagte beesten dadelijk weg te doen, maar 't zelve eenige daagen bij den andere verzamelt in zijn huijs, 't welk een ondraagelijke stank veroorzaakt en ook de goot voor zijn huijs niet na behooren zuijver houd, is goedgevonden denzelven door den bode te laaten aanzeggen, van na 't slagten van eenig vee ten spoedigste de vuijligheijd uijt zijn huijs te doen en die zodanig te bezorgen, dat geen stank veroorzaakt; ook de goot voor zijn huijs zuijver en reijn houden; zullende bij nalatigheijd dies telkens verbeuren een boete van drie gulden, die bij parate executie zullen worden ingevordert, zijnde de dienaars van de justicie teevens gelast, om van tijd tot tijd in deszelfs huijs te gaan om te zien of die ordre word naargekomen.

Geleezen de ingekoome klagten ten lasten van Martinus van Loenhout ende preparatoire informatien daarover genoomen, is goedgevonden die zaak politicq te behandelen en de gearresteerde bij provisie in gijseling te houden.

Woensdag den 27en dito.

Zijn Hoogheijd en Haare Koninglijke Hoogheijd, binnen deese stad geweest, zijn door de magistraatsleeden gecomplimenteert.

Donderdag, den 28en dito.

Ingekoomen 't antwoord van hun Edel-Mogenden de heeren Gecommitteerde Raaden op de klagten weegens 't niet betaalen van quartiergelden door de Engelse troupen.

Vrijdag, den 29en dito.

Ingekoomen op patent vier compagnien van het 2e veldbataillon Switsers Maij, volgens opgaave sterk zijnde ruijm 300 man, die vervolgens zijn gebilletteert, uitgezondert 44 man, die bij de artillery-treijn behoorde en naderhand zijn ingekoomen en die provisioneel geplaatst zijn boven de hoofdwagt.

Ook de gevangene uijt de armée met den provoost en een sergeant met 11 man, die provisioneel geplaatst zijn in de provoostwooning.

Verder de veld-bakkerij, waarbij een detachement van Maneil, bestaande in 1 capiteijn, 3 officieren, 4 sergeants en 94 gemeenen beneevens de bakkers, samen bestaande in 104 man, zijnde de eerste geplaatst in schuuren der visschers, de laaste in 't magazijn op de markt. Een detachement dragonders van Hessen-Cassel, 13 man ordonnance van het commissariaat beneevens 5 knegts alsook 35 paarden, alle behoorende tot het Hollands commissariaat.

Zaturdag, den 30en dito.

Gearresteert dat de substituut-secretaris naamens de magistraat zal schrijven en verzoeken aan den postmeester van Drunen om, wanneer weegens de aannadering des vijands de postroute van hier op Breda onveijlig mogte worden, aan de postbode van hier op Drunen te zenden, ter hand te stellen de brieven voor deeze stad en die te ligten uijt 't paquet van Breda, waarinne dezelve ordinair worden geslooten.

Zondag, den 1en September 1794.

Gebilletteert 't detachement van Maneil, infantery, behoorende tot adsistentie van 't Hollands commissariaat alsook bij de gevangene uijt de armée alhier overgebragt, te zaamen ten getaale van 76 man en daarbij 3 officieren.

Maandag, den 2en dito.

Gecommuniceert 't bekoomen antwoord van den postmeester van Drunen, die zwaarigheijd maakt, om zonder consent van hun Edel-Mogenden de heeren commissarissen van 's lands posterijen, de brieven voor deeze stad uijt 't paquet van Breda te ligten, en is goedgevonden desweegens de noodige authorisatie van H. Ed. Mog. te verzoeken en de brief, daarvan geconcipieert, goedgekeurt.

Diaconen brengen ter kennis van de magistraat dat Cornelia Hogeveen overleeden zijnde, heeft naargelaaten drie kinderen, oud 6, 4 en 2 jaaren, dat de vader daarvan, Hunders, wegens zijn armoede en daar hij altijt uijthuijsig moet zijn om zijn brood te verdienen, niet in staat is, om die op te voeden of daarna om te zien, versoekende te weten hoe daarin te handelen.

Dezelve zijn geauthoriseert van om te zien van die kinderen, 't zij hier of elders, op de minst kostbaarste wijze te besteeden en daarvan rapport te doen.

Bij een militaire vrouw alhier ziek zijnde koomen te worden en deeze nagt overleeden een van de karluijden, behoorende tot 't Engelsch commissariaat, is goedgevonden die vrouw voor de oppassing en verzorging van die perzoon uijt de gasthuijs te betaalen f 2:12:— en voorts 't lijk door de dienaars ter aarde te doen bestellen.

Casparus van der Haas geeft kennis dat twee paarden, die waarschijnlijk de Engelschen hebben agtergelaaten, terwijl zij met 't merk, waarmede al die paarden zijn geteekent, ook gebrand zijn met de letters C. R. in zijn weijde heeft vinden loopen, dat, alzoo door de innundatie 't land met water bezet raakt, hij, om dezelve te sauveeren, op zijn stal heeft gehaalt, verzoekende te weeten, hoe daarmeede te handelen, is hem gelast die nog eenige dagen in zijn bewaaring te houden om te zien of zig daartoe de eigenaar opdeede. Dan ten zelve daage door een Engelsch officier gerequireert zijnde een rijtuig na 's Hertogenbosch, in welke environs de Engelsche armee zig thans bevind, is aan hem kennis gegeven van 't agterlaaten dier twee paarden, met welke hij de reijs zoude kunnen doen, zullende hem een chaise met voerman worden medegegeeven, als wanneer hij die paarden aan 't Engelsch commissariaat zoude kunnen overhandigen, mits in 's-Bosch twee andere paarden voor zijne reekening neemende, waarmeede hij beneevens de chaise en voerman na hier konde retourneeren; al 't welke door hem ook is aangenoomen.

Dinsdag den 2en dito.

De vader uit 't weeshuis J. Visser op zijn voorstel geauthoriseert om te Dordrecht of daar omstreeks om te hooren of er een verblijf zou zijn te bekoomen voor hem en de weezen, indien onverhoopt deze stad mogte beleegerd worden.

Nieuwkuijk aangezegt, om ingevalle hij van de admissie van zijn moeder als herbergierster en slijtster wil gebruijk maaken ten haare naame, ook belast zal worden als de andere slijters.

De bierdraagers verzuijmt hebbende gepasseerde Woensdag de billetten van 't gewerkte bier in de Rotterdamse schuijt over te geeven, welke billetten met een expresse schuijt zijn nagezonden en in welke kosten zij weijgeren iets te betaalen, zijn aangezegt om zonder langer verwijl in in de kosten, veroorzaakt door hun meede-verzuijm, te draagen en te betaalen.

Woensdag den 3en dito.

De knecht van Cornelis van der Haar, Thomas van Hout, rapporteert dat hij met de 2 agtergelaaten Engelse paarden een Engelsch officier na 's Hertogenbosch heeft gebragt, dat hij volgens afspraak gedagt had dat die officier dezelve paarden in den Bosch zoude hebben gelaaten en twee andere paarden voor 't rijtuijg van daar zoude laaten spannen, dan dat hij hem geordonneert heeft om die paarden weer na hier te neemen en gisteren avond met hem hier geretourneerd; welke officier hem had gezegt deeze morgen bij hem te koomen tot betaaling van 't vragtloon en verschot, dog aan zijn logement koomende was deze morgen vroegtijdig vertrokken, zonder eenige voldoening te hebben ontfangen.

Zaturdag, den 6en dito.

Zijn alhier binnengerukt de jagers van Matthieu, de cavallery dragonders van Hessen-Cassel, de corps emigranten

van Damas en Beon. De jagers en cavallery hebben ordre bekoomen om verder door te trekken na Raamsdonk; de officiers van Damas en Beon zijn gebilletteert, de manschappen gelegt in 's lands lootse en in schuuren.

Zondag, den 7en dito.

Gebilletteert bij de burgers de manschappen van Damas en Beon. Van Damas zijn geplaatst 40 man in 't gebouw van Van Sul agter 's lants waag en 100 man van Beon in 't weeshuijs, de overige bij de burgers.

Dinsdag, den 9en dito.

Zijn uijtgetrokken de corps emigranten van Damas en Beon en in de plaats gekoomen een esquadron dragonders van Hessen-Kassel; de gemeene manschappen zijn geplaast in 't weeshuijs, de officieren en onderofficiers gebilletteert. Ook zijn van Raamsdonk gekoomen, om hier guarnisoen te houden, 't corps jagers van den graaf van Byland, die bij de burgers zijn gebilletteert.

Op voorstel van de heer commandant is bij publicatie aan de burgers en ingezeetenen gerecommandeert om zig in deeze tijdsomstandigheijd te voorzien van beddens off matrassen met hun toebehooren, alsook dat diegeenen, welke hunnen huijsen verlaaten, zorg moeten draagen, dat er een opzigt word gesteld en daarin laaten verblijven een à twee beddens off matrassen, zullende bij nalatigheijd ten kosten van de gebreekige daarin worden voorzien.

Woensdag, den 10en dito.

Bij publicatie een ider gelast om de straaten en gooten voor en neevens hunne huijsen te zuijveren en de vuijligheijd bij hoopen op te veegen.

Jan Visser rapporteert, dat hij te Dordrecht in cas van nood de kinderen in 't weeshuijs voor huijsvesting en kost heeft besteed teegens f 3 voor ider in de week.

Maandag en Dinsdag, 15 en 16 September.

Zijn uijtgetrokken vier compagniën Zwitsers van Maij en in dezelve plaats gekoomen 4 andere compagniën van 'tzelve regiment, die ten zelve daage bij de burgers gebilletteerd zijn.

Woensdag, den 17en dito.

De heer Van Sul klaagt, dat eenige jagers van het corps van Byland, niettegenstaande zij alle bij de burgers zijn gebilletteert, blijven occupeeren zijn wooning achter en booven 's lands waag, altoos door hem verhuurd tot een chambré voor de militairen, daar hij weder aanzoek toe heeft gehad ten behoeve van de Zwitsers van Maij, kunnende daarin geborgen worden circa 40 man.

Is geresolveert te zien na een kleijnder wooning, dat leedig is, om die weijnige jagers, welke zeggen van die wooning gebruijk te maaken, door dien haar aangeweezene quartieren te slegt waaren, dog na onderzoek, geen ander huijs te vinden zijnde, zijn die jaagers daarin gebleeven, terwijl vervolgens dit huijs is aangeweezen om de zieken van 'tzelve corps daarin te plaatsen, om de burgers daarvan te ontlasten, om reedenen van de heersende aansteekende ziektens vooral van de loop, terwijl aan Van Sul is belooft een reedelijke huur van stadsweege daarvoor te geeven.

De zetting van 't brood verhoogd, de tarwe teegens f 8:10: — en de rogge op f 6 de zak.

Geresolveert om van stadsweege eenige krippen te doen maaken ook linnen tot palliassen en deekens, om in cas van nood de militairen daarmeede te gerieven.

Vrijdag den 19en dito.

Publicatie gedaan om tot zuijvering der straaten, niet alleen de vuijligheijd op te veegen en in hoopen op de markt te brengen, maar ook van tijd tot tijd de straaten en gooten voor en neevens iders huijsinge met waater te begieten en door te spoelen, waarover op morgen en voorts

's weekelijks de schouw zal worden begaan en de nalatige gecalangeerd worden in een boete van 30 stuijvers, terwijl van stadsweegen de markt van de vuijligheijd en mist, daarop leggende, zal worden gezuijverd.

Maandag den 22en dito.

Bij aanhoudendheijd geklaagd wordende door eenige burgers, dat men de soldaaten, bij hun gebilletteert, ziek wordende daar wilde laaten verblijven, dat zulks geleegenheijd zoude geeven, dat de heersende ziekte van de loop zig verder verspreijde, is goedgevonden boven de reeds aangeweezene gebouwen tot 't plaatsen der zieken, als 't geweezene oudevrouwenhuijs voor die van Saxen-Gotha, de chambre van Van Sul voor de jagers, nog stadsweegen te huuren een wooning 't eijnde de Veenestraat, om daarin te kunnen plaatsen de zieken van de 4 compagniën Switsers, daarvan aan de heer generaal en commandeur deezer steede kennis te geeven en te verzoeken ordre te stellen, dat uijt 's lants magazijn de nodige paliassen en deekens voor de zieken worden afgegeeven ten behoeven van de zieken. Hetgeen zijn Excellentie ook aangenoomen heeft om te doen; de wooning van de Rooij is gehuurd voor f 4 's weeks.

Woensdag den 24en dito.

Bartholomeus Dessens aangemaand om zig te wagten van spek te verkoopen, terwijl hij geen admissie daartoe heeft.

Donderdag den 25en dito.

't Verzoek van Bartholomeus Dessens, om als spekslager off vettewarier geadmitteert te worden, gehouden in advis en provisioneel afgeslaagen.

Publicatie laaten afgaan en daarbij te verbieden 't loopen met brandende pijpen of rooken van toebak langs 's heeren straaten en in de schuuren.

Vrijdag den 26en dito.

Christiaan Boecking, chirurgijn, woonachtig op Den Hout onder Oosterhout, volgens zijn zeggen met de teegenswoordige omstandigheijd van daar met vrouw en 2 kinderen gevlugt en zijn inwooning genoomen bij Aart Sweep, is op zijn verzoek provisioneel gepermitteerd om zijn domicilium nog drie weeken binnen deeze stad te houden, na verloop van welke hij zig nader zal moeten addresseren en intusschen, buijten zijne teegenwoordige patienten, verbooden verder eenige medicinale off chirurgiaale practijcq te oeffenen.

Den 27en dito.

Ingekoomen 't depót van 't veld-bataillon van Orange-Vriesland, sterk zijnde omtrent 150 man, die eerst een à 2 nagten hebben gelogeert in 's lands loots en vervolgens geoccupeert de chambrées off woningen van die van Saxen-Gotha, die den 20en zijn uitgemarcheert na Heusden.

Den 30en dito.

Ingekoomen een bataillon van Wartensleeben om guarnisoen te houden en daarteegens uijtgemarcheert 4 compagniën Switsers van Maij; de eerste hebben geoccupeert de chambrées van de laaste, zijnde alleen de officiers gebilletteert.

Den 7en October.

Getrouwt Koene en bruijd.

Den 13en dito.

Den slaager Simon Abrahams, nalatig blijvende om niettegenstaande verscheijde aanzeggingen 't bloed en vuijligheid van 't door hem geslagt wordende vee direct uijt zijn huijs te ruijmen, waardoor veel stank veroorzaakt word, dat vooral in deeze tijd, daar veele aansteekende ziektens heerschen zeer nadeelig is, is verbooden om in dat huijs verder te slagten, maar daartoe te huuren een schuur off

ander gebouw, alwaar hij 't bloed en vuijligheijd direct kan laaten wegloopen.

Vernieuwd 't verbod om te rooken op stads straaten.

Den 14en dito.

Den chirurgijn Boeking van Den Hout op desselfs nader verzoek uijt hoofde van de tijdsomstandigheijd geaccordeert om tot 1 November aanstaande met zijn huijshouden hier te blijven.

Den 19en en 20en.

Zijn alhier ingekoomen van Capel en Waspik de veld-bataillon van de Hollandsche en Zwitserse guardes met derzelver artillerietreijn, te zaamen beloopende over de 1000 man, die, terwijl er voor alle geen plaats te vinden was om te billetteeren, bij de burgers en ingezeetenen, vooral daar in verscheijdene huijsgezinnen grasseerde de aansteekende ziektens van roode loop en galkoortsen, gedeeltelijk zijn geplaats in 's lands loots, boven de hoofdwagt en verder drie compagniën van de Zwitserse guardes in de kerk, welke troupen (behalven nog vier compagniën Zwitsers van 't regiment van Maij, die intusschen meede van Zeevenbergen waaren gekoomen) alhier gebleeven zijn tot Donderdag den 23en, wanneer dezelve met scheepen van hier zijn vertrokken en, alzoo inmiddels bevonden was, dat de troupen, die in de kerk waaren gelogeert, aldaar veele baldadigheeden hadde gepleegt met 't in stukken breeken en hakken van eenige kerkstoelen en ook aan de banken, 't zoek maaken van de zitkussens in de banken, 't haalen van pijpen uijt 't orgel, 't openslaan der armbussen, 't met geweld openbreeken der Consistoriekaamer, daaruijt te neemen 't groen laakense kleed van de tafel, 't openbreeken van een kastje en daaruijt te haalen de wijn van de diacens, zoo is van dit alles kennis gegeeven zoo aan den heer commandeur deezer steede als aan de generaal-majoor Constant, commandeerende die troupen; welke laatste heeft

verzogt provisioneel geen klagten daarover te doen, maar de schade doen opneemen en aan hem daarvan de reekening te doen toekoomen.

Vrijdag, den 24en.

Geresolveert om een missive te schrijven aau heeren Gecommitteerde Raaden en te verzoeken, ter oorzaake van de omstandigheeden waarin deeze stad en derzelver ingezeetenen thans verkeeren, een convenabel uijtstel ter oproepinge beëediging der burgers en ingezeetenen, omtrent de betaaling van tweemaal honderste penning.

Dingsdag, den 28en.

Met de heer Van Sul geconvenieert over 't gebruijk van zijn chambre agter de waag, gebruijkt voor de jagers, om f 2:10:— 's weeks over 7 weeken.

De weduwe Stefani, wiens man, als jager van 't corps van Byland, alhier is overleeden, geaccordeert om nog een maand met haar twee kinderen te blijven, mits zelfs na een wooning omziende.

Woensdag, den 29en dito.

Gearresteert om een kist te plaatsen op den stadhuijze tot 't ontfangen van gifften voor de wapening van landzaaten en door commissarissen te vacceeren tot 't ontfangen van dien als ook van inteekeningen; daartoe te vacceeren op Maandag, Woensdag en Vrijdag den 3en, 5en en 7en November 1794 's morgens van thien tot 12 uuren en de ingezeetenen van deeze stad en Made daarvan bij publicatie kennis te geeven.

Dingsdag, den 4en November.

Present omnes; scheepen Loder uijt de stad.

Met de Rooij nader geconvenieert omtrend de chambré van de Rooij, gebruijkt wordende tot een hospitaal voor

f 2 's weeks; de voorige zes weeken was geaccordeert voor f 4 's weeks.

Request van de weduwe Kuijl om in plaats van haar man aangesteld te worden als marktschipperesse op Dordrecht; is dit verzoek geaccordeert, mits betaalende tot een jaarlijkse recognitie in plaats van f 20 — f 80 en bovendien eens tot rantsoengeld f 110; zal ten genoege van de magistraat een zetschipper stellen, om 't veer te bevaaren en borgen stellen.

Den rentmeester van 't vrouwenhuijs, Cop, aangesteld tot curator over de goederen nagelaaten bij Cornelia Joung, in 't vrouwenhuijs overleeden.

BESTUURSLEDEN

VAN

GEERTRUIDENBERG.

Bestuursleden van Geertruidenberg.

I. Kasteleins.

± 1212	Godevaert, heer van Geertruidenberg?
± 1321 – 1353	Willem van Duijvenvoorde.
1353 – 1388	Willem van Duijvenvoorde, (bastaard).
1388 – ± 1400	Daniel van Theuleusen.
± 1400 – ?	Klauwert van den Poel.
± 1420	Dirk van Merwede.
± 1436	Jan van Pyngelberch.
± 1506	Floris van Colster.
± 1511	Jan van der Dussen.
± 1534	Thomas van Beuckelaer.
± 1537	Hendrik Grotart.

Deze namen — alleen Godevaert, die ik in van Goor's beschrijving van Breda aantrof, uitgezonderd — zijn ontleend aan verschillende stukken in het stadsarchief.

II. Gouverneurs.

1573	Jeronimus Tseeraerts. ,
1573 – 81	Christoffel IJselstein.
81 – 88	Lauwerens Ploeg.
88 – 89	Joh. Wingfield.
89 90	Antonissen van Brecht.
90 92	Lanchianiczo.
92 – 93	Ditmar van Bergen, heer van Waterdijck.
93	Masieris (vóór de inneming door Maurits doodgeschoten).
93	De Cysan (plaatsvervanger, bij de inneming door een steen gedood).

1593 – 1601	Overste Duijvenvoorde.
1601 – 3	Generaal Carel Oem van Wijngaerden.
1603 – ...	Lambert Charles.
... – 1624	Ritmeester Megant.
1624 – 37	Steven Janse Coop.
1637 – 51	Dominicus Cassiopijn.
1651 – 65	Baron Slavatha.
1665 – 74	Joh. van Beveren.
1674 – 75	George de Weede in Walenburg.
1675 – 91	De heer van 's Gravenmoer.
1691 – 1707	Jacques de St. Maurice.
1707 – 31	Generaal Heer van Cralinge.
1731 – 37	Vincent, Willem v. Hompesch, Heer van Genderen.
1737 – 53	Benjamin Crommelin.
1753 55	Jacques, Adr. Isaäk Bigot.
1755 – 69	Baron van Arckel.
1769 – 90	David Grenier.
1790 – 93	Lt. Generaal Henry Bedaulx.

	III. Schout.	IV. Burgemeesteren.
1359	Pieter van IJpelaar.	.....
1461	.....	(Jan Vinck.
		(.....
1462	.....	(Hubregt Hubregtszoon.
		(Jan die Mijle.
1501	Govert.	(Peter.
		(.....
1511	Ariaen Aertsz.	(Peter Willemsz.
		(Symon Gerritsz.
1522	Jan Domaesz.	(Andries Boudewijnsz.
		(.....
1529	Jan Beijser.	(Cornelis Thonisz.
		(Adriaen, Peter Dircxz.
1533	Joost Anthonisz.	(Cornelis Anthonisz.
		(Adriaen Petersz.

1534	Joost Anthonisz.	Adriaen Jacopsz. Wouter Jansz.
1535	id.	Cornelis Anthonisz. Adriaen Petersz.
1536	id.	Cornelis Reijne. Cornelis Anthonisz.
1537–39	id.	id.
1544	id.	Wouter Mathijsz. Wouter Cornelisz.
1545	id.	Wouter Cornelisz. Cornelis Anthonisz.
1546	id.	Wouter Cornelisz. Wouter Mathijsz.
1547	Adriaen Aertsz.	Cornelis Anthonisz. Dierck Gherijtsz.
1548–49	id.	id.
1550	id.	Merthen Thonissen. Denijs Jansz.
1551 52	id.	id.
1553	id.	Wouter Mathijsz. Ariaen Jacopsz.
1554	id.	Wouter Mathijsz. Denijs Jansz.
1555–57	id.	id.
1558 - 59	id.	Dierck Gherijtsz. Cornelis van Galen.
1560	id.	Wouter Mathijsz. Wouter Cornelisz.
1561	id.	Dierck Gherijtsz. Adriaen Reijne.
1562–63	Ambrosius Rozendaels.	Cornelis Reijne. Wouter Mathijsz.
1564 - 65	id.	Dirck Gerritsz. Jan Cornelisz.

1566	Jonker Jan Schooff.	(Dirck Gerritsz. (Claes Willemsz. Heij.
1567	id.	(Claes Willemsz. Heij. (Cornelis Heijs.
1568	id.	(Peter van Clootwijck. (Cornelis Heijs.
1569	id.	(Cornelis Heijs. (Peter van Clootwijck.
1570	id.	(Peter van Clootwijck. (Claes Willemsz. Heij.
1573	Mr. Simon Aertse Buijs. (voor de inneming door den P. v. O.)	(Claes Willemsz. Heij. (Hendr. Hubregtse (de Hooghe.
1573	Peter van Clootwijck. (na de inneming).	(Jacob Scholten. (Sebast. Janse van Hovel.
1581	id.	(Bastiaen Joosen. (Dirck Ghijsels.
1583	id.	(Dirck Ghijsels. (Frans Diercxzoon.
1584 – 85	id.	(Dirk Ghijsels. (Symon, Joosten Teylinghen.
1586	id.	(Wouter, Jacobsz. Croon. (Symon, Joosten Teylinghen.
1587	id.	(Willem van Dongen. (Floris Jansz. van Meer.
1588	id.	(Jacques Schollen. (Frans Diercxz.
1589	id.	(Claes Willemsz. Heij. (Frans Diercxz.
1590 – 93	Anthonis Joosten.	(Frans Diercxz. (Arent Jansz.
1593	Peter van Clootwijck. (na de inneming door Pr. Maurits).	(Dirck Ghijsels. (Jan Willemsz. Schuijfhill.
1594	id.	id.

1595	Peter van Clootwijck.	(Jan Willemsz. Schuijfhill. (SymonJoostenv.Teylinghen
1596--97	Hugo van Luchtenburg. (tevens generaal der ruiterij.)	(Floris Jansz. van Meir. (Peter Woutersz. Bouquet.
1598	id.	(Floris Jansz. v. Meir. (Godschalck Mathijsz. Heijs.
1599	id.	(Jan Willemsz. Schuijfhill. (Godschalck Mathijsz. Heijs.
1600	id.	(Jan Willemsz. Schuijfhill. (Mathijs v. Clootwijck.
1601	id.	(Floris Jansz. v. Meir. † Jan. (Mathijs v. Clootwijck.
1602	id.	(Peter Woutersz. Bouquet. (Mathijs v. Clootwijck.
1603	id.	(Willem van Dongen. (Peter Woutersz. Bouquet.
1604	id.	(Willem van Dongen. (Adriaen Willemsz. † 9 Oct.
1605-6	id.	(Mathijs v. Clootwijck. (Jan Aertsz. Buijs.
1607	id.	(Mathijs v. Clootwijck. (Dirck Symonsz. v. (Teylinghen.
1608	id.	(Dirck Symonsz. v. (Teylinghen. (Arent Gerritsz. Hertoch.
1609	id.	(Jan Willemsz. Schuijfhill. (Arent Gerritsz. Hertoch.
1610	id.	(Mathijs v. Clootwijck. (Jan Willemsz. Schuijfhill.
1611	id.	(Mathijs v. Clootwijck. († 3 Febr. (Joost Willemsz. v. Sundert.
1612–14	id.	(Dirck Symonsz. v. (Teylinghen. (Joost Willemsz. v. Sundert.

1615	Hugo van Luchtenburg. (tevens generaal der ruiterij.)	(Joost Willemsz. v. Sundert. (Johan v. Clootwijck.
1616	id.	(Johan v. Clootwijck. (Johan Aertsz. Buijs.
1617	id.	(Johan Aertsz. Buijs. (Dirck Symonsz. v. (Teylinghen.
1618	id.	(Dirck Symonsz. v. (Teylinghen. (Joost Willemsz. v. Sundert.
1619	id.	(Joost Willemsz. v. Sundert. (Jan Aertsz. Buijs.
1620	id.	(Jan Aertsz. Buijs. (Cornelis van Nispen.
1621	id.	(Cornelis van Nispen. (Dirck v. Teylinghen.
1622	id.	(Dirck v. Teylinghen. (Joost v. Sundert.
1623	id.	(Joost v. Sundert. (Cornelis Elincx.
1624	id.	(Cornelis Elincx. (Adriaen Back. (med. doctor.)
1625	id.	(Joost v. Sundert. † 10 Jan. (Adriaen Back. † 15 Aug.
1626 – 27	id.	(Damis Schuijfhill. (Cornelis Beversluijs.
1628 – 29	id.	(Cornelis Beversluijs. (Isaac Bouquet.
1630	id.	(Isaac Bouquet. (Cornelis van de Werck.
1631	id.	(Damis Schuijfhill. (Cornelis van de Werck.
1632 – 33	Adriaen Swaen.	(Damis Schuijfhill. (Isaac Bouquet.

1634–35	Adriaen Swaen.	(Isaac Bouquet. (Godevaert v. d. Haegen.
1636	id.	(Godevaert v. d. Haegen. (Johan van Bergen.
1637–40	id.	(Damis Schuijfhill. (Johan van Bergen.
1641 42	id.	(Damis Schuijfhill. (Godevaert v. d. Haegen.
1643	id.	(Isaac Bouquet. (Godevaert v. d. Haegen.
1644	id.	(Damis Schuijfhill. (Isaac Bouquet.
1645	id.	(Damis Schuijfhill. (Godevaert v. d. Haegen.
1646	id.	(Isaac Bouquet. (Damis Schuijfhill.
1647	id.	(Isaac Bouquet. (Peeter Vlasmans.
1648	id.	(Peeter Vlasmans. (Arthur Pels.
1649–53	id.	(Arthur Pels. (Johan Crillaerts.
1654–56	id.	(Mathijs van Son. (Johan Noordij.
1657–58	id.	(Mathijs van Son. (Cornelis Adriaen Swaen.
1659	id.	(Jan Crillaerts. (Adriaen Gruijters.
1660	id.	(Johan Crillaerts. (Mathijs van Son.
1661	id.	(Mathijs van Son. (Cornelis Swaen.
1662	id. † Juni.	(Cornelis Swaen. (Cornelis Pijll.

1663	Cornelis Pauw.	(Cornelis Swaen. (Cornelis Pijll.
1664	id.	(Adriaen Jansz. v. Gils. (Jan R. van Vueren.
1665	id.	(Cornelis Pijll. (Jan R. van Vueren.
1666 – 67	id.	(Mathijs Schuijfhill. (Cornelis Block.
1668 – 69	id.	(Cornelis Pijll. (Adriaen van Gils.
1670	id.	(Cornelis Pijll. (Johan Crillaerts.
1671	id.	(Johan Crillaerts. (Mathijs van Son.
1672	id.	(Mathijs van Son. (Gijsbert van Gils.
1673 – 74	id.	(Mathijs Schuijfhill. (Govert Verhooff.
1675 - 76	id.	(Govert Verhooff. (Gijsbert van Gils.
1677 – 78	id.	(Gijsbert van Gils. (Gerard Pijll.
1679	id.	(Govert Verhooff. (Gerard Pijll.
1680	id.	(Mathijs Schuijfhill. (Govert Verhooff.
1681	id.	(Mathijs Schuijfhill. (Gerard Pijll.
1682	id.	(Govert Verhooff. (Gerard Pijll.
1683	id.	(Gerard Pijll. (Pieter Swaen.
1684	id.	(Govert Verhooff. (Pieter Swaen.
1685	id.	id.

1686–88	Cornelis Pauw.	(Govert verhooff. (Gerard Pijll.
1689	id.	(Adriaen van Gils. (Dr. Johan de Man.
1690	Mr. Gerard Pijll.	(Dr. Johan de Man. (Mr. Gerard Pijll.
1691–92	id.	(Mr. Gerard Pijll. (Barend Hegh.
1693–95	id.	(Adriaen van Gils. (Mr. Gerard Pijll.
1696–1700	id.	(Mr. Gerard Pijll. (Anthony Verhooff.
1701–2	id.	(Mr. Petrus Vederines. (Mr. Gerard Pijll.
1703–4	id.	(Mr. Gerard Pijll. (Mathijs van Son.
1705	id.	(Mr. Petrus Vederines. (Mr. Gerard Pijll.
1706–7	id.	(Mr. Gerard Pijll. (Nicolaes Otten.
1708	id.	(Mr. Petrus Vederines. (Mr. Gerard Pijll.
1709	id.	(Anthony Verhooff. (Dr. Gerard Noest.
1710	id.	(Anthony Verhooff. (Dr. Gerard Noest.
1711–12	id.	(Mr. Gerard Pijll. (Nicolaes Otten.
1713	id.	(Mr. Gerard Pijll. (Augustijn van Son.
1714	id.	(Nicolaes Otten. (Augustijn van Son.
1715–19	id.	(Mr. Gerard Pijll. (Nicolaes Otten.

1720 24	Mr. Gerard Pijll.	Mr. Gerard Pijll. Anthony Verhooff.
1725 - 27	id.	Anthony Verhooff. Dr. Godefridus Plassius.
1728	id.	Anthony Verhooff. Gijsbert van Issem.
1729 - 40	id.	Anthony Verhooff. Dr. Godefridus Plassius.
1741 – 43	id.	Dr. Godefridus Plassius. Anthony Verhooff.
1744 – 48	Mr. Harmen, Adolf van Sloterdijck.	Dr. Godefridus Plassius. Jacobus van Dongen.
1749 - 50	id.	Dr. Godefridus Plassius. Mr. Johan van Sittert.
1741 – 57	id.	Dr. Godefridus Plassius. Johan van Doorn.
1758	id.	Johan van Doorn. François Vallarea.
1759 – 66	id.	Johan van Doorn. Lambertus Ruijssenaers.
1767	id.	Johan van Doorn. Johs Jacs v. d. Moer.
1768 - 72	id.	Johan van Doorn. Jacob du Bois.
1773 - 83	id.	Johan van Doorn. Hendrik Vogel.
1784 - Juli 1793	id. † 27 April 1793.	Hendrik Vogel. Mr. Arns Gijsbs v. Doorn.
1794 - 95 26 Maart.	Mr. Arn. Gijsb. v. Doorn.	Hendrik Vogel tot Juli 1794. Joost Basen Smits na Juli '94. Corn v. d. Hult tot 26 Maart '95.
1795 tot 12 Juni.	Thomas Schattelijn.	Johs. Philippus Allard. P. van Nieuwkuijk.

1795 na 12 Juni.	Johannes Brouwers.	(J. Ph. Allard. (A. P. Schattelijn.
1796 – 97	id.	(Petrus Ants Schattelijn. (Mathias Mertens.
1798	id.	(Hend. Snellen.) (Nic. Corduinus.) Jan.-Ap.
1798	id.	(Gijsb. v. Hout.) (Math. Mertens.) Ap.-Dec.
1799 - 1801	id.	(Gijsbert v. Hout. (Hendrik Bijvoet.
1802	id.	(Gijsbert v. Hout. (Hendrik Bijvoet.
1803 - 12		Johannes Brouwers.
1813 – 47		Adrs Johs Verkouteren.
1848 - 54		Jasper de Bruijn.
1854 – 63		Ludovicus Petrus Koene.
1863 - 83		Ants Wilhs de Rooij.
1884 - 85		Ads Godefr. Simon Bijvoet.
1885 – 87		Godefr. Raymond Raupp.
1887-heden		Nicolaas Meijers.

MISSTELLINGEN.

Blz. 127 regel 7 boven staat *raechde* lees *jaechde.*
„ 137 „ 8 onder „ *Maendaechende* „ *Maendaech ende.*
„ 143 „ 16 boven „ *salmen* „ *sal men.*
„ 148 „ 2 onder „ *hebdy* „ *heb dy.*
„ 149 (in de noot) „ *onverwlijd* „ *onverwijld.*
„ 202 regel 15 boven „ *kastelijn* „ *kastelein.*
„ 211 „ 4 onder „ *bijlagen* „ *bijlage.*
„ 212 „ 16 „ „ *vijandt* „ *wandert.* (de noot *op vrienden* vervalt.)
„ „ regel 17 „ „ *nijt* „ *wij 't.*
„ „ „ 11 onder „ *alse si* „ *alsi se.*
„ „ „ 10 „ achter *Zuijthollant* in te voegen: *dit gebot doe kondigen over al in Zuijthollant.*
„ „ regel 9 onder staat *wanden* lees *wanderen.*
„ „ „ 5 „ „ *uure* „ *vuure.*
„ „ „ 5 „ „ *arrestinghe* „ *arresteringhe.*
„ 213 „ 14 boven „ *dan,* „ *dair* en voor *omdroeghen* lees *omdraeghen.*
„ 214 regel 4 boven staat *alsmen,* „ *als men.*
„ 224 „ 10 onder „ *tnegenttch,* „ *tnegentich.*
„ 259 „ 18 boven „ *onseopenebrieven* „ *onse opene brieven.*
„ 262 „ 18 „ „ *gegeven* „ *gegeven,.*
„ 283 „ 3 „ „ *bysonderzoo* „ *bysonder soo.*
„ 288 „ 5 onder „ *ende onde* „ *ende.*
„ 305 „ 6 boven „ *onder* „ *ouder.*
„ 405 „ 2 „ „ *te vergeefsch* „ *vergeesch.*

